א.מ.אַרזשיצער

פון וואַנקוווער ביז אילת

וואנדערונגען מיט דער יידישער ענציקלאפעדיע, רעפארטאזשן, בילדער און דערציילונגען

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

פאַרלאַג „אַסטראַוועג", תל-אביב
1965

A. M. ORZHITZER
FROM VANCOUVER TO EILAT

Travel Stories, Sketches und Miniatures

א. מ. אָרזשיצער
פון וואנקוווער ביז אילת

נדפס בישראל
Printed in Israeu, 1965

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

דפוס „אורלי", רח' יסוד המעלה 27, תל־אביב

*

צו דער שטאָט וואַנקווואר, אין קאַנאַדע, וואָס ליגט ביים פּאַציפישן ים, האָב איך זיך דערשלאָגן מיט אַ פּאַק מוסטערן פון דער יידישער ענציקלאָפּעדיע אין יידיש און אין ענגליש. כ׳האָב געהאַט אַן אַדרעסן־ליסטע פון ניי־יאָרק און כ׳האָב אויך געמוזט קלאַפּן אין יידישע טירן, צו שאַפן נייע אָפּנעמערס פון יידיש וויסן. די שטאָט איז מיר געפעלן געוואָרן ; איך וואָלט אין דער שטאָט געוואָלט שטעלן מיין געצעלט...

פון וואַנקווואר ביז אילת בין איך נישט געפלויגן מיט קיין עראָפּלאַנען. כ׳האָב צוערשט געדאַרפט דורכגיין אַ ביסל פּאַבריקן אין ניי־יאָרק, וווּ איך האָב געאַרבעט ביי דער ניי־מאַשין, און דערנאָך קיין ענגלאַנד; ווו איך האָב געלעבט 16 יאָר; קיין פּאַריז, וואָס איז פול מיט רייַך, און צו דער יידישער מדינה, וואָס איז פול מיט היימישע יידן און מיט מיינע לאַנדסלייט.

אילת, ביים ים־סוף, פאַרמאָגט אויך אַ ספּעציפישן רייַך. דער נגב אַרום איז אויך מיט אָן אַ שיעור „ווילדע״ שיינקייטן. אויב, אָבער, אין וואַנקווואר איז צו רעגנדיק און פייכט, איז דאָ צו הייס און טרוקן...

די רייזע־באַשרייבונגען, מיניאַטורן און קורצע רעפּאָרטאַזשן, זיינען אַרויסגענומען פון מיין טאָגבוך. עטלעכע זיינען געווען געדרוקט אין פּאַרשידענע צייטונגען און זשורנאַלן.

בלויז דאָ און דאָרט האָב איך געענדערט אַ נאָמען פון אַ מענטש אָדער פון אַן אָרט.

א. מ. אַ.

מיט דער יידישער ענציקלאפעדיע
איבער מערב קאנאדע

ניי־יאָרק

דאָנערשטיק, 31 מאַי, 1956

אַ ליידיקער צימער. אַלץ פאַרפאַקט און צוגענומען אין „סטאָרעדזש“ (לאַגער). איך בלייב אָן ביכער, זשורנאַלן און צייטונגען; אָן פאָטאָגראַפיעס, אָן איבעריקע קליידער: אָן קליינע און גרויסע מאַטעריעלע זאָכן פון פריוואַט־אייגנטום, וואָס שטעלן צענויף דעם לייב־און־לעבן פון אַ מענטש־לעכן איך; זיי זיינען פאַרפאַקט אין וואַליזעס און ערגעץ־וווּ אַוועקגעפירט אין אַ פינסטער פלאַץ צווישן פיל פרעמדע פּעק און שטוב־זאָכן.

אין דעם לאַנגן שמאָלן צימער, אין אַ געסל אויף דער וועסט־סייד, איז אײַנגעשטעלט אַ בעט, אַ קאָמאָד, אַ שטול, אַ קליין טישל, אַ לאָמפּ, אַ קליין שפּיגל, אַ קליין בוקשטיין בלומען, אַ פּאָר בילדער, אַ פּאָר ביכער, אַ פּאָר פּאַפּירן, אַ פּאָר קליידער, אַ פּאָר שיך, אַ פּאָר פּאַנטאָפלעס, אַ פּאָר שלעפּערס, אַ פּאָר הוט, אַ פּאָר מאַנטלען, אַ פּאָר פּאַלטאָס, אַ פּאָר רעגן־שירעמס, אַ פּאָר שירעמס פון זון, אַ פּאָר שיך פון שניי, אַ פּאָר שיך פון רעגן, אַ פּאָר שיך

אין די וואַגאָנען איז ריין אוּן קיל — נישטאָ פיל מענטשן. נישטאָ דער טומל פון נייַ־יאָרק. שטילע, טוען די צענדליקער פאַסאַזשירן איינזיצן אוּן אויסשטייגן אויף פאַרשידענע סטאַנציעס.

אָט זעצט זיך צו מיר אַ הויכער יונג מיט בלאָנדע האָר אוּן גראָע אויגן, ער לייענט עפּעס אַ בלעטל פון אַ קאָלעדזש, אוּן טוט מיך אונטערוקן זיינעם אַ לאַנגן פוס ביז מיין פּנים. פון פּערפום, שמעקן נישט זיינע פיס; זעץ איך מיר איבער ערגעץ אַנדערש...

דער דרויסן איז אָנגעשטעלט מיט באַרגיקע בילדער אוּן מיט וואסער־לעך, די הייזער אָפּגערוקט אוּן צעוואָרפן שטייען מיט שטילקייט אוּן רו; אַן געדראַנג אוּן אַן עלנבויגן־שטופּעניש, פון אַ טיימס־סקווער, אַדער 34טער אונטערגרונט־סטאַנציע, כאָטש כאָפּ זיך אַראָפּ אוּן פאַרלייג דאָ אַ נעסט צווישן אייביקער רואיקייט אוּן רחבות, אוּן נעם מיט עטלעכע הונ־דערט פריינט, אוּן באַקאַנטע, זיי זאָלן וווינען אַרום...

אַרום 12 נאָך האַלבער נאַכט קוטש אַנטקעגן די שטאָט פיטסבורג, אַ שטאָט פון שטאָל־פראָדוקציע, וועלכע איז פאַרפלאָנטערט צווישן בערג. איך דינג אַ צימער אין „פּיטט" האָטעל אוּן הער אַ קלאַפּעריי אוּן פייפּעריי פון באַנען אַ גאַנצע נאַכט.

פיטסבורג

שבת, 2 יוני

אַ טריבער קילער פרימאָרגן. איך שפּאַציר איבער די האַנדלס־גאַסן פון פיטסבורג אוּן איך באַטראַכט די שיינע געשעפטן אוּן פאַרבאָנדשעטע קירכעס אינמיטן. מענער אוּן פרויען שפּאַצירן אַזוי לאַנגזאַם, אַן פּאַניק — דאָ איז נישט נייַ־יאָרק. פיל פרויען זען דאָ אויס צעקנייטשטע אוּן דאָר, אָבער מיט אַ ביסעלע חן. די מענער זען אויס אַרבעטסזאַמע, אָבער נישט אַזוי נערוועז ווי מענער אין נייַ־יאָרק.

בריקן שפּאַנען איבער אַ אָזערע, זיי פאַרבונדן פיטסבורג מיט די בערג אַרום. די הייזער זיינען געקראָכן העכער אוּן העכער אויף די בערג כדי צו זען וואָס טוט זיך אין שטאָט. די פּאַנאָראַמע איז פילפאַרביק אוּן אָנציענד.

איך זוך אַ יידישע צייטונג כּיי די יידישע צייטונגס־פאַרקויפער, אָבער זיי ווייסן נישט פון אָזאַ מין. אַפילו ביים וואָקזאַל קריגט מען נישט קיין יידישע צייטונג פון נייַ־יאָרק. ענדלעך, איך דערזע ערגעץ צווישן נייַ־יאָרקער

און פּיטסבורגער ענגלישע ציטונגען אַרויסקוקן יידישע אותיות, איז עס גאָר די קאָמוניסטישע מאָרגן וועט זיין „פּרייהייט". וויס איך דאָך אַז איך וועל דאָ לייענען נאָך אַ לויב־געזאַנג צום „גרויסן סטאַלין", אָדער צום נייעם האָר כרושטשעוו און „סאָציאַליסטיש פאָטערלאַנד", און בלויז שוואַרצקייט אין אַמעריקע — בין איך אין אַ שבתדיקן טאָג נישט אויפגעלייגט דערצו...

אַרום איינס נאָכמיטאָג פאַרלאָז איך פּיטסבורג. אַ שטילקייט פון גרינע בערג און פון נייע הייזער קוקט אַריין אין די וואַגאָנען. עס קומט אָן אַ פּאַנאָראַמע פון פלאַך לאַנד: פעלדער מיט פאַריתומטע, איינצעלנע הייזער, אינמיטן, פּרעגלען אונטער דער זון, און איידער וואָס־זשען, קומען אָן ריזיקע סחורה־רעקלאַמעס און שלעפּן די באַן אַריין קיין שיקאָגאָ — צו דער שטאָט פון שעכט־הייזער.

אַרויסקומענדיק פון יוניאָן־וואָקזאַל, קומען מיר אַנטקעגן ברעקלעד טעג און וואָכן־זכרונות פון דער שטאָט: איך האָב דאָ, אין שיקאָגאָ, פאָר־בראַכט אַ יאָר צייט, און פונדאַנען געפאָרן זוכן „מער יידישקייט" אין נייַ־יאָרק. אין שיקאָגאָ האָב איך וווינען אַ שוועסטער מיט איר מאַן און קינד, וועלכע זיינען פון רוסלאַנד און פון די לאַגערן אין דייטשלאַנד, נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, געקומען אַהערצו צו מיין שוואָגערס אַ פעטער, זוכן רו און פאַרגעסעניש. איז אַנשטאָט איבערצוועקן מיינע מענטשן איינס אַ זייגער ביינאַכט, פאָר איך צו דער „וואַי", און טרעף דאָרטן פיל יונגע מענטשן — עס רודערט ווי אין אַ בינשטאָק! איך כאַפּ אַ בליק צו דעם טאָוול פון באַשטייגערער אויף דער וואַנט, און איך זע אַז פיל יידישע נעמען שטיצן דער אינסטיטוציע פון „יאָנג מען קריסטשן אַסאָסיישן"; הלוואי וואָלטן זיי אויפגעהאַלטן אַזאַ יידישע אינסטיטוציע!

שיקאָגאָ

זונטיק, פרי, 3 יוני

אין „וואַי" האָט זיך געוודערט אַ גאַנצע נאַכט. באַלד אינדערפרי איז טומלדיק, אָבער די שיינע האַנדלס־גאַסן ווי סטעיט־סטריט און מישיגען־בולוואַרד, זיינען פאַרלאָזן און שטיל.

מיט אַן אויטאָבוס דורך שיינע רייכע גאַסן, און דורך גאַסן פיל מיט אָרעמקייט פון ווייסע, און נעגערס, קום איך צו דעם יידישן געגנט פון דרום־מערב צו זען מיינע משפּחה־מענטשן. זיי לעבן און זיינען צוגעווויגנט צו דער שטאָט, כאָטש מיט היימישער יידישקייט איז נישט צו גוט.

4 יוני

די שטאָט רייסט זיך אויף מיט לעבן און טומל ווי נאָר אַ מאַנטיק קען אויפרייסן. די סטעיט־סטריט, און זייטיקע גאַסן איבער וועלכע עס שלענגלט זיך אַ באַן, איז פול מיט קוועקזילבער און לעבן, אַבער איך זעץ מיר אַריין אין איינעם פון די וואַגאָנען פון „נאָרטה־לימיטעד", און נעם פאָרטרייבן די אַלע סענטימענטן און זכרונות וואָס די שטאָט שיקאָגאָ האָט אַרויסגערופן. איך זע ווי די מיסיסיפּי־אָזערע לויפט נאָך דעם צוג און די פאַנאָראַמע איז מיט טויזנטער שיינקייטן; עס איז בלויז אַ שאָד וואָס איך האָב נישט מיט וועמען זיך צו טיילן מיט די אַלע שיינקייטן אַרום.

נישט ווייט פון מיר זיצן מאַן און ווייב; אַ יונג, זער אַ יונג פּאָרל, זיי האָבן מיט זיך אַ פּיצעלע קינד פון עטלעכע וואָכן אַלט. דער טאַטע איז אָנגעטאָן אין סאָלדאַטסקע קלײדער: ער זעט אויס אַ פּאָרשלאָפענער, נישט צו אינטעליגענטער טיפּ. זיין ווייבל איז אַ ביסעלע אָפּגעלאָזן און פּאָר־שלאָפן ווי ער. זיי לייגן זייער קינד אויפן טישעלע און זיי שלאָפן איין — ווי קינדער.

אַ דאָרע מויד וואָס טראָגט איר נאָמען „קערטאָן" אויבנאָן אויף אַ מין קלייד־אוניפאָרם סון דער באַן־קאָמפּאַניע, וועט נישט לאָזן ליגן אַ קינד אַליין; זי נעמט דאָס קינד צו זיך אויף דער שויס און נעמט קוקן קרום אויף שלאָפנדע טאַטע־מאַמע, און אַפילו אויפן קינד. דאָס קינד דערפילט עפּעס נישט קיין וואַרעמקייט ביי דער מויד, נעמט עס פאַרגיין אין אַ געווייר, וואָס וועקט איבער דאָס פּאָרל. פאַרויכערן זיי ציגאַרעטלעך, גיבן אַ גלעט דאָס קינד און לייגן עס ווידער אויפן טישל — און זיי שלאָפן ווידער איין...

סט. פּאָול

אַרום 8 אוונט קומט די באַן צו דער שטאָט סט. פּאָול. דער ערשטער בעסטער האָטעל וואָס קומט מיר פאָר די אויגן, איז האָטעל „קעלאַנד", וווּ איך טרעף אַ יידן וועלכער שטאַמט פון רומעניע און איז 56 יאָר אין אַמע־ריקע, און ער ווייס צו דערציילן, אַז אַלע צען טויזנט יידן אין סט. פּאָול מאַכן אַ גוט לעבן — אַפילו די נייגעקומענע.

הערנדיק אָזעלכע רייד, בין איך צופרידן און נעם מאַכן אַ שפּאַציר איבער די האַנדלס־גאַסן, זע איך, ווי פרויען רואיקע און סימפּאַטישע, לויפן איינקויפן און פילן אָן די געשעפטן וועלכע זיינען אָפן ביז ניין אוונט. איך זוך עפּעס אין דער שטאָט וואָס זאָל צוציען אַדער אימפּאָנירן, אַבער איך עז נישט.

דינסטיק, 5 יוני

נישט קיין וווּנדער פֿאַרוואָס דער אָטעל־אייגנטימער, דער רומענישער יידּ, האָט מיך צוגערעדט צו פֿאַרן אינמיטן דער נאַכט און שלאָפֿן אין וואַגאָן. ביי אים אין אָטעל קען מען בשום אופן נישט שלאָפֿן. מען האַלט אין איין קלאַפֿן אין די טירן און וועקן צו „סליחות" כאָטש עס איז נאָך ווייט פון די הייליקע טעג. עס הויבט זיך אָן דריי פֿאַרטאָג מיט, „שטייט אויף, מיסטער!" אין צימער נומער פינף, און עס גייט אַזוי ביז צימער נומער צוואַנציק — יעדע צוואַנציק מינוט. די מענטשן זיינען באַן־אַרבעטער און מען דאַרף זיי וועקן — וועקט מען אין איין וועג די פֿאַרבלאָנדזשעטע געסט...

אַזוי ווי שלאָפֿן איז געווען אוממעגלעך, האָב איך געקוקט צו די לייזיקע וועגט און צו די אַלטע שטיקער מעבל, און דערשפּירט אַזאַ מאָדנעם געפֿיל, נישט צום אויסהאַלטן. איך האָב גאָרנישט געקאָנט פֿאַרשטיין, וויאַזוי, איך, וואָס דאַרף זיין אַ געניטער אין האָטעל־צימערן, האָב זיך געלאָזט אַזוי אריינאַרן, אַפֿילו נישט מער ווי פֿאַר דריי דאָלאָר אַ נאַכט.

באַגינען, האָב איך, אַ פּוילישער יידּ, געגומען אַרומזוכן מיט האַלב־פֿאַרשלאָפֿענע אויגן דעם רומענישן, אים צו דאַנקען פֿאַר אַזאַ גאַסטפֿרייַנט־לעכקייט, אָבער יענער איז שוין געוואָרן פֿאַרטרעטן פון עפּעס אַ גוי — דער רומענישער יידּ איז געפֿאָרן צו זיך אַ היים שלאָפֿן; ער וויל נישט מען זאָל אים וועקן...

פון זיבן ביז אַכט פֿרי באַטראַכט איך די מענער און פֿרויען וואָס טראָגן פֿאַפֿירענע „לאנטש"־בייטלען. זיי לויפֿן נישט צו אַ אונטערגרונד־באַן און יאָגן זיך נישט „כאָפֿן" אַן אויטאָבוס; זיי שפּאַצירן פֿאַמעלעך און רואיק, מיט געזינטערע פנימער ווי אַרבעטער אין נייַ־יאָרק.

ניין פרי פֿאַרלאָז איך סט. פֿאול. די פעלדער אַרום זיינען ווי מאַרשי־רנדע ים־כוואַליעס, וועלכע לויפֿן אָפּגעבן אַ שבח דעם באַשאַפֿער. דער ווינט רוימט איין אַ סוד און עס גייט איבער פון גראָז צו גראָז; זייער פֿליסטערן און שעפּטשען פרימאָרגן־תפילות, קען מען דערהערן אין די וואַגאָנען.

אין רעסטאָראַן־וואַגאָן טרעף איך גראָבע ווייבער וואָס ריידן פון דער שטאָט מינעאַפּאָליס, וואָס וועלן רייכער יעדן טאָג; זיי לייגן אין מויל אַריין, פּאַשן נאָך אַ ביסל די הויכע בוזעמס און ריידן אַלץ וואָס מען קען קריגן צו קויפֿן אין דער אָדער יענער שטאָט. ווייזט אויס אַז פיל מאַנען האָבן זיך פֿאַרנומען צו אַרבעטן און אַניאָגן (זיך אָדער אַנדערע) כדי פיל

וויבער זאָלן קענען אַרומפאָרן אויסקוקן געשעפטן און אויסגעבן דאָס געלט. אויף דעם שטייט אַמעריקע, זאָגט מען.

אָט דערנענטערט זיך אַ שטיק פעלד מיט אַ קליינער סטאַנציע. עס קומען אַרויף עטלעכע מענער, וואָס טראָגן אַ מינע פון גרענעץ־באַאַמטע, זיי פרעגן אַ פראַגע, צווייי, און הייסן וויזן עפּעס, כאָטש אַ שטיקל דאָקומענט — און מען געפינט זיך אין קאַנאַדע...

ציען זיך אַן אַ שיעור פעלדער. איין פעלד גרעסער און ברייטער פאַר דאָס צווייטע. דאָ און דאָרט אַ הייזקעלע אַליין, אָדער מיט עטלעכע הייזקע־חברים, און נאָכמער פעלדער. זיינען דאָ קיינמאָל קיין בערג און וואַסערן נישט איינגעשטאַנען? פאַרגלוסט זיך אַזויפיל תבואה דווקא צו וואַקסן צווישן סט. פּאָול און וויניפּעג?

גאַנץ געלאַסן שאַרט זיך די באַן צו פּאָרשטעט וועלכע מאַכן נאָך און אימיטירן רעקלאַמעס פון אונטער ניי־יאָרק און שיקאַגאָ, און עס באַווייזט זיך די שטאָט וויניפּעג.

וויניפּעג

נאָכדעם ווי כ׳האָב מיר שוין אָפּגעפרייט מיט מיין פּאָטער, מיין שוועסטער מ. און איר מאַן און זייער זון, וועלכע זיינען נאָך דער צווייטער וועלטמלחמה, פון רוסלאַנד און פון די לאַגערן אין דייטשלאַנד, פאַרפּאָרן אַהערצו צו אַ פּעטער פון מיין שוואָגער, האָב איך געמומען טראַכטן וועגן מיין „מיסיע" אין מערב־קאַנאַדע.

אויך אין דער שטאָט האָב איך געהאַט פאַרבראַכט אַ גאַנץ יאָר, און איבערגעלאָזט טעג, וואָכן, און חדשים, אין די לאַנג צעצויגענע גאַסן ווי מעין־סטריט, וועלכע „פּליסט" ווי אַן אָזערע איבער דער שטאָט, און טיילט פאַנאַנדער געסלעך מיט מאַסיווע בוימער, ווו עס ווינען אוקראַינער, דייטשן, פּאָליאַקן, און בריטישע, וועלכע זיינען מיט אַ פינף זעקס צענדליק יאָר געקומען אַהערצו אויסבויען זייערע נעסטן. צווישן זיי האָבן אויך „פּאַר־בלאַנדזשעט" ביז צוואנציק טויזנט יידן, און די יידן האָבן באַווייזן זיך איינצוגלידערן אין הורט־האַנדל פאַר די אַרומיקע שטעטלעך און דערפער, און צוגלייך ווי אַנדערע פון אייראָפּע, האָבן די יידן נאָכנישט איינגאַנצן אויפגעגעבן זייער אַלטן לעבנס־שטייגער און שפּראַך, ווי עס דריקן אויס די שיינע רייכע סינאַגאָגעס, און עטלעכע וועכנטלעכע צייטונגען — ווי איינע ווערט דווקא אַרויסגעגעבן אַ העלפט אויף יידיש און חצי ענגליש,

און דער יידיש אונטער דער רעדאַקציע פון מ. ז. איז טאַקע אַ טרוקענער ווי ביי ליטוואַקעס „אבער מיט „ייוואָ" אויסלייג.

גיי איך זען דעם רעדאַקטאָר פון „דזשואיש־פּאָסט", דעם ענערגישן פּען. (די צייטונג עקזיסטירט נישט מער) און ער וועט געבן אַ נאָטיץ וועגן מיין שליחות פון דער ענציקלאָפּעדיע אין מערב־קאַנאַדע. איך גיי זען דעם רעד. ז. (ער לעבט נישט מער) און ער האָט טענות הלמאי איך האָב, זייענדיק אין ווינניפּעג, געלאָזט אָפּדרוקן אַ נישט פריינטלעך אַרטיקל וועגן דער שטאָט. יאָ, ער קען גוט די יידישע ענציקלאָפּעדיע, און וועט געבן אַ נאָטיץ. איצט דאַרף מען זען וואָס די ווינניפּעגער יידן, וועלן זאָגן צו מיין סחורה פון ניי־יאָרק.

מיטוואָך, 13 יוני

טאָג־בוך נאָטיצן פון אַן ענציקלאָפּעדיע־פאַרקויפער:

אייגנטלעך דאַרף עס זיין טאָג־בוך פון אַ ענציקלאָפּעדיע־טרעגער. איך לאָז זיך אַרויס מיט אַ טעקע (אַ לעדערנע וועלכע מיין פאָטער האָט מיטגעבראַכט פון דייטשלאַנד) אין וועלכער עס ליגן דריי טיילן ענציקלאָפּעדיע־ביכער: איין בוך אין יידיש; איין בוך אין ענגליש, און אַ בעסערער באַנד (אין גאָלד) אין ענגליש. מיין פּאַק וועגט זיבעצן פונט.

קום איך צו סקאַשיע־גאַס נעבן „רעד־ריוועי", און טרעף אַריין צו אַ געווייסן דאָקטער ג. איינער פון דער ליסטע וועלכער האָט שוין ביי פריער־דיקע שליחים איינגעקויפט עטלעכע יידישע בענד. דער הויכער גלייכער מאַן מיט גראָע האָר, און אינטעליגענטן אויסזען, הייסט מיר אַ מינוט זיצן, און פון דעם וועראַנדע־צימער, וווּ עס קוקט אַריין די אָזערע און וווּ עס שטייען גלייך־געצווונגענע בוימער, שלאַנקע, וועלכע זען אויס ווי שיינע פאַרכישופּטע כלה־מיידן, קען איך מיין בליק נישט אָפּרייסן פון דער שיינקייט. איך האָב באמת נישט געווויסט אַז ווינניפּעג פאַרמאָגט אַזעלכע פאַרכישופּטע ווינקלען. אָבער, דער דאָקטער קומט צוריק אַ בייזער און נעמט שיטן מיט פייער אין אַ שיינער יידישער שפּראַך (וואָס ווייסן די וואָס רופן יידיש אַ „זשאַרגאָן"): באשר, ער האָט אינגעצאָלט פאַר אַלע טיילן, און מען האָט נישט צוגעשיקט. איך פרוביר דעם דאָקטער אַנווייזן אויף דער שיינער פּאַנאָראַמע ביי זיין שווּעל, וווּ מ׳קען יעדן פּרימאַרגן זינגען שירה, אָבער ער נעמט נאָך מער שרייען אַז „איקוף"־שליחים שיקן נישט צו די ביכער פאַר וועלכע זיי האָבן געגומען געלט... („איקוף" איז אַ קולטור־אַרגאַניזאַציע פון לינקע, וואָס גיבן אַרויס ביכער און אַ חודש־זשורנאַל. זיי טוליען צו זיך אַלע פריינט פון סטאַלינס און כרושטשעווס רוסלאַנד...).

אַבי מיין געזעלשאַפט איז נישט די איינציקע... איך זאָג אים צו גלייך צו שרייבן קיין ניי־יאָרק, און ער וועט באַקומען די צוגעזאָגטע טיילן.

וויל איך שוין גיין, לאָזט ער נישט, דער דאָקטער. איצט קומט ער גאָר אַרויס מיט אַן אַנדער טענה: מענדל עלקין פון באָברויסק איז זיינער אַ לאַנדסמאַן, וועַן —ער פלעגט קומען פון ניי־יאָרק זאַמלען פאָנדן פאַר דעם „ייוואָ" פלעגט ער איינשטיין ביי דעם דאָקטער (איך אַליין וואָלט ביי אים איינגעשטאַנען...); האָט אַבער מ. ע. אַ נאַטור צו פאַדערן „הויכע סומעס" און דער דאָקטער האָט נישט געוואָלט געבן, איז ער אַוועק נישט געזעגנט. און וועַן ער קומט קיין וויניפּעג, וויל ער מער נישט זיין ביים דאָקטער.

מענדל עלקין, וועלכער לעבט נישט מער—, האָט מסתם געווּסט פון וועמען צו פאַדערן...

*

אויף דער זעלבער סקאַשיאַ־גאַס, שטייען פיל אַנדערע שיינע הייזער, די בוימער אַדום דאַוונען שוין מעריב און איך וויל פֿרובירן מיין מזל ביי אַנדערע יידן. זיינען אָבער די אייגנטימער פון פריוואַט־אייגנטום נישט אין דער היים. איין יידענע וועלכע עפנט נישט די טיר נאָר רעדט דורך אַ פּיצעלע טיר־עפענונג (שוין באַלד ווי ניי־יאָרק: מען האָט מורא פאַר אַ „האַלד־אַפּ"?), ענטפערט מיר אַז זי דאַרף נישט — „די זאַכן".

וועַן זי זאָגט מיר „די זאַכן" האָט זיך מיר דערמאָנט אַ יידיש לידל, „פון די אַלע זיבן זאַכן איז נישטאָ קיין שבת צו מאַכן", און עס איז מיר געווען אַ ביסעלע אומעטיק אויפן האַרצן...

אַ ביסעלע ווייטער אויף דער זעלבער גאַס זע איך אַ עלטערן מאַן וועלכער פאָרשט אַ פאַרבייגייער; ער זיצט געמיטלעך ביי זיין רייכער שיינער הויז, און וויל וויסן וער און וואָס. נעם איך גלייך, אַן קונצן דער־ציילן וואָסער „סחורה" איך טראָג, און כאָטש ער איז נישט אויף מיין ערן־ליסטע וואָס מ'האָט מיך מיטגענעבן פון ניי־יאָרק, בין איך גרייט אים צו ווייזן וויאַזוי עס זעט אויס אַלעף, בית, גימל, דאַלעד „ה" און „דזשואיזש פּיפּל פּאָסט ענד פרעזענט", אין ענגליש. דער אַלטער מאַן קוקט מיר אַן, ער רייסט נישט איבער מיין יידיש לשון און ער ווארט. וועַן איך האָב געענדיקט, טוט ער אַ רעד אַרויס מיט אַ באַסאָוער שטימע פון אַ שאַלאַ־פין און זאָגט:

— אַי עם רוסקי טשעלאָווק!

איך קוק אים אַן דערשטוינט. איך וואָלט געשווּוירן אַז ער איז אַ ייד — אַן „אַלד־טיימער".

אַזוי, „רוסקי טשעלאָווק", מיט אַזאַ שטאָלץ? אפשר וואָלט מען צו־געשיקט צו די רוסישע יידן אַ ביסל סחורה, פון 25 איסט 78טער גאַס, ניי־יאָרק?

14 יוני

איך לאָז מיר מיט מיין פּאַק צו דער ביזנעס־געגנט פון וויניפּעג — צו מאַקדערמוט־גאַס. דאָ זענען דאָ רייכע הורטאָוויקעס, און פיל פון זיי אויף מיין ליסטע. אָבער איין רייכער סוחר זאָגט אַז ער האָט טאַקע גע־קויפט עטלעכע טיילן, אָבער היינט קען ער זיך נישט דערלויבן, און איינער וואָס רופט זיך מיט אַ נאָמען פון אַן ענגלישן שטאָטסמאַן, זאָגט אַז ער איז נישט פאַראינטערעסירט... (געוויס, זיי רעדן צו מיר ענגליש, די ביזנעסלייט. דער מיט דעם עכט ענגלישן נאָמען, רעדט אַ צעבראָכענעם ענגליש).

ביי איינעם אַ פוטער־סוחר זע איך פיל ענגלישע קלאַסיקערס אין אָפּיס. אָדער ער מאַכט שלעכטע ביזנעס, און האָט צייט צו לייענען די ווערק, אָדער צו אים קומען די סמעטענע פון דער פרויען־געזעלשאַפט אין וויני־פּעג, די עכטע בריטישע לייַדיס. דער יידּ האָלט פאַר מיר אַ דרשה וועגן יידן און זייערע קינדער, וואָס ווילן נישט זיין קיין יידן, און הייסט מיר טעלעפאָנירן אַ צווייטן מאָל...

איין ייד, אַ סוחר פון דאָמען־קליידער באַטאַפּט זיינע מאַנטלען און זאָגט פאַרזאָרגט:

— היינט בין איך פאַרענגט אין געלט — וויפל קאָסט עס? כאַפּט זיך אַריין אייַדער איר פאַרט אַוועק.

דורך אַ טעות בין איך אַרויף צו איינעם פון קינדערישע אָנצוגער. ער הייסט ווייזן אַ פאַפּירל אַז איך פאַרטרעט אַן אַרגאַניזאַציע, רופט צו זיין סימפּאַטישע פרוי, און זי הייסט באַשטעלן אַלע פיר בענד, פון דער ענגלי־שער אויסגאַבע — פאַר די קינדער.

אויך דער מאַנטל־פאַבריקאַנט ש. פ. נעמט מיך אויף פריינטלעך. ער פרעגט וועגן יידישע שרייבערס אין ניי־יאָרק, און ווייזט מיר א געבעט־בריוו פון איינעם וואָס שיקט אים צו ביכער. איך טראַכט דערביי: זאָל מיר גאָט אויסהיטן, איך זאָל דאַרפן האַנדלען מיט מיין אייגענער שרייבעריי...) ער וואָקלט זיך: יאָ קויפן, אָדער נישט קויפן? ער באַטראַכט מיר און הייסט אויסשרייבן 2 בענד, אַ יידישן און ענגלישן.

טרעף איך אַריין צו נאָך איינעם אַ הורטאָוויק, וואָס האָט אַ פּויעריש האָרט פּנים. דער פאַרטיקט מיך אָפּ געשווינד:

— איך האָב נישט קיין צייט צו רעדן; איך האָב אַ „ריזן" (אורזאַך)

פֿאַרוואָס איך וויל נישט קויפן. (איין „ריזן"? איך קען דעם יידן געבן צען „ריזנס").

איך זוך אויף אַנדערע רייכע יידן אין זייערע געשעפט־ביוראָס, אָבער אַן דערפֿאָלג. פֿאַרנאַכט גייט מיט מיין שוואָגער מיר צו העלפן אין די „ביז־נעס". ער רייסט זיך אָפּ פון זיין שפּייז־קראָם און וויל האָבן אַ שטיקל חלק אין יידישער קולטור־פֿאַרשפּרייטונג.

מיר גייען דווקא אין צפון־טייל פון וויניפּעג, נישט צו די גאָר רייכע יידן, און טרעפֿן אַריין צו איינעם וואָר. וואָס זעט אויס, שטיל אינטעליגענט און פּריינטלעך: ער קויפט אַלע פּיר טיילן אין ענגליש פֿאַר זיינע אונטער־וואַקסענע קינדער.

וואָלט דער טאָג געווען גוט פֿאַרענדיקט, קום איך אָבער צו צו אַ פֿאַלאַץ פון זאַל אַ רייכן יידּ, אַ פֿרעזידענט פון אַ סינאַגאָגע, וועמען איך האָב בייַ־טאָג געזוכט אין זיין געשעפט. דער יידּ מיט אַ פֿראָסט פּנים שרייט צו מיר מיט רציחה:

— איך האָב אַן אָפּיס!

נאָך אַזאַ אויפֿנאַמע ווערט מיר באַלד מיאוס מיין אַרבעט...

פּרייטיק, 15 יוני

אין האַנדל און פֿאַבריק־צענטער, פון דער „ווהיטלאָ" געבּיידע, זע איך אַרויסקומען די אַרבעטער וואָס אַרבעטן ביי באַקלייד־פֿאַכן. דאָ זעט מען דעם צוזאַמענשטעל פון נישט־יידישן וויניפּעג אין מיניאַטור. דאָרפֿישע פּנימער פון מזרח־אייראָפּע און בלאָנדע פון דייטשלאַנד. מען רעדט דייטש, פּויליש רוסיש און אויך ענגליש. די פּרויען זיינען פּריש, געזונט און וויבלעך. ספּעציעל די יונגע נייגעקומענע. די מענער זען אויס פֿאַרהאַר־טעווועט מיט אומצוטרוי בליקן און מיט פּעסטע הענט. ווי זיי קומען צו אַ יידישער מלאכה איז נישט צום פֿאַרשטיין. זיי גייען אַלע, סיי די מענער און סיי די פּרויען, אַ ביסל —פּויל און פֿאַרשלאָפֿן, זיי זען אויס ווי מ׳וואָלט זיי נאָר־וואָס אַראָפּגענומען פונעם פּעלד, און קליינשטעטלדיק היימיש לעבן, און איבערגעפּלאַנצט אין שניידעריי־פֿאַבריקן פון „סעקשן"־אַרבעט, וווּ מען פֿאַרוואַנדלט מענטשן אין ראָבאָטס...

געלאָסן, מיט טריטעלעך, נישט אַזוי ראַשיק און נישט אַזוי אימפּעטיק ווי אין ניי־יאָרק; אָבער אַ פֿאַדער־צימער צו אַ שמעלץ־טאָפּ, און פֿאַרווי־שונג פון אייגנאַרטיקייט, פון קולטור, און שפּראַך, איז פֿאַרט די שטאָט וויניפּעג. איידער וואָס־וועג וועלן אָט די מענטשן בליבן מיט דערינערונגען און מיט אַ בענקשאַפט צו אייראָפּע, און ווערן צוגעשמידט צו מער קאָמפֿאָרט,

און אַסימילאַציע, וואָס שטראָמט פון אַמעריקע, און פאַרווישט דאָס בריטישע וואָס קאַנאַדע דאַרף מיט זיך פאַרשטעלן.

*

„גיי איך וויידער איבער די הייזער", איך גיי פון איין רייך יידיש געשעפט צו אַ צווייט'ס וועלכע גלאַנצן אויף פאַרשטיידזש־עוועניו; די אַלע זיינען אויף מיין ליסטע.

גיט איין רייכער סוחר אַ זאָג:

— ענציקלאָפּעדיע וועגן יידיש לעבן? געקויפט די ערשטע טיילן — ווער דאַרף די זאַכן?

איין קליינגעוויקסיקער ייד גיט מיר אַ גרויסן שלום עליכם, און זאָגט אַז „דאָס יידישע וואָרט" פון וויניפּעג איז פאַר אים ענוג.

אַ נייגעקומענער, וועלכער האָט זיך דערשלאָגן צו אַ פאַבריק פון „ספּאָרטסווער", וויל דווקא ריידן אַ צעבראָכענעם ענגליש און לאָכט פון ביכער וועגן יידישע טעמעס.

טרעף איך אַריין צום אַדוואָקאַט טש. אַ קולטור־מענטש אין וויניפּעג. ער נעמט אויף זער פריינטלעך. ער איז דאָס לעצטע מאָל מיטגעגאַנגען מיט דעם פאַרשטייער פון ניי־יאָרק, אָבער טאַקע דאָס לעצטע מאָל, וויל:

— זיי האָבן טאַקע געקויפט די ענציקלאָפּעדיע, אָבער איך האָב פאַרלוירן קליענטן.... (צוואָאָס טראַכט איך, דאַרף דער עלטערער אַדוואָקאַט זיך פאַרזאָרגן מיט אַזויפיל קליענטן?).

איך דערווייס זיך פון אים דאָס דער פאַרשטייער פון קולטור־קאַנגרעס מ. איז שוין געווען ביי פיל יידן — קען איך מיט מיין „סחורה" נישט פיל אויפטאָן...

מאָנטיק, 18 יוני

איך האָב טעלעפאָנירט צו לערערס פון דער פרץ־שולע; זיי זאָגן אָפּ. זיי ווילן נישט מיטגיין פאַרקויפן די יידישע ענציקלאָפּעדיע. דער סעקרע־טאַר פון דער פרץ־שולע אויף אַבערדין־גאַס מ. ק. אַ נידעריק מענטשל מיט אַן ערלעך אָפּן פּנים זאָגט מיר:

— נישט ווי געהעריק צוגעגרייט, מען האָט אייך און מאָן. פון קול־טור־קאַנגרעס געשיקט אין דער זעלבער צייט, און דער רעדאַקטאָר פון „דאָס יידישע וואָרט", איז נישט צופרידן, וויל זיין פרוי איז געווען די פאַרטרעטערין פון דער ענציקלאָפּעדיע אין וויניפּעג, דעריבער גיט ער אויך נישט קיין הילף דורך זיין צייטונג.

ער נעמט ריידן וועגן „נאַך זאַכן", און בלייבט שטיל...

זע איך אַז אַן פּאָליטיק גייט נישט ביי יידן. וואַר וויס וויפל טענות מ'האָט צו די ענציקלאָפּעדיע אַרויסגעבערס אין נייַ־יאָרק.

ביינאַכט, זוכנדיק פון צווישן די אַדרעסן פון דער רייכער סקאָשיאַ־גאַס, טרעף איך אַריין צו אַ יידן פונעם „פּאַרבאַנד" וועלכער נעמט מיך אויף זער פריינטלעך און וויזט מיר אַ שאַנק ביכער מיט אַלערליי ענגלישע ענציקלאָפּעדיעס. ער דערציילט מיר פון זיינעם אַ זון און אַן איידים דאָקטוירים, איז מיר מכבד מיט אַ טרונק, און קויפט צוויי ענגלישע בענד, כאָטש ער האָט נישט קיין צייט זיך אָפּצורייסן פון פּליישּ־ביזנעס, און גיט אַ זאָג:

— וואָס טוט זיך דאָ? איר זעט דאָך אויס פיל, פיל יינגער ווי אויף דער פאָטאָגראַפיע אין „דאָס יידישע וואָרט"!

איך בין נישטאָ מיט מיין פאָטאָגראַפיע אין דער ווינפּענער וואָכן־צייטונג; ער נעמט מיך אַן פאַר דעם פּאָרשטייער פון קולטור־קאָנגרעס...

דער זון פון די טה. וועלכע שטיצן די יידישע ראַדיאָ־שעה אין ווינ־פּעג, נעמט מיך זער פיין אויף. ער קויפט איין באַנד און באַשטייערט זיך מיט 10 דאָלאַר. ער רעדט דווקא יידיש. אַזויפיל און אַזויפיל האָבן זיי באַשלאָסן צו געבן אויף צדקה — די ענציקלאָפּעדיע איז ביי זיי אויף דער צדקה־ליסטע...

דינסטיק, 19. יוני

ביי דעם רייכן עלטערן פרומען הורט־סוחר וו. אין אָפיס, טרעף איך אַ יונגע שיקסע: דער פרומער ייד דיקטירט איר בריוו... ער רופט מיר אַריין, הערט אויס, און קען נישט דעצידירן, צי די ענציקלאָפּעדיע גייט אַריין אין זיין פּראָגראַם פון „יידישקייט".

אין „יאַנג מענ'ס היברו אַסאָציישן", אין הערגרייוו־סטריט, איז מיטאָג־צייט אַ ביסל לעבעדיק. יינגערע מענער און פרויען זיצן אין קלוב־רעסטאָ־ראַן איבער סענדוויטשעס און מיטאָגן און ריידן ביזנעס, שטילער, איינגע־האַלטענער ווי יידישע ביזנעס־מענטשן אין נייַ־יאָרק. טייל טוען זיך כסדר באַרימען און ריידן מיט „איך", די גאַנצע צייט, און טייל ריידן זאַכלעך. זיי זען אויס געזונט, אָבער עס פעלט זיי די שאַרפזיניקייט און אינטעליגענץ וואָס מען זעט ביי ביזנעס לייט אין נייַ־יאָרק.

אויך אין די פאָרשידענע ביוראָען פון „קאָנגרעס", און ציוניסטישע אַרגאַניזאַציעס, זיצן דאָרט יידישע מיידן איבער שרייב־מאַשינקעס, און גלאָצן פויל מיט די אויגן. אָט דער טיפּ „פאָרזעסענע מויד", און אומצו־

פרידענע, אָן אַ זין אין לעבן, איז דאָ אין וויניפּעג ווי אין אַנדערע גרויסע שטעט. זיי שלעפּן פויל דעם יאָך פון זייער אייגענער עקזיסטענץ. אַ פרוי אָן אַ מאַן, זעט אויס פאַטעטישער, ווי אַ מאַן אָן אַ פרוי.

מיטוואָך, 20. יוני

דער רייכער פרומער מיליאָנער האָט איינגעשטעלט: ער קויפט אין בוך פון דער ענגלישער אויסגאַבע. ער גיט בלויז אויף וויניפּעגער באַדערפּענישן, איז זיין פאַרענטפערונג.

דער מיליאָנער ה. ז. קומט אָן און זעט מיך וואַרטן. ער הייסט די שיקסעס זאָגן אַז ער איז נישטאָ... (אַמעריקאַנער טרענירונג!).

רייכע יידן פון מעקדערמיט־סטריט, וואָס דאַרפן נישט „די זאַכן", און אַ ייד פון אַ קאַמערַא־געשעפט, וועלכער באַשטייערט זיך מיט 10 דאָלאַר און קויפט אַ בוך.

25. יוני

אָלץ דרייט זיך אַרום „איטנס". דער „דעפּאַרטאַמענט־סטאָר" אויף פּאַרטיידזש, האָט אַ נאַמען פאַר ביליק און גוט, דער עיקר: מען קען צוריק־געבן און אויסטוישן; לויפן טאַקע אָלע סאָרטן ווייבער צו איטנס. מען שטופּט זיך ביי „סיילס" טעג, און מען רייסט פון אונטער די הענט; מען כאַפּט קליידער, עסנוואָרג און אָלע מינים שטוב־וווירטשאַפט ביי איטנס.

ניין, צו דער „בעי", אַ שיינער און עלעגאַנטער געשעפט, אויף דער זעלבער פאַרטיידזש, לויפט מען נישט אַזוי. די בעי איז באַקאַנט אָלס מער קאָנסערוואַטיוו און בריטיש. ביידע גרויסע געשעפטן האַלטן נישט פון אָנשטעלן יידישע אָנגעשטעלטע. קויפן ביי יידן סחורה, טוען זיי יאָ. (וווּ דען קענען זיי קויפן מלבושים?).

אַ שרעק פאַלט אָן אויף קלענערע געשעפטן פון עסנוואָרג און אָנטוערקן; איטנס נעמט ביי זיי צו די ביזנעס אָדער האָלט ביים צונעמען. די אָנדערע מאָנאָפּאָל־געשעפטן פון שפּייז און מלבושים נעמען אויך צו דעם האָנדל פון קליינע קרעמער אין וויניפּעג, אָבער — איטן איבער אָלעס!

לואיס אָר, אַ סימפּאַטיקער פון „בונד", פירט מיך אַרום אין זיין קאָר צו מיינע אָדרעסן. ער דערציילט פון זיינע דריי זין, פון וועלכע ער האָט געמאַכט לייט.

אַ ייד וואָס פאַרקויפט צודאַטן פאַר שניידערס, זאָגט מיר, אַז די צייט איז שלעכט און הייסט מיר גיין צו גויים פאַרקויפן די ענגלישע אויסגאַבע:

— זאָלן זיי לייענען וועגן יידן. (זיי ווילן נאָר לייענען וועגן איין גע־

קרייציקטן, וועמען זיי האַלטן פאַר „גאַטס זון", נישט וועגן פיל געקרייציקטע יידן — אַלע גאַטס קינדער).

אַ רייכער אינטעליגענטער ייד זאָגט מיר, אַז דער פריערדיקער ענציקלאָפּעדיע־פאַרקויפער האָט אָנגעוואָרפן און געמאַכט אַ „סייל", ער האָט צוגעזאָגט אַלע ביכער, איז:

— ווי אַזוי קענט איר איצט פאָדערן געלט פאַר דעם באַנד „ה"? איך וויס באמת נישט וואָס צו זאָגן. איך זאָג צו צו שרייבן קיין ניו־יאָרק וועגן דעם.

26 יוני:

דער אַדוואָקאַט פ., אַ קליין קרעפקע יידל מיט קלוגע אויגן, פירט מיך אַריין אין זיין ביבליאָטעק־צימער פון זיין ביוראָ און וויזט מיר פיר וועגט מיט לעדערנע רוקנס — ביכער וועגן געזעץ און אויסטייטשונגען. ער נעמט דערציילן וועגן זיין טאַטן: אַ אינטעליגענט און... בהמות־הענדלער, וועלכער האָט געמאַכט מענטשן פון די קינדער, און דערציילט, אין אַ גוטן יידיש, ווי ער האָט געהאָלפן אוסישקינען אין ויניפּעג, צו קריגן געלט פאַר אַ שטיק לאַנד אין פּאַלעסטינע. אַלץ ווייל זיין טאַטע דער משכיל האָט אים גוט דערצויגן.

איך לאָז אים וויטער רעדן:

— צוואָס אָנהאַלטן אַ גרענעץ צווישן אַמעריקע און קאַנאַדע? איין לאַנד וואָלט געווען פיל בעסער. די פראַנצויזן פון אָרום קוויבעק, וועלכע באַטרעפן ביז 30 פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג; זיי ווילן בעסער זיין אַ טייל פון בריטישער קאָמאָנוועלט, ווייל אין אַמעריקאַנער ים וואָלטן זיי פאַרשוווּנדן.

ער גיט מיר אַ משל וואָס זיין טאַטע פלעגט זאָגן וועגן יידישן פּאָלק: עס איז געגליכן צו אַ גלאָז בראָנפן אין אַ פּאָס וואַסער. מען זאָל אַרייגיסן דאָס גלעזל בראָנפן אין פּאָס, וועט דערפון ווערן נאָך אַ ביסעלע וואַסער...

אַ ייד פון אַ ווורשטן־פאַבריק דערציילט מיר, אַז ער האָט אַ בריוו פון דעם „פאַרבאַנד־פירער אין אַמעריקע", וועלכער בעט אַ טשעק פאַר אַ דיכטער, וואָס דאַרף אַרויסגעבן אַ בוך לידער. דער דיכטער זיצט אויף עטלעכע פּאָסטנס און פאַרדינט גראָד זער גוט.

27. יוני

אַ ייד, אַ „ייוּאָ" טוער, וויל זיך באַפרייען פון דער „צוקונפט", און פרעגט מיר וויאַזוי; ער וויל אויך וויסן צי איך האָב אָנגעשריבן אין עטלעכע

צייטונגען אַן אַרטיקל קעגן וויניפּעג. דאָך, ער קויפט דעם באַנד „ה".

פאַרגלוסט מיר אַרייַנצוגיין צום פרינציפּאַל פון דער „לינקער" שולם־עליכם שולע, און ער נעמט מיר גלייך „מיט דייטשישע געלטער" און ציטירט די „מאָרגן־פרייהייט":

— מיר וועלן האָבן אַן אייגענע ענציקלאָפּעדיע, פון בעסערע מענטשן! ער דערציילט מיר אַז זיי האָבן געמאַכט אַן אָוונט פאַר ב. פון ניי־יאָרק, און וויל איך זאָל מיטנעמען די 10 נישט פאַרקויפּטע עקזעמפּלאָרן פון „קדושה".

ביי פרוי ק. זע איך אַ גאַנצן קעלער מיט ביכער פיין אייגנאָרדנט. איר מאַן האָט אייגנעקויפט אַלע גוטע זאַכן — האַלט זי אַן די טראַדיציע. זי דערציילט ווי דער שרייבער ז. עטלעכע וואָכן נאָכן אַראָפּקויפן איר אַ בוך, איז געקומען פרעגן:

— איר האָט שוין איבערגעלייענט? גיט עס מיר; איך קען עס פאַר־קויפן אַ צווייטן. (עס איז מעגלעך אַז טייל שרייבערס ווערן פיפיקע סוחרים...).

5. יולי

ראָבי א. טש. נעמט מיך אויף פיין. ער גיט מיר אַדרעסן פון יידן אין וויניפּעג. ער אַליין האָלט נישט פון די רייכע יידן אין זיין ראש פּינה שול:

— די בעסטע שטאַרבן אויס, און עס בלייבן די פּראָסטע, די אַרויפגע־אַרבעטע — קלאָגט ער. ער וויס נישט צי ער וועט דאָ בלייבן אין דער שטאָט. ער שענקט מיר זיינס אַן אַרבעט מיט היסטאָרישן אַריינפּיר צו די יידן אין מאַניטאָבאַ געגנט.

אַ ייד ב. אויף סט. קראָס־סטריט האָלט אינמיטן דאָוועגען מנחה. דער רייכער ייד דאַרף נישט „די זאַכן" און הייסט מיר צונעמען די פּריהערדיקע טיילן וועלכע ליגן ביי אים אין קעלער...

12. יולי

אַ יידענע אויף ינקסטער־בולוואַרד וויזט מיר פאָטאָגראַפיעס ווי זי האָט אויסגעזען מיידלווייז, און בעט מיר אויפזוכן אין אַמעריקע, אירס אַ יוגנט־חברטע. זי וויל קויפן אַ משניות. זי רופט אַריין איר זון אַ סטו־דענט:

— ווילסט לייענען די זאַכן? — פרעגט זי אים.

— ניין! — ענטפערט איר סטודענט, וואָס זעט אויס ווי אַ קיילער־יונג. אין די הייסע יולי־גאַסן פון וויניפּעג, זע איך אַ רב מיט אַ באָרד ווי

ער זיצט בריט אין אַ גרויסער קאַר; ער קוקט אַרויס פון אויטאָמאָביל און האָט הנאה וואָס יידן זען וויאַזוי אַ רב טויג זיך אויס אין וויניפּעג...

נאָנעס אָנגעטאָן אין שוואַרצן זיצן אויך אין אַ אויטאָמאָביל; זיי פילן זיך גאָנץ היימיש מיט ציוויליזאַציע און קאָמפאָרט. מאָדערנע „פרייַע" נאָנעס פאַרנעמען זיך מיט ספאָרט און געניסן פון פיל מאָדערנע פאַרגעניגנס; מען זאָל זיי נאָר דערלויבן חתונה האָבן און האָבן אַ מאַן אין מאָנאָסטיר, וואָלט אַלץ געווען נאַטירלעך.

פונקט ווי דער רב, זיי אַרבעטן אויך נישט אויף זייער לעבן. זיי האַלטן נישט רעליגיע און דינים אין אַ סדום־בעטל. פאַרקערט, די טעכנישע ציוויליזאַציע גיט זיי געלעגנהייטן צוצוקומען צו מער מענטשן זיך פאַרצושטעלן אַלס גאָט־פאַרמיטלערס...

13. יולי

יידן וואָס הייסן דער שיקסע זאָגן „איך בין נישטאָ", און אַ הסתדרות־טוער וואָס זאָגט מיר אַז וויניפּעג לעבט אונטער אַ פאַלשן נאָמען.

איך „פאַל אַריין" צו אַ טאָפּעצירער־סוחר, אַ מיטגליד פונעם „פאַר־באַנד"; ער מיט זיין אינטעליגענט־אויסזעענד ווייבל, קויפן אַ סעט ביכער אויף ענגליש. דער בעסאַראַבער יידי, וועלכער איז 20 יאָר אין קאַנאַדע, פאַרמאָגט פיל פשוטקייט און חן פון דער אַלטער היים.

זונטיק, 16. יוני

היינט, תשעה באב, בין איך געגאַנגען הערן „איכה" אין דער שול פון דער נייער תלמוד־תורה אויף מעטעסאָן־גאַס. דער חזן בראָנ. זאָגט גוט עברי און האָט זיין שטייגער טאָן און נוסח צו דער קלאָג־פּאָעמע, אָבער עס רעדט נישט צו מיינע געפילן און יידישע נשמה־קלאַנגען. איך בענק נאָך דעם טרויער־ניגון פון סטריקעווער־שטיבל פון מיין פּויליש שטעטל, אַסטראָוו־מאַזאָוויעצק.

דינסטיק, 17. יולי

איך גיב נאָכאָמאָל אַ בליק איבער דער גרויסער שטאָט־דאַרף וויניפּעג, ווועלכע איז די הויפּט־שטאָט פון מאַניטאָבאַ, און פאַרמאָגט בײַ אַ האַלבן מיליאָן איינוווינער. (גאָנץ מאַניטאָבאַ האָט נישט מער ווי 920 טויזנט איינ־ווינער). די שטאָט האָט איר פראָווינציאַלעלער לעגיסלאַטור (אַ מין פאַרלאַמענט) געבויידי, ווועלכע איז אַרומגערינגלט מיט שיינע גערטנער און מאָנומענטן; די שטאָט ווועלכע איז געבויט אַרום צוויי אָזערעס „רעיד־

ריווער" און „אַסיניבאַין", איז דער תבואה־ און פינאַנציעלער מאַרק פאַר דעם גאַנצן מערב־קאַנאַדע; ווינניפּעג האָט אַן אייגענער אוניווערזיטעט און אַפילו אַ קליינער באַלעט־קאָמפּאַניע. פאַר דער אויפגעוואַקסענער אינטעליגענטער טייל יוגנט, איז דאָס נישט גענוג; זיי לויפן צו גרעסערע שטעט אין קאַנאַדע אַדער אין די פאַרייניקטע שטאַטן, צו געפינען בעסערע מעגלעכקייטן, עקאָנאָמישע, און אויך מער קולטור...

אַרום עלף פרי רירט די באַן פון ווינניפּעג. איך פאָר קיין רידזשיינע, די הויפּט שטאָט פון סאסקעטשעוואן.

דער וועג הויבט זיך אָן מיט פעלדער, און פעלדער פאַרלויפן, און יאָגן איבער אַנדערע פעלדער. פאַרשידענע קאָליר־פולע פעלדער וואָס דערציילן פון זאַטקייט און איבערפלוס. פון ערגעץ־וווּ שפּרייזט אַרויס אַ שטעטל פאַרטיידזש לאַ פרערי, וואָס באַווייזט זיך מיט אַ רוסיש־שפּיציקער קירכע און מיט פאַרשלאָפענע הייזער אַרום. מען זעט פיל מאַדערנע, מעכאַניזירטע מילן, און די פירמע „פאַר ראַזעס", שרייט מיט אַמעריקאַנער קולות. דאַרע בוימער זיינען שטיל, און געגנצן ווי פאַר־יתומטע מיידלעך, אַרעמע, און פאַרבלאָנדזשעטע אויטאָמאָבילן, שטייען געדולדיק און וואַרטן, ווי געדולדיק הינט — די באַלעבאָטים זאָלן זיך מיט זיי אַ שפּיל טאָן...

בינטלעך מענער־וועט ווינקען זיך איבער מיט וויבערישע אונטער־וועש פון אַ צוויטן הויף, אָבער מען זעט אַלץ נישט קיין לעבעדיקן נפש.

די לאַנדשאַפט ווערט עטוואָס פילפאַרביקער, און עס דערנענטערט זיך אַ שטעטל קאַרבערי, וואָס באַווייזט זיך מיט אַ פיינעם האָטעל מיט געשעפטן פון איין זייט, און מיט קי אויף אַ פעלד פון דער צווייטער זייט. די זון, זי וווּיסט אַלץ נישט צי זי דאַרף אַרויסקריכן פון אונטער אַ ים מיט וואָלקנס, און אַריין קוקן אין שטעטל, אַדער פאַרבלייבן אונטער די איבער־דעקן וואָס זיינען צו קורץ געשניטן, צו פאַרשטעלן די ברייטקייט פונעם בלאָיקן הימל.

די פּאַסאַזשירן, אַ מערהייט וויבער און קינדער וואָס פּאָרן מיט דער ביליקער עקסקורסיע־באַן, זיינען פאַרטאָן מיט עסן, און אַ יונגער בלאָסער חברה־מאַן, וועלכער איז אָנגעשטעלט ביי דער באַן־געזעלשאַפט, רוקט זיי אונטער „קאָמיקס" אַלס גייסטיקע שפּיז.

דערנאָך, אָן אַ שום וואַרנעניש, קומען אָן געדיכטע וועלדער און שטופּן זיך: זיי ווילן אַרייַנבליקן, זען, וואָס עס טוט זיך אין די וואַגאָנען, אָבער עס נעמט זיי פאַרלויפן דעם וועג אַ שטאָט מיט דעם נאָמען „בראַנדאָן" און די וועלדער פאַרשווינדן.

דער מאָסיווער בראַנדאָנער וואָקזאָל, איז אַרומגערינגלט פון אויטאָ־

מאַבילן, אַרום וועלכע עס פֿאַרען זיך מענער און פֿרויען מיט פֿויערישע פּנימער, און צווישן זיי, האָט מען אויך פֿאַרזייעט, און עס איז אויסגעוואַקסן, אַ געוווקס פון יונגע שלאַנקע פֿרויען.

ווידער אַ רוסישע קירכע, און פיל טונקעלע געביידעס; בראַנדאָן פֿאַרמאָגט עפּעס וויכטיקס און אפֿשר אויך אַ ביסעלע רייַך.

נאָכמער פעלדער. עס באַווייזט זיך אַ שטעטל ווירדען, וואָס שיקט אַריין פיל אַלטע ווייבער אין די וואַגאָנען.

פֿאַרשידענע קליינע סטאַנציעס וואָס זאָגן גאָרנישט, און דער הימל ווערט עפּעס אויפגערעגט און נעמט גיסן. די בוימער שטייען רואיק, מיט ווירדע און נעמען אויף דעם בייזן גאָס, אָבער די אָרעמע גראָזן, זיי בויגן די קעפּלעך זייטיק — זיי קענען נישט פֿאַרטראָגן אַזאַ שטורעם!

עס קומען אָן יונגע וועלדלעך און וואַסערלעך; אַלץ אַזוי קינדעריש און תמימותדיק אָנגעוואָרפן פון באַשאַפֿער. (און אפֿשר האָט דאָ מענטש אויך צוגעלייגט אַ האַנט). שטייען די יונגענקע בוימעלעך אויף שוואַכע קינדערשע פּיסלעך, און פֿרובירן זיך טוליען צו ברידער גרעסערע בוימער; זיי מאַכן אַלע אַן איינדרוק, ווי יונגע הילפלאָזע ציגעלעך און קעלבלעך, וועלכע מ׳האָט איבערגעלאָזט אויף גאָט׳ס באַראָט...

אויבן, אין גלאָז־וואָגאָן, זעצט זיך צו מיר צו אַ דאַרער עלטערער מאַן, און שטעלט זיך פֿאָר אַז ער שטאַמט פון סקאָטלאַנד, פון פֿאַך איז ער אַ פֿאַרמער, און האָט געלעבט פיל יאָרן אַרום טאָראָנטאָ, און באַווייזן צו באַגראָבן צוויי ווייבער (נאָרמאַל איז עס פֿאַרקערט...); אָבער די לעצטע 13 יאָר, ווויינט ער נעבן וויניפּעג, און איז, נעבעך, צו 86 יאָר — אַן אַ ווייב...

ער באַקלאָגט זיך אויף דער היינטיקער יוגנט וואָס וויל נישט אַרבעטן, און דאַרף אַ סך געלט, און נעמט דערציילן וויצן — אָפּלאַכן פון זיינע לאַנדסלייט, די סקאָטישע... (דער וויץ, אָדער מעשה פון אַ סקאָטשמאַן און זיבן מאָגערע יאָר; ער זעט דאָס זיין ווייב זאָל האָלטן אין איין שפּאָרן, און אַליין עסט ער פּרישטיק אָן זאָלץ אָדער ציקער און אָן קרעם. זיין ווייב טרעפּט אים איינמאָל ווייניען איבער אַ שיסל געקאָכטס, פּרעגט זי צי דאָס עסן טויג נישט: — ניין, איך ווייל בלויז באַזאַלצן מיין עסן...).

פּלאַכע געשניטענע פעלדער ווי אַרומגעהיבלעוועטע טישן, און מילן־ראָפּינעריעס פון ביידע זייטן, פּירן צ׳ו דער שטאָט רידזשיינע.

רידזשיינע

באַלד, ביים ערשטן בליק, זעט מען אַז די שטאָט איז קלענער, אָבער שענער צענויפגעשטעלט ווי וויניפּעג. אינמיטן שטאָט איז פּאַראַן אַ שיינער סקווער, עס ציען זיך האַנדלס־גאַסן, פּאַרקן און מען זעט פיל קינאָס. מען זעט דאָ פיל מיידן אין קאָלירטע הויזן, און פיל יינגען מיט פּויערישער גבורה.

מיטוואָך 18 יולי:

איך זע נישט קיין מזוזות אין רידזשיינע. ווו עס האָט, לויט מיין ליסטע, געדאַרפט וווינען אַ רב, אין היינט אַ ראַדיאָ־סטאַנציע. נו, וועלן די גויים פון דער ראַדיאָ־סטאַנציע וועלן מעלדן אַז אַ ייד מיט ענציקלאָ־פּעדיעס איז דאָ אין שטעטל?

אַ גוי וויזט מיר ווו צו גענינען דער נייער סינאַגאָגע און איך טרעף אַ פרוי מיט אַן ענערגיש פּנים און אַ ביסל מענלעכע שטריכן, קלאַפּן אויף אַ שרייב־מאַשינקע. זי גיט איבער אַז אין דער שטאָט צווישן 112 טויזנט איינוווינער, לעבן 240 יידישע פאַמיליעס, און אויב איך וויל טרעפן יידן, זאָל איך שנעל גיין צו אַ לויה — דאָרטן זיינען פאַרזאַמלט די פּני פון שטעטל...

די טאָכטער פון האָטעל־אייגנטימער פון ט. טראָגט אַ מגן דוד אויפן האַלז, אָבער איר פאָטער וואָס שטעלט זיך פאָר אַלס „פּירער פון די ציון־ניסטן" אין שטאָט, דאַרף נישט קיין ענציקלאָפּעדיעס אויף יידיש אָדער ענגליש. אָבער, דאָך:

— קומט אַריין שבת וועט מען זען.

אַ זון פון אַ קינאָ־אייגנטימער האָלט אַ קליין הינטעלע אויף די הענט און שפּילט זיך דערמיט; ער לייענט נישט, זאָגט ער, קיין ביכער. ער וועט פרעגן זיין טאַטן — איך זאָל קומען אַ צווייטן מאָל.

עס באַווייזט זיך אין מיין האָטעל־צימער דער סוחר פ., צו וועמען איך האָב נעכטן טעלעפאָנירט, ער זעט אויס אַן אינטעליגענטער ייד, אַ אָפּשטאַמיקער פון רוסלאַנד. ער באַטראַכט מיר און זאָגט: „קומט!" ער נעמט מיר דאָוועגען מנחה אין מנחם אבל זיין די פאַמיליע ב., און דאָרטן, אין אַ רייך יידיש הויז, טרעף איך די יידישע פירערס מיט דעם רב בראש, וועלכע זיינען אויף מיין ענציקלאָפּעדיע־ליסטע. דער רב העלפט די זין פונעם פאַרשטאַרבענעם זאָגן קדיש, און עטלעכע היימישע יידן דערציילן

מיר וועגן יידישן לעבן אין דער שטאָט פון פאַרמערס מכשירים, פון תבואה און פינף קאָלעדזשס, וועלכע זיינען פאַרבונדן מיט דער אוניווערזיטעט פון סאַסקאַטון; די יונגע זין, זייערע, פאַרלאָזן די שטאָט, כדי צום שטודירן, אָבער זיי פאַרבלייבן אין דער פרעמד...

זיי זאַמלען געלט פאַר ארץ־ישראל און בלייבן נישט אונטערשטעליק פון אַנדערע שטעט. מערנישט: זיי האָבן דאָ געהאַט אַ „לאָקאַלן שרייבער", וועלכער פלעגט שרייבן אין די היגע צייטונגען וועגן יידיש לעבן, ער איז אַרומגעפאָרן זאַמלען געלט אַרויסצוגעבן אַ בוך וועגן די היגע יידן, און נישטאָ אין די צייטונגען און נישטאָ דער בוך...

אָדער, זיי ווייסן צו דערציילן וועגן שליחים פון ניי־יאָרק וועלכע האָבן געגומען געלט אויף נאָכצושיקן ביכער, און די ביכער זיינען נישט גע־קומען. זיי האָבן נישט קיין צוטרוי צו שליחים; כאָטש שלעפּ די ביכער מיט זיך.

דאָך, נישט אַלע יידן פון רידזשיינע וועלן אָפּזאָגן און נישט געטרויען אַ יידן פון ניי־יאָרק. איינער, אַ רייכער פוטער־פאַבריקאַנט באַשטעלט דעם פערטן באַנד אין ענגליש, אויסצוצאָלן... און אַ צווייטער הייסט קומען אַ צווייטן מאָל.

דער סימפּאַטישער פוטער־סוחר ש. דערציילט פון 96 קינדער וואָס לערנען אין תלמוד־תורה אָן אָפּצאָל; וויל די מיטגלידער פון דער קהילה צאָלן יעדער פון 100 ביז 500 דאָלאָר אַ יאָר אויף דעם צוועק. די שטאָט פאַרמאָגט אויך אַ בני־ברית אָרגאַניזאַציע, און לעקטאָרן, ווען זיי קומען פון ניי־יאָרק, קיין ווינניפּעג, טרעטן אויך אַ מאָל אָפּ אין רידזשיינע.

סעם פ. נעמט מיך אויף אַ שפּאַציר אין זיין אויטאָמאָביל; ער ווייזט מיר די שטאָט מיט פיינע מלוכה־געביידעס און לעגיסלאַטור־געביידע, ווייזט מיר זיין גרויס שיין געשעפט, און פירט מיר צו די אויל־ראַפינעריעס אונ־טער דער שטאָט, ווו דער געוועך איז נישט צום פאַרטראָגן. די רערן פון אַמעריקאַנער, און קאַנאַדישע אויל־קאָמפּאַניעס, ציען זיך אונטער דער ערד ביז עדמאָנטאָן, אָבער דאָ, אַרום די ווייסע קיילעכדיקע ריזיקע קעסלען, לעבן די אַרבעטער פון די ראַפינעריעס.

מיטוואָך, 20 יוני

אַ יונגער שטילער ייד איז פאַרטאָן אין זיין געשעפט פון דאָמען־קליידער; ער דאַרף נישט קיין ביכער, און אַ רייכער ייד פון מעטאַל און אייזן־אַרטיקלען זאָגט אַז די טעלעוויזיע איז פאַר אים גענוג.

— ר׳ ייד, איר האָט דאָך פֿאַרט געקויפט די ערשטע צוויי בענד אין ענגליש — וויז איך אים זיין נאָמען אויף דער ליסטע.

— נו, יאָ, איך האָט דאָמאָלט יענעם געגעבן אַ שאַנס, מער גלוסט מיך נישט.

איינער פון אַ גרויסן באַקלייד־געשעפט, גיט מיר אַזאַ ענטפער:

— מיר זיינען דריי ברידער, דריי בחורים, מיר ציען זיך איבער פון פֿלאַץ צו פֿלאַץ, נישטאָ וווּ צו לייגן די ביכער — סאָררי!

אַ ייד פון אַ גרויס מעבל און אייזנוואַרג־געשעפט, קוקט מיך אָן און זאָגט: — צו פיל נדבות; מען שלעפט פון אַלע זייטן.

ער רעדט ענגליש און מישט אַריין יידישע ווערטער. דאָך, ער לאָזט זיך פֿאַרט אינריידן, און קויפט דעם ערשטן באַנד פון דער ענגלישער אויסגאַבע.

*

יידן פֿאַרבעטן צום טיש...

איך האָב נישט געקאָנט אָפּזאָגן. ווען יידן ווילן דווקא האָבן אַ מצוה פון האָבן אַן אורח אויף שבת, פֿאַרוואָס זאָל איך זיי די מצוה צונעמען?

בין איך געגאַנגען צו די פ. עסן היינט פרייטיק־צו־נאַכט. די ווינונג איז ריין און לופּטיק, און מאַדאַם פ. ווילכע האָט אַזעלכע שוואַרצע ראַמען אונטער די אויגן, גיט באַפעלן איר מאַן, און ער פֿאָלגט אויס; ער פֿאָלגט שטיל, מיט טאַקט.

קוים באָווין אָפּצוענ דעם נישט־געשמאַקן מיטאָג (אָן קידוש, אָן יידישע מנהגים), נעמט מאַדאַם פ. גראַבלען אין אַ שופלאָד און קומט צוריק צום טיש מיט אַ שמייכעלע: זי האָלט אין די הענט טאָוועלעך און צווישן די טאָוולען פֿאַרשריבענע בלעטער. מיין איך אַז איך וועל איצט הערן פֿאָעזיע פֿאַרלייענען, און מעלדן דעם יידישן פֿען־קלוב אין ניי־יאָרק, אַז איך האָב אַנטדעקט אַ נייע יידישע פֿאָעטעסע, אָבער ניין: זי גייט דאָ פֿאַר־לייענען אירע פֿאַרשריבענע רעפּעראַטן, ווילכע זי האָט געהאַלטן פֿאַר אַ „רעליגיעזע סעקטע" אין רידזשיינע. (איך האָב פֿאַרגעסן וואָסער סאָרט קריסטלעכע סעקטע דאָס איז).

אַלזאָ, די פּסוקים פון תנ"ך און לאַנגע אויסדרוקן וועגן „שלום און מאַראַל", און וועגן פֿאַרבריידערונג אין קאָנאַדע, וואָלטן געקלעקט פֿאַר פיל ראַבייס; אַזויפיל סאַכאַרין און האָניק פון האָליוווד, האָב איך שוין לאַנג נישט געהערט. מערנישט! כ׳האָב געפּילט אַז איך וועל נעמען אָפּברעכן און אָפּגעבן דאָס עסן, ווייל עס האָט מיר געגנומען קלעמען אונטערן לעפּעלע, און איך בין געוואָרן באַגאָסן מיט שווייס...

זי האָט זיך אַוועקגעזעצט (די גאַנצע צייט האָט זי געלייענט שטייענ־דיק, ווי פאַר דער סעקטע...), געמומען אויסטייטשן אויף ענגליש, די „טיפע" געדאַנקען, און צוגעווארפן עטלעכע יידישע ווערטער, און איך האָב די גאַנצע צייט געקוקט צו דער טיר: איך וואָלט גערעכט צעזאַנצויק דאָלאָר, ווען זי לאָזט מיר מאַכן נישט מער ווי פּיר טריט אין יענער ריכטונג.

די אויפקלערונגען, אויסטייטשונגען און אַריינטייטשונגען, האָבן זיך געצויגן ביז שפּעט אין דער נאַכט; ביז וואַנעט איר שטילער מאַן, וועלכער איז איינגעשלאָפן ביים טיש, האָט זיך איבערגעוועקט, און מיט רחמנות געבעטן זי זאָל איבערלאָזן אַ ביסל אויף „אַ צווייטן מאָל".

שבת, 21. יולי

וויפל איז פּאַרט ווערט אַ „לינקער" אַרעמאַן?

וועג איך האָב צום ערשטן מאָל אַריינגעטרעטן אין זיין זייגערמאַ־כערייַ, אין אַ קליינעם געווילבל קעגנאיבער דעם וואָקזאַל, האָב איך דער־שפּירט אַ געוויסע הייַמישקייט. דער הויכער ייד מיט נישט קיין פּאַרגרעבט פּנים, וועלכער זעט אויס אין די שפּעטע פּופּציקער, דערציילט מיר מיט באַדויערן אַז ער איז געבליבן אַליין, ווייל די פּרוי האָט אים געגעבן אַ שטאַרב אַוועק, און וואַרפט אַריין ראַדיקאַלע ווערטלעך, פּון וועלכע איך האָב אַרויסגעלייענט אַז ער איז אַ סימפּאַטיקער פּון, ווי ער רעכנט און גלויבט, „אַ סאָציאַליסטיש רוסלאַנד". אַי מען האָט אין דער „סאָציאַליס־טישער" מדינה, אונטער סטאַלינען פּאַרטיליקט כמעט אַלע יידישע שריי־בערס און ליקווידירט די יידישע קולטור, און דער נייער הערשער כרוש־טשאָוו, וועלכער האָט מיטגעאַרבעט מיט סטאַלינען, גיט נישט צוריק די יידן אין רוסלאַנד זייער רעכט און קולטור־באַשטימונג. דאָס וויל דער זייגערמאַכער ל. פּ. נישט וויסן. ער וויל גאָרנישט גלויבן אַז וואָס די „אַנטי־סאָוויעטישע" צייטונגען שרייבן וועגן יידן אין רוסלאַנד איז אמת; ער טאָר נישט צולאָזן אַזאַ געדאַנק...

וווּיל און פּיין, זאָל ער זיך האַלטן ביי רוסלאַנד; ער בעט איך זאָל אים מאַכן אַ ביליקן פּריַיז פּאַר דער ענגלישער אויסגאַבע, טו איך עס, וויל מיט אַ ייד אַן אַרעמאַן וואָס וויל איינהאַנדלען ביכער וועגן יידיש לעבן, מוז מען קומען צו אַ פּאַרשטענדיקונג וועגן פּריַיז.

ער האָט מיך פּאַרבעטן און געוויזן זיין ענגע דירה, ער האָט געמאַכט אַוונט־ברויט און מיר דערלאַנגט געפּילטע פּיש פּון אַ סלאַי, און געוואָרן מיט מיר אַ גאַנצער „נאַש־בראַט". ער האָט אַבער נישט אויפגעהערט צו

ווייַנען און קלאָגן אַז זיין אַרבעט ביים פאַריכטן זייגערלעך און האַנדלען מיט פינגערלעך, בריינגט נישט אַריין געוואָג.

היינט נעמט מיך דער זייגערמאַכער אין זיין אויטאָמאָביל, גיט מיר אַ „רייד", און פירט מיך צו אַ „דרייוו", אין קינאָ, אונטערן שטאָט, ווו יונגע פאַרלעך קומען אין זייערע אויטאָמאָבילן עסן ווורשטלעך און טשיפּס, און טרינקען קאָקא־קאָלאַ; ווייל זיצנדיק אין די אויטאָמאָבילן, קוקן זיי אויף דעם קינאָ־לייוונט אין מיטן פּעלד, וואָס ווייזט וויאַווי מען שיסט...

ביים אַרייַנפאָרן אין דעם „דרייוו" לאָזט ער מיר זיצן אין אויטאָמאָביל און ער גייט עפּעס אין רעסטאָראַן און העלפּט סערווירן די קליענטן. מיין איך אַז ר׳וויל אַוואַדאי צופאַרדינען עטלעכע דאָלאָר שבת־ביינאַכט, טו איך אים טאָקע, דעם ייד דעם אַלמן, אַ ביסעלע באַדויערן.

אין 2—3 שעה אַרום פירט ער מיר צוריק אין שטאָט אַריין און ער גיט אַ פרעג:

— וויפל דענקט איר קאָסט אַזאַ אונטערנעמונג?

— וואָס וויים איך? איך האַנדל מיט ענציקלאָפּעדיעס...

— וועל איך אייך זאָגן: עס קאָסט איבער צוויי הונדערט טויזנט דאָלאָר; איך מיט נאָך אייגעם האָבן עס געבויעט.

פאַר איין וועגס דערציילט ער מיר אויך, אַז ער פאַרמאָגט אַ האָטעל „און אַנדערע זאַכן". איך זאָל נישט מיינען אַז ער איז אַ קליין מענטשעלע...

זונטיק, 22. יולי

אַ יונג לעבן...

מיין שוואָגער׳ס אַ קוזין טש. ה., אַ הויכער יונג אין די דרייסיקער. האָט דאָ מיט אַ שותף אַ האָטעל. די ערשטע נאַכט ביי מיין אַנקומען קיין רידזשיינג, האָב איך פרובירט איבערשלאָפן ביי אים אין האָטעל. אָבער, וועג איך האָב אויסגעפונען אַז דער האָטעל האָט זיך געשטעלט האַרט ביי דער באַן, אַדער, אַז די וואַגאָנען קומען צו אינמיטן דער נאַכט צום שלאָף־צימער מיט אַ טראַסק, בין איך פון אים אַוועק און געגומען אַ האָטעל עטלעכע גאַסן ווייטער. ניין, מיין קרוב איז נישט בייז, ער קומט הייַנט צו מיט זיין אויטאָמאָביל און פירט מיר צו דער פּליאַושע, וואָס רופט זיך „רידזשיינג־ביטש".

דערווייל דערציילט ער ווי אַן אייַנוואַנדערער קריסט פון אירלענדישן אָפּשטאַם, וועלכער האָט פאַרלוירן זיין פרוי און טאָכטער אין אַ אויטאָ־אַקצידענט און באַקומען פינף טויזנט דאָלאָר אַנטשעדיקונג, האָט ביי אים אין האָטעל געהאַט אַ צימער. דער גוי האָט צוליב אייַנוואַנדערונג געגומען

צוביסלעך שיכורן, געווארן קראַנק, און: פֿאַרן טויט, באַפוילן דאָס ער לאָזט איבער עטלעכע טויזנט דאָלאַר און חפצים צו זיין פריינט, דעם אייגנטימער פון האָטעל, מיין קרוב טש. ה.

נו, גיי ווייס, אַז מען דאַרף זיך גאָר חברן מיט שיכורע גויים...

*

ביים וואַסער זעט מען צענדליקער יונגעלייט און מיידלעך, און פֿיל פויערשע טיפֿן פון אַרומיקע שטעטלעך און דערפער. די זון ברענט און חברה־לייט שפּרינגען אין וואַסער זיך אָפּקילן, און איינער, אַזאַ יונגער געזונטער בלאָנדער, נישט יידישער בחור, וועלכער שפּילט זיך מיט אַנדערע יונגעלייט, וויל ווייזן וואַסער גוטער שפּרינגער און נורקע־מאַכער ער איז, גיט ער אַ שטעל זיין קערפּער אין דער גאַנצער לענג, מאַכט אַ באַוועגונג מיט אַ קוויטש, דאָס אַלע זאָלן זען און באַוונדערן, און איז אַריין אונטערן וואַסער.

א מינוט־צוויי, און דריי — ער קומט נישט אַרויס נאָנט, און נישט אַ ביסעלע ווייטער. עס ווערט נישט היימלעך; אַלץ אַרום ווערט ווי פֿאַר־גליווערט. עטלעכע שפּרינגען אין וואַסער אַריין זוכן, און: מען שלעפּט אים טאָקע אַרויס, אָבער מיט אַ נאָכהענגענדיקן קאָפּ, פֿאַרגלאָצטע אויגן, און מיט באַמבלדיקע לאַנגע הענט, ווי שטיקער טויט פלייש.

אַ טומל, אַ געדרודער, און פרויען חלשן. עס וואַקסט אויס אַ מין פּאַמפּע און מען פּאַמפּעווט אין אים לופט, אָבער דאָס חיות, לעבן, און נשמה, ווילן נישט צוריק אַרייגיין אין דעם בלאָנדן יונג.

דאָס פארלאָשענע יונגע לעבן שטערט און דערדריקט די גאַנצע זונטיק־פאַרוויילונג ביים וואַסער. איך האָב זיך אין דער פּראַווינץ־שטאָט נישט געריכט צו טרעפֿן דעם מלאך המות אינמיטן זיין אַרבעט...

מאַנטיק, 23. יולי

איך גיב נאָך אַ בליק איבער דער פּראַווינץ־שטאָט, און טראַכט וועגן עטלעכע הונדערט יידן, וואָס לעבן דאָ; וועגן זייער שיינער נייער סינאַ־גאָגע און זייער רב, אָדער ראָביי פון טשעכאָסלאָוואַקיע, וועלכער שטייט פאַר די רייכע יידן מיט געבויגענע קני, און די גאַנצע „מאָדערנע" מיניאַ־טור יידישקייט, וועלכע האָט נישט קיין שום טעם.

נייַ, מיט אַזוי ווינציק יידן איז נישט אינטערעסאַנט צו ווינען אין אַזאַ שטילער ריינער שטאָט ווי רידזשיינע. —

סאסקאטון

ארום עלף פרי, פאר איך קיין סאסקאטון. דער גאנצער וועג באשטייט פון פעלדער מיט נאך גרעסערע פעלדער. ארום פינף נ. מ. קומט די באן צו נאך א קלענערער שטאט ווי רידזשיינע — סאסקאטון, וואס פארמאגט נישט מער ווי 95 טויזנט מענטשן.

נישט לייכט צו געפינען א צימער אין סאסקאטון. דא קומט פאר אן אויסשטעלונג, האבן פויערים פון אלע ארומיקע דערפער פארכאפט אלע האטעל־צימערן.

ביי דער סינאגאג וויל איך עפעס זיך דערוויסן פון שמש, אבער ער רעדט גאר אוקראיניש... הייסט מיר גיין צום רב א. טרעף איך גאר א סימ־פאטישע רביצן, זי עפנט פאר דעם גאסט דעם טעלעוויזיע־קאסטן, און בעט מיר ווארטן:

— דער רב וועט באלד אנקומען — פארזיכערט זי מיר.

דערנאך נעמט זי זיך באקלאגן, אז זיי לעבן שוין אין דער שטאט זיבן יאר, און זי ווייסט נישט וויפל יידן עס זיינען דא. זיי ווילן פארלאזן די שטאט, ווייל זי וויל מער לעבן, און פארברייגען — זיין צווישן מענטשן.

עס קומט אן א דינער מאן מיט וואנסעלעך וואס טראגט נישט קיין הוט, און ער שטעלט זיך פאר אין א דייטשמעריש ענגליש, אלס ראביי, אבער מער ווי עטלעכע ווערטער קען איך פון דעם ראביי נישט ארויס־קריגן; אים פאראינטערעסירט נישט די ענציקלאפעדיע, און וויל נישט ריידן וועגן די יידן אין סאסקאטון.

זוך איך דעם תלמוד־תורה לערער, טרעף איך א יונגן בלאנדן יונג פון אונגארן, וועלכער האט געלעבט א יאר־צוויי אין ישראל, און דאס מאכט אים פאר א קענער פון עברית...

די פרוי פון תלמוד־תורה לערער איז היינט נישט אין שטאט, אבער ער אפפערט נישט זיינעם א פריינט פון אונגארן, וועלכער איז דא אויף באזוך, ער זאל דערווייל ביי אים נעכטיקן. איך פיר דעם אונגארישן יונגען־מאן צום מיין ארעמען האטעל, אפשר וועל איך פאר אים קריגן א צימערל.

דינסטיק, 24. יולי

א וועלט מיט יידישע „פרעזידענטן" אין סאסקאטון. שוין באלד מער ווי אין ניי־יארק... איין פרעזידענט וויל נישט מען זאל „צווינגען" צו קויפן ענציקלאפעדיעס; א צווייטער וועט אליין אויסשרייבן פון ניי־יארק;

אַ דריטער גיט בלויז פּאַר ישיבות, און איינער, האָט אַ ענציקלאָפּעדיע. (איך וויס נישט צי ער האָט „בריטאַניקאַ" צי אַן אונדזערע).

איך טרעף אַריין צו דעם אַדוואָקאַט גאָלד און צו אַ דענטיסט. זיי קויפן עטלעכע בענד פון דער ענגלישער אויסגאַבע.

טאַקע פון אַ פענסטער ביים אַדוואָקאַט ג. אין זיין אָפּיס, זעט מען די גאַנצע סאַסקאַטון־פּאַנאָראַמע, מיט בריקן איבער אַ וואַסער, אוניווערזיטעט־געביידעס און באַרגיקע לאַנדשאַפטן וואָס רייצן מיט זייער שיינקייט.

די שטאָט גייט אָן מיט איר רואיקייט. די מענער זען אויס אַ ביסעלע דאַרפיש און די פרויען זען אויס ריין און נישט צופיל מעכאַניזירט; די יינגערע פרויען דריינען אויס די קעפּ און קוקן נאָך מענער, ווען מען קוקט זיי אָן — אויפן אייראָפּעישן שטייגער.

26. יולי

קיין עדמאָנטאָן פּאָר איך מיט אַן אויטאָבוס. מען פּאָרט פּאַרביי פיל פעלדער און קליינע שטעטלעך פיל מילן און פּאַרביקע געגנטן. דער הימל נעמט טוישן קאָלירן און איבערטאָן אירע פּעלעריינעס, און מען קומט צו דער שטאָט וואָס ציט אַריין ווי אַ מאַגנעט — אַ שטאָט מיט ריינקייט, רייכקייט און פּאַרנעם!

עדמאָנטאָן

פרייטיק, 27. יולי

עדמאָנטאָן איז די הויפּט־שטאָט פון אַלבערטאַ, זי פּאַרמאָגט (מיט דער געגנט אַרום) ביז 340 טויזנט אינווויינער, און ציט אויך איר יחוס פון אַ האַדסאָן־בעי קאָמפּאַניע פעסטונג, און דערנאָך מיט איר גאָלד־רייץ און אויל־ראַפינעריעס, וועלכע האָבן צוגעצויגן פיל אימיגראַנטן. די אויל־רעזן ציען זיך פון נעבן עדמאָנטאָן, וווּ די אויל־פעלדער זיינען, ביז אָנטאַריאָ־פּראָווינץ, קנאַפּע 2 טויזנט מייל. אַ צווייטע ליניע פון רעזן, טוט זיך ציען צווישן די ראָקי־בערג ביז וואַנקווער, אין בריטיש־קאָלומביא.

איך באַטראַכט די האַנדלס־גאַסן און די גרויסע דעפּאַרטמענט גע־שעפטן, און זע ווי אַרום סיטי־האַל (מוניציפּאַליטעט) זיינען אָנגעשטעלט און אָנגעווארפן געביידעס אָן אַ פלאָן; עפּעס איז מען געקומען אויף שנעל און פּאַרכאַפּט פלעצער און געשטעלט הייזער...

עס רוישט און פליסט מיט ענערגיע. אַפילו די פויערים פון אַרומיקע

דערפער, וואָס פילן אָן די גאַסן, גייען מיט ענערגישע טריט. איך זוך דאָס „פּינטעלע ייד" אויף די פּנימער אין גאַס, אָבער עס איז נישט לייכט צו דערקענען. איך טרעף צו אַ נייער סינאַגאָגע, און דער שמש, אַ ייד פון פּוילן, וועלכער האָט אַ שטיק צייט געלעבט אין ארץ־ישראל, גיט איבער אַז עס לעבן ביז 700 יידישע פאַמיליעס אין דער שטאָט; צווישן זיי בלויז 20 פּליטים. — אַלע יידן זיינען רייך! — זאָגט דער שמש ז.

איך טרעף אַריין צו אַ היימישן יידן, וועלכער איז אויף מיין ליסטע פון ניי־יאָרק; ער שטייט אין זיין גרויסן באַקלייד־געשעפט און וואַרט אויף קונים, אָבער ער דערפרייט זיך מיט אַ גאַסט. ער האָט טענות צו פריערדיקע שליחים און בוך־פאַרקויפערס, אָבער ער זאָגט נישט אַפּ צו קויפן די לעצטע טיילן.

ביים דאָוונען טרעף איך נישט מער ווי 15 יידן אין דער שיינער סינאַגאָגע. דער רב, אַ מיטליאָריקער מענטש, וואָס זעט אויס אַ „געריבענער" יונג, באַגריסט מיך, שטעלט מיר פאָר זיינע צוויי סימפּאַטישע זינדלעך, און קומט אויך אַרויס מיט טענות, אַז מ'האָט אים נישט צוגעשיקט די אַלע בענד פאַר וועלכע ער האָט באַצאָלט. איך זאָג אים צו שרייבן וועגן דעם קיין ניי־יאָרק.

שבת, 28. יולי

עדמאָנטאָן־פאַנאָראַמע. ביים מאַקדאָנאַלד־האָטעל וואָס שטייט אויבן, זעט מען דאָס וואַסער, בריקן, הייזער, בוימער און גרינסן — אַ בילד פון אויסערגעווינלעכער שיינקייט און רייַך; עס קומט אַ לויב דעם באַשאַפער פאַר אַזאַ נאַטור־אַרבעט און אויך אַ לויב די מענטשן וואָס האָבן צוגע־לייגט אַ האַנט מיט קולטור און ציוויליזאַציע.

שטייענדיק פאַר אַזאַ פּרעכטיקער שיינקייט, ווערט מען באַפליגלט און אָפּגעפּרישט — עס פאַרשטאַרקט דעם ווילן צו לעבן! עס איז מיר שווער פון דאַנען זיך אָפּצורייסן; דאָ אין דעם פּיאָנערן־גייסט, ליגט אַזויפיל רייַך און ראָמאַנטיק; מיטצונעמען און טראָגן אין די גרויסע שטעט פון שטאָל, בעטאָן און אייזן...

*

אַרום וואָקזאַל זעט מען יידישע קראָמען און קרעמלעך וואָס פאַרקויפן קליידונג און זייגערלעך; זיי ווילן אָלע אַרײַנכאַפּן די פּויערים ווען זיי שטעלן אַריין די ערשטע טריט אין שטאָט...

פּרוביר איך אָנבאָטן מיין „סחורה" צו די סוחרים, איז: אייגער האָט

אַ ברית, קען ער נישט קויפן (הגם איך זע נישט דעם שייכות: די יידישע שרייבערס און צענזיפשטעלערס פון דער ענציקלאָפּעדיע זאָגן זיך נישט אַרויס קעגן מילה...); איינער זאָמלט פאַר ישׂראל, איז ער שוין פּטור פון קויפן; און איינער זאָגט אַז זיינע קינדער ווַאַרפן אַרויס יידישע ביכער — אַפילו געשריבן אין ענגליש...

איין זשוואַווער יידּ, פּעלד, וועלכער שטעלט זיך פאָר אַלס טוער פון הסתדרות, לייגט גלייך די הויזנס און העמדער, באַטראַכט מיר, און זאָגט:

— צו וואָס טוט איר, אַזאַ יונגערמאַן ווי איר, אַזאַ זאַך כּאַר אַ לעבן? איך וועל אייך צאָלן 60 דאָלאָר אַ וואָך, שטייט בעסער ביי מיר אין קראָם! באַלד, אויפן אָרט, האָב איך זיין פאָרשלאָג נישט געקאָנט אָננעמען...

*

אין שול קומט פאָר אַ פאַרזאַמלונג; עס זענען פאַרזאַמלט עטלעכע צענדליק מענטשן. דער רב, אַ פּוילישער יידּ, האַלט אַ „ספּיטש" אין ענגליש, טוט זיין אויסשפּראַך און טעמע שטאַרק נודזשען. באַלד וואַקסט אויס נעבן מיר דער סוחר הסתדרות־טוער פּ. און גיט איבער פּרטים וויאַזוי דער רב, וועלכער איז דאָ צוואַנציק יאָר, און געקומען מיט עפּעס אַ „קוויטל" וואָס דאַרף הייסן „סמיכה", האָט דאָ געהאַט „אַ שטאַרקן צד", און אַזוי מוז ער שוין בלייבן און האַלטן מיט די „רייכע און גראָביאַנעס".

אָבער, אויך פּונעם ראַביי, פון דער צווייטער שול, וויסט פּ. צו דערציילן:

— — יענער איז גנביש און האַלט בכלל נישט פון יידישקייט; ער איז היינט אויף דאַטשע, דערביבער איז זיין סינאַגאָגע געשלאָסן. מען דערווּוסט זיך אויך אַז מען דאַוונט דאָ „טעג". ווי אַ מאָל די ישיבה־בחורים אין דער אַלטער היים. היינט דאַוונט דער באַלעבאָס, מאָרגן אַ צווייטער — מען רעכנט אויס עס זאָל זיין אַ מנין (אָבי מען פאַרלאָזט נישט דעם יידישן גאָט, אין דער רייכער שטאָט עדמאָנטאָן — וואָלט געזאָגט דער באַרדיטשעווער).

זנטיק, 29. יולי

אַ מין שטילקייט איז היינט אויסגעגאָסן איבער עדמאָנטאָן. מען זעט נישט קיין מענטשן. בלויז אַרום דער אויטאָבוס־סטאַנציע, אין דער קאָפּע, טרעפט מען יונגען מיט פויערישע פּנימער.

אין דער „יונייטעד טשורטש", נעבן טאָל, זעט מען עטלעכע הונדערט עלטערע און יונגע קריסטן. אַ צווויי צענדליק יונגע מאַמעס מיט קליינע קינדער אויף די הענט, מאַרשירן פאַרביי דעם גלח, וועלכער איז אַ גאָסט

פון בעלפאַסט, אירלאַנד, און ער שפּריצט עפּעס, ער טויפט זיי, אין נאָמען פון „פאָטער, זון און הייליקן גייסט". די מאַמעס זיינען צופרידן. די קינדער האָבן קיין דעה נישט; זיי וועלן שפּעטער אויסוואַקסן, אָדער האָבן אַריינגע־וואַקסן אַלס „קריסטן".

נאָכמיטאָג קומט עדמאָנטאָן אַ ביסעלע צום לעבן. די דזשאַספּער עוועניו ווערט אָנגעפילט פון יונגע און מיטליאָריקע מענער און פרויען אויסגע־פּוצטע, מיט געזונטע פּנימער און פּעסטע הענט. אָבער, די קאַפּעען און קינאָס זיינען געשלאָסן; מען פילט דעם גייסט פון אַן ענגלישן זונטיק.

מאָנטיק, 30. יולי

ווי נאָר עדמאָנטאָן נעמט זיך מאָנטיק אינדערפרי צו ביזנעס, נעם איך מיין פּאַק מיט די מוסטערן און גיי איבער די געשעפטן.

דע רערשטער זאָגט מיר, אַז ז., דער לערער פון ווינניפּעג, איז שוין ביי אים געווען מיט זיין בוך; מער קיין ביכער דאַרף ער נישט.

איך הורטאָוניק דערציילט מיר, אַז זיין ברודער איז נישט לאַנג צוריק געשטאָרבן, קויפט ער נישט קיין ביכער; און אַ סוחר ס. וואָס שטעלט זיך פאָר אַלס „פירער פון די ציוניסטן" אין עדמאָנטאָן, פרעגט: — ווער האָט נאָר אייך געשיקט?

דער פירער פונעם „יידישן קאָנגרעס", אַ מענטש מיט אַ אינטעליגענט פּנים, נעמט מיך פיין אויף. ער גיט מיר אַדרעסן און טעלע־פאָנירט צו רייכע יידן זיי זאָלן קויפן די ענציקלאָפּעדיע. אָבער, עס גייט נישט אַזוי גלאַטיק.

אַ יידענע וואָס האָנדלט מיט הייזער זאָגט אַז ער דאַרף נישט דאָס „דזשאנק", און הייסט מיר ווערן אַ פאַרקויפער פון אַנדערע אַרטיקלען, און פיל אַנדערע יידן באַדויערן מיר צוליב „אַזאַ פּרנסה"...

אַ יידענע מיט היימישקייט אין טאָן, נעמט מיך אויף פיין און זאָגט: — איך דאַרף נישט אַזעלכע מאַכינאַציעס פון א' ב' ג' ד' און איצט ה' — גיט מיר אַ מעשה צום לייענען!

דינסטיק, 31 יולי

עס לאָכט אַריין אַ שיינער פּרימאַרגן אין עדמאָנטאָן. איך נעם גיין צו די אַדרעסן פון דימענטן־העגדלער, און דער ערשטער שרייט אויס, ווי נאָר איך עפן די טיר פון זיין געשעפט:

— ניין, איך ווייל נישט די צייטונג; איך דאַרף נישט קיין אַדווערטייז־

מענטס! (ער מיינט אַז איך בין פון אַ יידישער צייטונג אין וויניפּעג וואָס שיקן אַרויס שליחים שאַפן אַנאַנסן).

ס. דער הויכער דאַרעף יידּ, אייגנטימער פון אַ גרויס געשעפט, וואָס שטעלט זיך פאָר אַלס „פּרעזידענט פון דער יידישער געמיינדע", קלאָגט אַז יידן האָבן חתונה מיט גויים; ער וויל איך זאָל דאָס אָפּשטעלן...

נ. ס. אַ ייד „אַ פּראָסטער גוט שבת", פּירט מיך אַרום אין זיין קאָר און „צווינגט" זיינע פּריינט זאָלן קויפן ביכער. ער דערציילט אַז זיין טאָכטער „שפּייט" אויף די קאַנאַדער באָיִעס; זי האָט געזומען אַ „גרינעם". זיין טעכטערל וואָס זיצט אין אויטאָ, גיט צו:

— כ׳האָב אים געפּאַקט אין מאַנטרעאָל; ער רעדט רומענישׂ, פּראַנצויזישׂ, רוסישׂ, יידישׂ און קען זינגען, — שמייכלט זי אונטער.

נו, אויב „גרינע" קענען אַזויפיל שפּראָכן, זיינען זיי ווערט מען זאָל זיי אַרייננעמען אין מאַטראָצן־ביזנעס, ווי דער ייד טוט.

אַ פּליישיקער מאַן פון אַ יאָר זעכציק, אַ בחור, שטייט אין זיין גרויס „אַרמי ענד נייוואי" געשעפט, און בייזערט זיך פאַרוואָס איך שטער אים אינמיטן זיינע ביזנעס. ער באַטראַכט אַ טייל פון דער ענציקלאָפּעדיע, און שרייט אויס:

— שרייב אויס! איך וועל באַצאָלן וועגן איך וועל קריגן דעם בוך! כאָטש ער איז אַ מיליאָנער, האָב איך נישט אויסגעשריבן...

מיטוואָך, 1. אויגוסט

אַ יונגער „ריל־עסטייטניק" קויפט די פּיר ענגלישע ביכער, ווייל איך זאָג אים אַז זיין טאָטע האָט אים געהייסן קויפן, און דער יונגער ב. מאַר. פון „קענעדיען־בעדדינג", נעמט מיך אויף פּיין און קויפט אַ סעט ענגלישע ביכער. ער דערציילט אַז ער העלפט זאַמלען פאָר דער אוניווערזיטעט אין ירושלים.

איך טרעף אַריין צו אַ יידן גור.; דער ערשטער פּראָלעטאַריער אין די מערב־שטעט. ער איז אַן עלעקטראָ־מעכאַניקער. ער באַקלאָגט זיך אַז זיינע טעכטער האָבן אים אָפּגעטאָן אויף טערקיש: זיי האָבן חתונה געהאַט מיט גויים...

דער סימפּאַטישער יונגערמאַן טוס., וועלכער האָט אַליין אַ מאָל אונטערגעזינדיקט מיט דער פּען, און האָט געהאַט שכל און אַריבער צו ביזנעס, קויפט אַ סעט פון דער ענגלישער אויסגאַבע.

שבת, 4. אויגוסט

עס רעגנט אין עדמאָנטאָן. עס פאַלט אַ מרה־שחורה אויף דער שיינער שטאָט. פויערים לויפן אַרום ווי אָפּגעצוואָגענע קעץ; זיי קויפן איין רעגן־מאַנטלען.

איך שטיי אַ שטיקל צייט ביי פּעלד. אין געשעפט און קוק צו וויאַזוי ער פאַרקויפט באַקלייד־אַרטיקלען צו פויערים. ער דרייט, קרענטעווט און רעדט אַ געמיש פון יידיש־דייטש צו די דייטשן און קלאַפּט יעדן איבער דער פּלייצע:

פּע, אַ מיאוסער סאָרט האַנדל ביי די וואָקזאַלן (און דער ייד וויל איך זאָל ווערן זיינס אַן אָנגעשטעלטער...).

זונטיק, 5. אויגוסט

אַ ייד שטייט, קייעט יאָנדרעס און פירט מיך געלאַסן אין זיין אויטאָ־מאָביל.

— צו וואָס זענט איר געקומען מיט אַזאַ סחורה? יידן דאַרפן עס נישט! צו וואָס זאָלט איר מאַטערן יידן? — פרעגט ער מיר. ער אַליין דאַרף נישט „די זאַכן" — ער זאָמלט געלט פאַר ישראל.

י. גאָר. איז אַלץ דער היימישסטער פון אַלע יידן אין עדמאָנטאָן. ער זאָגט אַ חכמה, וויצלט זיך, און גיט מיר אַלע מינוט אַ שלעפּ ביים אַרבל... ער פאַרבעט מיך צו זיך אין הויז, און עס זיצן דערביי זיין פּרוי און זיינע הויכע צוויי טעכטער, וועלכע לערנען אין נייַ־יאָרק. די פּרוי גאָר. באַקלאָגט זיך, אַז אין עדמאָנטאָן איז שוועער צו קריגן אַ יידישן יונגעמאַן פאַר אַ חתן; זיי וועלן אויספאָרקויפן און אַריין אין אַ שטאָט וווּ ס'דאָ מער יידן.

קאַלגאַרי

מאָנטיק, 6. אויגוסט

איך פאַרלאָז די שיינע שטאָט עדמאָנטאָן און זיך איין אין אַ אויטאָבוס וואָס פירט קיין קאַלגאַרי. דער וועג איז פול מיט פעלדער און בהמות, און דער אויטאָבוס איז מיט בלויז פויערישע מענער און פרויען מיט פיל קינדער. עס קומען אַן בערג און טאָלן, און צווישן פאַרשידענע בערג האָט זיך, ווייַט אויס, פאַרפלאָנטערט די שטאָט וואָס נעמט אַרום פיל באַרגיקע געגנטן און „סאָבאַרבס", נישט ווינציקער ווי אַ פערטל מיליאָן איינוווינער.

7. אויגוסט

אין דעם יידישן האָטעל וווּ איך האָב אַ צימער, איז טומלדיק ווי אויף אַ יאָריד. מען וועקט אינמיטן דער נאַכט און מען קלאַפּט מיט די טירן ווי אין אַ „וואַי"־האָטעל. אַפילו די גויים זיינען דאָ אַזעלכע טומלדיקע און נערוועזע.

איך באַטראַכט די האַנדלס־גאַסן און הייזער אין טאָל. אַלץ זעט אויס אַזוי אַלט און אָפּגעלאָזן; עפּעס פעלט דאָ חן און שיינקייט.

די שטאָט פאַרנעמט זיך מיט אינדוסטריע וואָס האָט צו טאָן מיט גראָבן אויל, מיט פלייש, פאַרמער־מאַשינען און כעמישע אויסאַרבעטונגען. און ווי דער שטייגער: די באַן־געזעלשאַפט „קאַנאַדיען־פּאַסיפיק", וועלכע איז באַקאַנט איבער גאַנץ קאַנאַדע, האָט דאָ איר גרויסן האָטעל, און אין קאַלגאַרי קומט פּאָר אַ „וואַגאָנען־געיעג"; מען שפּאַנט איין פערדלעך זאָלן שלעפּן וועגענער ווי פון די ערשטע פּיאָנערן, און זיי לויפן אין אַ געיעג...

דאָ פּעלט דער אימפּעט פון עדמאָנטאָן. אַריינגעפּאַקט צווישן בערג, פילט זיך דער מענטש גאַנץ קליין; אָבער דאָ, וויזיט אויס, איז דאָ אַ מער פאַרשידנאַרטיק לעבן, און יידן פילן זיך ביי זיך נישט געפאַלן.

צו דעם ערשטן פון די 750 יידישע פאַמיליעס אין קאַלגאַרי, טרעף איך אַריין צו מיין שכן פון יידישן האָטעל סט. רעזשיס (איר האָט שוין געהערט אַ יידן מיט אַ פירמע־נאָמען פון אַ גוייאישן „הייליקן"?) — צו דעם יידן פּ., וועלכער איז אַ הורטאָוויניק פון ביכער, שרייב־מאַטעריאַלן, פון פּאַרצעליי־אויסאַרבעטונגען, פון קינדער־שפּילצייג, פון צירונג — און פאַרמאָגט אַקציעס אין דער אויל־אינדוסטרי!

דער פּ. איז רירעוודיק, רעדט ענגליש מיט אַ שלעכטן אַקצענט און ער איז היימיש. דערצו האָט ער אַ פרוי, אַ שוועסטער פון אַ דיכטערין, וועמענס מאַן איז געווען זער באַרימט אַלס שרייבער, און טאַקע באַליבט.

דאָס ערשטע וואָס דער פאַלקסטימלעכער פּ. טוט, איז: ער פירט מיך צו אַ יידן, וועלכער פאַרמאָגט עפּעס מער געלט פון אים, 5 מיליאָן דאָלאר, כדי יענער זאָל קויפן ענציקלאָפּעדיעס אין יידיש און ענגליש. דער מיליאָנער, אָבער, וואָס מאַכט שוין נישט אַזאַ פריינטלעכן אינדרוק ווי דער רוסישער ייד פּ., ווייל אַפילו נישט הערן דערפון. ער האָט שוין נישט אויף וואָס זיינע מיליאָנען צו פאַרשווענדן, ווי אויף יידישע ביכער?...

איך בין ווינציקער אַנטוישט ווי דער „קליינער" מיליאָנער. און אפשר האָט מיך פּ. געוואָלט ווייזן: איר זעט די גרויסע מיליאָנערן, זיי דאַרפן נישט קיין יידישע זאַכן!

דערנאָך פירט מען דעם גאַסט ערגעץ אַרויף אויף אַ בארג, ווו עס האָט זיין נעסט דער פרינציפאַל פון דער פּרץ־שולע אין קאַלגאַרי. ער און זיין סימפּאַטישע פרוי, וועלכע איז געבוירן אין אַ בארג־הירש־קאָלאָניע, אין אַרגענטינע, נעמען מיך אויף זייער פריינטלעך. זיי האָבן שווערייקייטן מיט „פּאַרטרייבן" זייערע פיר קינדערלעך זאָלן גיין שלאָפן, און איך באַטראַכט דערווייל די בילדער וואָס דער לערער ה. רופט „פּאַלקס־טיפּן" — זיין אייגענע מאַלעריי, וועלכע ער האָט צעהאָנגען איבער אַלע וועגנ.

טאַקע ביים פרינציפאַל ה. טרעף איך דעם לערער זאַרעצקי פון ווינ־נִפעג (לעבט נישט מער), וועלכער באַקלאָגט זיך, אַז ער האָט דאָ נישט גענוג יידיש לעבן און קולטור; הגם זיין פרינציפאַל האָט יאָ געמאַכט שלום מיט דעם גורל פון לעבן אין אַ שטאָט מיט ווינציק יידן.

9. אויגוסט

פ. נעמט מיך צו אַ מיליאָנער אַן אַסימילירטן יידן ה. זיי ריידן וועגן זייערע קינדער, וועלכע קענען זיך נישט דערוואַרטן אויף דער ירושה:

— זיי וואַרטן אויף אונדזער טויט; ביים לעבן קענען זיי נישט גענוג אַרויסקריגן — רעדט טרויעריק דער אַסימילירטער יידּ.

פ. דערציילט אים, אַז ער האָט שוין אין זיין צוואה פאַרשריבן עטלעכע טויזנט דאָלאָר פאַר דער הסתדרות אין ישראל, און פאַר דער היגער פּרץ־שולע; ער שטיצט דערווייל דעם „איקוף", זאָגט ער.

קעגנאיבער דעם אָפּיס פון מיליאָנער ה. זע איך ווי אַרבעטער קלע־טערן אויף רושטאָוואַניעס און בויען שענערע און באַקוועמערע הייזער, צו וועלכע זיי וועלן פון זייער אַרבעט און פאַרדינסטן (70—75 דאָלאָר אַ וואָך), נישט קענען צוקומען. די צוויי רייכע יידן זיצן געמיטלעך און ריידן וועגן אויסבויען פאַר זיך הייזער אין דער נייער געגנט „בריטאַניאַ", וואָס דאַרף קאָסטן 75 טויזנט דאָלאָר אַ הויז און העכער.

איך טרעף אַריין צו אַ יידן וואָס זיצט איבער שוסטעריי. גאַנץ פיין. ר׳ יוחנן איז אויך געווען אַ שוסטער. אָבער דער שוסטער דערקלערט:

— איך מוז זיין לינק, ווייל איך בין אַן אַרבעטער; דעריבער שטיץ איך דעם „איקוף" (דעם „איקוף" שטיצן דער מיליאָנער און דער שוסטער — וויאַזוי מאַכט עס דער „איקוף"?).

איך טו מיר אָבער דערוויסן, אַז דער „אַרעמער" שוסטער, נעבעך, פאַרמאָגט אויסער זיין שוסטעריי־געווועלבל, עטלעכע הייזער...

*

ביי אַ קאָמיטעט־זיצונג פון דער פּרץ־שולע זיינען פאַרזאַמלט די פּני

פון דער יידישער קאַלגאַרי. מען רעדט יידיש און ענגליש. מען רופט מיך אויף איך זאָל דערציילן וועגן דעם קולטור־קאָנגרעס אין נייַ־יאָרק, און, פאַרוואָס מען דאַרף קויפן די ענציקלאָפּעדיע.

ד"ר סעלי האָט צוגערופן זיין בר־מצוה־בחור און גענאָגט:

— אָט זע וואָס איך קויף פאַר דיר! וועסט אַריינקוקן?

— יאָ, טאַטע, — ענטפערט דאָס בחורל.

ער רופט צו זיין שיינער טאָכטער, וועלכע האָט געענדיקט די פּרץ־שולע, און פרעגט איר:

— וועלכן סעט ווילסטו? פאַר 40 דאָלאַר, אָדער דעם, געבונדן אין לעדער — פאַר 60 דאָלאַר?

די חנעוודיקע מויד גיט אַ קוק און דעצידירט שנעל:

— דאָס וועט זיין גענוג — וויייזט זי אַן אויף דעם ביליקן סעט — כ'וועל נישט נוצן צוכיל — גיט זי צו אומשולדיק...

*

ס'נעמט רעגענען. קאַלגאַרי זעט אויס זייער נישט אימפּאָזאַנט אין אַ רעגן. די הייזער זעען אויס עלטער און שימלדיקער און די געסלעך פּינצטערער. די נאַקעטע בערג זעען אויס ווי פּאַרלאָזענע און אָפּגעשונדענע, און די איינציקע ליכטער ווואַרפן אַן אָזאַ איינזאַמקייט.

פרייטיק, 10. אויגוסט

איך בין היינט ווידער דאָ ביים שוסטער א. ער שרייט, אַז ה. דער פירער פון פּרץ־שולע איז אַ מיסיאָנער. אַ באַוויז? דער לערער האָט אָפּאָנירט דעם רב א. ב. וועז דער „רויטער" רב איז געווען אין קאַלגאַרי.

— זיי וועלן אויפהערן לערנען יידיש און זיך פאַראייניקן מיט דער תלמוד־תורה — ווייסט דער שוסטער (נו, איך האָב דעם שוסטער, שטיצער פון „איקוף" נישט געוואָלט דערציילן, אַז איך האָב איינמאָל אין וויניפּעג אויך אָפּאָנירט דעם „רויטן" רב א. ב., וועז ער האָט פאַרטיידיקט די פּראָצעסן אין טשעכאָסלאָוואַקיע און ער האָט געזאָגט: — אויב סטאַלין האַלט, אַז סליאָנסקי און די אַנדערע זיינען ציוניסטישע און אַמעריקאַנער שפּיאָנען, גלויב איך סטאַלינען! וועז איך דערצייל דאָס דעם שוסטער, נעמט ער מיך אויך אַן כּאַר אַ מיסיאָנער...).

*

אַ צוזאַמענקום ביי פּ.

אַ גרויס פיין הויז אויסער דער שטאָט. דער גאָרטן שיקט אַריין טייערע פרישע לופט פון בוים און בלום אין די צימערן.

די אַלטיטשקע 89יאָריקע פרוי, די שוויגער פון פּאַרשטאָרבענעם באַ־רימטן שרייבער פּ. ה., זיצט אויבן אָן, און איר טאָכטער, פּ.׳ס פרוי, וועלט באַרעדעוודיק. די דינסט ברענגט צום טיש גאָר אַ פיינעם מיטאָג. דער לערער ז. מיט דעם אייגנטימער פון „סעוון־אַפּ" אין קאַלגאַרי, א. פּערל, פירן אַ שטילן שמועס. דערנאָך נעמט הער פּ. וועלט באַרעדעוודיק, און דערציילט וויאַזוי ער האָט דאָ אָנגעהויבן פון גאָרנישט, און מיט דער צייט, עס זיינען אַריבער די צוויי וועלט־מלחמות, געקומען צו זיך, און ווי אַלע שרייבערס און גרויסע קינסטלער, זיינען זיינע משפּחה־מענטשן. ער האָט אויף אַזויפיל ליב שרייבערס, אַז ער שלאָגט מיר פּאָר בלייבן ביי אים אין הויז עטלעכע וואָכן...

דערנאָך פּאָרט מען אויף אַ שפּאַציר אין דער געגנט „בריטאַניאַ". מיין איך, אַז דאָס איז עפּעס אַ געגנט באַשאָנקען מיט ריין, ראָמאַנטיק און בליאונג; אָבער, עס ווייזט זיך אַרויס, אַז דאָ „עפּנט" מען אַ נייע געגנט צווישן די בלאָטעס, און די גאָר רייכע יידן, ריסן זיך אַהער, כדי צו זיין ווייטער פונעם סתם מיטלקלאַס־מענטשן...

ער מיסטער פּ., וואָלט שוין אפשר כּאַרבליבן וווינען אין זיין פּראַכט־פולער וווינונג מיט דעם גאָרטן אַרום, אָבער זיין ווייבל, פּאַרמאָגט אַן אַפּעטיט פאַר עפּעס „נייס". זי שפּרינגט אַרויס פון אויטאָמאָביל, ווייזט מיר די בלאָטעס און שרייט:

— וואָס טוט מען? יאָ בויען, נישט בויען?!

איך שאָר זיך צו איר מאָן און זאָג אים שטיל:

— פּריינט פּ., איך הייס אייך בלייבן ווי איר ווילט!

שבת, 11. אויגוסט

היינט נעם איך אורלויב פון מיין ענציקלאָפּעדיע־טרעגעריי. איך בלע־טער די צייטונגען און זשורנאַלן אין אַ שטאָטישער ביבליאָטעק און איך גיי אַרום באַטראַכטן קאַלגאַרי. איך בליק אַריין אין די שענקען ווי מענער און פרויען גייען אַריין שיכורע און קומען אַרויס נאָך מער וואָקלדיק. די ביר־שענקען פּאַר פרויען „אָנלי", בלויז פּאַר פרויען, מאַכן אַ פּאָטעטישן איינדרוק. פרויען לאַנגווייליקן זיך, געניצן, און קוקן נישט איינער צו דער צווייטער. אַפילו שיכורע פרויען האָבן זיך איינע דער צווייטער נישט ליב...

זונטיק, 12. אויגוסט

און וווּ איז עמיל זאַלאַ?

ביי דער פאַמיליע העק. טרעף איך דער פרוי אַרומגיין אין הויזן. די גאַנצע פאַמיליע זיצט בייטאָג ביים טעלעוויזיע־קאַסטן, בעת דער דרויסן איז אַזוי מחיהדיק און אינטערעסאַנט.

עס פעלט זיי דער פערטער באַנד פון דער ענגלישער אויסגאַבע. די פרוי נעמט בלעטערן, זוכן, און פרעגט:

— פאַרוואָס דערמאַנט מען עפּעס פאַרבייגייענדיק נאָר וועגן עמיל זאַלאַ?

— ווייל די יידישע ענציקלאָפּעדיע האָט צו טאָן מיט יידישע ענינים; מען דערמאַנט זאַלאַן אויף אַזויפיל וויפל ער האָט צו טאָן מיט דעם דריי־פוס־פראַצעס אין פראַנקרייך.

ניין, זי איז נישט צופרידן. אָבער, איר מאַן הייסט איר קויפן דעם כערטן באַנד, כדי צו פאַרפולן דעם סעט.

אַ בחורל, יואל טשער., פירט מיך אַרום אין זיין טאַטנס אויטאָמאָביל איבער קאַלגאַרי. ער דערציילט, אַז ער האָט פאַרענדיקט די פּרץ־שולע. מיר טרעפן אַריין צו „לינקע" יידן און סתם פאָלקס־מענטשן, וואָס שטיצן דעם „איקוף". צווישן די סאָרטן יידן, זיינען דאָ פיל וואָס פאַרמאָגן אויל־אַקציעס. זיי פאַרזיכערן זיך ביים קאַפּיטאַליזם, און, ווי די שעה זאָל, חלילה, זיך אויך טוישן דער רעזשים — זיינען זיי אויך פאַרזיכערט... לואי פּערל. און אַנדערע, קויפן פּאָרט אַ ביסל ביכער אין ענגליש און אין יידיש.

13. אויגוסט

ברענט די זון אין קאַלגאַרי. איך מעסט אויס די גאַסן און פאַרקויף אַ ביסל ביכער. צו אייַן פרוי אין אַ שפּייז־קראָם האָב איך אַ רעקאָמענדאַ־ציע פון אירס אַ שוועסטער. איך באַטראַכט די קראָם פון שפּייז מיט אָנטו־עכץ צוזאַמען, און די פרוי קוקט אויף דעם „רעסיט", אויף דער קבלה, מיט מיין אונטערשריפט; זי קען נישט פאַרשטיין: אָט גיט זי מיר 20 דאָלאַר פאַר 2 ביכער, ענגלישע, און זי קריגט בלויז אַ צוזאָג מיט אַ פּאָפּירל. נע־ווייטלעך פירט זיך אין איר שפּייז־קראָם, אַז מען ברענגט אַ פריער די סחורה און דערנאָך צאָלט זי. איך טראַכט: וויפל לאָבנס ברויט, מילך און פלעשער קאָקאָ־קאָלאַ דאַרף זי פאַרקויפן כדי צו פאַרדינען 20 דאָלאַר.

אָבער אַז אירס אַ שוועסטער שיקט, און 2 בענדער, די ערשטע טיילן זיינען שוין דאָ, קען זי נישט אָפּזאָגן...

איך טרעף אויך עטלעכע נייגעקומענע יונגע יידן אין קאַלגאַרי. זיי פאַר־

נעמען זיך מיט שנייִדעריי „פאַר זיך", אָדער מיט אַנדערע מלאכות. זיי זיינען רירעוודיק און אַרבעטזאַם. זיי מישן זיך ווינציק מיט די „אָלד־טיי־מערס", גבירים. זיי פירן מיך אַרום אין זייערע אויטאָמאָבילן, און עטלעכע פון זיי קויפן ביכער אין יידיש אָדער אין ענגליש. איינער, אַ געווייסער מ. ווי. בעט איך זאָל אים אָנשרייבן אַ „שיינעם" בריוו צום „פאַרבאַנד" אין ניי־יאָרק, צו וועלכן ער האָט טענות צוליב פאַרזיכערונגען. ער לייענט דעם בריוו, ער איז צופריידן — אָבער ער וויל נישט קויפן קיין בוך...

מיטוואָך, 15. אויגוסט

אַ פאַרכישופּטער וועג פון קאַלגאַר, ביז וואַנקוווער.

דער וועג הייבט זיך באַלד אָן מיט כישוף. בילדער פון באַרגיקער פאַנאָראַמע געמאָלן פונעם גרעסטן וועלט־מאָלער נעמען זיך באַוויזן אין אַלערליי פאַרמען און קאָנטורן; עפּעס ווי דער באַשאַפער וואָלט געבלעטערט בלאַט נאָך בלאַט פון זיין וועלט־אַלבאָם, און גערופן די מענטשעלעך צו באַוווּנדערן.

דאָ און דאָרטן זיינען „אָנגעשאָטן" און אָנגעשטעלט נייע הייזער, און עס נעמען אָנקומען בערג וואָס זיינען פאַרשטיינערט, ביז און האָרט; וועל־כע מען האָט געשפּאָלטן, אָדער איבערגעהאַקט, און געשניצט אין אַלערליי כאָרמען; און בערג וואָס טראָגן אויף די פּלייצעס ריזיקע גרינע און שוואַרצ־לעכע וועלדער, וועלכע קוקן אַרונטער צו טיפע מיסטעריעזע אָפּגרונטן, ווו עס ריזלען וואַסערלעך ווי זיי וואָלטן געווען בלוט־אָדערן פונעם מעכ־טיקן קערפּער־פאַרנעם אַרום.

די באַן גייט דורך צווישן אויסגעהאַקטע וועגן, און גליטשט זיך שלענגלדיק ווי אַ פאַרכישופּטער שלאַנג; די וועלט אַרום איז מיסטעריעז, פראַכטפול, פול מיט סודות און צויבער — עס פאַרכאַפט און שרעקט...

אַ שפּיל פון ווייסע דורכזיכטיקע וואָלקנס. זיי ווילן דורכאויס אָנטאָן און פאַרשלייערן די שוואַרצע בערג מיט אַ דין וואָלן־קלייד, און די בערג ריסן זיך, און שטעלן דווקא אַרויס זייערע נאַקעטע גלידער; ווילן גיין ווי די נאַטור האָט זיי באַשאַפן. אַמאָל געלונגט אַזאַ באַרג איבערצודעקן, און אַ מאָל ריסט דער באַרג דורך דאָס וואָלקן־קלייד און בלייבט מיטן קאָפּ און אָרעמס נאַקעטע, ווי די היינטיקע מאָדערנע פרויען אויף אַ טאַנץ־אָוונט.

אָרום דער פאַרכישופּטער געגנט פון באַנף, קומען אַן דורכזיכטיקע וועלדער און בערג, וואָס צופיסנס האָבן זיי ליב בלומען, און אויף די קעפּ ווילן זיי דורכאויס טראָגן קרוינען פון שניי.

אַזוי גוט ווי מען באַוווּנדערט גאָטס באַשאַף, אַזוי טוט מען דרך־ארץ

האָבן פֿאַר דער פֿראַצע פון מענטש. דאָ האָט מענטש זיך פֿאַרמאָסטן מיט קענטעניש און ווילן, און דאָ האָבן מענטשלעכע הענט דורכגעפֿראַצעוועט און אויסגעהאַקט — פּריי געמאַכט פֿאַר אַלע מענטשן דעם וועג.

לאַבירינטן און טיפּענישן — אַ שרעק אַרונטערצוקוקן! די באַן גייט דורך פיל טונעלן און קומט צוריק אַרויס פון די בערג־גיעדערים, גאַנץ. ווידער אַ פינצטערניש אין טונעלן, און ווידער אַ פֿאַרכאַפּנדיקע ליכטיקייט מיט טויזנטער שיינקייטן אַרום! מען האָט, ווייזט אויס, ספּעציעל אַזוי אויס־געמייסטערוועט, נאָר פֿאַרשידענע פינצטערנישן, וואָס דויערן עטלעכע מינוט: נאָ, זע, אַ ליכטיקע וועלט!

פֿאַרנאַכט נעמען די ווייסע בלימעלעך ביי די באַן־שינעס מורמלען אַ תפילה, און די וואָלקנס, וועלכע זיינען שוין איצט געפֿאַרבט אויף טונקל, זעצן זיך פּעסט אויף די קעפּ פון די בערג און ווילן נישט אָפּטרעטן...

די הויכע מאַיעסטעטישע ביימער האָבן ווער עס זאָל זיי וואָשן די פּיס; שטראָמען קומען אַן פון די הויכענישן און פון זייטיקע וועגן און טוען זייער אַרבעט מיט אונטערטעניקייט.

עס הייבט זיך אָן אַ מין בין־השמשות־פֿאַרביקע סימפֿאָניע, מיט וואָל־קנס, וועלכע וויקלען און וויקלען, און טוליען די העלדזער פון די בערג, און דער הימל נעמט אַריינקריכן אין אַ טונקל קלייד, און דעקט איבער מיט שוואַרצקייט דעם גאַנצן אַרום: מענטש זעט דאָס אַלץ פון וואַגאָן־פֿענצטער, און בלייבט זיצן פֿאַרגאַפּט...

*

אַרום עלף אָוונט איז שוין טונקל אין מיין וואַגאָן. פיל עלטערע מענער און פרויען נעמען איינשלאָפן. עס גייט אָן אַ הוסטעריי, אַ מין כראַקעניש, און אַ שנאַרכעריי, וואָס האַלטן אָן ביז פינף פֿאַרטאָג. דערנאָך נעם איך באַמערקן ווי עס נעמען זיך שטיליקע, אויף די שפּיץ פינגער, ווידער אויסשיילן און „געבוירן" ווערן בערג פון אונטער וואָלקן־שאָלעכץ, און מען הערט פון ערגעץ־נאָנט די ערשטע טענער פון שחרית־דאַוונען...

דער טאָג שטעלט אַלץ זיכער און זיכערער זיינע טריט. ער ברענגט ווידער אַרויס דעם נאַטור־אַלבאָם פון שיינקייטן: נאָט אייך, קינדערלעך, און קלייבט!

צום באַוונדערן: עטלעכע הייזער האָבן דאָ פֿאַרבלאָנדזשעט, און זיי טוליען זיך צו די פּרעמדקייטן פון מיסטעריעזן אַרום.

עס ווערט שוין באַלד שפּעט אויפן טאָג. אַרום צען אינדערפרי האָט די באַן באַווייזן זיך אַרויסצופֿלאַנטערן פון אַלע שטיינערנע און גרינע בערג־

עפענונגען; זי האָט איבערגעלאָזט די מחיהדיקע קילע וואַסערן, און די טונקעלע וועלדער, און זי איז צוגעפאָרן צו פאַרשטאָט־גאַסן, וווּ עס הענגען וועש צום טרוקענען, און עס קוקן אַרויס די אויגן־פענצטער פון אָרעמע הייזקעס, אין וועלכע עס וווינען די מענטשן פון אַרבעט און מי, פון דער שטאָט וואַנקוווער.

וואַנקוווער

ווי מען שטעלט אַרויס אַ פוס פון וואָקזאַל, זעט מען אַז די בערג, אויב נישט די שטיינערנע, זיינען די גרינע בערג אויף צוגעפאָרן און פאַרכאַפט פֿלאַץ באַלד ביים בלאָען ים; די בערג טראָגן אַזויפיל הייזער, וועלכע האָבן זיך אַרויפגעשטעלט אויף שטאָקן, אַלץ העכער און העכער — זיי קוקן אין שטאָט אַריין.

און די שטאָט גופא? דאָ טרעפט מען אַ ביסעלע יאָגעניש און פאַר־נומענישׂ; עפּעס גאָרנישט ווי אין די אַנדערע שטעט פון מערב־קאַנאַדע.

מען זעט דאָ פיל הויכע איבערגעוואַקסענע דאַרע פרויען וואָס זען אויס ווי ענגלישע „סטענסטערס", אין מען זעט פיל מענער און פרויען מיט עטוואָס אַריסטאָקראַטישעס אין זייערע פנימער. די געשעפטן, מאַניערן און די העפלעכע וועלטער, דערמאָנען אין די שטעט פון ענגלאַנד.

ווי נאָר איך לאָז איבער מיינע פּעקלעך אין סט. רידזשיס האָטעל, אין צענטער פון שטאָט, אַזוי נעם איך גלייך שפּאַנען און באַטראַכטן די שטאָט פון קנאַפּע אַכט הונדערט טויזנט אינוווינער, וואָס פאַרמאָגט אַן אוניווער־זיטעט, אַ קונסט־גאַלעריע, און פאַרשידענע קולטור־אינסטיטוציעס; די שטאָט ביים פּאַציפישן ים, וואָס פאַרבינדט קאַנאַדע מיט דעם אָריענט; די שטאָט, וועלכע איז מער בריטיש ווי אַלע קאַנאַדישע שטעט, און פאַרמאָגט דאָך אַ מין קאָסמאָפּאָליטיזם, וואָס נעמט אַוועק די בריטישע שטייפקייט און קאַלטקייט...

די געשעפטן רייצן מיט שיינע און גוטע סחורות פון ענגלאַנד; די ביכער־געשעפטן דערציילן פון וועלט און מענטש ,און פאַרלעך שפּאַצירן אַזוי געלאַסן מיט הנאה — ווי ביי זיך אין דער היים.

יונגע קאַנאַדישע און אַמעריקאַנער מאַטראָזן צעוואַרפן פרייד און געלעכטער איבער גאַס און געסל; יונגע מיידלעך קוקן אַזוי אָפן און פריי אַ מאָן אין פּנים אַריין; און פיל כינעזער און אינדאָכינעזער ברענגען אַריין זייער שטייגער חן און שטיל ריידן.

שיפן, הייבערס, סחורות, אַרבעט און פּראָדוקציע. נייע הייזער, און וואָלקנקראַצערס; און אומעטום ווינקט אַריין דער בלאָער פּאַציפישער ים און שיקט אַריין מחיהדיקע ווינטעלעך!

וואַנקווער, ווי נאָר איך האָב דיך דערזען — בין איך אין דיר פאַר־ליבט!

פרייטיק, 17. אויגוסט

שיינקייט אַהער, שיינקייט אַהין — מען דאַרף זוכן פרנסה! איז צו ווענען שטעלט מען אַריין אַ פוס צו זאָגן „גוט־מאָרגן"?

איך גיי אָפּגעבן אַ גרוס פון וויניפּעג, צו אייניעם אַ יידן, וואָס האָט אַלע זיינע יאָרן געמאַכט זיין געלט אין דערפּער אַרום וויניפּעג.

טרעף איך דעם ה' פ. מיט זיינע צוויי זין, מיט זייערע פרויען און קינדער; ער האָט זיי אַלע פאַרזאַמלט, כדי זיי פאָרצושטעלן פאַר מיר. זיין פרוי, וועלכע זעט אויס בייז, דערלאַנגט ריזיקע טעלערס עסן, און מיסטער פ. נעמט זיך וויצלען, און ווייל דערציילן יידישע וויצן, דווקא אין אַ געבראָכענעם ענגליש...

ער העלפּט זאַמלען פאַר ישראל, דערציילט ער, און ווייל בשום אופן נישט אַרויסריידן קיין יידיש וואָרט — כאָטש זיינע קינדער טוען עס יאָ.

נייַן, פון אים קען איך גאָרנישט אַרויסקריגן ווייַזוי עס זעט אויס דאָס יידישע לעבן אין וואַנקווער.

שבת, 18. אויגוסט

ביינאַכט גיי איך אין בית־מדרש, ווו רב ג. איז דער פירער. ביי זיין זון איז הייַנט תנאים, זיינען פאַרזאַמלט עלטערע יידענעס און יידן, ווי אויך עטלעכע יינגערע. מען קוועטשט, מען דרשנט און: מען האָט זיך דערווויסט, אַז ס'דאָ אַ גאַסט פון נייַ־יאָרק — טוט מען מיך באַגריסן.

נאָכדעם ווי ראַביי וו. פון די שטאַטן מאַכט זיין „ספּיטש", און פאָרשי־דענע משפּחה־מענטשן ווינטשן מזל־טוב, שטעלט זיך אויף דעם רבס זון און זאָגט:

— איך ווינטש אייך אַלע מזל־טוב!

זונטיק, 19. איגוסט

דעקלאַסירטע עלעמענטן. אַ קליינער סקווער אויף פענדער און האַ־מילטאָן סטריט, ווו עס זיצן עלטערע מענער און יונגע ליגן אויפן גראָז. אַלע זען אויס מוטלאָז און אָפּגעלאָזן, כאָטש דער אָרום איז פול מיט שיינ־

קייטן. זיי פילן הייס, הגם אין וואנקווער איז נישט מער ווי עטלעכע זיבעציק גראד.

די צענדליקער צעקנייטשטע און אויסגעקוועטשטע עלטערע און יינגע־רע מענטשן; צווישן קאליפרפולע בלומען און ביימער, און אַ ביסעלע העכער אין די גאסן, אזעלכע רייכע בענק און געשעפטן, און נאך העכער, קוקן אריין טונקעלע בערג־שפיצן — דאס אלץ איז דיסהארמאניש!

אין די עטלעכע אפענע קאפעטעריעס, זע איך פיל מידע פרויען און מענער איבער ארעמע מאלצייטן. איך זע אויך איינזאמקייט אויף זייערע פנימער. עפעס פעלט דאָ דעם ארעמען מענטשן אין דער שיינער שטאט. עפעס זעט דאָ אויס, ווי רייכע באלעבעסלעך טוען זיך פארבאהאלטן צווישן אייגענע און לאזן די ארעמע און עלנטע פון וואנקווער, מיט זייער איינ־זאמקייט.

מאנטיק, 20. אויגוסט

מאנטיק אינדערפרי. יעדעס מאל ווען איך באטראכט שטאטיש לעבן מאנטיק אינדערפרי, קען איך נישט פארשטיין דעם מין מענטש. אט איז זיין שבת: זונטיק ארבעט ער נישט און לאזט כמעט אלץ שטיין. ער שפאנט זיך אויס און וויל פון גארנישט וויסן, מיט איינמאל, ווען עס קומט דער מאנטיק אינדערפרי, לויפט ער שנעל, יאגט און פלאנטערט זיך אריין; ער אנטלויפט פון ווייב און קינד, לאזט זיין באקוועמע היים, און איז שוין אין פאבריק, אין געשעפט און אין זיין אפיס — ער לויפט אריין צו וואכעדי־קייט מיט אַ טראסק!

די שפיל גייט אן שוין זינט דער קאפיטאליזם איז אנטשטאנען. מען דיריגירט, מען טרייבט און מען גיט באפעלן. מען זעט נישט די האנט: עס קומט אויס, ווי עס וואלט זיך געפירט פון זיך אליין. אט טאקע: דער מענטש וויל אנטלויפן פון זיך אליין, וויל עס שאדט אים צו דער נשמה... עפעס גאר נישט ווי ביי פרצן, ווי דער רבי האט געוואלט איינהאלטן דעם שבת, אויסציען דעם שבת, און נישט אריינלאזן וואכעדיקייט...

איז פארפאלן, טרעף איך דעם זעלבן מאנטיק אינדערפרי, פון אלע שטעט, אויך דאָ אין וואנקווער. אפילו די יונגע סימפאטישע כינעזער, זע איך, זיינען אויך געווארן אריינגעטריבן אין דער שפיל פון וואכעדיקייט.

*

איך טעלעפאניר צו איינעם אַ רייכן יידן, וועלכער איז אויף מיין

ליסטע; איך פרעג אים צי ער וועט קויפן די אַנדערע טיילן. עס ווייזט זיך אַרויס, אַז דער רייכער ייד איז אויך פון די „לינקע".

— פאַרוואָס עפּעס זיינען נישטאָ קיין לינקע שרייבערס אין אייער ענ־ציקלאָפּעדיע? — פרעגט ער, או גיט צו: — נאָך דעם בראָך פון 6 מיליאָן יידן, און ווָאס ס׳איז פאַרגעקומען אין רוסלאַנד, נעמט מען נישט אַריין אַלע שרייבערס?

וויאַזוי קען מען ענטפערן אויף אַזאַ לאָגיק?

די טוערס פון יידישן קאָנגרעס שטעלן מיר צו אַ יונגן יאָט פון ענגלישּ־יידישע אימיגראַנטן, און דער דוד ז. פירט מיך אַרום אין זיין קליינעם אויטאָמאָביל פאַר אַ קליינער באַלויונג און מיין גאַזאָלין.

דער ערשטער באַזוך איז ביי ה.ס.ׂ אַ ברודער פון דער דיכטערין ש. איך ברענג אים אַ גרוס פון זיין אַלטער מאַמען אין קאַלגאַרי, און ער פירט מיך וויזן זיין גרויס געשעפט פון ביכער און צירונג (דאָס ערשטע מאָל ווי איך זע אַזאַ קאָמבינאַציע).

ער דערציילט, אַז זיין שוועסטער וויל אַרויסגעבן אַ בוך לידער, און פאַרלאַנגט פון די ברידער און שוועסטער געלט אויף דעם צוועק.

— ניין, מיר וועלן נישט געבן! זאָל מיין שוואָגער, דער מיליאָנער, געבן דריי הונדערט דאָלאָר — איך גיב נישט קיין גראָשן.

וועדט טרויעריק אויפן האַרצן. דאָ באַרימען זיי זיך מיט זייער פאַרשטאַרבענעם, דעם באַרימטן שריפטשטעלער, און דאָ האַלטן זיי פאַר־מאַכט די האַנט פאַר זייער שוועסטער, וועלכע האָט אויך טאַלאַנט.

ער טוט מיר אַ טובה: ער קויפט דעם 4טן ענגלישן באַנד צו זיין סעריע.

דינסטיק, 21. אויגוסט

עס פאַרשווינדן די בערג! נעכטן איז וואַנקווער פול מיט בערג פון אַלע זייטן, אָבער הייַנט פרי, שפּאַצירט אַרום אַ מילכיקער הימל, און די בערג זיינען פאַרשווינדן...

איך טרעף אַריין צו עטלעכע יידן, וועלכע דערציילן און באַרימען זיך מיט זייערע קינדער, וואָס האָבן דערגרייכט מלוכה־פאָזיציעס. דאָס יידיש־קייט, אָדער נישט־יידישקייט פון זייערע קינדער, אינטערעסירט זיי נישט.

אַ תלמוד־תורה־מיטינג. די טוערס זיינען יונגע קאַנאַדער געבוירענע. אויף דער טאָג־אַרדענונג שטייט דער פונקט וועגן אַ „חודש פון יידישער בילדונג", בין איך דאָך אויפן ריכטיקן אָדרעס. אָבער, עס נעמט זיך אויס־שיילן אַ היציקע דיסקוסיע וועגן זיין טאָלעראַנט צו די „רויטע", און פּראָ־

קלאַמירן מיט זיי צוזאַמען דעם „חודש פון יידישער בילדונג“...

איך הער צו וואָס געבילדעטע יונגע יידן, דאָקטוירים, רעכט־יידן וועגן יידישקייט, און עס נעמט מיך אַן אַ רחמנות. אַזאַ געביט האָבן זיי, ווייזט אויס, נישט געלערנט אינדערהיים און נישט אין די אוניווערזיטעטן. און פונוואַנען עס דערנעמען זיך אַזויפיל יידישע „רויטע“ און סימפּאַטיקער, ביי יידישע פּראָפעסיאָנאַלן, איז נאָך מער חידוש. קען זיין, אַז ד״ר חיים זשיטלאָווסקי, וועלכער איז אויך די עלטערע יאָרן באַפּריינדעט און געשטיצט געוואָרן פונעם „איקוף“ אין ניי־יאָרק, ער, מיט זיינע רעפּעראַטן אין די שטעט פון מערב־קאַנאַדע (געשטאַרבן, דאַכט זיך, ביי אַזאַ לעקציע־טור אין קאַלגאַרי), האָט פאַרזייט, אַדער אויפגעהאַלטן די סימפּאַטיעס פאַר סאָוויעט־רוסלאַנד, ביי די אַמאָליקע לינקע און היינטיקע גבירים, און ביי זייערע קינדער, די פּראָפעסיאָנאַלן, וועלכע קענען נישט פאַרגעבן די ליידן פון זייערע טאַטעס אין זייער יוגנט, אונטערן קאָפּיטאַליזם...

גוט און וויל. טו איך אויסהערן נייטראַליטעט און פריינטשאַפט צו יידישע קאָמוניסטן אין קאַלגאַרי, און זיי באַגריסן מיך אַלס גאַסט פון ניי־יאָרק. איך בעט זיי אָבער, זיי זאָלן צוווארטן מיט טאָלעראַנץ צו סטאַלי־ניסטן און כרושטשעוויסטן, ביז די יידישע קאָמוניסטן וועלן אַרויסווייזן אַ פונק פון אויפריכטיקער חרטה; זאָלן זיי פּראָטעסטירן וויאַזוי מען באַ־האַנדלט היינט יידן אין סאָוויעט־רוסלאַנד.

מיינע פּאָר ווערטער האָבן אויף אַזויפיל געווירקט, דאָס די מערהייט האָט אָפּגעווארפן דעם „פּאַראיניקטן פראָנט“ מיט די „רויטע“ אין דעם „חודש פון יידישער בילדונג“.

מיטוואָך, 22. אויגוסט

ברענט די זון אין וואַנקוווער. איבער 80 גראַד, איז דאָ ממש אַ זעלטנהייט.

איך גיי אַרום איבער די יידישע געשעפטן נעבן וואָקזאַל, און זע צו ווי יידן האַנדלען מיט געוצטע זאַכן, און קויפן זייגערלעך און קאַמערעס, ביי מענער, וואָס נייטיקן זיך אין געלט. דאָ, ווי אין קאַלגאַרי, איז דער מין האַנדל פון די לאָמבאַרד־געשעפטן, אַ ביסל אַ שווינדלעריישער.

איינער אַ געוויסער איזען, פון פּועלי־ציון, פרעגט מיר אויס וועגן יידישע שרייבערס אין ניי־יאָרק און וועגן ש. וועלכער פאַרנעמט אַ גרויסן אָמט; ער ווייל דורכאויס וויסן צי ש. איז ערלעך. אַלע דאַרפן זיין ערלעך, נאָר נישט ער, ביים האַנדל...

טרעמפּס, וואגאבונדן אין וואנקאווער

איינער מיט לאַנגע גראָע האָר פאַרמאָגט אַ שיין פּנים. אָנגעטאָן איז ער אין שוואַרצע הויזן, און מיט אַ שוואַרץ וועסטל. זיינע הויזן זיינען פאַר־שפּילייעט מיט נאַגראַווקעס (פאַרזיכערונג־שפּילקעס) — זיי זאָלן נישט צעפאַלן. ער גייט שטאָלץ און זיכער מיט זיך — די גאַנצע רייכקייט און שיינקייט אַרום, מאַכט אים פילן גוט.

אַ נידעריקער וואַגאַבונד, שוין נישט מיט אַזאַ געשניצט פּנים, טראָגט קאָלירפולע שמאַטעס אַלס קליידער, און שפּאַצירט מיט אַן אויראָניש שמיי־כעלע. ער שטעלט זיך אָפּ, פאַרוויקלט אַ פּאַפּיראָס פון מאַכאָרקע, גיט אַ בליק מיט אויראָניע צו די איילנדיקע מענטשן און טראַכט ביי זיך: זאָלן זיי לויפן, די שקלאַפן!

די פּרויען, וואַגאַבונדיכעס, מאַכן גאָר אַ פּאַטעטישן איינדרוק. אַ פּרוי, אויב זי פאַלט אַרויס פון איר נעסט און זי וויל מיטמאַכן הפקר־פריי, און זאָרגלאָז לעבן, אָן געלט, זעט אויס שמוציקער און מער פאַרביטערט ווי אַ מאַן.

כינעזישע וואַגאַבונדן.

כינעזער מיט ווייסע שיטערע בערד, שפּאַצירן מאַיעסטעטיש איבער די שיינע גאַסן פון וואַנקוווער. זייער האַלטונג און אָנטוען איז פיל ריינער ווי ביי אייראָפּעאיש־דעקלאַסירטע עלעמענטן. זיי שמייכלען, אָבער אָן אויראָניע. עפּעס אַ שטיק פילאָזאָפּיע, אַ לעבנס־זין ליגט אין זייער שמייכל. זיי פאַרמאָגן אַ מין הכנעה־גאַנג, געמישט מיט אידלקייט און שטאָלץ.

די אינדישע טרעמפּס האַלטן זיך ביי זייער קאַסטע; זיי האָבן אַרומגע־וויקלטע קעפּ מיט קאָלירטע לייוונטן, ווי אין אַ פּערמאַנענטן קאָפּ־וויטיק. זיי שפּאַצירן לאַנגזאַם, ריידן צווישן זיך זייערס אַ דיאַלעקט, און האַלטן זיך פונדערווייטנס פון אַנדערע וואַגאַבונדן.

די טרעמפּס אויף די טראָטוּאַרן און סקווערן, און קעגנאיבער דעם וואַסער, ליכטיקע בערג, מיט אַ בלאָען הימל — אַן אויסטערליש בילד פון ליכט און שאָטן אין דער שטאָט.

24. אויגוסט

וואַנקוווער איז שוין ווידער אָן בערג. אָפילו דער ים און הימל זיינען פאַרשוווּנדן — פון אַלץ איז געווארן איין שטיק העל־גראָע מאַסע. מענטשן זיינען מוטלאָז און אָפּאַטיש, ווען דער נעפּל שלינגט איין אַלע

נאַטור־שיינקייטן אַרום; אַפילו די יונגע פרויען זעען היינט נישט אויס אַזוי אַנציענד.

איך באַטראַכט די געגנט פון 14 טויזנט כינעזער, וואָס ליגט צווישן קאַרדאַוואַ און מעין־סטריט. די עלטערע כינעזער לייענען זייער טעגלעכע צייטונג, און זייערע קאַפּעען און געשעפטן שטעלן אַרויס אַריענטאַלישן ריח.

שיכורים אין וואַנקוווער. נישט בלויז אין די שענקען פון הייסטינגס איסט און וועסט, ווו עס גרופירן זיך די אַרעמע מענטשן און פיל ווילע יונגען; אויך אין די סאַמע שענסטע געגנטן זעט מען פון האָטעלן און שענקען אַרויסגיין שיכורע מענער און פרויען.

אַליין מיט דעם רעגן...

עס צעבייזערט זיך דער הימל. היינט, פרייטיק ביינאַכט, קומט פאָר אַ צוזאַמענפאָר פון אַלע וועלט־וואָלקנס; אַזעלכע שווערע שוואַרצע פעט־לייביקע וואָלקנס, און זיי באַשליסן זיך אַרונטערלאָזן זען, וואָס עס טוט זיך אין וואַנקוווער. און אַז וואָלקנס נעמען זיך צעגיסן און אויסדריקן זייער באַוווּנדערונג, איז גאָס און געסל אין קאַלוזשעס וואַסער, און די לאַמטערנע ליכטער און שופענצטער, ציטערן איבער זיי, זאָלן נישט כאַפּן אַ פּאַרקי־לונג. נעמען זיי שוואַך פּינטלעך מיט די אויגן און ווייזן אַרויס טרויער און צער...

די הייצער קורטשען זיך אין און לאָזן זיך שמייסן פון גאָס־רעגן, און מענטש זוכט שוץ אונטער דאַך. איך כלייב שטיין אינמיטן וועג, עפּעס ווי געאַרעמט מיט דעם רעגן, און מיר ווייזט אויס, אַז די שטאָט האָט געקריגן אַ ספּעציעלן גלאַנץ מיט פאַעטישן צויבער אינדערמיט.

בשעת עס גיסט, זיצן יונגען אין קאַפּעען אָדער מען שלעפּט זיך אַרום גרופּעסווייז. אַמעריקאַנער מאַטראָזן אין געפּאַסטע מלבושים, לאַכן און צעווארפן מעכאַנישע פרייד; זיי האַלטן קענדלעך ביר, און פרעגן מיר ווו מען באַקומט אַ ביליקן האָטעל. עס שאַרט זיך צו מיר צו אַ יונג און פרעגט מיר צי איך קען אים אַנווייזן אויף אַ וועג, צו טרעפן אין אַ צווייטער עק שטאָט — צו זיין היים. דערביי ווייזט ער מיר אָן אויף די אַמעריקאַנער מאַטראָזן, און שיקט זיי נאָך אַ קללה.

שוין האַלב דריי פאַרטאָג, דער הימל האַלט אין איין גיסן, און איך באַטראַכט די הילפלאָזע פאַרשפּעטיקטע מענטשן וואָס זוכן אַ נעסט.

25 אויגוסט:

אַ נייע אויסגעוואַשענע שטאָט. בערג, הימל און ים שפּאַצירן אַרײַן געאַרעמט און זיינען זאַרגלאָז ווי קינדער.

GRATZ COLLEGE LIBRARY
PHILADELPHIA, PA.

איך מאַך אַ טור מיט אַן אויטאָבוס איבער דער שטאָט. וועז מען פֿאַרט פֿאַרבײַ אַ קליינעם סקווער מיט גרינס וווּ עס זיצן פֿיל אָרעמע מענטשן, טוט באַמערקן אַן אויסגעפּוצטע פֿרוי אין דעם אויטאָבוס צו אַ צווייטער:

— די מענטשן לעבן אין איין צימער, זיי האָבן גאָרנישט — דער פֿאַרק מיינט פֿיל, זייער פֿיל, פֿאַר זיי.

די צווייטע מיטליאַריקע פֿרוי, נאָך מער פֿאַרפּוצט, וווּיזט אַרויס נאָכ־מער רחמנות און זאָגט:

— אַ שאָד, וואָס עס זיינען נישטאָ מער פֿאַרקן פֿאַר די מענטשן (מער צימערן פֿאַר די אָרעמע מענטשן, פֿאַלט די פֿאַרפּוצטע רחמנות־פֿרויען נישט איין).

אַן אַנאַנס אין אַ וואַנקוווער צייטונג.

כ׳האָב שוין געלייענט „פֿערסאָנל״־אַנאַנסן אין לאָנדאָנער „טיימס״, אָדער אין „ניו־סטייטסמען״, אָדער שידוכים־אַנאַנסן אין ניו־יאָרקער „טאָג־מאָרגן־זשורנאַל״, נאָר דער אַנאַנס איז גאָר שמעקעדיק:

„אַן אונטערטעניקער יונגער מאַן, פֿאַרליבט אין קאָכן, וואַשן, פּרעסן, וויל אָפּפערן זיינע דינסטן, צו אַ געבילדעטער ליידי, וועלכע האָט ליב צו טרייבן אַ קאָר, טעלעוויזיע, לייענען און הויז־לעבן — צוועק הייראַט״.

וועז דער זעלבער יונגערמאַן קען נאָך געבוירן קינדער, וואָלט געווען גאָר אַ מציאה פֿאַר אַ פּרוי.

מאָנטיק, 27. אויגוסט

אין דעם גרויסן דעפּאַרטעמענט־געשעפט פון האָדסאָן־בעי קאָמפּאַניע, שטייט ביי דעם פֿאַרפום־ און שמירעכץ־טיש אַן אַלטע פּרוי פון אַ יאָר 75—80, פֿאַרשלייערט אָנגעטאָן און מיט אַ צעקנייטשט פּנים, און זי הערט זיך צו ווי אַ יונגע, דינע, שיינע מויד, רעקלאָמירט אַ ניי שמירעכץ, אַ „מייק־אַפּ״ פון מאַקס פֿאַקטאָר „וואָס מאַכט אויסזען יונג, פֿריש און אָנ־ציענד״.

די אַלטע גיט אַ גלעט איר קאָלירפולן הוט, זי מאַכט גלייך איר שוואַרצן צעקנאָדערטן קאָסטיום און נעמט זיך אַן מיט מוט:

— ביסטו זיכער, אַז דאָס וועט גוט זיין פֿאַר מיר?

די יונגע רעקלאַמע־מאַכערין גיט אַ קוק אויף דעם פּנים פון דער אַלטער, וואָס איז פול מיט קנייטשן, און גוידער ביים האַלדז, בלייבט זי אַ מינוט שטיל (זי דערשרעקט זיך, אַז זי וועט אַמאָל אַזוי אויסזען...), און נעמט רייַדן:

— נו, געווים. עס טוט אויסגלייכן און שענער מאַכן דאָס פּנים — אויב מען נוצט עס כסדר...

די אַלטע וויל פּאַרט וויסן צי עס וועט איר, שוין העלפן, און די יונגע מויד בלייבט אין אַ פּאַרלעגנהייט: כאָטש שענק איר אַוועק איר יונג שיין פּנים...

דינסטיק, 28. אויגוסט

געזען פון מעין־סטריט.

די באַן־סטאַנציע „קענעדיען־נאַשאַנאַל" איז פּוסט און פּאַרלאָזן. ווייטער פונדאַנען גייט נישט קיין באַן; דאָ איז עק קאַנאַדע. פּאָרן צוריק דריי טויזנט מייל צו קויבעק, איז פּאָלג מיך אַ גאַנג!

אינדרויסן ליגט אויסגעשפרייט אַ ריזיקער סקווער־טעפּיך און קאָליר־פולע בלומען און ביימער זיינען איינגעוויגט אין שטילקייט און רו. מעין־סטריט איז אַן אַלטע גאַס; די ערשטע הויפּט־גאַס פון וואַנקווער, אַרום וועלדער, וווּ עס גרופּירן זיך אַרעמע אַרבעטער־גאַסן. פונדאַנען, פון דער מעין־סטריט, קען מען זען די שטאָט מיט בריקן, טאַרטאַקן, פאַבריקן און שפּייכלערס; פונדאַנען זעט מען אַ שטיק געשיכטע און וווּקס פון דער שטאָט.

דורך מעין־סטריט פּאָרן דורך לאַסט־וועגענער און אויטאָבוסן; דאָ פּאַרבינדט די „נאָרטהערן"־באַן, וואַנקווער מיט אַמעריקאַנער שטעט.

דערווייל אָבער זעט מען ווי אַנדערע טיילן שטאָט זיינען אויסגעוואַקסן שיין און רייך, און דער באַן־וואָקזאַל ביי מעין־סטריט איז ווי אַ פאַרגעסענער יתום.

*

דער גאַליציאַנער ייד. אַ פרעמדער, נישט קיין שטאָט־פאַרזאָרגער, פירער אָדער פרעזידענט, איך האָב אים באַקאָנט אין „קאָמיוניטי־סענטער", און אים דערציילט וועגן מיין „מיסיע" מיט דער יידישער ענציקלאָפּעדיע. קומט דער עלטערער ייד צו מיט אַ שיינער קאַר און פירט מיך צו די אַד־רעסן אויף מיין ליסטע. ער איז אַכט יאָר אין וואַנקווער. ער שטאַמט פון לעמבערג. וווּ ער האָט געמאַכט זיין געלט, ווייס איך נישט.

מיר טרעפן די אַדרעסן, אָבער די אַדרעסאַטן זיינען נישט אין דער היים. בלויז איינער, א. ל. ג. פון „סעוועך־אַפּ" פירמע, וואָס שטעלט זיך פאָר, אַז ער שטאַמט פון גור אריה, און אַז ג. פון ווינניפּעגער לעגיסלאַטור איז זיין פעטער. ער נעמט מיך אויף און קויפט אַן ענגלישן באנד.

דער גאַליציאַנער ייד, וואָס פירט מיך צוריק צו מיין האָטעל, קוקט שוויינגדיק אויף מיין פּרנסה און טוט מיך באַוווּנדערן:

— אַ ייד נעמט זיך צו אַן אַרטיקל וואָס ער וווייסט פריער אַז קיינער זוכט עס נישט! באמת, איר זענט ווערט אַ מעדאַל מיט אייער קולטור! מערנישט, ווען איר נעמט זיך צו פאַרקויפן דאַמען־זאָקן, בין איך זיכער, יונגערמאַן, אַז איר וואָלט געהאַט דערפאָלג!

29. אויגוסט

שיינקייטן אַרום וואַנקוווער.

אַן אויטאָבוס פירט דורך סטעינלי־פּאַרק, לייאַנס־געיט־בריק און קאַ־פילאַנאַ־רויד, און מען געפינט זיך שוין גאַנץ הויך איבער דער שטאָט וואַנ־קווער. איך נעם אַ שטול, אַ מין „ליפט", וואָס ווערט געצויגן העכער און העכער מיט דער הילף פון עלעקטרישע דראָטן, און אָט הענגען שוין מיינע פיס איבער אָפּגרונטן פון טאָלן און וועלדער, ווו עס ליגן פיל אומשולדיקע אויסגעהאַקטע ביימער וואָס זענען אויס ווי גענאַלענע סאַלאַטן אויף אַ שלאַכטפעלד...

איך ווייס נישט וואָס איז ביי מיר שטאַרקער: דער פאַרגעניגן פון הויכקייט־אַוואַנטורע איבער וואַלד און אָפּגרונטן, אָדער די שרעק...

איך זע אָבער, אַז איך בין נישט איינער וואָס גליטשט זיך אויף אַ באַנק אין די הויכקייטן. באַקום איך מער מוט און נעם באַטראַכטן דעם בלאָען ים־שפּיגל, די הייזער־נעסטן אַ ביסל ווייטער, אויף בערג, און איך כאַפּ אַ בליק צו דער שטאָט וואַנקווער.

דער בלאָער הימל איבערן קאָפּ איז אַבסאָלוט נישט נענטער ווען מ'איז אויבן, ווי פון דער ערד. איך זע איצט מער כישוף, רייץ און סודות ווי פריער. איך פיל אויך מער ציטער. די אומבאַקאַנטע געטלעכקייט מאַכט מורא האָבן...

דער וועג פון „גרויס־מאַנטעין", צוריק, איז שוין אַנגעפילט מיט מער זיכערקייט. די הונדערט בענק, טייל מיט צוגעבונדענע מענטשן מיט אַראָפּ־הענגענדיקע פיס, לאָזן זיך צו דער ערד; הונדערט אַנדערע בענק מיט יונגע פּנימער, פול מיט נייגיר און אויך אַ ביסעלע שרעק ווי ביי מיר, גייען אַרויף; מיר באַגעגענען זיך אינדערמיט. די וואָס גייען, אָדער גליטשן זיך אַרויף, קוקן אויף אונדז וואָס שטייגן אַרונטער: זיי ווילן אַרויסלייענען אונדזער סוד...

אונטן טרעפן מיר צוריק די זעלבע אַלטע ציוויליזאַציע, אָבער די פּאַנאָראַמע פון בערג, וואַסער, שטאָט און לויפנדע אויטאָמאָבילן אויף דער ערד, זען עפּעס אויס ווי פון אַ פרעמדער וועלט...

דער וועג צוריק

אַרום ניין אָוונט פאַרלאָז איך די צויבער־שטאָט וואַנקוווער. די באַן־וואַגאָנען זיינען אָנגעפילט מיט מענטשן. די שלאָף־פלעצער זיינען פאַרנומען פון פרויען און קינדער.

איך פרוביר איינשלאָפן אויף מיין אייבערשטן געלעגער, אָבער עס גייט נישט. די בילדער פון וואַנקוווער שטעלן זיך אין אַ ריי און איך נעם זיי באַטראַכטן מיט קאָמענטאַרן. נעם איך לייענען אַ ביכל פון הענרי מילער, ווי ער דערציילט, אויף זיין שטייגער, אַ מעשה פון „טייוול אין גן־עדן", וועגן אַ פראַנצויז, וועמען ער האָט אַראָפגעבראַכט קיין קאַליפאָרניע, און פון וועמען ער האָט געליטן צרות, נעם איך דערבייַ איינשלאָפן... עס חלומט זיך מיר, ווי איך גיי אַרום איבער יידישע געשעפטן, אין שטובן, אָון פרעג אויס: אַ יידישע ענציקלאָפּעדיע? אין ענגליש — פאַר אייערע קינדער? אַ ביסעלע יידיש וויסן?

איך כאַפּ זיך אויף אַרום האַלב זיבן אינדערפרי. און, גאָטעניו, זע נאָר ווי מען גיט עס אַ שטעל אָן בערג אין פאַרשידענע קליידער, אָפּגרונטן, וועלדער פול מיט סודות און פרישע וואַסערלעך — וווּ האָט דער באַשאַפער באָוויזן איבערנאַכט אַלץ אַרויסצוברענגען?

די באַן שלענגלט און זוכט אַ וועג דורך טונעלן. אָט שטייען שוין קי אויף לאַנקעס אין טאָל נעבן הייזקעס און האַלטן שוין נאָכן דאָוונען: זיי קייען אַ פרישטיק, אַ פרישן, מיט ביידע באַקן...

בלעטערט זיך ווידעראַמאָל אַן אַלבאָם פון כישוף־מעשיות און פוז טויזנט־און־איין־נאַכט־בילדער, און עס נעמט ווידער דורכגיין אַ מין רעליגיעזער ציטער פון באַוונדערונג און לויב פאַר די אַלע שיינקייטן פון גאָטס באַשאַף.

באַנף

30. אויגוסט

זיבן פאַרנאַכט, ווען די באַן קומט צו דער קליינער סטאַנציע באַנף. און איך זע די שיינקייטן פון ביידע זייטן, באַשליס איך: זאָל די באַן, און ווער עס ווייל, פאָרן ווייטער — איך בלייב אַ טאָג־צווישן צווישן די בערג און טאָלן, וואָס פאַרשיכורן מיט זייער שיינקייט!

די בערג, אַלע אין פאַרשידענע אָוונט־קליידער, נעמען שושקען און

מיך באַגריסן אויף זייער האַרטן און אויך ווייבלעך־ווייכן שטייגער. איך ציטער צופיל צו קוקן צו די בערג און אָפגרונטן; מיר דאַכט, אַז זיי ווילן מיך פאַרשלעפּן, גאָט ווייסט ווו, אין אַ כישוף־לאַנד, ווו אַלץ איז מיר פרעמד. איך כאַפּ אַ בליק צום גראַנאַט־קאָליר הימל און זע מער סודות. אייל איך מיר צום שטעטל, וואָס וואַקסט אויס אונטער די פּיס מיט געשעפטן און האָטעלן, און איך זע ווי מענטשן שפּאַצירן ווי ביי זיך אינדערהיים; די אַלע ווילדע שיינקייטן וואָס טוען אַזש ווייַ, גייט זיי גאָרנישט אָן...

דער האָטעל „מאָונט־ראַיאַל" פאַרדינגט מיר אַ פּשוט צימער פאַר פיר דאָלאָר אַ נאַכט, און איך נעם אַראָפּוואַרפן אַלע לאַסטן פון ביכער־טרע־גערייַ. איך וויל אַפּילו נישט קלערן וועגן־פאַבריק־אַרבעט. איך שטיי לאַנג אין דרויסן און קוק צו ווי נאַכט ז׳עקט איבער און טוליעט איין די וועלט אין אַ טונקעלער קאָלדרע, אָבער עס בלייבן פּינטעלעך עלעקטריש פייער — ציווויליזאַציע וויל זיך נישט לאָזן אויסלעשן...

פּרייטיק, 31. אויגוסט

אַ גאָלדענער טאָג! אַ וועלט מיט בערג, טאָלן וועלדער און בלומען; דאָ, אין דעם גן־עדן, האָבן זיך איינגעבירגערט 2500 מענטשן, וועלכע ציען זייער פּרנסה פון 8—10 טויזנט געסט אין די זומער־חדשים.

וואָס איז נישטאָ אין שטעטלע באַנף? צווויי אָזערעס טרעפן זיך דאָ און גיבן זיך שלום עליכם; גאָלף־פּלעצער פאַר אַלט און יונג; פאַרשידענע היייל־בעדער, קעניגלעכע פערד־פאָליציי, און אַפילו אַ שולע פון „פיינער קונסט" (עס זיינען דען פאַראַן שולעס פון נישט־פיינער קונסט?).

איך נעם זוכן צווישן די געשעפט־אייגנטימער און געסט יידישע פּנימער, אָבער אַן דערפאָלג. די יידן זיצן אין גאַרמענט־צענטער פון נייַ־יאָרק און יאָגן די „באַנדלעך".

מילא, די סוחרים זען אויס ווי סוחרים אומעטום: מיט אַ כיטרען בליק אין די אויגן, און מיט העכט, וואָס ווילן נאָר אַרייַנקריגן געלט. דאָ אָבער, זיינען די פאַרקויפער אַ ביסעלע מער געדולדיק און מער מענטשלעך. זיי האָבן אַפילו ליב צו באַטראַכטן אַ גאַסט און טרעפן פונוואַנען ער שטאַמט (נייַן, פּרעגן וועלן זיי נישט. דאָ הערשט פאַרט די בריטישע שולע...).

פּויערים און פּויערטעס. אַלטע פאַרגרעבטע פּויערים און מיטליאָריקע, פון זון־אָפּגעברענטע, גראָבע וועיבער, וואָס טראָגן קאָלירטע הויזן, און נאַריש־אויסזעענדיקע מוידן אין הויזן פון שאַרפערע קאָלירן. מען פּלאַפּלט, מען שפּילט זיך און מען וויצלט זיך פּויעריש — און עס קומט אַלץ אַרויס גראָב.

שפּאַציר איך אַוועק צו איינזאַמע שטעגן און וואַרט אַפּ דעם פּאַרנאַכט, ווי ער נעמט שוועבן פון בערג און טאָלן, און דער הימל טוט זיך איבער צו אַ נאַכט־תפילה. איך נעם אַריין און הער צו אַזויפיל מיסטעריעזע שטיל־קייטן און בלייב אַלץ אַ פּאַרציטערטער: איך גלייב אַלץ נישט, אַז די טונ־קעלע שיינקייטן אַרום זיינען ווירקלעכקייט...

שבת, 1. סעפּטעמבער

היינט איז דער הימל עפּעס בייז און אַנגעכמורעט. אַז דער הימל שמייכלט נישט, רופט זיך עס אַפּ אויף די נערוון פון די בערג; זיי גלאַנצן נישט און רייצן נישט מער מיט אַזאַ פּראַכט.

מער ווייבער אין הויזן און מער פּראָסטע פּנימער. איך באַמערק עטלעכע יידן, אָבער צוגיין זיך אַרומכאַפּן מיט זיי — דאָס נישט (איך האָב אויך געלעבט 16 יאָר אין ענגלאַנד...).

די רעסטאָראַנען און האָטעלן זיינען איבערגעפולט. די שענקען זיינען געפּאַקט. די קאַנאַדער מענער און פרויען, אַפילו זייערע מינדעריאָריקע קינדער, קענען אַריינגיסן.

פּלוצלונג ווערט דאָ קאַלט און מען כאַפּט אַ ציטער; דער בייזער הימל האָט גאָר געזומען באַוואַרפן באַנד מיט האָגל.

זונטיק, 2. סעפּטעמבער

קאַלט און מרה־שחורהדיק אין באַנד. עפּעס אַ מין שיינער טרויער ליגט אויסגעגאָסן אויף דעם כישוף אַרום.

האַלב זיבן פּאַרנאַכט פּאַרלאָז איך באַנד. ווידער דער זעלבער וועג מיט די טויזנטער שיינקייטן, אָבער איצט זעט אַלץ אויס אַנדערש; ווי דער אויבערשטער וואָלט געבלעטערט אַ צווייטע טייל, און עס טאַנצן אַרויס אומצאָליקע פּאַנאָראַמעס אין פּאַרשידענע וואַריאַציעס פון באַרימע מא־לערס און פּאָעטן, פון אַנדערע עפּאָכעס.

די וואָלקנס נעמען פּירן אַ שפּיל פון יאָגעניש, פּאַרבאַהעלטעניש, און כאַפּעניש צווישן בערג, און דערווייל פּאַרפלעכטן זיי די ניין־ און צען טויזנט־פוסיקע בערג, אין אַ קראַנץ, און בערג־טאָלן־פּאַנאָראַמעס נעמען טאַנצן.

בערג און וואָלקנס. אַ מין האַלדזעניש, קושעניש און ראַנגלען זיך, ביז די נאַכט גיט זיי אַלע אַ כאַפּ און אַ לייג שלאָפן, און מען זעט מער קיין זאַך נישט אַרויס.

איך בין שוין ווידער אין קאַלגאַרי און די באַקאַנטע דערפרייען זיך מיט מיר.

3. סעפּטעמבער

איך שפּאַציר ווידער איבער די גאַסן פון קאַלגאַרי און פאַרגלייך די שמאָט מיט וואַנקוווער. נישטאָ די בערג, נישטאָ דער הימל און נישטאָ דאָ דער פאַציפישער ים. אַפילו די באַהעמישע שטימונג, וואָס די וואַגאַבונדן ברענגען אַריין, פעלט דאָ אין קאַלגאַרי.

אמת, די עטלעכע יידישע אינטעליגענטן ריידן מיר צו, אַז איך קען זיך דאָ איינאָרדענען; אָבער נישט דאָס יידישע לעבן און נישט דאָס אַלגעמיינע, קען אָזאָ מענטש ווי איך בין, דאָ האַלטן.

לעטבעריזש

4. סעפּטעמבער

דער וועג פון קאַלגאַרי ביז לעטבעריזש איז מיט פעלדער און געשניטן קאָרן. שוין לאַנג נישט געזען ווי אַ פעלד מיט קאָרן זעט אויס; עס פאַר־מאָגט אויך שיינקייט און איינגענעם געזאַנג.

שוואַרצע און ווייסע ציגן זיינען צוגעבונדן אין צווילינגען. זיי עסן געשמאַק און עס אַרט זיי נישט די קייטן...

אַרום איינס בייטאָג קום איך אַריין אין אַ שטאָט וווּ די פעלדער מיט אָפּגעשניטן קאָרן שפּאַצירן צו ביז די האַנדלס־גאַסן. די שטאָט פון 35 טויזנט איינוווינער זעט אויס נייַ, ברייט און לופטיק.

דאָ וווינען נישט מער ווי 65 יידישע פאַמיליעס, און איך האָב עטלעכע נעמען אויף מיין נייַ־יאָרקער ליסטע.

דער ערשטער ייִד ש. פון אַ באַקלייד־געשעפט זאָגט, אַז אים איז שווער (איך טראָג די שווערע ענציקלאָפּעדיע־ביכער, און אים איז שווער...). גיי איך צו אַ יידן פון אַ גרויס מעבל־געשעפט, ווינטשט ער מיר אַ גוט יאָר אויף ראש־השנה — אָבער ער קויפט נישט.

מ. ק., אַ הסתדרות־מענטש, אויך פון אַ מעבל־געשעפט, קויפט יאָ דעם פּערטן באַנד אין ענגליש.

דער פּרעזידענט פון שול, אַ ייִד פון אַ גרויס באַקלייד־געשעפט, זאָגט מיר, אַז ער קען נישט (איך פרעג אים נישט צי ער מיינט דערמיט, אַז ער קען נישט לייענען...).

ביינאַכט פאַרברענגט איך ביי פּער. טאַכטער פון קאַלגאַרי. עס קומען אַן געסט און מען פירט מיך אַרום אין אַ רייכן אויטאָמאָביל זען די שטאָט. זיי אָבן ליב צו זען אַ גאַסט.

אינטערעסאַנט, אין עטלעכע יידישע הייזער האָב איך באַמערקט יונגע דייטשקעס, וואָס גיבן אַכטונג אויף די קינדער; די יידן אימפּאָרטירן די טעכטער פון דייטשישע מערדערס — — —

6—7 סעפּטעמבער:

די ראש־השנה־טעג בלייב איך אין רידזשיינע. אויף די טירן פון יידישע געשעפטן זיינען דאָ מעלדונגען, אַז צוליב יום־טוב האַלטן זיי פאַרמאַכט. די יידישע געשעפטן מיט גויישע נעמען זיינען פאַרמאַכט אָן מעלדונגען, אָבער גויים רייסן די טירן.

אָט זע איך ווי אַ גוי רייסט די טיר פון אַ מעבל־געשעפט, זאָג איך צו אים:

— רייס נישט, היינט איז אַ יידישער יום־טוב, ראש־השנה.

ער קוקט מיך אָן, נעמט זיך קראַצן אין קאָפּ און קען נישט פאַרשטיין...

שבת 8 סעפּטעמבער:

אַ וועג פון פעלדער מיט געשניטן איבערגעלייגטע בינטלעך קאָרן און גרינע פעלדער. אַ ים מיט פעלדער! צעשניטענע און געפּאַסעוועטע פעלדער געפּאַרבט אין פאַרשידענע גאָלד־קאָלירן און אַלע סאָרטן גרין. כאָטעס אָרעמע און גרעסערע הייזער פון פאַרמעגלעכע פויערים. דאָ און דאָרט שטייען פאַרבלאָנדזשעטע ביימער. איך בין צוריק ביי מיינע מענטשן אין וויניפּעג.

דינסטיק 25 סעפּטעמבער:

נאָכדעם ווי איך ווער געוואָר, אַז אַלע האָבן דערהאַלטן די ענציקלאָפּעדיע־ביכער פון נייַ־יאָרק, און אַפילו די מיט טענות צו פריערדיקע שליחים, האָבן אויך דערהאַלטן זייערע עקזעמפּליאָרן, קומט מיר אויס צו געזעגענען מיין ליבן פאָטער, שוועסטער מיט איר מאַן און זייער זון, אונ פאָרן צוריק צו די גרויסע שטעט פון שטאָל און אייזן.

האַלב צוויי בייטאָג פאָרלאָז איך וויניפּעג. דער וועג איז פול מיט שיינע פעלדער, וועלכע נעמען אַן אַלע פאַרבן אָנהייב האַרבסט־צייט. עפּעס אַ טראָגישע שיינקייט פון אונטערגאַנג ליגט אין די גרינע, געלע און רויטע פאַרבן פון ביימער, גראָזן און פעלדער. אַ מין שטילע שיינקייט פון אַ נאָר־וואָס אָפּגעטראָטענעם זומער־לעבן, ליגט אין דער קאָלירפולער פאַרבן־רייכקייט אָרום. עס פאַרקלעמט אַזש ביים האַרצן...

אַ באַן צווישן שלאָפנדיקע פעלדער.

פון אויבן, פון „סצעניק־דאָם", וווּ עס זיצן שטיל־פאַרטראַכט עטלעכע מענטשן, קען מען זען דאָס מיסטעריעזע פון נאַטור און ציוויליזאַציע. אַ גליטשנדיקע און בויגזאַמע קייט מיט וואַגאָנדלעך, שלענגלט זיך און שלייכט שטיל, כדי נישט איבערצוווועקן, אָדער איבערריסן דעם שלאָף פון דער נאַטור. אַ פייערל פון ערשטן וואָגאָן, ווי אַן עמוד האש, גייט פון פאַרויס און פירט מיט די איבעריקע איינגעדרימלטע וואגאָנען מיט מענטשן־קינדער, צו אומבאַקאַנטע פינצטערע וועגן; די וואַגאָנען און מענטשן לעך גייען מיט קנעכטיש־שטיל און פאַרקריכן אַלץ טיפער צווישן שלאָפנדיקע פינצטערע פעלדער.

דער הימל איז אָנגעוואָרפן מיט אַן אַ שיעור פינקלדיקע שטערן, און אַ לבנה שטייט ערגעץ און קוקט זיך צו פון דער זייט; עפעס ווי זי האַלט ביים אַרויפשפרינגען אויף אַ דאַך פון אַ וואַגאָן און לאָזן זיך אין דער אַוואַנטורע פון אומבאַקאַנטע וועגן און פאַרזונקענע אין שלאָף ישובים.

דאָ און דאָרט אַ בוים, און צוויי, וועלכע האָבן שוין געזאָגט קריאת שמע, און אָט שטייען גרויסע גראָזן אויף איין פוס ווי וואַסער־באַטשאַנעס...

שאַ־שטיל, דער פויזנדיקער צוג וועט נישט טומלען און נישט שטערן דער נאַכט־מיסטעריע, וועלכע וויקלט אַרום אין גרעסערער פינצטערניש, און טוט אויפלייזן, אָפּווישן ציוויליזאַציע און לעבן.

פּיצלעך וואָלקנס, שוואַרצלעכע, קלעפּן צום הימל ווי אַ בן־יחידל צו אַ מאַמעס פאַרטעך, אָבער דער הימל באַפרייט זיך פון זיי און נעמט גאָר אָנטאָן און זיך פאַרפוצן מיט צירונג פון בריליאַנטענע שטערן.

מיטאַמאָל נעמען אָנקומען רעקלאַמעס און ליכטער פון אַ גרויסער שטאָט און נעמען אָן די באַן ביי דער האַנט און פירן איר אַריין צו אַ וואָקזאַל פון דער שטאָט מינעאַפּאָליס.

מינעאַפּאָליס

מיטוואָך 26 סעפּטעמבער:

אַ וואַרעמער פרימאָרגן. די שטאָט רוישט און נעמט קאָכן מיט לעבן. איך פאַרלאָז מיין ביליקן האָטעל, און נעם באַטראַכטן גאַסן און מענטשן.

אַ יונגע פרוי פון די טראָפּישע אינדזלען, איז שיכור, און טשעפּעט זיך צו דריי באַזויפענע נעגערס; לאַסט־אויטאָס, פריוואַטע אויטאָמאָבילן

און אויטאבוסן, פירן מענטשן און פראדוקטן, און די זון נעמט ארײנלאכן מיט הייס געלעכטער.

יונגע פרויען כאפן א ביס שטייענדיק אין „וווּלוווּרדס", און ביי „קריגע" דעפארטמענט־געשעפטן. ארום די מיסיאן־פלעצער זאמלען זיך פרימארגן־שיכורים. האנדל, פארווײלונגס־פלעצער און אזוי פיל קירכע־לעך, מען זעט דא א סקאנדינאווישן פויער־עלעמענט.

די יונגע מיידלעך וואס איילן אין די שולן, זיינען פיין אנטוויקלט: מיט נאטירלעכן רייץ און סעקס־אומרו; די יונגעלייט זיינען א ביסעלע פלעג־מאטיש און קאלט.

נייע באנק־געבײדעס מיט פיל יונגע פרויען־אנגעשטעלטע, וואס טוען כמעט ווי גארנישט, און מענער־דירעקטארן זיצן מיט ערנסטע מינעס.

גאז־קוימענס, מעל־סקלאדעס און שפיציקע טורעמס; אלץ נישט ווײט פונעם שנעל־צוואסענעם האנדלס־צענטער. אבער די קארן־פעלדער און וואסערן ארום דערמאנען די ווייסקעלנערדיקע אנגעשטעלטע, אז זיי שטאמען פון פויערים־פאלק...

איינס בייטאג פירט די באן קיין שיקאגא. דער וועג איז בילדעריש און אנגענעם פארן אויג. דער אונטערגאנג פונעם זומער ווערט דא אויך אויס־געדריקט אין דער נאטור ארום, מיט אזויפיל נאגנדיקער בענקשאפט אין האַרצן...

נעבן מיר זיצט א יונגער סאלדאט, וואס פארט קיין אלבאני, דורך ניי־יארק. דער יונג שטינקט געפערלעך .ער שלאפט און שטינקט, שטינקט און שלאפט...

צוויי א זייגער באגינען קומט די באן אן קיין שיקאגא. דער לייק־מישיגען און געגנט ארום איז מחיהדיק, איך געפין א צימערל פאר צוויי דאלאר מיט 25 סענט און שלאף איבער די נאכט־שעהן.

27 סעפטעמבער:

הייס אין שיקאגא! באלד אינדערפרי רוישט מיט האנדל און פרעס. די פארוויילונגס־פלעצער אין „לופ"־געגנט ווערן „ביזי". מען בויט און בויט — שיקאגא רייסט זיך צום הימל און וויל איבערשטייגן ניי־יארק. שוואַרצע און ווייסע ארבעטער קריכן אויף רושטאוואניעס, האלב־נאקעט.

קליוולאַנד

דאָנערשטיק 4 אָקטאָבער:

עטלעכע טעג מיט מיינע אייגענע, און ווידער מיט מיין וואַנדער־לוסט. האַלב דרייַ בייטאָג פירט מיך די באַן קיין קליוולאַנד.

נישט אַזוי לייכט פאַר דער באַן זיך אַרויסצופלאַנטערן פון פאַבריקן און ביזנעס־אונטערנעמונגען, וואָס די שטאָט שיקאָגאָ האָט אָנגעשטעלט ביי אירע ראָגאַטקעס. עס קומט אַן אַ וועג פון האַרבסט־קאָלירן מיט ביימער און גרינס, וואָס דערקווויקט דאָס אויג.

אין וואַגאָן פעלן נישט קיין פויערישע טיפּן, וועלכע שלאָפן אין ווי נאָר זיי זעצן זיך אַוועק. די צרה איז אָבער, וואָס זיי פאַרשמעקן נישט די לופט...

5 אָקטאָבער:

אַ נאַכט אין אַ פאַסקודנעם האָטעל, וווּ מען האָט געהייסן באַצאָלן פינף דאָלאָר פאַר אַן עיפושדיק צימער ביי אַ שוואַרצער וואַנט־פאַנאַראַמע, וואַרפט אַן אַ שלעכטע שטימונג, דאָך, טרעפנדיק אַ לאַכעדיקע זון שפּאַצירן איבער קליוולאַנדער גאַסן, ווערט אַ ביסל ליכטיקער אויפן געמיט; איך נעם באַ־טראכטן די שטאָט פון אַ מיליאָן איינווינער.

ברייטע האַנדלס־גאַסן מיט פיינע געשעפטן, אָבער צופיל טומל זעט מען נישט אין קליוולאַנד. איך פרעג אַ פרוי מיט אַ יידיש פּנים, וווּ מען טוט זיך אַ ריר, און וואָס מען קען זען ביי איר אין שטאָט. נעמט זי מיר היימישלעך און פריינטלעך ביים אָרעם און דערקלערט מיר וווּ צו גיין און וואָס צו באַווונדערן. זי האַלט קליוולאַנד פאַר אַ פיינער שטאָט.

שטעל איך אָפּ איינעם מיט אַן איטאַליענישׂ אָדער גריכיש פּנים, און פרעג אים פאַרוואָס אין שטאָט איז אַזוי שטיל, דערקלערט ער מיט אַ שווערן אַקצענט, אַז מען גרייט זיך צו וואַלן; נאָך די וואַלן וועט זיין „ביזי" (איך האָבן שטענדיק געמיינט, אַז פאַר וואַלן איז ביזי...).

אָבער דער אימיגראַנט וואָס האָט שוין אונטער זיך 30 יאָר אַמעריקע, לאָזט מיך אַוועל נישט אָפּ. ער דערקלערט מיר פייערלעך, אַז מ׳דאַרף האָבן אַ פרעזידענט, וואָס זאָל אַ ביסל פאַרזיכערן די אָרעמע. איך בין מיט אים מסכים.

אין אַ שיין בוך־געשעפט זע איך יידישע צייטונגען פון ניי־יאָרק, און טרעף יידישע מענטשן מיט נערוועזע פּנימער.

די קירכעס שטייען פֿאַראינזאַמט און וואַרטן אויף באַזוכערס, און די אָזערע, וועלכע איז אַזוי רואיק צוגעשווימען צו דער שטאָט, ווייזט, אַז זי האָט שוין אויך אַ ביסל יאָכט־שיפן, און האָפֿט, מיט דער צייט, איבער־שטייגן די באַרימטע אָזערע אין שיקאַגאָ, לייק־מישיגען, מיט אירע רייכע לייט.

גיי איך איבער רייכע און אָרעמע גאַסן פון קליוולאַנד און איך געפֿון אַלץ נישט עפּעס וואָס זאָל זיין אָריגינעל, אייגנאַרטיק און שיין; פון ערשטן בליק מאַכט די שטאָט נישט קיין אויסערגעווינלעכן איינדרוק.

*

די לאַנדשאַפֿט אַרום פּיטסבורג.

מיט דער באַן, פון קליוולאַנד קיין פּיטסבורג, פֿאָרט מען איבער אַ וועג פול מיט אייגנאַרטיקער שיינקייט. די בילדער פון בערג און טאָלן, נישט אַזוי „ווילד" און „שרעקעוודיק" ווי די ראָקי־בערג, אָבער גאָט האָט דאָ געגונג אַריינגעוואָרפֿן אין דעם ווינקל, און אויסגעמאָלן מיט אַזויפיל גרינע קאָלירן אין אַלע שאַטירונגען, די מענטשלעכע נעסטן האָבן זיך אַרויפגע־כאַפּט העכער און העכער אויף די בערג, כדי צו באַוווּנדערן און וועלן אַ טייל פון דעם רייך, וואָס שימערירט און בליצט און ציט צו פון אַלע זייטן. מען האָפֿט אַריינצופֿאָרן אין אַ מין חלום־שטאָט, אָבער פּיטסבורג האָט זיך געגומען צו שטאָל און גיסעריי.

די שטאָל־פֿאַבריקן מיט זייערע קוימענס, פֿאַרשטעלן דעם וועג פון דער באַן, אָבער די באַן רייסט זיך דורך און לויפֿט געשווינד קיין וואַשינגטאָן. אידער מען קוקט זיך אום, קומען אַן שטילע רואיקע פֿאָרשטעט וועלכע באַגריסן שעמעוודיק, און אַרום צוועלף ביינאַכט, געפֿינט מען זיך אין צענטער פון דער שטאָט.

וואשינגטאָן

שבת 6 אָקטאָבער:

ווי אַזוי באַקענט מען, און מען נעמט איין די הויפּט־שטאָט פון לאַנד — וואַשינגטאָן? ווי אַזוי כאַפּט מען אַ בליק צו די אָפּענע און הינטער קוליסן אַרבעטן פון פֿרעזידענט, סענאָט און קאָנגרעס? ווי אַזוי כאַפּט מען אויף דעם ריטם פון אַ מיליאָן איינוווינער, אין דער גרויסער, ברייטער, לופֿטיקער שטאָט?

ווי נאָר איך שטעל אַרויס אַ פוס פון מיין באַשיידענעם האָטעל, טו איך פֿאַרקריכן צווישן גאַסן און געסלעך וווּ איך זע בלויז נעגערס. דער „האַרלעם" אין וואַשינגטאָן, זעט שוין באַלד אויס גרעסער ווי דער האַרלעם אין ניי־יאָרק און אין שיקאַגאָ. איך באַטראַכט די פּנימער פון די שוואַרצע, וועמענס אור־עלטערן זיינען געבראַכט געוואָרן אַלס שקלאַפֿן פון אַפֿריקע (אַראָבער זיינען געווען די סוחרים; אין טייל אַראָבישע לענדער גייט נאָך היינט אָן מענטשן־שקלאַפֿערײַ!), אין די צענדליקער טויזנטער, און זיינען היינט פון אַזאַ גרויסער צאָל ווי צוואַנציק מיליאָן! די פּנימער זיינען ביי פיל נעגערס און נעגערטעס מילדע (ספּעציעל ביי די אַלטע), אָבער טייל טראָגן ביטערניש אין די אויגן, וועָן זיי קוקן אויף אַ ווייסן. איך בליק אַריין אין די אַלטע הייזער און אין טייל בעסערע הייזער, און זע בלויז אַרעמקייט און דעגראַדאַציע. מיין גאָט, ווי קענען אויסוואַקסן אידעלע פיינע מענטשן אין אַזעלכע געטאָס, ווי אין וואַשינגטאָן! די נעגערס האָבן דאָך נישט מיטגעבראַכט אַ יידישע תורה מיט צען געבאָטן, פון זייער אַפֿריקע; אין שיקאַגאָ, ניו־יאָרק, פילאַדעלפֿיע, דעטראָיט און אין וואַשינגטאָן, זעען זיי אויך נישט דאָס אַלע קאַטאָליקן, פּראָטעסטאַנטן, און אַפֿילו פון ביבל־פֿאָלק, מיינע לאַנדסלייט, זאָלן זיין אַזוי גוט און ערלעך; איז ווי אַזוי קענען זיי, די נעגערס, אַנדערש קוקן אויף מיר, ווי מיט שנאה אין זייערע אויגן, בשעת איך שפּאַציר איצט איבער שוואַרצע גאַסן פון וואַשינגטאָן?

די שוואַרצע קינדער זיינען אַזעלכע דראָבנע; זיי קריכן פון יעדן הויז און זיצן אויף בריקלעך; די נעגערס וווינען נישט פון קיין אַפֿהאַלט; זייערע פרויען האָבן ליב צו זיין אין אַ טראָגנדיקן צושטאַנד...

איין הויז, אַ פּינצטער און שמוציק הויז, האָט גאָר אַרויסגעשטעלט אַ טאָוול אין פּענצטער „וווייס". וואָסער סגולה, קעגן וועמען, איז אַזאַ טאָוול. אַ מין־פֿאַרהיטונגס־צייכן? טאָמער קומען אַהער די קו־קלוקס־קלען?

אָט נאָך אַ געבײַדע, אַ ריינע ווי עס שטייט אַרויס א צעטל „אַן אַפּאַרטמענט צו פֿאַרדינגען" מיט אַ טאָוול: „וווייסע וווינען דאָ".

טאַקע אין שוואַרצן געגנט, האָב איך אַ גרוס אָפּצוגעבן. נישט צו קיין נעגער, נאָר צו אַזעלכן וואָס האַנדלט מיט נעגערס — צו אַ יידישן שפּייז־קרעמער.

איך טרעף מאָן און פרוי ג. מידע, און דענערווירטע ביי די שפּייז־אַרטיקלען. זיי זיינען 28 יאָר אין אַמעריקע, און 18 יאָר אין וואַשינגטאָן, וווּ זיי פֿאַרנעמען זיך 6 טעג אַ וואָך, ביז שפּעט אין דער נאַכט, מיט באַדינען די טונקעלע.

אויב מען וויל, איז דאָס נישט קיין פראָדוקטיווע פרנסה. אָבער, אַזוי פראָדוקטיוו ווי די מאַכינאַציעס אין וואָל־סטריט, אָדער ביים האַנדלען מיט הייזער, איז דאָס זיכער; דערביבער טו איך מער נישט אָנוועגדן די „סאָציאַ־ליסטישע מאָס" פון פּראָדוקטיוויטעט...

איז וואָס דערציילן מאַן און וויב ג.? זיי דערציילן, אַז מער ווי אַ העלפט פון די איינוווינער זיינען טונקעלע. מען האָט טאַקע מורא אַרויס־צוגיין ביינאַכט אין פיל גאַסן; ווייל פיל שוואַרצע אָן אַרבעט, מאַכן כסדר איבערפאַלן און באַרויבן די ווייסע.

די טונקעלע אַרבעטן ביי דער רעגירונג, אין ביוראָס, און אָלס באַדינער און באַדינערינס. קיין פאַבריקן איז אין וואַשינגטאָן נישטאָ — טוען זיי נישט קיין פאַבריק־אַרבעט.

זיי אַליין, די שפּיץ־קרעמער, ווי אַנדערע יידן, זיינען שוין צוגעווויינט צו די טונקעלע אָבער זיי טוען זיך אויך שרעקן...

און יידיש לעבן?

ביז 20 טויזנט יידן זיינען פאַראָן אין וואַשינגטאָן. זייער ווינציק היימישע יידן. יידן זיינען פאַרנומען מיט האַנדל, מיט אַדוואָקאַטור, און האָבן פּאָסטנס ביי דער רעגירונג. עס זיינען פאַראָן צען סינאַגאָגעס אין וואַשינגטאָן; יידן באַשטייערן זיך אויך פאַר ארץ־ישראל.

*

אין האַנדלס־צענטער זעט מען פיל שוואַרצע בעטלערס, קאַליקעס — אָדער אַזעלכע וואָס פאַרשטעלן זיך פאַר קאַליקעס. זיי שפּילן אויף פאַרשידענע אינסטרומענטן און שטרעקן אויס אַ בעטלער־האַנט. עס גייען דורך פיל מיטלקלאַס־נעגערס און זיי לייגן גאַרנישט אַריין איז די בעטלער־הענט...

איך זוך אַ פאַבריק, אָדער וואָלקנקראַצער, אָבער נישט צו געפינען אַפילו אויף אַ רפואה.

שיינע רעגירונגס־געביידעס, עלעגאַנטע געשעפטן, פיל אויסלענדישע דיפּלאָמאַטן מיט זייערע וויבער און רייכע אויטאָמאָבילן — אַ שטאָט אָן פּראָדוצירער און אָן פּראָצע.

פרויען וואָס זענען אויס אַריגינעל און נישט קאָנפאָרמיסטיש ווי אַ מערהייט פרויען אין אַמעריקע, און אַזויפיל סאָלדאָטן, מאַטראָזן און באַדינערס.

פענסיאָנירטע מענער און פרויען (ריטייערטע) און אַזויפיל שיינע סעקרעטאַרינס, אַזויפיל האָטעלן און טוריסטן, און אַזויפיל געמיטלעכקייט.

זונטיק 7 אָקטאָבער:

אַ בלאָער הימל איבער וואַשינגטאָן. גאַנץ פרי, זיינען די קאַפּעען און רעסטאָראַנען געפאַקט מיט סאָלדאַטן און מאַטראָזן. זיי זיינען מיט פרויען. טייל זיינען מיט יונגע, פראָסטע נאַיוועּ פרויען, וועלכע זענען אויס צעקנייטשט און צעקנאַדערט ווי זיי וואָלטן אַדורכגעמאַכט מיט פיל מענער, און טייל יונגע סאָלדאַטן זיינען מיט אַזעלכע פאַרדעכטיקע, פון זיי פיל עלטערע, פרויען. (אַמעריקאַנער סאָלדאַטן זיינען נישט קיין איבער־קלייבערס מיט וועמען צו פאַרברענגען אַ נאַכט. איך געדענק זיי אין מלחמה־צייט אין לאָנדאָן, ווי זיי פלעגן אויסזוכן אַלע איבערגעבליבענע מיאוסע מיידן פון פופציק יאָר און העכער...). אלמנה־טיפּ פרויען, און געגטע פרויען; אָלע לויערן אויף די יונגע סאָלדאַטן און מאַטראָזן. אויך פיל גראָבע שוואַרצע פרויען; זיי פילן זיך אין דער היים.

צופיל אדוואָקאַטן, לאַבי־מענטשן און אָלע וואָס דרייען זיך אַרום רעגירונגס־באַאַמטע, זעט מען נישט זונטיק, אין די גאַסן; זיי ווינען אַרויס פון וואַשינגטאָן, אַדער פאָרן לעבן אַ גוטן וויק־ענד אין אַ צווייטער שטאָט...

קאַפּיטאָל הילל. דער קופּאָל פון קאַפּיטאָל און דער בריייטער בולוואַר, ציט צו; אָבער, דאָס איז נישט קיין בולוואַר מיט פראַנצויזן אין פּאַריז, וואָס פאַרקלינגען מיט זייער מעלאָדישער שפּראַך; דאָ שטייען בלויז רעגירונג־געביידעס מיט מאָנומענטן, אָבער אָלץ נישט קיין שיינקייט אָדער רייַך.

אין דער קונסט־גאַלעריע טרעף איך אַ יונגע פרוי פון דער שווייץ. זי גיט זיך אָן אַלס מעדיצין־דאָקטאָרשע, און איז צופרידן, מיט: — מיך פרייט וואָס די אַמעריקאַנער האָבן דאָ נישט די שיינע בילדער פון מאַדריד, אָדער פון פּאַריז; זיי האָבן נישט באַוויזן אָלץ אויסצוקויפן און אויסצו־פלינדערן פון אייראָפּע — זאָגט זי. זי האָסט אויך דעם ביזנעס־צוגאַנג פון די אַמעריקאַנער, צו יעדער זאַך, און זי, די גראַציעזע און ווייבלעכע יונגע פרוי, חוזקט אָפּ פון די אַמעריקאַנער פרויען:

— זיי זיינען נישט קיין פרויען און נישט קיין מענער — איז זי איבערצייגט.

— גוט און ווויל, איר האָט פריער נישט געווסט וועגן אַמעריקע.

— אַ, איך בין בלויז געקומען זען אָן אָנקל וועגן אַ ירושה, וואָס מען האָט נישט געגונג איבערגעלאָזט אויף מיין חלק — טוט זי זיך פאַרענטפערן:

— הייסט עס, צוליב אַ ביסעלע מער גלעט, קומט מען אַוועק פון דער שווייץ אויפמאַנען אין אַמעריקע, — אַ?

זי שמייכלט און זאָגט:

— אָבער לעבן דאָ וואָלט איך נישט געוואָלט.

*

ביינאַכט איז אין קאַפּיטאָל־הילל דאָ אַ ביסל צויבער. די בלעטער פון די בוימער, שושקען זיך דורך און ווינקען צו מיט ליכטיקע אויגלעך וואָס קומט פון לאָמטערנעס פּאַרבאָרגענע, און עס הערשט אַ מין שטילקייט וואָס באַרואיקט און מאַכט פילן פריי. אָדער, די גאַזאָלין־סטאַנציעס אין יעדן ווינקל און די ביליקע, ווילגאַר־אויסזעענדע קאפעען, נעבן די רעגי־רונגס־פּלעצער, און שיינקייטן אַרום, ווייזט פאַרט אַז אין אַמעריקע איז אַלץ געמישט אין איין טאָפּ, און די מיאוסע זייט נעמט אָפטמאָל די אויבערהאַנט...

מאַנטיק 8 אָקטאָבער:

ווידער אַ בלאָער הימל. ווייזט אויס, אַז די אָסיען־טעג זיינען די שענסטע אין וואַשינגטאָן.

דער האַנדלס־צענטער הויבט קוים אָן צו פולסירן מיט לעבן. דאָ לויפט מען נישט צו דער סאָבוועי, און דאָ שטופט נישט דער גאַרמענט־צענטער. אין דער רעגירונגס־שטאָט האָט מען צייט אָנצוהויבן די וואָך; די אַרבעט פון בלעטערן און איבערקוקן פאַפּירלעך, וועט נישט אַנטלויפן...

עס באַווייזן זיך זייער עלעגאַנטע פרויען און מענער פון דער גאַנצער וועלט; זייערע פּנימער זיינען נישט אַזוי אָנגעשטרענגט ווי ביי די סוחרים און אַרבעטס־מענטשן אין ניו־יאָרק אָדער אין שיקאַגאָ.

אין סענאַט און אין דער קאָנגרעס־געביידע, זע איך נישט אויסערגעוויינלעכעס וואָס זאָל אימפּאָנירן; דאָס זיינען נישט די פּאַרלאַמענטן פון לאָנדאָן, אָדער פון אַנדערע אייראָפּעישע הויפּט־שטעט.

פיל בילדער פון אַמעריקאַנער פרעזידענטן, און מאַרמאָר־ביוסטן. עס טוט נישט פּאַרכאַפן אָדער באַגייסטערן; מיר דאַכט אַז דער וואָקזאַל, נישט וויייט פון דער קאָנגרעס־געביידע, איז אינעוויניק שענער, ווי דער פּאַרלאַמענט...

*

פינף־דרייסיק אָוונט, פאַרלאָז איך וואַשינגטאָן. אַרום צוועלף ביינאַכט קומט דער אויטאָבוס צו דער שטאָט וואָס וויייזט אָ פערלדיקע פּאַנאָראַמע פון ליכטער אין דער פינצטערניש; מענטשן האָבן פיל, זייער פיל אַרבעט, און טעכניק אַריינגעלייגט, פאַר די טויערן פון דער גרויסער שטאָט ניי־יאָרק!

ניי־יאָרק, 17. אָקטאָבער:

איך ווּיין דערווייל אין אַ מין רעזידענץ־האָטעל אויף דער 93־טער גאַס, ווועסט.

הייַנט האָב איך באַזוכט דעם אָפּיס פון דער יידישער ענציקלאָפּעדיע אין אַטראַן־הויז, 25 איסט 78־טע גאַס. דער דירעקטאָר גילינסקי (לעבט שוין נישט) כאַפּט זיך מיט מיר אַרום, און האָט פאַר מיר פּלענער וועגן אַמעריקאַנער שטעט, און קיין אויסלאַנד; ער האַלט אַז ביים ערשטן מאָל פּאָרן פאַרקויפן פאַר 2 טויזנט דאָלאַר, האָב איך געמאַכט זייער אַ גוטן „דושאָב".

אויב נישט, וועט ער מיר געבן אַרבעט אין קולטור־קאָנגרעס אָדער ביים שרייבער־לעקסיקאָן; ער רופט גלייך מ. שטאַרק. און יענער איז שוין גרייט מיך אויפצונעמען.

אָבער, ניין: איך וויל נישט מער קלאַפּן אין טירן פון אַלטע יידן וואָס דאַרפן נישט „די זאַכן", און פון יונגע אַסימילירטע יידן וואָס האָבן קיינמאָל נישט געהערט „פון די זאַכן".

די אַנדערע אַרבעטן וואָס מען לייגט מיר פאָר צווישן פיל ניי־געקומענע שרייבערס, איז אויך נישט געגנוג שעפּעריש און נישט פאַר מיין גייסט. איך וויל נישט לעבן פון קהלישע געלטער...

איך וועל גיין צוריק צו דער פאַבריק!

ענגלאנד און ווייל‍ס - 1961

באמערקונג:

איידער איך גיי איבער צו מיין ריזע אין ענגלאַנד און אין ווייל‍ס אין 1961, ברענג איך דאָ אַן אויטאָביאָגראַפישע אָפהאַנדלונג פון „מיין ערשט יאָר אין ענגלאַנד". אויף דער טעמע האָט דער לאָנדאָנער „ייוואָ" אייזנע־ארדנט אַ קאָנקורס, און איך האָב באַקומען דעם ערשטן פרייז.

די אָפהאַנדלונג איז געווען געדרוקט אין פאַריזער זשורנאַל „קיום" פון מערץ־אַפּריל, 1952.

נאָכדעם ברענג איך אין יידישער איבערזעצונג, מיינס אַ בריוועלע צו דזשאָרזש בערנאַרד שאָו, און זיין ענטפער צו מיר. דער בריוו איז פון 4־טן יוני 1941, און זיין ענטפער איז פון עטלעכע טעג שפּעטער.

מיין ערשט יאָר אין ענגלאַנד

.1

אין 1934, ספּעציעל אין די חדשים נאָוועמבער און דעצעמבער, האָט די פראַנצויזישע פּאָליציי־פּרעפעקטור צעשיקט פּאָליציי און אַגענטן איבער יידישע געסלעך פון בעלוויל און „פּלעצל" אין פּאַריז, כדי צו זוכן מענטשן אָן ווי‍זינונגס־רעכט און אָן אַרבעט־רעכט.

נאָך אַזעלכע בייאַכטיקע און בייטאָגיקע אָבלאָוועס איבער פינצטערע האָטעל־צימערלעך און קינדער־שטובן, פלעגט מען צענדליקער יידישע אַרבעטער פון פוילן אַרויפוואַרפן אויף לאַסט־אויטאָס און ברענגען צו דער הויפט־פּאָליציי, וווּ ס׳איז, ווי אויף אַלע רעגירונגס־געביידעס געווען אויפגעשריבן: „פרייהייט, גלייכהייט און בריידערלעכקייט". מען האָט די יידן געגעבן גרינע, רויטע און בלויע שטיקלעך פּאַפּיר — אויסווייזן — און זיי האָבן געמוזט פאַרלאָזן די שיינע, רוישיקע שטאָט פאַריז און (פאַר די די פראַנצויזן) דאָס פרייע פראַנקרייך.

איך, גאָר אַ יונגער בחור, פלעג כסדר זאָגן דער פּאָליציי, אַז איך בין אַ סטודענט און באַקום געלט פון דער היים. אָבער ווי כ׳האָב דערפילט, אַז היינט־מאָרגן וועט מען מיך אויך אַזוי שלעפּן און צוריקשיקן קיין פוילן,

ווּ איך בין געווען פון די פֿאַליטיש־פֿאַרדעכטיקטע, האָב איך באַשלאָסן צו זוכן אַ וועג קיין ענגלאַנד. ענגלאַנד האָט פֿאַר מיר אויסגעוויזן צו זיין אַ לאַנד פון מער סטאַביליטעט, מער פרייהייט ווי פראַנקרייך.

צו באַקומען אַ וויזע אַלס טוריסט קיין ענגלאַנד איז פֿאַר פּוילישע בירגער געווען פון די שווערסטע זאַכן. ווי נאָר דער ענגלישער קאָנסול אָדער אַ באַאַמטער פון קאָנסולאַט פלעגט דערזען אַ פּוילישן פּאַס, האָט ער געהייסן ווייזן פיל געלט א. אַ. וו.

נאָכדעם ווי מ׳האָט מיר אָפּגעזאָגט די ענגלישע וויזע, איז מיר איינגעפֿאַלן צו גיין צו דעם אירלענדישן קאָנסול אין פּאַריז, כדי אַזוי אַרום דורך אירלאַנד אַריינצוקומען אין ענגלאַנד...

דער אירלענדישער קאָנסול האָט מיר יאָ געגעבן אַ וויזע. אויף אַ גאַנץ יאָר. אָבער אַ באַאַמטער האָט פֿאַר מיין אַראָפּשטייגן פון שיף מיר געזומען אויספרעגן וווּ און צו וועמען איך פֿאָר און האָט מיר געקירצט די וויזע פון אַ יאָר אויף פיר וואָכן.

אין דובלין האָב איך אין אַ יידישן פּענסיאָנאַט זיך באַקענט מיט יידישע יונגעלייט פון לאָנדאָן, וועלכע האָבן אין אירלאַנד געאַרבעט ביי שניידעריי, און מיך אויף אַ צעבראָכענעם יידיש געטרייסט, אַז אין לאָנדאָן וועל איך קריגן אַרבעט צו נייען אויף דער מאַשין (דאָס וואָס איך האָב געטאָן אין פּאַריז); און זיי האָבן מיר פֿאַרזיכערט, אַז ביים אַריינפֿאָרן פון אירלאַנד קיין ענגלאַנד, פרעגט מען נישט קיין פּאַפּירן...

*

מיט האַק און פּאַק, באַהאנגען און באַלאָדן, בין איך אין אַ יאָנואַר (1935) פֿאַרטאָג אָנגעקומען צו אַ באַן־סטאַנציע אין לאָנדאָן און איך האָב גלייך געזומען זוכן אָנצוקומען מיט דער מעטראָ צו וויטשעפּל, וווהין איך האָב געהאַט אַן אַדרעס צו איינעם אַ שניידער פון זיינעם אַ פֿאַרטיי־חבר אין אירלאַנד. דער, וועלכער האָט געאַרבעט אין אירלאַנד, האָט אויך געשטאַמט פון וויטשעפּל. ער האָט מיך רעקאָמענדירט אַלס אַן „אייגענעם" און געבעטן די חברים זאָלן מיר העלפן ביים איינאַרדענען זיך מיט אַ דירה און אַרבעט.

דער ערשטער בליק אויף די אַרבעטער אין לאָנדאָן, וועלכע זענען גאָר פרי געפֿאָרן צו דער אַרבעט, האָט מיך אַ ביסעלע אַנטוישט. זיי האָבן אויסגעזען פֿאַרהאַרעוועט און אַרעם אָנגעטאָן, ווי אַרבעטער אין פּוילן אָדער אין פראַנקרייך. אָבער מיר איז געגאַנגען אין געפֿינגען וויטשעפּל, פּלעג איך יעדע מינוט וווייזן עמעצן דאָס שטיקל פּאַפּיר מיט דעם נאָמען

און אַדרעס און זיי האָבן צו מיר געזומען רעדן אויף אַזאַ מין שפּראַך, אַז איך האָב קוים געגלייבט, אַז זיי קענען פאַרשטיין איינער דעם צווייטן...

ענדלעך, אַרום 12 פאַר מיטאָג, בין איך אַנגעקומען אין ווייטשעפל און געטראָפן צו מיין אַדרעס. די גאַנצע פאַמיליע איז אַרויסגעקומען אָנקוקן דעם גאַסט, וואָס קען נישט קיין איין וואָרט ענגליש און זיך נישט געקענט אָפּווונדערן, אַז אין פוילן רעדט מען בלויז יידיש...

דער עלטערער פון די זין, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ קליינשטעטלדיקער פון פוילן, האָט צעבראָכן און אייגנאַרטיק געשווויגן, אַז ער איז דער איינציקער, אויסער זיין מוטער, וואָס קען רעדן יידיש. ער איז מיט מיר אַרומגעגאַנגען זוכן אַ צימער.

פאַרמאָגט האָב איך 15 שילינג. די עלטערע פרוי, וועלכע האָט מיר פאַרדונגען אַ צימער מיט אַן אייזערנעם בעט און צוויי קרעכנצדיקע שטולן, האָט זיך דערפרייט, וואָס איך בין פון לאָמזשער געגנט, פונוואַנען זי שטאַמט און בשעת זי האָט מיך געהייסן איינצאָלן 10 שילינג פאַר אַ וואָך דירה־געלט, האָט זי געזומען זיפצן וועגן אַ שוועסטער, וואָס זי האָט איבערגעלאָזט אינדערהיים. זי האָט מיר צוגעזאָגט יעדן פרימאָרגן אַ טעפל טיי מיט ברויט און פּוטער און איך האָב צוגעזאָגט, אַז איך וועל פאַר איר שרייבן יידישע בריוו צו איר שוועסטער...

*

גראָד אין די יאָנאָר־טעג פון רעגנס, נעפֿלען און פאָגעס האָט זיך געזומען רודערן ביי די יידישע שניידער־אַרבעטער אין לאָנדאָן. יונגערע און עלטערע אַרבעטער פלעגן שטיין נעבן זייער פּראָפעסיאָנעלן פאַראיין, ביי גרעיט־גאַרדן סטריט און דאָ פלעגט מען פאַרהאַנדלען וועגן מאַשינערס, שניידערס און פרעסערס. אַזוי אַרום האָב איך זיך אַוועקגעשטעלט נעבן מיט אַלע און וועג אייגער אַ פעטלייביקער מיט שמאַלציקע הענט האָט געזומען אויסשרייען „אונטערמאַשינער!" האָב איך מיך צוגעשאָרט און געענטפערט „יאָ".

נאָכדעם ווי ער האָט געזומען אויספרעגן, פאַרוואָס איך רעד נישט ענגליש און צי איך קען אַרבעטן, האָט ער מיר פאַרזיכערט, אַז אים אַרט נישט, ווייל ער איז אויך צו 15 יאָר געקומען מיט זייַנע עלטערן פון פוילן קיין ענגלאַנד. אָבער זיין יידיש איז שוין געווען נישט צום דערקענען...

גאָנץ פרי האָט ער אָנגעקלאָפּט אין מיין טיר און צוזאָמען מיט אים בין איך דורכגעפאָרן וויטשעפל־רויד, די סיטי און האַלבאָרן ביז אָקס־פאָרד־סערקום. דאָ האָט ער מיך געגעבן אַ שלעפּ ביים אַרבל און

מיך אַריינגעפירט אין אַ פאַבריק, אַנגעשטעלט מיט מאַשינען און אַרבעטער, מיך אַוועקגעזעצט קעגנאיבער אים אַון געהייסן, איך זאָל צוזאַמענגייען פאָטשעווקעס און אַנדערע שטיקלעך פון דאַמען־שנייַדעריי.

דער מייסטער, אַן עלטערער ייד מיט גרויע האָר, איז צוגעקומען אָנקוקן דעם נייעם גאַסט. ווי נאָר ער און די צוויי צענדליק אַרבעטער, מענער און פרויען, האָבן געהערט, אַז איך קען נישט און רעד נישט קיין ענגליש, איז דאָס וואָרט „גרינער" איבערגעגאַנגען פון מויל צו מויל.

אַרום 10 אַזייגער, ביים פרישטיק, זענען זיי מיט די טעפּלעך טיי געשטאַנען אַרום מיר און יעדער האָט געפרוווט עפּעס פרעגן אויף אַ צע־בראָכענעם יידיש. זיי האָבן זיך געמוטשעט וויצלען אויף מיין חשבון און מ׳האָט מיר באַלד געמוטשעט לערנען „פּערלדיקע" אויסדרוקן פון דער ענג־לישער שפּראַך.

אַווי יעדן טאָג. זיי האָבן מיך באַטראַכט ווי אַ געשפּענסט פון אַ פאַר־גאַנגענער וועלט. זיי פלעגן אַנרופן נעמען פון שטעט און שטעטלעך אין פוילן און געפרעגט צי איך קען זייערע משפּחות. אַנדערע זענען צוגע־שטאַנען, איך זאָל זיי זאָגן ווי אַזוי איך בין אַריינגעקומען קיין ענגלאַנד און אויף ווי לאַנג איך האָב אַ דערלויבעניש צו זיין. איך האָב זיי דעם אמת נישט געטאָרט זאָגן...

דאָרטן ווו איך פלעג וווינען, פלעג איך אָפּנאַרן, אַז איך האָב רעכט צו זיין אין ענגלאַנד. טאָמער פלעגט מען דורכאויס וועלן וויסן די איינצל־הייטן, פאַרוואָס מיך האָט מען יאָ אַריינגעלאָזט און אַנדערע קריגן נישט קיין ווויזעס, אַפילו צו זייערע משפּחות, האָב איך אויסגעטראַכט, אַז מיין טאָטע־מאַמע האָבן אַמאָל געלעבט אין ענגלאַנד און איך בין אַן ענגליש־געבוירענער!

ווען מ׳האָט מיר געהייסן ברענגען אַן אַרבעט־קאָרטע אַדער אַזאָ מין קאָרטע, וואָס פאַרזיכערט פון אַרבעטלאָזיקייט, האָב איך זיך אָנגעשטויסן אויף די ערשטע שוועריקייטן. דער מייסטער ,אַ רוסישער ייד, וועלכער האָט זיך באַמיט צו רעדן אַ גוטן יידיש און געוואָלט ווייזן, אַז ער קען אויך שרייבן יידיש, האָט עפּעס געמוטשעט מיך חושד זיין, וועו איך האָב געמוטשעט אָפּשלעפּן מיט דער פאַרזיכערונגס־קאָרטע. דער מאַשינער, וועל־כער איז פאַר מיר געווען פאַראַנטוואָרטלעך, דער, וועלכער האָט מיר גע־צאָלט מיין לוין, פאַר וועמען איך האָב געאַרבעט אַלס אונטער־מאַשינער, האָט אויך געמוטשעט צושטיין, איך זאָל אים זאָגן צי איך האָב רעכט צו זיין אין ענגלאַנד און צו אַרבעטן, ווייל אַנדערש מוז ער מיך אַוועקשיקן. די זאַך האָט געמוטשעט וועלן גאַנץ ערנסט.

וועַן איך האָב זיך דערווּוסט, אַז אַזאַ קאַרטע קען יעדער קריגן אין די אַפּטיילונגען פון אַרבעטס־מיניסטעריום, האָב איך געבעטן די חברים פון דער ריכטונג, צו וועלכער איך האָב זיך באַצויגן מיט סימפּאַטיע און זיי אויפגעוויזן און וואָסער לאַגע איך געפין זיך.

אָבער ביי זיי איז עס נישט געגאַנגען אַזוי שנעל. דער פירער פון ווייטשעפל־קעמערל האָט מיך אינגעלאַדן צו אַ „זיצונג" און ער האָט געבעטן די יעניקע, וואָס רעדן יידיש בעסער פון אים, זיי זאָלן מיר אויפקלערן, אַז איך מוז אויפשרייבן מיין ביאָגראַפּיע : וואָס איך האָב געטאָן אין פּוילן, אין פּראַנקרייך פּאַר דער באַוועגונג, פּאַרוואָס איך בין אַוועק פון די לענדער און... צי איך בין אַמאָל נישט געווארן אַרויסגעוואָרפן פון דער פּאַרטיי צוליב טראָצקיזם.

דער קריץ־פּאַרהער און די ביאָגראַפּיע־צערעמאָניע איז מיר נישט געפעלן געווארן. איך האָב זיי אָנגעוויזן, אַז אַזאַ קאַרטע דאַרף איך שוין; איך קען נישט וואַרטן ביז וואַנען די פּאַרטיי וועט געפינען אַן איבערזעצער און קריגן אינפאָרמאַציעס וועגן מיינע חסידישע עלטערן אין פּוילן. ווי אַזוי איך בין געווארן אַן אַרבעטער און מכוח מיינע סימפּאַטיעס פאַר דער לינקער באַוועגונג. אָבער זיי האָבן אַלע געשריען, אַז איך מוז דורכגיין אַזאַ פּראָצעדור, ווייל זיי מוזן זיך פּאַרהיטן פון „אַגענטן". צו גיין „אָפּנאַרן" די אַרבעטס־אָפּטיילונג און אַרויסנעמען אַ קאַרטע אויף אַ פּרעמדן נאָמען, דערפון האָבן זיי נישט געוואָלט הערן. זיי זענען צו אַזעלכעס נישט געווען.

ענדלעך האָב איך יאָ געפּאַקט אַזאַ חברהמאַן (אויך אַ קאָמוניסט). ער האָט אויסגעהערט און פּאַרשטאַנען מיין לאַגע און ער האָט צוגעשטימט אַרויסצונעמען אַ קאַרטע אויף אַ נאָמען, וואָס איך האָב אים אָנגעגעבן.

2

ביסלעכווייז האָב איך געגומען זיך אַרומקוקן וווּ און אין וואָסער מדינה איך בין אַריינגעפאַלן. די יידישע שנייידער־אַרבעטער אין מיין פאַבריק, אויף וויפל איך האָב געקאָנט אויפכאַפּן זייער ענגליש, געמישט און פאַר־בראָקט מיט יידישע ווערטלעך, האָבן שטענדיק געריידט וועגן פערד־ און הינט־געיאָגן. צו די פּרויען אין פאַבריק, יידישע און נישט־יידישע, פלעגן זיי אָפּטמאָל רעדן אַזאַ שפּראַך, אַז אַזעלכעס האָב איך אין פּוילן אַדער אַפילו אין פאַריז נישט געהערט פון די סאַמע ערגסטע עלעמענטן.

אז איך האָב זיי געגומען פאַרגלייכן מיט די שנייידער־אַרבעטער, וועלכע איך האָב געקענט אין מיין שטעטל, מיט די שנייידער־אַרבעטער

אין פֿאַריז און אין אַלגעמיין מיט דער פֿאַרשטעלונג, וואָס איך האָב געהאַט וועגן יידישע און נישט־יידישע אַרבעטער אַלס אַ באַוווסטזיניקער קלאַס, האָב איך געהאַט דאָס געפיל ווי מען וואָלט מיך געהאַט אָפּגענאַרט. עפּעס האָבן די היגע יידישע אַרבעטער אויסגעזען ווי אַ „ספּעציפּיש געוויקס". געוני ווי אַזוי זיי זענען אַזוי אויסגעוואַקסן האָב איך נישט געקאָנט באַגרייפן. פֿאַרוואָס זיי זאָלן זיין אַנדערש ווי יידישע אַרבעטער אין פּוילן האָב איך נישט פֿאַרשטאַנען.

דערנאָך זיינען אַריבער די סעזאָן־וואָכן און מ׳האָט שוין געגומען רעדן וועגן „סלעק" (טויטן־סעזאָן) און וועגן אַ פֿרישן ווינטער־סעזאָן, וואָס דאָרף זיך אָנהויבן אין 8—10 וואָכן אַרום.

וואָס אַן אמת, נאָכדעם ווי כ׳האָב אָפּגעאַרבעט אַ צוויי חדשים, האָב איך די אַרבעט דערפּילט אויף מיינע פֿלייצעס. דער מאַשינער, וואָס האָט געאַרבעט פּון שטיק און געוואָלט פֿאַרדינען 10 פּונט אַ וואָך און מער, פּלעגט אַזוי פיל טרייבן און אַרויסיאָגן די קישקעס פֿאַר די 2 פּונט 15 שילינג אַ וואָך, אַז איך פּלעג נישט האָבן קיין צייט צום אָטעמען. אַזוי יעדן טאָג פּון 8 פֿרי ביז 7 אָוונט. אַזאַ מין יאָגעניש פּלעגט אָנשטרענגען די נערוון ביז גאָר. איך פּלעג בעטן, אַז די אַרבעט זאָל זיך צוביסלעך אָפּשטעלן, כדי איך זאָל נישט דאַרפן אַזוי יאָגן. אָבער דער מאַשינער, וואָס האָט מיר געצאָלט מיין לוין און וועלכער האָט מיך מיטגענומען אין שניידער־פֿאַראיין צו ווערן אַ מיטגליד, ווו ער איז געווען אָנגעזעגן, האָט ווי נאָר די אַרבעט איז געווָארן שוואַכער, פֿאַרבאַהאַלטן די שטיקלעך פֿאַר זיך און מיר אָפּגעזאָגט פון דער אַרבעט. ווען ער פּלעגט מיך זען אין פֿאַראיין פּלעגט ער גאָנץ קאַלטבלוטיק באַדויערן און מיר פֿאַרזיכערט, אַז אין אַ 2—3 וואָכן אַרום וועט ער ווידער דאַרפן אַן אונטערמאַשינער. איך האָב בכלל נישט געקאָנט פֿאַרשטיין און נישט געקענט דערמיט מושווה ווערן, אַז מאַשינערס, שניידערס און פּרעסערס זאָלן האַלטן אונטערמענטשן, געהילפן: זיי זאָלן זיי צאָלן לויט זייער אייגזען און אָפּזאָגן פון דער אַרבעט, ווען זיי האָבן געוואָלט און אַז די „אויבער" און „אונטער" מענטשן זאָלן געהערן צו אין און דעם זעלבן פֿאַראיין — יידישער דאַמען־מאַנטל־פֿאַראיין.

*

פֿאַר די צוויי פּונט 15 שילינג אַ וואָך איך האָב געקאָנט לעבן און אויף אַ העמד אָדער אַ פּאָר שיך האָט אויך געקאָנט סטאַרטשען (געווייגלעכע העמדער צו 5 שילינג און שיך 12—15 שילינג אַ פּאָר; פיל ביליקער ווי אין פֿראַנקרייך. און אין פֿאַרגלייך מיט פּוילן איז ענגלאַנד געווען אַ לאַנד פון ביליקער טעקסטיל און שיך).

דאָס ערגסטע איז געווען מיט עסן.

עסן אין יידישע רעסטאָראַנען האָב איך פון מיינע פאַרדינסטן נישט געקאָנט זיך דערלויבן. אַ מיטאָג פאַר 2 און אַ האַלבן שילינג איז געווען איבער מיינע כוחות. פלעג איך מוזן אָנקומען צו ענגלישע דריט־קלאַסיקע רעסטאָראַנען, וווּ אַ מיטאָג פלעגט קאָסטן אַ שילינג און דריי פּענס אָדער אַנדערטהאַלבן שילינג און איך פלעג איינרעדן מיין יידישן גומען און מאָגן, אַז איך מוז עסן „פודינגס" און „טשיפּס".

אַ שווערער קאַמף געווען צו פירן מיט מיין יידישן געשמאַק; מיין מאָגן פלעגט מיר אָפטמאָל אָפּטאָן שטיקלעך און קראַנק ווערן...

פלעג איך אויספרווון די קליינע איטאַליענישע קאַפּעען, וועלכע פלעגן זיין אַביסעלע שמוציקער ווי די ענגלישע, אָבער זיי פלעגן געבן מער אויפן טעלער. צו דעם מישמאָש פון האַלב־איטאַליעניש און האַלב־ענגליש האָט מען זיך אויך געדאַרפט צוגעווינען. די יידישע חברה פון ווייטשעפּל האָבן גיכער געקאָנט אַרוטערשלינגען אַזאַ מין געמישטע קיך־פאַרבראָקעכץ.

ביסלעכווייז האָב איך געמומען אינזען, אַז מיין פרייהייט אין די צימער־לעך ביי די יידישע אלמנות איז אַביסל געצוימט. זיי פלעגן מיר נאָכקוקן, ווען איך קום אַהיים און ווער עס קומט צו מיר אַרויף און טיילמאָל פלעגן זיי אָפילו אַ שמעק געבן צו זען וואָס עס טוט זיך אין מיין וואַליזע אונטערן בעט...

איך האָב נישט געקאָנט ווינען מיט עסן, ווייל איך האָב געוואָלט זיין פריי צו גיין פון דער אַרבעט אויף אַ מיטינג, אַ רעפעראַט אָדער טרעפן אַ באַקאַנטן. צווייטנס, די ריינערע און בעסערע יידישע „באָרדינג"־פלעצער (פּענסיאָנען) פלעגן נעמען צו הויכע פרייזן.

*

פלעג איך בענקען נאָך אַ יידיש וואָרט און נאָך אַ יידיש־רעדנדיקער סביבה. אָבער יונגע יידישע אימיגראַנטן איז נישט געווען צו געפינען. דאָ און דאָרט פלעג איך אָנטרעפן עטלעכע פון פוילן, וועלכע זענען אַריבער־געקומען צו קרובים אָדער אַזעלכע, וואָס מ׳האָט אַריבערגעבראַכט יונגער־הייט. אַריבערגעקומענע מיט זייערע עלטערן פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה. די דאָזיקע האָבן שוין אויך געראַדט ענגליש און באַמיט זיך מען זאָל נישט אָנזען, אַז זיי זענען „גרינע". זיי, פונקט ווי די באַלעבאַטישע זינדלעך און טעכטער פלעגן אויף אַזאַ גרינעם ווי איך קוקן פון אויבן אַראָפּ.

צווישן די אייניציקע פּלעצער, ווו איך האָב יאָ געקאָנט הערן אַמאָל אַ יידיש וואָרט, איז געווען דער „אַרבעטער־רינג". ביי אַ רעפעראַט פון ד"ר י. ג. שטיינבערג פּלעגט מען טרעפן צענדליקער מיטליאָריקע און עלטערע יידן פון פּוילן און פון רוסלאַנד. בעת זיין ברודער אהרן פּלעגט רעדן, פּלעגט מען אויך טרעפן אַ שפּאָר ביסל צוהערער. דער ניוואָ פון די פּראָגן און דיסקוסיעס פון די פאַרזאַמלטע האָבן נישט געמאַכט קיין גאָר ערנסטן אָדער אידעאַלן אייndרוק. אמת, אויף די פאַרזאַמלונגען און ביי די רעפעראַטן פּלעגט הערשן אַ מין טאָלעראַנץ פון פאַרשידענע לינקע און ציוניסטישע גרופּן, פון איינער צום צווייטן, אָבער עס האָט געפעלט די כרישקייט, גלויבן און אידעאַליזם, וואָס איך האָב געקאָנט ביי די יידן אין פּוילן און אין פאַריז.

איך האָב געוואָלט לייענען די יידישע טעגלעכע צייטונג די „צייט". אָבער די צייטונג מיט דער ערגסטער יידישער ארטאָגראַפּיע און פול מיט דייטשמעריזשע און פאַרענגלישטע אויסדרוקן, פלעגט שנעל פאַרמיאוסט ווערן. די לייט־אַרטיקלען פונעם רעדאַקטאָר און די שרייבעכצן פון אַנדערע פלעגן מאַכן אַ גאָר נעבעכדיקן און געשמאַקלאָזן איינדרוק. אַז איך פלעג פאַרגלייכן דאָס שרייבן פון אַ „פאָלקסצייטונג" אָדער „מאַמענט" אין פּוילן אָדער אַפילו די יידישע צייטונגען אין פאַריז, האָב איך נישט געקאָנט באַגרייפן ווי אַזוי יידישע פּאָרם און אינהאַלט קען אַזוי זינקען...

פלעג איך מוחן אָנקומען צו די לעזע־זאַלן פון בית־דין אָדער פון „אַרבעטער־רינג" און פלעג שלינגען די צייטונגען פון דער אַלטער היים. איך פלעג אַלץ לעבן מיט די יידישע און אַלגעמיינע געשעענישן פון „דאָרטן" און אַרבעטן און אַרומגיין ערגעץ „דאָ".

*

ווי לאַנג קען מען אַרומגיין איבער לאָנדאָנער גאַסן אָן אַרבעט? ווי לאַנג קען מען אויסהאַלטן מיט עטלעכע אָפּגעשפּאָרטע און איינגעשפּאָרטע פונטן?

מיינע באַקאַנטע חברה, די איסט־ענדער געבוירענע פלעגן „אָנשרייבן" און קריגן אַרבעטסלאָזע־שטיצע. פון אַ קנאַפּן פונט אַ וואָך שטיצע האָט מען שוין געקאָנט שפּאָרזאָם לעבן. איך האָב אָזא שטיצע נישט באַקומען. דאָס ערשטע, ווייל איך האָב נאָך נישט געהאַט די געהעריקע צאָל אַרבעט־מאַרקעס אויף מיין קאָרטע און טאָקע, ווייל כ'וואָלט נישט איינגעשטעלט צו גיין צו דער „לייבאָר־עקשטשענדזש"־ביוראָ, טאָמער אַמאָל נעמט מען מיך פרעגן און אויספרעגן און איך פאַל דורך מיט מיין קאָרטע...

איז אונטערגעקומען אַ געלעגנהייט אַרויסצופֿאָרן אין אַ קעמפּ פון אַרבעטלאָזע און סטודענטן נעבן אָקספֿאָרד. די איסט־ענדער יידישע חברה האָבן מיר צוגערעדט איך זאָל מיט זיי מיטפֿאָרן, ווו איך וועל קענען לעבן 10 טעג פֿאַר 5 שילינג.

מיר האָט די זאַך אימפּאָנירט. איך האָב זיך געוואָלט טרעפֿן מיט פֿאַר־שידענע אַרבעטער פון ענגלאַנד און טאַקע זען די חברישע באַציאונגען פון דער שטודירנדיקער יוגנט צו אַרבעטער. אין פוילן פֿלעגט מען אָפט טרעפֿן בירגערלעכע און געלערנטע חברה, וואָס פלעגן זיך מישן און איינ־לעבן מיט אַרבעטער. דאָ אין לאָנדאָן האָב איך פון אַזעלכעס נישט געהערט. אַפילו די יידישע רייכערע חברה פלעגן זיך נישט מישן מיט אַרעמע יידן. די מחיצה פון אַרעם און רייך איז דאָ נישט געווען אדורכצושפֿרייזן.

אין דעם קאַמפּינג פון 250 מענטשן האָב איך געטראָפֿן צענדליקער קוילנגרעבער פון ווייל און סקאָטלאַנד, וועלכע זענען שוין פון יאָרן געווען אַרבעטלאָז און געלעבט בלויז פון אַרבעטלאָזע־שטיצע. דאָ איינעם קאָלעקטיוו פון מעכאַניקער, מיינען־אַרבעטער און יידישע שניידער האָב איך געזומען לערנען האַקן האָלץ, וואַשן און קאָכן, פֿאַרברענגען און שלאָפֿן צוזאַמען אין פֿאַלאַטקעס. איך בין נאָך קיינמאָל נישט געווען מיט אַזוי פיל גוים צוזאַמען.

די קוילנגרעבער פלעגן זינגען רעליגיעזע קירכע־לידער און פֿאַטריא־טישע זאַכן. דאָס פלעגט מיך באמת ווונדערן: מענטשן וואָס הונגערן צו און לעבן פון מלוכה־שטיצע, מענטשן וואָס זענען נישט קיין פּערספּעקטיוון; דאָך, ווען עס קומט צו טראַדיציעס און מאַכט פון דער ענגלישער אימפּע־ריע זענען זיי מיט אַלע ענגלענדער גלייך.

די יידישע קאָמוניסטן פון ווייטשעפּל פלעגן נישט אָפּשטיין אין פּראָסטע אויסדרוקן און גראָבלעכער האַלטונג פון די נישט־יידן. אָבער די נישט־יידן האָבן כאָטש עפּעס געהאַט אייגנס און פֿאַרמאָגט טראַדיציעס, די יידישע חברה מיט זייער אַרעמען ענגליש האָבן גאָרנישט פֿאַרמאָגט. און בשעת איך האָב איינמאָל געשריבן בריוו צו מיינע חברים אין פוילן, האָבן די גוים פון ווייל און סקאָטלאַנד מיך געזומען אויספֿרעגן וואָסער שפּראַך דאָס איז פון רעכטס אויף לינקס און וואָס מ׳האָט געשאַפֿן אויף דער שפּראַך; בלויז די יידישע קאָמוניסטן האָבן מיך געהייסן אַוועקלייגן און נישט„ אַרויסקריכן״ מיט דעם „זשאַרגאָן״. דאָ האָב איך איצט איינגעזען זייער קאָמפּלעקס און נישט פרייַ האַלטונג. זיי האָבן געוואָלט זיין „גלייך״ ווי די אַנדערע, גאָרנישט אַנדערש. מיך האָט די זאַך אַביסל געקרענקט.

די מחיצה צווישן די געלערנטע סטודענטן און די אַרבעטער און

אַרבעטלאָזע איז נישט צעפאַלן. מ׳פלעגט שפּאַצירן, שווימען און זינגען צוזאַמען, אָבער די סטודענטן פלעגן זיך האַלטן אין גרופּן אָפּגעזונדערט און די אַרבעטער האָבן אויסגעמיטן צו פאַרברענגען אין אַ קרייז פון נישט־אַרבעטער. אַפילו ביי די פּאָליטישע געשפּרעכן און דיסקוסיעס פלעגן די צוויי סאָרטן מענטשן זיך האַלטן אָביסל אָפּגעזונדערט. מ׳פלעגט נישט געפינען קיין געמיינזאַמע שפּראַך. די אַרבעט־מענטשן פלעגן זיך פילן זשענירט. דאָס „גיין אין פּאָלק״ פלעגט די סטודענטן אָנקומען זייער שווער.

3

ווידער אַרומגעגאַנגען איבער לאָנדאָנער גאַסן און געווונט ערגעץ אין אַ צימערל אין אָלד מאַנטיוגו־סטריט. איך פלעג שטיין אויף דער שניידער־בערזע און וואַרטן אַז אַ מאַשינער אָדער אַ קליין מייסטערל זאָל קומען זוכן אַן אונטער־מאַשינער. די חברה פלעגן מיך איינשפּאַנען צו גיין מיט זיי, שבת און זונטיק, צו קלאַפן אין יידישע שטובן און פאַרקויפן די קאָמוניסטישע צייטונג „דיילי וואָרקער״ און כ׳פלעג מיטמאַרשירן מיט אַלע אַרבעטלאָזע דעמאָנסטראַציעס פון סטעפּני־גרין ביז הייד־פּאַרק, וווּ הונ־דערטער יידישע און נישט־יידישע קאָמוניסטן, מיטגלידער פון דער אומ־אָפּהענגיקער לייבאָר־פּאַרטיי און אַנדערע גרופּן, פלעגן דעם גאַנצן וועג אויסשרייען און וואַרפן לאָזונגען קעגן ענגלישן אימפּעריאַליזם און קעגן ענגליש־קאָנסערוואַטיוויזם הערשאַפט, וואָס שטיצט היטלער־דייטשלאַנד און די פאַשיסטישע איטאַליע.

אין מיינע אויגן פלעגן די מאַרשרוטן אויסזען אָביסל מאָדנע. פּאָליציי באַגלייט די מאַרשירער און לאָזט שרייען קעגן דער רעגירונג און קעגן ענגלישן קעניגרייך. אָט מאַרשירט ביי מיין זייט, צוגלייך מיט מיר, אַ פּאָליציי־מאַן און ער זעט נישט אויס בייז און איז נישט אויפּגעקאָכט. איך וואַרף בליקן צו די אָנדערע פּאָליציאַנטן; זיי זעען אויך נישט אויס צו זיין אויפּגערעגט. האָב איך פאַרגליכן זייערע פּנימער און האַלטונג צו פּאָליציאַנטן אין פוילן און זיך געזומען וווּנדערן אויף דער היגער פרייהייט און מילדקייט (איך האָב זיך געשטעלט די פראָגע, וואָס וואָלט פאַסירט, וועז מען ווייסט, אַז איך בין דאָ אַן אומלעגאַלער?). אָבער אין פוילן וואָלט מען אַלע צעשלאָגן און געזומען מיט קעטשלעך אין תּפיסה און אין פאַריז וואָלט איך ווי אַן אויסלענדער קיינמאָל נישט איינגעשטעלט צו מאַרשירן אין אַ דעמאָנסטראַציע מיט קאָמוניסטן, אַפילו איך זאָל האָבן געהאַט אַלע לעגאַלע פּאַפּירן...

דאָ בין איך געגאַנגען גאַנץ זיכער, דאָ האָב איך נישט געזען קיין שום שטערונג אָדער טשעפּעניש מצד דער פאָליציי. (פאַרוואָס די ענגלענדער האָבן ביי זיך אין לאַנד געגעבן אַוויפיל פרייהייט און אין „זיערע" קאָלאָניעס געטאָן אַזאַ אונטערדריקונגס־אַרבעט, איז פאַר מיר דעמאָלט געווען נישט פאַרשטענדלעך).

*

וועג מאַריס שוואַרץ מיט זיין טרופּע איז אָנגעקומען פון אַמעריקע און וועג ער האָט געגומען זוכן מיטשפּילער (סטאַטיסטן) צו מאַסן־סצענעס, איז דאָס פאַר מיר געווען ווי צוגעשיקט פון הימל. נישט דערפאַר, ווייל איך האָב מיך געריסן צו ווערן אַן אַקטיאָר; גאָר פשוט: די 28 שילינג אַ וואָך האָט פאַר מיר געמיינט פרנסה.

איך האָב מיטגעבראַכט עטלעכע חברה פון דער יידישער איסט־ענד און מיר פלעגן אויספילן די סצענעס פון „יאָשע קאַלב" און „גאָט, מענטש און טייוול" אין „היסמאַזשעסטיס"־טעאַטער אין דער וועסט־ענד. וועג די איסט־ענדער חברה האָבן געזען, אַז די ענגלישע פרעסע רימט די זאַכן און שטעלט פאָר דאָס שפּילן אַלס קינסטלערישׂ, האָבן זיי געהאַט אַביסעלע רעספּעקט און פלעגן שוין נישט שרייען, אַז איך זאָל אויפהערן צו רעדן יידיש אין גאַס. (בפרט די 28 שילינג אַ וואָך, וועלכע זיי האָבן געהאַט אַלס צוגאָב צו דער אַרבעטלאָזע־שטיצע זענען אויך עפּעס ווערט).

איך פלעג זעלטן וועג גיין זען די יידישע פּיעסן אין „גרענד־פאַליי"־טעאַטער אין דער איסט־ענד. אַזעלכע קאָמעדיעס ווי „משה ווּ קריכסטו" און ענלעכע זאַכן, דאָס אַרעמקייט פון שפּילן און די געשמאַקלאָזיקייטן זענען געווען צוגעפּאַסט צו דעם יידישן „פּייפּער" „די צייט".

אין די פאַרנאַכטן פלעג איך שפּאַצירן אין וויטשעפּל־רויד און באַטראַכטן די עלטערע און יונגערע יידן. די עלטערע פלעגן מאַכן אַ מידן און נישט צופיל סימפּאַטישן אײַנדרוק. דאָס יונגווּאַרג פלעגט גיכער אימפּאָנירן. זיי פלעגן זיך ריין קליידן און גיין גלייך; נישט מיט קיין געבויגענע פלייצעס. די יידישע געסלעך און די איין־שטאָקיקע הייזקעס זענען נישט געווען גרויסאַרטיק, אָבער יידישע אַרבעטער־פרויען פלעגן האַלטן ריין זייערע ווינונגען און וואַשן די בריקלעך פון דרויסן. אין די פראָנט־צימערן פלעגן שטיין פּיאָנאָס, וועלכע מען פלעגט נישט נוצן. פּעטע קעץ פלעגן זיך שאַרן ביי די קיכן און די יידישע פרויען פלעגן זיי נאַכקוקן מיט ליבשאַפט.

יידישע בייגל־הענדלער, יידישע „פיש־און־טשיפּס"־קרעמלעך און אַזוי

פיל מיסיאָנערן צו פאַנגען יידישע נשמות! איך פלעג זיך ווונדערן און נישט קענען פאַרשטיין פאַרוואָס דווקא די מיסיאָנערן האָבן פאַרליבט אַזוי פיל נעסטן אין ווייטשעפל, ווו יידן קענען צומאָל נישט קיין עברי (און אפשר טאַקע דערפאַר?).

שבת אינדערפרי פלעגן רבנימלעך און חזנים גיין דאַוונען און פיל עלטערע קליינע שניידער־מייסטערס פלעגן אָפשטעלן די מאַשינען היינט. דער שבת־נאָכמיטאָגדיקער יאַריד לענגאויס ווייטשעפל, ווו ווייבער מיט זייערע קינדער־ווּעגעלעך און זייערע אויסגעדאַרטע מענער פלעגן באַ־טראַכטן און באַטאַפּן די העמדער און זאָקן און רעדן צו די יידישע הענדלער האָלב־יידיש און האָלב־ענגליש. מען פלעגט זיך דינגען ווי אין דער אַלטער היים...

דאָס שטופּעניש און ענגשאַפט אין לייאָנס קאַפּע און די גענעריייען „מייקעלע קוויטשע נישט!" און אין אַ ווינקל, אַריינגעקוועטשט צווישן גראָבע יידענעס, זיצט אַ דאַר יידל מיט דינע שפּאַקולן אויפן שטערן און בלעטערט אַלטע יידישע זשורנאַלן...

איך פלעג זיך אַרומדרייען ווי אייגער אויף אַן אייגן־פרעמדער חתונה און טראַכטן פון דער אַלטער היים, ווו אַלץ איז געווען מער עכט און מיט מער חן...

*

פלעג איך קוקן און זיך ווונדערן: דער ענגלענדער איז שטיל און איינגעהאַלטן און טאָלעראַנט. ער טשעפּעט נישט קיינעם און יעדער גייט זיך זיין וועג. אָבער מ׳פילט זיך פריי און אייגנזאָם צווישן אַזעלכע מענטשן. דער ענגלענדער איז נישט צעלאָזן און האַלט זיך קאָרעקט און אין היידּ־פּאַרק, פונקט דאָרטן, ווו פאַרשידענע פרעדיקער רעדן וועגן „זינד" און גאָט, צעלייגן זיך פאַרלעך אויפן גראָז און מאַכן פון ליבע און צערטלעכ־קייטן אַן עפּנטלעך שטיק פון פראָסטקייט און ווולגאַרישקייט!

אַזאַ צאַצקען זיך מיט קעץ און היינט! אַזוי פיל ליבשאַפט און וואַרעמ־קייט פאַר כּערד. אַזאַ געלויף צו פוטבאָל־מעטשן און אַ ליבע צו קולטיווירן קליינע גערטנדלעך און האָבן אַ הייזקע נאָר פאַר זיך און זיך אויסלעבן צווישן אייגענע פיר וועגט.

אָט דער גאַנצער שטייגער איז פאַר מיר נישט געווען לייכט צום באַ־גרייפן. און די פאַרויכעטע פינצטערע שענק? און דער מעכאַנישער שמייכל, שוין פון די „בעסערע" פרויען? און די ביליק־אויסזעענדיקע פאַבריקס־מיידלעך, וואָס זענען געשמירט און רויכערן פאַפּיראָסן? איך, אַ פּראָווינצער בחור פון פּוילן, האָב דאָס אַלץ נישט געקאָנט פאַרשטיין.

אָבער פֿאַר די ענגלישע גויים האָט מען נישט קיין מורא. זיי זיינען נישט ווי די שלעגערישע פֿאַליאַקן אָדער ווי אויפגערעגטע פֿראַנצויזן. אָט שטייט איך ביי אַ פֿאַשיסטישן מיטינג נעבן וויקטאָריאַ־פּאַרק און אַרום שטייען פֿאַשיסטן אין שוואַרצע העמדלעך און צווישן זיי יידן. די יידן הערן צו ווי דער רעדנער שיט מיט פּסוקים פון היטלערן און געבעלס; זיי, די יידן, מאַכן צווישנרופן און די פֿאַשיסטן זענען טאָלעראַנט און שמייכלען. פֿאַלי־צייַ שטייט אויך גאַנץ רואיק און הערט צו ווי מען פֿרעדיקט פֿאַשיזם אין ענגלאַנד און זיי אַרט עס אויך נישט פיל...

*

איך האָב נאָך אַלץ נישט געקאָנט רעדן גענוג ענגליש. וועגן הינט־און פֿערד־געיעגן האָב איך בכלל נישט פֿאַרשטאַנען. איינמאָל, גייענדיק מיטאָג־צייט אין בריק־ליין, וווייטשעפּל, קומט מיר אַנטקעגן אַ קליין, דאַר, צעקנייטשט מענטשעלע, נישט קיין יידל, און גיט מיך אַ פּרעג: „האָו איז בליאָ בעלל?" איך האָב געהאַלטן די צייטונג און געלייענט פֿאָליטיק; פון „בליאָ בעלל" האָב איך נישט געווווסט .איך פּרעג אים: „פֿאַרדן?" קוקט ער מיך אָן און פּרעגט ווידער דאָס זעלבע. איך קוק אים אָן און וויס פֿאַרט נישט וואָס ער וויל. האָט ער מיר געגעבן אַ מעסט אָפּ מיט אַ פֿאַר אויגן, ווי ער וואָלט דערזען איינעם פון דזשונגל — אַ ווילדן. וועלכער ענגלישער אַרבעטער האָט נישט געווווסט פון אַ פערד „בליאָ בעלל"?

דערפֿאַר פלעג איך באַזוכן די רייכע גאַלעריעס און די פיינע מוזעאומס. קולטור האָט אין לאָנדאָן נישט אויסגעפעלט. עס האָט מיר אָבער געפעלט די יידישע סביבה.

איך האָב זיי געזוכט, די יידישע יונגעלייט, ביי אַ רעדע פון ד"ר וויצמאַן וועגן ציוניסטישן קאָנגרעס אין לוצערן; האָט אָבער זיין זאָפּטיק־פֿאַלקסטימלעכער יידיש געקלונגען פֿאַר עלטערע יידן — די יינגערע האָבן וועגן די שוועריקייטן צו דערגרייכן אַ יידישע היים נישט געוואָלט וויסן.

טייל יונגע יידן האָבן עפּעס יאָ געהערט וועגן פֿאַגראַמען אין די לענדער פון וואַנען זייערע טאַטעס שטאַמען, אָבער דאָ האָבן זיי זיך געפילט זיכער און ביי זיך אינדערהיים: „איך בין ענגליש!" פלעגט אַזאַ איינער געבן אַ געשריי אויס צו מיר און קוקן אויף מיר ווי אויף עפּעס אַן אָנשי־קענישׂ.

טייל טאַטעס פלעגן זיצן אין „אַרבעטער־רינג אָדער אין דאַמען־שניידער פֿאַראיין און קלאַפּן אַ דאָמינאָ און טייל טאַטעס פלעגן זיצן אין גאָלדערס־גרין און שפּילן אין קאָרטן. טייל יונגערע פלעגן אַרויספֿאָרן מיט אייגענע

אויטאָמאָבילן און מיטנעמען „בעסערע" שיקסעס און טייל אַרעמערע פּלעגן זיי אויפכאַפּן אויף „דערווייל" אין הייד־פּאַרק אָדער אין ביליקע טאַנץ־זאַלן.

אָבער חתונה האָבן מיט נישט־ייִדישע פּרויען אָדער מיט נישט־ייִדישע מענער — פון דעם האָט מען נישט געהאַלטן. די ייִדישע אַרבעטער און מיטל־קלאַס־מענטשן אין לאָנדאָן האָבן נישט געוואָלט אַוועק פון זייער שטאָם.

וועגן מ׳האָט אויפגעוויקלט אַ נייע פּאָן (אַ רויטע) אין פּאַריז פון די ייִדישע שנייַדער־אַרבעטער אין וווייטשעפּל, האָבן אייגענע פּירער געהאַלטן רעדעס וועגן שנייַדערשע קאַמפּן אין לאָנדאָן. דער רעדאַקטאָר פון די „צייט" האָט געזאָגט, אַז ער האָט ליב די אַרבעטער, נאָר עס איז אַ חרפה פאַר גויים, אַז ייִדישע אַרבעטער און ייִדישע מייסטערס זאָלן צווישן זיך נישט דורכקומען און נאָכדעם האָט אַ פידל־שפּילערין צוגעשפּילט כל־נדרי. אַזא מין „אַחדות" האָט מען געקאָנט זען בייַ די לאָנדאָנער ייִדן.

*

פּלעג איך אַרומגיין איבער וווייטשעפּלער גאַסן און זוכן אַ פונק וואַרעמקייט. טאָמער פּלעגט מיין ייִדישע „לענד־ליידי" (באַלעבאָסטע) זען, אַז איך אַרבעט נישט און שלאָף אַביסל לענגער, פּלעגט זי מיר דערלאַנגען דאָס טעפּל טיי אינדערפרי מיט אַ זיפּן און זי פּלעגט מער נישט רעדן וועגן די מעלות, וואָס איר גראָבע טאָכטער פאַרמאָגט: איך בין שוין נישט געווען מער גוט פאַר אַן איידעם: וויַ־באַלד נישט קיין „אויסטויגער" און נישט קיין „מזלדיקער" און שוין בעסער צו נעמען אַן „ענגלישן באַי". (די יונגע טעכטער פּלעגן בכלל פאַרדרייען מיט די נעזן, וועגן אייגענער האָט נישט געריידט ענגליש מיט זייער אַקצענט. רעדן ענגליש מיט אַן אויסלענדישן אַקצענט איז ביי זיי געווען עפּעס ווי נישט קולטורעל און נישט מאָדערן...).

לאָנדאָן פאַרמאָגט פיל שטאָטישע לעזע־זאָלן מיט פאַרשידענע צייטונגען און זשורנאַלן, אָבער לאַנג זיצן אין אַזעלכע פּלעצער און אָנקוקן די צענדליקער און הונדערטער ייִנגערע און עלטערע מענער און פּרויען מיט אויסגעלאָשענע אויגן און צעקנייטשטע מלבושים פּלעגט ווערן אומעטיק אויפן האַרצן. אַפילו אין די שיינע לאָנדאָנער פאַרקן פּלעגט מען נישט געפּינען קיין מנוחה.

דאָ רעגנט און אין קינאָ ווייזט מען אַמעריקאַנער סאַכאַרין־זיסע „ליבע"־פּילמען, וואָס די „האָניק"־אויסדרוקן קומען ווי פון אַ ווורשט־מאַשין און דאָ לעבן 8 מיליאָן מענטשן און אַלע זענען מיר אַזוי פרעמד,

וויל זיי האָב געשווירן נישט צו שליסן פריינדשאַפט, סיידן מען ווערט פאַרגעשטעלט ווי געהעריק, אויפן ענגלישן שטייגער...

וויכטיק איז געקומען אַ סעזאָן ביי דאַמען־שנייידערי און כ׳האָב ווידער געמוזט לויפן זוכן פאַסיקע פאַבריקן מיט עטוואָס קולטורעלע און מענטשלעכע אַרבעטער און עטוואָס מענטשלעכע באַדינגונגען. מיין רעכטלעכע לאַגע איז אַלץ געווען ווי פריער. ווי אַזוי מען לעגאַליזירט זיך, האָב איך נישט געווווסט, און דאָס האָט מיך צייטנווייז נישט געלאָזט רוען.

נישט דערפאַר, וויל נאָך אַ יאָר לעבן אין ענגלאַנד האָב איך מורא געהאַט, אַז איך ווער מער נישט קענען זיך אויפהאַלטן און לעבן אומלעגאַל. ניין, איך האָב זיך געפילט געזונג פריי און געווען מער־ווייניק פאַרזיכטיק נישט צו דערציילן, אַז איך לעב שוין אַ יאָר אָן ווּזין־רעכט. פאַר מיין קאַמף פאַר עקזיסטענץ האָט מיין רעכטלעכע לאַגע אויך נישט געמאַכט קיין אונטערשיד. איך האָב געקעמפט און געפאַדערט עטלעכע שילינג מער (שוין פארדינט צוועלף און פופצן שילינג א טאָג; ביי אַן ענגלישן אַרבעטער האָט דאָס שוין געהייסן אַ גוטער לוין! בלויז פון אַרבעטסלאָזע־שטיצע פלעג איך נישט געניסן. איך האָב נאָך אַלץ זיך נישט איינגעשטעלט צו גיין איינמאָנען...).

דאָ אין לאָנדאָן האָב איך צום ערשטן מאָל אָנגעטראָפן אַ טיפּ יידישן אַרבעטער, וועלכער האָט געלעבט אָן אַ ציל און אָן אידעאַל. צו דעם בין איך נישט געווען צוגעגרייט. אין פוילן האָב איך פאַרשטאַנען, אַז יעדער ייד מוז און דאַרף האָבן אַן אידעע. די יידישע אַרבעטער, ווי זיי פלעגן דאַרטן דורשטיק שלינגען יעדעס וואָרט פון רעפערענטן און לייענען ביכער, כדי צו זיין באַוווּסטזיניקע און שטאַלצע מענטשן! האָב איך אויך געהאַט די אַמביציע צו זיין איינער פון זיי און מיט זיי. אין פראַנקרייך האָב איך אָנגעטראָפן צענדליקער און הונדערטער בחורים און מיידלעך, וועלכע האָבן געשעצט און רעספעקטירט וויסן און אידעאַלן, נישט אַזוי אין ענגלאַנד.

אַנטלאָפענע יידן, וואָס האָבן זיך גערעטעוועט פון פאַגראָמען, נויט און רעכטלאָזיקייט פון רוסישע, פוילישע און ליטווישע שטעטלעך, זאָלן אַזוי שנעל און לייכט אויפגעבן און אַ תל מאַכן פון דער יידישער שפּראַך און יידיש שאַפן, וואָס דערמיט זיינען די יידישע מאַסן אין פוילן, רוסלאַנד, רומעניע און ליטע געווען אַזוי שטאַלק, דאָס האָט זיך נישט געוואָלט גלויבן.

פיל פון מיינע חברים אין פוילן, וועלכע האָבן דאָרט נישט געזען קיין

צוקונפט און מיינע חברים אין פּראַנקרייך, וועלכע האָבן געלעבט מיט שרעק פּאַר אַן אָבלאָווע, פּלעגן מיך מקנא זיין וואָס מיר איז געלונגען אַרייַנצובאַקומען זיך אין ענגלאַנד. זיי האָבן אָבער נישט געווּסט, ווי שטאַרק איך האָב געבענקט נאָך זיי און ווי איינזאַם איך בין געווען אין פּרעמדן לאַנדאָן.

איך האָב געהערט, אַז גרויסע יידישע מענטשן האָבן געלעבט און געווירקט אַ שטיק צייט אין לאַנדאָן און זיינען אַווּעק. איינצלנע יידישע אינטעליגענטן האָבן זיך אָפּגערוקט אין אַ זייט און מ׳האָט פון זיי נישט געהערט. איז ווי אַזוי קען אַ ייד לעבן אָן א סביבה?

ווען עס געשעט אַ נס, פּלעג איך טראַכטן, און ענגלאַנד לאָזט אַריין ביז הונדערט טויזנט פּוילישע יידן, וואָלט לאַנדאָן געווען אַ פּלאַץ צום לעבן...

אַ בריוו צו בערנאַרד שאָו

לאַנדאָן 4 יוני 1941

טייערער הער דוש. ב. שאָו,

מע, איך, אַ יידישער סאָציאַליסט, אייך פּרעגן עטלעכע פּראַגעס אין צוזאַמענהאַנג מיט אייער בריוו אין „ניו סטייטמען ענד ניישן" פון 31טן מאַי 1941.

דאָס ערשטע, אייער פּעסטשטעלונג דאָס סטאַלינס עמינענץ איז באַזירט אויף זיין אויספּיר פון דער טעאָריע דאָס סאָציאַליזם איז אוממעגלעך צו בויען אין איין לאַנד.

1) וואָס האָט סטאַלין געטאָן צו העלפן דער פּראָלעטאַרישער רעוואָלוציע אין דייטשלאַנד אין 1933, איידער היטלער איז געקומען צו דער מאַכט?

2) וועגן אַגריקולטור און אינדוסטריאַליזאַציע פון גרויסע שטעט: וויפל און ווי גרויס איז געווען דער פּרייז פּאַר דער פּאָליטיק, און איז נאָך איצט. פּיל ערנסטע שרייבערס ווי ב. סוווארין, גיבן אָן אַ צאָל פון פּינף ביז 10 מיליאָן קרבנות.

3) און: וויפל ליידן פּאַר דעם גאַנצן אינטערנאַציאָנאַלן פּראָלעטאַריאַט, פּאַרשאָפּט סטאַלינס „קלוגע" פּאָליטיק און זיין אָפּיזמענט־אָפּמאַך מיט היטלערן?

4) איז די לערע פון קאָמוניזם אַדער סאָציאַליזם באַזירט אויף

קאַלטער וויסנשאַפטלעכער דערגרייכונג, אָן אָפּשטעל פאַר מאַראַלישע און עטישע פּרינציפּן, און ווי דער מענטש אַלס אָזעלכער דאַרף זיין דער ענד־ציל?

דזש. בערנאַרד שאָוס ענטפער:

1) דייטשלאַנד איז נישט געווען סטאַלינס ביזנעס; רוסלאַנד איז געווען זיין אייניקע שטאַט־אונטערנעמונג.

2) 5—10 מיליאָן לעבנס, זיינען זייער ביליק, אין פאַרגלייך מיט דעם פרייז וואָס מיר צאָלן פאַר ערדבאָזיצערייַ. (אינטערעסאַנט, די באַפּעל־קערונג אין רוסלאַנד האָט זיך פאַרגרעסערט אויף 50 מיליאָן!).

3) די ליידן פון די וואָס ווערפן אָפּ סטאַלינס פּאָליטיק, זעט ביי מיר אָנצוצייכענען, דאָס זיי דאַרפן קאָפּירן סטאַלינס וועגן.

4) זיכער, די קלאַסישע מאַנטשעסטער שולע האַלט, אַז דער מענטש איז אַ מיטל צום ציל; קאָמוניזם שטעלט אַוועק דעם מענטשלעכן ווילשטאַנד פאַר דירה־געלט און פראָפיטן.

דזש. ב. ש.

היינט, אין 1964, וואָסערע קאָמענטאַרן קאָן מען דאָ צוגעבן?

קיין ענגלאַנד

פרייטיק, 12טער מאַי 1961:

אַ רעגנדיקער פרימאָרגן. אַרום 10 פרי כאַפּ איך אַ לעצטן בליק צו מיין צימער ביי דער יידענע מיט איר אַדאָפּטירטן תמעוואַטן זון, איך זאָג צו זיי „גוד־באַי", און אַ טאַקסי פירט מיך מיט מיינע פּעק צו פּיער 86 אויף דער 46סטער גאַס, וווּ עס וואַרט שוין אַ שמאָלע לאַנגע נייע שיף מיט דעם נאָמען „יונייטעד־סטעיטס", וועלכע וויל דורכאויס אַרויס־נאַרן מענטשן פון ניו־יאָרק צום האַדסאָן־ריוועָר, און פירן זיי איבערן אַטלאַנטישן ים צו אייראָפּעאישע וויטקייטן.

אַ טומל, שטופּעניש און האַרמידער פון טויזנטער מענטשן; מען וויסט נישט ווער עס זיצט אויף און ווער עס באַגלייט.

איך זע קיינעם נישט פון מיינע פריינט. נישט אַפילו פון מיינע לאַנדסלייט. בלויז עטלעכע וויסן אַז איך פאָר קיין איראָפּע.

אַרום 12 בייטאָג רירט די שיף. הונדערטער מענטשן פאָכען מיט די הענט און מיט שירעמס; מיר דאַכט אַז אַלע פאָכען צו מיר, און עס טוט זיי באַנג וואָס איך פאָר אָפּ...

אַ געלויף צום רעסטאָראַן־זאַל. די קעלנערס, אַ מערהייט טונקל־הויטיקע, און פיל מיט א שוועכן ענגלישן אַקצענט, טוען סערווירן עסנס וואָס זיינען פיל בעסער ווי אין אַ דורכשניטלעכן רעסטאָראַן אַדער קאַפעטעריע אין ניו־יאָרק.

דער דרויסן איז אַלץ רעגנדיק. די בלייענע הימלען קוקן בייז. די מענטשן, אָבער, נעמען זיך באַלד איינאַרדענען ווי ביי זיך אין דער היים, ספּעציעלע די קליינע מיידעלעך: זיי זיצן באַלד רואיק און שפּילן אין קאָרטן...

די שווימענדיקע שיינע לוקסוס־שטאָט גייט געלאָסן. איך כאַפּ אַ בליק צו דער ביבליאָטעק, וואָסערע ביכער זיי האָבן, און באַטראַכט דעם מעכטיקן ים, דורך אַ ביבליאָטעק־פענצטער. דער ים לאָזט דורכקרייצן און דורכשניידן די שיף, ער טראָגט די שיף אויף זיין רוקן; בלויז קליינע כוואַליעס, טוען זיך בונטעווען און פּראָטעסטירן; זיי קלאַפּן מיט די פויסטן און שרייען אויף זייער שטייגער; זיי קענען נישט פאַרשטיין וויאַזוי דער ים קען אַזוי רואיק לאָזן אַ פרעמדע זאַך, אַ שטיק מאַשין פון ציוויליזאַציע און טעכניק, לאָזן שפּאַצירן. מיט שוים אויף די ליפּן קומען זיי אָן די כוואַליעס פון וווּ־ווייט, און גיבן דער שיף אַ שטויס און לויפן אַוועק... די כוואַליעס קומען, גייען אָפּ און דערציילן ברידער־כוואַליעס איבערן ים; אַלע קומען אָנקוקן דער שיף, און לויפן אָפּ, זיי ציען ווייטער איבער דעם ים־פּעלד.

אַ מנין צום דאַוונען...

דער קינאָ־זאַל ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ בית־מדרש. אַ מגן דוד, ליכט און אַ טישטוך, אַ קאַראַפקע ווין איז גרייט, און עס באַווייזט אייניער אין אַ שיף־אוניפאָרם, וואָס רופט זיך „ראַביי" און ער וואַרט אויף אַ מנין. אָבער, מער ווי אַכט מענער און עטלעכע פרויען, קומען נישט. דער בראָנקסער ראַביי ווערט אומגעדולדיק; אָבער אַן עלטערער ייד פון שיקאָגאָ, אַ חזן, נעמט אַרויסזאָגן פּיצלעך פּאַר די אַכט יידן און יידענעס, און ער מאַכט קידוש.

די הונדערטער יידן אויף דער שיף, האָבן, ווייזט אויס „פאַרגעסן" אַז היינט איז פרייטיק ביינאַכט; דער קאַפּיטאַן, אַ גוי, האָט וועגן דעם נישט געמאָלדן...

די פּאַסאַזשירן פון מיין קאַיוטע:

אין דער קליינער קאַיוטע טרעף איך ביידע אונטערשטע בעטלעך פאַרנומען. אַן עלטערער מאַן פון ספּאָקען, וואָשינגטאָן־סטייט, אַ געווען עזעניק רייזנדער פון איזן־סחורות, און אַ יונגער יונג, אַ דייטש, אַ בעקער פונעם כאַד, וועלכער פאָרט צו זיינע עלטערן אין מערב־בערלין.

די פערטע בעט אויבן, קעגנאיבער מיין בעט, איז ליידיק. איך קריך אַרויף אויבן מיט דער הילף פון אַ לייטער און לאָז דעם אַלטן 66־68־יעריקן בחור פון ספּאָוקען דערציילן עפּיזאָדן פון זיין וואַנדערן אין דער וואַשינגטאָנער פּראָווינץ, און וועגן זיין שטאָט פון 150 טויזנט איינוווינער. ער, אויך, פּאָרט צו פּאַמיליע קיין דייטשלאַנד.

דערנאָך נעמט דער אַלטער דערציילן פון זיינער אַ פּראָסטאַטע־אָפּעראַציע און אַז ער וועט דאַרפן עטלעכע מאָל „אַרונטערגיין" ביינאַכט, וויסן איך שוין אַז צופיל שלאָף וועל איך דאָ נישט קריגן... דערצו נאָך נעמט דער אַלטער רויכערן ציגאַרן און פּאַפּיראָסן און דער יונגער דייטש עלפּט אים צו: ווער זאָל וויסן, אַז מען מוז באַשטעלן אַ קאָיוטע פון נישט־רויכערער?

שבת 13 מאי:

זעקס פרי זע איך דורכן פענצטערל בלויז הימל און וואַסער. אַ בייזער גראָער הימל, און נאָך בייזערער טונקעלער ים! עס שרעקט און באַצויבערט. דער מענטש פילט עפּעס ווי אַ שטיקעלע גאָרנישט, אין אָנבליק פון אַזעלכע ריזיקע נאַטור־כוחות.

די צוויי מיטשלאָפער כראָפּען. איך דערליידיק מיין וואַשן און ראַזירן, כאָפּ אַ בליק צום ים און זאָג שטילערהייט אַ ברכה, און גיי צום עס־זאָל, וווּ איך טרעף שוין אַ גאַנצע פאַמיליע פון פּינף מענטשן, אַלטע לייט, וואָס שטאַמען פון סקאָטלאַנד, און לעבן 28 יאָר אין קאָנעטיקוט. זיי רייבן געזונט דעם פרישטיק.

זיי פאָרן זען די אַלטע הימ אין סקאָטלאַנד, זיי האָבן דאָרטן פיל משפּחה און פריינט.

איך בין זיי מקנא. זיי האָבן אַן אַלטע הימ, מיט אייגענע מענטשן, אָבער מיין שטעטל איז חרוב און פיל אייגענע פון דער פאַמיליע לעבן נישט און כמעט אַלע יידן זיינען אַוועק מיטן רויך...

איך האָב „אַ פּיצל הימ" דאָ, און דאָרט, אָבער עס הייסט נישט קיין הימ. סיידן, אויב איך זאָל איצט אָננעמען ארץ־ישראל, וואָס איז מיט צוויי טויזנט יאָר צוריק געווען מיין הימ — און די איצטיקע מדינת ישראל פאַר מיין הימ.

עס זיצט נאָך אַן עלטערער מאַן ביי מיין טיש. ער איז פון שוועדן. ער האָט אָפּגעלעבט גאַנצע פערציק יאָר אין אַמעריקע, און ער האָט געהאַט אַ געשעפט פון סקי־אַרטיקלען; איצט פאָרט ער זיך באַזעצן אין שטאָקהאָלם. זיין ווייב, די דייטשקע, וועט נאָכקומען, זאָגט ער.

בין איך אים אויך מקנא. נישט מיט זיין דייטשקע, נאָר מיט זיין לאַנד שוועדן. איך בין צוויי מאָל געווען אין שוועדן, און איך וויים אַז זיי האָבן דאָרטן אַ פריי און רייך לעבן, אָן דאָגמעס.

די שוואַרצע באַדינערס און קעלנערס, די גריכן און אַנדערע מיט נישט ראַזירטע פנימער, זיינען בייז און אומצופרידן. אַזאַ מין קאָלעקציע פון אומצופרידענע, דינע, און בייכיקע באַדינערס, יונגע און אַלטע, האָב איך קיינמאָל נישט אָנגעטראָפן. טוט מען זיי אַזוי שלעכט באַהאַנדלען אויף דער שיף? פאַרוואָס גייען זיי נישט אַרבעטן ביי ניי־מאַשינען, ווי איך מאַטער זיך, לעצטנס, אויב זיי שמעקט נישט די אַרבעט?

*

ביינאַכט זעט מען פיל פאַרזאַמלטע אין גרויסן זאַל. אַ מערהייט זיינען דאָס פויערשע פנימער פון סלאַווישן אָפשטאַם; זיי פאָרן אַלע באַזוכן זייער אַלטע היים. מען זעט זייער ווייניק יונגע מענטשן; אָן אינטעליגענט פנים דאַרף מען זוכן מיט אַ ליכט...

אין דעם שיינעם זאַל פון דער ערשטער קלאַס, זעט מען אַ רייכערן טיפּ, פאַסאַזשיר. די מענער טראָגן טונקעלע אָנצוגער און פרויען זיינען דאָ באַהאָנגען מיט פיל צירונג, — אָבער מער אינטעליגענט, אָדער סימפּאַטישער ווי די פויערישע פנימער פון די ביליקערע קלאַסן, זיינען זיי נישט.

מען זעט צווייט־ראַנגיקע פילמען, מען שפּילט בינגאָ און מען נודיעט זיך. מענטשן זיינען אָפּגעוווינט פון קענען זיך אַליין אונטערהאַלטן, מען מוז אַלצדינג אַרגאַניזירן פאַר זיי.

דאָס וואַסער האָט זיך באַהאָפטן, חתונה געהאַט, מיט דעם הימל, און צוזאַמען שאָפן זיי איין שטיק שוואַרצקייט. די שיף גייט ערגעץ, האָט מן הסתם אַ ציל צו דערגרייכן, אָבער זי מוז דורכגיין אַזאַ שוואַרץ־מוראדיקער וועלט!

זונטיק 14 מאַי:

דער נעגער פון מאַרטיניק וואָס רוימט אונדזער קאיוטע און „מאַכט" די בעטן, נעמט היינט שמייכלען צו דעם יונגן דייטש, וועלכער האָט זיין גלעלעגער אונטער מיר. אָן אַ שום פאַרוואָס, גיט דער נעגער אַ זאָג:

— היטלער איז געווען דער גרעסטער מענטש!

— פאַרוואָס? — פרעג איך.

— די ביבל זאָגט אַז עס וועט שטענדיק זיין מלחמות, און דער

שוואַרצער בוך זאָגט אַזוי: און היטלער האָט געטאָן וואָס די ביבל זאָגט.

וויז איך אים אָן אַז היטלער האָט אומגעבראַכט מיליאָנען אומשולדיקע מענטשן, צווישן זיי זעקס מיליאָן יידן, און אַז דער אייכמאַן־פּראָצעס וואָס דאָרף פאָרקומען אין ישראל, וועט אפשר עפענען די אויגן ביי נעגערס, נאַצי־סימפּאַטיקער, וואָס צעקייען נישט גוט די ביבל.

— ניין, מיך אַרט נישט וואָס אַנדערע ליידן; די ווייסע וועלן מוזן באַצאָלן פאַר באַרויבן די שוואַרצע! — שרייט ער אויס.

דער יונגער דייטש הערט זיך צו ווי איך רוף היטלערן און זיינע מיטאַרבעטער די גרעסטע פאַרברעכערס פון דער מענטשהייט, און אַז כמעט דאָס גאַנצע דייטשע פאָלק איז מיטשולדיק, פאַרבעט ער מיר טרינקען אַ גלאָז ביר, און וויל איך זאָל אים אויפקלערן דאָס קאַפּיטל דייטשלאַנד, ערב דער מלחמה, וויל ער איז נישט מער ווי 21 יאָר אַלט, און זיין פאָטער, אַ מוזיקער, האָט זיינע קינדער פאַרבאַהאַלטן אין אַ דאָרף, און די קינדער נישט דערציילט וואָס היטלעריזם איז.

קאָן זיין אַז דאָס איז אמת, אָבער מיר איז אַלץ שווער צו שליסן מיט אים פריינטשאַפט...

מאָנטיק 15 מאי:

אַ זוניקער פרימאָרגן. די שיף יאָגט שנעל און דער ווינט רייסט שטיקער. דער ים איז פון שוואַרץ פאַרוואַנדלט געוואָרן אין גאָלד־בלאָ.

די מענטשן אויף דער שיף זיינען אויפגעלייגט און צופרידן, אָבער דער שכן פון נעבן מיין קאיוטע, אַ ייד אַן אמעריקאַנער, אָנהויב פופציקער יאָרן, לאָזט איבער זיין זון און זיין פרוי וואָס ליידט פון פאָליאָ־קראַנקהייט, און קומט צו מיר זיך פאַרקלאָגן, אַז נאָכקוקן אַ קראַנקער פרוי, הגם זיין זון העלפט אים צו, איז פאר אים צו שווער. ער פירט זיין פרוי קיין ענגלאַנד, זי זאָל זיין אָביסל ביי אירע עלטערן...

אַ יונגער יונג מיט אַ זאָרגלאָז פּנים, דערציילט ווונדער פון יאַפּאַן, וווּ ער איז געווען מלחמה־צייט, אַלט זיינדיק 18 יאָר; די גיישעס און די בעדער, קאָן ער נישט פאַרגעסן — יאַפּאַן איז מער אינטערעסאַנט, ווי זיין שטאָט, באַלטימאָר.

דאָס עסן, שלאָפן און געגעצן, ווערט צוביסלעך צוגעגעסן. פון די פופצן הונדערט פאסאזשירן אין אַלע דריי קלאַסן, זיינען בלויז פאַראַן עטלעכע צענדליק, יונגע, נישט פאַרהייראָטע פרויען און מענער, דעריבער איז דאָ ווינציק ראָמאַנטיק און „אַוואַנטורע" אויף דער שיף.

דינסטיק 16 מאַי:

דער ים איז ווידער שטורמיש, אָבער דער הימל שמייכלט בלאָ. פֿאַרנאַכט זעט מען שיפלעך פון גאַנץ ווייט; זיי קריכן און בלאָנדזשען ווי „פֿאַרשיקטע" אָן אַ ציל.

אָט באַווייזט זיך אַן אינדזעלע און אַ וואַסער לאַמטערן, וועג־ווייזער; מוטער־ערד גיט צו וויסן אַז זי עקזיסטירט נאָך, און אַז זי איז גרייט אויפצונעמען בלאָנקענדע מענטשעלעך. די פֿאַסאַזשירן ווייזן אָן און קוקן מיט לאָרנעטעס — זיי צאַפּלען פון פרייד.

מיטוואָך 17 מאַי:

אַ קלאַפּעריי און טומל אַ גאַנצע נאַכט. עפּעס ווי די בעבעכעס פון דער שיף וואָלטן געווארן לויז און צעשרויפט.

דער אָלטער מאַן אין מיין קאַיוטע שלאָפט נישט. ער הוסט, כראָקעט און האָלט אין איין רויכערן. דער יונגער דייטש כראָפּעט. דער אָלטער לויפט צום פרישטיק און דער יונגער הייבט זיך אויף מיט אַ געשרייַ:

— ער האָט צוגעזאָגט אויפצוועקן דער ממזר! איך וואָלט אים דערהרגעט!

די דייטשן הרגענען, דו ווייסט? — פרעגט ער מיר.

— יאָ, איך ווייס — ענטפער איך. איך פֿאַרשטיי אַז ווען דער יונגער, נישט געשולטער דייטש, פֿאָלט אַריין אין היטלערס חדר עטלעכע חדשים, איז ער אַ גוטער מערדער. די דייטשן פֿאַרמאָגן אין זיך אַזאַ מין רציחה.

אָרום זיבן פרי זיינען געבליבן ווינציק פֿאַסאַזשירן. אַ מערהייט זיינען אויסגעשטיגן אין לע־האָוור. די שטאָט איז אָנגעשטעלט מיט הייזער אויף אַ באַרג און מיט פיל שיפן אין פֿאָרט.

געבליבן זיינען די בריטישע, און „פריינט פון בריטיין". מען סטעמפּלט די פֿאַספֿאָרטן, און מען פרעגט פֿראָגעס ווי, צו וועמען, און וויפל געלט — מיט אַ שטרענגער מינע.

קעלנערס, טרונק־גאַלט און סקאָטישע...

די שאָטלענדער ביי מיין טיש זיינען געווען שמעלקע מיט דעם קעלנער דושים. דער וויסער קעלנער פלעגט זיי דורכבליקן מיט זיינע קלוגע אויגן, און אויספירן אַלע באַפעלן. היינט, פרי, ווען אַלע דערלאַנגען טרונק־גאַלט, דערלאַנגען די סקאָטישע קליינע מטבעות פאַר פינף טעג באַדינען. דער קעלנער וואַרפט אַריין די מטבעות אין טאַש און שווייגט מיט בייזקייט.

אַנדערע קעלנער, זע איך, ציילן איבער וויפל מען גיט זיי, און שליידערן אַוועק די קליינע געלטער. זיי זוערן אָנגעצונדן און שעלטן די פֿאַסאַזשירן. איך דערלאַנג דעם קעלנער פינף דאָלאַר אין אַ קאָנווערט, לויפט ער מיר

נאָך מיט „אַ דאַנק" און הייסט מיר קומען צו טיי פיר אַ זייגער; זיי וויל ער מער נישט באַדינען.

הייסט עס: אויף אַ רייזע, האָבן די סקאָטישע און אַנדערע קאָרגע לייט; עטלעכע דאָלאָר פאַר דעם קעלנער פעלט אויס...

אמת, די קעלנערס דאַרפן פאָדערן מער געלט פון דער שיף־געזעלשאַפט און נישט לעבן פון צוגעוואָרפענע „טיפּס". נו, וועט דאָכט זיך, די שיף־געזעלשאַפט הייסן צאָלן מער פאַר רייזע־בילעטן...

*

די שיף גליטשט זיך אריין, אָדער שפּאַצירט אַריין אין לע־מאנזש־קאָנאַל, וועלכער לייכט רואיק וויי אַ גרינער שפּיגל.

עס קומען אָן ברעגעס און פאַבריק־קוימענס, וואָס דערמאָנען אַז ענגלאַנד איז אַן אינדזל נישט בלויז פון לאָרדן און באַאַמטע.

דריי־דרייסיק נאַכמיטאָג איז מען אין סאָוטהעמפטן. דער פּאָרט איז מיט פיל שיפן און שיפלעך. דריי פּיצינקע שיפלעך פאַרבונדן זיך מיט דער אָנקומענדער שיף און שלעפּן איר צום פּיער. די שיף גייט נאָך וויי אַ לעמעשקע.

צענדליקער שיף־ און פּאָרט־אַרבעטער, זענען אויס גראָ וויי דער הימל אויבן; עפּעס אַ מין אָרעמקייט, פיל אָרעמער ווי אין לע־האָוור. די הייזער זיינען דאָ פון איין שטיק, אויסגעשטעלט אין גלייכע רייען, ווי סאָלדאַטן אויף אַן אינספּעקציע. די קליינע אויטאָמאָבילן, זיינען געפּארבט אויף גראָ אָדער שוואַרץ; דער ענגלענדער וועט נישט אויפּרייסן יענעם די אויגן מיט ליכטיקע קאָלירן...

די טרעגערס זיינען העפּלעך ווי שטענדיק. אַן אַנדער מין באַדינער ווי אין אַמעריקע. אַ צייטונגס־פאַרקויפער דערלאַנגט צייטונגען מיט פיל העפּלעכקייט און עס ווערט אָנגענעם צו זיין צווישן מענטשן מיט מאַניערן.

*

אָט שטייט גרייט די באַן מיט ווייכע קאָלירטע זיץ־פּלעצער, אָבער מיט שמאָלע וואָגאָנען און אַן קאָנטראָלירטער לופט. עס קומען אַן בארגיקע געגנטן מיט מילדקייט פון בערגל, לאָנקע און הייזקעס, און מיט געדיכט־באַוואַקסענע ביימער, און ווילדע בלומען, וואָס פרישט אָפּ, נאָך אַ רייזע פון בלויז הימל און וואַסער, און מאַכט עפּעס פילן זיכערער...

לאָנדאָן

זיבן פּאַרנאַכט באַווייזט זיך די ריזן־שטאָט לאָנדאָן, ווו איך האָב אין יעדער גאס און געסל, איבערגעלאָזט (מיט איבערייסן) זעכצן יאָר פון מיין יוגנט־לעבן!

איך לאָז די שווערע וואַליזעס אין באַגאַזש־אָפּטיילונג, און עס דויערט בלויז עטלעכע מינוט, און איך בין שוין אין ראַסעל־סקוואר זוכן אַ צימער. דאָ טרעף איך אָן די „לענדלאָרדס" און „לענדליידיס" מער כיטרע, ווי אַ מאָל אין איטאַליע; זיי שטעלן אָן 2־3 בעטן אין אַ צימער און דער צימער איז נאָר פאַר עטלעכע מענטשן — פאַר איינעם לוינט זיי נישט... ענדלעך, געפּאַקט אַ צימער אויף צוויי טעג!

דאָנערשטיק 18 מאַי:

איך שפּאַציר אין געגנט פון ראַסעל־סקוואר, און בליק אַריין צום בריטיש־מוזעאום. אָט איז מוזעאום־סטריט מיט אַ געשעפט פון צירונג און טייערע חפצים מיט דעם נאָמען „קאַמאָ"; דאָס געשעפט, האָט, כמעט פון גאָרנישט, אַרויפגעאַרבעט דער זייגערמאַכער און דיכטער משה עובד, וועלכער האָט זיך געשפּיגלט אין זיינע „ווייזאָנען און איידלשטיינער", און דאָס געשעפט איבערגעלאָזט צו זיין נישט־יידישער פרוי...

די אַלע אונטערנעמונגען און פּאָפולערע רעסטאָראַנען, ווי „לייאָנס" און „א.ב.צ.", זיינען ווי געווען; די פּריייז זיינען אָבער פיל העכער, ווי מיט ניין יאָר צוריק.

דאָ און דאָרטן איז אַרויסגעשפּרונגען אַ נייע הויכע געביידע, און מער טומל; דאָס רואיקע, זאַכלעכע און געזעצטע, טוט אַלץ דאָמינירן.

די באַרימטע, לאַנגע אָקספאָרד־סטריט, גייט אָן מיט איר האַנדל און די דעפּאַרטאַמענט־געשעפטן, און מיט קלענערן יידישן האַנדל; דאָ און דאָרט, הויבט זיך אַ וואָלקנקראַצער צום הימל, און דאָ און דאָרט, זיינען זאַכן מאָדערניזירט געוואָרן — אַפילו דער אַריינגאַנג צום הייד־פּאַרק ווערט איצט צוגעגרייט דורך אַ טונעל.

אַזויפיל שווארצע טאַקסיס און פּריוואָטע אויטאָמאָבילן; ווי אַלע וואָלטן געפּאָרן צו, אָדער פון לוויות, חלילה.

*

די גאַסן און געסלעך, פּאַסאַזשן און אַלייען, אַלץ אַזוי קליין, שמאָל און פּראָווינצעריש, ווען מען קומט פון ניו־יאָרק; אָבער מיט מער חן, און

מיט מער באַשיידנקייט — פאַר מיר איז אַלץ אַזוי היימיש, און נאַנט, ווי אין מיין היים. (אויב אַזאַ וואַנדערער ווי איך, קאָן בכלל האָבן אַ היים...).

די „דאָבל־דעקער" אויטאָבוסן מיט זייער רויטער פּאַרב און רעקלאַמעס, ברענגען אַריין אַביסל לעבן אין די גאַסן; זיי פּאַרן ווייך און שטיל און זיי ווייזן די לענג און בריים פון קאַליפולן לאַנדאַן.

פיל פּרויע אויף נידעריקע מאָטאָציקלען. יונגע פּאָליציאַנטן מיט וואָנסעלעך ווי ביי צניעותדיקע בחורים און נעגערס פון דזשאַמייקאַ, וואָס טראָגן נאָר ווייסע העמדער. די שוואַרצע באַדינערס און באַדינערינס אין קאַפּענען און ביי דער אונטערגרונט־באַן, זיינען אַזוי שטיל, און נאָך שטילער ווי די ענגלענדער...

סוויס קאָטיידזש-געגנט

בשעת דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט דאָ געשוויבלט און געגריבלט מיט יונגע שיינע מיידלעך, יידישע, פון ווין און פון בערלין. די בריטישע רעגירונג האָט טאַקע נישט געוואָלט קיין פּוילישע יידן, און דער לייבאָריסט בעווין האָט פּאַרשטעלט דעם וועג פּאַר יידישע שיפן מיט פּליטים, וועלכע האָבן געוואָלט דערגרייכן פּאַלעסטינע, אָבער ביז אַכציק טויזנט יונגע מיידלעך און יינגלעך, יידישע, פון דייטשלאַנד און עסטרייך, האָט די בריטישע רעגירונג יאָ אַריינגעלאָזט קיין ענגלאַנד. צווישן זיי אויך מיטליאָריקע און עלטערע מענטשן, וועלכע האָבן באַווּיזן זיך צו ראַטעווען פון היטלערן. טייל זיינען געקומען מיט קאַפּיטאַל, און שנעל אַרויסגעוויזן זייערע פעיקייטן בייַם האַנדל און אינדוסטריע, ווי זיי פלעגן געבן אַרבעט צו טויזנטער עכטע בריטישע...

פיל, זייער פיל פון די דייטשע און עסטרייכישע יונגע און עלטערע מענטשן, האָבן געווּינט אין סוויס־קאָטיידזש־געגנט — אַ שיינע לופטיקע געגנט אָן פאַבריקן. די רעסטאָראַנען, קלובן, קליינע טעאַטערס און דייטשע צייטונגען, פלעגן פאַרנעמען דעם געגנט און געמאַכט פילן די ענגלענדער אין גלות...

הייַנט זעט אויס אַנדערש. מ׳הערט ווינציק דייטש רייַדן. מען זעט דאָ פיל אינדיער, נעגערס — און יידן פון ארץ־ישראל...

צו קריגן אַ צימער אין דער געגנט איז הייַנט פיל שווערער ווי אַ מאָל; מען הייסט הייַנט צאָלן פאַר אַ צימער דריי מאָל אַזויפיל, הגם דער אַרבעטס־לוין איז קוים געשטיגן זעכציק אָדער זיבעציק פּראָצענט.

אין פּרימראָז־גאַרדענס נומער זעקס, האָב איך אַ מאָל געווווינט עטלעכע יאָר. היינט איז אין ענגלאַנדס־ליין, ווו מען שטעלט אַרויס צעטעלעך, נישטאָ פיל אַדרעסן פון צימערן.

שפּאַציר איך ווייטער און איך כאַפּ מיר אַריין אין דער שטילער ביבליאָטעק אויף אַנטרים־גאַס, און ווער קומט מיר דאָ אַנטקעגן?

נישט קיין אַנדערער ווי י. ה., וועלכער פלעגט אַ מאָל מיטאַרבעטן אַלס קאָרעספּאָנדענט פאַר דער בונדישער „פאָלקסצייטונג" אין וואַרשע.

ער זעט אויס פאַרעלטערט און פאַרזאָרגט. ער האָט געלעבט יאָרן אין אַמעריקע, אויפגעגעבן זשורנאַליזם (ווו איז דען דאָ פּלאַץ פאַר יידישע זשורנאַליסטן?) און לעבט ווידער אין לאָנדאָן — טאַקע אין די שטילע בירגערלעכע געסלעך, מיט ביימער און גערטנדלעך ביי די טירן פון די נידעריקע הייזקעס.

נו, געווויס, ה. כאַפּט זיך אַרום מיט אַ קאָלעגע; ער פרעגט אויס וועגן יידישן לעבן, אָבער ער פאַרבעט מיר נישט טרינקען אַ טעפּל טיי...

אין גאָלדערס־גרין־געגנט

שבת 20 מאַי:

די גאַסן פון גאָלדערס־גרין און הענדאָן, ווו עס ווווינען טויזנטער פּוילישע יידן, און יידן פון דייטשלאַנד, זיינען פיל מיט שפּאַציערנדיקע. היינט, שבת, איז די זון אויך אַרויס אין גאַס, זעט זיך אָן אַ שמייכל אויף די פּנימער פון די ענגלענדער וואָס זיינען באַאַמטע אָדער בעסער־סיטואירטע אַרבעטער, און אויף יידישע פּנימער, פּענסיאָנירטע, און האַנדלס־מענטשן.

די פרויען זעען דאָ אויס געזונטער ווי די מענער. מען קליידט זיך מיט אָביסל געשמאַק. אַ טייל יונגע מיידלעך טראָגן קאָלירטע הויזן, אָבער זיי פאַרמאָגן נישט די חוצפּה וואָס די יונגע מיידלעך אין ניו־יאָרק.

די הייזער און גאַסן אַרום, זיינען לופטיק, ריין און מיט גרינס. די קאָפּעען און רעסטאָראַנען זיינען געפּאַקט. די שטאָט־ביבליאָטעק איז אויך פול מיט עלטערע און יונגע מענטשן; איך הער אַפילו ווי אַ פּאָרפּאָלק רעדט צווישן זיך יידיש... (די מערהייט יידן אין דעם געגנט, זיינען אַסימילירט).

*

אין אַן איטאַליענישן רעסטאָראַן זעצט זיך צו מיין טישל אַ שיינע

פרוי פון עטלעכע פערציק יאָר, און נעמט צו מיר ריידן אין ענגליש, מיט אַ דייטשן אַקצענט. זי פרעגט צי איך וויס וועגן אַ מעבלירט צימער, און באַקלאָגט זיך, אַז דאָס איז פאַר איר זייער שווער אין לאָנדאָן; זי וויל וויסן וויפל געלט מען דאַרף באַזיצן צו לעבן אָן אַרבעט, אין „פּאַלעסטיין".

זי באַשטעלט הון־פיינקוך און זי נעמט זוכן שטיקער הון. דערנאָך מאַכט זי אַ געוואָלד אַז זי געפינט נישט וואָס זי האָט באַשטעלט, זי לאָזט שטיין דאָס אָנגעהויבענע עסן, זאָגט צו מיר „באַי־באַי" און שפּאַצירט אַרויס...

פאַר די איינזאַמע פרויען וואָס דאַרפן זיך אויסהאַלטן פון זייערע פאַרדינסטן, איז ווירקלעך שווער צו לעבן אין לאָנדאָן. די פרייזן אין די רעסטאָראַנען זיינען געשטיגן דריי מאָל אַזויפיל. די פרייזן פון עלעקטרישע אויסאַרבעטונגען, קאָסטן צוויי מאָל אַזויפיל, און מער (לויט די פאַרדינסטן פון אַרבעטער) ווי אין אַמעריקע. אַזוי אויך מיט אָנטוואָכן. פרוכטן זיינען אויך פיל ביליקער אין אַמעריקע. און מער אויסוואָל. בלויז דירה־געלט, אויב מען ווויינט פון פריער, איז אין ענגלאַנד ביליקער.

אַ פענצטער צו די טויטע...

יחיאל פ. פון העמפּסטעדט־גאַרדנס, גאָלדערס־גרין, לעבט נישט מער. דער לאָדזשער יידּ, אַ סאָציאַליסט, איז אָפּגעשטאָרבן, און זיין שטילע פרוי מוז אָפט מאָל פאַרדינגען א מעבלירט צימער, כדי עס זאָל קלעקן אויף איר אויסהאַלטונג. אַזוי ווי איך האָב גוט געקענט איר מאַן, צו וועמען אַ גרופּע סאָציאַליסטן און לינקע, פיל יינגערע פון אים, פלעגן אַריינקומען צו אים אין הויז און פירן דיסקוסיעס, פאַרוואָס נישט ווויינען ביי דער פרוי פ.?

אַזוי רעדט זי ענגליש. די פרוי פון ריגע, וועלכע לעבט לאַנג אין ענגלאַנד, האָט אַ גוטן ענגלישן אַקצענט. מיט מיר, אָבער, וויל זי וויס אַז איך האָלט פון אויפהאַלטן דאָס פינטעלע יידיש, רעדט זי מאַמע־לשון — און גאָר גוט!

מיין צימערל איז אַ טיר נעבן אַ טיר וווּ עס ווויינט דער עלטערער מאַן, אַ יידישער דייטש, וועלכער איז אין זיין היימלאַנד געווען אַדוואָקאַט, און זיין פאַטער איז געווען אַ ריכטער.

נו, אַזאַ דייטש בן דייטש, און דערצו פון פרייזן, וועלכער איז פאַרוואָגלט געוואָרן אָנהויב צווייטער מלחמה קיין ענגלאַנד, און געוואָלט

אויבן, ביי די פּוילישע יידן אַ צימער און אַ קיך, איז אַן דיפּלאָמאַטישע באַציאונגען מיט פּרוי פ. זי וואָלט געוואָלט ער זאָל פאַרלאָזן איר הויז, און ער האָט נישט ווו זיך אַריינצוציען מיט אַלע ווערק פון געטע און שיללער, ווו עס זאָל זיין קאָנטראָלירט דירה־געלט פון דער שטאָט־רעגירונג.

איך וואָלט יאָ געוואָלט אָנקניפּן פריינטשאַפט מיט דעם יעקע. ער באַגריסט זיך צו מיר און איך ענטפער צוריק. אָבער, די מרס. פ. גיט אַכטונג איך זאָל נישט ווערן „פריינט" מיט אים. אַז זי האָט אים פיינט — מוז איך אים אויך פיינט האָבן...

געוויס, דער „שטאָלצער יעקע" ווי מיין באַלעבאָסטע רופט אים, האָט אַ פרוי, וועלכע איז פיל יינגער פון אים. זי טויג זיך צו ביזנעס. זיי האָבן אויך אַ זון. מער נישט, זיי האָבן עפּעס אַן אָפּמאַך אַז זי זאָל הייסן זיין פרוי און לעבן מיט אַ געליבטן. אין דעם אָפּמאַך איז, ווייזט אויס, אַריינגעשריבן אַ פונקט, אַז ווען דער געזעצלעכער מאַן ווערט אַ מאָל קראַנק, דאַרף זי קומען אים מבקר חולה זיין. יאָ, זי האַלט וואָרט.

אָבער דער אָסימילירטער ייד פון דייטשלאַנד, האָט מיך נישט געשראָקן, בשעת איך האָב געדונגען דעם צימער פאַר דריי פונט אַ וואָך ביי מרס. פ. ווען איך האָב צום ערשטן מאָל אַרויסגעקוקט דורכן פענצטער, און דערזען אַז אַלע מצבות פונעם יידישן בית־עולם באַגריסן מיך, איז מיר געוואָרן פינצטער אין די אויגן....

די מצבות, ווייסע, ריינע, און אַרום וואַקסן בלומען פון אַלע קאָליר און פויגל, אַ מערהייט גרויסע שוואַרצע, קומען פון אַלע זייטן און זינגען צו די טויטע און רופן זיי צום — לעבן.

וואָס אַן אמת, עס האָט מיך אויך געצויגן. איך האָב געוואָלט זען צי איך קאָן בייקומען אין מיר די שרעק פאר טויטע, וועלכע איך האָב עפּעס מיטגעבראַכט פון מיין שטעטל אין פוילן.

דערצו נאָך האָב איך געווּסט, אַז דער גרויסער יידישער שרייבער, דער קלאַסיקער שלום אַש, ליגט באַגראָבן אונטער מיין פענצטער...

אמת, פון זיינע יעזוס־ביכער טו איך נישט האַלטן, אָבער הערן אַ מאָל ווי שלום אַש שעפּטשעט פון „תהילים־ייד" און פון „וואַרשע" מעג מען דאָך...

נייַן, אַ מצבה אויף שלום אַש קבר איז נישט געווען (מען האָט אים געזאָלט איבערפירן קיין ישראל), אָבער דאָס אָרט צווישן אַנדערע מצבות האָב איך גענוי געווּסט צו דערקענען דורך מיין פענצטער.

איז די ערשטע נאַכט געווען אָך־און־ווי צו מיר. איך האָב פאַר־

שטעלט דעם פענצטער און געמאַכט טונקל די שויבן, אָבער אַ גאַנצע נאַכט האָב איך מיר איינגעהערט צום מינדסטן שאָרך פונעם ווינט און געמיינט אַז אָט גייען זיי צו מיר, די אומבאַקאַנטע טויטע...

אין הייד־פּאַרק

עס האָט זיך יאָ געענדערט און נישט געענדערט אין הייד־פּאַרק. די רעדנערס זיינען מיט אַנדערע פנימער, אָבער מיט די זעלבע אָפּגעלאָזענע בגדים. און די „העקלערס", די וואָס רייסן איבער און שטעלן קלאַץ־קשיות, אויך מיט אַנדערע פנימער. טייל רעדנערס זיינען אַוועקגעשטאַרבן, און פיל „צווישנרופערס" זיינען זיי נאָכגעגאַנגען, אַז מען געווויינט זיך צו צו אַ גוטן רעדנער גייט מען אים נאָך אויף יענער וועלט...

היינט איז אַ קילער טאָג, ווייל דער זומער יאָגט זיך נישט אַריינצו־שווימען קיין ענגלאַנד, אָבער מען זיצט שוין אויפן גראָז.

איך גיי פון אירן רעדנער צום צווייטן — זיי זיינען מיר אומבאַקאַנט. איך הער צו ווי מען צעפּאַטלט פּאָליטיק, רעליגיע און וויסנשאַפט, און איך געפּין נישט די ערנסטע אָנגעלייענטע לינקע און רעכטע רעדנערס. אָבער, די פּראָסטע, וווּלגאַרע פּרויען, אַלטע גראָבע מיידן, אלמנות און עגונות; פּאַרשידענע אָנשיקענישן פון דינסט־מוידן אירלענדישע, פון ווייליס און פון סקאָטלאַנד, זיי שטעלן מיט זיך פּאָר די פּאַרדרענגטע געפּילן און איינגעהאַלטענע סעקסועלע פּאַרלאַנגען פון טויזנטער אַנדערע; און די פּראָסטע קומען אַרויס מיט ביליקייט און קוויטש אין הייד־פּאַרק.

אויך אַזעלכע וואָס מוזן האָבן זייער ביסעלע „פּאָן", ווייל די שטוב איז ענג און אַ טעלעוויזיע איז צו טייער — קריגט מען פאַרווויילונג אין הייד־פּאַרק אָן אַ פּעני. דער הייד־פּאַרק איז אַ מין בליץ־לייטער פּאַר די איינזאַמע, אויסגעוואַרצלטע און אויסגעקווועטשטע אין דער גרויסער שטאָט, און גיט זיי אַ שטיקל „היים" און געזעלשאַפט...

די אירלענדער

געזונטע יונגען מיט פּראָסטע פּראָווינצער פּנימער, אָנגעגאָסן מיט ביר־רויטקייט. זייערע רעדנערס ווייזן אָן אַז אין צפון־אירלאַנד, וואָס די ענגלענדער האָבן פאַרכאַפּט, און ווילן נישט אָפּגעבן, הערשט די „אייזערנע

מאַכט" און נויט. זיי ווילן פאַראייניקן בעלפאַסט מיט אירלאַנד, וועט אַלץ געלייזט ווערן. דערווייל, פון בעלפאַסט און פון דער אירלענדישער רעפובליק, קומען פופציק־זעכציק טויזנט אַרבעטער יעדעס יאָר קיין ענגלאַנד, זוכן ברויט און דירות, ווייל ביידע אירלאַנדס קענען נישט שפּייזן זייערע זין און טעכטער.

די שוואַרצע אין הייד־פּאַרק האָבן אויך זייערע פּלאַטפאָרמעס. זיי קומען פון דזשאַמייקע און פון אַנדערע געווען ברימישע קאָלאָניעס. זיי קענען נישט צוקומען צו בעסערע ענגלישע מיידלעך, און טאָקע נישט צו בעסערע פּאָסטנס. הגם עס גייט זיי עקאָנאָמיש בעסער אין ענגלאַנד ווי אין דערהיים, גייט אָבער מיט מיט זיי די איינזאַמקייט און דערשלאָגנקייט פון איינזאַמע ענגע צימערלעך און שמוציקע געגנטן, און אומעטום ווו זיי ווייזן זיך, זעט מען זייער שוואַרצע הויט...

זיי רייַדן מיט פאַרביטערונג קעגן די ענגלישע מלוכה־פירער און אַפילו קעגן ענגלישן פאָלק. אַזאַ נעגער מיט אַ צעבראָכענעם ענגליש, קען זיך אַוועקשטעלן אויף אַ הויכער טריבונע און פלאַפלען פיצלעך שלעכט־צעקייַטן סאָציאַליזם, און דערקלערן אַז די ציוויליזאַציע און קולטור פון אייראָפּע איז דורכגעפוילט און לערנט גאָרנישט, און אַז די ענגלענדער זיינען די גרעסטע היפאָקריטן אויף דער וועלט. די שוואַרצע אַרום שטילן זייער אינפעריאַריטעט־קאָמפּלעקס, ווען זיי הערן אַזאַ דרשה, און די ענגלענדער אַרום נעמען עס אויף גוטמוטיק: אמת, בריטישע אימפעריאַליסטן פלעגן אויסנוצן די שוואַרצע, און אין הייד־פּאַרק מאַכט נישט אויס צו הערן שטראַף־רייד...

אינטערעסאַנט ווי איין נעגער רופט זיך אָן צו אַ יידן, בשעת דער ייד אונטערברעכט אים אינמיטן רייַדן:

— דו בינסט נישט מער ווי אַ נאַטוראַליזירטער בריטישער, דו „יאַק שעמאַש"!

דער זעלבער רעדנער איז אויף דער פּלאַטפאָרמע פון „אינטערנאַציאָנאַלן סאָציאַליזם"...

די זונטיק־צייטונגען ווי די „ניוס אָף דהי וואָרלד" און אַנדערע, זיינען פול מיט סעקס־סענסאַציעס, רויב, מאָרד און שווינדל. אויב דאָס קליינע אינזל האָט נישט גענוג סחורה פון דעם מין, ברייַנגט מען פון אַמעריקע און פון אַנדערע לענדער. דער דורכשניטלעכער בריטישער ווערט געפּאַשעט מיט גענוג זנות און מאָרד; סיידן ער לייענט דעם „אַבזערווער" און „סאַנדי־טיימס". די צוויי זונטיק־צייטונגען זיינען רייַנע.

מאַנטיק 22 מאַי:

היינט איז אַ „האַלידיי", אַ מין וווהיסטאַן־מאַנדיי"־יום־טוב. די וואַלקנס קריכן נידעריק איבער דעכער און פאַלן פאַרט נישט אַרונטער. זיי שפּאַצירן איבערן שטאָט און מאַרשירן אַרויס...

היינט איז באמת לעבעדיק אין היידּ־פּאַרק; טויזנטער נייע פּנימער און נייע רעדנערס. אָט רעדט איינער און קלאָגט, אַז דער קריגס־מיניסטעריום „באַרויבט די וואָס מאַכן דערפינדונגען", און רופט ענגלאַנד און אַמעריקע זאָל זיין פאַראייניקט אין איין נאַציע...

אַ יונגער ציגיינער פון אירלאַנד, וועלכער טראָגט לאַנגע האָר און אוירינגלעך, שמייכלט חנוודיק און בריינגט ציטאַטן פון שעקספּיר, פון דער ביבל, און פיל פילאָזאָפישע ווערק. זיין אָפּלאָכן פון זיך, פון אירלענדער, פון ענגלענדער און בכלל פון מענטשלעכער פאַרריסנקייט, איז דורכגעפלאָכטן מיט פיל וויסן און דערפאַרונג. ער שאַנעוועט די פּרויען אויך נישט. אַפילו זיין אַרט בעטן נדבות און אַרומגיין מיט דער היטל, איז אויך אייגנאַרטיק. ער קריגט טאַקע פּענים און פיל זעקס־פּענים, ווייל דער „גאָטס־זון", ווי ער רופט זיך, בריינגט זיי פרייד.

דערנאָך, ווי פון אונטער דער ערד, וואַקסט אויס נעבן אים, אַ בלאָנדגעפאַרבטע פרוי, וועלכע זעט אויס עלטער פון אים, און ער רייסט איבער זיין „פּאַרשטעלונג — ער גייט טרינקען טיי...

האַרלעי־סטריט

דינסטיק 23 מאַי:

לאַנגע שטילע גאַסן אַרום האַרלעי־סטריט. די קעלער־צימערן זיינען אַלע געבויט פאַר דינסטן. די צימערן אויבן, די פראָנטאָווע, זיינען מיט הויכע באַלקנס, מיט אַלט מעבל און מיט אַלטע אַלמנות...

די „מיוס"־געסלעך מיט זייערע שטיבלעך און וואָזאָנען, זיינען וו פון מעשה־ביכלעך: אָט, באַלד וועלן אָנקומען פרינצעסינס און פרינצן, וועלכע האָבן פאַרלוירן די טראָנען; אָט, באַלד, וועלן זיך עפענען טירן צום 17טן יאָרהונדערט...

אויטאָמאָבילן פאָר יעדן הויז מיט וואָרענונגען: „דאָס פלאַץ איז רעזערווירט פאַרן דאָקטאָר". די דאָקטוירים „ספּעציאַליסטן", פראָקטיצירן אין האַרלעי־סטריט, און פיל פון זיי וווינען אין די געסלעך אַרום.

ניין, די „סאָציאַליזירטע" מעדיצין, וואָס די לייבאָר־פּאַרטיי, בשעת

דער מאַכט נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָט איינגעפירט אין ענג־לאַנד, און פאַר וועלכער עס שרעקן זיך, אַדער זיי שרעקן די בירגער אין אַמעריקע, די אַמעריקאַנער דאָקטוירים־געזעלשאַפט האָט נישט אָפּגעשאַפט דעם קלאַס פון ספּעציאַליסטן־דאָקטוירים וואָס לעבן און מאַכן געלט פון די רייכערע קלאַסן. האַרלעי־סטריט האָט געגוג פּאַציענטן; אַ מערהייט זעט מען פֿאַרמעגלעכע פרויען, וואָס באַזוכן די טייער־באַצאָלטע דאָקטוירים, ביז מען געפינט ביי זיי אַ קרענק...

פון איין זייט, מערב־צו, רוישט און טומלט בייטאָג די באַרימטע אָקספֿאָרד־גאַס, און פון דער צווייטער, דער צפון־מערב־זייט, ליגן צעשפּרייט די שטחים פון רידזשינט־פּאַרק. האַרלעי־סטריט ווערט גיכער באַהערשט פון דעם ריזיקן שיינעם גאָרטן, וווהין די רייכע איינוווינער פון די גאַסן אַרום ,שיקן זייערע קינדער זיך שפּילן, אונטער דער אויפזיכט פון גוווער־נאַנטקעס, וועלכע רעדן צו די קינדער ענגליש מיט אַ דייטשישן אַדער פראַנצויזישן אַקצענט.

דאָ, אין רידזשינט־פּאַרק, שטייען די ביימער פאַראייניקט: זייערע צווייגן און בלעטער שאַפן אַ מין באַלדאַכין־חופּה און לאָזן נישט אַריין די זון; דאָ, אין דעם פּאַרק, דופטן רויזן און אַזויפיל אַנדערע בלומען, און דאָ ווערן אויך געשפּילט שעקספּירס דראַמעס אונטערן פרייען הימל — וועג עס רעגנט נישט...

דעם יידישן וועלט־קאָנגרעס (בריטישע סעקציע) האָט זיך דווקא פאַרגלוסט אַריינצוכאַפּן אין איינעם פון די געסלעך — אין ניו קאַווענדיש־סטריט. דאָ קען מען טרעפן דעם חשובן ד״ר אהרן שטיינבערג, וועלכער בריינגט אַריין יידישע היימישקייט אין דער אַרגאַניזאַציע, און דאָ טרעפט מען אויך דעם פאַרפוילישטן ווינער זשורנאַליסט, יוסף פרענקעל, וועלכער איז שטענדיק פאַרנומען מיט זוכן און אויסשניידן שטיקער פון דער יידי־שער וועלט־פּרעסע.

אין ווייטשעפּל

מיטוואָך 24 מאי:

דאָס ערשטע כאַפּ איך אַ בליק צו דעם בית־עולם. מען הערט גאַנץ פרי אַ פויגל־געזאַנג: די פייגל זוכן עסן און זינגען; זינגען און זוכן — אַן שירה גייט עס נישט ביי זיי.

און די טויטע? זיי רירן זיך נישט. די מצבות שיינען און זיי רוען אין

דער ערד. אָט זעט מען ווי מענטשן לייגן בלומען, אויפזעערס באַשפריצן עלטערע בלומען, אוּן פייגל שפרינגען פון מצבה צו מצבה, מיט געזאַנג אוּן צוויטשעריי; זיי האָבן אַלע מענטשן אין דער אַדמה...

מאַדנע: אַ פעסטער מאַן מיט אַ רויט פּנים פאַרנעמט זיך גאָר מיט גראָבן אַ קבר; ער וויל אַרײַנלייגן מער מענטשן — ס׳איז אים נישט גענוג...

*

נעמן מען דעם באַקאַנטן נומער, פינף־און־צוואַנציק, אויטאָבוס, מען זעצט זיך אויבן, אוּן מען פאָרט אַנקוקן וואָס עס מאַכט ווייטשעפל. דעם גאַנצן וועג פון אַקספאָרד־סטריט, דורך האָלבאָרן אוּן דורך דער „סיטי״, זעט מען נייע געביידעס אוּן אַפּגעפּרישטע גאַסן; מען האָט כּמעט ווי אויס־געגלייכט אוּן פאַרגלעט דעם חורבן, וואָס די דייטשן האָבן דאָ אַנגעטאָן מיט זייערע עראָפּלאַנען אין די מלחמה־יאָרן. וועָן איך קום צו צו אָלגייט אוּן נעם זוכן די „ווייסע קירכע״, וואָס אויף איר נאָמען רופט זיך די געגנט, איז די קירכע נישטאָ. ווייזט אויס, אַז זי איז געווען אַזוי צעשעדיקט פון די באָמבעס, אַז מען האָט איר מער נישט געקאָנט האַלטן אויף די פּיס...

איך נעם פאַרקערעווען צו די געסלעך פון בריק־ליין אוּן אַלד־מאַנ־טעגיו. אָט צווישן די דאָזיקע געסלעך האָב איך פאַרבראַכט חדשים, בשעת איך בין אַלס יונג בחורל אַנגעקומען אַן אומלעגאַלער קיין ענגלאַנד. איך זע, אַז דאָס אַלטע הויז איז נאָך דאָ, אָבער דאָס אַלטע פּאַרפאַלק, וועלכע האָבן געהאַט אַ מין טיי־הויז אונטן, אוּן איך האָב געהאַט אַ צימער אויבן, לעבן מער נישט. צו דעם אַלטן דורכגעטריבענעם ייד פלעגן אַריינקומען פיל געהיים־אַנענטן כאַפּן אַ טעפּל טיי; זיי איז גאָרנישט איינגעפאַלן, אַז אויבן וווינט אַן אומלעגאַלער אימיגראַנט...

די געסלעך אַרום זענען אויס אָזוי אָרעם אוּן אָפּגעלאָזן ווי פריער — אפשר אַ ביסעלע מער. די יידישע וועבער אוּן די קליינע קרעמלעך; אַלץ מיט אָפּגעלאָזנקייט אוּן אַרעמקייט.

די מיסיאָנען־הייזער אוּן „סאַלווייישן אַרמי״־האַטעל, זיינען נאָך אַלץ דאָ. איין מיסיאָנען־הויז נעבן צעבראָכענעם אַמאָליקן „פּאַווילאָן״־טעאַטער, שטעלט אַרויס פּסוקים פון ישעיהו אין פּענצטער, אוּן זיי טייטשן דערפון, אַז „גאָטס זון״ וועט קומען אוּן מן הסתם איז עס זייער יעזוס...

דערנאָך נעמט ווייטשעפל־רויד זיך באַוויזן מיט שנייִדעריי־געשעפטן אוּן טעלעוויזיע־קראָמען, אוּן פון ווייטשעפל אונטערגרונט־סטאַנציע, וווּ עס האָט צענדליקער יאָרן געקינגיגט די טאָג־צייטונג מיט אַ דייטשמעריש

יידיש, מיט מאָריס מייער בראש, ציט זיך אַזש ביז מייל־ענד, און ווייטער, אַ לאַנגע צעצויגענע קייט פון גראָ־קאָליר און אַפּעטיטלאָזיקייט...

אָבער, יידישן לשון, אַ חוץ שטענצלס „העפּטלעך", וועלכע מען זעט נישט דאָ אין אַ פּראָסטן מיטוואָך אַרויסשיינען פון אַ רעדאַקציע־פּענצטער, איז עפּעס נאָך יאָ פאַראַן אין ווייטשעפּל. אָט אין אַ געסל ניו־רויד, צווישן ווייטשעפּל־רויד און קאָמערשל־רויד, איז דאָ אַ יידישע דרוקערייַ, און דווקא דאָ, וווּ מען קען באַלד לאָזן די דרוק־מאַשינען, האָט זיך אַריינגעצויגן אַ וואָכנצייטונג „די אידישע שטימע", וואָס איז געגרינדעט געווארן פונעם פאַרשטאַרבענעם שרייבער סאַכאַטשעווסקי, נאָכדעם ווי די „צייט" איז אונטערגעגאַנגען.

די רעדאַקטאָרן פון דער זייער אַרעמער וואָכנצייטונג זיינען: קרעדיטאָר און ליסקי. דער אַלטער קרעדיטאָר, וועלכער לעבט שוין 52 יאָר אין ענג־לאַנד, האָט פאַרדינסטן פאַרן יידישן און העברעאישן וואָרט אין ענגלאַנד. ער שרייבט נאָך היינט אַן אַן אינטערעסאַנטן עסיי. ער איז פריינטלעך און חבֿרישׂ. ער דערציילט, אַז ער האָט מיט עטלעכע יאָר צוריק געוואָלט זיך באַזעצן אין ארץ־ישׂראל, האָבן זיי אַבער געזאָגט, אַז ער איז צו אַלט...

ל. ווידער, ער רעדט נישט מער ווען זיך און טאָלסטאָי (זיין געווען ווייב האָט אים פאַרגליכן צו טאָלסטאָי. טאָלסטאָי האָט געשאַפן „מלחמה און שלום" און „אַננאַ קאַרענינאַ", און ל. האָט אָנגעשריבן עטלעכע דער־ציילונגען...). ער אַרבעט פלינק, מעשׂה רעפּאָרטער, פרעגט אויס וועגן יידישן לעבן אין אַמעריקע, און ער פאַרצייכנט.

וואָס אַן אמת האָב איך נאָך געוואָלט כאַפּן אַ לענגערן שמועס מיט דעם עלטערן און חשובן רעדאַקטאָר קרעדיטאָר, כדי עפּעס אַרויסקריגן וועגן זיין אידעם יו גייטסקעל דער פירער פון דער בריטישער לייבאָר־פּאַרטיי (ער לעבט שוין נישט), וועלכן מ׳האָלט פאַרן צוקונפטיקן פּרע־מיער־מיניסטער פון ענגלאַנד.

אָבער דער אַלטער ק. איז געווען מיד, האָב איך פאַרקערעוועט צו אַנדערע שמאָלע געסלעך צווישן ווייטשעפּל און קאָמערשל־רויד, ביז איך בין צוגעקומען צו אַדעליין־גראָווּ, וווּ איך האָב געהאַט מיין ערשט צימערל אין לאָנדאָן, ביי אַ פרוי פון לאָמזשע, פאַר צען שילינג אַ וואָך. דאָס אַלטע הויז שטייט נאָך. אָבער די הייזער אַרום פון „ערליך קאָטיידזשעס", זיינען מאָדערנער און לופטיקער.

פרעג איך אויס אַן עלטערן יידן וועגן די נייע מאָדערנע הייזקעס, קומט גלייך אַרויס אַ פּעטלעכע שיינע יידענע און בעט מיך אַריין צו זיי אין דער נייער הייזקע, און פירט מיך אַרום ווייזן די צימערן און מעבל, וויאַזוי זיי

האָבן זיך איינגעאַרדנט פאַר צוויי פונט און זיבן שילינג אַ וואָך (7—8 דאָלאַר). און ווי דער שטייגער אין ענגלאַנד: די הייזקע פאַרמאָגט אויך אַ פּיצינקע גערטנדל פון אונטן...

זיי ווייזן מיר פאָטאָגראַפיעס פון קינדער און אייניקלעך, און די פרוי בעט מיר איך זאָל מיטנעמען גרוסן צו אירס אַ שוועסטער אין שיקאַגאָ.

צווישן פינף און זעקס אוונט זעט מען די ווייטשעפּלער גיין פון דער אַרבעט. די פרויען זען אויס בלאַס און די מענער פאַרהאַרעוועט. מען אַרבעט ביי מעכאַנישע פאַכן און ביי מעבל. די פרויען אַרבעטן מערסטנטייל ביי שנייַדעריי־פאַכן.

צווישן די אַלע אַרבעטס־מענטשן אין ווייטשעפּל, זעט מען זייער ווינציק יידישע פּנימער; די 250 טויזנט יידן אין לאָנדאָן זיינען אַרויס פון די פּראָלעטאַרישע ריייַן...

אויך פיל שוואַרצע אַרבעטער אין ווייטשעפּל. זיי, די מענער און שוואַרצע פרויען, זען נישט אויס צו זיין צו גליקלעך מיט דער אַרבעט אין דער הויפּטשטאָט פון בריטישער „קאָמאָנוועלט"; עס ליגט נישט צופיל פרייד אויף די פּנימער פון נעגער־מענער און נעגער־פרויען, וועלכע מאַרשירן פון פינצטערע גאַסלעך, וווּ עס געפינען זיך אַלטע פאַבריקן און וואַרשטאַטן.

די שענקען זיינען פאַרפולט. באַלד נאָך דער אַרבעט, לויפן מענער אין די שענקען. מען טרינקט זיצנדיק און שטייענדיק אין די פינצטערע שענקען.

יונגע און עלטערע מענער האַלטן גלעזער ביר און זיינען פאַרטראַכט. די שענק ראַטעוועט זיי אפּ פון מאָנאָטאָנער גראָער אַרבעט; די שענק אָדער ווי מען רופט עס אין ענגלאַנד „דהי פאַב", איז אַ וויכטיקע אינסטיטוציע.

אין לייאָנס קאָפע־הויז זיצן עלטערע יידן און נישט־יידן, איבער טעפּלעך טיי; די מענטשן זעען אויס ריטווערטע (פענסיאָנירטע). מען זעט אויך פיל פרויען יידישע, מיט געפּאַרבטע האָר אויף שרייענדיק בלאָנד; דאָס האָט מען קיינמאָל נישט געזען אין ווייטשפּעל.

אַרום אַכט אוונט רו איך מיר אפּ אין קליינעם סקווער פון סטעפּניגרין; דאָ האָב איך אַמאָל געווויינט ביי אַ יונג פּאָרפּאָלק, ענגלישע יידן, וועלכע פלעגן אייַנער צום אַנדערן נישט אַרויסריידן מער ווי דריי ווערטער אַ טאָג... (עס דערמאָנט זיך: וועז איך האָב מיר איבערגעצויגן פון אַדעליין־גראָוו, אַהערצו, האָב איך געדונגען אַ קליין האָנט־וועגעלע, אָנגעפּאַקט מיינע צעברעכענע וואַליזקעס מיט העמדער און אַלטוואַרג און מיינע ביכער

און זשורנאַלן, יידישע, געלייגט פון אויבן. זיינען פון ערגעץ־וווּ אַנגעקומען ווינטן און זיי האָבן באַשלאָסן מיט מיר זיך אַ שפּיל געבן: זיי האָבן געגומען בלעטערן די אַלטע ביכער און זשורנאַלן צו זען וואָס איך לייען, און אַזוי בלעטערנדיק, ווי נישט קיין איידעלע ווינטן קענען, האָבן זיי אַרויסגעריסן די בעסערע אַרטיקלען און די אינטערעסאַנטע זייטלעך, און זיי געהויבן אין דער לופטן און דערנאָך צעווואַרפן איבער דער גאַס... איך בין נאָכגעלאָפן כאַפן די בלעטלעך און זיי, די בייזע ווינטן, האָבן דערווייל פון וועגלעך אַראָפגעשלעפט גאַנצע ביכער און צעווואַרפן איבער דער גאַס. די ענגלענדער האָבן געכאַפט אַ קוק וואָס דער ווינט גיט זיי צום לייענען, געזען, אַז דאָס איז נישט זייער לשון, האָבן זיי שטילערהייט, אַפילו מיט סימפּאַטיע צום גרינעם, געלאַכט...).

פונקט דאָ אַרום סטעפּני־גרין, וווּ עס געפינט זיך אַ יידישער שפּיטאָל, אין וועלכן דער איינזאַמער דיכטער און מאָלער ס. פּאַלמע (סאַווינסקי) האָט פאָר מיין אָפּפאָרן פון ענגלאַנד אויסגעהויכט זיין נשמה, האָט זיך פאָר־גלוסט דער לאָנדאָן קאָנטי קאָנסיל אויסצובויען וואָלקנקראַצערס; נייע זעכצנשטאָקיקע געביידעס פול מיט גלעזערנע וועגט און גרויסע פענצטער, דורכצולאָזן זון (וועז זי קומט אַ מאָל קיין לאָנדאָן...) און לופט.

אַרום די נייע געביידעס ליגט נאָך אַ שטיק מלחמה איסט־ענד, פון צעשטערונג און חורבות; אַפילו טייל פּיצעלעך בלעכענע הייזקעלעך (מיט גערטנדלעך, פאַרשטייט זיך) זיינען נאָך דאָ, און פיל אַרבעטער־פאַמיליעס לעבן אין די הינטישע נעסטן. דערפאַר, אבער, איז אַ קליינע „אַרטאַדאָק־סישע" סינאַגאָגע געווואָרן דאָ איבערגעבויט. דער שמש טוט מיר אָפילו פאַרזיכערן, אַז זיי האָבן יעדן טאָג אַ 10—12 יידן צום מנין (איך קוק זיך צו צו די יידן אין שול, און איך באַמערק איינעם מיט אַ ברייט פּנים, אַ יייד אַ פאַרעלטערטער, מיט וועלכן איך האָב אַ מאָל געאַרבעט אין אַ שוויץ־פאַבריק, געטאָן סעקציע־אַרבעט ביי ביליקע דאַמען־מאַנטלען. נו־ן, איך רעד נישט צו אים: דער ייד איז געווען אַ סוואַלאַטש און אונטערלעקער צום באַלעבאָס; אַלע האָבן אים פיינט געהאַט)...

אַ ביסעלע ווייטער אין די אַרעמע געסלעך, זע איך קינדער פון ווייסע, שוואַרצע און ברוינע (אינדיער) שפּילן זיך צוזאַמען. אַ דאַרער הונט האָלט אַ שמאַטע צווישן די ציין און די קינדער רייסן, שלעפּן די שמאַטע, און דער הינט דרייט זיך און גיט נישט נאָך. עס פּאַרשאַפט די קינדער פיל פאַרגעניגן. די ווייסע און שוואַרצע קינדער זיינען אַרעם און אָפּגעלאָזן, אָבער די קינדער פון אינדישע עלטערן טראָגן לאַנגע ווייסע און בלאָע

טראַדיציאָנעלע קליידער, ספּעציעל די מיידעלעך — זיי באַזיצן אַן אייגנ־אַרטיקן חן.

איך בין שוין פֿאַרקראָכן אַזש ביז ליימהויז. דאָ טרעף איך גאָר ווי יונגע און מיטליעריקע פרויען, אָנגעטאָן אין ווייס־שמוציקע כאַלאַטן אַרבעטן אין אַ גרויסער גאַזאָלין־טאַנציע. זיי פֿאַרמאָגן אַפּילו אַ ביסל חן און ווייבע־רישקייט ביים פֿאַמפֿעווען בענזין פֿאַר די דורכפֿאָרנדיקע אויטאָמאָבילן.

דאָנערשטיק 25 מאַי:

היינט אינדערפרי שיינט ווידער די זון, דער בית־עולם לאַכט און שיינט אַריין אין מיין פּענצטער. איך זע ווי אַ מאַן באַגיסט און פּרישט אָפּ די בלומען ביי די קברים, און אַ צווייטער רוימט אַוועק צווייגלעך און בלעטער. אַ ביסעלע ווייטער זע איך ווי עס שטייט שוין גרייט אַ גאַנצע ריי מיט נאָר־וואָס אויסגעגראָבענע קברים. עס ווערט מיר קאַלאַמוטנע אויפן האַרצן: די באַגרעבערס האָבן זיך פֿאַרלייגט און ווילן אַלע לעבעדיקע פון לאַנדאָן שלעפּן אין דער ערד אַריין; איך טראַכט, אַז מען דאַרף באַצייטנס אַנטלויפן פון שטאָט.

*

„עקזאָדוס"־פילם. אין אַ קינאָ ביי טאָטנהיים קאָרד־רויד, זע איך דעם פילם געבויט אויף דעם סיפור המעשה פון לעאָן יוריס, אַ יידישער שרייבער פון אַמעריקע, וועלכער האָט נישט געקאָנט צו גוט דאָס יידישע לעבן אין מזרח־איראָפּע. אָבער ער גיט איבער דראַמאַטישע מאָמענטן צווישן דער הגנה און אירגון־לייט, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין געדולד, און דער קאַמף מיט די ענגלישע מאַנדאַטאָרן, וועלכע האָבן נישט געוואָלט אָפּטרעטן פון פּאָלעסטינע מיט ווירדע, נאָר אינטריגירט אַז ייד און אַראַבער זאָל זיך אויסשעכטן...

נעבן מיר זיצט אַ פּעסטער הויכער ענגלענדער. ער דרייט זיך, קרומט זיך, און קען נישט אויסהאַלטן וויאַזוי מען שטעלט פּאָר זיינע מענטשן אין פּאָלעסטינע, ביי דער הפּסקה פּאַרלאָזט ער זיין פּלאַץ און קומט נישט מער צוריק...

זונטיק 28 מאַי:

היינט פּאַרברענג איך ביי מיין פּריינט דעם זשורנאַליסט ד., וואָס ווויינט מיט זיין פּרוי אין זייער אייגענער הייזקע אין גאָלדעס־גרין געגנט. ער איז פון די אינציקע יידיש־שרייבנדיקע זשורנאַליסטן אין לאָנדאָן,

וועלכער מאַכט נאָך אַ לעבן פון דער פּען, נישט אַזויפיל פון זייַנע קאָרעס־כּאַנדענציעס וואָס ער שיקט דאָ און דאָרטן, ווי פון זיין פּריוואַטער יידיש־שער נייַעס־אַגענטור „איוונא", וועלכער אָפּערירט פון זיין ווווינונג.

כּאַרשטייט זיך, אים האָט צוגעשפּילט זיין קאָמעדיע „דער קעניג פון לאָמפּעדוסאַ", ווי אַ יידיש־בריטישער לופּטפּליער מוז זיך אַראָפּלאָזן בשעת דער צווייטער וועלט־מלחמה אויף אַן איטאַליענישן אינזל (פון די נייַעסן אין די צייטונגען), און די איטאַליענער גיבן זיך אונטער און קלייבן אויס דעם פּליער פּאַר זייער קעניג...

נו, דערנאָך האָט ד. אַריינגעקריגן אַ שיין ווייבל, אַ ווינערין, און ביידע נעמען אויף פּיין אַ גאַסט.

צוערשט עפּל־שטרודל מיט טיי, און דערנאָך זיצן מיר ביים אָוונט־ברויט. ד. פּאַרמאָגט אַ שטילן, כמעט צניעותדיקן הומאָר, און דערציילט פון יידישע שרייבערס און טוערס אין לאָנדאָן. מיר ריידן ווענג דער מלחמה־צייט אין לאָנדאָן (ד. לעבט אין ענגלאַנד זינט 1938), ווען עס האָבן געלעבט אין דער דאָזיקער שטאָט, איציק מאַנגער, א. מ. פּוקס, לעאָ קעניג (אַן אַלטער תושב אין ענגלאַנד), ש. טויביש, עובד, ד. ווארשאַווסקי, מ. קאַץ און די פּאַרשטאָרבענע: י. ה. לעווי, פּאַלמע, טיגער, אסתר קרייטמאַן (אַ שוועסטער פון י. י. זינגער און פּונעם שעמעוודיקן גרויסהאַל־טער י. באַשעוויס, וועלכער דערמאָנט קיינמאָל נישט, אַז זיין שוועסטער איז געווען אַ שרייבערין...), קייט, בראָון, גאָלדענבערג, גאָלדאָווסקי, סאָכאַ־טשעווסקי און אַזעלכע, וועלכע מ׳האָט אפשר נישט דערזען: זיי פלעגן שרייבן און קיינמאָל נישט דרוקן זייער שרייבעריי... וועג מיר ציען אונטער אַ סך־הכל, וועלט קאָלאָמוטנע אויפן האַרצן, וואָס פון דעם יידיש־שאַפּע־רישן לאָנדאָן איז געוואָרן.

ד. בלייבט אַבער נישט שטיין ביי די „אַנטלאָפענע" פון ענגלאַנד און ביי די טויטע; ער כאַפּט אויף און פאַרנאָטירט (אפשר אויך אין אַ טאָגבוך?) די טוערס און אויפּפירונגען פון די איבערגעבליבענע שרייבערס און זשורנאַליסטן אין לאָנדאָן.

אַזוי ווי ביי מענטשן, אַזוי ביי שרייבערס, יידישע. ווי האָט אַ מאָל משה נאַדיר געשריבן? אַ קעניג איז אַ מאָל אַ מענטש, און אַ מאָל דאָס אויך נישט. יידישע שרייבערס זיינען אַ מאָל מענטשן און אַ מאָל — — —

דאָנערשטיק 1 יוני:

ביי דעם יידישן דענטיסט פון אירלאַנד.

קאָלטע טעג אין לאָנדאָן. די וואָלקנס הענגען ווי אויף אַ דינעם שטריק,

נאָר זיך אַרונטערצולאָזן און פאַרגיסן די שטאָט. אין אַזאַ מרה־שחורהדיקן טאָג, גיי איך מיט מיין צאָן־וויטאָג צו אַ יידישן דענטיסט אין גאָלדערס־גרין, און איך זע, אַז דער מעדיצין־סיסטעם איז אַפילו גוט פאַר טוריסטן...

אָט האָב איך איינגעצאָלט איין פונט, און איך בין באַרעכטיקט צו קריגן היילונג פאַר אַלע ציין — אויב עס זיינען פאַראַן לעכער.

דער סימפּאַטישער יונגערמאַן, וואָלף, דערציילט מיר פון זיינע צוויי און אַ האַלב יאָר אַרבעט אַלס דענטיסט אין ישראל־קיבוצים, און פרעגט אויס וועגן יידישן און אַלגעמיינעם לעבן אין אַמעריקע. ער רעדט יידיש, וואַרפט אַריין העברעאישע ווערטלעך, און וויזט אַרויס פיל היימישקייט, וואָס ער האָט איבערגענומען פון זיינע פוילישע עלטערן.

איך וויל וויסן פאַרוואָס די אירלענדער, וועלכע האָבן געקעמפט קעגן דער ענגלישער אָקופּאַציע און דעראָבערט כמעט זייער גאַנץ לאַנד, פאַרוואָס זיי האָבן נישט איינגעפירט זייער אַלטע אייגענע שפּראַך, גאַעליק, אַלס די שפּראַך פון אירלאַנד. ער זאָגט, אַז דע־וואַלעראַ און אַנדערע האָבן דאָס פרובירט טאָן, אָבער די ענגלענדער האָבן באַוויזן צו אַסימילירן די אירלענדער אין זייער שפּראַך, און די בעסטע פאַעזיע אין ענגליש, ווערט גראָד געשאַפן פון אירלענדער, וועלכע לעבן אין ענגלאַנד. אָט דאָס הייסט דער כוח פון אַסימילאַציע!

בייטאָג זיך איך אויבן, אין לייאָנס קאָפע־הויז אויף פּיקאַדילי, און עס זעט אויס ווי נאָך דער מלחמה: פיל יונגע שיינע מיידלעך פון דער שווייץ, פראַנקרייך, דייטשלאַנד און פון די סקאַנדינאַווישע לענדער, וועלכע זיינען געקומען צולערנען „מער ענגליש", האָבן דערווייל געמוזט אָננעמען פאָסטנס אַלס גווועראַנטקעס און דינסטמיידלעך ביי רייכע און מיטלקלאַס־ענגלענדער, און ווען זיי קריגן אַ האַלבן טאָג פריי, פאַרברענגען זיי אין די געוויימע קאָפּעען און אין פּאַרקן. די רייצנדיקע מיידלעך, אַוועק פון דער היים, האָבן ליב צו פירן ראָמאַנסן אין דער פרעמד, או טוען נישט ווינציק שטילע ענגלענדער „פאַרפירן" מיט זייער חן...

ענגלאַנד זאָל זיך אַנטוואָפענען?

זונטיק 4 יוני:

אין טראַפאַלגאַר־סקווער זיינען היינט פאַרזאַמלט הונדערטער פאַצי־פיסטן פון אַלע מינים. פיל פון זיי זענען אויס אידעאַליסטן און פיל זענען אויס ווי נאָכשלעפּערס. יונגעלייט מיט בערדלעך און נישט געוואָשענע

מיידלעך, וואָס טראָגן הויזן, זיינען די מערהייט. מען זעט אויך פּנימער פון באַקאַנטע קאָמוניסטן, און עטלעכע מיט אַ טראַנספּאָראַנט פון קאַטויילישע פּאַציפיסטן.

אָט זיינען אַנגעקומען, אין אַ גרופּע, פּאַציפיסטן, וואָס מאַרשירן (איבערן אַטלאַנטישן ים?) פון סאַן־פראַנציסקאָ ביז מאָסקווע. די אַמע־ריקאַנער, צווישן וועלכע איך דערקענ יידישע פנימער און דעם אַקצענט פון ברוקלין, ווילן, אַז אַמעריקע זאָל זיך אויך אַנטוואָפענען, און ווילן זאָגן כרושטשאָוון אין מאָסקווע (אויב מען וועט זיי בכלל אַרייַנלאָזן...), אַז ער זאָל אויך טאָן דאָסזעלבע... פאַרוואָס זיי פאַרשטענדיקן זיך נישט מיט מאָסקווער פּאַציפיסטן, אַז די מאָסקווער זאָלן איינאַרדענען אַזאַ מין דעמאָנסטראַציע ביים קרעמלין, פאַרשטייט איך נישט.

דערנאָך הייבט זיך אָן אַ מאַרש פון טראַפאַלגער־סקווער ביז האַמער־סמיט; זיי ווילן אָפּווארטן דעם אַמעריקאַנער פרעזידענט קענעדי, וועלכער האָט געהאַט אַ „שפּיצן־קאָנפערענץ" מיט כרושטשאָוון אין ווין.

מען זעט אויך גאַנצע פאַמיליעס מיט זייערע קינדער, זיי זענען אויס מלוכה־אָנגעשטעלטע, פון פּראָפעסיאָנעלן קלאַס, און אַזעלכע, וואָס לעבן פון אייגנקונפטן און ירושות (אַרבעטער זעט מען נישט צווישן די מאַרשירנ־דיקע). זיי ווילן אַ „נייטראַל" ענגלאַנד, וויל נוקלעאַר־וואָפן וועט ענגלאַנד נישט ראַטעווען בשעת אַ מלחמה. די פאָליציי מאַרשירט מיט רואיק.

*

אַ טרויעריק פּנים...

נאָך דער דעמאָנסטראַציע זע איך אַ פרוי אין די פופציקער, אַנגעטאָן אין אַ פוטער־אימיטאַציע־מאַנטל, און מיט אַ טיכל איבערן קאָפּ. איר פּנים איז פאַרביטערט און פאַרהאַרטעוועט; איר בליק איז פול מיט ליידן און פיינטשאַפט —קוים וואָס זי שלעפּט אירע געשוואָלענע פיס...

זי גייט פאַמעלעך אוּן טראָגט אַ גרויסן פּאַפּירענעם האַנט־בייטל — אַ „שאָפּינג־בעג" (ווו גייט זי אייגנטלעך זונטיק, וועט אַלע געשעפטן זיינען פאַרמאַכט?).

די פרוי האָט אַ מאָל געשריבן ביכער וועגן סאָציאַליזם און דיאַלעקטיק, און איר מאַן לעבט נישט מער מיט איר. אַ רחמנות צו זען וואָס פון דער שיינער, לעבעדיקער, קלוגער פרוי איז געוואָרן...

דער ענגלישמאַן אויפן גראָז...

ווו נאָך העגען וואַלקנס און קענען נישט אַראָפפאַלן, ווי אין לאָנדאָן? ווו נאָך איז די לופט און די נאַטור אַרום אַזוי פלעגמאַטיש, פויל און פאַר־שלאָפן אינמיטן אַ זומער־טאָג, ווי אין לאָנדאָן? ווו נאָך איז אַזוי דושנע, שטיקנדיק, נישט צו כאַפן דעם אָטעם, ווען די טעמפּעראַטור איז נישט מער ווי 72 גראַד?

זיץ איך אין סט. דזשיימס־פּאַרק, ווו איך האָב אַ מאָל געהאַט ראַמאַנ־טישע באַגעגענישן, און איך באַטראַכט דעם ענגלישמאַן אויפן גראָז.

די ענגלישע מענער און פרויען, וואָס מ׳זעט דאָ אַ זונטיק נאָכמיטאָג אויפן גראָז, זעען אויס צו זיין פון באַלעבאַטישע היימען, וווּ סעקס ווערט בכלל נישט דערמאָנט .מען לייענט דערפון אין צייטונגען און אין ביכער; אָבער אַריינברענגען אַ גלעיבטן אָדער אַ גלעיבטער צו זיך אין צימער — זאָל גאָט אָפּהיטן!

וואָסי, ענגלאַנד איז עפּעס פאַריז, ווו יעדע פרוי שלאָפט מיט וועמען זי ווייל?; (אַזוי האַלטן די ענגלענדער...). וואָס ווילן די שכנים זאָגן? ווער טוט עס אָזאַ זאַך וואָס איז נישט בריטיש?!

נו, פיל ענגלענדער פון מיטלען קלאַס, אָדער אַ ביסעלע נידעריקער, ווילן פאָרט אויסדריקן זייערע גענילן און עמאָציעס, און ווילן פאָרט אַרויס־ווייזן צערטלעכקייט צו אַ פרוי — אַ מאָל. און די ענגלישע פרוי: אוי, ווי, ווי זי איז אויסגעהונגערט און לעכצט נאָך אַ ביסעלע צערטלעכקייט און באַריר. זי ווייל טאָקע נישט האָבן דעם נאָמען פון אַ „קאָלטער פרוי", וואָס אַלע אויסלענדישע פרויען זאָגן אויף איר; און די ענגלענדער וואָס קומען צוריק פון אויסלאַנד...

קומט מען זומער („וועדהער פּערמיטינג") אין פּאַרק אַריין, און מען צעלייגט זיך אויפן גראָז (מיר דאַכט, אַז צוליב דעם האָט לאָנדאָן אַזויפיל פּאַרקן אין שטאָט...).

ליגן זיי, אַזעלכע שטיל־אויסזעענדיקע און תמימותדיקע פריילינס פון אונטער לאָנדאָן, אַלע פון „בעסערע היימען", און די יונגעלייט, אויך נישט פון אונטערוועלט־שטובן, נאָר טאָקע אַנגעשטעלטע אין בענק, ביוראָען און געשעפטן. און זיי נעמען אַרום, קושן און האַלזן זייערע מיידלעך; מען צאַפּלט, מען רעגט זיך אויף און מען קלעפּט אייגער צום צווייטן שהען דורכאַנאַנד.

פאַרשטייט זיך, אַז צווישן די יונגע, תמימותדיקע פרויען און שע־

מעוּדיקע מענער, מיט האַלטונג, כאָפּן זיך אויך אַריין אַרבעטער־טיפּן און מיידן נישט מיט אַזעלכע שיינע און יונגע פּנימער; די דינסט־מיידן פון אירלאַנד און פון ווייל׳ס, זיינען גראָד נישט אַזוי אייגעשפּאַרט כסדר אַרונ־טערצוציען דאָס קליידל און פּאַרדעקן די אונטערוועש — זעט מען טאָקע אַרויס שטיקער לייב.

גייען אַדורך עלטערע פרויען און מענער, טאַטעס, מאַמעס, זיידעס און באָבעס, און דרייען אַוועק די קעפּ; כאָפּן אַ בליק און דרייען ווידער אַוועק די קעפּ. ניין, זיי זוכן נישט זייערע טעכטער און אייניקלעך; „זייערע", זיינען זיי זיכער, ווילן זיך נישט אויסלייגן און קלעפּן איינער צום צווייטן, אָט ביים סאַמע ברעג פון די סטעזשקעס, ווו מענטשן שפּאַצירן...

אַ סך פון די עלטערע מענטשן, ספּעציעל די עלטערע ווייבער, זאָגן שטיל: — דאָס איז דאָך שאָקירנדיק!

אַ צווייטע קוקט בייז אויף איר מאַן, ווי ער וואָלט געוואָלן שולדיק, און שרייט אויס:

— דאָס איז שרעקלעך! דאָס איז פול מיט חרפה!

די מערהייט אָבער שפּאַצירן דורך, און זאָגן גאָרנישט. זיי קוקן זיך איבער, שמייכלען און גייען ווייטער. זיי פּאַרשטייען, אַז די פּאַרלעך אויפן גראָז קענען זיך נישט דערלויבן גיין זוכן האָטעלן; און דאָ, אויפן גראָז, ווילן זיי סיי ווי נישט גיין צו ווייט...

טאָקע, אמת. דער ענגלישמאַן וועט נישט גיין „צו ווייט". ער רייסט נישט קיין אונטערוועש, און ווערט נישט צעהיצט „איבער דער מאָס". דער ענגלישער האָט עפּעס אַ מין מאָס וואָס קען זיך אָפּשטעלן אויטאָמאַטיש, און נישט גיין ווייטער... די ענגלישע פרוי רייצט אים, רעגט אים אויף און ציט אים אָן (ספּעציעל די ענגלישע פרויען זיינען פּעיק אויף אַזעלכעס בשעת מען זיצט נעבן זיי אין אַ פינצטערן קינאָ־זאַל...), אָבער זי קען זיך, און אים, גערוויען. אפשר נישט אין אַ צימער, פּריוואַט, אָבער אין פּאַרק — יאָ (מיט איטאַליענער וואָלט געוואָלן עפּעס אַנדערש...).

בייטאָג גייען נישט אָרום פּאָליציי־לייט און פּאָליציאַנטקעס זען וואָס די מענער טוען, און צי זיי פּאַרשוועכן „צופיל" דער מאָראַל. ביינאַכט, גייען יאָ אָרום עטלעכע פרויען און מענער פּאָליציאַנטן מיט אַן עלעק־טריש לעמפּל און באַשיינען די פּאַרלעך...

פיל עלטערע און אפילו יינגערע מענער, ווי נאָר זיי זען אַ פּאָרל נעמט קלעפּן און ווערן היציק, פּאַרבאַהאַלטן זיי זיך הינטער אַ בוים, און טשא־טעווען: אפשר וועלן זיי פּאָרט דערזען, וואָס זיי וואָלטן געוואָלט זען...

נישטאָ קיין „בעסערע" פאַרטיי...

מאָנטיק 5 יוני:

וואָס טוט זיך ביי די כאַווירים?

מיין באַלעבאָסטע מרס. פ. איז אַ סימפּאַטיקערין פון „בונד", זאָגט זי. איר פּלימעניק ס., וועלכער שטאַמט אויך פון ריגע, וועלכער האָט זיך געשלאָגן כּאַר די רעפּובליקאַנער אין שפּאַניע, אַרומגעפאָרן אַלס אַרבעטער אויף לאַסט־שיפן, האָט דערנאָך חתונה געהאַט מיט אַ יידישער דייטשקע, אַן אַלמנה, און אַריין צו איר אין הויז, אין אַ שיינער גאַס פון גאָלדערס־גרין — ער איז אַ קאָמוניסט.

היינט איז אַ מיטינג ביי זייער „ברענטש" און די מרס. פ. פרעגט מיך צי איך ווייל מיטגיין און באַקענען, זען און הערן, וואָס עס טוט זיך ביי די „רויטע".

טרעף איך אַ שיין הויז מיט בלומען פון פאָרנט, ווי ביי אַלע בירגער־לעכע מענטשן אין דער געגנט. אַ פּיאַנאָ אין מיטן גרויסן צימער און פיל לינקע ביכער. דער באַלעבאָס פון דער דירה איז אַן אַדוואָקאַט, וואָס רעדט בלויז ענגליש.

עס קומען אַן ביז פופצן מענער און פרויען אין די מיטעלע יאָרן און עטלעכע יינגערע, פאַרלאַך און נישט־פאַרהייראָטע; כּמעט אַלע מיט יידישע פּנימער, און מיטלקלאַס אַדער אַפּיס־אָנגעשטעלטע. בלויז דער ס. פון ריגע איז צווישן זיי דער פּראָלעטאַריער.

אַ טויער פון „אַרבעטער־רינג", אַ געווען פאַרטיי־מאַן א. ה., וואָס איז הייַנט „נייטראַל", גיט אָפּ אַ באַריכט פון דער געטאָ־פייערונג אין וואַרשע, וווהין ער איז געוואָרן דעלעגירט מיט עטלעכע אַנדערע יידישע טוערס פון ענגלאַנד. ער רעדט זאַכלעך וועגן די וועגן פון „פּוילישן סאָציא־ליזם" און ברענגט אַ בילד פון 30—35 טויזנט יידן אין פּוילן, צווישן פּאָליאַקן, וואָס גלייבן אין קאָאַליציזם און זיינען אַלע אָנגעשטעקט מיט אַנטיסעמיטיזם. דער רעדנער ווייזט אָן, אַז די פּוילישע רעגירונג מיט גאָמולקאַ אין שפּיץ, דערלאָזט נישט צו אַנטיסעמיטישע אויסברוכן, און שטיצט קולטור אויף יידיש — אין קעגנזאַץ וואָס עס הערשט אין רוסלאַנד, ווו כרושטשאָוו און מאָסקווע פורצעווען, די קולטור־מיניסטאָרשע, האַלטן, אַז יידן מוזן זיך אַסימילירן.

עס הייבט זיך אָן אַ דיסקוסיע, און אַ נישט־יידישע פרוי פרעגט:

— פאַרוואָס זאָלן יידן פאָדערן מער פּריווילעגיעס — פאַרוואָס נישט איין פאָלק?!

זי זאָגט נישט וואָס זי מיינט דערמיט. זי מיינט אַפשר, אַז איין רוסיש פֿאָלק, אָן נאַציאָנאַלע מינדערהייטן, און איין ענגליש פֿאָלק, אַלע זאָלן אין ענגלאַנד רעדן ענגליש...

עטלעכע יידישע פרויען, וועלכע זיינען נישט געבוירן אין ענגלאַנד פֿרובירן איר געבן צו פֿאַרשטיין, וואָס יידישע קולטור און שפּראַך מיינט פֿאַר פיל יידן, פֿאַרן עלטערן דור, הייסט עס — זיי אַליין דאַרפן עס נישט מער.

דער רעדנער, וועלכער איז דערצויגן אין פּוילן און פֿאַרשטייט מער פון זיי אַלע, פֿרובירט זיי אויפקלערן וועגן רעכט צו לעבן אַלס יידן, וועגן „סאָציאַליסטישן אינהאַלט און יידישער פֿאָרם". ביז איינע אַ דאָרע מיט גראָע האָר, אַ יידישע פריילין, שטעלט זיך אויף און שרייט אויס:

— מיין אָרט איז נישט אין דער פּאַרטיי; איך וועל פֿאַרלאָזן די בלוטיקע פּאַרטיי!

עס ווערט אַ טומל און געדודער, און די זעלבע פריילין גיט צו מיט כעס:

— אויב מיין נישט־יידישע פריינדין אַנן, וועלכער איך קען אַזויפיל יאָרן, פֿאַרשטייט נישט, אַז קאָמוניזם דאַרף געבן אַלע מעגלעכקייטן כּאַר מינדערהייטן זיך אויסצולעבן אין זייער שפּראַך און קולטור, איז נישט מער מיין אָרט אין אַזאַ פּאַרטיי!

ביי דעם מיטינג דערווייס איך מיר, אַז 70 פּראָצענט יידישע קאָמוניסטן פון גאַלדערס־גרין־געגנט, האָבן פֿאַרלאָזט די פּאַרטיי. אָבער דער באַלעבאָס פון דער דירה זאָגט צו מיר:

— פֿאַרוואָס דענקט איר בין איך אַ קאָמוניסט? ווייל איך בין קעגן אַנטיסעמיטיזם. די פּאַרטיי קעמפט קעגן אַנטיסעמיטיזם אין ענגלאַנד!

— אָבער, — ענטפער איך אים — איר דאַרפט שרייען און פּראָטעסטירן צו די מאַכטהאָבערס ווי כרושטשאָוו אין רוסלאַנד, אַז זייער פּאָליטיק בנוגע יידן אין רוסלאַנד איז ווייט פון צו זיין אַ סאָציאַליסטישע!

ענגלישע וואַגאָבונדן

אין דער געגנט פון נאָטינג־היל גייט, וווּ עס טומלט זיך לעצטנס מיט נעגערס וווּ זיי האָבן פֿאַרנומען די אָרעמע געסלעך, איז די גאַס קווינסווּעי, וווּ איך האָב אַ מאָל געאַרבעט אין אַ קעלער, נאָך אַלץ אָנציענד מיט די געשעפטן פון פּרויען־קליידער און רעסטאָראַנען. קווינסווּעי מיט אירע

געסלעך אַרום און די „מיוס"־דורכגענג, זיינען מיט אַרגינעלע הייזקעס, וואָס פאַרמאַגן פיל ספּעציפישן חן. אין דער געגנט, האַרט ביי קענסינגטאַן־גאַרדענס, שטייט נאָך די רוסישע צערקווע און, להבדיל, אַ שיינע סינאַגאָגע; דאָ טרעפט מען געוועזענע אַריסטאָקראַטן און ליידיס; געוועזענע שיף־קאַפּיטאַנען און קאָאַטעס; און דאָ לעבט מען פריי אָן חתונה־פאַפּיר־לעך וויי מאַן און ווייב, און דאָ זעט מען פיל פאַרפוצטע יונגע און מיטל־יאָריקע מענער און פרויען, וואָס לעבן פון ירושות אַדער פון פאַרדעכ־טיקטע ביזנעס...

מיין געוועזענער באַלעבאָס, דער שטייפער בריטישער, האָט פאַרגרע־סערט זיין קליידער־געשעפט. ער נעמט מיך אויף האַרציק און גיסט אָן כוסות וויין. זיינע גראָע אויגן און זיינע גראָע האָר מאַכן פאַרט דעם איינ־דרוק פון עפּעס אַ קאַלטן געהיים־אַגענט...

אומעטום זיינען דאָ אויסגעוואַקסן קאַפּעטעריעס פון דער פירמע „וויפּי"; עכט מאַדערנע קאַפּעען, אָבער דאָס עסן איז נישט בעסער וויי אין אַלע דורכשניטלעכע ענגלישע רעסטאָראַנען, וווּ מען דערלאַנגט „ראָסט־ביף און יאָרקשיר־פודינג".

אין דער געגנט, אַריין און אַרויס פון פּאַרק, צו די אַרעמערע געסלעך אין נאַטינג־הילל, גייען מענער און פרויען מיט טראַנטעס אויפן לייב, און מיט אַ שטיל רעזיגנירטן בליק אין די אויגן. די מענער און פרויען וואָגאָ־בונדן, ריסן נישט די פּאַלעס און שנאָרן, ווי עס טוען די וואָגאָבונדן אין דער באוערי און גרינידזש־ווילעדזש אין נ״י־יאָרק. די בריטישע זיינען ציוויליזירטע, הכנעהדיקע און פול מיט טאַקט.!

אָט שטייט איינער און זינגט שטיל ווי צו זיך אַליין, און נאָר פאַר זיך. ער האַלט דעם קאָפּ אַרונטער און שטרעקט אָפּילו נישט אויס קיין האַנט. בשעת איך גיי דורך גיט ער זיך אַ שטילן בייג אין מיין זייט. איך וואַרף אים אַריין עטלעכע פּענס, בייגט ער זיך דזשענטלמעניש, און זינגט ווייטער שטיל — פאַר זיך אַליין.

אָט איז אַ דינינקע פרוי מיט אַ פויגל־פּנים; זי שטייט ביי דריי פּעק שמאַטעס, איר גאַנץ פאַרמעגן, און זי פרעגט כמעט יעדער פרוי וואָס גייט פאַרביי, צי זיי גייען אין דער ריכטונג פון בייסוואָטער־רויד. די דורכגייענ־דיקע באַלעבאָטישע פרויען קוקן איר אָן מיט וויניציק מיטלייד, און ענט־פערן „ניין". אַ מינוט־צוויי שפּעטער, זע איך ווי די אַלטע שוואָכע פרוי שלעפּט איין פּאַק, שטעלט אים אַוועק און לויפט ברענגען די אַנדערע צוויי פּעק שמאַטעס. זי האַלט אין איין שלעפּן און זיך אָפרופן; זי וויל בשום אופן נישט איבערלאָזן כאָטש איין פּאַק לאָכעס (ווער וואָלט עס צוגעגנומען?).

נו, מיין סימפּאַטיע איז צו די וואַגאַבונדן און אַרויסגעשטויסענע. אָבער, איך שעם מיך פאַרט צוצוגיין און איר העלפן טראָגן אַזעלכע פּעק שמאַטעס...

שטענדל וועט נישט אויפגעבן...

(יידיש אין וויטשעפל)

שבת 10 יוני:

דער דיכטער און רעדאַקטאָר פון די העפטלעך „לשון און לעבן", אַנאַנסירט, אַז דער גאַסט וועט ריידן וועגן „געזעלשאַפטלעכקייט און יידישע קולטור אין אַמעריקע". טרעף איך אין באַראָן־סעטלמענט־זאַל אויף בערנער־סטריט ביי קאַמערשל־רויד, ביז 50 עלטערע פרויען און מענער, פאַר וועלכע איך האָב נאָך נעראַדט מיט 10—12 יאָר צוריק.

ווי דער שטייגער: עס הייבט זיך אָן אַ באַגריסענישׂ. דער פּרעזידענט, אַן עלטערער יד, אַ שניידער י. ב., וועלכער שרייבט פון צייט צו צייט; איינער אַ פּרישער, מ. ד., אַן עכט פּוילישער טיפּ פונעם קליינעם שטעטל, וועלכער בראָקט אַריין „אַלץ וואָס ער וויסט"; און טאַקע דער פאָרזיצער אַליין, מיט זיין שטייגער יידיש ריידן און מיט געבן יענעם כבוד און באַלד כאָפּן צוריק...

נאָכדעם גייען אַלע מיט דעם „רבין" ש. אין „זייער" קאַפעטעריע אויף ניו־רויד, און עס ווערט ביי טעפּלעך טיי ערשט, צוריק געפירט אַ „באַגריסענישׂ" און מען שטעלט פראָגעס, און עס איז ווידער לעבעדיק. ש. אַוועק־באַך (לעבט נישט מער) נעמט זידלען און זיך קאָכן, אַז ש. געפּעלט אים נישט. מען קען מיינען ווער־וויס־וואָס, צי מען כאַפּט זיך אויס פּרנסה אַדער גרויס כבוד...

אינטערעסאַנט: דער שטענדיקער אַדיוטאַנט פון ש., דער משומד פון טשעכאָסלאָוואַקיע, איז אויך דאָ. ער רעדט נישט קיין וואָרט, ער וויל בלויז זיין צווישן יידן, וואָס ריידן יידיש און פירן קולטור־אַרבעט... אַ צווייטער משומד, אַ שטילער און מער אינטעליגענטער, שאַרט זיך אויך אַריין און הערט זיך צו צו דער דיסקוסיע וואָס עס שאַפט זיך וועגן יידישן לעבן אין אַמעריקע (די יידיש־משומדים קענען נישט לעבן צווישן גויים...).

נייַ, שטענדל מיט זיינע בעסערע או ערגערע לידער, וואָס ער פאַר־נעמט פיל פּלאַץ יעדן חודש אין זיין זשורנאַל, וועט נישט אויפגעבן פון אַרויסגעבן און פאַרקויפן ביי די טירן פון יידישע מיטינגען. „לשון און לעבן"

טראָגט דעם שטעמפּל און כאַראַקטער פון עטלעכע זעכציק־יאָריקן דיכטער, וועלכער האָט יאָרן, ביז 1936, געלעבט אין דייטשלאַנד (אַ יידיש ווערט אין ווייטשעפּל איז געווארן זיין אינהאַלט אין לעבן).

דאָס איז היינט דאָס גאַנצע יידישע קולטור־לעבן אין ווייטשעפּל...

נישטאָ מער קיין „בונד" אין לאָנדאָן

זונטיק 11 יוני:

צו וואָס מען רירט זיך צו, בלייבט נישטאָ... אָט היינט איז ביי דעם בונדיסט ראָזנער אין שטוב, אין גאָלדערס־גרין געגנט, אַ מין פאַרזאַמלונג פון „בונד"; עס זיינען דאָ צען מענער און פרויען — שוין מיט סימפּאַטיקער און אַזעלכע ווי איך, נישט קיין בונדיסטן.

דער אַלטער איינבינדער און קולטור־טוער מאָריס מינדל (ער לעבט שוין נישט) פירט דעם פאָרזיץ, און זיי פירן דורך אַ זאַמל־אַקציע פאַר דער בונדישער חודש־שריפט „אונזער צייט" אין נייַ־יאָרק. יאָ, די אַרויפגעאַרבעטע עטלעכע בונדיסטן, גיבן מיט אַ ברייטער האַנט.

דערנאָך נעמט דער קאָרעספּאָנדענט פון „פאָרווערטס" פינ. איבערגעבן אַ באריכט, וואָס ער האָט „געזען און געהערט" לעצטנס בעת זיין באַזוך אין פּוילן, איז באמת נישט געווען וואָס צו הערן. אַ ביסל פּויליש, אַ ביסל ענגליש און אַ ביסל יידיש קען דער פּ.; אַ ביסעלע מאַניערן און רואיקייט פון די ענגלענדער (שוין צופיל!) האָט ער איינגעזאַפּט, אָבער קענען איבערגעבן אַ בילד, קענען אָנרעגן צו עפּעס, — דאָס נישט.

רעגנט אין לאָנדאָן...

(פון אַ לייאַנס־קאָפּע־פענצטער אין געגנט פון סטאָק־ניואינגטאָן)

מאָנטיק 12 יוני:

פאָרשידענע וואָלקנס העגעון איבער דער שטאָט לאָנדאָן. אַ גרויסער שוואַרצער וואָלקן, וואָס האָט זיך צעשפּרייט און פאַרנעמט אַ האַלבע שטאָט; אַ גראָער וואָלקן, אויך נישט קיין מפּיל־קינד און אַ וואָלקן פון אַ טונקל־בלאָען קאָליר. די אַלע וואָלקנס טראָגן און שלעפּן אויף די אַקסלען פיל קלענערע וואָלקנס, און פון איבער זיי, קוקן אַריבער אין שטאָט אַריין,

צענדליקער מער פון פּיצלעך וואָלקנס פון פאַרשידענע מרה־שחורהדיקע קאָלירן.

איך זיץ אין אַ לייאַנס־קאַפּע אויבן און קוק צו דער גאַס; איך בין נישט זיכער צי די וואָלקנס וועלן דווקא אַרונטערקומען אין דער שמאָלער לאַנגער טומלדיקער סטאָק־ניואינגטאָן, הייַ־סטריט, אָדער זיי וועלן פאַר־קריכן צו דעם בוקינגהיים־פּאַלאַץ.

קופּאָלן, גרעסערע קירכעס, בריקן איבער דער געשלענגלטער טעמזע, און הייד־פּאַרק, אָבער וואָלקנס ווילן בעסער אויסהערן וואָס די ווייבער און יונגע מיידן ריידן אין דער געגנט, און זיי ווילן באַטראַכטן וואָס די עלטערע מענער מיט שוואַרצע האַרטע שיסל קאַפּעלושן, ווי נאָר אַרויס פון דער „סיטי", וועלן טאָן, וועט רעגן וועט זיך מיט זיי געבן אַ שפּיל; און וואָס די אַלע ענגלענדער, מיט גרויסע שוואַרצע שירעמס אין די הענט, ווילן זאָגן. די וואָלקנס ווילן זען, וואָס דאָ וועט זיין.

שטיל, נעמט אַרונטערגיין אַ טראָפּן וואַסער און עס לויפט נאָך חבר, אָדער געליבטע טראָפּן, און זיי פאַלן ביידע, אַ בייזער יידענע אויף דער גרויסער נאָז. די יידענע גיט אַ פאַרשטעל מיט די הענט אירע געפאַרבטע האָר, און לויפט אַריין אין אַ געשעפט. זאָל זיין וואַסער געשעפט, אַבי נישט פאַרנעצן איר קאָפּ...

נאָך עטלעכע טראָפּנס וואָס גייען האַנט־אין־האַנט און שיידן זיך נישט פריער ווי זיי פאַלן אויף אַ פּליכעוואַטן מאַן: ער שטעלט אויף געשווינד זיין שירם און גייט ווייטער. וואָס קענען צוויי־דריי טראָפּנס קאַליע מאַכן אַ פּליץ, מער ווי די וואַסערלעך־רעצעפּטן פון אָפּטייק?

די זון שטעקט אַדורך איר קאָפּ צווישן צווייַ וואָלקנס און אַ פּיצעלע בלאָ, און וויל וואַרענען דער גאַס, אָבער צווייַ גרעסערע בייזע וואָלקנס גיבן איר אַ פאַרשטעל דעם וועג און שליסן חברשאַפט, די זון איז שוין אויס, מישט זיך נישט.

מיט איין מאָל, זיי שיקן נישט מער קיין אויסשפּירערס; זיי שיקן אַראָפּ מחנות נאַסע סאָלדאַטן און זיי נעמען איין — פאַרפלייצן די גאַס!

אָבער, איר קענט נישט הייַ־סטריט סטאָק־ניואינגטאָן. זי האָט שוין געזען טויזנטער אינוואַזיעס פון רעגן, און זי וועט דאָס מאָל אויך נישט אויפגעבן איר האַנדל און אַרבעט. אַפילו די ווייבער מיט רואיקע פנימער, און ווייבער מיט געמאַטערטע פנימער, וועלכע האָבן נישט קיין מזל ביי מאַן און קינד, וועלן נישט אַנטלויפן פון שלאַכטפעלד; מען פאַרשפּיליעט די רעגנמאַנטלען, מען שטעלט אויף די קאָלירטע שירעמס און מען קוקט ווידער אין די שויפענצטער.

דאָס געשעפט „מאַרקס ענד ספענסער" האָלט אָפן אירע טירן און לאָזט אַריין יעדן איינעם. גייען אַריין מיטליאָריקע פרויען און יונגע מיידלעך; זיי באַטראַכטן די אַרטיקלען, וועלכע זיינען זאַכלעך אויסגעלייגט, אָבער עס פעלט עפּעס רייץ און פאַנטאַזיע אין דעם אָנטועכץ, און פרוכטן, וואָס ליגן אַזוי בריייט אויף די טישן. מען זעט נישט אַרויסטראָגן קיין פּעק...

אין דער אַמעריקאַנער פירמע „ווולוואָרדס", זענען די פּרייזן נאָך ביליקער און געשמאַקלאָזער אָנגעוואָרפן; ווייבער קויפן־אין קלייניקייטן פאַרן שטוב־געברויך און גייען ווייטער.

דער רעגן האָלט אין איין גיסן. אָט זעט מען מילך־וועגעלעך, וואָס מען פירט ביי דער האַנט און קליינע פּיצינקע אויטאָמאָבילן אויף פּיר און דריי רעדלעך. אַ ייד מיט פּיאות און מיט אַ פּראַנצויזישן בערעט רייט אויף אַ מאָטאָציקל, און באַנק־אָנגעשטעלטע בלעטערן פויל אַלערליי פּאַפּירלעך, און כאָפּן אַ בליק צום דרויסן. „קינגס" מיט דימענטן און זייגערלעך פינקלען מיט שוואָכע עלעקטרישע לעמפּלעך, און אויבן, ביי „גרינוווד סאָליסיטאָרס", זיצט מען אין גאַנצן אין דער פינצטער. אַ פליישׂ־געשעפט באַרימט זיך מיט חזיר־פלייש און פּופּיקס, און פּראָסט־אויסזעענדיקע בלאָנד־געפּאַרבטע מיידן שטאָלצירן מיט זייערע נעגער־קאַוואַליערן, וועלכע האָלטן אונטער פּאָר די פּריילינס די אויפגעפּנטע שירעמלעך.

די רויטע טאָפּלטע אויטאָבוסן זיינען מחיהדיק אָפּגעוואָשן; מען קען איצט לייענען די אַנאָנסן פון ביידע זייטן, אַז לייאָנס טיי און דער „דיילי־עקספּרעס" זיינען די „בעסטע זאַכן". אַ מאַן מיט אַ גרויסן בויך, שלעפּט קוים אַ קליין וועגעלע אויף צוויי רעדלעך, און קינדער איינגעטוליעט און איבערגעדעקט אין רעגנמאַנטלען, שטעקן אַרויס די נעזלעך און אויגן, צו זען ווי עס זעט אויס אַ נאַסע וועלט. זיי ווייסן שוין, אַז מיט רעגנס וועלן זיי אין ענגלאַנד זיין פאַרזאַרגט...

הויכע, געזונט־אויסזעענדיקע אַרבעטער אין צעקנייטשט־נאַסער קליי־דונג, מיט אָנגעטוענע היטלען, קוקן גיריק נאָך אַ פאַרקויפערין פון אַ געשעפט, וואָס וואַרפט זיי צו אַ שמייכל, און טייל יונגעלייט מיט אויפגע־שטעלטע קעלנער פון די רעקלעך, שפּאַצירן לוסטיק אונטערן רעגן און האָבן ליב די שפּריץ־באָד.

עס קומען אָן קאָאָפּעראַטיוו־וועגענער מיט מילך, רויטע פּאָסט־וועגע־נער, און לאָנדאָן קאָנטי־קאָנסול־אַמבולאַנסן געפּאַרבט אויף ווייס, און אַלטיטשקע ווייבער וואָס זיינען געקליידט אין אימיטאַציע פוטערנע מאַנט־לען, שלעפּן קוישן אויף רעדלעך.

מער שפּייז־וועגענער און פאַרשידענע לאָסט־אויטאָס; עס זעט אויס

ווי גאַנץ לאַנדאַן אַנטלויפט צו אַ טרוקענער וועלט, דורך דער שמאַלער הייַ־סטריט אין סטאַק־ניואינגטאַן...

*

דער רעגן האָט אַ ביסעלע אויפגעהערט. איך טרעף צופעליק ל. ב., וועלכער האָט דאָ אין הייַ־סטריט זיין געשעפט פון פרויען־קליידער, נעמט ער מיר ווייַזן זיינע שויפענצטער מיט קאָקטייל־קליידער צו 20—30 פונט אַ שטיק, וואָס מיניען און רייצן מיט קאָלירן, בלומען־האַפט און באַפוצונגען. יאָ, נאָך פאַראַן פיל פרויען אין דער געגנט וואָס האַנדלען אין די דאָזיקע קליידער.

דערנאָך, וועג ל. ב. פאַרמאַכט זיין געשעפט, פאָרן מיר צו זיין גרויס הויז אין העמפסטעדט־גאַרדנס סאָבוירב. די דינסט, אַ דייטשקע, גרייט צום טיש אַ געשמאַק מיטאָג, די קינדער, צוויי, מיידעלעך, שטעלן אָן דעם גראַמאָפאָן מיט העברעאישע פליטן, און זיין פרוי פרובירט זיין פריינטלעך און וויל פאַרשטיין מיין יידיש־ריידן.

נו, עס קען געשען. ער, אַ געוועזענער השומר־הצעירניק פון פּוילן, האָט זיך אַרויפגעאַרבעט און חתונה־געהאַט מיט אַ ווינערין, וואָס האַלט זיך שטייף און וויל דווקא ריידן ענגליש מיט אַ שווערן אַקצענט. זי האָט נישט צופיל ליב די פּוילישע יידן און מוז לעבן מיט אָן עכט־פּוילישן יידן, וואָס לייענט נאָך אַ יידיש בוך!

איך ווייס, ווי שווער ל. ב. האָט געאַרבעט אַרייַנצוקריגן אָן ענגליש־יידישע מויד, אָבער עס איז אים נישט געלונגען... עס איז אים געלונגען צו מאַכן געלט און דערביי פאַרלירן זיין געזונט...

דינסטיק 13 יוני:

היינט פאַרברענג איך ביי דער פאַמיליע קעל. ער, דער אמתער ברי־טישער טיפּ, מיט גראָע אויגן, וואָס דערמאָנט אין אַ געהיים־אָגענט (זיין מוטער איז אַ קריסטין, און זיין פאָטער אַ פּוילישער ייד, וואָס האָט געלעבט אַ יאָר זעכציק אין ענגלאַנד), און זיין פּרוי, אַ ווייבל פון סטאָק ניואינגטאָן, וואָס האָט אינדערהיים געהערט בלויז יידיש־ריידן. זיי זיינען שוין ביידע נישט געווען צו־יונג ווען זיי האָבן חתונה געהאַט.

זייערע קינדער זיינען שטיל, באַשיידן און געהאָרכזאַם, ווי אַלע ענג־לישע קינדער. טיילמאָל וויל איך זיי הייסן קאָמאַנדעווען און ווילדעווען; דאָלן זיי כאָטש באַזיצן אויף פונק פון די אַמעריקאַנער צעלאָזענע קינדער... עס קומען אָן קרובים און שכנים: פּוילישע יידן, מיט בריטישע וווייבער.

מיסטער ק. באַרימט זיך, אַז איך האָב ביי אים געאַרבעט אויף אַ נייַ־מאַשין אין קעלער, און מיט אייַן מאָל האָט ער דערזען ווי מ׳האָט געשריבן וועגן מיינס אַ בוך אין דער „דזשואיש קראָניקל". זיי ווילן אַלע וויסן צי איך פאַרדין געלט פון שרייבערייַ, און איך קלער זיי אויף, אַז איך טו מיר אַלץ מאַטערן ביי נייַמאַשינען, ווייל נישט דער „פאָרווערטס" און נישט דער „טאָג־מאָרגן־זשורנאַל" דאַרפן פרישע מיטאַרבעטער — בפרט ווען איך האָב נישט קיין פּראָבלעמען...

אַ שכן, אַ פּוילישער חברה־מאַן ברענגט אַריין פּליטן פון דזשיגאַן און שומאַכער, און מיסטער קעל. ווייל איך זאָל איבערזעצן פאַר אים דעם הומאָר פון די צוויי קאָמיקער. ער טוט באמת באַדויערן, וואָס ער קען נישט קיין יידיש, ווען ער זעט ווי די אַנדערע וועלן צעזעצט לאַכנדיק...

אינטערעסאַנט: דאָס צוזאַמענלעבן ביים פּאָרפּאָלק איז האַרמאָניש, כאָטש זיי קומען פון פאַרשידענע וועלטן...

מען לויפט פון דער אַרבעט!

15 יוני:

געוואַלד, ווי קענען מענטשן, אַזוי אַנטלויפן פון אַרבעט?

פינף פאַרנאַכט הייבט זיך אָן אין לאָנדאָן אַ גרויס אַנטלויפענישן. עס לויפן מענער אין שוואַרצע אָנצוגן, און שוואַרצע שיסל־קאַפּעלושן, מיט שירעמס אין די הענט, און עס לויפן יונגען אין ספּאָרט־קליידער, עס ליופן פרויען מיט גראָע האָר און עס לויפן יונגע מיידלעך מיט אָפענע בלוזעס און מיט פרישע פנימער. עס לויפן רויטע אויטאָבוסן, אָנגעפּאַקטע מיט פרויען, וואָס טראָגן לופטיקע קאָלירטע קליידלעך, און עס אַנטלויפן שוואַרצע טעקסיס, וואָס פירן מענער מיט זויערע פנימער. די טראָטוּאַרן און שאָסייען זיינען פול מיט מענטשן וואָס אַנטלויפן פון דער אַרבעט — זיי ציען אָפּ ווי פון אַ שריפה...

אַ ליטעראַרישע מסיבה, און באַקאַנטע פנימער

ד״ר י. מיט האָט אַרויסגעגעבן אַ בוך „די שבחים פון רבי שמואל און רבי יודא חסיד", פאָלקלאָר און קאָמענטאַרן צו רבי־מעשיות.

עס זיינען דאָ, אין האָטעל באַנינגטאָן, ראָסעל סקווער, פאַרזאַמלט

עטלעכע צענדליק מענטשן, שרייבערס, זשורנאַליסטן, קולטור־מענטשן, פאַרטיי־פונקציאָנאַרן פון פּועלי־ציון און אַזעלכע, וואָס דרייען זיך אַרום דער פאַרטיי און קולטור — דריי־קעפּ ווי „דאָקטער" ק., ווועלכער האָט אָ מאָל פּרובירט אַרויסגעבן אָ זשורנאַל אין לאָנדאָן.

צו דער זאַך ריידן ד"ר לעוונבערג, דער פירער פון די פּועלי־ציון און נאַטאַני. און עס צעיאָכמערט זיך אויף זיין שטייגער, וועגן „איינעמען דעם רהיין און אומעטום ווו יידיש בליט", און „זאָלן ציוניסטן נישט מיינען" (זיין שפּראַך און רמזים !), דער דיכטער ש., ער האָט ליב צו שפּילן טעאַטער, וועלן ער קומט צו אַן אַסיפה, נישט קיין ווייטשעפּלער...

אָ רבי שפּער. מיט אָ פּיצינקע יאַרמלקעלע אויפן שפּיץ קאָפּ, שיט מיט גמרא־פּיצלעך. צו וואָס דאַרפן די רבנים און ראַבייס ווייזן, אַז זיי האָבן געלייענט און געדענקען וואָס אַנדערע האָבן געזאָגט ?), און יוסף לעפּט. פירט עפּעס דעם פּאַרזיץ פויל און פאַרשלאָפן...

עס זיינען אויך דאָ צוויי מאָלערס: י. הערמאַן זעט אויס שטאַרק און פריש, און אַלווא זעט אויס ווי אָ צעבראָכענער און געלימענער מענטש...

דער בעל־דבר אַליין, וועלכער איז אָנגעשטעלט ביי דער פאַרטיי, האָט עפּעס אין זיך פיל פאָזע און שטייפקייט, אָן אָ טראָפן פאַלקסטימלעכקייט...

אין העמפּסטעדט היטה

פרייטיק 16 יוני:

איך נעם פאַר דריי פּענס אָ „רייד" פון גאָלדערס־גרין צו העמפּסטעדט־היטה, און טרעף ווי אָ מאָל, אָ געגנט פול מיט אָנגעווארפענע נאַטור־קאַפּריזן און שיינקייטן, ווי ביימער, גראָזן, און פייגל טאַנצן מיט אַרויף און אַרונטער לויפענישן און באַרגיקע שפּרינגענישן.

די ביימער און גראָזן זאָגן דאָ פריער: זיי שעפּטשען לכה דודי, פיל פריער ווי אין די לאָנדאָנער יידישע שטובן. אָט, וועלן באַלד אַרויסקומען יידישע מאַמעס און בעלטשן ליכט, און טאַטעס וועלן מאַכן קידוש; די שבתדיקע חלות זיינען שוין געגרייט, און די קאָלירטע פייגל וואַרטן מען זאָל זיי צוואַרפן די קרישקעס.

פונדערווייטנס קומט אַהערצו און שפּאַנט צו אָ ריזיקע שטאַט! מענטשן האָבן עס אָנגעפּראָצעווענט און אַרײַנגעלייגט אַרבעט! אַזויפיל קלויסטערס מיט אָ סט. פּאָול אין שפּיץ, אַזויפיל טורעמס, בריקן, פאַבריקן, הייזער און גאַסן אָן אָ שיעור. מענטשן האָבן הונדערטער יאָרן אַרײַנגעלייגט זייער מי

און אַרבעט, און אָט שפּאַנט זי אַהערצו, די שטאָט לאָנדאָן, פּרייטיק פּאַר־נאַכט, און שרייט אויס צו די הויכקייטן פון העמפּסטעדט: זע, באַוווּנדער מיך!

וווּ קומט עס: ביימער הויכע, פּעסטע, איינגעפּונדעוועטע, אויך מיט אַ שטאָלצן יחוס, וועלן נתפּעל ווערן פון שטאָטישער ציוויליזאַציע? עס קומען זיך צוזאַמען אַ קרענצל פון ביימער, הויכע און נידעריקע, דינע און בריייטע, מיט פּיצינקע ביימעלעך אַרום, וואָס נעמען טאַנצן און שפּרינגען אַרויף און אַראָפּ און לאַכן דער שטאָטישער ציוויליזאציע גלייך אין פּנים אַריין...

איז מענטש געקומען אַהערצו מיט אַ האַק, אויסגעהאַקט צווויי ביימער, וואָס שטייען גאַנץ נאָענט, איבערגעלאָזט בלויז פּיצלעך פון די ביימער אַרויסשטעקן פון דער ערד און אַרויפגעשטעלט אַ ברעטל, וואָס שטאַמט אויך פון צעשניטענעם בוים, און געמאַכט דאָ אַזאַ מין באַנק; מענטש זאָל קענען רוען אויף צווויי קלעצער באַקוועם...

ניין, ביימער וועלן נישט מאַכן קיין אויפשטאַנד און נעמען מאַרדן צוליב מענטשלעכער האַק־רציחה; זיי שעפּטשען אַלץ אין דער שטיל, און וווייסן צו דערציילן פון מענטשלעכער אַכזריות איבער אומשולדיקן בוים...

שווימען אויבן קלייַנע מילכיקע וואַלקנס און קוקן אַרונטער פּרייטיק פּאַרנאַכט צום העמפּסטעדט־היטה, וווּ עס גייַען יונגע מענטשן געאַרעמט און קושן זיך, שוין באַלד ווי אין פּאַריז; ווייל זיי האָבן זיך ליב; און אַ יונגע פּרוי לאָזט פּריי אַ הונט, לויפט דער הונט מיט אַ היינטישער פּרייד און וויל יעדן אייגעם אָנזאָגן: זעט, ווי מיין באַלעבאָסטע איז גוט צו מיר, זי לאָזט מיך פּראָנק און פּריי אַרומלויפן און באַוווּנדערן די שיינקייטן פון באַרג און טאָל. פּאַר אַזאַ ביסעלע פּרייהייט. האַלזט און קושט דער הונט זיין באַלעבאָסטע...

יינגלעך שטייען ביי אַ קליין וואַסערל, זיי האָבן פּאַרוואָרפן דראָטן מיט ווערעמלעך און ווילן אַז פישעלעך זאָלן זיך פּאַרטשעפּען אויף דער ווענדקע. פישעלעך זיינען אָבער קלוגער ווי פּרומער: אויב נישט אויף שבת, ווו פּרומע לייט זיצן אויף עסן ביי אַ שבתדיקן טיש, ווי די תורה זאָגט, אַז עס איז אַ מצווה, צוווּאָס דרייט איר אונדז אַ ספּאָדעק און איר ווילט אונדז פּאַרנאָרן פון אַ וואַסערל אין אַ סלאָיקל אַריין?

*

עס נעמט אָנקומען נאָכט און איבערדעקן אַלץ, איינטוליען און פּאַר־

שטעלן. פֿאַרבאַרגן ליגן איצט די שיינקייטן און ווילדקייטן פון העמפֿסטעדט־היטה.

אין אַ האָטעל זיצן עטלעכע פֿאַרטראַכטע ענגלענדער און טרינקען ביר, און צו דער שענק פון „ספֿאַניאַרדס־וואַלק" ציען זיך פיל יונגעלייט און מיטליאָריקע מענער און פרויען; זיי פילן אַן די צימערן און טרינקען ביר.

אָפּיס־מענער און פרויען פֿאַרפוצטע, און מענער אָן קראַוואַטן און פרויען אין הויזן, זיצן צוזאַמען אין „דזשעק סטראָו׳ס קאַסל". שיינע פֿאַר־טראַכטן יונגע מיידלעך, און יונגעלייט מיט אַ ביסעלע שטיפערישקייט אין טאָן: אַרבעטער, באַהעם און אינטעליגענט, שטייען צוזאַמענגעפֿרעסט ביים קאָנטואָר, און פיל זאַמלען זיך אין גרויסן צימער, ווו מען שפּילט פּיאַנאָ, און מען חלומט אין דער שטיל.

אויך פיל יונגע מיידלעך פון אויסלאַנד, וועלכע זיינען נישט פֿאַר־קעמט, און מענער פון מיטלען מזרח, וועלכע פונדעסטוועניקע געטראַנקען קוקן מיט ערשטיש־גלוסטנדיקע אויגן. פיל יינגערע פרויען, וואָס לאָזן אַ ביסל עלטערע מענער איבער זיי „געוועלטיקן", ווייל זיי ווילן דעם מאַן מאַכן גלויבן, אַז ער איז דער „הערשער" און די מענער צאָלן זיי דערפֿאַר אָפּ מיט מער צערטלעכקייט און נאַכגיביקייט...

אַזוי טוען די יונגעלייט און מיידלעך אָפּזיצן שעהן, אָבער איך כאַפּ אַ בליק צו די שנירלעך פערל, וואָס נאַכט האָט פֿאַרהאַנגען איבער שטאָט, און די גאַסן נעמען רופן צו זיך האַלב־שעמעוודיק, ווייל אַ האַלבע לבנה וויל וויסן ווי לאַנג עס איז דער שיעור צו ליגן אין שענק...

שבת 17 יוני:

מען רופט מיך ווידער אויף ביי די „ליטעראַרישע שבתים", ווו איך לייען פֿאָר עטלעכע זאַכן פון מיין שרייבעריי, און דער פֿאַרלייענער גאָלד־בערג לייענט מיט געפיל פון מיין בוך „פֿראָלעטאַריש יוגנט". איך באַקאָן דעם דיכטער בן צבי בער, וועלכער גיט אין לאָנדאָן אַרויס אַ ביכל שירים אויף העברעאיש, און דערציילט מיר, אַז מ׳האָט אים אין מאַנטשעסטער געהאַט „פֿאַרנאַרט" און חתונה געמאַכט מיט אַ פשוטער מויד, וועלכע ער האָט דערווייל איבערגעלאָזט אין ישראל, ווו ער האָט געאַרבעט אין אַ פּאָסט־אָפּיס. דאָ איז ער אַ לערער אין אַ תלמוד־תורה און וויס נישט וואָס צו טאָן...

ב. צ. ב. מאַכט גראָד אַ סימפּאַטישן אײַנדרוק. וויאַזוי מען האָט אים „פֿאַרנאַרט", הייב איך נישט אָן צו פֿאַרשטיין (יעדער באַווייבטער איז אַ פֿאַרנאַרטער...).

זונטיק 18 יוני:

וויאַזוי שלינגט מען איין אַ שפּיס און מען בלייבט פרום? די זונטיק־צייטונג „סאַנדעי־עקספרעס" פון לאָרד ביוועַרברוק, האָט איינגעשלונגען דעם „סאַנדעי־דיספּעטש", מיט אַזאַ מין ברכה אויף די ליפּן:

„וויילקאָמען צו אונדזערע נייע לייענער. פּאַר דער „סאַנדעי עקספרעס" איז שטאָלץ און טרויער צוזאַמען, אין אַריבערפירן דעם טיטל און גוטן ווילן פון „סאַנדעי־דיספּעטש" צו דער צייטונג".

אַזוי שרייבט אַ שטאַרקער לאָרד ווען ער שלינגט איין אַ שווּאַכערן לאָרד. מיר געפעלט דאָס ווערטעלע „אַריבערפירן"; אַריבערגעפירט פון דיין טאַש צו מיר אין קעשענע...

וויאַזוי וווּיסט לאָרד ביוועַרברוק, אַז די לייענער פון „דיספּעטש" ווילן זיך לאָזן מיטשלעפּן?

ניין, מיך אַרט נישט דער אונטערגאַנג פון אַ סענסאַציאָנעל רעאַקציאָנערער צייטונג ווי „דיספּעטש" איז געווען. מערנישט, איך דערמאָן מיך ווי אין דער צייטונג פלעגט זיין געדרוקט אַ קאָלום, ענטפערס אויף פראַגעס פון לייענער, פון פּראָפעסאָר דזשויד (ער לעבט נישט מער). ער איז באמת געווען פריי און אויסגעשפּראָכן אין זיינע מיינונגען.

דינסטיק 20 יוני:

היינט האָב איך מיר דערווּוסט, אַז דער שכן ביי מיין טיר, דער דייטש ה., אַ געווען אַדוואָקאַט אין דייטשלאַנד און אַ זון פון אַ ריכטער, איז געווען אָפּגעשמדט ווען ער איז געווען יונג. עס דערמאָנט זיך די מעשה מיט קאַרל מאַרקס, ווען איך איז געווען אָפּגעשמדט יונגערהייט. נו, דער 75יאָריקער יעקע וואָס קריגט אַ פּענסיע פון דער דייטשישער רעגירונג, ווען איצט נישט צוריקגיין צום יידנטום. אָבער זיין איינציקער זון האָט זיך אין לאַנדאָן איינגעליבט אין אַ טאַכטער פון פרומע יידישע עלטערן און ער פירט אַ פרום יידיש הויז...

גיי ווייס, וויאַזוי דער יידישער גאָט ברענגט צוריק שעפּעלעך צו זיין פּאָלק...

זעלבסט־פאַרלייקענונג!

22 יוני:

זאָל איך ווילן שלעפּן משומדים צוריק צו יידישקייט? אייגנטלעך, ווען

וועלט אַ ייִד אַדער יידישע טאַכטער, אַ משומד און משומדתטע? זיינען דאָס טאַקע „גאָט־זוכענישן" פון רעליגיעז־געשטימטע יידן, אַדער, ווייל פיינט־שאַפט צו אייגענער, צוליב איין סיבה, אַדער אַ צווייטער, און אַ מין קאָמ־פּלעקס, פון וועלכן מ׳וויל פּטור ווערן דורך שמד?

גרויסע גענייאַלע מענטשן פון יידישן אָפּשטאַם טוען אָפּטמאָל פּאַר־ענטפערן זייער איבערגאַנג צום קריסטנטום, צוליב קאַריערע: מען לעבט אין אַ גויאישער וועלט, די קירכע האָט מאַכט און איינפלוס איבער רעגי־רונגען, און ליידט נישט די יידן פונעם „אַלטן טעסטאַמענט", פון וועלכע זייער „גאָט" האָט זיך אָפּגעקערט, זאָלן האָבן צופיל אָנזען און רייצן די געפילן פון די נידעריקע מאַסן, וועלכע זיי אַליין, די גלויביקע אין ייד יעזוס, האָבן אָנגערייצט. איז דער בעסטער אויסוועג דער צלם! גרויסע דיכטערס ווי היינע, זיינען איבערגעגאַנגען צו דעם צלם, פון וועלכן יידן האָבן געליטן אַזויפיל צרות, און די גרויסע לייט ווי דיזראַעלי האָבן דער־גרייכט זייערע קאַריערעס — וועז זיי האָבן געטוישט דאָס רענדל...

וואָס, אָבער, ציט די קלענערע, די כּמעט דורכשניטלעכע מענטשעלעך, מיט בלויז אַ ביסעלע יידיש וויסן — צום שמד?

איז דאָס בלויז צוליב אַ פּיצינקער קאַריערע, וואָס זיי קריגן ביי דער „מיסיאָן", וואָס פּרעדיקט קריסטנטום צו יידן, פּאַר וועלכעס כּמעט אַלע קירכעס באַשטייערן זיך? וואָס איז פּאָרט דער לעצטער שטויס איבער־צוגיין און איבערטרעטן דעם יידישן גרענעץ און איבערטוישן דאָס רענדל? אָט מיט די פּראַגעס בין איך געגאַנגען באַזוכן דעם משומד מ. ר., וואָס שטאַמט פון רומעניע: אַ שטילער אינטעליגענטער מאָן אין די פופציקער, וועלכער האָט מיט עטלעכע יאָר צוריק חתונה געהאַט (ביי אַ גלח, מסתמא) מיט אַ — משומדתטע (זיי האָבן פיינט וועז מ׳רופט זיי משומדים; זיי רופן זיך „יידן פון יעזוסעס גלויבן").

*

אַ שטילע, ריינע גאַס, אין דער געגנט פון קריקלווּד, און זייער הויז איז ריין און שיין. מאַדאַם ר. האַלט אָפן די טיר און נעמט מיך אויף מיט „אָפענע אַרעמס". זי איז אַ שיינע, אַ הויכע, מיט אַ פיינער פּיגור און מיט אינטעליגענטער צאַרטקייט אויף איר פּנים. אירע האָר זיינען גראָ, און זי זעט אויך אויס אין די פופציקער.

אַלס מיידל האָט זי איינמאָל געלייענט דעם „נייעם טעסטאַמענט", דער־ציילט זי, און דאָס האָט אויף איר געווירקט; זי האָט געגומען אָפּוואַרפן די

לערע און דעם יידישן גלויבן, וואָס זיי האָט איינגעזאַפּט ביי אירע פרומע עלטערן, פון טשעכאָסלאָוואַקיע, וועלכע האָבן געלעבט אין ווין.

זי איז געווען פאַרשיקט אין אַ לאַגער, זיך געראַטעוועט קיין ענגלאַנד (דורך די מיסיאָנערן, אָבער זי דערציילט נישט) און דאָ האָט זי דורך אירס אַ תלמיד, וועמען זי האָט געלערנט מוזיק (זי איז אַ מוזיק־לערערין), האָט זי באַקאַנט דעם מ. ר. און ווען ער וואָלט נישט געווען אַ „גלויביקער", וואָלט זי מיט אים נישט חתונה געהאַט, זאָגט זי שטיל, און ער קוקט איר גלייך אין די אויגן אַריין...

איצט איז מיין צייט צו פרעגן:

— און ווען אַ „נישט־גלויביקער" יידּ, דאָס הייסט, נישט פון אייערע מענטשן, וועלכער האָט מער יידיש וויסן פון אייך, און קען אויך דעם „נייעם טעסטאַמענט", באַווייזט אייך, אַז אַלע בעסערע רייד פון יעזוסן, וואָס זיינע תלמידים שרייבן אים צו, זיינען געזונטן, און אַ ביסעלע פאַרדרייט, פון דער תורה; און זיינע „גוטע זאָגעכצער" זיינען שוין געזאָגט געווארן אין דער תורה, וועלכע אַנערקענט נישט און דערלאָזט נישט צום געדאַנק אַזאַ לעסטערונג ווי אַ „גאָטס־זון" אָדער „געקרייציקטער משיח" — וואָלט איר זיך געלאָזט איבערצייגן?

— און איר, — וועגד איך זיך צו אים, וועלכער זיצט שטיל, — צי וואָלט איר זיך געלאָזט איבערצייגן, אַז איר האָט געמאַכט זייער נישט קיין שיינעם שריט מיט דעם אַוועקגיין פון יידישן גלויבן און פאַרבייטן מיט — עפּעס „פאַנטאַסטישעס" פון קריסטלעכער געצנדינערי?!

— ניין, מיר גלויבן נישט און נעמען נישט אַן די געצנדינערישע אַספּעקטן פון דער קאַטוילישער קירך — נעמט ער זיך וועלן, און אַ בייז פייערל צינדט זיך אַן אין זיינע בלאָע אויגן.

— צו וואָס זוכן אַ געקרייציקטן יידן פון דער רוימישער תקופה, ווען אַזויפיל יידן זיינען געקרייציקט געוואָרן פאַר אייערע אויגן, דורך די אַזוי גערופענע „קריסטלעכע פעלקער" מיט די גערמאַנען פון לוטערס קריס־טנטום אין שפּיץ?

— זיי זיינען נישט קיין אמתע קריסטן — ענטפערט ער שנעל אָפּ.

— וואָס מיינט איר די „אמתע קריסטן"? וווּ זיינען זיי פאַראַן? איז בלויז די סעקטע פון יידישע משומדים, די אמתע קריסטן? זאָגן דען נישט כּיל פון די אַזויגערופענע „בעסערע גלחים", ליבעראַלן, אַז די שטראָף איז געקומען אויף יידן, פאַר נישט אַננעמען קריסטוסן — איז דאָס דער צוגאַנג פון אמתע קריסטן? גלייבט איר, אַז אייערע שוועסטער און ברי־

דער און אייערע עלטערן איז געקומען די שטראָף? און די קליינע יידישע קינדער?

— עס זיינען דאָ פרומע יידן, וואָס גלייבן אויך אַזוי — רופט ער זיך אָן.

— זיכער זיינען פאַראַן פרומע יידן וואָס גלייבן, אַז יידן זיינען נישט געווען געגנוג פרום; נישט אָפּגעהיטן די תורה, דעריבער האָט גאָט אויסגעלאָזט דעם צאָרן אויף יידן. ווייל ביי יידן זיינען דאָ משומדים — איר פאַרשטייט? משומדים וואָס פלאָנטערן זיך צווישן אַ „גאָטס־זון" אָ משיח, און אוראַלטער געצנדינסט.

— וואָס מיינט איר? — פרעגן ביידע.

— איך מיין, אַז פרומע יידן מוזן געפינען אַ שטיקל תירוץ און פאַרענטפערונג; אַנדערש איז שווער אָנצוגיין; עס גלוסט זיך נישט און מען קען נישט ווערן קיין אַפּיקורס, ווען מען גלויבט טויזנטער יאָרן אינעם גאָט פון אַברהם.

אַ מינוט־צוויי זיצן זיי שטיל, און זיי זאָגן אַלץ נישט וואָס זיי האָט געבראַכט צו דעם יעזוס־גלויבן. זי, מאַדאָם ר., ברענגט אַריין טיי און גיט אַ זאָג:

— איך וויל פאָרט נישט מ׳זאָל קוקן אויף אַ פרוי מיט זינדיקע געדאַנקען (איך טראַכט דערביי: מיינט זי מיך?).

— אַזעלכעס איז דאָ אין די צען געבאָט; נישט נייטיק צו זוכן יעזוסן — ענטפער איך.

ער טוישט די טעמע און פרעגט מיר אויס וועגן יידיש־שרייבערייַ אין אַמעריקע, און ער בעט זיין פרוי זי זאָל שפילן אויף דער פּיאַנאָ זיין יידיש ליד „מאַמע יידיש", מיט די נאָטן, וואָס ער האָט געשאַפן.

יאָ, איך מוז צוגעבן, אַז דאָס ליד איז מיט ריטם און נישט שלעכט צוזאַמענגעשטעלט. אָבער פון זייער „משיח־גלויבן" פון וועלכן ער ציט פרנסה, האָב איך זיי דערווייל נישט געירט...

איינער פון די אויסגעוואָרצלטע...

24 יוני:

און אַז די יידישע פרויען זיינען ביי זיך גרויס — וואָס דאַרף טאָן משה דראָט.?

דעם קליינגעוויקסיקן 40יאָריקן פּוילישן יאַט, האָב איך געהאָלפן, כּאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה, אַריינשמוגלען פון פּאַריז קיין לאָנדאָן.

איך האָב פאַר אים, ווי פאַר פיל אַנדערע, געשאַפן פאַסטנס ביי סעקציע־
אַרבעט אין שניידערייַ־פאַבריקן ,און מיר האָבן שוין באַלד געהאַט אַזאַ
„פאַראיין" פון אומלעגאַלע פוילישע חברה אין לאַנדאַן...

פאַרשטייט זיך, אַנהייב מלחמה, ווען מ׳פלעגט אַפשטעלן יונגעלייט
אין די גאַסן און הייסן ווייזן דאָקומענטן פאַרוואָס מען איז נישט אין דער
אַרמיי, האָבן מיר זיך אינציקוויז צוגעשטעלט צו דער פאָליציי, און דער־
ציילט דעם אמת ; מיר זיינען אָפגעקומען מיט קליינע שטראָפן, און געטאָן
נוצלעכע מלחמה־אַרבעטן, אָדער טאָקע אַריין אין דער אַרמיי העלפן שלאָגן
די דייטשן.

דער קליינער משה ד., וועלכער שטאַמט פון אַ פשוטער פאַמיליע פון
אַ קליין שטעטל, ווו זיין טאַטע דער שוסטער איז געווען אַ פרומער ייד מיט
אַ באָרד, האָט אויך געטאָן זיין פליכט אין דער ענגלישער אַרמיי ; מ׳האָט
אים אָפילו געשיקט היטן די בריטישע אימפעריע אין אינדיע...

ענגליש ריידן האָט ער טאָקע נישט שנעל געלערנט, שרייבן בכלל
נישט ; אָבער אַ יידיש מיידל פון ענגלאַנד האָט ער יאָ געוואָלט פאַר אַ ווייב,
און נישט געהאָט קיין מזל צו זיי. זיי האָבן געוואָלט הויכע שיינע מאָנסבילן,
אָט ווי זיי זען אין די האָליוווד־פילמען, אָדער כאָטש מיט אַ גוט פאָך, וואָס
גיט אַ ווייב אַ שיינע ווויינונג, אַן אויטאָמאָביל, און פאַרשידענע אַנדערע
גוטע זאַכן ; וואָס אָפילו די יידישע מיידלעך פון סטעמפאָרד־־הילל נישט
קיין רייכע געגנט, האָבן געמוען פאָדערן נאָך דער מלחמה ,ווען זיי האָבן
געזען, אַז עס איז גאָט צו דאָנקען נאָך דאָ אַ ביסל מענער אין ענגלאַנד..

פלעגט מ. ד. „אויפכאָפן" אין גאָס : ער פלעגט באַצאָלן פאַר אַ שעה,
האָלבער שעה און פינף מינוטן געפעליקייט, און געלאָפן אָפילו צו אַזעלכע,
וואָס פלעגן פריער זיך צלמען איידער זיי זיינען געגאַנגען מיט אים אין
בעט אַריין...

*

ווען ער האָט זיך דערוווסט, אַז איך בין דאָ אויף באַזוך פון אַמעריקע,
האָט ער מיך איינגעלאַדן צו זיך אין זיין ווויינונג, כדי איך זאָל זען וויאַזוי
ער האָט זיך איינגעאָרדנט.

ער ווייזט מיר זיין קעלער־ווויינונג אין מיידאַ־ווייל געגנט, פאַר זיבעצן
שילינג און פיר פענס אַ וואָך ; צוויי צימערן מיט אַ קיך, אַ מין גאָרטן־
אָפּאַרטאַמענט, וואָס ער האָט געקריגן פון דער שטאָט־רעגירונג, ווייל ער
איז אַ געוועזענער סאָלדאָט.

אַ פרוי האָט ער נישט געקריגן, דאָס מוז ער זיך אַליין שאַפן. נו, האָט
ער אין איינער פון לייאָנס קאָפּעען באַמערקט אַ היימלאָזע פרוי(אָ, ער

דערקענט שוין!), אַן אלמנה פון בירמינגהיים, וועלכע איז געקומען אַרבעטן קיין לאָנדאָן אַלס פאַרקויפערין אין אַ דעפּאַרטמענט־געשעפט פון ביליקע סחורות, און זי פאַרדינט נישט מער ווי 9 פונט אַ וואָך — איז וויאַזוי קען זי צאָלן דריי פונט אַ וואָך פאַר אַ צימער?

ער האָט זי געבראַכט פון מאַרבל־אַרטש געגנט צו זיך אין קעלער, און זי איז שוין ביי אים געבליבן וווינען. אמת, ער האָט נישט קיין צוויי שלאָפצימערן און אַפילו נישט קיין צוויי בעטן — גיט מען זיך אַן עצה: פאַר דעם וואָס זי קריגט נישט מער ווי אַ האַלבע בעט, צאָלט זי אים אינ־גאַנצן איין פונט אַ וואָך. פאַר קאָכן און רייניקן דעם אַפּאַרטאַמענט, רעכנט זי אים נישט קיין פרוטה...

דערפאַר מעג זי קוקן אין טעלעוויזיע־קאָסטן וויפל זי ווייל, און זי פילט זיך אַ שטיק באַלעבאָסטע...

יאָ, מ. ד. ווייסט, אַז זיין הויז־קיפערין איז נישט אַזאַ שיינע; און אַז זי איז מיט 5—8 יאָר עלטער פון אים. אָבער, אַזוי ווי ער איז קיינמאָל נישט זיכער צי ער וועט אַרבעטן און פאַרדינען 15—18 פונט אַ וואָך, אַלס סעקשן־שניידער, וויל די סעזאָנען זיינען קורצע, טראַכט ער, אַז ער האָט מיט אַזאַ פרוי אין הויז געכאַפט אַ מציאה...

— יאָ, איך ווייס, אַז דו קוקסט אויף מיר קרום, ווייל זי איז נישט קיין יידישע און נישט קיין שיינע — גיט ער צו מיר אַ זאָג, בשעת ער באַגלייט מיך אַרויס פון קעלער — אַז די יידישע פרויען ווילן מען זאָל זיי באַגילטן!

— ווער האָט צו דיר טענות — ענטפער איך — ווו וועסטו קריגן אַ שיינע און אַ יידישע, וואָס זאָל וווינען מיט דיר אין אַ קעלער — אַ?

לידער פון פאַרשידענע לענדער

27 יוני:

דער הימל איז מיט שטיקלעך בלאָ און וואָלקנס; די וואָלקנס ווייסן נישט צי עס לוינט אויבן זוכן אַ צימער און בלייבן זיצן, אַדער אַראָפקריכן אונטן...

דערווייל פאַרקריך איך אין רידזשינט־פּאַרק, וווּ איך קען אַלע וועגן און אַלע קוסטעס, ווייל זיי ברענגען מיר אַסאָציאַציעס פון זיין מיט „עמעצן" זען שעקספירס אַ דראַמע אונטערן פרייען הימל, אַדער טאַקע אַזוי פלוידערן און הנאה האָבן פון קוקן אַ שיינער מויד אין די אויגן...

יאָ, איך דערמאָן מיך אַ זונטיק נאָכמיטאָג מיט דער שיינער צאַרטער עזמע, וועלכע האָט אַזוי שיין פאַרקעמט אירע בלאָנדע האָר, און אירע בלאָע אויגן זיינען אָנגעגאָסן מיט קינדערשער פרייד; זי לויפט פון בלום צו בלום ווי אַ שמעטערלינג, און טוט מיך באַצויבערן מיט איר פלינקייט פון איר גראַציעזער פיגור, אויף וועלכער דאָס געלע קלייד מיט פינטעלעך טאַנצט מיט אין איר יעדע באַוועגונג.

איך האָב דעמאָלט געוואָלט פאַרברענגען אַ גאַנצן נאָכמיטאָג מיט עזמען, ביים שיפלען זיך, און זיצן אין דער אָפענער קאַפעטעריע פונעם פּאַרק, אָבער איך צעפּפן מיין יידישע צייטונג, און זע, אַז דעם זעלבן נאָכמיטאָג קומט פּאַר אַן אויפנאַמע פונעם יידישן ליטעראַטן־פאַראיין אין לאָנדאָן לכבוד דעם גרויסן דיכטער ה. לייוויק פון ניי־יאָרק — איז וויאַזוי נעמט מען מיט אַ בלאָנדע יונגע שיקסע צו אַ נאָכמיטאָג מיט יידישע שרייבערס? (איך ווייס נישט צי זיי וואָלטן מיך מקנא געווען אָדער באַרעדט — מן הסתם ביידע זאַכן...).

אַלזאָ, איך בעט איבער מיין „געליבטער", און דערצייל איר אין וואָס דאָ האָנדלט זיך: זי האָט באַלד געזען, אַז יידישקייט דאָמינירט ביי מיר, האָט זי גאָנץ אייידל, ווי אַ פיין־דערצויגן ענגליש מיידל, פאַרשטאַנען מיין „רוף פון בלוט" און האָט צוגעזאָגט אָט דאָ ביים וואַסערל וווּ עס שווימען די ווייסע שוואַנען; זי וועט זיצן און לייענען איר בוך.

דעם אמת געזאָגט, געדענק איך קוים וואָס לייוויק האָט דאָן דערציילט. איך האָב אַפילו נישט געקאָנט זיך איינהערן צו די באַגריסונגען. ווען עמעצער האָט מיך געפרעגט צי איך וויל באַגריסן (איך בין דאָך געווען פון די „גאָר יונגע שרייבערס") האָב איך מיר דערפון אָפגעטרייסלט. איך האָב טאַקע געקוקט אויף לייוויקס צאַרטער, שיינער געשטאַלט, אָבער אַלע מינוט איז מיר געקומען אויפן געדאַנק מיין שיינע עזמע: איך בין נישט געווען זיכער צי זי וועט וואַרטן, און צי זי וועט מיר נישט אָפּטאָן אויף טערקיש: זיך באַקענען מיט עמעצן אַנדערש (וער וויל עס נישט באַקענען אַ שיינע מויד אין פּאַרק, וואָס זיצט שטיל און לייענט אַ בוך? איך מיין: וועלכער אינטעליגענטער יונגערמאַן זוכט נישט אזא קאַנטשאָפט?), און איבערלאָזן אַ צעטעלע אויף דער באַנק, אַדרעסירט צו „אַ יידישן ליטעראַט" — אַז זי מוז אַוועקגיין...

ווען מ׳זיצט אין אַן ענגן קרייז, וווּ לייוויק רעדט און פאַרענטפערט פראַגעס, קען מען נישט אַנטלויפן אינדערמיט. מיט טיי־טרינקען און היימישער פריינטלעכקייט, האָט זיך דער שמועס פאַרצויגן ביז קנאַפּע פיר שעה. איך בין שנעל אַרויס פון האָטעל און געלאָפן אין פּאַרק, און נישט

מער געטראָפן דעם טאָג, נישט די שוואַנען און נישט די פייגל. אָבער עזמע איז רואיק געזעסן מיט דעם בוך אויף איר שויס, מיט פאַרטרויערטע אויגן...

*

פונקט היינט, ווען איך גיי הערן מ. ש. זינגען אין ווייגמאַר־האַל, נעבן רידזשינט־פאַרק, האָב איך מיך דערמאָנט אָן עזמען. מ. ש. וועלכע איך געדענק פון לאָנדאָן, ווו זי האָט אָנגעהויבן זינגען אירע אינטערנאַציאָנאַלע לידער, איז געקומען צו אירע משפחה־מענטשן אין לאָנדאָן. אירע עלטערן שטאָמען פון פוילן, זיי האָבן געלעבט אין ווין, און אָנהייב מלחמה זיך גע־ראַטעוועט קיין ענגלאַנד.

זי זינגט אויף ענגליש, אירלענדיש, העברעאיש, שפּאַניש און אַפילו פּערסיש. אָבער נאָר בייַ די אַלטע יידישע לידער איז זי „אין דער היים" און זינגט זיי נאַטירלעך. מיט אַלע אירע אַריינפירן און „אויסטייטשונגען" און איבערדערציילן וואָס זי גייט זינגען אין די אַלע שפּראַכן, איז זי פאָרט אַ ביסל געקינצלט.

דער עולם באַשטייט פון פּוילישע ווינער, מיט אַ געמיש פון דייטש־מערישע יידן. מען הערט רעדן האָך־דייטש און יידיש־דאַטש, געבראָקט מיט ענגליש, אָבער ווי ווינער און ווינערינס קאָנען — מיט עטוואָס חן. מ. ש. נעמט זינגען רוסישע לידער, ווייל אין אַמעריקע איז זי עפּעס אַריינ־געפאַלן אין „לינקע" קרייזן. מען נעמט שרייען פון זאַל: „יידיש! יידיש!". כמעט אַלע ווילן פילן אַ היימישן טעם — פון מאַמע־לשון!

פאַרשטייט דאָס מ. ש. און גיט באַלד נאָך. זי גייט איבער צו די האַר־ציקע יידישע לידער, וואָס דער עולם וויל מער און מער.

*

אמת, איך בין אויך געקומען הערן מ. ש. און זען דעם עולם. איך דערקען פיל פּנימער פון עסטרייכיש־פּוילישע יידן, און איך זע פיל שיינע יונגע פרויען, פאַר וועלכע טייל פּוילישע יונגעלייט פלעגן די נכפּה קריגן...

יאָ, ווינערינס קענען זיך האַלטן; זיי קליידן זיך טאַקע מיט געשמאַק.

נישט ווייט פון מיר, וועמען זע איך? אָט דער, וועלכער זעט היינט אויס אַזוי אָפּגעמאָגערט, און פיל־פיל עלטער, ווי די 9—10 יאָר וואָס איך האָב אים נישט געזען. דער עסטרייכער איז געווען מ. ש.׳ס ערשטער מאַן; ער איז געקומען זען ווי זיין געוועזענע, וועלכע איז היינט באַרימט, זעט אויס, און הערן ווי זי זינגט....

איך האָב שוין פון אים קיין אויג נישט אַראָפּגענומען. ער האָט גע־

האלטן אין איין קנייטשן דעם שטערן און נערווועז ציען זיין גאמבע; ער האט נישט געקאנט איינזיצן. ווען דער עולם פלעגט פאטשן בראווא, האט ער נישט צוגערירט האנט צו האנט — ער איז געזעסן אין יסורים...

ווען איך בין צוגעגאנגען ריידן צו איר נאך איר זינגען, האב איך איר נישט דערציילט וועמען איך האב געזען אין זאל. זי האט מיר א מאל געזאגט, אז ער איז „א פראסט יינגל און ארבעט ביי טעכנישער ארבעט". אבער א „פראסט יינגל" קען אויך פיל ליידן...

מיר דאכט, אז זי האט אים יא באמערקט. אבער א גרויסשטאטישע דאמע, ווי זי איז געווארן, האט עס איר, דאכט מיר, נישט טיף גערירט אירע סענטימענטן. זי האט מיר נאר דערציילט א מעשה, ווי זי פלעגט צושיקן צו אירע עלטערן צייטונגס־אויסשניטן מיט רעצענזיעס און פאטאגראפיעס, בשעת זי זינגט. האט זי פון איר פשוטן פאטער, דעם שוסטער, דערהאלטן אזא מין בריוול:

„איך האף, אז צוזאמען מיט דיינע דערפאלגן, וועלן אויך וואקסן דיינע קליידער...

היינט האט זי טאקע געטראגן א העל־רויט קלייד מיט לאנגע ארבל — פארשפיליעט ביזן האלז...

שבת פארנאכט אין טראפאלגאר־סקווער

שבת 1 יולי:

דער הימל איז געזעצט מיט מילכיקע און גראע וואלקנס; זיי שלעפן צו זיך פאסן ליכט פון זון־אונטערגאנג און ריירן זיך נישט פון ארט.

די לופט איז הייס און קלעפיק; שוין באלד ווי אין נייי־יארק. נעלסאן שטייט גאנץ אויבן און קוקט מיט איין אויג צום פארלאמענט, צו די אדמי־ראליטעט־געביידעס און צום קעניגלעכן פאלאץ. געווייס, ער האלט א שוועד אין דער לינקער האנט, ווי אלע פאטריאטישע קעמפערס...

פיר ריזיקע לייבן פון אלע זייטן היטן אים אפ. סט. מארטינס קירכע, און א מוזעאום פון מאלעריי, קוקן ארויס צום סקווער מיט שפיצן און קופאלן, אבער איבערוואקסן נעלסאנעס קענען זיי נישט. פאנטאנען שפריצן מיט קיל וואסער, און טויבן פליען פארגנבענען זיך און כאפן א טרונק...

הענגען יונגען און מיידן ארום דעם סקווער. מען זיצט ארום די פאנ־טאנען, וואס שפריצן אין פנים ארויס. אויף די זייטיקע בענק און אויף שטיינערנע געזעסן, וווּ עס לאזט זיך. יונגען מיט פראסטע פנימער פון

פֿאַבריק, און ביליקער אויסשפּראַך, און יונגען מיט געצוימטקייט, פון ביורא און געשעפט. זיי זיצן גרופּעסווייז און אינציקווייז. מען לאַכט אויף אַ קול און מען זיצט פֿאַרטראַכט. די מערהייט פון די יונגען אין טראַפֿאַלגאַר־סקווער זיצן אָן רעקלעך, מיט צעשפּיליעטע העמדער; דאָס איז אַ גאַנצע רעוואָלוציע אינעם ענגלישן לעבן!

ענגלישע מיידן פון דער פֿראָווינץ, וואָס מ׳דערזעט באַלד, אַז זיי זיינען דינסטמיידן, און מיידן פון אייראָפּעאישע שטעט, וועלכע זיינען געקומען לערנען ענגליש, און באַדינען דערווייל די ענגלישע מיטלקלאַס און רייכע היימען. די אויסלענדישע מיידלעך דערקענט מען לויט זייער קליידונג און לויט זייערע „בעסערע" פּנימער. פיל פון די אויסלענדערינס טראָגן שוין די זעלבע זומערדיקע קאָלירטע קליידלעך, וואָס ווערן פֿראַדוצירט אין אַ מאַסן־פֿראַדוקציע, און פֿאַרקויפט אין די „פּאָפּולערע" דעפּאַרטמענט־גע־שעפטן. די מיידן זיצן אויך זאַלבעצווייט און זאַלבעדריט; די „אינדיווידואַ־ליסטקעס" האָבן ליב צו זיצן אַליין...

די ביימער אַרום זיינען פֿאַרפוצט אין גרינס. עס גייט איבער אַ שוש־קעריי פון בלאַט צו בלאַט און פון בוים צו בוים: די ביימער קוקן זיך צו און ווייסן צו דערציילן פון אַלע געשפּרעכן וואָס יונגען פון גריכנלאַנד, פון אינזל ציפּערן און פון איטאַליע פירן; זיי זענען אויך ווי די יונגעלייט פון מיטל־מזרח גלוסט מערסטנס צו די מיידלעך פון דער שווייץ און פראַנק־רייך, און דאָס פאַר די ענגלישע מיידלעך האָבן זיי נישט גענוג שפּראַך...

די גאָר פֿראָסטע מיידן טראָגן הויזן אָדער זייער קורצע קליידלעך מיט שטיקער לייב אין דרויסן. זיי לאַכן ווילגאַר און פאַרטשעפּען די יונגעלייט מיט זייערע בליקן; די שטילערע און בעסער־דערצויגענע מיידלעך טרעטן אַפּ און זוכן פּלאַץ אַ ביסעלע פונדערווייטנס...

פיל יונגען קומען אָן פון די געסלעך אַרום אַלד קאַמפּטאָן־סטריט, ווו זיי האָבן געזען נאַקעטע פֿאָטאָגראַפֿיעס און אַריין אין פינצטערע פּלעצער טרינקען וואַסערדיקן שנאַפּס און זיך שאַרן צו די מיידלעך מיט די אַרויס־שטאַרצנדיקע בוזעמס, וועלכע זיינען אָנגעשטעלט „אין געשעפט"; זיי קומען אָפּגענאַרטע, גלייך אַהער, מיט הייסן גלי אין די אויגן און לויפן גלייך באַקענען די שענערע פון ציריך, און פון ווין. אָבער די מיידלעך רוקן זיך הינטערווייל־עכץ און האָבן מורא, אַז די יונגען ווילן זיי שוין, איצט, פֿאַרנאַרן אין דערבייאיקן סט. דזשיימס־ אָדער גרין־פּאַרק, צי גאָר פֿאַרשלעפּן ערגעץ אין פינצטערע צימערלעך...

פיל עלטערע פֿאַרלעך פילן זיך יונג און פריש צווישן אַזויפיל יוגנט און טויבן. פיל עלטערע בחורים און אַלטע מיידן, שטייען „אויבן אויף

דער גאַלעריע" און קוקן אַריין אין סקווער. זיי וואַרטן אויף „פּיקאַנטע" סצענעס, אָבער די פּאָליציאַנטן און פּאָליציאַנטקעס, אָנגעטאָן אין גראָבע מלבושים, זענען נישט קיין געזעץ־ברעכער צווישן די יונגעלייט מיט סעקסועלן לוסט.

קליינע יאַטן טונקען זייערע הענט ביים פּאָנטאַנען־וואַסער און האָבן הנאה פון דער שפּיל. דאָ און דאָרט איז אַ וואַגאָבונד מיט זיין פּעקל און קיינער קוקט זיך אויף אים נישט אום.

רויטע אויטאָבוסן האַלטן אין איין אַרומקרייזן און פּאַרשלעפּן מענטשן פון דאַנען, און צעווארפן זיי אומעטום; און די שוואַרצע אויטאָמאָבילן האָבן בכלל נישט קיין צייט זיך אומצוקוקן וואָס דאָ טוט זיך; זיי לויפן ערגעץ־ווו צו אַ ציל.

די ענגלישע פרויען מיט געפּאַרבטע האָר, קוקן נאָך די אינדישע פרויען וואָס טראָגן קאָלירטע קליידער און פּאַרמאָגן אַ מין אַריסטאָקראַטישן גאנג, ווייל זייערע מענער און קינדער גייען נאָך ביי דער זייט.

*

איין בחור מיט צוויי שיינע בלאָנדע מיידלעך, און אַוויפיל בחורים אַליין; אויבן אויף דער גאַלעריע טשעפּעט זיך אַ יונג מיט אַ שוואַרצן קאָפּ צו אַן עלטערער געפּאַרבטער מויד, און די צוויי זייטיקע עלטערע פרויען הערן אַ „ליבע־דערקלערונג", וואָס זייערע מענער האָבן קיינמאָל נישט רעציטירט...

אָט באַווייזט זיך אַ מאַן מיט אַ קאַמעראַ און וויל דווקא פאָראייביקן די פּאָנטאַנען וואָס לייכטן שוין גרין און גאָלד; און „קאַנאַדיען־פּאַסיפיק", פון קעגנאיבער, רופט שוין מיט בלאָ־ און רויט־ליכטער, מען זאָל פּאָרן וווהין דאָס האָרץ גלוסט...

אַ נייעס־טעאַטער וויל אַריינשלעפּן צו זיך און ווינקט מיט רעקלאַמע צום סקווער, אָבער עלטערע כינעזער, אין ווייסע העמדער, ריידן אַ מין „אַרבעס"־שפּראַך, און האָבן בעסער הנאה פון לעבעדיקע נייעס אין טראַ־פּאַלגאַר־סקווער.

עס נעמט צופאַלן די נאַכט. פון אַלע זייטן קומען רעפלעקטאָרן און ווייזן אַן אויף נעלסאָנען און זיין בלינד אויג, און פיל פון די הינטערשטאָטישע מיידלעך, לאָזן זיך צו דער באַן־סטאַנציע טשערינג־קראָס.

אַ „באָוורילי"־רעקלאַמע לאַכט און טאַנצט פאַרשייט פון אַ מויער אין דער סטרענד, און אין אַ ווינקל אויף אַ באַנק, זיצט אַ מיטליאָריקער איטאַ־ליענער, אַן איין האָר אופן קאָפּ און שלעפּט צו זיך אַ יונגע פליישיקע

איטאַליענערין, וואָס פאַלט אַליין אַריין אין עקסטאַז. ער קושט זי און זוכט ביי איר אין בוזעם און פאַרמאַכט די אויגן ווי ביי אַ הייליקער מאַדאָננאַ; זי כאַפּט זיך, אַז דאָס קלייד איז שוין ביי איר אָפן, שטעלט זי אים אָפּ אינ־מיטן זיין תפילה...

אַרום האַלב צוועלף ביינאַכט איז טראַפאַלגאַר־סקווער כמעט ווי אָפּגע־לויפיקט. עס זיינען פאַרשווונדן די שטילע אינדיער מיט זייערע פרויען און די געלאַסענע ענגלענדער; נישטאָ מער די טויבן (זיי ליגן שוין אין די בעטן אונטער די געזימסן פון סט. מאַרטינס קירכע און חלומען מיט שטי־לער וואַרקעריי...). און נישטאָ מער די שיינע אייראָפּאישע מיידן; עס בלייבן איבער אַ ביסל איטאַליענישע און גריכישע יונגעלייט, וואָס ווויינען און אַרבעטן אין די געסלעך אַרום, אין זייערע רעסטאָראַנען.

די אונטערגרונט־באַן איז פול מיט יונגע פרויען און מענער. מען זעט זייער אָפט ווי אַ שיין מיידל קלייבט זיך צו אַ מיאוסקייט פּאַר אַ חברטע. זי שיינט טאַקע מער אַרויס... פאַרוואָס, ווידער, די מיאוסע וויל זיין מיט דער שיינער, איז אויך פאַרשטענדלעך: פון די יונגען וואָס קלעפּן צו דער שיי־נער, פאַלט אָפטמאָל אַראָפּ פאַר דער מיט נישט קינסטלעריש־באַשאַפן פּנים. און טאַקע, ווייל די שיינע פּנימלעך זיינען אַזוי פאַרנומען מיט זיך, האָבן זיי נישט צופיל געדולד צו די יונגעלייט; זיי זיינען מיט זיך צו־זיכער. די מיאוסערע קולטיווירט מער גוטסקייט און געדולד צו מענער, און כאָפּן טאַקע פיל מאָל אַוועק דעם מאַן פון דער שיינער חברטע — ווייל אַ מאַן האָט אויך טיילמאָל אַ שוואַכקייט צו ווערן געפּיעשטשעט...

אַ לאַנדסמאַן פון שלום אַש דערציילט...

מאַנטיק 3 יולי:

אין אַפּער־קלעפּטאַן־געגנט, זעט מען פיל נייע שיינע היזער.

דאָ ווויינען פיל יידישע אַרבעטס־מענטשן און בריטישע פּראָלעטאַ־ריער; אַהערצו האָבן שוין אויך „פּאַרבלאָנדזשעט" איינצלנע נעגערס, ווען־כע ווויינען אין מעבלירטע צימערן ביי אַרעמע אַלמנות, און דאָ זעט מען אויך פיל אַנטענעס פון טעלעוויזיע־קאַסטנס, ביי די שוועסטער־פאַרהאַרעוועטע מענטשן.

ביי דער זייט פון די נייע הייזער האָט די שטאָט־רעגירונג אַוועקגע־שטעלט בענק. און דאָ רוען פיל —עלטערע מענטשן וואָס זיינען אויף עמע־ריטור; און די יידישע עלטערע מענטשן, וועלכע באַזיצן און באַנוצן אַן

אַרעמע ענגלישע אויסשפּראַך, זיפּצן אונטער אויף יידיש, ווייל אין ענגליש זיפּצט זיך נישט אַזוי שיין און באַקוועם...

*

אַז איך האָב שוין יאָ פאַרבלאָנדזשעט אין דער געגנט ווו כ׳האָב כמעט נישט קיין באַקאַנטע, נעם איך שטודירן די דורכגייער: אפשר וועט זיך עמעצער באַווייזן — אפשר אַ מאָל אַ יידישער פּען־מענטש, וואָס לעבט און טרוימט אין דער געגנט?

אָבער, ניין. איך קען דאָ נישט קיינעם. עס קומט צו אַ ייד מיט אַ פּעט פּנים און מיט עטלעכע פאַרבליבענע וווייסע האָר אויפן שאַרבן און זעצט זיך אויף דער צווייטער עק באַנק. ער כאַפּט אַ בליק צו מיין זייט, זען צי ער קען מיך פון דער געגנט און באַשליסט אַז ניין. צו שליסן קאַנטשאַפּט פאַלט אים גאָרנישט איין. ער ווייס וויאַזוי מען פירט זיך אין ענגלאַנד...

פרעג אַיך אים גלאַט אַזוי:

— וואָס זאָגט איר צום היינטיקן וועטער — שיין, נישט אמת? (ענג־לישער נוסח...). ער קוקט מיך אָן און גלייבט נישט זיינע אויגן און אויערן:

יונגע יידן קענען און רעדן יידיש?! (ער האָט דאָס נישט געזאָגט, בלויז אויסגעדריקט מיט זיינע אויגן...).

ער האָט באַלד „פאַרשטאַנען", אַז ער האָט דאָ צו טאָן מיט איינעם פון די „רעפיודזשיס", וועלכע זיינען געקומען בעת אָדער נאָך דער לעצטער מלחמה, און ער האָט באַלד אין אַ חצי־חצי יידיש־ענגליש, געמישט אויס־לייגן פאַר מיר זיינע פופציק יאָר אין ענגלאַנד ביי שנייַדעריי־אַרבעט און אויסדערציילט וועגן קינדער־דערציאונג און אַנטוישונגען, ביז ער איז צוריקגעקומען צו זיינע קינדער־יאָרן אין וואַרשע, וועלכע ער האָט איבער־געלאָזט ביי אָרעמע טאַטע־מאַמע, אויף די גאַסן פון קראָכמאַלנע און ניסקע.

גאַנץ אינטערעסאַנט. ער דערציילט פון וואַרשע מיט זעכציק און מער יאָרן צוריק אונטער רוסישער הערשאַפט, און עס קומען צולויפן מיינע דערינערונגען פון אַ יאָר וואַרשע מיט דרייסיק יאָר שפּעטער, אונטער פּוילישער הערשאַפט, פון יידן־שיקאַנעס מצד די פּוילישע מאַכטהאָבערס, יידישער געראַנגל פאַר ברויט און רעכט אויף אַרבעט (טויזנט מאָל ערגער ווי די נעגערס האָבן אויסצושטיין אין אַמעריקע!), און רייכקייט פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור און קולטור, מיט אַ טלאָמאַצקע דרייצן און פאָלקס־אוניווערזיטעטן — וואַרשע מיט דעם גייסט פון אַ י. ל. פּרץ!

איך וואָלט אים געקאָנט דערציילן פון אַ בונדישער פּלאַצווונקע אויף פּשעיאָזד 9, מיט איר השפּעה אויף יידישע אַרבעטער; פון „אַרבעטער־

היים" אויף קאַרמעליצקע 23, און פון באַהאַלטענע פלעצער, ווו עס פלעגן זיך צוזאַמענקומען נאָך לינקערע, מיט אַ קאָנספיראַטיוו פייערל אין די אויגן...

מיטאַמאָל איז אויסגעוואַקסן עפּעס אַ דאַר נידעריק מענטשל, וואָס איז נישט געווען אין בלויזן קאָפּ, נאָר מיט אַ היטל פאַרדעקט ביז איבער די רויטלעכע אויגן, און באַגריסט זיך מיט דעם ווארשעווער. דער דאַרער יידּ, וואָס האָט אַ פּנים פול מיט קנייטשן און אַ גוטמוטיקן שמייכל, באַווייזט, אַז ער האָט נאָך עטלעכע אייגענע ציין אין מויל, נישט ווי דער דיקער יידּ מיט אַ פול מויל פרעמדע ציין; זעצט זיך גלייך אַריין צווישן מיר און דעם ווארשעווער.

מיין איך, אַז דאָס זיינען צווויי לאַנדסלייט, און ער וועט אַנהייבן פון דער סמאָטשע אָדער סטאָווקע. הייבט זיך נישט אָן: ער שטעלט זיך פאַר מיר פאָר אַז ער איז געבוירן און דערצויגן אין קוטנע, און לעבט שוין אין ענגלאַנד 56 יאָר — אַ גרעסערער יחסן ווי דער ערשטער...

— האָט איר געהערט פון קוטנע? — פרעגט ער מיך, און גייט באַלד אַריבער אויף „דו" — קענסטו אַזאַ שטעטל? (ער האָט מיך אויך אָנגענומען פאַר אַ נאַר־וואָס געקומענעם, צוליב מיין יידיש רריידן...).

— צי איך האָב געהערט פון קוטנע, פונוואַנען עס שטאַמט שלום אַש? אפשר האָט איר געקאָנט אַזאַ איינעם? — פרעג איך ביי דעם קוטנער.

— יונגערמאַן, צי איך האָב געקאָנט שלום אַשן? איך בין מיט אים געגאַנגען אין חדר!

אָפּגעזאָגט, שאָקלט ער צו מיטן קאָפּ צום צווייטן יידן, וועלכער איז נישט געווען צופריידן, וואָס דער קוטנער כאַפּט ביי אים אויס זיין „קליענט".

— נו, דערציילט — בעט איך דעם קוטנער.

— וואָס הייסט דערציילן — מ'האָט אים געזופן שלום סראָקער! איך בין מיט אים געגאַנגען אין חדר — איך בין געווען זיין חבר!

— נו!

— וואָס, נו? זיין טאַטע איז געווען משה גאָמבינער; אַ יידּ, וועלכער האָט געהאַט צווויי ווייבער און פיל זין און טעכטער. שלום אַש איז פון דער צווייטער פרוי.

— זיין טאַטע האָט געהייסן גאָמבינער — נישט אַש?

— ער האָט געשטאַמט פון גאָמבין, האָבן מיר אים געזופן גאָמבינער. ער איז געווען אַן אָקסן־הענדלער, אָבער אַ ווילער מענטש.

איך לאָז אים פאָרזעצן אַן איבערריס.

— די קינדער פון דער ערשטער פרוי זיינען געווען שלעגער און ווילע

יונגען, אָבער שלום סראָקער האָט געזומען צו דרייצן יאָר און איז אַוועק קיין וואַרשע זיך לערנען שרייבערייַ.

לאָז איך אים נישט גיין אַזוי שנעל און פרעג אים, צי ער האָט עפּעס גוט געלערנט אין חדר, דער שלום סראָקער.

— אין חדר? — נעמט דער ייד זיך קראַצן אונטערן היטל — פֿאַרוואָס זאָל שלום זיין שלעכט אין חדר? יאָ, ער האָט געקאָנט אַ ביסל לערנען. זאָלסט נישט מיינען, אַז איך האָב נישט געקאָנט!

— איך בין זיכער, אַז איר האָט געקאָנט. אָבער וויאַזוי איז שלום אַש אויסגעוואַקסן אַ שרייבער?

— וואָס הייסט וויאַזוי?! איך האָב דאָך דיר ערשט געזאָגט, אַז ער איז געפֿאָרן קיין וואַרשע זיך לערנען שרייבעריי!

— אַזוי?!

— אַז דו ווילסט וויסן די מעשה פון וואַרשע (דערווייל האָט זיך דער דיקער וואַרשעווער ייד צוגערוקט נענטער, און אויך געוואָלט הערן וואָס עס איז געשען מיט שלום אַשן אין וואַרשע...); ער איז אַוועק און צוריק־געקומען קיין קוטנע מיט אַ פּעלערינע!

— מיט אַ פּעלערינע?

— יאָ! איך דערציילד דיר נישט קיין ליגן!

— נו!

„— געוואָלד, וואָס איז דאָס?! — האָב איך געפרעגט שלומען — וואָס זאָגט דיין טאַטע?!".

שלום האָט מיך געגעבן אַ קוק אַן און געענטפערט, אַז ער איז אַ שרייבער, און אַז זיין טאַטע וויל עס נישט — אָבער ער וועט זיין אַ שרייבער!

דער קוטנער איז שטיל געבליבן און אַ פּנים געטראַכט וועגן יענע יאָרן אין קוטנע, אָבער אַרויסברענגען עפּעס, ווי אַ חבר פון שלום אַש דאַרף קאָנען, דאָס נישט.

— ר׳ ייד — נעם איך פרעגן — צי האָט איר עפּעס געלייענט פון זיינע ביכער?

ער האָט מיך געגעבן אַ מעסט אַפּ מיט אַ ביסל איראָניע אין בליק און געזאָגט:

— צי איך האָב געלייענט זיינע ביכער! וואָס הייסט? דעם מאָטקע גנב האָב איך געקאָנט גוט; איך געדענק אַפילו ווי ער איז געשלאָפן אין שטאַל!

ער האָט ווידעראַמאָל זיך געקראַצט אין קאָפּ און פאַרגעזעצט:

— זעסטו, דעם גאָט פון נשמה (נקמה) האָט מען נישט געלאָזט שפּילן! איך ווייס נישט פאַר וואָס.

— האָט שלום אַש עפּעס גוט געקענט שרייבן?

— וואָס הייסט ביי דיר גוט געקאָנט?! — האָט ער געפרעגט אין אַ ביזן טאָן — ער האָט אַלץ גוט און אמתדיק באַשריבן, אַלע זיינע משפחה־מענטשן. איך האָב זיי אַלע גוט געקאָנט! וואָס? דו האָסט נישטא געהערט פון זיינע ביכער?

— ווער האָט נישט געהערט פון זיינע ביכער? — האָט אינמיטן דערינען אַריינגעטאַנצט דער וואַרשעווער — איך האָב געלייענט זיינע ביכער!

אָבער דער קוטנער לאָזט נישט אַ וואַרשעווער אַריינקריכן; ער גיט מיר אַ ציפּ ביים אַרבל און זאָגט:

— וועז שלום אַש איז געקומען פון אַמעריקע קיין ענגלאַנד, באַלד נאָך דער מלחמה, זאָג איך צו אים: „שלום, קום צו מיר אין שטוב עסן; שלום, דו קענסט דאָך מיך פון חדר!".

— נו!

— ער האָט נישט געוואָלט. ער האָט מיך געהייסן קומען צו אים אין האָטעל! דו הערסט?

און דערנאָך איז ער אַוועק קיין אַמעריקע און עפּעס געזומען שרייבן וועגן דעם, אַז גויים און יידן זאָלן זיין ברידער, און מען האָט אים אַרויסגעיאָגט. ער איז דאָ געשטאָרבן. אָ, איך וואָלט דיר געקאָנט דערציילן און דערציילן...

דער ייד איז דערנאָך אַריבער צו זיינע זין אין לאָס־אַנדזשעלעס און אין קאַנאַדע, וואָס שרייבן נישט צו אים; און אים ברעכן די פּיס, און ער גיט זיך אַ כאַפּ, אַז ער דאַרף שוין גיין. דער צווייטער ייד איז באַלד אויך אַוועק.

איך בין געבליבן זיצן מיט אַ קאַפּיטל שלום אַש, און געוווסט, אַז שפּעט ביינאַכט וועל איך שוין קוקן פון מיין פענצטער צו זיין קבר — צו דעם קבר פון גרויסן שרייבער, וואָס כ'האָב היינט געטראָפן אַ טיפּ פון זיין „שטעטל".

צוויי וועלטן

(ד. מ. נעמט אַ וויב...)

דעם פּוילישן ייד פון אַ יאָר פינף־און־פערציק, האָב איך די טעג באַקאָנט אין לאָנדאָן. ער האָט מיך פאַרוואַרפן מיט בריוו, געשריבן אויף אַ שרייבמאַשין, מיט פיל באַרימערייען וועגן זיין טאַלאַנט צום שרייבן; מיט

פרעטענסיעס צו אַלע איבערגעבליבענע יידישע פּען־מענטשן אין לאָנדאָן; און מיט פאַרבעטונגען: איך זאָל זיין זייַן גאַסט ביי אים אין שטוב.

וואָס אַן אמת, מיט אַלע עכט־טיפּישע מאַנירן פון קליינעם פּוילישן שטעטל, און מיט זייַן אָפּגעלאָזנקייט, פאַרמאָגט דער וועלטבאַרימטער עכט יידיש־פּוילישע וואַרעמקייט און היימישקייט, וואָס נאָר אַ פּוילישער ייִד קען עס אַרויסלייענען.

מיך האָט אויך געצויגן צו באַקאַנטן זייַן אַרט פאַמיליע־לעבן. אַזוי ווי ער האָט זיך מיר פאַרטרויט, אַז זייַן פרוי, מיט וועלכער ער האָט מיט עט־לעכע יאָר צוריק חתונה געהאַט, איז אַן „ענגלישע לערערין", האָב איך געוואָלט זען וויאַזוי די צוויי וועלטן לעבן צוזאַמען, בשעת ער רעדט בלויז אַ פּופּציק צעבראָכענע וועלטער פון שעקספּירס לשון...

ער שטעלט מיך פאָר זייַן וויב, וועלכע דערלאַנגט מיר שעמעוודיק מיידעלע איז אים נאָכגעלאָפן מיט הכנעה, און געוואָרן לעבעדיק, וועג איך האָב איר דערלאַנגט זיסוואָרג. זי האָט באַלד צונויפגערופן אירע חברטעס און זיי געזומען איינטיילן פון דער מתנה...

איך האָב געכאַפּט אַ בליק צום פּראָלעטאַריישן געסל, באַטראַכט די ביליקע הייזער פון שטאָט־קאָנסיל, און מיט אים אַריין אין זייַן ווונדערלעכן, וואָס עפּנט זיך מיט אַ קיך, אָנגעוואָרפן מיט נאַסע און טרוקענע שמאַטעס. און אַ יונגע פרוי מיט אַ דין אויסגעמאַטערט פּנים און אויסגעלאָשענע אויגן, וועלכע פּאַרעט זיך ביי די וועש...

ער שטעלט מי רפּאָר זייַן וויב, וועלכער דערלאַנגט מיר שעמעוודיק אַ נאַסע האַנט, און נעמט ציען און פאַרשטעלן מיט איר סוועטער אין אַזאַ וואַרעמען טאָג, איר פלאַכן פּאָרנט... די פרוי מיט איר קנאַכיק פּנים און דינעם קערפּער אויף דאָרע פיס, זעט אויס מיט צוואַנציק יאָר יינגער פון ד. מ. איר פּנים זאָגט עדות פון האָרעוואַניע, אונטערטעניקייט און געפּאַלנ־קייט — זי דערוועקט רחמנות און מיטלייד.

דאָס צווייטע מיידעלע פון אַ יאָר צוויי, מיט טונקל־ברוינע אויגן, איז שוין מער ענלעך צו אים; דאָס קינד זיצט צווישן פּעק מיט שמאַטעס וואָס פילן אָן די קליינע צימערלעך. עס קומט אָן שווער אָפּצוראַמען און מאַכן אָרט ביים טיש.

ווי נאָר די פרוי נעמט רעידן, דערקען איך, אַז זי איז אַן אירלענדישע. איך באַווייז נישט צו שטעלן אַ פראַגע, און זי דערציילט שוין, אַז איר פאָטער האָט געאַרבעט ביים צונויפשטעלן די סצענעס און ברעטער אין „אָלד־וויק"־טעאַטער, און אַז זי האָט זעכצן יאָר פאַרבראַכט אין אַ קאָנ־

וועגט... זי דערציילט גאָרנישט, אַז זי זאָל האָבן געווען אַ לערערקע פון מאַטעמאַטיק — וואָס ער האָט דערציילט...

מיט אירע ברידער און שוועסטער רעדט זי נישט; זיי האָבן איר שלעכט באַהאַנדלט, און; ווייל זי האָט חתונה געהאַט מיט אַ ייִד... זי גייט אָפט אין קירכע און וועט די קינדער אויך אַהינפירן, ווי נאָר זיי וועלן אויפ־וואַקסן, זאָגט זי.

ער, מיט אַ צעכראַסטעט אָפן העמד און אָפן מויל, הערט זיך צו וואָס מיר רייַדן, און פאַרשטייט בלויז אַ העלפט; ער קוקט צו איר און בעט איר מיט די אויגן זי זאָל וואָס ווינציקער רייַדן, און לאָזט איר נישט דערציילן, אַז זי גייט צו די „קאָנפעשנס", זיך מתוודה זיין פאַרן גלח... (קען מען לעבן מיט אַ ייִד און גיין צום גלח?).

זי פאַרשפּיליעט כסדר דעם סוועטער, און פאַרשטעלט מיט די הענט מ׳זאָל נישט זען, אַז זי איז פלאַך, אָן אַ בוזעם. פון דער וואַנט אין „סאַלאָן" קוקן אַראָפּ בילדער אויסגעשניטן פון צייטונגען, מיט פּנימער פון יידישע און רוסישע שרייבערס און פון אַ „הייליקער" פרוי אינדערמיט...

*

ער לאָזט זיין פרוי אַנגיין מיט איר וואַש־אַרבעט און ער גייט איבער צו יידישע ענינים. ער באַווייזט מיר אַ יזכור־בוך פון זיין שטעטל, וווּ עס ווערט דערציילט וועגן זיין טאַטן, אַ חסידישן יידן פון אַ בירֿ־ברויערייַ, און ער שלעפּט אַרויס פון אַלע יידישע צייטונגען, עפּעס אַ צייטונג פון בראַ־זיליע, וווּ ער האָט אַ מאָל אָפּגעדרוקט זיינס אַ שרייבעריי. ער רוקט מיר אונטער צו לייענען זיינס „אַ ראַמאַן", צו וועלכן ער דאַרף נאָך צושרייבן „צוויי הונדערט זיטן", און וווּיזט מיר עטלעכע איבערזעצונגען, וואָס ער האָט געמאַכט פון מיצקעוויטשעס און טווויימס לידער, וואָס זיינען גאָרנישט שלעכט.

ער שטעלט אָן דעם גראַמאָפאָן מיט שאַליאַפּינס אַ פּליטע פון רוסישער ערד און פאַטערלאַנד, און זיין אויסגעמאַטערטע פרוי וויל אייגנשלעפּערן דאָס קינד, וווּ אין שלאָף־שטוב", איבערן וויגל, הענגט נאָך אַ „הייליק" בילד...

איך זיץ און קוק. איך קען בשום אופן נישט פאַרשטיין וויאַזוי מען מאַכט זיווּגים אין הימל. ער נעמט איצט דערציילן, ווי ער האָט געדינט אין דער פּוילישער אַרמיי פון געניראַל אַנדערס. מיט דער אַרמיי געקומען קיין ענגלאַנד, און ער קריגט צוועלף פונט אַ וואָך אַלס מלחמה־אינוואַליד.

גייט שפּעט שלאָפן, און שלאָפט ביז 12 אַ זייגער פאַרמיטאָג, און אַז זיי פרוי דערלאַנגט אים פרישטיק אין בעט...

ער איז אינער פאַרבליבן פון זיין חסידישער פאַמיליע. ער האָט געגומען זוכן אַ יידישע פרוי און נישט געטראָפן — האָט ער חתונה געהאַט מיט איר... ער לייגט צו זיין לוידיקן קאָפּ, אָן איין האָר, צו אירע קנאַכיקע באַקן, און קושט איר אין מיין קעגנוואַרט; זי שמייכלט הכנעהדיק, ווי אַ שקלאַף, און זאָגט, אַז ער האָט זי ליב. אָבער זי גיט באַלד צו:

— ווען מען הערט כסדר אַזאַ ענגליש, וואָס ער רעדט אין שטוב, וועל איך אויך אינגיכן אַזוי ריידן...

*

יאָ, איך פּרוביר עפּעס טרינקען, וואָס זיי דערלאַנגען מיט האַרציקייט. מען מוז טרינקען פון אַזעלכע נישט גוט געוואַשענע טעפּלעך... איך כאַפּ נאָכאַמאָל אַ בליק איבער די צימערלעך און צו די צוויי מענטשן — מאָן־און־ווייב מיט צוויי קינדער, וואָס לעבן אונטער איין דאַך, און איך גלויב אַלץ נישט מיינע אויגן.

ער פירט מיך צו צום אויטאָבוס, און דערקלערט:

— גוטע מלאכים האָבן איר געבראַכט צו מיר. איך דאַרף נישט מער זוכן קיין פרוי אין גאַס; זי ליגט פאַר מיר אַ גרייטע אין בעט... און פון די צימערלעך ביי יענעם, ווארפט מען מיך אויך נישט אַרויס, פאַר נוצן צופיל עלעקטרי!

— וואָס דענקסטו וועלן די קינדער אויסוואַקסן? — פרעג איך.

— מיך אַרט נישט וואָס זיי וועלן אויסוואַקסן.

— וויל זי כסדר זיצן אין שטוב מיט די קינדער, ווען דו זוכסט און עס ציט דיך צו יידישער געזעלשאַפט?

— ניין, איך קען זי נישט מיטנעמען, מען וועט מיך באַריידן. צווייטנס, מיין מאַמע איז אויך געזעסן אין שטוב.

*

וואָס־וואָס, עפּעס פון אַ באַהעם און פון אַ פרייער נשמה איז דאָ ביי אים. קען זיין, אַז דער פונק האָט געטליעט ביי זיין משפּחה, חסידישע מענטשן, און געמוזט קריגן דעם תיקון דורך אים...

אלף סילווער און זיין וועלט...

פרייטיק 14 יולי:

דעם שלאַנקן שיינעם יונגנמאַן אַלף, קען איך כמעט פון מיינע ערשטע טעג אין לאָנדאָן, אַנהייב יאָר פינף־און־דרייסיק. איך בין געקומען אַלס אומלעגאַלער אימיגראַנט, מיט סימפּאַטיעס צום „לינקיזם", קיין לאָנדאָן; און אין דער יידישער איסט־ענד, אין ווייטשעפּל, האָב איך באַקענט פון די קלענסטע טוערס, ביז זייער יידישן פֿאַרלאַמענט־דעפּוטאַט...

ניין, זיי האָבן מיך פון מיין אומלעגאַלער לאָגע נישט אַרויסגעשלעפּט. זיי האָבן עפּעס געהאַט אַ חשד, אַז איך בין נישט מיט דער „פּאַרטיי־ליניע". און מיך פֿאַרדעכטיקט אַלס „טראָצקיסט".

אָבער דער אַלף, וועלכער האָט געהאַנדלט מיט שניידערישן אָפּפאַל, וואָס פּאַלט אַראָפּ ביים שניידן סחורה, פלעגט מיך פֿאַרבעטן צו זיין מאַמען אין הויז, און פלעגט מיך מכבד זיין מיט טעפּלעך טיי. דערפּאַר האָב איך אים אַריינגענומען אין דער געזעלשאַפט פון אומלעגאַלע, וועלכע איך האָב געהאַלפן אַריבערשלעפּן ערב־מלחמה פון פּאַריז קיין לאָנדאָן, און אים געלערנט זינגען יידישע לידער.

אין יאָר 1940, וועז איך האָב מיך צוגעשטעלט צו דער ענגלישער פּאָליציי און דערציילט, אַז איך געפּין מיך אומלעגאַל אין לאָנדאָן, איז אידער וואָס־וועז, איך זאָל נישט זיצן ביז דעם פֿראָצעס, האָט מען געדאַרפט איינלייגן פּאַר מיר 25 פונט קויציע. איך האָב אָוא סומע נישט פֿאַרמאָגט. אלף האָט איינגעלייגט דאָס געלט.

קען מען פֿאַרשטיין, אַז איך האָב געפילט אַ פּריינטשאָפּט צו אַלפן; הגם מיינע סימפּאַטיעס צו סטאַלינס רוסלאַנד זיינען געווארן גאַנץ שוואַך, און איך פלעג ביי פּיל געלעגנהייטן אַרונטערריסן און קריטיקירן די קאָמפֿאַרטיי, אַז זי איז נישט מער ווי אַ בלינד געצייג פון מאָסקווע.

הגם ער, אלף, איז געווען אַ טוער פון „לאָקאַטאַרן־שוץ" אין ווייטשעפּל, אָנגעשטעלט פון זיין פֿאַרטיי, האָט ער פֿאַרקוקט מיינע אָפּנייגן און קריטיק און זיך געחברט מיט מיר. ער פלעגט ליב האָבן צו רעדן וועגן פלעכאַווס ווערק און ער האָט אויך געלייענט דעם „א. ב. צ. פון קאָמוניזם" פון בוכאַרין.

דערנאָך אָבער, וועז זיי האָבן מיך פֿאַרשריגן אַלס „סאָציאַל־פֿאַשיסט", וועל איך דאָך נישט פון אַמעירקע אָנהאַלטן און פירן אַ קאָרעספּאָנדענץ מיט ווייטשעפּלער קאָמוניסטן. איך בין בכלל געבליבן אינדרויסן און זיך

געהאַלטן ביי פרייַע אַנאַרכיסטישע געדאַנקען. סאָציאַל־דעמאָקראַטיע און קאָמוניזם האָבן ביי מיר אויסגעזען ווי אויסגעשפילט און באַנקראָטירט...

איצט, קומענדיק קיין ענגלאַנד, פלעג איך פון צייט צו צייט באַגעגענען עטלעכע פון די ווייטשעפלער „לינקע"; טייל פלעגן מיך באַגריסן און וועלן רעדן, און טייל פלעגן אַוועקדרייען די קעפּ, ווען זיי האָבן דערקאַנט אַ „פּאַר־רעטער".

נישט אַזוי אַלף. ווי נאָר ער האָט מיך צופעליק דערזען אין אַ לייאַנס־רעסטאָראַן, איז ער צו מיר צוגעקומען ווי צו אַן אייגענעם. ער האָט מיך פּאַרבעטן צו זיך אין שטוב. און אָט טאַקע געפּין איך זיך היינט ביי אים.

*

אַלף ווויינט מער נישט ביי זיין מאַמען. ער האָט אַן אייגן הויז אין מאַזוועל־הילל, אין צפון־לאָנדאָן, ווו די געסלעך און די מענטשן זענען עכט בריטיש, מיט זייער אויסזען און האַלטונג, און מען זעט זייער ווינציק יידן אין דער געגנט.

אַלף ווויינט אין גרויסן גאָרטן־צימער, און די אַנדערע צימערן, אונטן, אויף דעם ערשטן און צווייטן שטאָק, פאַרדינגט ער מעבלירט, צו קאָוואַ־לערן, עלטערע מיידלעך און צו שוואַרצע סטודענטן. ניין, ער איז נישט קיין ראַסן.

ביי אים אין צימער טרעף איך אַלטע ווייבער שטולן, ווי אין אַלע מעב־לירטע צימערן איבער גאַנץ לאָנדאָן, אַ פּינאַע, פיל לינקע ביכער און שוואַרצע וועלט. צי ער גיט זיינע לאָקאַטאָרן ווייסערע וועלט, איז מיר נישט געלונגען אויסצופּינען...

איבערן קאַמין שטייען צוויי פאָטאָגראַפיעס: איינע, פון אַ יינגל מיט אַ שטרענג פּנים פון 14—15 יאָר אַלט, וועלכער שטייט פאָטאָגראַפירט מיט זיין ביציקלעט (ראָווער), און אַ מיידלע פון עטלעכע יאָר, מיט נישט־באַשטימטע פּנים־שטריכן. איך כאַפּ אַ בליק צום עטלעכע פערציק־יאָריקן אַלף מיט די יידישע אויגן און זיינע שוואַרצע האָר, וואָס זיינען שוין גראָ ביי די שלייפן, און איך זע נישט קיין ענלעכקייט פון די צוויי קינדער צו אים.

ביי אים אין צימער טרעף איך אַ הויכן יונג, אַן ענגלענדער, דזשאָו, וועלכער פּאַרעט זיך ביי דער קיך און וואַרפט אַריין גוטמוטיקע ווערטלעך אין אַ „קאָקני" ענגליש, און איינעם אַ דזשים, אויך מיט אַ גוטמוטיק פּנים; די ביידע ענגלענדער זיינען זיינע לאָקאַטאָרן; זיי געפינען גאַסטפריינט־לעכקייט ביי זייער באַלעבאָס אַלף סילווער.

בשעת מיר זיצן אַלע ביים טיש און עסן (פיש און טשיפּס — וואָס דען?), קלאַפּט אָן אַ פּריילין אויף הויכע פּיס, און מיט אַ קאַלאַמוטנעם פּנים, און לייגט אַוועק אויפן טיש „פּאַר אַ וואָך דירה־געלט". אַלף בעט איר צו צום טיש און שטעלט איר פּאָר זיין גאַסט, בלייבט זי עטלעכע מינוט און זאָגט צו מיר „העללאָ", און פּאַרענטפערט זיך, אַז זי מוז היינט וואַשן אירע האָר...

דערנאָך פּאַרשטייען די ענגלענדער, אַז זיי דאַרפן איבערלאָזן דעם באַלעבאָס מיט דעם גאַסט, און אַלף נעמט גלייך פּאַרויכערן זיין לולקע און שמייכלען מיט אמתער גוטבערידערשאַפט.

יאָ, פון וואָס הייבט מען אָן? איך בין אַוועק ניין יאָר פון ענגלאַנד, און פיל מער יאָרן פון דער וועלט, אין וועלכער מיר האָבן געשלאָסן פריינטשאַפט אַלס יונגע בחורים. ער פרעגט אויס צי איך לעב פון אַרבעט אַדער פון יידיש־שרייבעריי, וואָס ער האָט געוווסט, אַז איך פלעג מיט־אַרבעטן אין דער יידישער „צייט" אין לאָנדאָן, און וויל, פּאַרשטייט זיך, ווייסן מער פּרטים. וועג ער זעט מיך נאָכאַמאָל קוקן צו די צוויי פּאָטאָגראַפיעס, קלערט ער אויף:

— אָט דער איז מיין זון פון אַן ענגלישער גליבטער, וועלכע לעבט נישט. ער איז 15 יאָר אַלט, ער דערציט זיך אויף דער פּראָווינץ ביי דעם געווען קאָמוניסט באָל. דו געדענקסט דאָך אים, ווי ער האָט פיל געאַרבעט און געשריבן פּאַרן „דיילי וואָרקער". אָבער נאָך דער „מעשה אונגאַרן" איז ער אַוועק און איז היינט רעדאַקטאָר פון אַ פּראָווינצער בירגערלעכער צייטונג.

— איך האָב גאָרנישט געווווסט, אַז דו האָסט מיט 15—16 יאָר צוריק געהאַט אַן ענגלישע גליבטע — וויאַזוי איז זי געשטאָרבן?

— דורך אַן אַקצידענט. איך האָב דיר, און אַפילו נישט מיין מוטער, דערציילט פון איר. האָסטו דען מיר דערציילט פון דיינע גליבטע?! איך האָב דיך נישט איינמאָל געזען מיט שיינע ענגלישע מיידלעך.

— יאָ, אָבער — און דאָס מיידעלע?

— זי איז פון מיין פּרוי, מיט וועלכער איך האָב אָפּיציעל חתונה געהאַט; אַ פּרוי פון בעלגיע. זי האָט אונדזער קינד מיטגענומען קיין בעלגיע און זי וואָרט אויף אַ גט.

אַ מינוט איז ער שטיל געבליבן, נאָכאַמאָל אָנגעצונדן זיין לולקע, און אַ טרויער האָט פּאַרגאַסן זיין פּנים. דערנאָך האָט ער ווידער געמומען שמייכלען אויף זיין שטייגער און פּאַרלאָנגט צו ווייסן וויאַזוי עס גייט מיר מיט פּרויען אין אַמעריקע.

— אין אַמעריקע, ברודערל, קען מען זיך נישט דערלויבן מיט אַ גע־ליבטער, דערנאָך מיט אַ ווייב; מען דאַרף דערצו האָבן די געלטער פון אַ באַרימטן האָליווּוד־אַקטיאָר. די אַמעריקאַנער פרויען זיינען אפשר די שענסטע אין דער וועלט, אָבער אַלץ מיט קאָסמעטיק און פּאַרב. זי קען זיך האַלטן יונג וועַן זי איז פופציק און עלטער, אָבער אַלץ געשמירט און פּאַרפוצט. עס פעלט זיי דער נאַטירלעכער רייץ און חן. אויסצוהאַלטן אַזאַ מין בירגערלעך באַשעפענישׂ, איז נישט פּאַר קיין אַרבעטער; דעריבער שרעקן זיך פיל בחורים, אפילו אַמעריקאַנער, חתונה צו האָבן.

— זיינען די יידישע פרויען אין אַמעריקע אויך אַזוי? און די לינקע?

— יאָ, די יידישע פרויען זיינען אויך אַזוי, און אפשר מער צעבאַלע־וועט ווי די נישט־יידישע. זיי ווערן אַזוי דערצויגן.

וואָס שייך „לינקע" — האָסטו עפעס פיל לינקע פרויען אין ענגלאַנד, אַ חוץ יונגע מיידלעך, נישט־געוואַשענע, ביי דער פּאַציפיסטישער באַ־וועגונג, וואָס איך האָב געזען אין טראַפאַלגאַר־סקווער?

מיר האָבן אויך „ביטניצעס" אין גרינידזש־ווילעדזש, וואָס ווילן ווייַן, אַז זיי וואַשן זיך נישט און דעמאָנסטרירן מיט ווייסע און שוואַרצע מענער נישט־געוואַשענע. אָבער „לינקיזם" אַלס אַזעלכער, אידעאַליסטישע פרויען, וואָס ווילן נישט קיין געלט־סיסטעם, וואָס גלייבן אין סאָציאַליזם, ראַדי־קאַליזם אַדער קאָמוניזם, אַזעלכע זאַכן קלעפּן זיך נישט צו דער פּראַק־טישער און מאַטעריאַליסטישער אַמעריקאַנער פרוי. און אפשר האָט רוסלאַנד אַ שולד דערין. זייער „קאָמוניזם" אַפּעלירט נישט...

— זיינען טאַקע פרויען אַזוי דאָמינירנד און מענלעך אין אַמעריקע, ווי איך לייגן אין פּאַרשידענע זשורנאַלן?

— יאָ. דאָס האָט צו טאָן דערמיט וואָס מען דערציט די מענער, אַז זיי דאַרפן אַלץ נאָכגעבן דער פרוי. עס שטאָמט פון די צייטן, וועַן אַמעריקע איז געווען אַ קאָלאָניע, דערנאָך האָבן געגומען שטראָמען אַהין מענער אָן פרויען, און מען פלעגט זיך פשוט שלאָגן צוליב אַ פרוי. היינט זיינען דאָ פיל מער פרויען ווי מענער, אָבער די פרוי איז שוין געווארן אַ געטשקע צוגלייך מיט דעם דאָלאָר, אין אַמעריקע.

— דאָס קומט געווויס פון קאַפּיטאַליסטישן סיסטעם, אין רוסלאַנד איז אַנדערש.

—איך ווייס נישט וואָס עס טוט זיך אין רוסלאַנד, און צי די פרוי זוכט נישט דעם קאָמיסאָר און ווייסנשאַפּטסמאַן וואָס קען איר געבן מער קאָמפּאָרט, ווי דעם אַרבעטער. קען זיין, אַז סעקס און פּראָסטיטוציע איז נישט אַזוי אָפן אַדער פּאַרשטעלט אַזאַ גאַנגבאַר אַרטיקל, ווי אין אַמעריקע;

ווייל דאָרט זיינען נישטאָ האָליוווד און די רעקלאַמעס פאַרבינדן מיט דער פרוי אין אַלע פאַזן פון איר נאַקעטקייט.

אַ מאָל אין איראָפּע, און נאָך היינט אין פיל אָפּגעשטאָנענע לענדער, איז די פרוי געווען פאַרשקלאַפט און דער מאַן דער הערשער. וועז פרויען האָבן דערוואַכט צו אַ מין הערשן און דאָמינירן איבערן מאַן, טויג דאָס אויך אויף כפרות.

— לויט ווי איך זע האָסטו גוט שטודירט די פרויען־פראַגע אין אַמעריקע!

— ניין, נישט שטודירט; עס וואַרפט זיך אין די אויגן.

אָבער צו וואָס ריידן וועגן פרויען אין אַמעריקע, איך בין געקומען אַ קוק געבן מיט וואָס דו לעבסט — זען דיין וועלט!

— וואָס מיינסטו מיט וואָס איך לעב? דו מיינסט פאָליטיש, סאָציאַל?

— צי ביסטו נאָך אין דער פּאַרטיי?

— יאָ, און ניין. די „מעשה אונגאַרן" האָט פיל אַרויסגעיאָגט פון דער פּאַרטיי; איך בין אויך געווען צווישן די יענעקע.

— און די יידישע פראַגע האָט דיך גאָרנישט באַרירט?

— צו זיין אויפריכטיק — ניין!

פראָפעסאָר לעווי און אַנדערע יידישע טוערס זיינען טאָקע אַרויס צוליב דעם וואָס מען גיט נישט יידיש, אָדער נישט געניג יידישע קולטור און רעליגיע אין רוסלאַנד; זיי ווילן, אַז דאָרטן זאָלן יידן פירן אַ קולטור־לעבן אין יידיש. ניין, איך בין נישט אַוועק צוליב דעם.

— ביסטו נישט אין דער פּאַרטיי.

— איך בין דערנאָך ווידער אַריין. אָבער איך טו נישט קיין שום אַרבעטן. איך בין מיט זיי נישט איינשטימיק.

— וואָס, דו ווילסט, אַז כרושטשאָוו, וועלכער האָט געדינט סטאַלינען און דערנאָך געווארפן אַלץ וואָס אַרבעט נישט אין רוסלאַנד, און אַלע פאַרברעכנס אויף סטאַלינען; דו ווילסט אַז כרושטשאָוו זאָל ווערן מער מענטש?

— ער וועט מוזן. אויב נישט, ווייסטו דאָך: די כרושטשאָוס זיינען אויך נישט אויף אייביק...

— פאַרשטיי איך שוין: דו און אַנדערע ווילן איבערנעמען די פּאַרטיי־שליסלען, געבן אַ וווּנק צו די חברים אין רוסלאַנד, און די ביוראָקראַטיע, אָדער דער „נייער קלאַס" וואָס דער יוגאָסלאַווער דזשילאַס באַשרייבט, וועט פאַרשווינדן, וואָס?

— אפשר.

— מיט וואָס פאַרנעמסטו זיך גאַנצע טעג, אויב דו האָסט אויפגעגעבן דיין האַנדל?

— איך אַרבעט צוביסלעך אין אַ בוך־געשעפט, טו פיל זאָכן אַרום מיין הויז, וואָס ברענגט מיר אַריין צום לעבן, און אָט וועל איך דיר ווייזן: ער האָט געעפנט אַן אייזערן שענקל ווי אין אַ ביוראָ, און אַרויסגע־שלעפט אַ קאַרטאָטעקע מיט טאָוולען, לויטן א״ב, ווו עס זיינען געלעגן ביבליאָגראַפישע פאַרצייכענונגען פון פיל לינקע שרייבערס אין דער וועלט־ליטעראַטור און פון קלאַסיקערס; ביי יעדן שרייבער איז געלעגן אַ בלעטל, אָדער צוויי, מיט באַמערקונגען און אָפשאַצונגען, פון די ביכער וואָס אלף סילווער האָט געלייענט, און אַרויסגענומען ווערטלעך, זאָגעכצן און פאַראַ־גראַפן פון די ווערק, כדי ער זאָל זיך קענען באַנוצן מיט זיי, ווען ער וועט דאַרפן...

באמת, צום באַוווּנדערן, וויפל צייט און מי דער „פוילער טיפ״ (אַזוי באַצייכנט ער זיך אַליין) האָט אַוועקגעגעבן. אַ חוץ דעם די אויסשניטן פון לאָקאַלע צייטונגען פון זיין „שלום־קאַנסיל״־אַרבעט, אין ווייטשעפל, אַרום וועלכן ער פלעגט זיין באַשעפטיקט.

און איך בין נאָך נישט פאַרטיק: ער שלעפט אַרויס אַ באַוונדערע קאַרטאָטעקע, וואָס פאַרמאָגט בלויז איין נאָמען: ראָבערט בוירנס. ער האָט צונויפגעזאַמלט אַלע לירישע פּאָעמעס פון דעם סקאָטישן פאַרמער־פּאָעט, וועלכער זינגט מיט עמאָציעס פון מענטשלעכקייט און גלייכהייט, אין זיין אייגענעם סאָרט ענגליש, מיט רעספּעקט פאַרן פשוטן מענטש.

יאָ, אַ. סילווער האָט מיר פאַרגעלייענט עטלעכע זאָכן פון בוירנס, און איך זע, אַז ער פאַרשטייט דעם פּאָעט. ער זאַמלט אַלץ, וואָס מ׳האָט געשריבן וועגן זיין ליבלינג־פּאָעט.

דערנאָך נעמט ער פאַרלייענען זיינע אָפשאַצונגען פון אַזעלכע „אידעע־לאָזע״ און „אַנטוישטע״ שרייבערס ווי סאַרטר און דאָס איז נישט מער ווי אַ לעקסיקאָן מיט לאָזונגען ווי „קליינבירגער, אַלייניקייט, אַנהענגער פון קאָפּיטאַליזם, וועלכע האַלטן זיך פעסט אין דער אונטערגייענדיקער שיף״ אאַז״וו.

ער לייענט אויך פאַר זיינע „סקעטשעס״ (סקיצן) וועגן זיין קינדהייט אין ווייטשעפל, אָבער אַלעס מיט באַמבאַסטישע פאַרטיי־פּראַזן און אַן בילד־לעכקייט. אָבער ער גיט צו (כאָטש איך בין אין דעם נישט זיכער):

— איך האַלט זיך נישט פאַר קיין שרייבער.

— נו, איך זע, אַז דו האָסט אַ שוואַכקייט צום געדרוקטן וואָרט, און אַ ליבע צו אַ פּאָעט וואָס האָט געלעבט צווישן 1760 — 1800 ערגעץ אין

סקאָטלאַנד. טאָ זאָג מיר: פאַלט דיר גאָרנישט איין צו באַקאַנען, דורך ענגליש, אָדער צו לערנען יידיש, וועגן אונדזערע יידישע שרייבער און פאָעטן, וועלכע זיינען אויף אַ האָר נישט קלענער ווי בוירנס?

אפשר וואָלסטו טאַקע מיט אַזאַ ליבע און פּיעטעט, געזאַמלט עפּעס פון, לאָמיר אָנרופן י. ל. פּרץ, שלום עליכם, שלום אַש, דוד בערגעלסאָן, ה. לייוויק, א. רייזען, א. מאַנגער, מ. קולבאַק, מאַני לייב און פּרץ מאַרקיש?

— יאָ, איך האָב געהערט פון אייניקע יידישע שרייבער, אָבער איך בין נישט קיין יידישיסט. איך בין דאָ געבוירן און איך האַלט זיך פאַר אַ קאָסמאָפּאָליט!

— זער פיין. אָבער פאַר אַ פּשוטן ענגלענדער ביסטו אַ ייד; איז וווּ האָסטו דיין פּינטעלע יידישקייט? מיט וואָס וווייזטו דיין אַנדערשקייט?

— וווייסטו וואָס, זאָל מען נישט ריידן דערפון. איך קען דיין צוגאַנג צו דער פראַגע, אָבער איך וויל אַוועק פון וווייטשעפּל, מיט די צרות פון דעם שטעטל, וואָס מיין מאַמע פלעגט דערציילן. דו האָסט פאַרבראַכט דיינע ערשטע יוגנט־יאָרן אין פּוילן, וווּ יידן האָבן זיך אויסגעלעבט יידיש, גייט עס מיט דיר מיט. הגם, וועג דו וואָלסט שטאַרק געאַרבעט, וואָלסטו אויך אַריינגעוואָקסן אין דער ענגלישער קולטור. איז אויב דו ווילסט בלייבן ביי דיין סאָרט יידישקייט, געזונטערהייט, מיט פאַרגעניגן. אָבער, איך קען נישט צוריק גיין צו אַ געטאָ־לעבן!

ביים געזעגענען זיך מיט אַלפּן, האָב איך אויף אים געקוקט מיט רחמנות־אויגן, און ער האָט מיר געהאַלטן פאַר אַן אויסגעוואָרצלטן...

רעגנדיקע טעג

זונטיק, 16 יולי:

די לעצטע עטלעכע טעג האַלט אין איין גיסן. עס זעט אויס ווי דער זומער איז שוין אַוועק און לאָנדאָן טרעט אַריין אין האַרבסט־סעזאָן...

איין זאַך איז צו זען די מרה־שחורהדיקייט פון לעבעדיקע גאַסן, אין אַזעלכע רעגנדיקע טעג, מיט ווינטן; אָבער צוצוקוקן ווי אַזוי עס נעמט גיסן אויף אַ בית־עולם און די טויטע וועלט נעמט מיטווייניגן מיט דעם הימל וואָס גיסט גרויסע טרערן, איז באמת אַ וווייטיק — עס איז דאָ מער טרויער ווי אין שטאָט.

די „מצבה־שטאָט" איז היינט אָנגעפילט מיט צעריבענע בלומען און צעבראָכענע צווייגלעך. דער גרויסער בוים צווישן די מצבות לאָזט

אַרונטער מיט געוויין זיינע צוויגן און קוקט צו ווי גרויסע שוואַרצע פויגל מיט רויב־שנאָבלען טאַנצן מיט יאָמער און געשריי פון שטיין צו שטיין און וואַרטן צוקאָפּנס און צופיסנס טאָבער אַ מאָל וועט זיך דעם טויטן חיים אָדער יאָנקלען נישט גלוסטן צו ליגן וווּ עס רעגנט צו אים אַריין אין גענצלט און נעמען אַרויסשטעלן אַ פוס, וועט ער ווערן באָפאַלן פון די הונגעריקע פויגל...

בלומענטעפּ און שיינע וואַזאָנען ליגן איבערגעקערט, צעטרעטן און חרוב; ווינט און רעגן לאָזן זיך אין אַ געיעג איבער „טויטער שטאָט" און ציטערן נישט אימיצער זאָל זיי אָפּשטעלן אָדער אַ געשריי געבן פון קבר אַרויס, וואָס זאָל דערשרעקן די נאָטור־עלעמענטן און זיי שיקן אין זייער רו...

איך קוק אַרויס פון מיין פענסטער צום בית־עולם און האָב מיטלייד מיט די מצבות וואָס שטייען אין שרעק דאָס ווינט מחבל זאָל זיי נישט אומווארפן, און טראַכט: גוט וואָס די טויטע קענען נישט צוזען דעם בראָך...

*

און די לאָנדאָנער גאָס מיט היימלאָזע מענטשן, וועלכע האָבן נישט קיין באַקוועמע ווארעמע היימען און פאַמיליעס, ווי זעט אויס די גאָס אין אַזאַ זונטיק טאָג, ווען אַלע טירן זיינען געשלאָסן?

בלויז אין פירמע לייאָנס, גראָד אַ יידישע פירמע, האָלט אָפן אירע רעסטאָראַן און קאָפּע־טירן פאַר די אייזאַמע, היימלאָזע ארעמע מענטשן. לייאָנס נעמט אַריין די נישט־פאַרהיראָטע, די נישט אַריינגעפאַסטע און אַרויסגעשטויסענע, און גיט זיי אַ טעפּל טיי, און צווייי. (פאַר געלט!).

זיצן טאַקע פיל אָרעמע, צעקנייטשטע, יונגע און עלטערע מענער און פרויען אין די לייאָנס־קאָפּעען, מען וואַרעמט זיך ביי טעפּלעך טיי, און מען גראָבט אייך די קעפּ אין זונטיק־צייטונגע, וואָס ברייגען ידיעות פון מאָרד, רויב און שווינדל, אָדער פון מאַכט ביי פּאָליטיק; דערביי רופט מען צו פאַרווייילונגען און וואַקאַציעס צו לענדער פון אייביקער זון...

*

היימלאָזע ריידן צו מיר...

נעכטן ביינאַכט, איז שוין צום דריטן מאָל, ווי אַ מאַן מיט אַ טונקעלער הויט, נעמט זוכן מיין פריינטשאַפט אין דער גרויסער שטאָט, לאָנדאָן. מיט אַ וואָך צוריק, האָט איינער, אַ דאַרער קליינער יונגערמאַן אין

די דרייסיקער יאָרן, געגומען מאַכן אַ טומל אויבן אין אויטאָבוס, אַז די בילעטן־קאָנדוקטאָרקע האָט אים שלעכט באַהאַנדלט. ער איז אויפגעזעסן אין נומער צוויי אויטאָבוס ביי מאַרבל־אַרטש און געפרעגט צי עס פירט ביז גאָלדערס־גרין, האָט זי געענטפערט, אַז זי ווייסט נישט...

די פלינקע, דאַרע פרוי, וועלכע איז אויסגעמאַטערט פון אַ גאַנצן טאָג אַרויף און אַרונטער, איינקאסירן געלט ביי די קליענטן, איז פשוט מיד און קען נישט זיין צו פיל פריינטלעך און אויפקלערן מער ווי זי ווייסט. זי ווייסט באמת נישט צי דער אויטאָבוס־פירער האָט אינסטרוקציעס צו פירן דעם אויטאָבוס ביז גאָלדערס־גרין, אַזוי טו איך אויפקלערן דעם יונגמאַן פון ציילאַן.

— דו האָסט מיך געראַטעוועט, דו פאַרשטייסט מיך! — רעדט ער צו מיר און זעצט זיך באַלד נעבן מיר און קוקט מיר אין די אויגן אַריין. ער שטעלט זיך פאָר אַלס ספאָרט־זשורנאַליסט פון זיין ציילאַנער צייטונג און נעמט מיר דערקלערן וועגן קריקעט און וויקעט, וואָס איך פאַרשטיי נישט קיין וואָרט פון דער שפיל, און אַ ביסל נישט פון זיין אַפריקאַנער ענגליש...

אַזוי ביז צוויי פאַרטאָג: ער שטייט נעבן מיין וווינונג און וויל נישט אָפטרערן. מיין איך דאָך, אַז ער האָט נישט וווּ צו שלאָפן, וועל איך אים מוזן אַריינענעמען און הייסן איבערשלאָפן אויף דער קאַנאַפּע און אַנטלויפן גאַנץ פרי, אידער די באַלעבאָסטע שטייט אויף...

אָבער, נייַן: ער וויל איך זאָל איצט מיטגיין מיט אים אַ דריי צענדילק גאָסן, וועט ער מיר געבן צום טרונקען און לייענען זיינע ספאָרט־באַריכטן. ער שווערט, אַז איך געפעל אים צום בעסטן „פון די ענגלענדער" און וויל דורכאויס בלייבן מיין פריינט.

נו, גוט. איך האָב זיך ביי אים אָפגעבעטן מיט נעמען דערווייל זיין אַדרעס און איך האָב צוגעזאָגט צו קומען לייענען וועגן וויקעט און קריקעט...

*

דער אינדיער, אַ שיינער יונגערמאַן פון אַ יאָר 28—30, פרעגט מיר צי עס וועט נאָך זיין אַן אויטאָבוס פון פינטשלי־רויד סטאַנציע, און צי איך גיי אין דער ריכטונג פון גאָלדערס־גרין. ער טרעט באַלד צו אַלס מיטשפאָצירער און שטעלט זיך פאָר אַלס סטודענט פון עלעקטראָניקעס און איז בייז פאַרוואָס אין ענגלאַנד פאַרהאַקט מען די טיר, ווען ער קומט זוכן אַ צימער און מען לאָזט אים נישט אַריין ווען ער גייט אַרום פאַרקויפן די „ענציקלאָפּעדיאַ־בריטאַניקאַ".

— איז וווּ שלאָפט איר און פון וואָס לעבט איר? — פרעג איך.

— איך האָב געפונען אַ צימער ביי אַן אלמנה, וועלכע האָט אַוועקגע־קוקט אויף מיין הויט, און איך אַרבעט אויף צוויי פאַסטנס און פאַרדין ביז 25 פונט אַ וואָך. (אַ דורכשניטלעכער אַרבעטער פאַרדינט 12—15 פונט אַ וואָך).

— איז דאָך גוט!

— יאָ, אָבער, ענגלאַנד האָט נישט מער קיין אימפעריע און מוז אונ־טערגיין!

וויל איך וויסן צי אינדיע איז געוואָרן אויפגעריכט, וועז די ענג־לישע לייבאָר־פּאַרטיי ביי דער מאַכט, האָט אויפגעגעבן איר הערשאַפט ביי אים אין לאַנד. דערציילט ער גאָר, אַז ביי זיי אין דער היים הערשט היינט אַ שרעקלעכע קאָרופּציע מצד די אינדישע באַאַמטע און ער וויל צוריקפאָרן, כדי צו שאַפן, אָדער העלפן שאַפן, אַ מאַסן־באַוועגונג דאָס אויסצוראָטן...

ניין, פּאָליטיק אינטערעסירט אים נישט. ער וויסט אָבער צו דער־ציילן, אַז סאָוויעטישע אַגענטן נוצן אויס פיל שוואַרצע און אינדיער אין רוסלאַנד פאַר זייערע צוועקן; מען שיקט די סטודענטן אַהיים מאַכן רעוואָ־לוציעס...

ער וויסט אויך פון „זיכערע קוואָלן", דאָס דעם „דיספוט" ביי דער גרענעץ צווישן אינדיע און כינע, האָבן אונטערגעפירט די אַמעריקאַנער. זיי צאָלן געלט די אָרעמע אינדיער, וועלכע זיינען גרייט זיך צו פאַרקויפן, „זיי זאָלן איבערפאַלן אויף דער כינעזישער וואַך".

מיין איך, אַז איך האָב עפּעס געלערנט פון דער ערשטער קוועלע. טוט ער באַלד צוגעבן:

— איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן כינע פאַר איר אימפּעריאַליזם! וויס איך שוין ווידער גאָרנישט.

*

דער גריך פון ציפּערן.

אַ מאַן פון אַ יאָר פערציק, מיט אַ אינטעליגענט פנים, פול מיט ענערגיע און ווינציק האָר אויפן קאָפּ. ער זעט ווי איך קוק אַריין אין זיין גריכישער צייטונג, שאַרט ער זיך צו אַ ביסעלע נענטער צו מיר אין דער הינטערגרונט־באַן און דערקלערט מיר פריינטלעך, אַז דער גריכישער אַלפאַבעט איז אַ ביסל אַנדערש ווי אין ענגליש, און אַז זיין צייטונג איז אַ לינקע וואָכנצייטונג; זי דערשיינט אין ענגלאַנד.

ווייל איך וויסן ווי עס גייט די אַכציק טויזנט גריכן פוו ציפערן, וועלכע זיינען אַ מערהייט געקומען בשעת דער צווייטער וועלט־מלחמה. ער דערציילט, אַז כמעט אַלע פון זיי זיינען רייך. זיי אַרבעטן בייטאָג און ביינאַכט, האָבן רעסטאָראַנען, קויפן הייזער און האָבן ליב געלט. (שוין באַלד ווי נייגעקומענע יידן אין אַמעריקע, רייכע יידן וועגן „אַלד־טיימערס").

— און אין ציפערן, וועט איר עפעס אויפטאָן מער ווי פריער אונטער די ענגלענדער? — פרעג איך אים.

— ניין, נישט אַזוי לייכט. מיר האָבן צו טאָן מיט די טערקן אויף אונזער אינזל; און רוסלאַנד וואָלט אונז וועלן העלפן, האָבן מיר מורא פאַר הילף...

אָוונט אין סאָהאָ־סקווער

מאַנטיק 17 יולי:

עס רוישט אין טשערינג קראָס, און טאַטענהיים קאָרט־רויד, און די אָקספאָרד־סטריט הייבט אָן איר גאַנג ביז היידפּאַרק; אָבער סאָהאָ־סקווער איז אַריין אין אַ קליין געסעלע און זיך פאַרבאַהאַלטן אין אַ ווינקל. באַלד האָט זיך אויסגעזוכט אַ צעבראָכענער מאַנומענט פון אַ טשאַרלז דעם צווייטן און וויל אויפנעמען גענט.

אַרום, פון אַלע זייטן סקווער, האָבן זיך געגעבן אַ שטעל צו און זיינען פעסט איינגעשלאָסן, אַלטע און נייע געביידעס, וואָס באַרימען זיך מיט זייער יחוס פון פילם־גענזעלשאַפטן, קאָאָפּעראַטיוו־גענזעלשאַפטן און מיט אַריינגעמען גאַלט פון מענטשן אויף אַ קליינעם פּראָצענט און אַרויסגעבן אויף גרעסערע פּראָצענטן, וואָס מען רופט „באַנק־ביזנעס", און פירמעס, וואָס דערציילן, אַז זיי שטעלן צו אַלע נייטיקע אַרטיקלען צו שאַפן עלעק־טריש ליכט. עס זיינען אויך אַריינגעקוועטשט אינדערמיט די אַלע גענזעל־שאַפטן און האַנדלס־אונטערנעמונגען, וואָס טוען מער־ווייניק לעגאַלע ביזנעס מיט פאַרשרייבן זייערע הכנסות און זייערע הוצאות אין ביכער, עפעס אַזעלכע אונטערנעמונגען מיט פאַרדעכטיקטע שילדלעך פון אויס־געטראַכטע נעמען, און מיט טראַנזאַקציעס, וואָס זיינען אפילו נישט כשר אונטערן קאָפּיטאַליזם...

אָוונט־צייט, שטייען די אַלע געביידעס פאַרשלאָסן און פאַרלאָזן. מענטשן האָבן עפעס געטאָן פאַרשידענע אַרבעטן ביים פאַרשרייבן, טעלע־פאָנירן און ביים פאַרפאַקן, און זיינען אַוועק צו ווייב און קינדער, אַדער זיין

מיט זיך אַליין. דאָ און דאָרט זעט מען נאָך אַן אָפן פענצטער, אָדער ליכט, ווו אַ פאַרשפעטיקטער אָדער פאַרנאַכלעסיקטער מאַן אָדער פרוי, פרובירט עפּעס צוגלעטן און אַריינשרייבן די לעצטע מינוט, און דער מאַן אָדער פרוי גייט אַראָפּ אַ ביסל פאַרשעמט, מיט אַ פאַרזאָרגטער מינע, צוליב דער פאַרשפּעטיקונג און אונטערשטעליקייט.

אין אָקספאָרד־סטריט, און טאָטענהיים קאָרט־רויד, ווינקען שוין פאַר־שידענע עלעקטרישע פייערן אויף בלאָ, גרין און רויט, און שלעפּן די פאַרבייגייער צו העמדער, שיך, אָנצוגן, ביכער און קאָמפּראָס, וואָס זיינען אויסגעשטעלט אין די שויפענצטער; סאָהאָ־סקווער באָנוצט זיך נישט מיט אַזעלכע מעטאָדן. אָפילו די שמאָלינקע סט. פּעטריקס קירכע, וועלכע האָט זיך קוים אַריינגעשטופּט צווישן די געביידעס, שרייט אויך נישט מיט רעקלאָמעס, כדי אַריינצושלעפּן די אירלענדישע מענער און פרויען וואָס זאָמלען זיך אין הייד־פּאַרק, זיי זאָלן דאָ אָפּריכטן קאָטוילישע אָוונט־תפילות.

איז וואָס סאָהאָ־סקווער צום פאַרקויפן עס זאָל צוציען אַ ביסל קליענטן? מיט וואָס איז סאָהאָ־סקווער פאָרט אַנדערש ווי אַנדערע קליינע און גרעסערע סקווערן אין דער וועסט־ענד פון לאָנדאָן?

ווייזט אויס, אַז די גריכן און איטאַליענער, ייאָס ווויינען און אַרבעטן אַרום זייערע רעסטאָראַנען אין די געסלעך אַרום, האָבן יאָ אַנטדעקט דעם ריין. די טויבן וואָס שפּאַצירן געמיטלעך אָדער קוקן אַרונטער פון קירכע־דאַך, האָבן אויך אויסגעפונען שיינקייטן אין סאָהאָ־סקווער. און דער פאַרק־אויפזעער, וועלכער באַשניידט דאָס גראָז און די צווייגלעך, האָט גאָר געפונען אַ פלאַץ וואָס אים געפעלט: ער האָט פאַר זיך אויסגעבויט אַ שיין־געשניצט שטיבעלע מיט אַ פענצטערל און קוימענדל, און שטייט גאַנץ רואיק און קאָכט פאַר זיך אַ „קאַפֿ אָף טהי" — ווי אַן אמתער ענג־לענדער!

*

נישט בלויז די עלטערע איינוווינער פון די געסלעך אַרום, וואָס ריידן וועגן פאָליטיק, וועגן פאַמיליע־ענינים און וועגן עלטער, אויף „פידזשין"־ענגליש, אָדער אין גריכיש און איטאַליעניש; נישט בלויז פון מענער מיט צעאַקערטע פנימער פון די אַלטע היימען און מיט האַרעוואַניע פון דריי־פיר צענדליק יאָר אין ענגלאַנד, איז איצט, אין אַ מילדן אָוונט, אויסגעפילט דער סקווער אויף אַלע בענק. דאָ האָט פאַרבלאָנדזשעט אַ יונגע העל־געפּאַרבטע מויד, וועלכע האָט מיטגעשלעפּט אַ יונג מיט שוואַרצע האָר אין אַ ווינקל,

און זי רייסט פון אים שטיקער: זי קושט אים, גלעט אים און קוועטשט אים — זי גאָר וויל אין אים אַריין... ער זיצט ווי נישט אים מיינט מען און שמייכלט תמעוואַטע ווי אַ וואַנץ...

צוויי בלאָנדע ענגלישע מיידן קלעפּן צו אַ נעגער; זיי ווייזן אַרויס פּריינטשאַפּט און גלעטעריי. דער נעגער, אַ יונג מיט גראָבע ליפּן, מיט געקרייזלטע האָר און מיט ברילן אויף דער נאָז, האָט דערפון שטאַרק הנאה. ער ענטפערט מיט אַ מויל לאַכעדיקע וויסע ציין, און גלעט צוריק די איינער, און דערנאָך דער צווייטער, און איז זייער צופרידן, ווען איין מויד פאַרגלוסט זיך צו קעמען אירע לאַנגע האָר ביי אים אויפן שוים.

אַ ביסל אַן אומרואיקער מאַן אין די פערציקער, שפּאַצירט אַרום און האַלט אין איין רעדן צו זיך אַליין; ער פּרובירט זיך איבערצייגן מיט די בעסטע אַרגומענטן, און זיין צווייטער האַלבער איך וויל נישט...

אַ יונגע מויד, גאָרנישט קיין מיאוסע, און שיין אָנגעטאָן, פאַרגלוסט גאָר ליגן אויסגעצויגן אויף אַ באַנק מיט די פיס צעשפּרייט. באַלד דערשפּירן דאָס פון ערגעץ אַ מחנה יונגע איטאַליענער, ווי הינט, און נעמען זיך צו איר טשעפּען, ווי זי וואַלט געווען אַ צויג. זי הייבט זיך אויף, גיט אויף זיי אַ פּינצטערן בליק און פאַרשווינדט. טייל יונגען פּרובירן איר נאָכלויפן — ווי אמתע הינט!

דער סקוער־וועכטער האַלט אין איין טרינקען טיי. ער זאָל פאַרבעטן עמעצן פון די שיינע דורכגייענדיקע דאָמען און הערן, אָדער פון די שטענדיקע סקוער־זיצערס, דאָס נישט. ער כאַפּט אַ בליק צו די יונגען און מיידן, און עס גייט אים גאָרנישט אַן. ער האָט שוין זייער ליבעס אויסגעשפּילט.

די פריער־אַנטלאָפענע מויד האָט ווידער דעצידירט, אַז דער סקוער איז פאַר איר גוט און זיצט שוין ווידער אויף אַ באַנק. עס קומען ווידער אַן יונגען און נעמען זיך ווידער טשעפּען צו איר; די יונגען ריידן אַ „קאָקני"־ענגליש; זיי זיינען אַלע פון די אָרעמע גאַסן און פאַבריק־געגנטן. זי, די מויד, קען, ווייזט אויס, זייער שפּראָך, וויל זי זאָגט זיי אַריין מיט דעם עף... די יונגען בלייבן זיצן מיט זייערע ווולגאַרע פּנימער, ווי נאָר פּראָסטע ענגלענדער קענען פאַרמאָגן, ווען זיי נעמען זיך אומגעלומפּערט פּאָרען אַרום סעקס. קיין פונק פון גראַציע האָבן נישט די פּראָסטע ענגלענדער אין דער שפּיל.

ניין אָוונט. דער סקוער־אויפזעער, אַן עלטערער מאַן מיט אַ רויט פּנים, וואָס זעט אויס ווי אַן אויסגעדינטער סאָלדאַט, וועלכער האָט שוין געזען גרעסערע שלאַכטן, ווי די אין סאהאַ־סקוער צווישן יונגען מיט לוסט און אַ מויד, נעמט זיך גאָר צו דער אַרבעט. ער רוימט צו, הייבט אויף

שטיקלעך אנגעווארפן פאפיר, און מאכט ליכטיק אין זיין פארכישופט שטיבעלע. די גריכן און איטאליענער ווערן מער צעהיצט און ריידן הויך אויפן קול, און דערווייל קומען אן מער און מער באלעבאטישע טעכטער, וואס גייען פארביי די פיינע סטעזשקעס אין סקווער, טייל מיט עלעגאנטע קאוואליערן און טייל אן מענער; איילן אין די פראנצויזישע און גריכישע רעסטאראנען, אין די געסלעך ארום, וואס שיינען מיט ריינקייט און רייצן מיט געווירצן און וויין.

אין א ווינקל פונעם סקווער האט א פאטאגראפיסט ארויסגעשטעלט זיין קונסט. צווישן די בילדער איז אויך פארא א בילד ווי א שיינע נאקעטע פרוי, א וויסע, זויגט א שווארץ קינד. עס גייען דורך יונגען מיט פארקעמטע קעפ, כאפן א בליק, און לאזן זיך גלייך, אין טריט וויטער, צו אלט און ניו קאמפטאן־סטריט, וווּ זיי קריגן „סטריפ־טיז" און ווולגארע נאקעטקייט אין דער פולער מאס.

טעקסיס און אויטאס גליטשן זיך דורך; דער ארום איז פארשטעלט מיט פריוואטע אויטאס פון רייכע און מיטלקלאס־מענטשן, וועלכע פארברענגען אין די געסלעך נישט ווייט פונעם סקווער. עס זעצט זיך צו א געלער יונגערמאן מיט א געפארבטער מויד, א פיל עלטערע פון אים, און האלטן זיך שטיל און באשיידן, ווי נאר באשיידענע בריטישע קענען זיין.

די ביימער ארום שעפטשען, קוים וואס מען הערט א ווארט. מילכיקע וואלקנס גייען דורך גלאסן, באטראכטן די ראזע בלומען אין סקווער, און גייען אפ. די בלומען נעמען אויסזען א ביסעלע מעלאנכאליש און נעמען צימערן; ווער ווייסט צי דאס איז נישט א מאל זייער לעצטער טאג...

די לאמטערנעס ארום לייכטן בלאס און שעמעווידיק. א מיידל האלט ארומגענומען איר בחור מיט אירע איידעלע הענטלעך, און „טוועניז סענטשורי" פאקס־הויז נעמט דערציילן פון איר פילם־אינדוסטרי מיט רויטע און בלאע עלעקטרישע פארבן, וואס דארף איצט נעמען ארויסציען מער מענטשן אין סקווער. אבער פונקט אין דער צייט נעמט דער סקווער־באלע־באס פארשליסן זיין הייזקעלע און נעמט פייפן: ער הייסט אלט און יונג ארויסגיין פארברענגען ערגעץ אנדערש; ווייל זיין קעניגרייך ווערט ניין־דרייסיק איבערגענומען פון דער סודותפולער נאכט...

ווען אַ מלאכל לייענט אַ בריוו...

18 יולי:

נישטאָ, דאַכט מיר, קיין שענערע זאַך אויף דער וועלט, ווי אַ שיינע פרוי. נישט אומזיסט האָבן אַזעלכע מענער ווי דער גרויסער רוסישער דיכטער פושקין און דער סאָציאַליסטישער דענקער לאַסאַל, זיך געשלאָגן און פאַרלוירן זייערע לעבנס צוליב שיינע פרויען...

איך געדענק אויך ווי אַ רוסישער שרייבער אויף דער עמיגראַציע, האָט געהאַט געשריבן און זיך באַקלאָגט, אַז די רוסישע רעוואָלוציע האָט אומגעבראַכט דעם טיפּ פון דער פרייער, זאָרגלאָזער, פיין־דערצויגענער און אָפּגעהיטענער פרוי, וועלכע פלעגט פאַרכישופן און רייצן די מענער און אַרײַנברענגען פיל שיינקייט אין זייער לעבן.

קען זיין אַז דאָס איז אמת. קען זיין אַז מען מוז האָבן אַ טיפּ פון אַ געקעכלטער פרוי, וואָס זאָל באַשיינען און אַרײַנברענגען קאָליר אינעם לעבן. די מענער פון די רייכע קלאַסן, טוען דאָס אין דער קאָפּיטאַליס־טישער געזעלשאַפט. זייערע פרויען און טעכטער פעלט גאָרנישט. זיי וועלן אַלץ טאָן, אָפילו אויסנוצן די פרויען און טעכטער פון די אָרעמע קלאַסן אין די פאַבריקן און אונטערנעמונגען, אַבי צו ברענגען וואָס מער לוקסוס און ווילטאָג פאַר די אייגענע וויבער און טעכטער, כדי זיי זאָלן שיינען און די מענער און טאָטעס אַרײַנברענגען פאַרגעניגן...

איך בין אויך גענייגט צו גלייבן, אַז דער נייער קלאַס הערשער אין די אַזויגערופענע „סאָציאַליסטישע" לענדער, היטן אָפּ, און גיבן אַלץ זייערע פרויען און טעכטער, כדי זיי זאָלן נישט דאַרפן גיין אַרבעטן אין די פאַב־ריקן אָדער קערן די גאַסן, וואָס מען זעט אויף די בילדער, ווי פרויען טוען אין רוסלאַנד און אין די „פאָלקס־דעמאָקראַטיעס", צוגלייך מיט די מענער פון פראַצע.

איז כאָטש איך ווייס, אַז פאַר דער שיינער, פיין־געקעכלטער, גוט־דערצויגענער און גוט־געקליידטער פרוי אַרבעטן אַנדערע פרויען, און איך בין קעגן אויסנוצונג פון אַיין מענטש דורכן צווייטן, בין איך פאַרט באַגייסטערט ווען איך זע שיינע פרויען. איך באַוווּנדער אָפילו די מאָלע־רייען פון שיינע פרויען אין די קונסט־גאַלעריעס, וועלכע שטאַמען, כמעט אַלע, פון די רייכע קלאַסן.

*

היינט, בשעת איך זיץ־אַיין אין דער אונטערגרונט־באַן, קומט אַרײַן אַ יונגע פרוי מיט אַ פּנים פון אַ מלאכל, און זעצט זיך קעגנאיבער מיר

(ביי יידן האָט מען עפּעס פאַרגעשטעלט מלאכים — מענער). איך כאַפּ אַ בליק צו דעם מיידל פון אַ יאָר אַכצן, זע איך, ווי איר געשניצט פנימל מיט אַ פרישער הויט, איז איינגעראַמט אין אַ ראַם פון טונקל־בלאָנדע האָר, און אירע טונקל־בלאָע אויגן, וואָס דריקן אויס תמימות און צניעותדיקייט, זיינען עפּעס אַנדערש ווי ביי די חסידיש־יידישע מיידלעך, וואָס פאַרמאָגן אין זיך דורותדיקן טרויער. פון די אויגן האָט אַרויסגעקוקט זעלבסטווירדע און זיכערקייט, וואָס האָט באַשיינט אירע ראָזע באַקן און געלבן צו זיך מיט אַ לאָבוסעוואַטער שפּילעוודיקייט פון אומשולד און לוסט...

איר שיין־געטאָקטער קערפּער איז געווען פאַרדעקט מיט אַ ספּאָרט־בלוזקע און קליידל פון ווייך־געפלאָכטענע פאַרבן, און אירע הענטלעך מיט די ווייסע פינגער און אירע קליינע פיסלעך זיינען געווען ווי געטאָקט. אַלץ פון מיטלוווקס.

זי האָט געגעבן אַ קליינעם בליק צו מיר, וועלכער איז מיר באַלד געבליבן שטעקן אין האַרצן און געמאַכט מיך פילן הייס, און זי האָט פון אַ גרויסן שוואַרצן האַנטבייטל אַרויסגעכישופט אַ קאַנווערט מיט אַ מאַרקע פון אַ פרעמדער מדינה, שווייץ, אַדער פון סקאַנדינאַוויע, און פּאַמעלעך אַרויסגעצויגן אַ בייגעלע פאַפּיר מיט פאַרשריבענע ווערטער, און זי האָט פרום, מיט צופרידנקייט, געזונמען דורכגיין מיט די אויגן און אַפילו געזונמען באַווען מיט אירע זאַנפטיקע ליפּן, און איר שיין־אַנטוויקלטער בוזעם האָט זיך געהויבן צום טאַקט.

זי לייענט און זי שיינט. דאָס פריידיקע פונעם בריוול גיסט אַן איר גאַנץ ווען און פילט אַן די אונטערגרונט־באַן. איך נעם מיטגיין מיט איר איבערן בייגעלע פאַפּיר און מיר דאַכט, אַז די טייערע און זיסע ווערטער, וואָס ריידן צו איר, ריידן אויך אַ ביסעלע צו מיר...

איך כאַפּ אַ בליק אויף דער פרוי מיט די שוואַרלייביקע שטריכן, נישט ווייט פון מיר, אָבער זי איז גאָר פאַרטיפט אין אַ בוך, וואָס דערציילט מן הסתם פון אַן אַדורכגעפאַלענער ליבע, ווייל די פרוי מאַכט גרימאַסן און מאַכט גאָר מיאוס איר פּנים. צו דעם שיינעם באַשעפּעניש גיט די מיטליאָריקע פרוי אַפילו נישט קיין בליק...

נישט־ווילנדיק מאַך איך אַ פאַרגלייך צווישן די צוויי פרויען, און טראַכט וועגן דעם, אויב די קליינע מחיהדיקע מויד זאָל נעמען פיל עסן, און זיך נישט באַווען, און האָבן צרות פון אַ מאַן און קינדער — צי קען פון איר אויך אַזוי ווערן?

אָבער וואָס פאַלט מיר אין! די יונגע בלאָנדע מויד געהערט צו אַן אַנדער מין געוויקס; זי וועט קיינמאָל נישט אַזוי סאַפּען און שאַרן מיט די

דיקע פיס, ווי די טונקל־האָריקע פרוי (די גאַנצע צייט האָב איך אַ געפיל, אַז די דיקלעכע פרוי קוקט מיט קנאה־אויגן צו דער יונגער מוידל, אַבער מאַכט זיך פאַרטיפן אין בוך, און קען נישט איינזיצן צוליב אייפערזוכט...).

די קליינע לייענט אַלץ און איז באַגייסטערט מיט דעם בריוו. אַפילו צווישן די שורות לייענט זי אַרויס פיל פרייד און פאַרגעניגן. איך קען קוים איינהאַלטן מיין נייגיר צו פרעגן וווּ און פון וועמען; און זאָל זי אויך דאַנקען אין מיין נאָמען פאַר אָנגיסן די אונטערערדישע באַן מיט ליכט...

נעם איך זוכן נאָך שותפים צו מיין גליק. איך דריי אויס דעם קאָפּ אַ ביסעלע ווייטער, און איך זע ווי אַ דאָרע עלטערע מוידל, מיט אַ געפאַרבט פּנים, וועמען גאָט האָט נישט געשענקט צופיל אויפמערקזאַמקייט בעתן שניצן די פּנימער, אַז די מוידל ווארפט שטעכיקע בליקן צו דעם יונגן מיידל און אויך צו מיר. זי קען נישט פאַרגינען אַזאַ שטיקל אַרבעט פונעם אַלמעכטיקן און אויך נישט מיר — וואָס איך ווער אַזוי באַגייסטערט דערפון...

די קליינע מוידל האָט שוין געענדיקט לייענען און נעמט איצט נאָכאַמאָל איבערטראַכטן און איבערחזרן ביי זיך די גליקלעכע ווערטער און אַסאָציאַציעס; זי ווארפט צו אַ ביסעלע צופרידנקייט אין מיין זייט, און אַפילו צו די ווייבער אַרום, און זי טרעפט זיך אָן מיט צוויי שפּיזן פון דער אַלטער געפאַרבטער מוידל מיט דעם צעקנייטשטן פּנים. די קליינע קוקט מיט ליבלעכקייט, און קען נישט פאַרשטיין פאַרוואָס —

איך וויל זיך אַפּהאַלטן פון קוקן אין דער ריכטונג פון דער ביזער גיפטיקער מוידל. אַבער יעדעס מאָל ווען איך טו צו איר אַ בליק, איז איר פּנים אָנגעצונדן מיט פיינטשאַפט צו מיר; ווי איך וואָלט ביי איר, מיט יאָרן צוריק, געווען עפּעס אויסגעאַרט...

איך כאַפּ נאָך איין בליק אויף דעם מלאך־פּנימל און פאַרלאָז די באַן ביי גאָלדערס־גרין. דער דאָרער בתולה האָב איך געוואָלט זאָגן, זי זאָל האָבן אַ פּרעטענזיע צו גאָט, נישט צו אַ מלאך, און נישט צו מיר — פאַרן פאַר־געטערן אַ מלאך.

דאָס באַלעבעסל...

מיטוואָך 19 יולי:

ווי נאָר איך שטעל אַרויס אַ פוס פון דער שטאָט־ביבליאָטעק, ביי בייקער־סטריט, קומט מיר אָנטקעגן אַ מאַן פון אַ יאָר 48—50, מיט אַ בייכל, אַן אָפּגעברענט פּנים מיט גאָר אַ הויכן שטערן, מיט ברילן וואָס די

גלעזער זייגען אַזוי דיק, אַז מען זעט בלויז דורכקוקן אַ פּינטעלע אויג, און מיט אַ נאַקעטן שאַרבן, ממש אָן איין האָר. דער מאַן איז אַנגעטאָן אין אַ פּיינעם אָנצוג, טראָגט אַ ווייס העמד און זיינע שיך זיינען מיט אַ גלאַנץ.

— דייוויד!

— אַבראַם אַרלאָו! (אַזוי האָב איך געהייסן ווען איך האָב נישט געהאַט קיין לעגאַלן דאָקומענט אין ענגלאַנד...).

איך כאַפּ אַ בליק צום באַלעבעסל, וואָס דערמאָנט אַ ביסעלע מיט זיין שטערן און קורצזיכטיקע אויגן אין דעם בריליאַנטענעם פּובליציסט קאַרל ראַדעק, וועמען סטאַלין האָט אָפּגערוימט צוזאַמען מיט פּיל אַנדערע „טראָצקיסטן", „רעכטיסטן" און „אָפּאָרטוניסטן", און עס שיילט זיך אויס דער דייוויד שווארץ פון אַ געסל נעבן דער אַלד־מאַנטיגיו ,אין סאַמע צענטער פון ווייטשעפּלער אַרעמקייט; אַ יינגל, וואָס פלעגט קלעפּן צו זיינע אַרעמע עלטערן און זיך נישט אויסגעטויגט צו קיין אַרבעט — אויסער צוהעלפן דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, און מיט קענען שטיקער פון לענינס ווערק אויף אויסנווייניק. אויך יידיש האָט דער ווייטשעפּלער געבוירענער זיך אויסגעלערנט, און ער פלעגט הנאה האָבן פון אַ פּיינעם יידישן שרייבער.

יאָ, ער ווייסט, אַז איך לעב אין אַמעריקע און וויל ווייסן וואָס, און ווען. ער דערמאָנט מיך:

— איך געדענק, ווי דו האָסט אַרונטערגעריסן און פאַרשריגן דזשאָן כטרעטש, אין „אַרבעטער־רינג", בשעת ער האָט געפּרעדיקט, אַז ענגלאַנדס מלחמה קעגן נאַצי־דייטשלאַנד, איז אַן אימפּעריאַליסטישע מלחמה.... דער־נאָך איז דער זעלבער סטרעטש צוריק אַריין אין דער לייבאָר־פּאַרטיי און איז געווארן קריגס־מיניסטער בעת דער לייבאָר־מאַכט. אַי איז דאָס אַ ממזר! (דזשאָן סטרעטש לעבט נישט מער) דו האָסט דעמאָלט געהאַט מוט!

— אמת, — ענטפער איך. — אָבער איך וויל דיך עפּעס דערמאָנען. עס ווען דיר אפשר נישט שמעקן...

— מעגסט מיר דערמאָנען; היינט אַרן מיך נישט די זאַכן — ענטפערט ער.

— אויב אַזוי, צי געדענקסטו, בשעת איך האָב אָפּגעגעבן אַ באַריכט אין אַרבעטער־רינג, ווען איך בין, סוף סעפּטעמבער 1939, צוריקגעקומען פון פּוילן?

— יאָ, איך געדענק. דו האָסט שטאַרק אַרונטערגעריסן דעם סטאַלין־היטלער־פּאַקט, און איך האָב דערציילט די לינקע אין ווייטשעפּל — איך בין געווען אַ שטיקל מסור...

— יאָ, ביסט געווען אַ מסור! און היימי גאָלד האָט מיר דעמאָלט אַזוי געזאָגט:

— געדענק, דו וועסט מיט דיין טויט נישט שטאַרבן! דו ביסט אויף דער ליסטע!

— אַזוי האָט ער דיך געסטראָשעט, דער אידיאָט?

— יאָ, ווו איז ער היינט? לעבט ער נאָך אין ווייטשעפל?

— ווער ווייסט? איך האָב מיט זיי מער גאָרנישט צו טאָן. איך ווייס אַפילו נישט ווער די פירערס פון דער פאַרטיי זיינען. איך לייען בלויז דעם „גאַרדיען" און אַ מאָל אויך אַ בוך.

ער דערציילט, אַז ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ יידישער פרוי פון ווין, זיי האָבן אַ טעכטערל, לעבן אין אַ שיינער דירה אין סט. דזשאָנס־ווּוד, און ער אַרבעט ביי „רול־עסטייט" (הייזער־ און דירות־פאַרמיטלערייַ), וואָס זיינער אַ ברודער האָט אים אַריינגענומען. ער הייסט נישט מער שוואַרץ, מען רופט אים ד. האַריסאָן.

— איז דאָך גוט, מיסטער האַריסאָן!

— עס איז נישט אַזוי גוט. מיין ווייב פאַרשטייט גאָרנישט, און וויל נישט וויסן פון עפּעס העכערס ווי שטוב־זאַכן; און דאַרף אַ סך געלט.

— האָסט דאָך געזען מיט וועמען דו גייסט ווּוינען, ניין? (מיט זיינע אויגן...).

— ווייס איך וואָס: פאַר דער חתונה האָט זי אַנדערש געערעדט — זיי זיינען זייער כיטרע! אין אַמעריקע, פאַרשטייַ איך, איז נאָך ערגער.

— און וואָס וואָלסטו געוואָלט פון דיין ווייב?

— דו ווייסט דאָך: מיר פלעגן ריידן, דיסקוטירן וועגן אַ בוך, און כאָטש איך בין געוואָרן אויס קאָמוניסט, ווייל איך פאָרט עפּעס גייסטיקעס אין שטוב און ברענגען מענטשן, וואָס פאַרשטייען עפּעס — אָבער זי זיצט טאָג־און־נאַכט ביים טעלעוויזיע־קאַסטן און דערציט דאָס מיידעלע אויך אין דעם גייסט...

— ביסטו, הייסט עס, נישט צופרידן פון דיין באַלעבעסלדיק לעבן?

— ניין, נישט דאָס האָב איך געמיינט. אַז דו וועסט זיין ביי מיר, וועסטו פאַרשטיין...

ער איז אָפּגעטראָטן, און איך האָב געקלערט וועגן נייעם מין אומ־צופרידענעם באַלעבעסל — דעם געוועזענעם קאָמוניסט, מיט דער אויסגע־האַלטענער סטאַלין־ליניע...

איבער שטעט און שטעטלעך פון ענגלאַנד און וויילס
באַטה

פרייטיק 21 יולי:

דער וועג קיין באַטה, איז דורך אַלטע, שוואַרצע הייזער און פאַרקאַפֿטשעטע גאַסן; באַלד קומט אָן אַ מחיהדיקע לאַנדשאַפט פון גרינע און גאַלדענע קאָליר, וואָס הייבן זיך אַרויף און אַראָפֿ, וואָס דערפרישט און באַנייט.

דער וואָקזאַל פירט צו אַ שטאָט פול מיט קירכעס. עס שיינען אַרויס געשניצטע שפּיצן פון אַ קאַטעדראַלע און קירכעס פון אַלע זייטן. די שטאָט איז צעשניטן און איינגעטיילט אין שמאָלינקע געסלעך און פּאַסאַזשן, וואָס זיינען אָנגעשטאָפּט מיט סחורות און חן. אַ שטאָט פול מיט ווייבער און מיידן מיט פרישע פּנימער — ווי מען וואָלט אַריינגעפּאַלן אין אַ ווייבערישער מלוכה...

די האָטעל־צימערן זיינען דאָ פאַרדינגען אויפֿן ענגלישן שטייגער: ריין, צַלט און קאָנסערוואַטיוו, מיט פרישטיק — 25 שילינג אַ נאַכט. איך קוק מיך אַרום אין גרויסן זאַל, זע איך עטלעכע מענער, וואָס לייענען דעם „טעלעגראַף" און „טיימס", און עלטערע פרויען וואָס פליסטערן שטיל אוּן גרייטן זיך באַלד נאָכמיטאָג צו אַ „קאַפֿ אָף טהי".

ווי איך שטעל די ערשטע טריט, קומט צו אַן אַלטיטשקער מיט אַ שטרויענעם הוט, וואָס פאַרדעקט אַ האַלב פּנים, און וואָס טראָגט אַ שווערן טונקעלן אָנצוג אין די הייסע טעג. ער ווייל, אַז איך זאָל פאַרדינען אַ מצווה: ער בעט ביי מיר איך זאָל אים העלפן אַריבערגיין די גאַס, ווייל עס לויערן צופיל אויטאָס און אויטאָבוסן, וואָס ווילן, חלילה, אַ סוף מאַכן צו זיין לעבן — עס איז קיינמאָל אַזוי נישט געווען אין זיין באַטה...

„פאַרייד־גאַרדנס און אַבבעי — אַרום די צוויי פונקטן, קאָנצענטרירט זיך דאָס לעבן אין דער שטאָט באַטה פון אַרום 85 טויזנט איינוווינער, וואָס דער נאָמען שטאַמט פון די רוימער. זיי האָבן דאָ, מיט הונדערטער יאָרן צוריק, איינגעפירט געזונט־בעדער, וועלכע זיינען היינט נישט מער ווי אַ קעלער מיט אָנגעווארפענע שטיינער און שמוציק וואַסער, וואָס די שטאָט־פאַרוואַלטונג האַלט אויף צוציען טוריסטן.

אין דער שטאָט פון אַזויפיל אַלמנות און זיבן טויזנט פּענסיאָנירטע אַדמיראַל־מענטשן, זעט מען פיל יונגעלייט מיט גלאַנציק פאַרקעמטע שוואַרצע האָר, וואָס ריידן גריכיש, און גאָר אַ סך קעץ נעבן רעסטאָראַנען און אַרום דער קאַטעדראַלע.

אַן אַ שיעור שאָקאָלאַד־קראָמען פֿאַר די פּרויען, און וווּלוואָרדס־געשעפטן מיט דער בריטישער פּירמע, מאַרקס ענד ספּענסער, אינדערמיט. עס פּעלט דאָ נישט קיין געשיכטע מיט שטיקער שימל, וואָס ווייזן, אַז באַטה איז אַ שטאָט פון אַריסטאָקראַטישן יחוס. דאָ קוקט אַרונטער די קעניגין וויקטאָריאַ פון דער ביבליאָטעק־געביידע, און דאָ דרייען זיך אַרום הויכע פֿאָליציאַנטן אין העמדער אַן רעקלעך; מיט פֿאַרקאַטשעטע אַרבל און טראָגן די שוואַרצע הויכע היטלען...

יונגע מיידלעך מיט גראָבע פּיס און עלטערע פּרויען מיט —דינינקע פּיסלעך. יונגע צייטונג־פֿאַרקויפּער און אַלטע איינגעבויגענע צייטונג־פֿאַר־קויפֿער, וואָס שרייען אויס זייער סחורה מיט הייזעריקע שטימען.

פֿאַרנאַכט פילן אַן יונגע מיידן און יונגען די „עספּרעסאָ"־קאַפֿענען נעבן וואָקזאַל, און די יונגע אויטאָבוס־קאָנדוקטאָרן כאַפּן דערווייל אַ פּלירט מיט יונגע מיידלעך, בשעת זייערע אויטאָבוסן וואַרטן אויף קליענטן.

אַ גרויסע פּייערדיקע זון זעצט זיך אויף דעם מילכיקן הימל און וויל דורכאויס מיט אירע אונטערגאַנג־שטראַלן דורכלעכערן די קאָטעדראַלע; קליינע קירכן־שפּיצן זיינען פֿאַרזאַמלט אין אַלע זייטן און קוקן צו.

אין צענטער שטאָט האָבן די טייערע האָטעלן פֿאַרכאַפּט דעם אויבנאַן; דער שטאָט־גאַרטן האָט געמוזט אַראָפּ אין אַ „קעלער" און רופט צו זיך דורך אַ טרעפּן־וועג. אויך דאָ איז אַ הייזקע פֿאַרן מענטשלעכן געברויך איינגעאָרדנט מיט פֿאַרנעם וויי אין אַנדערע טיילן שטאָט; אַ מאַן זיצט דאָ בריט צעזעצט אין אַ גרויס אָפּטריט־„אָפּיס", ווי די דירעקאָרן אין די אָפּיסעס פון ראָקפעלער־צענטער אין נייַ־יאָרק.

אָבט־דרייסיק אוונט נעמט דער בארג קעגנאיבער באָטה, וועלכער איז אָנגעשטעלט מיט גאַלעריעס פּיינע הייזער, זיך איינהילן אין אַ טונקעלן מאַנטל, און די פּייערלעך, וואָס ווינקען און צינדן פון די פענצטער, נעמען געבן סיגנאַלן צו די שטאָט־שטובן, און מען רעדט זיך דורך מיט פּינטעלעך פּייער פון עלעקטרישער קראָפט אויף אַ באַוונדערער שפּראַך.

עס ווערט אַ ביסעלע סודותדיק אין דער לופט. די ביימער און גרינסן אויף בארג און טאָל האָבן עפּעס ווי פֿאַרלוירן זייער לשון, און די ווייבער און יונגע מיידן זיינען ווי מיט כישוף פֿאַרשווינדן פון צענטער שטאָט.

דער אַלטער סקאָטשמען.

אין די געסלעך מיט אַלטע הייזער, נעבן דער „אַבבעי", זע איך שטיין אַן אַלטן מאַן ביי אַן אָפּענער טיר. ווי נאָר איך זאָג אים „גוטן־אָוונט" און נעם פֿאַרבינדן אַ שמועס, ווערט ער בארעדעוודיק און צופרידן מיט אַזאַ „קרבן".

אַלט איז ער אַכציק יאָר און געפינט זיך דרייסיק יאָר אין באַטה. די שפּורן פון זיין יוגנט אין סקאַטלאַנד זיינען מער נישטאָ אויף זיין צעקנייטשט פּנים, וואָס ער האָט געקריגן ביים פאַרקויפן צייטונגען אין די גאַסן. זיינע משפּחה־מענטשן זיינען אַלע אין ניו־זעלאַנד, און ער לעבט דאָ אַליין אין א צימער פון דער אונטערשטיצונג פון דער שטאָט־פאַרוואַלטונג.

— פאַרוואָס פאָרט איר נישט צוריק קיין סקאַטלאַנד, פונוואַנען איר שטאַמט? — וויל איך וויסן.

— דער קלימאַט איז דאָ פיל בעסער ווי אין סקאַטלאַנד. איך זע דאָ פיל מענטשן פון דער גאַנצער וועלט און פיל „דאַרקיס" (טונקעלע), וועלכע קומען אַהער לערנען האָטעל־אַרבעט.

ער האָט ליב געקריגן די שטאָט און קען יעדעס גאַסל ווו ער פלעגט אַרומלויפן מיט א פּאָק צייטונגען. יאָ, ער וואָלט נאָך געוואָלט א קוק טאָן אויף זיין שטעטל אין סקאַטלאַנד, אָבער ער האָט נישט מער צו וועמען אַהין צו פאָרן...

זאָג איך א „גוטע־נאַכט" דעם אַלטן, און גיי נאָך די יוגנטלעכע גרופּעס, וואָס גייען צו „סקייטינג"־פּלעצער מיט זייערע שווערע רעדלדיקע שיך. די יונגען האַלטן זיך ווילד און א ביסעלע ווילגאַר; זיי שטויסן און וואַרפן זייערע חברטעס גאַנץ גראָב, און פילן אָן די גאַסן מיט פּראָסטן אויסגעשריי — גאָרנישט ווי ענגלישע פלעגן טאָן...

ביים וואַסער אַוואָן איז דער „וואַסערפאַל" באַלויכטן פון קאַלירן. יונגען שטייען אויף א שמאַלן פּאָס צעמענט אינמיטן דער אָזערע און וואַרטן צען א זייגער ביינאַכט, די פיש זאָלן אַרויסקריכן פון זייערע בעטן, און אַרויף צו זיי אויף די וועגטקעס...

די רויטע פייערלעך פון אַלע זייטן שטאָט טוען פאַרשלעפערן און איבערדעקן מיט געהיימניש. די גרינע טאָפּל־אויטאָבוסן וואַרפן אַרונטער די עטלעכע פּאַסאַזשירן אין זייטיקע געסלעך, און די שענקען ווערן אָנגע־פילט מיט עלטערע און יונגע מענער, וואָס זיצן איבער גרויסע גלעזער ביר. די פרויען, מיט זיי, טרינקען קאָלירטע געטראַנקען פון קליינע גלעזלעך, ווי עס פּאַסט פאַר ליידיס...

שטילקייט נעמט הערשן אין באַטה. קעגנאיבער דער קאַטעדראַלע לייכט א געשעפט, וואָס פאַרקויפט לעדער־אַרטיקלען און וואַליזעס. דאָ שטייט א יונג פּאָרל און דריקט אויס ליבע דורך קושן און צערטלעכקייטן. און באַלד דערנעבן זעט מען א דינעם מיטליאָריקן מאַן מיט א שטרענג פּנים אַנטלויפן פון א פּעטלעכער פרוי מיט אַן אויסגעשריי:

— איך האָב דיר געזאָגט דו זאָלסט מיר נישט נאָכגיין! — צי אָפּ פון דאָנען!

די פרוי מיט אַן אומשולדיק פּנים קוקט זיך אַרום אַ ביסעלע פאַרשעמט און פאַרשטייט נישט פאַרוואָס זי איז אים איבעריק; זי גייט אַוועק רעזיגנירט און דערשלאָגן — אָבער דאָס יונגע פּאָרל ביים געשעפט איז אַלץ פאַרטאָן אין ליבענישן...

שבת 22 יולי:

עס קלינגט דער פּרישטיק־גלאָק אין מיין האָטעל. אַלע לויפן שנעל צום טואַלעט און זיצן שוין ביים טיש — קיינער וויל נישט זיין פון די לעצטע...

עס זיצן עלטערע ווייבער מיט געזונטע פּנימער — אַלמנות. זיי ריידן שטיל און באַטראַכטן די יונגע פּאָרלעך. מען ברענגט צו שטיל, אויף די שפּיצן־פינגער, טשייניקלעך טיי און טעצעלעך מיט מאַרמעלאַדע און טאָוסט, און עס ווערט מיר אַזש קאַלאָמוטנע אויף דער נשמה פון דער שטילער, און עס ווערט מיר אַזש קאַלאָמוטנע אויף דער נשמה פון דער שטילער אַנגוווייליקייט... איך האָב אָפּגעזאָגט מיין „גוט־מאָרגן" צו די ווייבער און זיי האָבן געענטפערט מיט אַ דין שמייכעלע. מיר באַשטעטיקן, אַז היינט וועט זיין אַ שיינער טאָג.

איך לויף זען ווי דער בארג קעגנאיבער זעט אויס אינדערפרי, און ביי די טישלעך פון לייאָנס־קאָפע אין רוישיקן האַנדלס־געגנט. טרעף איך אַרבעטער אין זייערע בלאָע אַרבעט־בגדים, וואָס רייבן שוין אַריין דעם צוויטן פרישטיק מיט אָפּעטיט.

דאָ זיצן אויך ווייבער, זיי האַלטן אין איין מוטלען. מיידלעך מיט רויטע באַקן, נאָר וואָס געקומענע פון דאָרף און פעלד, ראַמען אַראָפּ פון די טישלעך מיט הכנעה און רעספּעקט.

ניו־באַנד־סטריט, קווינס־סטריט און זייער אַ רוישיקע גאַס, וואָס רופט זיך „קווייעט"־סטריט (שטילע גאַס)... געשעפטן און געשעפטן, און נאָך מער געשעפטן: מען לעבט דאָ פון האַנדל און פאַרמיטלעריי.

דער „קאַרידאָר"־דורכגאַנג צו צוויי שמאָלע געסלעך האָט אויבן אַ גלעזערנעם דאַך און אונטן אַ גרויסן בלומען־טאָפּ ביי יעדער געשעפטסטיר. אומעטום זעט מען ווייבער, ווייבער און ווייבער, פונקט ווי די אַלמנות, גרושות און בתולות וואָלטן פון גאַנץ ענגלאַנד געקומען אַהער קיין באַטה.

די באַרימטע קאַטעדראַלע.

אַרום דער קאַטעדראַלע הערט מען פיל פראַנצויזיש רעדן. גאַנצע פאַמיליעס פון פראַנקרייך זיינען פאַראינטערעסירט צו זען ווי עס זעט

אויס אַ פראָעסטאַנטישע גרויסע קירכע. עס קומען אַן מחנות טויבן און ווארטן אויף שפייז. אָבער די טוריסטן האָבן איצט פאַר טויבן קיין צייט נישט, ווייל די שיינע קאָלירטע פענצטער און שניצערייען אינעווייניק, רופן צו זיך און די וועגט דערציילן מיט שטאָלץ, אַז דער און דער אַרמיי־פירער, די ליידי און דער לאָרד, זיינען געשטאָרבן דעם און דעם טאָג, און אַז סער אייזיק פּיטמאַן, דער דערפינדער פון סטענאָגראַפּיע, ליגט אויך דאָ באַלד ביי דער קאַטעדראַלע באַגראָבן.

איך באַטראַכט די נעמען פון די לאָרדן און אַרמיי־מענטשן און באַווונדער די שיינקייטן פון די פענצטער, און עפּעס גיט מיך אַ צי לינקס צו אַווינקל, ווו איך טרעף נישט קיין אַנדערן, ווי דעם מחבר פון תהילים, אונדזער דוד המלך. ער שטייט אויסגעאַרבעט אין גאָר טונקעלן בראָנז מיט אַ טרויעריקער מינע אויף זיין פּנים, נעבן זיין באַרימטער האַרפּע, וועלכע איז איצט שטיל...

אויף דעם באַלעמער זעט מען פאַרשידענע קונסט־אַרבעטן, מיט אַ מגן־דוד פון גאָלד און גרין, העפּט־אַרבעט, אינדערמיט. אַלץ ווערט דאָ זאָרגפּעליק אָפּגעהיטן און קולטיווירט, און די באַזוכער גייען דורך און באַטראַכטן מיט דרך־ארץ אַלץ, וואָס ברענגט זיי צו רעליגיעזער געשיכטע ווייט אויף צוריק.

פון דער פאַרמאַכטער און מיסטעריעזער פּראָטעסטאַנטן־רעליגיע, לויף איך אָטעמען צו די „פּלעזשור־גאַרדנס", ווו איך טרעף אַן אונטער־גייענדע זון פון איין זייט, און אַ האַלב פּנים פון אַ זילבער־לבנה. די צוויי נאַטור־דערשיינונגען, וואָס קוקן אַרונטער צו דער באַרגיקער געגנט־פּאַנאָראַמע פון געשניטענע פעלדער און צעוואָרפענע מענטשלעכע נעסטן, אַז עס נעמט ציען און דערוועקן רעספּעקט פאַר דער שטילער ענגלישער נאַטור־שיינקייט אַרום.

אויף דעם פּיין־צוגעשניטענעם גראָז, שפּילן מענער ביים שליידערן שוואַרצע באַלעמס, און אַ ביסל ווייטער שפּילט מען אין גאָלף; דאָ פאַר־געסט מען, אַז עס עקזיסטירט אַ שטאָט מיט אַ קאַטעדראַלע און פאַרלאָזטע ראָמאַנישע בעדער; דאָ זעט מען נישט די גרינע אויטאָבוסן מיט די באַלע־בעסלדיקע קאָנדוקטאָרקעס, וואָס טראָגן לאַנגע קליידער, און דאָ זיינען נישטאָ די כיטרע האָטעל־אייגנטימער און געשעפטן מיט פיל ווייבער.

עס פאַלט צו די נאַכט. נעבן „ענדזשל"־האָטעל זעט מען אַ ביסל ווויילע יונגען מיט באַקנבערד, צעשפּיליעטע העמדער און אָפּגעלאָזן. די קוויטשעדיקע טענער פון דזשאַז־מוזיק פאַרהילכן די גאַסן אַרום; פאַלי־

ציאַנטן שטייען נישט ווייט פון טאַנץ־פלאַץ און היטן מען זאָל נישט פאַרלעצן זייערע געזעצן...

די שענקען זיינען פול מיט מענער און פרויען, און יונגע פאַרלעך שפּאַצירן האַנט אין האַנט. פיל מאַמעס שפּאַצירן צוזאַמען מיט זייערע טעכטער און „פּאַרהיטן" זיי פון אַ „בייז אויג", אַבער זיי, די טעכטערלעך, קוקן נאָך יעדן מאַן וואָס גייט אַליין און עסן אים פּשוט מיט די אויגן...

„טין־עידזשערס" (יוגנט ביז 20 יאָר אַלט) דרייען זיך אַרום מיט טאַטער־פּאַפּירן „טשיפּס" און פרויען שטעלן זיך אָפּ אַ גלעט טאָן אַ קאָץ; דאָס לעבן פליסט דאָ אין דעם רואיקן ענגלישן שטעטל.

מערקווירדיק: איך האָב, אין דער שטאָט באַטה פון ענגלישער קליינ־בירגערלעכקייט און האַנדל, נישט באַמערקט קיין איינציק יידיש פּנים, סיידן די ווייבער אין די האָטעלן און אין די געשעפטן, וואָס זיינען פון יידישן אָפּשטאַם. זיי זיינען אויף אַזויפיל אַסימילירט, אַז אַ פּוילישער ייִד קען זיי נישט דערקענען...

בריסטאָל

זונטיק 23 יולי:

אַ שטילקייט האָט אַרומגענומען באַטה. די קירכן־גלאָקן קלינגען, אַבער מען זעט נישט פיל טוריסטן און נישט די איינווינער לויפן דאַוונען. דאָ און דאָרט זעט מען פאַרפּוצטע פרויען, וואָס באַטראַכטן די קירכעס און עטלעכע יונגע פרויען באַדינען די בענזין־סטאַנציע נישט ווייט פון וואָקזאַל. איך כאַפּ אַ לעצטן בליק אויף באטה פונעם אויטאָבוס־פענצטער און באַוונדער די שטאָט פון לאָרדן, שרייבערס, פּרינצן און קירכעס, און זיך־אין אין צוג וואָס פירט קיין בריסטאָל.

אינגאַנצן צוואַנציק מינוט פאָרן, און מען קומט אַריין אין אַ שטאָט וואָס זעט אויס גראָ און שוואַרץ; עס קומען אָן פאַבריקן און אָפּגעלאָזענע גאַסן, און אַ וואַסער מיט פאַרויכערטע שיפלעך שווימט צו ביז דעם צענטער־שטאָט.

פרעג איך אַ מיטליאָריקן מאַן ווו מען געפינט אַ נישט טייערן האָטעל, ענטפערט ער מיר אויף ענגליש מיט אַ פּוילישן אַקצענט און פירט מיך צו זיינעם אַ פּריינט אַ פּאָליאַק, מיט די ווערטער:

— איך ווייס נישט צי דו ביסט אַן ענגלענדער, אַבער איך פיר דיך

צו מיין פריינט, וועלכער האָט זיך פאַרקויפט צו אַן ענגלענדערין, וויל ער ווִיל לעבן גרינגער...

מיט די פּאָליאַקן האָב איך אַ שטיקל רעכענונג: נישט אומזיסט האָבן די דייטשן אויסגעקליבן פּוילן מיט די פּאָליאַקן, אַלס דעם פּלאַץ אומצוברענגען די יידן... אָבער, איך טרעף אַ פריינטלעכע פרוי, וועלכע פאַרדינגט מיר אַ שיין, גרויס צימער פאַר 17 שילינג מיט פרישטיק, און זע גישט איר „שקלאַף" דעם פּאָליאַק...

*

די שטאָט הויבט זיך אָן מיט סט. אויגוסטין־פאַרייד. עס שטייט אַ דענקמאָל פון נעפּטון, דעם מיטאָלאָגישן גאָט פון ים, און אַ שמאָלער לאַנגער סקווער טראָגט אונטער בלומען, איינעם אַ בוירק, אַ געוועזענעם מיטגליד פון פּאַרלאַמענט, וועלכער שטייט אויסגעגאָסן אין בראָנז, ווי ביי זיך אינדערהיים.

אַ מלחמה־מעמאָריאָל־שטיין, און פיין אייגעאַרדנטע הייזקעס פאַרן מענטשלעכן געברויך, וואָס מען טרעפט גאָרנישט אַזעלכע אין לאָנדאָן, און די טויבן אַרום פליען הין און צוריק מיט געבעט ווי אויפן פּלאַץ סט. מאַרקאָ אין וועניציע.

די גרויסע קאָטוילישע קירכע אין צענטער שטאָט עפנט צוריק אירע טירן און לאָזט אַרויס פיל מיטליאָריקע און עלטערע מענער און פרויען, וואָס רייַדן איטאַליענישׂ. די גרינע אויטאָבוסן לויפן שטיל און וואַרפן אַרונטער פיל מענער מיט האָרעפאַשענע פּנימער, און מוידן מיט תמעוואָטע אויגן וואָס טראָגן קליידער אָן אַ טעם.

די „אייוונינג וואָרלד"־געבוידע, און פאַרזיכערונגס־געזעלשאַפטן, שטייען דאָ פעסט פאַראַנקערט נעבן דער פּראָטעסטאַנטישער געבוידע פון „עלעקטריסטיהויז", און באַלד דערנעבן איז דאָ אַ גאָס האָנאָוועד־סטריט, וואָס דרייט זיך שמאָל און קרום מיט עטלעכע טירן צו קאָפּעען און אַ „בעטטינג־אָפּיס", וואָס מיין געסל סאָלנאָ, אין אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק, איז קעגן דעם אַ בריייטער בולוואַר...

די פּנימער פון די פרויען און מיידלעך אין בריסטאָל זיינען נישט געבענטשט מיט צופיל שיינקייט. פיל מיידן זאָמלען זיך אַרום די אייזיקרעם־געשעפטן און זיי גלאָצן; די מחנות יונגען כאָפּן אַ בליק צו די מיידן — און גלאָצן אַוועק...

מער שמאָלע גאַסן און מער געדרייטע וועגן. עס באַווייזט זיך אַ ריזיקער מאָדערנער גאַראַזש, וואָס שלעפּט אַרויף די אויטאָמאָבילן, שטאָק

אויף שטאָק און גרויסע „לואיס"־געשעפטן, וועלכע טוליען זיך צו אַ סקווער. עס לויפן אַן אַריינגעוואָרפענע גאַסן און הייזער, וואָס זיינען נישט זיכער צי זיי בלייבן אין בריסטאָל, אָדער ערגעץ־וווּ אַנדערש...

בלויז די קירכעס שטייען מיט זיכערקייט און מיט אייגנאַרטיקע שניי־צערייען. מיר דאַכט זיך, אַז די גאַנצע שטאָט וועט זיך באַלד „אויסשפּאַ־נען", און איך בלייב דאָ שטיין אַליין. שטעל איך אָפּ אַ „באָבי", אַ פּאָלי־ציאַנט מיט גוטמוטיקע אויגן, ווי די מערהייט פּאָליציאַנטן זיינען אין ענג־לאַנד; ער גייט געלאָסן אָן אַ רעוואָלווער ביי דער זייט, ווי די אַמעריקאַנער פּאָליציאַנטן, און שמייכלט העפלעך, ווען איך רוף אים „סער", און ענטפערט אויף מיינע פראַגעס:

— בריסטאָל פאַרמאָגט אַן ערך אַ האַלבן מיליאָן מענטשן. די גרעסטע פּראָדוקציע ביי אונדז אין שטאָט איז דרוקערייַ; שיפן ברענגען שאָקאָלאַד פון ווייל און באַנאַנעס פון מערב־אינדיע — איז וואָס נאָך ווילט איר וויסן?

(זאָל איך אים פרעגן וועגן אַ יידישן פּאָעט א. ראָזענבערג, וועלכער שטאַמט פון בריסטאָל און איז געשטאָרבן אָדער געפאַלן אין דער ערשטער וועלט־מלחמה? אפשר גאָר פון אַן ענגלישן פּאָעט, טשאַטערטאָן, אַ געבוי־רענער אין בריסטאָל, און האָט פאַרענדיקט זיין יונג לעבן אין אַ בוידעם־שטיבל?).

— זאָג־זשע מיר, איז אייער בריסטאָל אַן אינטערעסאַנטע שטאָט? דער עטלעכע פערציק־יאָריקער פּאָליציאַנט נעמט לאַכן:

— עס וועלדט זיך וואָסערע אינטערעסן אייגער זוכט אין בריסטאָל — —

לאָז איך מיך דורך אַ קירכע־טויער צום בראָוד־סטריט און טרעף פיל דרוקעריין, און איינע פון עדוואַרד־עדוואַרד מיט ספּעציפישער מאַזאַאיק און אַ וואַנט מיט אַ בילד פון גוטענבערגס ערשטער דרוקעריי אין דייטש־לאַנד.

ביי קאָרן־סטריט וווּ עס זיינען זיך צונויפגעקומען אַזויפיל מאַסיווע באַנק־געביידעס צו אַ קאַנפערענץ, ראַנגלט זיך אַן אונטערגייענדיקע זון מיט אַ מחנה וואָלקנס, און די שענקען אַרום זיינען שוין אָנגעפילט מיט מענער און פרויען, מיטליאָריקע און יונגע.

אַ נייער שטאָט־ראַט מיט אַ שטאָלצן מאָנומענט פון דער קעניגין וויק־טאָריאַ און נאָך קירכעס. דער סקווער נעמט צוביסלעך אָנצינדן זיינע קאָלירטע עלעקטרישע פייערן, און נעמט קאָנקורירן מיט פּיקאַדיללי אין לאָנדאָן און דעריאָגן טיימס־סקווער.

„גינעס"־ביר שרייט הויך און „בריסטאָל"־סיגאַרעטן שרייען נאָך העכער.

מער יונגע מיידן ביי די אייז־קרעם־געשעפטן, און אַלטע לייט קוקן צו מיט קנאה ווי יונגעלייט גלעטן די קעפּ פון מיידלעך ביים וואַסער...

יונגען מיט שפּיציקע שיך, מיט געפּאַסטע דינע הויזן און מיט צע־שפּיליעטע העמדער, גייען אַרום מיט ווילדע בליקן און ווייסן נישט וווּ מען טוט זיך אַהין, און דאָ קומען אָן פּאַרפּוצטע מיידלעך, וואָס זעען אויס ווי יידישע און צעוואַרפן שטיקער אומרו און לאַנגוויליקייט איבערן סקווער.

מיטאַמאָל הערט מען אַ שטימע:

— גאָט האָט געמוזט ווערן אַ מענטש! — שרייט מען פון אַ מיקראָפאָן.

עס שטייען צען מענער אין אַ קרענצל און רופן צו יעזוסן; אָבער די מענער פון קעגנאיבער אין דער שענק,, ווילן נישט איבערלאָזן די גלעזער ביר — זיי מאַכן זיך נישט הערנדיק...

גייט צו אַ דאַרער בלאָנדער יונג צום מיקראָפאָן און ברענגט פּסוקים פון דער ביבל און פון „נייעם טעסטאַמענט" וועגן זינד, תאווה, און שרייט אויס:

— ער האָט געגעבן זיין בלוט! קומט זיך פאַראייניקן מיט אים! דאָס לעבן איז קורץ!

עס גייען פאַרביי צוויי בלאָנדע קעצישע מיידן, וואָס טראָגן פאַרשייטע סוועטערס עס זאָלן זיך אָנזען זייערע הויכע בוזעמס; זיי קוקן דעם יונגן רעדנער אין די אויגן און זאָגן איינע צו דער אַנדערער:

— אויב דאָס לעבן איז אַזוי קורץ, און אָט־אָט קען מען אים רופן — טאָ פאַרוואָס קומט ער נישט בעסער מיט אונדז!

דער רעדנער קוקט זיי נאָך און שרייט נאָך העכער:

— ער איז געשטאָרבן פאַר אייך! (אַ מעשה מיט אַ גאָט וואָס שטאַרבט...).

די קירכע־פּרעדיקער טרעטן אָפּ. די יונגע פרויען אין היטעלעך, וואָס האָבן פרומע צניעותדיקע פּנימער (ווי, להבדיל, ביי פרומע יידישע טעכטער) וואָס געהערן צו דער זעלבער סעקטע, גייען מיט זיי מיט. דער סקווער פילט זיך פריי און נעמט טאָקע ריידן מער פאַרשייט, מיט טויזנטער קאָ־לירטע פייערן, מען זאָל קויפן גטרענק און טאַבאַק, און די באַלויכטענע ביימער, וואָס זיינען ביז איצט געשטאַנען שטיל און זיך נישט געמישט, קוקן זיך איבער מיט די שיינע בלומען וואָס זיינען אָנגעגאָסן און קוועלן פון עלעקטריש ליכט און ריידן מיט אַ שפּראַך פון מיסטעריע און שיינקייט, וואָס מאַכט בריסטאָל אויסזען אַזוי פאַרביק און אינטערעסאַנט.

מאַנטיק 24 יולי:

ניין, בריסטאָל כאַפט זיך נישט אויף מיט אַ טראַסק און לויפט נישט צו דער אַרבעט אַזוי שנעל. אַפילו דער פאָליאַק, וועלכער האָט זיך „פאַר־קויפט" צו דער ענגלענדערין, לויפט נישט אַזוי שנעל צו די עטלעכע פרישטיק־עסערס, זיי באַדינען. די ענגלענדערין לויפט אונטער מיט אַ „גוט־מאָרגן" און שטעלט צו טאָוסט און טיי.

פאַמעלעך נעמען געשעפטן עפענען זייערע טירן, און עס נעמען אָנ־קומען ווייבער פון פאָלק. עס נעמט רירן און באַוועגן זיך אין צענטער פון שטאָט. די גרינע אויטאָבוסן לויפן אַ ביסעלע האַסטיקער און ברענגען מער ווייבער און מיידן צום סקווער; די מענער זיינען כמעט אַלע פאַרבאַ־האַלטן אין די פאַבריקן און אָרום דרוק־מאַשינען; בלויז די בוי־אַרבעטער זיינען אין דרויסן, אויף דער פריי...

מיטלקלאַס־פרויען און אָפיס־מיידלעך, שטוב־מיידן פון די שטעטלעך אָרום, און אַרבעטער־פרויען, אָלע זיינע זיי ריין אָנגעטאָן אָבער אָן געשמאַק. מען קומט אײַנקויפן, מען עסט מיטאָג אין די פאָפולערע רעסטאָראַנען און עס ווייזט זיך נישט קיין אינדיווידואַליטעט און קיין פּיצל ראָמאַנטישקייט. נישט זייערע עסנס זיינען מיט ריי און נישט די פנימער פון די פרויען און מיידלעך. עפּעס ווייעט אומעטום, אין די ריינע געשעפטן און אויף די פנימער, מיט קאָנפאָרמיזם און גלייכשאַלטונג...

בוי־אַרבעטער און אָפיס־מיידלעך.

ביי דער געבוידע פון „איוועניג וואָרלד" שטעלן אויף יונגע אַרבעטער רושטאָוואַניעס. ווי פלינק, געשיקט און פאַכמעניש זיי שטעלן צונויף און פאַסן צו די אייזערנע שטאַנגען, אַן אַ ברעקל צאַפּל. זיי קלעטערן שוין איבער די שטאַנגען און אַזוי צוזאַמען אַ שטאָק איבער אַ שטאָק, וואָס רייסט זיך צום הימל און זאָגט שירה צו גאָט.

קונציק פאַרפלאָכטן און פאַרשרויפט. אַפּערגעשלעפּט אַ ברעט פון אונטער אַ פוס, און אַרויף העכער. און אַזוי וואַקסט זייער פּיראַמידע ביז צום העכסטן פענצטער פון דער געבוידע, און אַ יונגער פלינקער פּיראַמידן־בויער בלייבט שטיין פאַרגאַפט: ער האָט דערזען אַ וועלט פון שרייבמאַשינ־קעס און פאַפירן, מיט שיינע יונגע מיידן, וואָס ער זעט גאָר קיינמאָל נישט אונטן אויף דער ערד...

שטייט דער יונגער בוי־אַרבעטער און טראַכט: עס איז אים גאָרנישט איינגעפאַלן, אַז דורך זיין וועלט פון שטאַנגען וועט ער דערגרייכן אַזאַ פרויען־וועלט.

ער קוקט און קוקט, און עס דערנענטערט זיך די ערשטע שוואַלב:

אַ יונג מיידל קומט צו צום פענצטער און באַגריסט אים מיט אַ שמייכל און מיט אַ הייב פון איר האַנט. איז דער חברה־מאַן געבליבן אינגאַנצן פאַרבליפט. ער בליקט אַרונטער אונטן און באַטראַכט די שיינקייט און פּאָזיץ פונעם שטאַנגען־געבוי, אָבער דאָ, אויבן, זעט ער פּאָזיץ פון אַ גאַנץ אַנדער מין. ער וויל נאָכנישט אויסזאָגן זיינע חברים און קען אָבער נישט בלייבן מיט זיין סוד...

דער צווייטער חבר, וואָס שטייט מיט אַ שטאָק נידעריקער, האָט עפּעס אינסטינקטיוו דערפילט, אַז יענער אויבן, האָט עפּעס געכאַפּט. אין איין אויגנבליק איז ער שוין אויך גאָר אויבן און עפּנט די אויגן בריייט: מען שמייכלט צו די פענצטער און מיידלעך צווייי און דריי שמייכלען צוריק און באַווונדערן די געשיקטע יונגען.

די זון וואַרעמט און די שמייכלדיקע מיידלעך וואַרעמען די הערצער פון די בוי־אַרבעטער. אַ מינוט־צוויי, און יעדער צו זיין אַרבעט. אָבער, די גאַס האָט נישט דערזען און נישט געהאָט קיין צייט צו פאַרריסן דעם קאָפּ און זען די שיינקייט פונעם פלירט פון בוי־אַרבעטער און אָפּיס־מיידל —

מיר איז איצט בריסטאָל געווארן אַ ביסעלע נענטער צום הארצן. איך קען פאַרשטיין, אַז דאָ האָבן געלעבט פאָעטן...

„קאָמאָנוועלט"־אויסשטעלונג. אין „וויקטאָריא־רומס" זעט מען פיל בילדער, דיאַגראַמען און סטאַטיסטיק. גאַנצע 50 פענער איבער אַלע טיילן וועלט זיינען פון בריטישער קאָמאָנוועלט, וואָס פאַרבינדט זיי דורך סענטי־מענט, האַנדל און טאַקע דורך בלוטיקער געשיכטע פון הערשער און באַהערשטע...

רייכקייט, גרויסקייט און פאַרשידנאַרטיקייט פון לענדער און פעלקער. וואָס קומט אָבער אַרויס? נישט מער בריטישע אימפּעריע. די אַלע פענער דערמאָנען בלויז די אימפּעריאַלע מאַכט, וואָס דער יידישער פּרעמיער־מיניסטער דיזראַעלי האָט אַ מאָל דערלאַנגט דער קעניגין וויקטאָריאַ... (מאַדנע: עפּעס זעט מען גאָרנישט קיין מאָנומענטן פון דיזראַעלי...).

דער מושב־זקנים פון מאַטראָזן.

אַ שפּאַציר איבערן וואַסער פון בריסטאָל וווייזט נישט מער ווי האַלץ, ברעטער, שפּייכלערס און אַלטע שיפן און שיפלעך. דער אַלטער בחור, וואָס פירט זיין פּריוואַט־שיפל, און זיין אַלטער טאַטע, זיינען מער אינטערעסאַנט ווי דער פּאַרט אין בריסטאָל...

דערפאַר אָבער, וועז מען פאַרקערעוועט זיך לינקס, אין אַ ווינקל פון קינג־סטריט, זע איך עפּעס אַ מין שטיל אינזעלע פאַר זיך מיט איינשטאָ־קיקע הייזקעס און אַ שילד אינמיטן וואָס לייענט זיך:

„באַפרייט פון אַלע שטורעמס, שלעכטע וועטערן און צאָרן פון ים־כוואַליעס, רוען מיר דאָ, ביז מיר וועלן גיין צו דער אייביקייט".

קוק איך אַריין דורך די פענצטער, און זע ריינע שטיבעלעך מיט אַלטע מאַן־און־וויב זיצן ביי טעלעוויזיע־קאַסטנס. די געוועזענע מאַטראָזן זעען נישט אויס אַנדערש ווי אַנדערע אַלטע מענער, און די אַלטע אַלמנות, ווי אַלע ווייבער, וואָס פאַרלירן זייערע מענער אין די כוואַליעס זון מענטש־לעכן קאַמף פאַר עקזיסטענץ.

קאַרדיף — די הויפטשטאָט פון ווייל̈ס

דינסטיק 25 יולי:

צען־דרייסיק פרי, רירט די באַן פון בריסטאָל. עס קומען אַן פאַבריק־קוימענס און בערג מיט קוילן און עס באַווייזט זיך די שטאָט ניופּאָרט. מער קוילן, און אַ וואַסער קוקט פונדערווייטנס אַריין אין די וואַגאָנען. עס קומען אַן טונעלן מיט רויך, און דערנאָך פיל אָרעמע הייזער, וואָס הענגען אַרויס יועש, און נייע הייזער וואָס קריכן העכער און העכער איבער באַרגיקע האָריזאָנטן.

נאָך אַ שעה פאָרן באַווייזט זיך אַ צעשויבערטער וואָקזאַל מיט רירעוו־דיקע נידעריקע און מיטלוווקסיקע מענטשן, מיט אויסגעאַרבעטע פּנימער, און מען איז אין קאַרדיף.

די האַנדלס־געגנט לויפט גלייך אַנטקעגן דער אַנקומענדיקער באַן, און שלעפּט מיט אַ גרויסע אויטאָבוסן־סטאַנציע. האָטעלן און געשעפטן ווילן באַלד אַריינכאַפּן די אַנגעקומענע פאַסאַזשירן. עס מאַכט דעם איינדרוק ווי מען איז אַריין אין אַ אימפּעט־שטאָט.

אַ בלאָנדער יאָט שטייט נעבן אַ וועגעלע וווינטרויבן און שרייט אַז זיין סחורה איז די בעסטע. מענער און פרויען זיינען זייער פריינטלעך וועז מען פרעגט זיי וווּ צו גיין. די פאָליצייַ טראָגט נישט קיין הויכע היטלען־שטורקאַצן ווי אין לאָנדאָן, נאָר געווייגלעכע היטלען. פיל יונגע פרויען מיט שיינע פּנימער, פאַרמאָגן אַ מין אַריסטאָקראַטישן גאַנג און גראַציעזער האָלטונג, וואָס שיינט זייער שטאַרק אַרויס פון דער פאַרהאַרטעווטער מענטשלעכער מאַסע אַרום.

אַן אָלטער שלאָס פון רוימישער הערשאַפט וואָס איז איבערגעבויט און געוווצט פאַר טוריסטן, באַווייזט זיין פּראַכט און קולטור־פאַרנעם, און באַלד

לויפן אַן די גוט באַקאַנטע ווילוואַרדס־ און בערטן־געשעפטן, וואָס ווייזן, אַז זיי זיינען אויכעט דאָ אין שטאָט.

*

אַן אַדרעס צום שלאָפן האָבן איך באַקומען ביי מיינע פריינט ד. פ. אין לאָנדאָן; זיי האָבן מיך געשיקט צו זייער משפחה־מענטשן, אַ יונגן לערער און זיין בלאָנד ווייבל, געבוירענע אין קאַרדיף. זיי האָבן צוזאַמענגערופן די גאַנצע משפחה, און ווילן וויסן וויאַזוי עס לעבט זיך יידן און נישט־יידן אין אַמעריקע. ביי מיינע גאַסט־געבער זע איך נישט קיין סך יידישקייט. זייערע צוויי קליינע זינדלעך וויסן בכלל נישט וואָס עס מיינט צו זיין אַ יידּ. אָט אַזוי ווערן דערצויגן די יידישע וועלשלייט.

מיטוואָך 26 יולי:

ווען איך פרעג אַ וועלשמאַן ווו מען טרעפט די אַדער יענע גאַס, נעמט ער מיך אַן ביים אַרבל גיט מיר אַ קלאַפּ אין פלייצע, מעשה גוטער ברודער, און ווייזט מיר ווי צו גיין. אָבער איך זאָל הערן רייַדן זייער שפּראַך און דערטאַפּן די פיזיאָנאָמיע פון די „ערשטע" און אַריגינעלע בריטישע, די וועלשלייט, דאָס נישט.

אָט באַווייזן זיך בריטע אַלייַן מיט ביימער, שוין באַלד ווי שאַנז־עליזיי אין פּאַריז. דאָ איז פאַראַן אַ „סיוויק־סענטער" מיט אַ פיינער ביב־ליאָטעק און מוזעאום, און דאָ טרעף איך שוין יאָ, וואָס דערציילט פון וויילס און פון וועלשער שפּראַך.

דער נאַציאָנאַלער מוזעאום אויף דער וועלשער שפּראַך איז מיט זיבן־און־צוואַנציק אותיות און כמעט אוממעגלעך אַרויסצוריידן. איך כאַפּ אַ בליק איבערוויניק צו די בילדער פון רענואַר, מאָנע, און איך זע ווי על גרעקאָ האָט זיך דאָ בריט פאַרמאָסטן מיט דער טעמע קריסטוס: מען בינדט אים בשעת ער גייט אַנגעטאָן אַ רויטן כאַלאַט און הויבט אויף זיינע אויגן צום הימל. דער ענגלישער מאָלער קאָנסטאַבל, באַווייזט בעסער זיין טאַלאַנט אין אַנטפלעקן שטיקער פון דער ענגלישער לאַנדשאַפט.

בילדער פונעם מאָלער מ. דעוולאָמיק „די בריק" און „די גאַס" זיינען אַריגינעל, מיט שיינקייט, און ראָדין מיט זיינע סקולפּטורן, באַשיינט דאָס אָרט.

און, פאַרשטייט זיך, קאַרדיף ווייזט אַ מאָנומענט פון זייער גרויסן שטאָטסמאַן דייויד לאָיד דזשאָרזש, ווי ער איז אַנגעטאָן אין אַ פּעלערינע,

און ער שטייט שטאַלץ מיט זיין שיינעם לייבן־קאָפּ און שטרעקט אויס אַ געבויגטע פּויסט — צו דייטשלאַנד, וועיזט אויס...

איך באַטראַכט נאָכאַמאָל דעם פּאַלאַץ, וואָס ציט זיך יחוס פון דער רוימישער אינוואַזיע, 75 יאָר נאָך קריסטוסעס טויט. דערנאָך די נאַרמאַנען, וועלכע זיינען געקומען מיט זיבן הונדערט יאָר שפּעטער און געטראָפּן דעם פּאַלאַץ אין רואינען. ערשט אין יאָר 1090, פינף־און־צוואַנציק יאָר נאָך דער נאַרמאַנען־דעראָבערונג פון בריטיין, האָט אַ געוויסער לאָרד רעסטאָווירט דעם פּאַלאַץ מיט רייכקייט און קולטור, און קעניגלעכע פאַמיליעס בלעגן אין דעם פּאַלאַץ פּראַוון שמחות. היינט קומט דאָס פּאַלק אַנקוקן וואָס בריטיין האָט אַ מאָל פאַרמאָגט...

*

ביינאַכט פאַרבראַנג איך ביים מיסטער פּ., אַ ברודער פון מיינעם אַ פריינט אין לאָנדאָן. דער יידּ, אַ געוועזענער פּעדלער, האָט אַ שיינע הייזקע, אַן עלטערע פּאַר אים פרוי, פאַר וועלכער ער ציטערט, און אַ טאָכטער פון אַ יאָר פערציק, אַ „פאַרזעסענע", וועלכע פאַרמאָגט פיל מעלות, פאַלגט דער מאַמען אא״וו, אָבער איז נישט באַשאָנקען מיט סעקס־אַפּיל. דער גאַסטגעבער שטעלט אָן די פּליטן פון דזשיגאַן און שומאַכער און פון דער חזנים־פאַמיליע מלאַווסקי. אָבער ער וויל דורכאויס רעידן אַ נישט־גראַמאַטישן ענגליש און וועיזט אַרויס זיין שטאַרקע סימפּאַטיע צו רוסלאַנד. זאָל זיין סטאַלין אָדער כרושטשאָוו — „אַבי סאָציאַליזם!". אַ יידיש בוך איז צווישן די ענגלישע ביכער ביי דעם יידּ נישט פאַראַן. קיין יידישע צייטונג האָט ער שוין צענדליקער יאָרן נישט אָנגעקוקט. נאָך פערציק יאָר לעבן אין ווייַלס, האָט דער וואַרשעווער יידּ, וועלכער איז 65 יאָר אַלט, דער־וואַרבן עפּעס „אייגנאַרטיקס": ער אִיז ווייט פון יידנטום; נישט אַרייַנגע־וואַקסן צווישן ענגלענדער און וועלשלייט, און אַפילו נישט קיין אויפריכ־טיקער קאָמוניסט...

ללאַנבראַדאַך

דאָנערשטיק 27 יולי:

איך פאָר זען קוילנגרעבער־ישובים. כ׳האָב אין ענגלאַנד געהערט אַזויפיל וועגן די קוילנגרעבערס פון ווייַלס, זיך צוגעהערט צו די לידער, וואָס וועלשמענער און פרויען זינגען אין היידּ־פּאַרק, און פיל מאָל געהערט

ריידן דעם קלוגן סאָציאַליסטישן רעדנער (לעבט שוין נישט) אנורין בעוואַן און זיין פרוי דזשעני לי, וויל איך איצט אָנקוקן די אמתע קוילנגרעבערס!

שטיי איך אויפן פּערקן און איך לייגן די נעמען פון די שטעטלעך און דערפער, וווּ עס וווינען קוילנגרעבערס, און איך וויס אַלץ נישט וווהין צו פאָרן. פרעג איך אַ יונגן בלאָסן חברה־מאַן וווהין ער פאָרט, דערציילט ער אַז ער איז אַ לערן־ייִנגל ביי שלאָסערייַ און האָפט זיך אויסצולערנען דאָס פאַך, וויל מען פאַרדינט דערביי ביז 30 פונט אַ וואָך אויב מען אַרבעט אַ האַלבן טאָג שבת. יאָ, ער וויל דורכאויס פאַרדינען געלט. אָבער ער פאָרט אין אַ צווייטער ריכטונג און קען נישט די קוילנגרעבערס...

קומט אַן אַ באַן וואָס גייט אויף אויל, וואָס איז באַקוועם און ריין, אָבער מיט ווינציק פאַסאַזשירן אין אַ פראָסטן דאָנערשטיק אינדערפרי. די באַן שטעלט זיך אָפּ ביי דער סטאַנציע מיטן נאָמען ללאַנדבראַדאַך. „זאָל זיין דאָ", טראַכט איך. איך לאָז מיך גיין אַרונטער צום שטעטל, אין טאָל, זע איך אַ פּאָליציאַנט, איין לאַנגע גאַס און צווי האָטעלן. די עלטערע און יונגע מענטשן באַגריסן מיך. איך גריס צוריק.

איך באַטראַכט די הייזקעס מיט בלומען פאַר די טירן און איך זע דורך די פראָנטאָוע שויבן, אַז אַלץ איז ריין און פיין. אָט זיינען פיינע שפּייז־קראָמען און אַ באַפּטיסטן־קירכע, דערנאָך קומען גאַסן און אַ קאַאָר־מע, און שניט־הייזער.

יונגע וויבלעך און מיידלעך זעען אויס גוט דערנערט און ריין אָנגעטאָן.. אַ יונגער יאָט פירט זיין שוועסטערל אין אַ קינדער־וועגעלע אויפן שפּאַציר. ער איז אַלט אַכצן יאָר און אַרבעט אַלס שיק־ייִנגל אין אַ געשעפט. זיין מאַטע איז אַ קוילנגרעבער און איז הייַנט אויף וואַקאַציע; ווי די מער־הייט קוילנגרעבערס פונעם טאָל.

דער איינציקער פּאָליציאַנט אין גאַס האָט אַ פאַרהאַרטעוועט פּנים, אָבער רעדט געהרן וועגן דעם שטעטל מיט דריי טויזנט איינוווינער. ער דערציילט, אַז די קוילן־אינדוסטרי שטאַרבט אָפּ און פיל קוילנגרעבערס פאָרן אַרבעטן קיין קאַרדיף. ער באַדויערט עס שטאַרק.

טעלעוויזיע־אַנטענעס אויף די דעכער און אַ פיצעלע פאַסט־אָפיס־ביורא, פונקט ווי אין אַ מעשה־ביכל. פרעג איך דאָס יונגע, שיינע מיידל אין פאַסט־אָפיס וועגן איר שטעטל, קוקט זי מיך אָן מיט חשד און זאָגט, אַז זי וווינט נישט דאָ...

אָפילו אַ „סופערמאַרקעט" האָט פאַרבלאָנדזשעט אַהערצו. דער „סופער־מאַרקעט" שטייגט איבער די אַמעריקאַנער מיט פאַרשידנאַרטיקייט — אָפילו קאַנאַפּעס צום שלאָפן קריגט מען דאָ...

נו, געוויס, אַ מאָנומענט פֿאַר געפּאַלענע סאָלדאַטן, אוּן אַ פּרוי (נישט קיין מאַן!), וואָס זאָגט מיט אַן אויפּגעהיבענער האַנט: „בעסער טויט ווי אומווירדע". די בערג פּון בויידע זייטן טאָל זאָגן גאָרנישט — זיי שווייגן.

אין די זייטיקע געסלעך זעט מען ווי די פּרויען וואַשן די בריקלעך ביי זייערע הייזער. אויך דאָ אוּן דאָרט זעט מען אַן אויטאָמאָביל ביי דער טיר. אַ גלח מיט אַ בייז קנאַכיק פּנים, פּירט אַרום אַ גרויסן הונט. דער גלח איז אָנגעטאָן אין אַ גראָען אָנצוג, בלויז זיין קאָלנער ווייזט, אַז ער געהערט צו די, וואָס רייַדן צו גאָט פּאַרן פּאָלק...

די באַוועגונג פּון דער הויפּט־גאַס איז מיט שוועָרע וועגענער וואָס פּירן קוילן. ביי אַ טיר פּון צוויי דאָקטוירים איז דער אויפּשריפּט פּון די אויפּנעם־שעהן אין אַ צעקאָליעטשעטן ענגליש, אָבער איך הער נישט רייַדן וועלש אין גאַס.

אין „וואַרקמענס סאָשל־קלאָב" (אַרבעטער סאָציאַלער קלוב), טרעף איך יונגע חברה מיט געזונטע פּנימער איבער גרויסע גלעזער ביר; זיי זיצן אוּן שפּילן אין קאָרטן. אין צווייטן צימער פּונעם קלוב זיצן עלטערע מענער איבער גלעזער ביר, אוּן עס שטייען צו זייער דיספּאָזיציע צוויי טעלעוויזיע־קאַסטנס, די באַרימטע „דאַרטס", פיילן־שפּיל, אוּן זיי רעקלאַמירן אַן אָפּשפּאָר־קאָסע.

אין דער „פּיש ענד טשיפּס"־קראָם איז „ביזי". פּיל פּרויען פּון קוילן־גרעבערס ווילן נישט קאָכן ווען די מענער זיינען אַוועק אויף וואַקאַציע. זיי האָבן אַלע איין פּיש אוּן טשיפּס אוּן נעמען צו זיך אַהיים. אויך איך האָב איין אָזאַ מין „לאָנטש" פּאַר איין שילינג אוּן זעקס פּענס אוּן איך זיץ ברייט אין וואָקזאַל איבער דער סעודה, דערווייל זע איך אויף דער וואַנט געשריבן, אַז איך זאָל זיך היטן פּאַר גנבים...

קומט אַריין דער יונגער באַן־אַרבעטער (אַ פּאָרטער), וועלכער האָט ביי מיר אָפּגענומען מיין בילעט אוּן זאָגט, אַז ער פּאָרט אַ היים אין זיין שטעטעלע; פּאַר איך מיט, אוּן הער אויס ווי דער זיבעצן־יאָריקער בחור קען נישט געפּינען קיין מיידל, ווייל מיידלעך אויסנעמען איז „זייער טייער" (שוין באַלד ווי אין נייַ־יאָרק !...).

דער סימפּאַטישער בחור שטייגט אויס אין זיין שטעטל פּינגעם, אוּן איך פּאָר אַ ביסעלע ווייטער אין אַ גרעסער שטעטל — קיין באַגאָיד.

באַרגאַיד

דאָס הייסט שוין אַ שטאָט — גאַנצע פערצן טויזנט איינוווינער! די שטאָט גייט דאָ באַרג־אַרויף. די הויפּט־גאַס איז מיט טעלעוויזיע־געשעפטן און מיט צירונג און עס פעלט אויך נישט קיין רעסטאָראַנען.

דאָנערשטיק נאָכמיטאָג איז די מערהייט געשעפטן אין באַרגאַיד געשלאָסן. די אויסגעפוצטע יונגע מיידלעך טראָגן געפלאָכטענע קוישלעך אָנשטאָט האַנט־בייטלען, ווי די מיידלעך אין פּאַריז, אין שווייץ, אין לאָנדאָן, און זיי זוכן עפּעס אַ ברעקל פאַרווייַלונג.

שטייט אַ יונג, שמירט און קאָלכט אַ הויז. זעט ער דורכגיין אַ מויד מיט שיינע פיס, פאַלט ער שיעור נישט אַרונטער פון לייטער (בכלל זיינען די ענגלישע יונגען גרויסע נאָכקוקערס; ווען עס קומט צו דערנענטערן זיך און רעדן אַ וואָרט — זיינען זיי טויט!). אויטאָבוסן לויפן באַרג־אַרויף צום טראַפאַלגאַר־סקווער.

אָט זעט מען אַ מויד אין הויזן מיט אַ זויער פּנים (נישט אַמאָל אַן אמע־ריקאַנערין?), און מען זעט דאָ פיל איבערגעזעסענע, פּעטע פרויען און מענער...

אין אַ שטילער גאַס זעט מען יונגע מיידלעך רייטן אויף פערד (זיי האָבן דאָ אַ רייט־שולע!) און די קוילן־בערג קוקן אַריין פון אַלע זייטן מיט שטיקער מעלאַנכאָליע...

די פראַנטאָווע צימערן זיינען אָנגעשטעלט מיט די שענסטע מעבל־שטיק און אַ פּיאַנאָ. און אָט שפּאַצירט מיט גראַציע אַ יונגע מויד, וואָס קען מיט איר שיינקייט איינשטיין אין די גרעסטע שטעט.

אין אַן איטאַליענישן רעסטאָראַן זיצן עטלעכע האַרעפאַשנע מענער און וויצלען זיך אויף זייער שטייגער. אָבער די סימפּאָטישע באַדינערין קומט אַריבער ערגעץ־ווייט מיט פאַרחלומטע אויגן, און אַ יונגע פרוי נעמט אין וואָקזאַל פאָר מיר זיך קלאָגן:

— דאָ איז קיין לעבן נישט: בלויז קוילן, קוילן — אַלץ איז דאָ שמוציק!

איר מאַן שטאַמט פון דעם שטעטל, איז זי געקומען צו זיינע עלטערן אויף באַזוך. זי דאַנקט גאָט, וואָס זי איז אַרויס פון דער קוילן־שטאָט...

פרייטיק 28 יולי:

מיסטער פ., דער „רויטער", פירט מיך אַרום אין זיין קאָר וויזן קאַרדיף. אָט איז אַן אַלטע און נייע סינאַגאָגע, און אָט איז דער שיינער וואָסער־

פראָנט. די שטאָט און די אומגעגנט מאַכט אַ סימפּאַטישן איינדרוק. דעם ביסל יידן גייט נישט שלעכט.

אין אָוונט קומט ווידער אַן די משפּחה פונעם לערער, ביי וועמען איך האָב געפונען גאַסטפריינטלעכקייט. דער לערער, אַ סימפּאַטישער מאַן פון אַ יאָר 45, קען די געשיכטע פון ווייַלס און קען אַ ביסל וועלש, אָבער פון יידישקייט ווייסט ער גאָרנישט; ער לייענט אַפילו נישט די וואָכנצייטונג „דזשואיש קראָניקל" פון לאָנדאָן.

זיין פאָטער, אַ ייד פון 85 יאָר, אַ געוועזענער פּעדלער, וועלכער ווויינט צוזאַמען מיט זיין נישט־פאַרהיראַטער טאָכטער, איז זיך פשוט מחיה מיט אַ יידיש וואָרט. עס איז פשוט אַ רחמנות אויף די עלטערע יידן פון מזרח־אייראָפּע, וועלכע האָבן אַוועקגעגעבן 40—50 יאָר פון זייער לעבן אין די שטעט און שטעטלעך, און זיינען געבליבן אַזוי יידיש־פאַראיינזאַמט אויף דער עלטער — ווי אין אַ מדבר.

סוואַנסי

שבת 29 יולי:

דער וועג קיין סוואַנסי איז נישט פול מיט שיינקייטן. מען זעט אַ סך פאַבריק־קוימענס, צעשטערטע פאַבריקן און פאַרברענטע שטיקער ערד, וואָס די צינק־פאַבריקן אַרום עסן און פאַרניכטן — זיי פאַרסמען די נאַטור אַרום.

קעגנאיבער מיר) אין וואַגאָן, זיצט אַן עלטערער דאָרער מאַן מיט אַ כּאַרשנורעווטע מויל. ער קוקט זיך צו ווי איך בלעטער אַ טאָג־צייטונג, און פּלוצלונג הויבט ער אָן רעדן וועגן דער „קאָמוניסטישער געפאָר". דער מאַן פון ליווערפול האָט פיינט די יוניאָן פון עלעקטרישע אַרבעטער אין ענג־לאַנד, ווייל:

— די קאָמוניסטן האָבן דורך שווינדל פאַרכאַפּט די מאַכט אין דער יוניאָן.

ער בלייבט נישט שטיין ביי די בריטישע קאָמוניסטן:

— כרושטשאָוו בלאָפּט, ער וועט נישט קעמפּן צוליבן בערלין; דער פּויער כרושטשאָוו האָט ליב צו סטראָשען און פירן זיינע כיטרע שטיק — זאָגט דער ליווערפולער.

איך הער זיך צו און זאָג גאָרנישט. מן הסתם האָט ער אַ ביסל דער־קענט די גענג פון די קאָמוניסטן...

*

דער צענטער שטאָט איז מיט אַ האַי־סטריט, וואָס דערמאָנט די קיל־בורן־געגנט אין לאָנדאָן. די זעלבע געשעפטן און די זעלבע פנימער פון נידעריקן מיטלקלאַס און פון אַרבעטער. די זעלבע וויבער און קינדער און דאָס זעלבע סטאַנדאַריזירטע אָנטוענקן, וואָס קוטמ פון די בערטן־געשעפטן, פון מאַקס ענד ספענסער און פון ווילוואָרדס. אָבער די רויטע פנימער פון די אירלענדער אין קילבורן, זעט מען דאָ נישט. דאָ זיינען, ווייזט אויס, אַלע פון וועלשער אָפשטאַמונג.

די אויטאָבוסן לויפן פאַרבי מיט לאַנגע אויפשריפטן אין וועלש. די אָפישן אויף די וועגט זיינען געדרוקט אין צוויי שפראַכן: ענגליש און וועלש. דאָ זעט אויס צו זיין דער צענטער פון דער וועלשער קולטור. אָבער אַלע אין גאַס, אַפילו די גאָר הויכע פאָליציאַנטן, רעדן בלויז ענגליש...

פיש־ און טשיפּס־אינדוסטרי. מילא, אַז מען זעט אין לאָנדאָן פיל פיש־ און טשיפּס־רעסטאָראַנען, קען מען פאַרקערעווען צו די גריכישע און איטאַליענישע רעסטאָראַנען. דאָ אָבער מוז מען מיטגיין מיטן שטראָם: איך גיי אַריין אין אַ ריזיקן רעסטאָראַן און קוק צו, ווי הונדערטער פאָלקס־מענטשן, גאַנצע פאַמיליעס, זיצן איבער פיש און טשיפּס!

פיל יונגע, נישט־פאַרקעמטע קעלנערינס, מאַכן אַ גרויסן טומל און סערווירן זייער פאַמעלעך. צו מיין טישל קומט צו אַזאַ געפאַרבט מיידל און גיט אַ זאָג:

— פיש ענד טשיפּס!

— ניין, איך וויל פלייש. האָט איר סטעיק?

זי קוקט מיך אָן ווי איך וואָלט עפּעס געווען פון אַ צווייטן פלאַנעט. עס דויערט מער ווי אַ שעה און זי ברענגט צו אַ מין סטעיקעלע מיט... טשיפּס. עפּעס האָט פאַרט געמוחט זיין פון נאַציאָנאַלן מאכל...

די פנימער פון די וויבער און מיידן זיינען פויעריש, זיי קומען פון קוילנגרעבער־שטעטלעך אַרום. די מענער, וועלכע זיינען דאָ אויף וואַקאַציע, זיינען פריינטלעך און צוגעלאָזן; זיי פאַרטרינקען מיט טיי, וואָס האָט אַ קאליר פון ביר, און באַשטעלן באַלד נאָך אַ טעפּל סמאָלע...

*

גייט מיר נאָך אַ מין ניגון פון אַ דיכטער, וועלכער האָט געלעבט און געשפּינט לידער וועגן הויכע פעלדזיקע פלעצער און ביר־פלעצער אין סוואַנסי — דער ניגון פון דילאַן טאָמאַס. איך זוך אין די גאַסן פון סוואַנסי זיין מעלאַנכאָלישן ציטער און פראַכטפולן ליריזם, וועלכער האָט זיך נישט

געלאָזט איינצוימען אין דער ראָם פון באַלעבעסלדיקער געזעלשאַפטלעכ־קייט, מיט אירע געזעצן. אָט דער דילאַן טהאָמאַס, וועלכער האָט זיך צופיל פאַרשיכורט מיט ביר און פרויען — און איז אַזוי פרי פאַרלאָשן געוואָרן... איך זוך אין די שענקען און אויף מיין וועג צו „מאַמבלעס", ביים ברעג ים, זיין שפיל פון ענגלישע ווערטער.

דער גאַנצער וועג צו דער פּליאַזשע איז מיט שיינע הייזער, ווילעס און מיט שפּילערייען פון בערג און וואַסער. אָט שטייט אַן אַרבעטער־אינ־סטיטוט, אַ מין אָפּרו־אָרט פאַר אַרבעטער און קוקט אַריבער צו בערג און וואַסער, און אָט זיינען די עטלעכע פרויען און מיידלעך, וואָס זיינען געקומען אַהערצו אין אַ קילן נאָכמיטאָג, מיט איינגעהאַלטענעם געלעכטער און שטי־קער טרויער אויף זייערע פּנימער, ווי דאָ וואָלט טאַקע פון קוסטע און בערגל, פון ים־כוואַליעס און ים־פייגל, געריידט דאָס זינגעניש פונעם דיכטער טהאָמאַס...

*

אויך אַ „ויצאָ"־פרעזידענטין איז דאָ אין סוואַנסי. צוזאַמען מיט איר מאַן שטייט זי אין אַ געוועלבל פון שניידער־צודאַטן. אין אַ גוטן יידיש רעדט די זייער סימפּאַטישע פרוי עד. וויאַזוי פירט ציוניזם צווישן אַ גרופּע יידישע פרויען אין שטאָט און וויאַזוי זי האָט אירע צווייַ קינדער דערצויגן אין דעם דאָזיקן גייסט, און איר זון איז טאַקע געפאָרן לעבן אין אַ קיבוץ. אויך דער ניגון פון ציוניזם האָט דאָ פאַרבלאָנדזשעט קיין סוואַנסי, אַ ניגון, וועלכער איז שטאַרקער פון די וועלשער פלאַקאַט־אויפשריפטן און פון פיש ענד טשיפּס...

*

אַ לבנה צווישן קוימענס...

ביינאַכט, אַרום עלף, קום איך צוריק צו מיין שלאָף־פלאַץ אין מעלראָוז־עוועניו. די באַן־שינעס, וואָס האָבן אַהערצו פאַרקערעוועט, זענען אויס ווי צוויי פאַרלאָזענע שנורן, וואָס געפינען נישט דעם וועג אַרויס. די הייזער שטייען פאַרחלומטע, מיט די ביימער אַרום פאַרזונקענע אין שלאָף.

קיין פויגל און אַפילו נישט קיין קאַץ ביי די טירן. דאָ און דאָרט וואַכט אַ לאָמטערן, ווי אַ שומר אין דער פינצטערניש און קוקט נאָך די מענטשלעכע טריט, וואָס פירן אַ מענטש מיט מחשבותן ערגעץ־ווו צו אַ געלעגער אין דער פרעמדער וועלט אַרום — נישט צו מיין וועלט.

ביים סוף גאַס איז עפּעס אינמיטן דערינען אויסגעוואַקסן אַ גרויסע

געביידע מיט דריי ריזיקע קוימענס — אַ גאַז־סטאַנציע האָט זיך דאָ אַוועק־געשטעלט, און בייטאָג נישט געצויגן מיין בליק. איצט פאַר האַלבער נאַכט האָט פונעם טונקעלן הימל, געגעבן אַ מאַרשיר־צו אַ גאַנצן קאָלירטע לבנה און שטעלט אַריין איר קאָפּ צווישן די דריי קוימענס, און דורך די קוימענס קוקט די לבנה מיט אַן אויגל אין שטאָט אַריין...

מיט דער לבנה איז מיטגעקראָכן אַ קליין וואָלקנדל. נעמט אַ שטאַרקער טונקעלער רויך בלאָזן פון איין קוימען און וויל פאַרטרייבן דאָס וואָלקנדל, אָבער עס רירט זיך נישט פון אָרט. די לבנה וואַרעמט איר גאָמבע אין קוימען־רויך און ס׳וואָלקנדל לאָכט שטיפעריש און וויל זיין נאָענט. ביימלעך פונדערווייטנס קוקן זיך צו און שמייכלען שטיל...

אַן אויטאָבוס, דער לעצטער און פאַרשפעטיקטער, צעווארפט דאָ און דאָרט עטלעכע פּאַסאַזשירן, וואָס פאַרשווינדן אָדער ווערן באַלד אַריינ־געכאַפט פון כישוף־צעפּנטע טירן, און אַ באַן גיט ערגעץ־וווּ אַ פייף איז דער נאַכט. די לבנה אָבער וויל נישט אָפּטרעטן. זי נעכטיקט שוין צווישן די דריי קוימענס מיט אַ קליין וואָלקנדל, וואָס רוקט איר אונטער אַ וויך קישעלע צוקאָפּנס...

דער וועג קיין בירמינגהיים

זונטיק 30 יולי:

שווער זיך צו געזעגענען מיט מענטשן. מען ווערט היימיש און פריינט־לעך, מען כאַפּט דעם קלאַנג און צויבער פון אַ גאַס, און דעם טרויער פון אַן עלטערן ייד, וואָס בענקט נאָך אַמאָליקער יידישקייט, און דעם פּעסימ־טישן טרויער פון אַ יידישער טאַכטער, וואָס קען זיך נישט דערלויבן צו נעמען אַ נישט־ייד פאַר אַ מאַן, און קען זיך נישט דעציידירן צו פאָרן זוכן איר באַשערטן אין אַ גרעסערער שטאָט. אָט מיט אַזאַ אָנגעלאָדענעם געמיט זיך איך אין אַ געפּאַקטן וואַגאָן, פול מיט בריטישע אויף וואַקאַציע (זיי לעבן הונדערטער יאָרן אויף זייער ערד, אָן די אַלע פראָבלעמען).

פאַרשידן זיינען די מענטשלעכע פנימער אין וואַגאָן, און פאַרשידן זייער געשמאַק אין זונטיק־צייטונגען. אָט לייענט אַן עלטערער מאַן אַ צייטונג מיט בילדער און סענסאַציע־נייעס ווי „סאָנדעי־פּיקטשורעל", און אַ מיטליאָריקע פרוי לייענט אַ ביליקן מאָגאַזין. איין פרוי מיט אַ זויער פּנים שטודירט אַ „קאָמיק". אין קעגנאיבער מיר זיצט אַן עלעגאַנט־גע־קליידטער יונגערמאַן מיט גרעלע האָר און מיט וואַסערדיקע אויגן און

לייענט גאָר אַ זויבערע, גוטע צייטונג ווי „אָבוערוועך". זיי זיינען אַלע פּאַרטאָן אין די זונטיק־צייטונגען און זיי באַמערקן נישט ווי דער וועג איז אַנגעשטעלט מיט קאָלירטע פּעלדער, מיט אַלע סאָרטן ביימער און גראָזן, און באַרג־אַרויף — וואַריאַציעס פון מילדן, שטילן כאַראַקטער. אַזעלכע לאַנדשאַפטן וואָס דערקווייקן מיט זייער שטילן גאַנג.

אַ וואָקזאַל, וואָס דערציילט פון אַ שטאָט גלאָוסטער און עס קומען אַן נאָך מענטשן; זיי ברענגען שוין אַריין אין די וואַגאָנען די זונטיק־צייטונג „ניוס אָף דהי וואָרלד", וואָס שטייגט איבער מיט סעקס און סקאַנדאַל אַלע אַנדערע זונטיק־אויסגאַבעס אין ענגלאַנד, און ווערט געקויפט פון זעקס מיליאָן בריטישע!

ווען עס נעמען זיך באַווייזן וואַגאָנען מיט קוילן, איז פּשוט נישט איבערצוציילן: די גאַנצע געגנט אַרום וואָקזאַל איז אַנגעשטעלט מיט אָפּענע קוילן־וואַגאָנען, פונקט ווי די ערד וואָלט געהאַלטן אין איין אַרויסגעבן קוילן.

נאָך די קוילן־וואַגאָנען קומען אַן קאַזאַרמע־הייזער. עפּעס מוז דאָס האָבן אַ צוזאַמענהאַנג. די ענגלישע לאָרדן ווויינען נישט אין אַזעלכע גלייך־אַרומגעשניטענע, גלייכגעשטאַלטיקטע הייזער. אָפילו די שטאָטשעלטנהיים, וואָס באַרימט זיך מיט אירע 75 טויזנט איינוווינער, און מיט אירע מינעראַל־וואַסערן, זעט שוין אויס באַלד ווי אַ קאַזאַרמע־שטאָט, ווען מען פּאַרט פּאַרבייַ דעם וואָקזאַל. ערשט שפּעטער נעמען אָנקומען פּעלדער מיט קי און שעפּסן, מיט —פּאַראַנקערטע קאַראַוואַנען אינמיטן, און זיי מאַכן פּאַרגעסן די פּריערדיקע פּראַזאישע בילדער...

אָט שטעלט זיך די באַן ביי סטרעדפּאָרד אָפּאָן אַווען, שעקספּירס געבורט־שטאָט. דאָ האָב איך אַ מאָל אַלס „גרינער" פּאַרבראַכט איבער אַ וואָך צייט אין אַ מין „האָסטל" צווישן סטודענטן און אַרבעטער, און געזען שעקספּירס דראַמעס יעדן אָוונט. דאָ איז נאָך היינט די פּאַנאָראַמע אַרום, פון פּעלדער, גרינס און ביימער, אַ מחיה פּאַרן אויג.

שעקספּיר אַדער בייקן, קאַזאַרמע־הייזער און פּאַבריקן דאַרפן אויך לעבן אין ענגלאַנד. דאָ קומען אַן פיל פּאַבריק־קוימענס און זיי פירן שוין אַזוי די באַן, זיי לאָזן זי נישט אַווועק ביז זיי פירן אַריין אין דער סנאָו־הילל־סטאַנציע און דער וואָקזאַל נעמט עפּענען און בלעטערן די שטאָט בירמינג־היים.

בירמינגהיים

דער וואָקזאַל איז ריזיק גרויס און פול מיט רויך. מענער מיט פּאַרהאַרעוועטע פּנימער שטייען אַרום די בופעטן פון עסנוואַרג און ביר. זיי וואַרטן אויף פּאַרשידענע צוגן, און זוכן עפּעס אַן ענדערונג פון דער גראָער וואָכעדיקייט.

פּרעג איך אַ קליין מענטשעלע, אַ באַן־אַרבעטער, ווען אַ באַן, איז ער אומגעדולדיק צו ענטפערן. בייזער איך זיך אַ ביסעלע אויף אים, אַז זיין פּליכט ווי אַ בריטישער איז צו ענטפערן פריינטלעך, ווערט ער הכנעהדיק און נעמט שוין צופיל ריידן...

*

איידער מען באַווייזט נאָך צו כאַפן אַ בליק צו די גאַסן פון פאַבריקאַציע און האַנדל, איידער מען נעמט אין זיך אַריין דעם ריטם פון דער גרויסער שטאָט, קומט אַן אַ קירכע און באַווייזט אַ סקווער מיט קבֿרים וואָס זיינען אַלט הונדערט און פופציק יאָר, און באַווייזט אַ ביסל לעבעדיקע מענער וואָס זיינען אַ ביסל יינגער, אָבער שרעקלעך אויסגעקוועטשט און אויסגעמאַטערט פון דער אינדוסטרי אַרום...

אַ, ווי גרויס עס האַלטן זיך די פּאַרשימלטע האָטעלן נעבן קירכע־סקווער! זיי הייסן צאָלן צו 24 שילינג אַ נאַכט מיט פרישטיק. איז וואָס קען אַן אָרעמער פּוילישער ייד פון אַמעריקע טאָן? איך לאָז איבער מיינע פּעק אין דעם נאָר־וואָס געדונגענעם צימער אויף אַלבערט־סטריט, און גיי אַרומכאַפּן בירמינגהיים אין אַ זונטיק נאָכמיטאָג...

ווייזט אויס, אַז די בירמינגהיימער יונגען און מיידן ווייסן וויאַזוי מען פירט זיך אין לאָנדאָן. דאָ, נעבן די אַלטע קבֿרים, ליגן פּאָרלעך צוגעטוליעטע, ווי זיי וואָלטן איצט צום ערשטן מאָל דערשנאַפּט, אַז זיי געהערן צו פּאַרשידענע מינים. אַ מיידעלע שפּרינגט אַרויף און אַראָפּ פון אַ הונדערט־פופציק־יאָריקן קבר. נישט די לעבעדיקע אַרום פּראָטעסטירן און נישט דער טויטער האָט כוח זי אַראָפּצוווארפן. דאָס מיידעלע האָט ליב די שפּיל פון קבר־טאָנץ...

אַ יונג מיט אַ קורץ העמדל ווייזט אַרויס זיין נאַקעטן בויך; די מויד נעבן אים אויפן גראָז וויל דורכאויס לייגן איר נישט־פּאַרקעמטן קאָפּ אויף זיין נאַקעטן פופיק...

אַפריקאַנער און אינדיער, פּאַרפוצטע אין טונקעלע אָנצוגן און מיט ווייסע העמדער און שטייפע קעלנער, שפּאַצירן דורכן סקווער מיט אַ מינע,

ווי זיי זיינען איצט די „אויבערשטע ראַסע", און טויבן שטופן זיך צו די מאַמעס מיט קינדער־וועגעלעך און בעטלען מיט גרויס חוצפה.

אַ הויכער דאַרער גלח אין שוואַרצן, שפּאַצירט און באַטראַכט דעם עולם אין סקוועריר. די העל־געפּאַרבטע אויטאָבוסן לויפן דורך מיט אימפּעט און לאָזן איבער די אויסגעמאַטערטע דאַרע מענער, וואָס האָבן אַפּאַטיש־אויסגעלאָשענע אויגן, אין דער שטאָט, וואָס שיינט מיט עלעקטרישע און אַנדערע מעכאַנישע הויך־אַנטוויקלטע אויסאַרבעטונגען.

מעמאָריאַל־פּלאַץ. די פּיס פירן גלייך צו דעם טייל בירמינגהיים, וווּ עס איז פאַראַן אַ געביידע מיט אַ קופּאָל לכבוד די מלחמה־געפּאַלענע, און מוניציפּאַליטעט, באַנק־געביידעס מיט זיילן, און קירכעס פול מיט שניצע־רייען, און קונסט, וואָס זיינען כמעט ווי מלחמה־אויפגעקומענע. די שטאָט בירמינגהיים האָט, ווייזט אויס, אַ חוש פאַר שיינקייט.

פאָנטאַנען, בלומען און אַ פראַכטפולע „סיטי אַף בירמינגהיים"־געביידע און אַזויפיל היימלאָזע מענער מיט צעקנייטשטע, געליטענע אויסגעאַרבעטע פּנימער, מיט שמאַטעס אָנשטאָט בגדים און בייטלען מיט שמאַטעס, זייער האָב־און־גוטס (מוז דאָס אַלץ גיין געפּאָרט מיטן רייכן קאַפּיטאַליזם?).

די שטאָט־ביבליאָטעק, נישט ווייט פון צענטער שטאָט, איז זונטיק אָפן ביז 9 אָוונט. די פּאָליצעס באַווייזן זיך מיט קונסט־ווערק און די פענצטער דערמאָנען אין קירכעס. די מיידלעך וואָס באַדינען, זיינען מאָדנע און פלינקע: זיי מוזן נעבעך זיצן אין אַ היץ, צווישן אַלטע ביכער און זשורנאַלן, צוזאַמען מיט עטלעכע עלטערע און אַ ביסל יינגערע מענער, וועלכע זיצן אָפּאָטיש און בלעטערן. זיי האָבן נישט קיין בעסערן פּלאַץ וווּ די צייט צו פאַרטרייבן ווי אין אַזאַ שטיקנדיק אָרט. זיי כאַפּן אַלעמאָל אַ בליק צו די עטלעכע סטודענטן, וואָס שרייבן אַרויס פּיצלעך פון ביכער, צווישן וועלכע עס גיפּינט זיך אַ יונג שיין מיידל. און זיי זיצן ווידער אָפּאָטיש (איינער פון די מענער באַגריסט זיך צו מיר. איך נעם קלערן צי ער קען מיך פון מיין שטעטל, אָבער איך געדענק אים נישט...).

אין לייאָנס־רעסטאָראַן, וואָס דערמאָנט אין לייאָנס ביי מאַרבל־אָרטש, אין לאָנדאָן, טרעפט מען פיל אָרעמע מענטשן און אויך מענטשן פון מיטל־קלאַס. דאָ טרעפט מען אַן עלעגאַנט געקליידטע פרוי, וועלכע פירט ביי דער האַנט אַ געקרייזלט נעגער־יינגל מיט צעשראָקענע אויגן. די יונגע שיינע וווייסע פרוי האַלט אַ טשעמאָדאַנטשיק און דער קליינער שוואַרצער לויפט איר נאָך, עפּעס ווי אַ „וויילד" צוטשעפּענישן. אַלע קוקן איר נאָך, אָבער זי קוקט נישט צו קיינעם...

אַ יונגער יאָט פון בירמינגהיים דערציילט און קלערט גערן אויף

וועגן זיין שטאָט. ער וויל טאַקע וויסן פון לאָנדאָן, וווּ ער האָפט אַ מאָל צו זיין... ער וויזט מיר וויאַזוי צו פאָרן זען די שטאָט, און איך זיך איין אין אַן אויטאָבוס, וואָס פירט מיך צום הויפּט־פאַרק פון דער שטאָט — צו קאַננאַן הילל פאַרק.

דער וועג צום פאַרק פירט דורך אַרעמע „סלאַמס" ווי קאַקס־סטריט און סייסבורי־רויד. דאָ זעט מען פיל נעגער־פאַמיליעס און אַפּגעלאָזנקייט; שוין באַלד אַ שטיק האַרלעם פון ניי־יאָרק. אָבער אַ ביסעלע וווייטער איז ווי מיט כישוף, גיט אַ וואַקס אויס אַ געגנט פון שיינע הייזער און מיט פיל אויטאָמאָבילן. מען לייענט דאָרטן דעם „אָבזערוואָר" און מען זיצט בריט אין גרויסע פראָנטאָוע צימערן.

דער פאַרק איז גרויס און פאַרמאָגט פיל בלומען און פאַרשידענע מינים ביימער. דאָ דערקענט מען אַ סך יידישע פנימער — אָבער קיין יידיש וואָרט הערט מען נישט.

דאָ פאַרברענגען פיל אויסגעפראָצווועטע מענער און פרויען, און דאָ איז פאַראַן אַ מאָדערנער טעאַטער מיט אַלע פיעסן פון לאָנדאָן. און אַז מען זעט דאָ עטלעכע שיינע מיידלעך, איז ווי רויזן צווישן דערנער — די פרויען זעען אויך אויס אויסגעהאָרעווועטע.

שטייט דאָ אַ דאַרער מאַן און רופט „צו יעזוסן". הינטער זיין פלייצע שטייט זיך געהילף: אַ פרוי מיט טרויער אויף איר פּנים (שוין נאָכן קומען צו יעזוסן?). זי קוקט נאָך אַלע פרויען, וואָס זיינען שענער געקליידט פון איר.

אויפן גראָז, נישט ווייט פונעם מאַן מיט דעם „נייעם טעסטאַמענט", ליגט אַ יונגע מויד אָנגעטאָן אין רויטע הויזן און אַ יונג מיט פאַרלאָפענע אויגן קריכט איבער איר. נעבן זיי זיצט אַ קליין יינגל, ווייזט אויס, איר ברודער, און היט אָפּ, אַז זיין שוועסטער זאָל נישט לאָזן גיין צו ווייט...

אַ מאַן מיט אַ בערדל, אַ מין „ביטניק", טוט אויס זיינע שיך און ׳אַרטיפט זיך אין „סאַנדעי־טיימס", און פאָליציאַנטן מיט הינט באַשמעקן יעדן איינעם אין פאַרק...

ווייבער באַלעקן זיך מיט אייז־קרעם, יונגען טרינקען פאַרשידענע געטראַנקען און פלאַקאַטן רופן מען זאָל אַרייגטרעטן אין דער קאָמוניס־טישער פאַרטיי, אָדער „זע צו האַלטן בריטיין ווי־ס" — וואָס פאַשיסטן העגען אַרויס.

אַ סך פּראָסטע יונגען און מיידן אין די אַרעמע גאַסן, וואָס קלאַמערן זיך אין די שענקען. די געשרייען און ווילגאַרע געלעכטערס פילן אַן די לופט אַרום.

אָבער דעם גרעסטן פּריז דאַרף קריגן די ניו־סטריט־סטאַנציע. דאָ, אין דעם וואָקזאַל, איז זונטיק ביינאַכט פאַראַן אַזויפיל שמוץ, אַזויפיל מיאוסע מיידן, סאַלדאַטן, שוואַרצע, מאַטראָזן, שטינקענדיקע קאַפּעטעריעס און אומריינע באַדינערינס, מיט עסנוואַרג אָן אַ טעם — ביז חלשות אַזוי־פיל דאַרע מענער און איבערגעוואַקסענע פרויען, אַזוי פיל ערב־רב, וואָס איז אפילו אין אַמעריקע שווער צו גלויבן. דאָ זעט מען וואָס דאָס אינ־דוסטריעלע ענגלאַנד ברענגט אַרויס, אויסער איטן, אַקספאָרד און קעמ־בריזש, וווּ מען דערציט געלערנטע און דזשענטלייט. ניין. נישט אַלץ איז שוואַרץ: אינמיטן דעם ערב־עם קומט אַריין אַ יונג פּאָרל מיט אַ קיישל, פון וועלכן עס קוקט אַרויס אַ פּנימל פון אַ שיין קינד. דאָס קינד לאַכט און פּליעסקעט מיט די הענטלעך — עס האָט דערזען אַ שיינע וועלט, אַפילו צווישן שמוץ...

נישט וויט פונעם שמוציקן וואָקזאַל שטייען יינגלעך און מיידלעך, וואָס האַלדזן זיך און קלעפּן פאַרוויי, נאָכמאַכנדיק די בילדער פון האַלי־ווּד. זיי אַרט נישט וואָס עס גייען פאַרבי עלטערע מענער און פרויען. די אינדוסטריעלע שטאָט מאַכט שנעל רייף די יינגלעך און מיידלעך, אָבער זיי טוען עס ווילגאַר מיט בריטישער צעקראָכנקייט און נישט־געראָטנקייט אין הלכות ראָמאַנטיזם...

מאַנטיק 31 יולי:

באַלד אינדערפרי בין איך אַרויס פון פאַרשימלטן האָטעל־צימער זען, ווי די שטאָט וועקט זיך אויף צום לעבן מיט אַ טראָסק. די הייַ־סטריט און די גאַסן אַרום זיינען פול מיט האַנדל און פאַרעריי, און דער וואָקזאַל איז פול מיט מענטשן וואָס פאָרן אויף „האָלידעי".

אין וואָקזאַל זעצט זיך צו נעבן מיר אַ יונג בלאָנד מיידל, וואָס לייענט אַ בוך לידער פון מאַדערנע רוסישע פּאָעטן אין ענגלישער איבערזעצונג. זי דערציילט, אַז זי שטאַמט פון סקאָטלאַנד און לערנט אין אַ קאָטוילישן קאָנוועַנט, וווּ זי פאָרגעטערט די נאָנעס.

ניין, זי וויל נישט זיין קיין נאָנע, זי וויל זיין אַ שרייבערין און זינגע־רין — זי וויל אויך חתונה האָבן, אָבער נישט מיט קיין אַרבעטער, וויייל אַן אַרבעטער קען נישט ריידן וועגן פּאָעזיע...

— און די ביזנעס־לייט אָדער דאָקטוירים, קענען יאָ ריידן וועגן פּאָעזיע?

ווייסט זי נישט וואָס מיר צו ענטפערן. אָבער אַלץ שענער ווי צו נעמען אַן אַרבעטער...

וען איך דערצייל איר, אז איך בין אַ ייד, ווערט זי גאָר באַגייסטערט. זי האָט ליב יידן, אַפילו די יידישע סוחרים בייַ איר אין שטאָט. זי פאַר־שטייט אַבער נישט, פאַרוואָס יידן לעבן נישט אין ארץ־ישראל...

איך קלער איר אויף, אז יידן מוזן לעבן אומעטום, כדי אויפצוהאַלטן אַ ביסעלע ציוויליזאַציע און אַכטונג געבן, אז די קריסטן זאָלן נישט פאַר־לאָזן די לערע פון ייד יעזוס... לאַכט זי און זאָגט מיר, אז זי וועט בעטן פאַר מיר — צום ייד יעזוס...

עס קומען אַן פעלדער מיט פיל קי, און די קליינע „נאַנע" מוז אויס־שטייגן און זיך איבערזעצן אין קרעוו. ווען איך טויש מיין וואַגאָן אויף אַ וואַגאָן, וואָס פירט קיין ליוועראפול, טרעף איך זיצן אַ קליין מיידעלע פון אַ יאָר צוועלף, אַ טעכטערל פון אַ גאָרטן־אַרבעטער, וואָס פאָרט ערגעץ־וווּ אין אַ שטעטל צו איר באָבע־זיידע אויף אָפרו. איר מאַמע מוז אַרבעטן, וויל איר פאָטער פאַרדינט נישט גענוג צו שפייזן די גאַנצע פאַמיליע. אויך אירע עלטערע שוועסטערן אַרבעטן.

— וואָס טוסטו, וועסט זיין אַ לערערין? — פרעג איך די קליינע מויד.

— אָ, איך רוים, וואָש קאָך און טו אַנדערע אַרבעטן. איך האָב נישט געקריגן קיין סטיפענדיע — זאָגט זי מיט אַן ערנסט פנים און קוקט פאַר־זאָרגט. — איך האָב נישט קיין צייט צו שפילן זיך ווי אַנדערע קינדער.

איך העלף איר אַרונטערשלעפּן איר גרויסע וואַליזע. צום וואָקזאַל קומט אָן אַן אַלטע צעקנייטשטע פרוי — איר באָבע. די קליינע דאַנקט מיר און שרייט אויס:

— באַי־באַי, מיסטער!

זיך אי דאָן טראַכט וועגן צווי מיידלעך און זייער גורל דערווייל קומען אַן פיל בריקן וואָס לויפן איבער אַ מילכיק וואַסער און פאַבריק־קוימענס שטעקן באַלד אַרויס זייערע גרויסע נעז ביי די שטאָל־אויסאַרבעטונגען און געשניטענע ברעטער.

אַ סטאַנציע „דיטטאָן־דזשאָנקשן" מיט גרעסערע טאַרטאָקן, און די קי אויף די פעלדער גייט גאָרנישט אָן: זיי ליגן רואיק און האָבן הנאה פון גאָטס וועלטל.

קוילן־פראָדוקציע און קאָרן־פעלדער, פיל פאַבריק־קוימענס און נאָכ־מער באָן־שינעס און טונעלן. עס קומט אָן „עדזש־הילל" און די באָן שלייכט זיך שטיל אַריין און קומט אָן צו אַ גרויסן וואָקזאַל פון דער שטאָט ליוועראפול.

ליווערפול

אַ וואָקזאַל מיט טומל און געדראַנג און אַ שוואַרצע געביידע, די שטאָט־געביידע מיט פיל מאָנומענטן אַרום, וואַרפט זיך גלייך אין די אויגן.

איך לאָז זיך גיין מיט לאָרד־נעלסאָן־סטריט, ווו איך געפין אַ צימער מיט „בעד ענד ברעקפעסט" פאַר 15 שילינג, און לויף באַלד באַטראַכטן די ריזיקע שוואַרצע געביידע, וואָס אין פאַרגלייך מיט איר, איז דער בריטיש מוזעאום אין לאָנדאָן, ווייס ווי שניי...

ליווערפול פאַרמאָגט זייער פיל ענערגיש־אויסזעענדיקע מענער און פרויען, וואָס איז זעלטן צו טרעפן אין אַ צווייטער שטאָט אין ענגלאַנד. די שטאָט דרייט זיך און פלאָנטערט יך, ווי זי וואָלט נאָך איר פלאַץ נישט געפונען. אַזוי דרייען זיך מיט מענטשן, געשעפטן און מאָנומענטן.

דער האַנדלס־צענטער באַווייזט זיך אַבער אַרויסצופלאַנטערן און שטעלט אַרויס שיינע אויסאַרבעטונגען אין די שויפענצטער, כדי זיך צו פאַרמעסטן מיט לאָנדאָן.

אפשר מיט סחורות וועט ליווערפול פאַרט נישט איבעריאָגן לאָנדאָן, אָבער מיט שענקען, דאָכט מיר, אַז יאָ. די מענער און פרויען אין ליווערפול שטייען נישט אפּ פון די לאָנדאָנער. די שענער אָנגעטוענע קומען אין בעסערע, ריינערע שענקען; די אָרעם־געקליידטע, מיט פנימער פון אירלענדער, זיצן אין באַשיידענערע שענקען — מען גיסט אַריין אויף וואָס די וועלט שטייט!

ליווערפול האָט אַ מין מיטינג־פלאַץ, ווו עס קומען זיך צונויף גרויסע און גאָר גרויסע מאָנומענטן אויף אַ מין קאָנפערענץ פון פאַראייביקטע העלדן. צווישן זיי איז דאָ אַ מאָנומענט פון אַ מאָיאָר מיטן נאָמען ט. לעסטער, ווי ער טראָגט אַ מיידלע אויף די הענט. דער דאָזיקער לעסטער, וועלכער האָט געלעבט פון 1829 ביז 1903, זאָגט:

— גיב דעם קינד אַ גלייכע געלעגנהייט.

וואָס עס זאָגן דערצו די „ראַיאַל ליווער"־געביידע, און „קונאַרד"־געביידע, און אַלע קעניגלעכע מאָנומענטן ביים פּאַרט „פיער העד", איז שווער צו ווייסן, ווייל ביים זעלבן פּאַרט, ווו עס שטייען מיט אַזא חשיבות די מאָסיווע שיינע געביידעס, זעט מען אַזויפיל פרויען, און מענער מיט צעקנייטשטע, דורכגעאַקערטע פנימער, וואָס טראָגן צייכנס פון שווערע צייטן, ווייל זיי האָבן, דאָכט מיר, נישט געהאַט די גלייכע געלעגנהייט אין לעבן; די מענטשן זיינען באַהאַנגען מיט אַלטע צעקנייטשטע מלבושים, און זעען אויס ווי אויסגעקוועטשטע און אַרויסגעשטויסענע פון דער גאַזעלשאַפט...

ביים פֿאָרט זעט מען אויך פיל מענער און פרויען, גאַנצע פֿאַמיליעס מיט קינדער און פיל, זייער פיל בחורים: זיי שטייען געדולדיק אין אַ ריי און וואַרטן אַז שיפן זאָלן זיי נעמען אַהיים צו פֿאַמיליעס און אייגענע, קיין בעלפֿאַסט אָדער דובלין. די אירלענדער זענען אויך נישט אויס ווי זיי וואָלטן געהאַט אַ גלייכע געלעגנהייט אין זייער יוגנט.

די נאַכט פֿאַלט צו. אויפן פֿאָן פון אַ טונקל־בלאָען הימל, זיינען די שוואַרצע געבײדעס פון „סיטי־האַל", וואָס זיינען באַלויכטן דורך פון אינעווייניק נישט־אַרויסזעענדיק ליכט ביי די זיילן, באמת פֿרעכטיק. פֿונקט ווי אַ שיינע פרוי וואָלט זיך פֿאַרשלייערט אין שוואַרץ־בלאָ, אַזוי זיינען אָנגעטאָן די שטאָט־געבײדעס. זיי פֿאַרשפֿרייטן אַ סך מיסטעריעזע שיינקייט אַרום. די נעאָן־רעקלאַמעס רופן און ווענקן פון אַלע זייטן. יעדער פֿאַבריקאַנט ווײל איבערשרייען דעם צווייטן, און די בור־רעקלאַמעס שרייען אויף דער העכסטער אָקטאַווע, פון שיכורע קולות!

דינסטיק 1 אויגוסט:

אַ שיינער פרעכטיקער פרימאָרגן. איך בין צופרידן צו זען די גאַס. מיין „האָטעל"־צימערל האָט אַזוי געשטונקען מיט טוכלער לופט אַ גאַנצע נאַכט, אַז איך האָב געמיינט אַז איך קום אום. וויאַזוי די שטאָט־פֿאַרוואָלטונג לאָזט פֿאַרדינגען אַזעלכע בוידעם־שטיבלעך, וויאַזוי מען לאָזט ווייבער מאַכן פֿאַרדינסטן פון פֿאַרשטינקענע אַלטע הייזער, אין יאָר 1961, פֿאַרשטיי איך נישט. די גאַס מיט די „האָטעלן", נישט ווייט פון דער באַן, הייסט נעלסן־סטריט. נעלסן קוקט בלויז מיט אין אויג, און דערזעט מסתמא נישט, וואָס דאָ טוט זיך, ווײל די הייזער זיינען אויך נעסטן פון פּראָסטי־טוציע...

שטייט זייער אַ הויכער מאָנומענט, וואָס קוקט אַריבער אַלע מאָנו־מענטן. פרעג איך פֿאַרבייגייער, ווער עס שטייט אויבן, ווייסן זיי נישט צי עס איז נעלסן, טשערטשיל, צי וואַשינגטאָן. איך געפּין אויס, אַז וועלינגטאָן האָט זיך אַרויפגעכאַפּט גאָר אויבן, מען זאָל אים געדענקען אַלס גענעראַל און שטאָטסמאַן.

אַזוי אויך מיט דער צאָל באַפעלקערונג: איינער זאָגט מיר, אַז ליוועד־פול פֿאַרמאָגט פיר מיליאָן מענטשן, איינער איז זיכער אַז דריי מיליאָן, און אַ פּאָליציאַנט ווייסט פון אַ מיליאָן און אַ פערטל... ליוועדפול האָט אָבער נישט מער ווי זיבן הונדערט טויזנט איינוווינער (איך האָב שוין מורא צו פרעגן וועגן דער צאָל יידן...).

מחנות גרינע אויטאָבוסן לויפן און פֿאַרקערעוועט אין אַלע עקן. פּאָליציי

אַנגעטאָן אין ווייסע זומער־רעקלעך קאָנטראָלירט די באַוועגונג שטייענדיק אינעווייניק אין קעסטלעך. די שטאָט רוישט און פיבערט. מען לויפט און מען פאָרט צו דער אַרבעט, צווישן די איילנדיקע זיינען דאָ פיל פרויען מיט געפאָרבטע האָר, ממש ווי אין נייי־יאָרק...

מען לייענט די טאָג־צייטונגען פון לאָנדאָן, ווי מען וואָלט געווען אַ טייל פון דער הויפטשטאָט, און אין די בעסערע שענקען ווייזט מען מיטאָג־צייט אויף דער טעלעוויזיע קריקעט־מעטשן, און יונגען פון אָפיסעס און ביוראָען האַלטן גלעזער ביר און קוקן מיט אָפענע אויגן און מיילער...

די „אינטערנאַציאָנאַלע ביבליאָטעק". דאָ זעט אויס ווי מ'וואָלט אַריין אין אַ זאַל פון „יונייטעד נייסנס" — דער זעלבער סטיל און אויך אַזוי ריין, ליכטיק און אָנציענדיק. די וועגט זיינען פאַרהאָנגען מיט טינט־מאָלעריין פון יאַפאָנישע און כינעזישע קינסטלער, וואָס זיינען מיט אַ דינקייט, אידלקייט און פאַנטאַסטישער שינקייט. צווישן זיי זיינען אויך דאָ ענגלישע טינט־מאָלעריין און אַ ליטאָגראָפיש בילד „דער צירק" פון מאָרק שאַגאַל, ווי אַ פרוי רייט אויף אַ פערד, וואָס בלענדט מיט פאַרביקייט.

באַלד דערנעבן געפינט זיך די בראָון־ביבליאָטעק (וויליאָם בראָון, אַן אמעריקאַנער ביזנעסמאַן האָט זי געגרינדעט) מיט הונדערט טויזנט ביכער, וואָס איז איינגעאָרדנט סיסטעמאַטיש, — מאָדערן און געשמאַקפול. דאָ טרעפט מען פיל סטודענטן און סטודענטקעס איבער ביכער.

אַ מוזעאום, וואָס דערציילט די געשיכטע פון שיף־מאַשינען און מאָטאָרן און ווייזט בריק־מאָדעלן, און אַ באַטאַנישע אָפּטיילונג. אָט איז די וואָלקער קונסט־גאַלעריע מיט בילדער פון „שמשון" (י. סאָלאָמאָן־סאָלאָמאָן), ווי דלילה האָלט שמשונס אָפּגעשוירענע האָר; זי שטייט מיט אַנט־בלויטע ברוסטן און שיכור פון איר זיג, בשעת די פלישתים בינדן שמשונען... און אַ בילד פון נאָפּאָלעאָנען אויף אַ פערד צווישן בערג און אייז פונעם מאָלער פּאָל דעלאָראָש — האָב איך נאָך אַזאַ פאַרלוירענעם נאָפּאָלעאָן נישט געזען...

דייטשישע בילדער פון אַ בלאָנד יעזוסל און שרעקלעכע בילדער וועגן יעזוסעס טויט פון אַנדערע דייטשע מאָלערס, מאַכן טראָכטן, אַז די בילדער האָבן אויך זייער חלק אינעם אַנטיסעמיטיזם פון די דייטשן — צוגלייך מיט לוטערס לערע.

צווישן אַלע פרעכטיקע בילדער פון אַלערליי אַלטע און נייע מאָלערס, זיינען פאָראָן בילדער פון פּאָרד מאַדאָקס: „דאָס העמדל פון פיל קאָלירן", וואָס ווייזט ווי מען ברענגט צום אַלטן יעקב דאָס פאַרבלוטיקטע העמדל פון זיין זון יוסף, און „רות און נעמי" פון פיליפּ ה. קאָלדעראָן ר.א. (1886) — ביידע פרעכטיקע בילדער.

א באמבע...

א באמבע...

דאס „אינזל פון מאן" ליגט נישט ווייט פון ליווערפול. שטיי איך אין א ריי מיט הונדערטער וואקאציעניקעס און „אייגטאגיניקעס", כדי ארויפצוקומען אויף דער שיף, וואס פארט צום אינדזל, וואס פארמאגט א מין „אייגענע מלוכה" אין מלכות ענגלאנד.

אלע בילעטן זיינען שוין אויספארקויפט און די שיף איז שוין אנגעפאקט מיט מענטשן, מיט וואליזעס, מיט קעסטלעך עסנווארג און פרוכטן, וואס מען פירט צו עטלעכע מאל אין וואך פאר די אינדזל־איינוווינער. די קינדער און אלטע לייט דערפרייען זיך, וען די שיף נעמט רירן איבערן בלאען וואסער, וואס ווערט באגלייט פון א בלאען הימל און פון א לאבעדיקער זון. די סקויטן שטייען גרופעסווייז צוזאמען און זיינען פריילעך; יעדער האפט צו פארברענגען א וואך און מער אויף דעם אינדזל, אדער כאטש עטלעכע שעה, אויב מען פארט נאר אויף איין טאג, פונקט ווי איך.

איך באטראכט דעם אינגעווייד מיט די קעסלען פון דער דריי־טויזנט־טאניקער שיף, און איך כאפ א שמועס אונטן, מיט איינעם פון די מאט־ראזן, וואס דערציילט, אז זיי זיינען אכצן אין צאל, אויסער אכציק, וואס באדינען די שיף. דער מאן מיט א רויט פנים און פעסטע הענט, האט ליב זיין ארבעט אונטערן פרייען הימל, הגם ער געפינט זיך גאר אונטן; אלץ בעסער ווי אין א פאבריק, זאגט ער.

אין א ווינקל ליגן קעלבלעך מיט צונויפגעבונדענע פיס. זיי זיינען פארוויקלט און פארבונדן אין זעק, זיי זאלן זיך נישט ארומפלאנטערן איבער דער שיף און חלילה נישט צעברעכן זייערע יונגע פיסלעך. מען דארף זיי האבן גאנצערהייט צו דער שחיטה... (זיי דערמאנען אין סאלדאטן, וועלכע גייען דורך א געזונט־אינספעקציע, אויך זיי דארף מען גאנצערהייט צו דער שחיטה...).

מיטאמאל נעמט די שיף פארקערעווען אויף צוריק צום ליווערפולער פארט. איך פרעג די מאטראזן, און זיי וויסן נישט פארווואס. איך לויף ארויף אויבן און טרעף די הונדערטער פאסאזשירן שטיין מיט פארוווונדערטע אויגן און פרעגן שטיל, ווי נאר בריטישע קענען זיין איינגעהאלטן, וואס מען פירט זיי צוריק. אבער דער קאפיטאן, אן עלטערער מאן מיט א גוטמוטיק פנים, וויל נישט ענטפערן, הערט מען פון עולם, מיט א ביסעלע שרעק אין די אויגן, זאגן:

— פֿאַליציי רופט צוריק, ווייל אַ געפערלעכער באַנדיט געפינט זיך אויף דער שיף!

דער עולם נעמט קוקן איינער אויפן צווייטן, און איך ציטער: טאַמער פֿאַלט זיי איין, אַז איך בין דער געזוכטער באַנדיט?...

— ניין, נישט קיין באַנדיט; די שיף איז באַשעדיקט! — שרייט אויס אַ כוואַטסקע ווייבל.

— און איך זאָג אייך, אַז אַ באַמבע — רעדט רואיק אַ בלאַסער יונגער־מאַן — די שיף וועט ווערן אויפגעריסן, נאָך איידער זי וועט אָנקומען קיין ליוועַרפּול — גיט ער צו גאַנץ קאַלטבלוטיק־סאַדיסטיש!

ניין, קיינער איז נישט אריינגעפֿאַלן אין קיין פּאַניק, אָפּילו איך אויך נישט. מיר זיינען צוריק אויסגעשטיגן אין ליוועַרפּול, און פֿאַליציי איז באַלד אַרויף אויף דער שיף. דער גאַנצער עולם איז געשטאַנען אין דער־וואַרטונג...

מיר האָבן צוריקבאַקומען דאָס געלט פֿאַר די בילעטן און איידער וואָס־וועַן, זיינען שוין געווען נאָכמיטאָג־צייטונגען פון לאָנדאָן, וואָס האָבן געמאָלדן, אַז עמעצער האָט טעלעפֿאָנירט דער פֿאַליציי, אַז מען האָט אונטערגעלייגט אַ באַמבע, כדי אויפצורייסן די וואַקאַציע־מענטשן פון אויגוסט־האַלידעי...

*

די שענקען זיינען ווידער אָנגעפילט. די פרויען טרינקען פונקט אַזוי ווי די מענער; אַלטע אַרעמע „יאַקלטעס" זופֿן אַריין און וועַרן גאָרנישט שיכור. עפּעס ווייסן די בריטישע מענער און פרויען דעם סוד פון אַריינ־טרונקען און דערנאָך, גאַנץ „רעספּעקטאַבל", אַהיימגיין שטילערהייט. דאָס הייסט אַ דיסציפּלינירט פֿאָלק!

צום אַריינגאַנג אין „סיטי־האַל" גייט מען דורך דעם מאָנומענט פון אַ מאַן מיט אַ בערדל: דאָ שטייט דער אוירל אָף ביקאָנספילד־דיזראַעלי, ער שטייט זייער ערנסט און ער וויל וויסן: ער האָט די ענגלענדער געגעבן אַן אימפּעריע, און אָט טאַקע פון דער שטאָט, פונעם ליוועַרפּולער פּאָרט, האָבן די בריטישע שיפן פּאַרשפּרייט מיסיאָנערנטום, בריטישקייט און סחורות אין די קאָלאָניעס — טאָ וואָס איז היינט געבליבן דערפון?

*

וועַן אַ פרוי הייסט זיך באַצאָלן...

אָרום וואָקסאָל איז לעבעדיק און ליכטיק. דאָ זעט מען אָנקומען און אַוועקפֿאָרן פּאַרשידענע מענטשן. עס דרייען זיך אָרום פיל פֿאַליציאַנטן

און זייער שיינע פאַליציאַנטקעס, וואָס גיבן אַכטונג אַז די געזעצן זאָלן ווערן אָפּגעהיטן.

ווי איז אָבער דער דין וועג אַ יונגע שיינע פרוי, וועלכע איז אָנגעטאָן מיט געשמאַק, נעמט קוקן אין די אויגן אַריין און ענטפערט אויף מיין „האַללאָ" מיט אַ פריילעך פּנים — איז דאָס קעגן געזעץ?

זי איז פון אירלאַנד און אַרבעט פינף יאָר אין ליווערפול. ניין, הייגט אַרבעט זי נישט. זי ווויגט מיט אַ חברטע. פון איר מויל שפּירט זיך אַלקאָהאָל — זי שטייט, ווייזט אויס, נישט אָפּ פון דער מערהייט אירלענדער...

יאָ, זי וואָלט געקרן אַריינגעגאַנגען מיט מיר אין אַ רעסטאָראַן און דערנאָך געגומען פילן אַ מין ליבשאַפט צו מיר. אָבער זי גיט צו שטיל:

— וועסט מיר באַצאָלן?

אייגנטלעך ווילן כמעט אַלע פרויען, אַז מען זאָל זיי באַצאָלן. וויפל פרויען אין דער ציווילייזירטער געזעלשאַפט (און אפשר אויך אין דער פריי־מיטיוויער געזעלשאַפט) לעבן דען מיט זייערע מענער צוליב זייערע שיינע פּנימער?

פרויען דאַרף מען באַצאָלן מיט מתנות, מיט שיינע קליידער, מיט עסנוואַרג, מיט פאַרווייילונגען, דעליקאַטעסן אאַז"וו. פרויען וואַרטן, אַז דער מאַן זאָל אַליין אָפּשאַצן און באַצאָלן פאַר זייערע לאַסקעס און פריינט־שאַפט — לויט דעם מאַנס קעשענע, ברייטהאַרציקייט און שכל. אַ פרוי וועט קיינמאָל נישט זאָגן „גיב אַהער געלט פאַרן גיין שלאָפן מיט דיר". וועג זי זאָגט דאָס, טרעט זי באַלד אַריבער די שוועל פון אָנשטענדיקייט — צו פּראָסטיטוציע...

נו, אָט אַזוי, איז שנעל איבערגעגאַנגען די אירלענדישע רייצנדיקע יונגע מויד. זי האָט געוואָלט וויסן, צי זי וועט אַ חוץ ליבע אויך קריגן באַצאָלט, און דערמיט האָט זי באַלד פאַרלוירן ביי מיר איר רייץ. כ׳האָב איר געהייסן זוכן וועמען אַנדערש.

זי איז נישט די ערשטע אירלענדערין .אין לאָנדאָן האָב איך אָנגע־טראָפן אַ סך אַזעלכע פון אירלאַנד. זיי רייסן זיך אַרויס פון זייער היים און פון דער ענגער קאַטולישער רעליגיע און זוכן אַ לייכט לעבן פון „איבער־שעהן" אין ענגלאַנד...

מיטוואָך 2 אויגוסט:

באַלד אינדערפרי, ווי נאָר איך פאַרלאָז מיין פאַרשטונקענע ווויגונג, זע איך אויף נעלסן־סטריט שפּאַצירן אַ פּאָליציאַנטקע, אַ זעלטענע שיינהייט!

דאָס פּאָליציייאישע רעקל און קלײדל זיינען ווי געשניטן פאַר איר גראַ־ציעזן קערפּער. איר פּנים איז פול מיט יוגנט־פרישקייט ווי ביי אַ שילערין. אירע בלאָנדע האָר רייסן זיך פון אונטערן היטל, און איר בוזעם קען פאַר־פירן אַפילו אַ ישיבה־בחור. זי גייט זיך אַזוי לאַנגזאַם און שטעלט גראַציעז אירע געטאָקטע פיס און קוקט אַזוי גוטמוטיק צו מיר און זי ענטפערט מיט אַ שמייכל אויף מיין „גוט מאָרגן".

זי איז נישט די ערשטע. שוין געזען פיל שיינע פּאָליציאַנטקעס אין ליווערפול. עס בלייבט נישט אַנדערש, ווי אַריינצוטרעטן אין דער ליווער־פולער פּאָליציי־דינסט און זיך צושאַרן צו אַזאַ געשמאַקער חנעוודיקער פרוי מיט אַ פריש נאַטירלעך פּנים. די פּראַגע איז נאָר, צי מען געפינט צווישן זיי יידישע...

איך באַטראַכט די יונגע און מיטליאָריקע טרעגערס און באַדינערס ביי דער ליים־סטריט־סטאַנציע, און די הויכע מענער און פרויען, וואָס מען זעט אַרויסקומען פונעם וואָקזאַל. ליווערפול פאַרמאָגט מער הויך־געוויקסיקע מענטשן ווי לאָנדאָן. כמעט אַלע אין ליווערפול, אַנהויבנדיק פון די טרע־גערס ביים באַן, זיינען גוטמוטיקע מענטשן.

בלעקפול

עלף אַ זייגער פאַרמיטאָג פאָר איך אַפּ פון ליווערפול קיין בלעקפול. דער וועג אַרויס פון פאָרט איז פול מיט הויבערס און פאַבריק־קוימענס. עס זיצן־אין פאַרשידענע טיפּן בריטישע אין די וואַגאָנען; זיי האַלטן זיך שאַ־שטיל, מיט שושקעניש אַנשטאָט רייד. די אַמעריקאַנער וואַלטן ביי זיי עפּעס געקאָנט לערנען...

דער אַריינקום קיין בלעקפול איז דורך פאָרשטעט פול מיט אַרעמקייט און „סלאָמס". עס קומט באַלד צולויפן אַ טונקל־ברויזנדיקער ים — און אַ ים מיט מענטשן! היינט אין אַן אויגוסט־וואָך, איז דאָס „גאַנצע" פאָלק: טאָם, דזשאָן, ריני און קייטי, מיט די קינדער, אַלע אין בלעקפול.

איז ווו נעמט מען, ווו געפינט מען אַ צימער? זיי האָבן באַשטעלט פאָרויס מיט וואָכן און חדשים צוריק. איך געפין בלויז מעלדונגען פון „סאָררי" און „נאָו־וייקענסי".

איך מאַרשיר אויס די גאַסן אַרום וואָקזאַל און זע ווי אַלע מענער, ווייבער און קינדער זיינען איינגעאָרדנט; זיי שטייען אין דרויסן מיט פרייד אויף די פּנימער — איך אָבער שלעפּ זיך מיט מיין פּאַק, און בעט מען זאָל מיך ערגעץ אַריינענעמען...

אויב ס׳איז שוין יאָ דאָ אַ צימער, האָבן די באַלעבאַטים און באַלעבאָס־טעס אַריינגעשטעלט דריי־פיר בעטלעך. זיי פרעגן מיך וויפל פּערזאָן איך האָב מיט זיך (אַי, טראָכט איך: געדאַרפט מיטברענגען אַ גליבטע מיט עטלעכע קינדער...).

יאָ, אין פיל פלעצער וויל מען מיר באַלד געבן פרעמדע חברים, מען וויל מיך איינקוואַרטירן מיט אירלענדער און מיט אַנדערע מענער, אָבער קיינמאָל נישט מיט עפּעס אַ שיין מיידל...

אָט זע איך, אַז מען זוכט מענטשן צו קיך־אַרבעט. פּאַלט מיר איין: אפשר טאָקע אָננעמען אַזאַ מין אַרבעט, כאָטש איך קען נישט די מלאכה, און אַזויאַרום באַקומען אַווינקל צום שלאָפן... (אַ קונץ צו קאָכן פיש און טשיפּס ?).

צוויי בריטישע נעמען מיר אַרויסהעלפן, און אַ דריטער, אַן עלטערער מאַן מיט אַ גוטמוטיק פּנים, רעדט מיט אַ גראָב ווייבל און זי פירט מיך אַרויף אין אַ בוידעם־שטיבל מיט קרומע וועגט און אַ פּענצטערל וואָס ווינקט זיך איבערן מיטן הימל פּנים־צו־פּנים. דאָס קאָסט צוועלף שילינג מיט זעקס פּענעס אַ נאַכט, צוזאַמען מיט פרישטיק.

*

ווי נאָר איך האָב איבערגעלאָזט מיין פּאַק אין בוידעם־שטיבל, לויף איך גלייך זען מיט וואָס בלעקפול ציט צו זיך די בריטישע אינדזלען. טרעף איך אַ מין אייפל־טורעם שיעור ווי אין פּאַריז, און ביים ים, אויף די טראָטוּאַרן און אין די פּאָפולערע געשעפטן. די מאַסן־פּראָדוקציע פונעם מענטש־לעכן מין אין גרויס־בריטאַניע! נאָר דאָ קען מען פּאַרשטיין וויאַזוי די אינדוסטריעלע רעוואָלוציע אין ענגלאַנד האָט ביים דורכשניטלעכן מענטש צוגענומען זיין אינדיווידועלן צוגאַנג און געשמאַק, פון געדאַנק און פירונג, און אים פאַרוואַנדלט אין אַ מין ראָבאָט — אין אַ מאַסן־מענטש!

וווּלווּוירדס־פירמע איז דאָ אַריין מיט ביידע פיס. אַזאַ ריזן־געשעפט מיט אַזעלכע צוויי ריזן־זאַלן, צו שטיין אין אַ ריי און פּאַמעלעך זיך שאַרן מיט דער טאַץ און קריגן עסנס, ווי פיש און טשיפּס, וווּרשטלעך און טשיפּס — ווו נאָך זעט מען אַזאַ בריטע צעוואַקסנקייט פון אַן אַמעריקאַנער פירמע, ווי אין בלעקפול?

דאָ שטופּן זיך גראָבע ווייבער (שיעור ווי שיקאַגאָ־ווייבער, אָבער די זיינען אייגעהאַלטן און מיט אַ ביסעלע ווירדע), האָרעפּאַשנע מענער און זייערע קינדער. זיי עסן מיט אַזאַ אַפּעטיט, וואָס מען קאָן באַוווּנדערן און מקנא זיין: פּשוט, געזונט און האַרציק! דאָ פילט מען אין בריטיש פאָלק — צוזאַמען!

די אַלטע פרויען וואָס ראַמען פון די טישלעך, זיינען גראָד נישט צו העפלעך. עפּעס קענען זיי נישט פאַרגינען דעם אַפּעטיט ביי די האַרע־פאַשנע מענטשן, בפרט וען זיי קריגן נישט קיין טרינק־געלט... זיי וואַרפן זיך און זיינען נערוועז. די באַדינערינס אין ענגלאַנד האָבן רעספּעקט נאָר פאַר רייכע מענטשן, נישט פאַר זייער קלאַס...

אַ גאַנצע שטאָט איז פאַרוואַנדלט אין אַ גאַסטהויז; דאָס פאַלק עסט, וויילט זיך מיט ביליקע זאַכן פון וואַדעוויל־טעאַטערר און שיקט אַהיים גאָר גראָבע וויצן אויף קאָלירטע פּאָסט־קאַרטלעך. די ווילגאַרע וויצן, צווייטדיי־טיקע, וואָס ווייזן אויף די קאַרטלעך גראָבע, כמעט נאַקעטע ווייבער, דאַרע פליכעוואָטע מענער, אָדער יונגע פּאָרלעך מיט אַ לבנה אויבן, איז אויך אַ טייל פון דער שעקספּיר־קולטור!

אויף דער פּליאַשטש איז קיל און שטורמיש. די כוואַליעס וואַרפן מיט בייזקייט און שרעקן איבער. קיינער וואָגט נישט צו שווימען אין אַזאַ שוואַרצן בייזן ים.

דערפאַר איז די פּראָמענאַדע פול מיט מענטשן. דאָ זעט מען דורכגיין גראָבע ווייבער מיט גראָע האָר און דיקע ווייבער מיט ברוינע און בלאָנדע האָר. ווייבער מיט אַלטע צעקנייטשטע פּנימער און ווייבער מיט רויטע בוראַקאָוע פּנימער. צווישן זיי, אויך פרויען מיט אָנגענעמע פּנימער.

מענער מיט פעסטע רויטע מאַרדעס און מיט צעכראַסטעטעט אָפּענע העמדער, מיט שטאַרקע הענט, און מענער מיט אויסגעמאַטערטע פּנימער און קוים וואָס זיי שלעפּן זייערע פיס נאָכצוגיין זייערע שטאַרקע ווייבער... מיידן מיט רויע, נישט־געשליפענע פּנימער, וואָס שלעפּן זייערע פיס ווי דרענגער. זיי האָבן געלע, בלאָנדע און טונקעלע האָר, און אַלע זענען אויס ווי נאָר־וואָס אויפגעשטאָנענע פון שלאָף און פאַרגעסן נעכטן זיך צו וואָשן און הייבט צו פאַרקעמען... טייל מיידן האַלטן פעסט זייערע יונגען אונטערן אָרעם, אויך אָזעלכע פראָסטאַקעס. טייל מיידן זיינען שוין ווייבער: זיי פירן שוין אָדער שלעפּן ביי דער האַנט קליינע קינדער, וואָס זענען ענלעך צו מאַמעס. סיי די מאַמעס און סיי די קינדער עסן אַריין אין זיך ביליקע צוקערלעך און מען קייעט ניסלעך, מען באָדט זיך און מען לאַכט הויך — גאָרנישט ווי שטילע ענגלענדער...

מען זעט דאָ בלויז פּאָרלעך און גאַנצע פאַמיליעס. זעלטן וועט מען זעט מען אַן אינצלנעם מאַן אָדער פרוי. מען זעט מאַן־און־וויב מיט עפּעס אַ נישט־געראָטענער טאַכטער, און אַ פרוי מיט אַ קינד, אָדער צוויי, וועלכע האָט אויך מיט זיך אַן אַלטער מאַמען. טיילמאָל זעט מען אויך אַ יונג שיין פּאָרל, פיין אָנגעטאָן; זיי זעען אויס ווי פאַרבלאָנדזשעטע אַריסטאָקראַטן...

אויך יידישע פנימער זעט מען צווישן עולם — מען דערקענט זיי לויט די אויגן. זיי רייַדן דעם זעלבן באַגרענעצטן ענגליש און זענען אויך אויס פאַרגרעבט און מגושמדיק.

מער פיש־און־טשיפּס־פּלעצער און מער ווילגאַרע פאַסט־קאַרטלעך. באַקוועמלעכקייט־פּלעצער זיינען אויך דאָ אויף שריט און טריט...

דער הימל איז באַהאַנגען מיט וואַלקנס, וואָס האָבן אַ בייזן טונקעלן קאָליר וויַ דער ים. דורך אַ שפּאַרע צווישן צוויי וואַלקנס גייט ערגעץ אונטער אַ זון, און ביים אָפּגיין פאַרוואַנדלט זי שטיקער הימל אין גאָלד...

די ווייסע מעווען פליען איבערן קאָפּ און לאָזן זיך גראַציעז טראָגן פונעם ווינט. די פליגל זיינען ביי די פייגל געפּאַרבט אויף שוואַרץ; פליענדיק זעען זיי אויס מאַיעסטעטיש. אָט באַווייזט זיך ווידער די זון, זי טונקט אַ האַלבן קאָפּ אין וואַסער און אַ האַלבן האַלט זי אָן און קלאַמערט זיך אין קעניגרייך הימל. דאָ גייט אָן אַ שפּיל פון הימל, וואַסער און אונטערגייענדיקער זון, וואָס רופט אַרויס אַזויפיל טראַגישע שיינקייט און טרויער...

דעם „אייפל־טורעם" זעט מען אַרויס פון אַלע גאַסן און געסלעך. אונטן איז דאָ אַ ריזיקע שענק, וווּ עס זיצן מענער און פרויען איבער גלעזער ביר און ווייַן. אויף די שטאָקן זיינען פאַראַן קאַפעטעריעס און שפּיל־פּלעצער, אין וועלכע מ׳האָט איינגעשפּאַנט יונגע מיידלעך זיי זאָלן וויזן די הינטנס ווי אין פאַריזער נאַכט־לאָקאַלן, נאָר אויף אַ בריטיש־נאַרישן שטייגער...

פון גאָר אויבן זעט מען די שטאָט־פאַנאָראַמע. די שטאָט מיט אירע גאַסן פאַרמאָגט בכלל נישט אַזעלכעס וואָס זאָל מיט עפּעס פאַרכאַפּן. דאָ זעט מען פיל הייזער אין קאַזאַרמע־סטיל, וואָס זיינען פאַרוואַנדלט געוואָרן אין „האָטעלן" און „בעד ענד ברעקפעסט"־אונטערנעמונגען, עטלעכע קירכעס. און אָט קומען שוין אַן פעלדער מיט צעווארפענע ישובים, און נידעריקע פוסטע בערג. פון דער צווייטער זייט דער בייזער ים און אַ ברעג מיט אַ פאַנאָראַמע פון טויזנטער גרעסערע און קלענערע האָטעלן.

ביינאַכט זיצן הונדערטער יונגען און מיידן אין דער גרויסער שענק „פאַלאַטיין", איבער גלעזער ביר און מען זינגט „יו אָר מאַי אַנלי סאַנשיין". אַרום „פיש ענד טשיפּס"־בודעס שטייען מענער, פרויען און קינדער; זיי עסן פון פאַפּירן אַרויס, אַז עס גייט אַזש אַ רויך!

דער „טאַוער לאַנזש", די שענק פון „אייפל־טורעם", איז פול געפּאַקט. הונדערטער מענער און פרויען, גראָד בעסער אָנגעטאָן, זיצן איבער פאַרשידענע גענטראַנקען און מען לאַכט, מען פרייט זיך און מען איז צופרידן פונעם לעבן. די קלענערע שענקן און שפּיל־פּלעצער זיינען אויך אָנגע־

פּראָפּט מיט יונג און אַלט וואָס זוכן „פּאָן". דער טורעם שטייט שטאָלץ אוּן קוקט אין הימל אַריין. די גאַסן מיט זייערע רעקלאַמעס און ליכטער וואַרפּן צו אַ ביסעלע מיסטעריע צו דער פּשוט־גראָבער פּאַרווויילונג פונעם מאַסן־מענטש אין בלעקפּול.

דאָנערשטיק 3 אויגוסט:

די קרומע וועגט האָבן געדושעט, נישט געלאָזט כאָפּן לופט ביינאַכט. דאָס פענצטערל אויפן דאַך, נישט מען קען עס אויפמאַכן אוּן נישט פאַר־מאַכן. כדי צו באַקומען אַ ביסל וואָסער צום וואַשן זיך, מוז מען שטיין אין דער ריי, אַזוי אויך וועט מען דאַרף אַריינגיין אין אָפּטריט — אַזאַ פּריי צאָלט מען אין אַ ביליקן האָטעל!

איך כאַפּ אַ בליק צו אַ צווייט בוידעם־שטיבל נעבן מיר, איז די טיר גאָר אָפּן. איין מאַן ליגט אוּן כראָפּעט, אוּן די אַנדערע צווי בעטלעד זיינען צעשויבערט, די מענער זיינען שוין אַרונטער עסן.

די מיטליאָריקע וויבער אוּן מיידן קומען אַרונטער צום פּרישטיק־עסן מיט אָנגעקראָכמאַליעטע פּנימער; זיי וויסן נישט צי זיי דאַרפן זיין העפּ־לעך, צוגעלאָזן, באַרעדעוודיק, צי גאָר זיך האַלטן שטייף. זיי ריידן וועגן וועטער אוּן שלעפּן מיך אויך אַריין אין דער וועטער־דיסקוסיע... זיי טרינ־קען פיל טעפּלעד טיי. די באַלעבאַטים, אַ יונג פּאָרפּאָלק, באַדינען דעם עולם. די לאַנקשיר־טיפּן זיצן זיך געמיטלעך ביים פּרישטיק אוּן פּלאַפּלען נאָרישקייטן.

דערנאָך נעמט „דריזלען". דער דינינקער רעגן שטעכט ווי מיט שפּיל־קעס. די פּאָפּולערע געשעפּטן, ווי „ליטלוווּדס", מאַרק ענד ספּענסער אוּן וווּלוווּירדס זיינען געפּאַקט. די וויבער קויפן אַלץ וואָס זיי זעען — אַלץ קומט זיי צונוץ...

דערנאָך טרינקט מען ווידער טעפּלעך טיי אוּן מען נעמט זיך לאַנג־ווייליקן, ווייל אַ גאָס רעגן האָט זיך אָנגעזעצט אויף דעם בריטישן פּאָלק.

בריטישע ריידן צו מיר...

אין דער פיש־ענד־טשיפּס־קאָפּע זעצט זיך צו אַ הויכער דאָרער מאַן, מיט אַ צעאַקערט אָבער אינטעליגענט פּנים, אַ מאַן פון אַ יאָר 50, מיט טרויער אין די אויגן. ער דערציילט מיר, אַז ער שטאַמט פון סט. וושאָנס וווד־געגנט אין לאָנדאָן אוּן פּאַרקויפט צייטונגען אין די גאַסן פון בלעקפּול. ער שלאָפּט אין אַ „האָטעל" פול מיט שיכורים אוּן וווילע יונגען. היינט, פון 2 ביז 7 אָוונט, האָט ער פּאַרדינט ביי די צייטונגען 25 שילינג.

ער איז דורכגעווייקט פון רעגן אוּן קעלט. ער טרינקט איין טעפּל טיי

נאָכן אַנדערן און וויל מיך מכבד זיין מיט אַ טעפל טיי. ער איז אומצו־פרידן מיט דער שטאָט בלעקפול, וואָס וויילט אויס קאָנסערוואַטיסטן אין פאַרלאַמענט. ער פאַרבלייבט דאָ נאָר ביז יאַנואַר. דערנאָך איז דאָ נישט מעגלעך אויסצוהאַלטן פון די רעגנס און ווינטן.

פון זיינע יוגנט־יאָרן אין לאָנדאָן דערציילט ער גאָרנישט. ער פאַר־מאָגט אַ קולטיווירטע שטימע און רעדט נישט קיין פראָסטן ענגליש. ער רעדט מיט אָפשיי ווי אַ קאָמיקער אַרטור אַסקער מאָכט דעם עולם לאַכן מיט ביליקע וויצן...

דער אינטעליגענטער מאַן, וואָס האָט אין זיך עפעס פון אַ געשלאָגענעם הונט, טרעט אָפ מיט אַ שטילער „גוטע נאַכט". דערנאָך זעצט זיך ביי מיין טישל אַ דין „יאָקעלע" (פויערל) און געמט זיך פאַרקלאָגן, אַז די יונגען, די שכנים זיינע איבער דער וואַנט, זינגען דריי פאַרטאָג און לאָזן אים נישט שלאָפן...

איך פרעג אים צי ער האָט אַ שטימע, קוקט ער מיך אָן.

— זינגט נאָך העכער פינף פאַרטאָג, ווען זיי שלאָפן — גיב איך אים אַן עצה. — מען מוז זיי שלאָגן מיט זייער געווער!...

— ניין, דאָס וועט נישט אַרבעטן, האָב איך מורא (דער ענגלישמאַן רירט זיך נישט אָן דעם אויסדרוק „איך האָב מורא").

אָן אויטאָבוס־שאָפער, אַ יונג מיט פעסטע מאָרדעס, דערציילט מיר, אַז מ'האָט דאָ נישט קיין רחמנות אויף אַ בלינדן. עס גייט אַ בלינדער אין גאַס און קלאַפט מיט זיין ווייסן שטעקן און וויל אַריבער די גאַס, און מענטשן קוקן זיך אָפילו נישט אום:

— איך מוז אָפשטעלן מיין אויטאָבוס, אַרונטערגיין און אַריבערפירן דעם בלינדן אויף דער צווייטער זייט — פאַרקלאָגט ער זיך.

אַרום ניין אָוונט הערט אויף צו רעגענען, אָבער עס קומט אָן אַ ווינט און לאָזט זיך מיט אָן אימפּעט רייסן די קליידלעך פון ווייבער און מיידלעך...

דער ים איז שטורמיש, ער שיקט די כוואַליעס זיי זאָלן אים ברענגען דעם פאַרריסענעם טורעם פון בלעקפול. אָבער דער טורעם לאָכט פון די כוואַליעס און גרייכט העכער און העכער צו די הימלען.

פרייטיק 4 אויגוסט:

ביים פרישטיק ריידן די מידן פון לאָנקשיר וועגן נעכטיקן וועטער און וועגן די מאָרד־געשיכטעס אין די ציטונגען. איך שפּאַציר לענגאויס דעם ים און באַמערק, אַז בלעקפול שטייגט איבער אַמעריקע: אַ שווים־

פּלאַץ רעקלאַמירט זיך דאָ אַלס „דער גרעסטער אין דער וועלט". די אָפּענע טראַמווייען וועלן באַדינט פון פרויען, וואָס טראָגן טיכלעך אויף די קעפּ. און ווי נאָר די זון באַווייזט זיך, וואַרפן די יונגע מיידלעך אויף דער פּליאַזשע פון זיך אַראָפּ די קליידער און גייען אַרום אין ביקיני־קליידונג.

דער פּלעזשיר־ביטש מיט זיינע פאַרווילונגען און פּאַווילאָנען, איבערשטייגט קוני־איילענד. די „טויזנט און איין צרות" און אַנדערע שפּילעריין גיבן דעם פּאָלק פיל פרייד.

מען זעט ווידער ווי די זון פּאַלט אַריין אין וואַסער, זי שיקט הילפס־רופן אוּן פאַרשווינדט פייערדיק, פון די טעאַטערן קומען אָן יונגע אוּן מיטליאָריקע מענער אוּן פרויען. די יונגע מיידן זיינען אַגרעסיוו, די מענער זיינען פאַרשלאָפן... מען עסט ווידער טשיפּס פון פּאַפּירן אַרויס, אוּן די גאַסן ווערן איינגעשטילט. בלויז דאָ אוּן דאָרט זעט מען אין דער פינצטער, ווי יונגען אוּן מיידן קלעפּן איינער צום צווייטן אוּן קענען זיך נישט אָפּ־רייסן...

שבת 5 אויגוסט:

עולם פאַרלאָזט אוּן עולם קומט, ווי אין קהלת. די וואָס פאַרלאָזן בלעקפּול זענען נישט אויס צו זיין צופּיל גליקלעך. עפּעס גייט מען צום וואָקזאַל מיט אַנטוישטע געמיטער... קליינע יאַטן פאַרדינען עטלעכע שילינג פון פירן פּעק אוּן וואַליזעס אויף קינדער־וועגעלעך (נאָך פון זייערע קינ־דער־יאָרן?) אָדער אויף צונויפגעקלאַפּטע וועגעלעך פון ברעטער. מען זעט, אַז די קינדער קומען פון אָרעמע היימען.

דער טורעם קוקט נאָך, דאַכט מיר, מיט באַדויער, די אַלע וואָס פאַר־לאָזן זיין קעניגרייך. איך זיץ־איין אין וואַגאָן — די באַן נעמט מיך קיין מאַנטשעסטער.

אויף די פעלדער ליגן אויסגעשפרייט קליינע שטעט אוּן אַ סך קוילן. עס קריכט מיט אַ פאַרכמורעטער הימל אוּן וואַרנט, אַז אָט־אָט וועט ער זיך צעגיסן; אָבער ער קען נישט אָפּשרעקן די קליינע חברה־לייט וואָס שטייען אויף דער בריק ביי דער שטאָט באָלטאָן אוּן פאַרשרייבן די באַן־נומערן...

עס קומט אָן אַ באַרגיקער וועג פול מיט פּאַבריק־קוימענס, אוּן מער שטויב, מער קוילן ביי קלעפּטאָן־דזשאנקשן. עס קומען פיל קוילן־וואַגאָ־נען אוּן דערנאָך די שטאָט סאַלפאָרד מיט אַ וואָסער. באָלד דערנעבן באַ־וויזט זיך אַ שטאָט מיט רויך אוּן שוואַרצקייט — מאַנטשעסטער!

מאַנטשעסטער

די באַן שטעלט זיך אָפּ ביי אַן אָפּגעלאָזענעם וואָקזאַל, ווו מען זעט מענטשן מיט מידע אויסגעאַרבעטע פּנימער. עס קומען אַן די אויסגערוטע פון וואַקאַציע, און די שטאָט פון קוילן און רויך נעמט זיי אויף ווי אייגענע קינדער. דאָ רירט מען זיך נישט אַן „ליבער" און „טייערער". מ'איז דאָ באמת פריינטלעך און גוטמוטיק, אין דער שווער פאַרהאַרעוועטער שטאָט.

פאָרנדיק פון וואָקזאַל צום צענטער שטאָט, צו פּיקאַדיללי, זיצט נעבן מיר אויבן אין אויטאָבוס אַן עלטערער מאַן. ער ענטפערט גערן וועגן זיין שטאָט מאַנטשעסטער:

— דו זעסט די הויכע געביידע דאָרטן? וועלן זי וועט פאַרטיק ווערן וועט דאָס זיין די העכסטע געביידע אין אייראָפּע!

דער סימפּאַטישער מאַן מיט ברילן אויף זיין אינטעליגענט פּנים, דערציילט, אַז ער אַרבעט ביי יענער געביידע. ער ווייזט מיר אַן —אויף אַנדערע שיינע מאַסיוועּ געביידעס און מאָנומענטן און ער איז שטאַרק צופרידן צו לעבן אין זיין געבורט־שטאָט. אָבער וויפל אייגווינער זיין שטאָט פאַרמאָגט, וווייסט ער נישט. (נו, יאָ, אַ מענטש וועט אַרומגיין ציילן די אייגווינער פון זיין שטאָט?)

דער פּיקאַדיללי־געגנט מיט פּאָפולערע געשעפטן און מאָנומענטן איז־מיטן סקווער פון וואָטט, דאָלטאָן און פון דער קעניגין וויקטאָריאַ, וועלכע זיצט ברייט, נישט אַזוי שיין באַזעצט, מיט אַן אויפשריפט „די צומיינסט גראַציעזע קעניגין", און באַלד דערנאָך דער ענגלישער העלד וועלינגטאָן און פיל אַנדערע מלחמה־העלדן. אָט דער סקווער איז עפּעס כאָטיש, אַן טעם. צופיל פאָטריאָטיזם אויף איין שטיקל פלאַץ...

די פאָליציאַנטן אין פּיקאַדיללי זיינען יונגע און דינע. די ווייבער זיינען הויכע און פעסטע. פיל פרויען זיינען דאָ געפאַרבט אויף בלאָנד און טייל זיינען מיט נאַטירלעך רויטע האָר.

דאָ זעט מען פרויען מיט הויכע גאַרנדיקע בוזעמס און פרויען פלאַכע. גראָד די פרויען מיט פלאַכע בוזעמס זענען אויס סימפּאַטישער, אָבער זיי זיינען אַ ביסעלע פאַרזאָרגט...

ביי „לואיעס אַרקיידי", אַ גרויס געשעפט אַנגעפילט מיט גוטע שיינע סחורות און מיט ווייבער. שטייט אַ יונגערמאַן מיט אין פוס אַנגעשפּאַרט אויף אַ קוליע. ער טראָגט צוגעבונדן צום האַלדז אַ קויש מיט פאַרשידענע סחורות, ווי מעסערלעך, שנוראָוואַדלעס און קיד־אַרטיקלען און קוקט רחמ־

נותדיק צו די ווייבער. אָבער זיי האָבן נישט קיין צייט זיך אומצוקוקן אויף אים...

אָט שטייט אַן עלטערער מאַן אין אָפּגעלאָזענער הלבשה און מיט אַ פייערל אין זיינע אויגן און האָנדלט מיט אַזאַ אַרטיקל ווי מיט דעם זשורנאַל „פריידענקער". פון זיין היטל שרייט אַראָפּ אַ לאָזונג: אַטעאיזם איז דער אמת". די ווייבער האָבן פאַר אַזאַ אמת נישט קיין צייט. ער קוקט אויף די פאַרפוצטע פרויען וואָס טראָגן איינגעקויפטע פּעק, ווי אויף מאָדנע באַשעפענישן, אָבער ער טרעט נישט אָפּ פון לואיסעס געשעפט.

איך פרוביר עפּעס עסן ביי ווילוווּרדס, אויבן, אָבער עס גייט נישט. איך קען אַזעלכע שלעכט־צונויפגעשטעלטע עסנס נישט אַרונטערשלינגען. די ענגלענדער אַרום, זע איך, עסן אַלץ אַריין; זיי זעען אויס צו זיין הינטערשטאָטישע פּראָסטע מענטשן.

די באַדינערינס, אָדער די וואָס רוימען פון די טישלעך, זיינען אַ געמיש פון יונגע שיינע מיידלעך, וואָס מען טרעפט זעלטן אין די אַמעריקאַנער ביליקע רעסטאָראַנען, און פון מיידן, גלאַמבעס, מיט אָפּענע מיילער. מען קען זען, אַז די אַרבעט פון רוימען און דערלאַנגען איז זיי נישט ליב.

באַלד נעמט „דריזלען". דאָס בעסטע אויסצומיידן אַזאַ דין שפּיציק רעגנדל איז אין אויטאָבוס פון „סיטי סערקל"־געזעלשאַפט, און דער שאָפער, גראָד אַ פריינטלעכער מענטש, העלפט מיר אַרויס ביים אויפּבלעטערן און פונאַנדערוויקלען די גאַסן און געסלעך מיט קירכעס, סאָלדאַטסקע מאָנומענטן, שטילע שבתדיקע האַנדלס־גאַסן און געביידעס פון דער שטאָט־ביבליאָטעק, קונסט־גאַלעריע און שטאָט־ראַט, וואָס האָט זיך פאַרזאַמלט אַרום סט. פּעטערס סקוועָר.

— אָט איז פּאָרטלאַנד־סטריט! געווען אַ מאָל די רייכסטע גאַס אין דער וועלט! — זאָגט מיר דער שאָפער. ער דערציילט פון די טעקסטיל־מאַגאַזין און ווייזט מיר אַן אויף זייערע קלובן.

עס קומען צו לויפן נייע מאָדערנע געביידעס און די טאַקע די 36שטאָקיקע, וואָס איז שוין באַלד פאַרענדיקט, און אינמיטן דערינען שפּרינגט גאָר אַריין אַ שוואַרצער קוימען און רירט זיך נישט פונעם אָרט — ער ווייזט די מאַרקע פון מאַנטשעסטער.

שוין, דער שאָפער פאָרט נישט מער. אַרומגעקרייזט דעם צענטער שטאָט, באַווייזן די הויפּט־גאַסן, געזען אויף פּיצעלעך סקוועָרן מיט ביימלעך און בלומען און פיל קוימענס אינמיטן שטאָט, און דאָס רעגנדל שטעכט אַלץ אין פּנים...

איך זע, אַז דער הימל ווערט שוואַרצער און בייזער, שפּרינג איך אַריין

אין אַן אויטאָבוס פון „סיטי־טור", וואָס זאָגט צו דריי שעה ווייזן די שטאָט און די הינטערשטאָט, פאַר צווויי און אַ האַלבן שילינג, און איך זיץ שוין אויבן כדי אייגצוזאָפן און אַריינגעמען מאַנטשעסטער.

דער אויטאָבוס הויבט אָן פון שטאָט־ראַט און פאָרט דורך די ריזיקע געביידעס פון לייוונט־האַנדל און נאָז־טיכלעך (מען זעט שוין באַלד נישט אַזאַ אַרטיקל אין אַמעריקע...). און דער אויטאָבוס גליטשט זיך דורך פיל גאַסן מיט שוואַרצע געביידעס, שוין באַלד ווי דער שטאָט־ראַט אין ליוווער־פול. קען דאָס נישט פאַרשטיין אַ פרוי, נישט ווייט פון מיר, וועלכע קומט פון אויסטראַליע זען איר „מוטערלאַנד" ענגלאַנד, און זי פרעגט:

— פאַרוואָס וואָשט מען נישט די געביידעס?

— ווייל די ענגלענדער האָבן ליב אַלטע קאָנסערוואָטיווע זאַכן — ענטפער איך. — וואָס שווארצער, אַלס חשובער. נאָר נעגערס האָבן זיי נישט גערן...

אָט זיינען שטילע קירכעס מיט חתונה־צערעמאָניעס, ווי די משפחה־מענטשן פאָטאָגראַפירן אין דרויסן, און אָט פיל קריקעט־ און טענים־פלעצער, כמעט ווי פאַרלאָזענע, ווייל דער הימל האָט זיך שוין פעסט צעגאָסן, און קען נישט דעצידירן צי ער זאָל אַלץ אַרונטערגיסן אין מאַנטשעסטער, אַדער פירן קיין לאַנדאָן.

אַ ביסל שענקען און מער פאַבריק־קוימענס, און יונגע מיידלעך אַרבעטן אין גאַראַזשן. די חשיבות און קולטור פון מאַנטשעסטער זעט מען נישט פון דרויסן.

„טשידל סאָבוירב" איז פול מיט שיינע הייזער און גערטנער; צוויישן זיי אַ קיילעכדיקער קופּאָל פון אַ סינאַגאָגע, ווייל דאָ ווויינען אַ ביסל אַרויפ־געאַרבעטע יידן, און עס קומט ווידער אָן די שטאָט מיט אַרעמע גאַסן און פאַבריק־קוימענס.

מער האַנדל און מאַסיווע געביידעס פון קויף און פאַרקויף, און צוויישן זיי קוקט אַרויס די געביידע פון ענגלישן ליבעראַליזם — די „מאַנטשעסטער־גאַרדיען"־געביידע.

צוריק אין פּיקאַדיללי־געגנט. דאָס ערגסטע און שמוציקסטע צוויישן די אַלע פאַטריאָטישע געביידעס איז די הייזקע פאַר מענער צו טאָן אַ מענטשלעך געברויך: דער געשטאַנק און שמוץ אין צענטער פון שטאָט, איז באמת אַ „דיסגרייס", ווי מען זאָגט אויף ענגליש. ענגלענדער זאָלן דערלאָזן אַזאַ אָפּטריט אין מיטן שטאָט!

איך שפּאַציר אין די זייטיקע גאַסן, איך באַטראַכט די מענער און פרויען און איך זוך עפּעס וואָס זאָל פאַרמאָגן אַ ביסעלע חן און צוציען,

אָבער איך זע דאָס נישט אין מאַנטשעסטער. באַשליס איך, אַז עס וועט זיין געזונ: מען דאַרף פֿאָרן קיין לידז, זען די „שנירעדער־שטאָט".

*

אויפן וועג קיין לידז קומען אַריין אין מיין וואַגאָן צוויי נעגערס מיט אַ בלאָנדער פֿראָסט־אויסזעענדיקער יונגער פרוי (זיי זיינען נישט קיין איבערקלייבערס — אַבי בלאָנד!). זיי זיצן זייער שטיל. זי, די בלאָנדע, וואָגט נישט אויפצוהויבן די אויגן. זי וויינט, אַז די מענטשן אין וואַגאָן קוקן אויף איר...

צווי יונגע געזונטע מיידן שטעלן אַוועק וואַליזעס נעבן מיר. איינע פֿרוי־בירט אויפהויבן אַרויפצולייגן אויף דער פֿאָליצע, אָבער זי קוקט צו מיר: זי וויל מיר געבן אַ שאַנס אַרויסצוווייזן מיין דזשענטלמענישקייט... נו, וועל איך זיי דערציילן, אַז איך אַרבעט אין פֿאַבריקן און בין מער אויס־געמאַטערט פון זיי? איך וויינט, אַז יונגע פרויען האָבן ליב אַז מענער זאָלן זיי באַטראַכטן וויי דאָמען — טו איך צוליב און מיט אַ געווויסער אָנשטרענ־גונג שלעפּ איך אַרויף זייערע וואַליזעס (געווויס, זיי האָבן מיר שיין גע־דאַנקט, מיט אַ ליב שמייכעלע...).

די קוימענס לויפן נאָך: עפּעס אַ פֿאַרזאַמלונג פון פֿאַבריק־קוימענס אונטער מאַנטשעסטער, וואָס ווילן אויך מיטלויפן מיט דער באַן... דערנאָך קומען אָן די גוט באַקאַנטע אין ענגלאַנד „קאָזאַרמע־הייזער", אַלע געשניטן פון איין מאָדעל.

ביי סטאַלברידזש איז אַ ביסל באַרגיק און שיין, אָבער דער רויך, וואָס קאָפּטשעט פון דער פֿאַררויכערטער באַן, פֿאַרשמוצט און עסט אויף די שיינע לאַנדשאַפֿט.

די טונעלן, פול מיט סאָדזש, שטויב און שטיקענישׂ, האָבן איין מעלה: ווען מען קומט פון זיי אַרויס, אַנטפּלעקט זיך אַ שיינע לאַנדשאַפֿט, מיט אַ לאַבעדיקער זון.

מער קאָזאַרמע־הייזער און פֿאַבריק־קוימענס, און דאָ גאָר קומען אָן קאָזעס: די ציגן עסן רואיק זייער אָוונט־ברויט, בשעת מענער אָנגעטאָן אין וויסן, שטייען אַ ביסל ווייטער צווישן זיערע שוואַרצע פֿאַבריק־קוימענס און שפּילן קריקעט...

די גאַנצע געגנט איז באַלייגט און פון לאַנג איינגענומען דורך דער אינדוסטריעלער רעוואָלוציע. מען זעט נישט קיין פּיצל פּעאָדאַליזם אויף אַ רפואה... דאָ האָט דער ענגלענדער געזונט אויסאַרבעטן, פֿאַבריצירן כלערליי אַרטיקלען און צעשיקן זיי איבער אַלע ימען. „עקספּאָרט אָדער שטאַרב", איז נאָך היינט אַזוי גילטיק פֿאַר ענגלאַנד ווי אַמאָל...

לידז

דאָס אַריינקומען קיין לידז אין אַן אָפּגעלאָזענעם וואָקזאַל איז נישט צו אָנגענעם. אָבער וועג מען שטעלט אַרויס אַ פוס אין דרויסן, זעט מען שיינע, ברייטע און ריינע גאַסן, פיל שענער ווי אין מאַנטשעסטער.

וווּ געפינט מען אָבער אַ צימער? סיידן איך זאָל צאָלן די האָטעלן אַרום וואָקזאַל פערציק און פופציק שילינג פאַר אַ נאַכט. מוז איך אָבער זיין אויסגערעכנט מיט מיינע שילינגען... (זעקס־זיבן דאָלאַר אַ האָטעל־צימער!).

דערזע איך אַ יידיש פּנים. איך הויב אָן רעדן מאַמע־לשון און פרעג אים וועגן אַ ביליקן האָטעל, דערציילט ער, אַז ער שטאַמט פון רומעניע און זינט דער צווייטער וועלט־מלחמה לעבט ער אין לידז. ער פירט מיך צו צו אַ שענק־האָטעל און מען פאַרדינגט מיר אַ צימער מיט בריטקייט און פאַרנעם פאַר 25 שילינג אַ נאַכט מיט פרישטיק.

דערווייל קומט אָן די נאַכט, און שבת ביינאַכט נעמט לידז זידן און קאָכן מיט יונגען און מיידן שיין־פאַרפוצטע, און די שענקען וועלן פאַרפולט. די בריגגייט־גאַס נעמט צינדן און רייצן מיט רעקלאַמע־ליכטער און די יוגנט איז פול מיט לעבנס־לוסט. בלויז די גאַסן אַרום דעם „סיוויק־סענטער", וווּ מיין האָטעל געפינט זיך, איז שטיל און פאַרשלאָפן.

זונטיק 6 אויגוסט:

דער פרישטיק אין שענק־האָטעל איז געגעבן מיט אַ פולער האַנט. דער דיקער, טויבלעכער קעלנער איז אָנגעטאָן אין אַ שוואַרצן סמאָקינג און באַדינט מיט חשיבות. די עטלעכע פאָרלעך און קאָוואַליערן זעען אויס פארשלאָפן, זיי ריידן צום קעלנער אויף שטום־לשון און ער דערלאַנגט אַלץ מיט פינקטלעכקייט.

עס נעמט גיסן. דער רעגן נעמט מיטפאָרן און מיטלויפן מיט מיר... איך כאַפּ אַ בליק צו די פענצטער קעגנאיבער, זע איך גאָר אַ שפּיטאָל מיט קראַנקע מענער, וואָס ליגן אויף פאַרשטעלטע וועראַנדעס, און אין גרויסן זאַל, אַ בעטל נעבן אַ בעטל, צווישן וועלכע עס דרייען זיך אָדער שוועבן מיט אַ לייכט געגעלע קראַנקן־שוועסטער, אָנגעטאָן אין ראָזעווע כאַלאַטן און מיט ווייסע קעפּ־צודעקן, וואָס הענגען אַרונטער ווי וווּאַלן.

איינע דערזעט מיך אַריבערקוקן צו אירע קראַנקע, פאַכעט זי מיט איר הענטל און באַגריסט מיך. איך ענטפער מיט אַ באַגריסונג און באַלד קוקן אַלע ליגנדיקע אין מיין זייט. אָט אַזוי, ווייזט אויס, וואָלטן די קראַנקן־

שוועסטערס און קראַנקע געוואָלט אַרויס פון שפּיטאָל — אַפילו אין גאָס רעגן...

עס שפּאַצירט אַן אַפריקאַנער. איבער זיין אייראָפּעאישער קלייד־ונג טראָגט ער איבערגעצויגן אַ משונהדיקן קאָלירטן נאַציאָנאַלן כאַלאַט און קעמפט קעגן רעגן. דער רעגן רייסט דעם כאַלאַט, און ער שלעפּט צוריק; ווייל נישט נאָכלאָזן...

אַ יונגע עלעגאַנטע פרוי אין אַ לייכטן קאָסטיום, גייט רואיק: זאָל גיסן! ביי איר זייט גייען נאָך צוויי קליינע יינגלעך, אָנגעטאָן אין קורצע הויזן, זיי ציטערן פון נאַסקייט און קעלט, אָבער די זומערדיקע מאַמע ווייל זיי, אַפּנים, צוגעווינען צו אַלע וועטערן, אויב זיי ווילן זיין ענגלענדער...

*

דער הימל ווערט אויסגעלייטערט, עס הערט אויף צו כליאַפען. צוערשט באַטראַכט איך דעם סקווער מיט בלומען, נישט ווייט פון מיין וויקטאָריאַ־האָטעל און איך כאַפּ אַ בליק צום שטאַט־ראַט און צו די שיינע געביידעס אַרום, און מיט אַן אויטאָבוס פון בריגגייט צום יידישן געגנט — טשעפּלטאַון.

ווי נאָר די שענערע זייט פון בריגגייט נעמט פאַרשווינדן, קומען אַן אָרעמע גאַסן מיט קוימענס. עס באַווייזן זיך קליינע געשעפטן מיט יידישע נעמען און אַ סינאַגאָגע שרייט אַרויס, אַז זי האָט ווילנער לאַנדסלייט אַלס דאָוונער. דאָ זעט מען פיל יידישע ווייבער מיט געפּאַרבטע האָר און אָפּריקאַנער, וואָס קויפן עסנוואָרג אין יידישע שפּייזקראָמען, וואָס זענען אָפּן זונטיק.

די יידישע געשעפטן אַרום האַרעהילס זיינען אָנגעוואָרפן און נישט זייער זויבער פאַר שפּייז־קראָמען. די גאַסן דערמאָנען טאָקע אין לאָנדאָנער ווייטשעפּל און סטעמפאָרד־הילל־געגנט.

קוויטלעך אין די שויפענצטער, וואָס באָטן אָן צימערן צו פאַרדינגען. דאָ שרייבט מען נישט „נישט פאַר קאָלירטע“ ווי אין לאָנדאָן, און די פרייזן זיינען אַ העלפט: 30 שילינג אַ וואָך פאַר אַ מעבלירט צימער.

די „יונייטעד היברו קאָנגרעגיישן“, אָדער „בית כנסת הגדול“, שיינט פיין אַרויס אין לואיס־סטריט; דער קופּאָל און גאַנצער סטיל פון דער סינאַגאָגע איז איינדרוקספול. באַלד דערנאָך האָט זיך צוגעשאָרט אַ קירכע, וואָס וויל איינריידן אַז די „גאָט־זון“־רעליגיע איז מאָדערנער און זי רופט זיך מיט אַ נאָמען „דהי טשוירטש אָף האָלי ראָזאַרי“. איר געביידע ציט אָבער נישט צו אַ קוק צו געבן, וואָס עס טוט זיך אינעווייניק...

אינעם סקווער קעגנאיבער דער סינאַגאָגע זיצן אַ ביסל עלטערע יידן

צווישן בלומען, אָבער אַרום קוקן אַריין פאַבריק־קוימענס ווי הויכע שומרים...

אַ ביסעלע ווייטער פון טשעפלטאַון זייגען די שענקען באַזעצט פון מענער און פרויען. זונטיק איינס בייטאָג, וועַן מען דאַרף עסן מיטאָג, שטייען זיי מיט פאַרשלאָפענע פנימער און זופן אַריין ביר און וויין.

נעבן אַ שענק שטייען צוויי קליינע בלאָנדע מיידלעך, זיי טאָרן נישט אַריינגיין צו טאַטע־מאַמע, וועלכע שטייען אינעווייניק און גיסן אַריין... (אָט ווייזט מען אַ וועג די קינדער, ווי נאָר זיי וועלן וועַרן פוליעריק וועלן זיי ווייסן פון שענק־פאַרגעניגנס...).

אין די אַרומיקע געסלעך זעט מען גרופּעס אינדיער און כינעזער. זיי מישן זיך נישט. קיין פרויען זעט מען נישט צווישן די יונגע כינעזער אָדער צווישן די אינדיער. וויאַזוי די גרופּעס פון די ווייטע לענדער, וועלכע זעען אויס צו זיין סטודענטן, אַרבעטער און הענדלער, גיבן זיך אַן עצה אַן פרויען, אָדער וויאַזוי זיי דינגען אויף אַ שעה־צווויי, צי אויף אַ נאַכט, ענגלישע מיידלעך, וואָס פילן אויס די ראָלע פון סעקס־פאַרקויפערינס, איז שווער צו ווייסן.

די כינעזער זעען אויס ענערגיש, לעבעדיק און רירעוודיק; דאַקעגן די אינדיער האָבן עפּעס אַ מין פאַסיוו און אַפּאַטישע שטימונג, וואָס דערגייט ביז דערשלאָגנקייט. זאָל דאָס זיין אַ ירושה פון זייערע אַבער־גלויבנס אין גאַנדיזם?

*

איך האָב פיל זאַכן פאַרפעלט צו זען און באַקענען אין מאַנטשעסטער און איצט אין לידז. אפילו דאָס פיצינקע, אַרעמע יידישע לעבן אין די שטעט, האָב איך נישט געהאַט קיין געלעגנהייט צו באַקענען. איך גיי פּאַמעלעך צוריק צום וואָקזאַל און דריי בייטאָג זיך איך שוין אין וואגאָן — די באַן נעמט מיך צוריק קיין לאָנדאָן.

ביז שעפילד איז די באַן איינגעהילט אין קוילן־רויך. מען זעט פיל קוילנגרובנס, קוימענס און נאַכמער פאַבריקן.

עס קומען אַריין שטילע רעזערווירטע יונגעלייט ביי דער סטאַנציע האַראָגייט, וואָס קענען בלויז ריידן פון קריקעט־שפּיל און יונגע אינדיער, וואָס ריידן בכלל גאָרנישט. די יונגע אינדיער האָבן אַזויפיל הכנעה אין זייער בליק, זיי נעמען עפּעס ריידן צווישן זיך אויף שטיל־לשון און שלאָפן איין...

די באַן לויפט און יאָגט איבער פיל מידלאַנד־שטעט. דאָ זעט מען

קוילן, מער קוילן און נאָכמער קוילן. איך נעם באַטראַכטן די ביימער צי עס וואָקסט נישט אויף זיי קוילן — אַזוי פֿאַרקוילנעוועט איז דאָ.

בשעת די באַן קריכט אַריין אין די לאַנגע טונעלן, קען מען פֿשוט דערשטיקט ווערן פון קוילן־שטויב. ווען מען דערזעט אַ שטיקל גרינע לאַנדשאַפֿט, איז עס פֿשוט מיט געזונט צוגלייך. אָבער די וואַגאָנדלעך מיט צוהאַקטע קוילן, קריזן און רינגלען פֿשוט אַרום די באַן פון אַלע זייטן: זיי גייען מיט אויף זייטיקע שינעס — די באַן קען זיך פון דער קוילן־וועלט נישט אַרויסדרייען.

ביי די סטאַנציעס ווי טאָטאָן און לאָנג־איטאָן, שטייען יאָטן מיט בלייפֿעדערס און שרייבן אַרונטער באַן־נומערן. דערנאָך, ווי פון אַ פאַר־געסענער וועלט קומען אָן עטלעכע פעלדער און זאָגן „האַללאָ". עס באַווייזט זיך אָפֿילו אַ שמאָלער פֿאַס וואַסער מיט שעפּסן און קי פון בידע זייטן. ביי דער סטאַנציע ראַטקליף־דזשאַנקשן ווערט ליכטיק אין די אויגן.

פעלדער מיט געלע קי. אַ מין געלע פֿאַרב, וואָס מען טרעפֿט אָפֿט ביי די קעפּלעך פון ענגלישע מיידלעך. ווער ביי וועמען עס נעמט די פֿאַרב. איז שווער צו וויסן... אַ ביסל ווייטער שטייען שוואַרצע אָקסן צוגעבונדענע צו פֿלויטן — מען געטרויט זיי נישט...

מער פעלדער און וויידער פֿאַבריק־קוימענס — עס באַווייזט זיך די שטאָט לעסטער, וואָס איז באַרימט מיט אירע טריקטאָטאָש־אויסאַרבע־טונגען.

עס באַווייזן זיך אַנדערע שטעטלעך און דערנאָך קאָרן־פעלדער, וואָס זיינען שוין געווען ביים שערער און געלאָזט שניידן זייערע „האָר" אויף אַ „יעזש", ווי טייל סטודענטן, וועלכע האָבן קורצע שטערנס. ביי דער שטאָט בעדפֿאָרד איז אַ פאַרזאַמלונג פון קוילן־וואַגאָנדלעך און אַ מאַסן־פאַרזאַמלונג פון פֿאַבריק־קוימענס. עס קומט באַלד דערנאָך די שטאָט לוטאָן, וואָס דערציילט אויך פון פֿאַבריק־אַרבעט, און די באַן, וואָס פירט כסדר מיט זיך אַ שווארצן וואָלקן, וואָס צעשפּרייט זיך אַלץ מער און מער איבערן הימל, לויפן בויידע גלייך צו דער שטאָט לאָנדאָן.

נאָך נישט פֿטור: נאָך עטלעכע טונעלן און קאַזאַרמע־מעסיקע הייזער. עס קומט אָן די קריקלוווד־נעגנט און וועסט־העמפּסטעדט — די באַן סאָפּעט אַריין אין סט. פּאַנקראַס־סטאַנציע, און איך בין צופֿרידן צו דערזען די שטאָט, ווייל נאָך אַזאַ קוילן־רייזע איז לאָנדאָן ווי אַ דאַטשע־פּלאַץ!

מאַנטיק 7 אויגוסט:

די שטאָט לאָנדאָן איז כמעט ווי ליידיק; אויגוסט בענק־האָלידעי איז

פאַר לאָנדאָנער גוט צו זיין ערגעץ־וווּ אין דער „קאָונטרי". דערפאַר זעט מען די „קאָונטרי"־מענטשן, פיל פראָווינצער און דאָרפישע מיט אַ געמיש פון אויסלענדער, שפּאַצירן אין די הויפּט־גאַסן און ספּעציעל אין הייד־פּאַרק.

צווישן די רעדנערס אין הייד־פּאַרק זעט מען ניי־צוגעקומענע רעד־נערס און רעדנערינס. אָט שטעלט זיך אַרויף אַ פרוי אַ מיטליאָריקע, וואָס זעט אויס, אַז זי לעבט פון אַ ירושה, ווייל זי האָט שנעל געבענדיקט איר מאַן, און זי שטעלט זיך פאָר, אַז זי איז פון דרום־אַפריקע. זי גייט אָנגעטאָן אַ פאַרביק־שרייענדיק קלייד און שרייט מיט באַנומענע קולות, אַז די נעגערס אין „איר" אַפריקע ווילן חרוב מאַכן די ציוויליזאַציע. זי רופט די שוואַרצע צווישן איר פובליקום „מאַלפּעס". די נעגערס פּראָטעסטירן, לאָזן איר נישט ריידן, אָבער זי האַלט אין איין שרייען, אַז זיי זיינען נישט מער ווי „מאַלפּעס".

עפּעס אַן ענגלענדער מיט אַ פאַרשלאָפענער שטימע פּרעדיקט די לערע און גלויבן פון מאָהאָמעד (די יונגע ענגלענדער פרעגן אים וויפל וויבער ער האָט, און צי ער קען אַריינברענגען אַ ביסל אַראַבערינס...).

אָט לייענט אַ רעדנער אַרויס פון „סאָנדי־עקספּרעס" אויסצוגן פון אַ בוך פון דער מעשה, וויאַזוי היטלער האָט געשיקט זיין געהילף העס קיין ענגלאַנד אַדורכצופירן אַ שלום, ווייל היטלער האָט באַוווּנדערט די ענג־לענדער, און זיי נישט געוואָלט צעשמעטערן; און די מרס. סימפּסאָן דער־ציילט אינעם זעלביקן „עקספּרעס", ווי ברוטאַל די קעניגלעכע פאַמיליע, די קירכע און דער פּרעמיער־מיניסטער האָבן זיך באַצויגן צו איר מאַן, דעם געוועזענעם פּרינץ אָף ווייאלס און קעניג, ווייל ער האָט געוואָגט צו נעמען זי, אַ געגטע פרוי, פאַר אַ ווייב.

די ענגלענדער הערן אויס, שמייכלען און האַלטן, אַז די „דאַטשעס" איז אויך אַ ביסל גערעכט...

*

דאַניעל ק. אין הייד־פּאַרק. וווּ דען וועט זיך אַהינטאָן אַ מאַן אָן אַ ווייב, וועלכער האָט נישט קיין איינגעפונדעוועטע היים און זיין פרנסה ציט ער פון סעזאָן־שניידעריי?

דער בלאָנדער, ענגליש־געבוירענער ייד פון אַ יאָר פופציק, דערפרייט זיך מיט מיר. נישט איינמאָל האָט ער מיר געוואָלט פאַרקויפן זיין אידייע פון „פּערמאַנענטער רעוואָלוציע", וואָס ער האָט געגאַשט פון לעוו טראָצקי. ער פלעגט ציטירן שטיקער פון לענינען און אויפווייזן, אַז נאָר לענין, פלע־

כאַנאָוו און קאַרל קאָוטסקי זיינען געווען די „גרעסטע קעפּ" נאָך קאַרל מאַרקסן.

דאַניעל האָט אויסגעלייענט אַ וועלט מיט ביכער וועגן עקאָנאָמיע און פּאָליטיק, אָבער צו דער שיינער ליטעראַטור האָט ער נישט גענהאַט קיין שוואַכקייט. פון זיינע פּוילישע עלטערן האָט ער געהערט בלויז יידיש רעדן און די יידישע שפּראַך האָט זיך צו אים וויניק צוגעקלעפּט.

שטענדיק האָט ער געהאָפּט צו דערלעבן דאָס פּאָלן פון דער בריטישער אימפּעריע און פון לאָרדן־הויז. דאָס ערשטע האָט ער דערלעבט, אָבער צו זען ווי עס פּאַרשווינדט דער אַריסטאָקראַטן־קלאַס אין זיין מדינה, האָט ער נאָך צו ווארטן... ער איז מודה, אַז דער נייער אַריסטאָקראַטן־קלאַס פון די כאַמולעס ווי כרושטשאָוו איז פיל מער עקלדיק; ער וויל אָבער נישט דערלאָזן דעם געדאַנק, אַז די פּאַרטיי־ליניע ציט זיך פון לענינען, און אַז אונטער אַ טראָצקי־דיקטאַטור וואָלט רוסלאַנד אויך נישט געהאַט קיין שענער פּנים...

דאַניעל ק. האָט געהאַסט דעם מיליטאַריזם. ער האָט געהאַט גענוג מוט צו דעזערטירן בשעת דער מלחמה און זיך אויסבאַהאַלטן אין בוידעם־שטיבלעך. ער האַסט די כמאָליעס אַרבעטער ביי שניידעריי און די יידישע אויסניצערס, אָבער ער קען אַלץ נישט דעזערטירן פון דער נאָדל...

ער רעדט זיך אַראָפּ פונעם האַרצן און פירט אויס:

— דאָס לעבן אין ענגלאַנד איז פּוסט; די קליינע לינקע גרופּעס עקזיסטירן כמעט נישט און די לייבאָר־פּאַרטיי איז, ווי שטענדיק, — אַן אַ פּראָגראַם!

דער אינטעליגענטער ד. ק. איז איינער פון די אויסגעוואָרצלטע...

קאַנטערבורי

9 אויגוסט:

איך וויים נישט וואָס עס האָט מיך הייַנט געצויגן זען קאַנטערבורי: די שטאָט פון דער ענגלישער קירכע, ווו עס קיניגט דער אַרציבישאָף אָף קאַנטערבורי און איבט אויס זיין אייַנפלוס אויף דעם ענגלישן קעניגרייך, פּאַרלאַמענט, פּאָלק און אינסטיטוציעס אין ענגלאַנד — אָדער, טאַקע, די „קאַנטערבורי־געשיכטעס" פונעם פּאָעט שאָסער, ווי ער לאָזט אַזוי מייסטערהאַפט ריידן די פּילגרימען פון 14טן יאָרהונדערט, בשעת זיי זיינען אַנגעטרונקען אין דער „טאַבארד"־שענק?

איך באטראכט די שמאלע הויפט־גאס, וואס איז אנגעפאקט מיט אוי־טאבוסן און אויטאמאבילן, איך זע דאס שטופעניש פון די ענגלענדער און פראנצויזן צו דער קאטעדראלע, און דער האנדל וואס גייט אן אין גרויסע און קלענערע געשעפטן: קענעדי האנדלט דא מיט שיך, לענשי פארקויפט בעטן, בייקאן האנדלט מיט לעדער, און אזוי כסדר. אלע וועגן צו דער גרוי־סער קירכע פירן דורך האנדל און קאפענען, וו׳ די ווייבער פון מיטלקלאס פארכאפן די בעסטע פלעצער און מען בויגט זיך, מען רעדט זייער העפלעך צו אלט און יונג.

ארויס פון דער „סאן״־גאס און אריין זעען וואס עס טוט זיך אין דער קירכע. ניין, דער ארציבישאף איז נישט געקומען אנקוקן די געסט. אפילו נישט דער „רויטער״ „דיען״, דער אויבער־גייסטלעכער, וועלכער איז אלע זיינע יארן פארליבט אין רוסלאנד און קומט אפט קיין לאנדאן אויפצווויזן די קליינבירגער, אז דאס „אמתע קריסטנטום״ וועלט איינגעפירט פון סטאלינען און היינט פון כרושטשאוון...

אין דער קירכע, אונטן, ליגן באגראבן ארציבישאפן, ארמיי־פירערס און סתם רייכע מענטשן מיט זייערע וויבער. איך זוך עפעס צו דערזען דא אינטערעסאנטס, ווייל דא קרוינט מען דאך ענגלישע מלכים, אבער איך זע נישט. ווייזט אויס, אז דער גרויסער פאעט שאסער האט געהאט א רייכע פאנטאזיע און געווסט וויאזוי צו שפינען געשיכטעס פון די „הייליקע וואנדערער״. היינט זעט די שטאט אויס גאנץ פראזאיש, אן א שפור פון ריין...

10 אויגוסט:

איך טראכט אינגיכן צו פארלאזן ענגלאנד. וויאזוי קען מען עס טאן נישט צו כאפן א בליק, וואס עס טוט זיך אין דער „טייט״־גאלעריע?

אט זע איך פיל נייע מאלעריען, וואס זענען אויס ווי סתם שמירעכצן מיט א ביסעלע איינפאל, אדער אן שום אידעע. און אט באוויזט וויליאם בלעיק (1757) וויאזוי ער פרישט אפ און באנייט ביבלישע טעמעס און מאכט זיינע שאפונגען אריגינעל. ט. גיינסבארא״, י. מ. וו. טערנער און וויליאם האגארט, זיינען דא אויסגעשטעלט מיט מייסטערהאפטע בילדער, און די פראנצויזן פאל מאנע און פאל גאגען און סעזאן וויזן זייער פריש־קייט, לייכטקייט און פארביקייט.

וער קען איגנארירן סאלוואדאר סאלי אדער נישט דערזען ויטעבסק, וויאזוי שאגאל האט דארטן געהאט ויזיעס און חלומות? און ווער קאן זאגן, אז פיקאסא קען נישט מאלן א וואזאן בלומען?

ווייזט אויס, אַז דזשאַרזש גראָש האָט געקענט די דייטשן. צווישן זיינע קאַריקאַטורן און וואַסער־פֿאַרבן, איז דאָ אַ בילד פון אַ דייטשיש מיטליאַריק פֿאַרפֿאַלק, זיינען זיי ביידע דיק. ער אין זיינע בגדים מיט אַ פּיצעלע גרין קאַפּעלושל אויף אַ חזיר־מאַרדע מיט גרויסע וואָנסעס, און זי: אין אַ מאַנטל מיט אַ פּוטערנעם קאַלנער, זעט אויס ווי אַ הינטיכע...

פֿאַרד מאַדאָקס בראָון (1821—1893) האָט דאָ אַ בילד, ווי קריסטוס וואָשט פֿעטערס פיס, מאַכט עס אַ שטארקן איינדרוק; „דער דאָקטער", אַ בילד פון סער לוק פיעלדס, ווי אַ דאָקטער באַטראַכט אַ קינד, איז זייער אַ סימפּאַטיש בילד.

אין אַלגעמיין איז די „טייט"־גאַלעריע פול מיט פֿרעכטיקע און אַריגי־נעלע מאַלעריייען פון אַלטע און מאַדערנע קינסטלער.

זונטיק 13 אויגוסט:

וואָס דערציילט די „נאַציאָנאַלע פֿאַרטרעטן"־גאַלעריע?

דאָ בין איך שוין נישט אַליין; איך בין צוזאַמען מיט דער יונגער, שיינער ראָזמאַרי פון מאַדעריד, וועלכע איז אין לאָנדאָן אַ גוווערנאַנטקע ביי אַ קינד. צוזאַמען באַטראַכטן מיר די פֿאַרטרעטן פון שרייבערס, דיכטערס און ענגלישע שטאַטסמענער. זי קוקט אויף די בילדער פון בייראָן, דיקענס, בערנאַרד שאָו און סטיוועניזאָן, און דערציילט פון מאַלעריייען אין מאַדריד. איך כאַפּ אַ בליק צו דער שיינער מויד און אירע קאַרשן־אויגן, וועלכע גייט געלאַסן ביי מיין זייט, און איך טראַכט וועגן דער גרויסער ענגלישער שרייב־עפֿאַכע, וואָס איז פֿאַרביי. זי דערציילט פון איר פֿאַטער אַן אַדוואָ־קאַט, וועלכער לעבט נישט מער; פון אירע גימנאַזיע־יאָרן און ווי זי האָט באַקענט אַ בחור, וועלכער איז היינט אַ דאָקטער, און די ליבע מיט אים איז עפּעס נישט גערָאטן; און איך כאַפּ אַ בליק צו ה. ג. וועלס און צו טשעסטערטאָן מיט דעם בייכל און דערזע פיל אַנדערע שרייבערס, וועלכע האָבן איבערגעלאָזט אַזאַ רייכע ליטעראַריש ירושה און גרויס געמאַכט די ענגלישע ליטעראַטור.

איז ווי לאַנג קען מען קוקן אויף גרויסע, טויטע מענטשן, ווען מען האָט נעבן זיך אַזאַ לעבעדיק וועזן פון וויבערישן מין?

מיר שפּאַצירן אין דער ריכטונג פון סט. דזשיימס־פּאַרק און איך וויל וויסן פֿאַרוואָס שפּאַניע האָט אַזויפיל אַרעמקייט און פֿאַרוואָס זיי דולדן דעם דיקטאַטאָר גענעראַל פראַנקאָ. ענטפערט זי:

— פראַנקאָ איז נישט שולדיק אין שפּאַניעס אַרעמקייט.

— איז די קאַטוילישע קירכע שולדיק?

— ניין, איך בין נישט זיכער צי מ׳קען וואַרפן די שולד אויף דער קירכע — ענטפערט זי. זי אַליין גייט אויך פון צייט צו צייט אין קירכע.

נו, ווייזט אויס, אַז אויבן האָט מען נישט געקאָנט צוזען, ווי אַ ייד פון פוילן נעמט קריגן זינדיקע געדאַנקען צו דער שיינער שפּאַניערין, האָט מען פון אויבן געזומען שיקן אַ רעגן, און מיר שטייען שוין צוגעטוליעטע הינטער אַ בוים מיט אַ תפילה־געבעט: איך, צו מיין אַלטן גאָט פון אברהם אבינו, און זי? צו עפּעס אַ יידן, וועמען אַ וועלט מיט גויים האָט געמאַכט פאַר אַ גאָט...

אַז דער רעגן וויל זיך נישט צוהערן צו אונדזער געבעט, לויפן מיר צו פּיקאַדיללי „קאַרנער־הויז", עפּעס איבערכאַפן דאָס האַרץ, אַבער זי איז זייער באַשיידן: נישט ווי די אַמעריקאַנער יידישע מיידן, וואָס באַשטעלן דאָס טייערסטע; זי נעמט קוים עפּעס, כדי נישט אויסצורייסן ביי איינעם, וואָס זי וווייסט נישט צי ער האָט גענוג געלט...

ביים פאַרלאָזן לייאָנס רעסטאָראַן, קומט מיר אַנטקעגן דער אַלטער ש. אויער. (לעבט שוין נישט), וועלכער וואַלגערט זיך אַרום אַלע יאָרן, שרייבט אַ מאָל עפּעס וועגן מאַקסים גאָרקי און פאַרדינט צוביסלעך פון זיינע העברעאיש־קענטענישן. ער קוקט אויף דער שפּאַניערין און ער עסט זי פשוט מיט די אויגן. ער דערציילט מיר מעשיות וועגן דעם „שנאָרער ש." און וויל מיך נישט אַוועקלאָזן. אָבער די מויד איז נישט פאַראינטערעסירט אין זיינע רכילותן וועגן יידיש־שרייבערייַ אין לאָנדאָן, בפרט, ווען זי פאַר־שטייט נישט אונדזער מאַמע־לשון. זאָג איך „שלום" און גיי מיט איר אַריין אין אַ „נייעס"־קינאָ, אָבער די נייעס קריכט מיר נישט אין קאָפּ אַריין; איך בין פאַרנומען מיט טראַכטן: אפשר לוינט צו מאַכן אַזאַ מויד פאַר אַ יידישקע און זי מיטנעמען קיין אַמעריקע? דערווייל איז אפשר כדאי צו אַרבעטן האַלבע טעג אין אַ לאָנדאָנער פאַבריק ווי איך האָב געטאָן 7—8 וואָכן ביז איצט?

ניין, זי קען נישט פאַרשטיין פאַרוואָס איך פאָר „אַזוי שנעל" אַוועק פון ענגלאַנד. אָבער ענדערן מיינע פּלענער איז כמעט ווי אוממעגלעך: אויף צו פירן אַ באַהעמע־לעבן, אַדער לעבן „אַוואַנטוריסטיש", דאַרף מען אויך האָבן אַ ביסל געלט, און מיינע פּאָר גראָשן זיינען אויסגערעכנט: איך האָב שוין מיין בילעט צו פּאַרן מאָרגן קיין פּראַנקרייך...

דאָוער—קאַלעי—פאַריז

מאָנטיק 14 אויגוסט:

וויקטאָריאַ־סטאַנציע איז באַלאַגערט פון טויזנטער מענטשן. פיל יוגנטלעכע פאַרן זען אייראָפּע.

דער וועג איז דורך פעלדער מיט שעפּסן און קי. צוועלף בייטאָג קומט דער צוג קיין דאָוער און עס ווערט אַ שטופּעניש ביים אַרויפגיין אויף דער שיף. כ׳האָב קיינמאָל נישט געזען ביי ענגלענדער אַזוי זיך שטופּן.

איידער מען קוקט זיך אַרום איז מען שוין „איבערגעקומען"; אַראָפּ פון וואַסער און אַרויף אויף פראַנצויזישער ערד. מיר זיינען אין דער פאָרט־שטאָט קאַלעי, וווּ מען זעט די רירעוודיקע און באַרייַדעוודיקע פראַנצויזן און פראַנצויזקעס.

די באַן־וואַגאָנען זיינען, פאַרשטייט זיך, נישט אַזוי באַקוועם ווי די אַמעריקאַנישע אָדער ענגלישע. אָבער, ווען עס זעצט זיך צו פּונקט קעגן־איבער מיר אַ יונגע חנעוודיקע פראַנצויזקע, פאַרגעס איך וועגן די באַן־אומבאַקוועמלעכקייטן. איך נעם טראַכטן, צי מיין ביסל פראַנצויזיש פון אַ מאָל איז נישט אויסגעווּפּט. עס זעצט זיך באַלד אויך צו אַ יונגער גלח און איך האָב נישט קיין מוט אַנצוהייבן אַ געשפּרעך מיט אַ מיידל...

געווּיס, די פראַנצויזן פאַרמאָגן געניג העפלעכקייט. דאָס הער איך געניג אין וואָגאָן. די העפלעכקייט אין דער פראַנצויזיש־מוזיקאַלישער שפּראַך איז אַ ביסל אַנדערש ווי די ענגלישע העפלעכקייט; ביי די פראַנצויזן איז דאָ מער שאַרם.

זיצט אַ נידעריקער פראַנצויז, וואָס האָט אַ רויט פּנים און בלאָע אויגן און קייַעט ווורשטלעך, קעז און פאַרטרינקט מיט ביר. ער דערלאַנגט אַ ביסל פון זיין עסן אַ דאָרער יונגער מויד, וועלכע איז זיין טאָכטער, און זי וווּיזט, אַז זי קען אויך גוט קייַען. אַ יונגערמאַן, וואָס איז, דאַכט מיר, איר מאַן, לויפט אַרונטער צום וואָקזאַל־בופעט און ברענקט אַ פּעקל עסן. זיצן זיי שוין אַלע דריי און קייַען מיט אַזאַ אַפּעטיט, אַז מיר רינט אַזש די סלינע פונעם מויל...

אַן ענגלישער יונגערמאַן מיט אַ בערדל וווּיזט צו אַ פראַנצויזיש מיטל־יאָריק פּאַרפּאַלק זיינע צייכענונגען; ער איז, וווּיזט אויס, אַן אַרטיסט. די פראַנצויזן קוקן זיך גוט איין, לויבן זיין אַרבעט און גלייכצייטיק בעסערן זיי אים אויס זיין שלעכטן פראַנצויזיש.

פיל דערפער און פעלדער מיט קי. אומעטום ליגן געפלאָכטענע

בינטלעך קאָרן. מען זעט, אַז פראַנקרייך איז נאָך אַלץ הויפטזעכלעך אַן אַגריקולטור־לאַנד.

דער יונגער גלח קעגנאיבער נעמט דרימלען. מיין איך, אַז איצט איז די צייט אָנצוהייבן אַ געשפרעך מיט דער פראַנצויזקע. טוט זי אָבער נאָך דעם גלחל און כאַפט אויף אַ דרימל...

אויף דער סטאַנציע ווימיאי ווערט ענגער אין וואַגאָן. נישט ווייט פון מיר זעצט זיך צו אַ יונג פּאָרל, איז באַלד ווי מען זעצט זיך אַוועק, נעמט מען זיך ליבן, שטיל און מיט ווירדע. זי לייגט צו איר מיילכל צו זיין פּנים און קוקט איר געליבטן אין די אויגן אַריין, ווי ער וואַלט געווען איר גאָט...

ביי בולאָן־טינטעלער זעט מען שוין דעם ערשטן משתין־קאַסטן פאַר מענער, אין דרויסן... טונעלן מיט שטיקנדיקן רויך, און דאָס ליבנדיקע פּאָרל טרעט אָפּ.

אַלע פּאַכען, באַגריסן מיט די הענט. ביי יעדער סטאַנציע און אַפילו פון די וועגן, באַגריסן מענטשן די דורכפאָרנדיקע.

ביי דער שטאָט אַמיענס זעט מען גרויסע אַפּאַרטאַמענט־הייזער, אָבער ווילדע גראָזן דערנעבן. קיין אויטאָמאָבילן זעט מען נישט אַרום די הייזער.

אַזוי אויך ביי סט. דעניס, אַ „רויטער" אַרבעטער־קוואַרטאַל: גרויסע אַפּאַרטמענט־הייזער, אָבער אַן אויטאָמאָבילן ביי די טירן. זיי זיינען נאָך צו דער אַמעריקאַנער רייכקייט נישט דערגאַנגען (צו דער פאַרשטינקענער לופט אויך נישט...).

אַרום אַכט אָוונט קומט דער צוג אַן אויף דער גאָר די נאָרד־סטאַנציע: די גרויסע באַרימטע סטאַנציע אין פּאַריז, ווו איך בין אָנגעקומען אין די דרייסיקער יאָרן אַלס יונג בחורל פון פוילן. איך בין דאַן געקומען פון פרומע טאַטע־מאַמע, מיט אַ פּעקל אידייען און דורשט צו לערנען פונעם פאַריזער לעבן. איך שטיי איצט מיט מיין געפּעק פון אַמעריקע און טראַכט: „מיין גאָט, וויפל וואַסערן זיינען שוין אָפּגעלאָפן במשך די דרייסיק יאָר! מיין גאָט, ווי גרין, ווי שרעקעוודיק, וויפל נייגעריקייט איך האָב דעמאָלט פאַרמאָגט! אָ, ווי פאַריז איז מיר דעמאָלט יאָ־און־נישט געפּעלן געוואָרן, און ווי די פראַנצויזישע דעמאָקראַטיע האָט אָנגעשטעלט „פליקס"־פאָלי־ציאָנטן, כדי צו יאָגן אַוועלכע יונגע בחורים ווי איך, וועלכע האָבן געוואָלט לעבן פון אַרבעט, פון ערלעכער האַרעווואַניע!"

איך שטיי עטלעכע מינוט און קוק זיך אַרום מיט ציטערניש און בענקשאַפט נאָך יענע פאַרפלויגענע יאָרן. איך קום אַרויס אינדרויסן און עס קומען מיר אַנטקעגן די אָפּענע, ברייטע בולווארן און צעפּענטע קאַ־

פּעען. טאָ ווי קען מען טראַכטן שלעכט וועגן פּאַריז, ווען אַרום פּילט מען דעם אַראָמאַט פון פּראַנצויזישער חנעוודיקייט און פּרייהייט!

איך זוך אויס אַ צימערל פּאַר זעכצן פּראַנק אַ נאַכט (נישט ביליק), נישט ווייט פון גאָר די נאָרד. דער האָטעל־באַדינער רייצט זיך מיט מיר:

—איך האָב אַ שיין אַכצניאָריק מיידל פּאַר דיר.

איך גלייב אים, אַז ער קען מיר אַזעלכעס צושטעלן. איך וויל אָבער נישט קיין צוגעשטעלטע סחורה...

פאַריז

דינסטיק 15 אויגוסט:

הייַנט איז אַ קאַטולישער יום־טוב. דערצו איז הייַנט וואַקאַציע־צייַט אין פאַריז. איז טאַקע די שטאָט אויסגעלייַדיקט פון מענטשן.

אַ חוץ די קאַפּענע זיינען אַלע געשעפטן פאַרמאַכט. עטלעכע אויטאָ־בוסן גליטשן זיך דורך. די מעטראָ קורסירט ווי שטענדיק, אָבער דאָס לעבעדיקע פון פאַריז איז פאַרשוווּנדן ווי דורך כישוף.

איך שפּאַציר אַרום און באַטראַכט די בולוואַרן, איך וואַנדער אין די לאַנגע שמאָלע גאַסן, וואָס פליסן אַריין אין פלאָס דע לאַ רעפובליק, און טרעף אַריין אין אַ טריקאָטאַזש־פאַבריק פון לאַנדסלייט. טרעף איך א. טיי. ביידע זיינען אַסימילירט אין פויליש און פראַנצויזיש — אין יידיש האָבן זיי בשום אופן זיך נישט געוואָלט „אַסימילירן" (מילא, זי שטאַמט פון אַ הויז, ווו מען האָט געריידט פויליש, זאָגט די באַחנטע פרוי. אָבער ער, מיין לאַנדסמאַן, וואָס זיין טאַטע איז געווען אַ ציוניסט, פלעגט דאָך יאָ רעדן יידיש— טאָ פונוואַנען איז אים לעצטנס אַנגעוואַקסן אַ קאַמפּלעקס?).

אַנדערש איז מיין לאַנדסמאַן מ. ר. ער איז טאַקע דער באַלעבאָס פון דער טריקאָטאַזש־פאַבריק, אָבער ער איז אַ פאָלקסטימלעכער מענטש. דער געווען רעוויזיאָניסט און שפּעטערדיקער קעמפער אין שפּאַניע, פאַר די רעפּובליקאַנער, קען נאָך היינט אַזוי עסן און טרינקען מיט אַן אַפּעטיט, אַז נאָר מקנא צו זיין. ביי אים אין שטוב זעט מען נאָך אַ יידיש בוך, יידישע פּליטן און אַ יידישע היימישקייט.

מ.ר.'ס פרוי טרויערט אויף איר אינאיינציק יינגעלע, וואָס אַ פראַנ־צויז, אַ שיכור, האָט דורך אַ צופאַל דערשאָסן. זי לייענט אַלץ די קאָמוניס־טישע „נייע־פרעסע". זי האָלט אויבנאָן די פאָטאָגראַפיע פון איר ערשטן מאַן, אָבער זי פאַרשטייט, אַז מען דאַרף זיין געטריי דעם לעבעדיקן מאַן...

אינטערעסאַנט, מיין לאַנדסמאַן מ. ר. און פרוי חברן זיך מיט אַ הויכן, דיקן פראַנצויז, פון דער זעלבער בראַנזשע, וועלכער האָט אַ יידיש ווייב, אַ געבוירענע אין ווארשע. דער פראַנצויז איז שוין אינגאַנצן פאַריידישט...

מיטוואָך 16 אויגוסט:

מען ווערט נישט מיד צו שפּאַצירן איבער די בולוואַרן. די געשעפטן

זיינען טאַקע געשלאָסן, אָבער ביי די דרויסנדיקע טישלעך פון די קאָפּעען איז נאָך דאָ געגוג פּאַרביקייט פון מענטשן־מאַטעריאַל.

אָט איז דער באַרימטער פּלאַץ ווינדאָם, ווו נאַפּאָלעאָן קוקט אַרונטער צו די שטאָט־שיינקייטן, און אָט איז די רייכע סט. האָנאָרע־גאַס און טולירי־פּאַרק, ווו מען טרעפט אַ וועלט מיט סטאָטוען און מאָנומענטן. דאָ, ווי אויך אומעטום אין פּאַריז, אין וואַקאַציע־טעג, טרעפט מען אַ מערהייט אויס־לענדער.

דער לווור־מוזעאום

גיי באַשרייב די מאָלעריין און סקולפּטור־אויסאַרבעטונגען, וואָס געפּינען זיך אין דעם דאָזיקן מוזעאום! מען דאַרף דאָ פּאַרברענגען חדשים און יאָרן, כדי צו וויסן, וויאַזוי צו „בלעטערן" די זאַלן, כדי כאָטש עטוואָס אייגזאָפּן, זיך איינקוקן און באַנעמען די אַלע פּראַצויזישע, איטאַליענישע, שפּאַנישע, האָלענדישע, בריטישע, דייטשישע און פון אַנדערע לענדער, תקופות און צייטן פון דער מאָלעריי. וואָס באַוונדערט מען פריער? וועלכע קאָלעקציע פון אַ לעבנס־וועג פון אַ מאָלער איז וויניקער אינטערעסאַנט פון אַ צווייטן?

פּאַרלאָז איך דערווייל די שולעס, פּאַרמען און זשאַנערן פון די אַלע מאָלעריין, און איך נעם זיך צוקוקן צו די לעבעדיקע מאָלעריין, וואָס גאָט האָט באַשאַפן, די, וועלכע זיינען געקומען אָנקוקן, וואָס מאָלערס פּרו־בירן אויפטאָן מיט זייערע פּנימער און פיגורן, מיט זייערע האָנדלונגען און מעשים. איך באַטראַכט די באַזוכער פון אַ פּראָסטן מיטוואָך אין די־לווור.

הונדערטער פרויען, מענער און יוגנטלעכע פון דער גאַנצער וועלט, שפּאַנען איבער די זאַלן און קוקן: וועג מיט אַנטציקונג, מיט פרייד און באַגייסטערונג, און וועג מיט פּאַרוווּנדערונג, באַוווּנדערונג און ליבע.

עס גייען דורך צעשויבערטע אַרטיסטן, וועלכע קוקן מיט פּאַרערונג און מיט קנאה, און סטודענטן מיט לערן־דורשט אין זייערע אויגן. מענטשן פון מיטלקלאַס און אַריסטאָקראַטן, וואָס זענען איין, אַז ביי זיך אין די הייזער האָבן זיי ביליקע בילדער, און פרויען מיט עסטעטישן געשמאַק, וואָס ווייסן וויאַזוי צו קוקן אויף אַ בילד.

יונגע מיידלעך באַטראַכטן פרויען־נאַקעטקייט און גלייבן נישט זייערע אייגענע אויגן, וויפל שיינקייט מאָלערס געפּינען אין אַ פרוי; און אַלטע, צעקנייטשטע, אָפּגעלעבטע פרויען, וועלכע געדענקען אַ צייט, ווען זייערע

קערפערס האָבן אויך עפּעס פאַרמאָגט פון דער גראַציע און פאַרפירע־
רישקייט...

אַ וועלט פון פאַרבן און קאָלירן, ניואַנסן, פאַנטאַזיע און ווירקלעכקייט. די נאַטור און דער מענטש מיט זיין געשיכטע, רעליגיע, ליבע, קאַמף, געבורט, פאַרגיין, מאָרד און טויט. דערצו לוסט, גוטסקייט, גלוסטעניש און שרעק — אַלץ איז פאַרקערפערט און אויסגעדריקט אין בילד!

אַ וועלט פון גאָטס קינדער קומט אָנקוקן די בילדער און זעען זייער „איך". זיי ווייזן אַרויס דרך־ארץ ביים באַנעמען אָדער נישט פאַרשטיין, וואָס מאָלערס ווילן פאַרשטעלן דעם מין מענטש און זיין אָרום. זיי גייען אַרויס מער אָנגעזעטיקטע און מער דערפאַרענע, פון דער פּראַכטפול־אָנט־דעקטער וועלט!

*

קען אַ ייד אַרייננוואַקסן צווישן גויים אין פאַריז?

איך טרעף מיין לאָנדסמאַן ר. מ., וועלכער האָט אַ פראַנצויזישע פרוי פאַר אַ ווייב. ער זעט נאָך אויס ווי אַ מאָל, אָבער עפּעס פראַנצויזישס איז פאַרט אַרויף אויף אים, אַפילו זיין יידיש ריידן איז שוין מיט אַ פראַנצוי־זישן אונטערטאָן...

אין זיין אָרעמער ווווינונג, גאָנץ אויבן, טרעפט מען אירס אַ קינד און אַ קינד וואָס זי האָט געהאַט מיט אים. נישטאָ קיין פראַנצויזיש בוך אוּן נישט קיין יידיש בוך אין שטוב. אָבער זיין פאָטער מיט דער באָרד און זיינע, שוועסטערן, וואָס די דייטשן האָבן פאַרטיליקט, קוקן יאָ אַראָפּ פון דער וואַנט. דערמיט אַליין האָט שוין מיין לאָנדסמאַן פאַריידישט זיין שטוב.

מיר ריידן יידיש וועגן שטעטל און לאַנדסלייט, און זי פאַרלאָזט דאָס צימער, ווייל זי פילט זיך פרעמד אין דער וועלט און פאַרשטייט נישט קיין וואָרט. איר וועלט איז אַ פשוטע, פון פראַנצויזישן אַרבעטער־פאָלק. זי העלפט אים צו ביי זיין טריקאָטאַזש־אַרבעט און איז אים אים געטריי — אָבער אַריינגעמען זי אין זיין וועלט, קען ער נישט...

קוק איך אויף זיין חשובן טאַטן מיט דער באָרד און איך קאָן אַלץ נישט פאַרשטיין, וויאַזוי ער מאַכט, אַז זיין יידישקייט זאָל דאָ קענען קלאַפן. ער כאַפּט אויף מיין בליק און זאָגט מיט אַ ביסל ביטערניש אין טאָן:

— מען האָט געדאַרפט אויסרייסן די בערד ביי אונדזערע טאַטעס!

— טאָ וואָס וואָלט געווען?

— וואָלט מען אונטערגעגאַנגען אַלס יידן און עס וואָלט געווען לייכטער צו לעבן...

— טאָ נעם־זשע אַרונטער די פאַטאָגראַפיע פון דיין טאַטן, פון דיין ברודער און פון דיינע שוועסטער; צו וואָס זאָלן זיי דיך במשך אַ גאַנצן מעת־לעת דערמאָנען, אַז דו ביסט אַ ייד — פרעג איך אים.

כאָפט ער אַ בליק צו זיין טאַטן און זיין פּנים ווערט טרויעריק און די אויגן ווערן איבערפולט מיט יידישן צער. ער פּרובירט אַזוי זאָגן:

— ניין, איך מיין נישט מיין טאַטן, איך מיין אונדזערע עלטער־זיידעס. ווען זיי וואָלטן אויפגעהערט צו טראָגן בערד — אפשר, דעמאָלט...

דערווייל קומט זיין פּראַנצויזיש ווייבל צום טיש, קוקט אים אין די אויגן און זאָגט:

— ער וויל מיך בשום אופן נישט אויסלערנען יידיש ריידן; ער וויל אויך נישט פאָרן זיך באַזעצן אין ישראל, ווו ער האָט אַ ברודער, כאָטש ער האָט דאָ קיינעם נישט...

— וואָס הייסט? — פרעגט ער — איך האָב דאָ דיין פאַמיליע, ניין?

— ווייס איך וואָס: איך וויל אויך פון זיי אַוועק — איך וויל פאָרן מיט דיר!

דערווייל קומען אַן אירע קוזינען מיט קינדער, און יונגע מיידן; אַלע פּראַנצויזקעס פון פאַלק. מיין לאַנדסמאַן קושט אַלע, ווי דער מנהג איז אין פּראַנקרייך און זיי לאָזן אונדז ביידע אַנגיין מיט אונדזער געשפּרעך אין יידיש, וועגן שטעטל און לאַנדסלייט.

איך קען פאַרשטיין, אַז אים איז שווער אַריינצוואַקסן און ווערן אַ פאַלנער פּראַנצויז...

בולוואַר — בעלוויל

בעלוויל, וועלכער יידישער אימיגראַנט פון די דרייסיקער יאָרן פלעגט נישט קומען ווינען אין די האָטעל־צימערלעך אַרום בולוואַר בעלוויל, אָדער זוכן אַ טאָג אַרבעט צווישן פריינט, לאַנדסלייט און באַקאַנטע אויפן בעלוויל?

איך פלעג דאָ שטיין אַ הונגעריקער און בענקען נאָך אַ לאַנגן „פּאַנ־טאַזי"־ברויט. איך פלעג מקנא זיין די פּראַנצויזן, וואָס האָבן אַלע רעכט אין זייער פאָריז. אויף מיינע פאַפּירן איז געשטאַנען אָנגעשריבן, אַז איך טאָר נישט אַרבעטן אין פּראַנקרייך — וואָס האָבן זיי געוואָלט, איך זאָל לעבן פון פּרויען, ווי עס טוען פיל יונגע גרויסשטאָטישע פּראַנצויזישער פּאָליציי,

מיר יונגע אימיגראַנטן פלעגן אויסהערן אויפן בעלוויל. ווייזט אויס, אַז די פראַנצויזישע מלוכה האָט געהאַט אַ ספעציעלע אָפּטיילונג פון סאַדיסטן־באַאַמטע און פאָליציי, וואָס האָבן הנאה געהאַט זיך צו איזדעקעווען איבער אויסלענדער. אַזוי ארום פלעגן זיי הייבן דעם פרעסטיזש פון די אָרעמע פראַנצויזן, וואָס פלעגן מיט שטאָלץ אויסשרייען: „מוא, זשע סווי פראַנסע!". אָט אַ שטייגער ווי די בריטישע האָבן איינגעפלאַנצט ביי די אָרעמע ענגלענדער אַ מין נאַרישן פאַטריאָטיזם מיט פילן זיך העכער ווי דער נישט־בריטישער: „אַ עם בריטיש, ענד פראָוד אָף איט!".

אין אַמעריקע גייט נישט לייכט דער ענין, ווייל עס איז אַ לאַנד פון אימיגראַנטן; אָבער, ווייזט אויס, אויס איז אויך אין דרום־טייל נוצן אויס די אָרעמע ווייסע זייער „העכערקייט" קעגן די שוואַרצע — זיי זיינען ווייסע אַמעריקאַנער...

כמעט ווי קיין שפור איז נישט פאַרבליבן פונעם בולוואַר בעלוויל פון די דרייסיקער יאָרן. אַ העלפט יידן פונדאַנעם האָבן די דייטשן ביי דער מיטהילף פון „פאַטריאָטישע" פראַנצויזן, באַוויזן אויסצומאַרדן אין דער צווייטער וועלט־מלחמה, און די צוריקגעקומענע פון די פראַנטן, לאַגערן און באַהעלטענישן, זיינען שוין מער נישט פאַרבליבן אויפן בעלוויל. נישטאָ דאָ די לינקע יאָטן מיט זייער דורשט נאָך וויסן, רעוואָלוציע און קאַמף, און דער טומל פון די „נייע פרעסע"־פאַרקויפערס, איז אויך נישטאָ; אויף דעם פלאַץ פון די היימישע יאָטן פון די פוילישע שטעטלעך, זעט מען היינט אַראַבישע יידן און אַראַבישע נישט־יידן — די אַלזשירער זענען, ווי תמיד, דאָ אין די געסלעך פון בעלוויל.

די האָטעלן זיינען פינצטער און שמוציק; נישט געריניקט און נישט געמאַליעוועט זינט איך בין דאָ געווען אין 1950; די קאַפעען זיינען נאָך שמוציקער. אין די פאַסאַזשן און דורכגענג־געסלעך, זעט מען פיל קינדער, וואָס שפילן זיך אין רינשטאָק, און עס וואַקסט אַמאָל אויס אַ שיינע פרוי, וועלכע בליט אין דעם דאָזיקן שטינקעכץ...

און דאָך: מ'זעט דאָ גענוג אָרעמע פראַנצויזן מיט זייער אינדיווידואליטעט און חן. זיי זענען אויס ווי פראָווינצער, די מענער און פרויען אין די געסלעך פון אַרום בולוואַר־בעלוויל, די מענער מיט בערעטן היטלען, אין זייערע ביסטראָס און די פרויען מיט זייער חן. די פרויען וואַקסן דאָ זעלטן אין דער בריט. די מערהייט פרויען זיינען דראָבנע אונשלאַנק. זעלטן צו זען פראַנצויזישע פרויען מיט גרויסע איבערגעוואַקסענע און איבערגעגעסענע גאָמבעס; מיט פעטע מאַרדעס און שמאַלק, מיט פיל קנייטשן אויף די העלדזער, ווי מען זעט אין אַמעריקע; די פראַנצויזישע פרויען פאַרמאָגן

אַ מין פּרישקייט און צוציונגס־קראַפט, אַפילו ווען זיי זיינען נישט אַזוי שיין.

*

נייַן, מען הערט נישט מער יידיש רעדן אויפן בעלוויל. אַפילו אַ יידישע צייטונג דאַרף מען זוכן אויף אַ רפואה. די דריי יידישע טאָג־צייטונגען ווערן אויסגעהאַלטן פון דריי פּאַרטייען; מען צעשיקט די „נייַע פּרעסע" צו די אַמאָליקע לינקע; „אונזער וואָרט" צו ישראל־סימפּאַטיקער און „אונ־דזער שטימע" צו בונדישע סימפּאַטיקער. זעלטן ווער פון די אַרויפגעאַר־בעטע יידן זאָל האָבן צייט איבערצולייענען זיין פּאַרטיי־צייטונג...

איך זוך דאָ ביי די קיאָסקן און צייטונגס־העכדלער אַ יידישע צייטונג, אָבער אָן דערפאָלג.

קלאָשאַרן נעבן אַ רעסטאָראַן...

די אַמעריקאַנער טרעמפּס און וואָגאָבונדן, שנאָרן אָפּטמאָל זייער חוצפּהדיק. אויב מען זאָגט אָפּ אַ יונגן אַמעריקאַנער שנאָרער, אין אַ פּאַרלאָזענער, פּינצטערער גאַס, קאָן מען זיך ריכטן ער זאָל נעמען זיין חלק מיט דער הילף פון אַ מעסער...

דער בריטישער שנאָרער און וואָגאָבונד, איז דיסציפּלינירט, געפּאָלן ביי זיך און גלייכצייטיק ווירדיק. דער פּראָנצוויזישער בעטלער און וואָגא־בונד, דער פּראָנצוויזישער קלאָשאָר, איז בכלל אָן אַנדער טיפּ מענטש פון דער „געפּאָלענער" געזעלשאַפט — זייערע טענות צו דער זאָטער געזעל־שאַפט אָרום, דריקן זיי אויס גאַנץ אַנדערש.

נעבן „סעלף סערוויס"־רעסטאָראַן, געווענליכער „טו־וואַ־ביזן", שטייען אַ מאַן און אַ פרוי, ביידע אָנגעטאָן אין שמאָטעס. ביידע האָבן צעקנייטשטע, אָבער דאָך זאָרגלאָזע פנימער. ביידע נידעריקע, ביידע נישט־געוואַשענע. ער טראָגט ברילן, האָט אַ בערדעלע און אָן אַ הוט; זי טראָגט אַ בערעט, וואָס וויל פּאַרדעקן קודלעס שוואַרצע האָר: זיי קענען אַלט זיין אין די פערציקער אָדער פופציקער — ביי די קלאָשאָרן איז שווער צו דערקענען זייערע יאָרן.

האָרט ביי דער טיר פונעם גרויסן רעסטאָראַן, אויפן בולוואַר, שטייען זיי און זאָגן נישט קיין וואָרט. זיי בעטלען נישט און מאָנען נישט ביי די אַריינגייענדיקע, אָדער זאָט־אָנגעגעסענע, אַרויסקומענדיקע מענער און

פרויען, פונעם רעסטאָראַן; זיי שטייען שטיל און קוקן בלויז אַריין דורך די גלעזערנע טירן צו די עסערעס, וועלכע זענען נישט אויס צו זיין פונעם רייכן קלאַס מענטשן אין פאַריז; זיי פרעגן בלויז מיט די אויגן:

„איז עס יושרדיק, אַז איר זאָלט עסן און מיר זאָלן שטיין הונגעריקע ביי דער טיר?"

די פּעקלעך און צעריסענע וואַליזקעלעך ליגן נישט וויט פון זיי. זיי האָבן דאָ זייער גאַנץ אייגנטום, און זיי געטרויען נישט איבערצולאָזן ערגעץ אין אַ רייכן אַפּאַרטעמענט זייער פאַרמעגן. זייער האָב־און־גוטס, וואָס איז אינגעפּאַקט אין צייטונגען און אַרומגעבונדן מיט שטריק איז אויך אַזוי אַפּאַטיש, שטום און געדולדיק, ווי די צוויי באַלעבאַטים זייערע — אַבער מער פאַטעטיש.

און די דרויסנדיקע וועלט? די דורכגייער אויפן בולוואַר — וואָס זאָגן זיי דערצו?

פיל מענטשן גייען דורך און קוקן זיך אפילו נישט אום. עס גייען דורך פאַרפוצטע מאַן־און־וויב־פּאַרלעך, כאָפּן זיי אויך קוים אַ בליק צום פּאַרל קלאָשאַרן. עטלעכע פרויען דרייען יאָ אויס דעם קאָפּ, נאָכאַמאָל אַ בליק צו טאָן צו דער פרוי קלאָשאַרקע, און זיי דריקן פעסטער דעם אַרעם פון זייער מאַן: זיי דאַנקען גאָט, וואָס זיי זיינען נישט אַריינגעפאַלן צו אַ מאַן וועמען מען דאַרף צוהעלפן אין פרנסה און קלאָשאַר־ביזנעס...

ניין, מען עפּנט נישט קיין בייטל און מען באַמיט זיך נישט אַריינ־צושטעקן די הענט אין קעשענע, אַ טאָפּ געבן צי מ'קען זיך טיילן, עפּעס אַוועקגעבן די צוויי אַרעמע מענטשן. בלויז עטלעכע פריילעכע „לעב־יונגען" און אויסלענדער, וואָרפן זיי עפּעס צו. די צוויי קלאָשאַרן נעמען צו די נדבות, און דאַנקען נישט. זיי פאַרבייגן זיך אויך נישט פאַר די נדבה־געבערס. זיי האַלטן, וויזט אויס, אַז פאַריז, אויב זי ווייל אויפהאַלטן איר יחוס או רעפוטאַציע פון אַן אַריגינעלער שטאָט, מוז זי זעען, אַז קלאָשאַרן זאָלן האָבן אַ פּלאַץ אונטערן בריק און אַ מיטאָג אָפּצוזעסן. אויב די שטאָט־פאַרוואַלטונג פאַרשטייט דאָס נישט, איז דער דורכשניטלעכער פראַנצויז נישט קראַנק דאָס צו פארשטיין — פאַריז אַן קלאָשאַרן וועט נישט זיין דאָס זעלביקע פאַריז.

*

דער „מענעדזשער", אַדער רעסטאָראַן־אייגנטימער קאָן נישט פאַר־שטיין: פאַרוואָס דווקא האָט דאָס קלאָשאַרן־פאַרל זיך פאַרלייגט אויף זיין רעסטאָראַן? האָבן זיי נישט דעם אַדרעס פון „מאַקסים" אַדער פון אַנדערע גרויסע, רייכע רעסטאָראַנען?

איז, אַן אַנדערער, נעם זיי אַריין, גיב זיי אָפּצוענסן, און שיק זיי אויף אַנדערע גאַסן. אָבער דער הויכער שיינער מאן טוט נישט אַזוי: ער קומט אַרויס, שרייט אויף זיי, גייט דורך נאָכאַמאָל, כלומרשט ווי ער דאַרף עפּעס דערליידיקן, און לאָזט זיי צורו. ווייזט אויס, אַז אַ געזעץ קעגן קלאַשאַרן ביי אַ טיר פון אַ רעסטאָראַן, האָט נאָך דע־גאָל נישט אויסגעאַרבעט; דער שאַרל דע־גאָל, ווי דיקטאַטאָריש און שטייף ער פילט זיך אַלס געגנעראַל, וועמען טשערטשיל און רוזוועלט האָבן נישט געגעבן די געהעריקע אָנערקענונג בשעת דער צווייטער וועלט־מלחמה און נישט דערזען, אַז ער, דע־גאָל, טראָגט אין זיך פאַטריאָטיזם פון אַ „גרעסער פראַנקרייך", וועט ער, דער פרעזידענט, אַלץ נישט גיין קעגן קלאָשאַרן; פרעזידענט דע־גאָל וויסט, אַז קלאָשארן זיינען אַ טייל פון פראַנקרייכס גרויסקייט...

די קלאָשאַרן רירן זיך נישט פונעם אָרט. זיי פילן, אַז זיי האָבן אַ רעכט צו שטיין מיט זייערע לידיקע מאָגנס נעבן אַ פלאַץ, וואָס איז אָנגעפילט מיט געקאָכטע עסנס. עס איז נישט מער ווי געלט, וואָס האַלט זיי אַפּ פון קאָנען אַרייַנגיין אין אַזאַ פלאַץ, און זיין גלייך מיט אַלעמען (גוי, גוט, קויטסקי געשריבן: עס איז נישט מער ווי נאָכאַמאָל געזעץ (איין מאָל איז וואָלטן זיי געדאַרפט טוישן זייערע קליידער...). און, ווי האָט אַמאָל קאַרל ביי סעקס), וואָס אָרעמע מענטשן קאָנען נישט נעמען עסן, ווען זיי זענען דאָס אין די שויפענצטער (ער האָט געמיינט צו זאָגן, אַז געזעץ קאָן באַקעמפן די שטאַרקסטע נאַטור־אייגנשאַפטן).

אמת, די צוויי קלאָשאַרן האָבן נישט געאַרבעט אויף דעם; נישט פאַרדינט זייער עסן מיט זייערע צען פינגער, אָדער עפּעס אויפגעטאָן מיט זייערע מוחות, צו ברענגען נוצן פאַר אַנדערע. איז וואָס מכוח די אַלע אַנדערע עסערס — האָבן זיי? די אַלע עסערס און פרעסערס פון די שענסטע און רייכסטע רעסטאָראַנען אין פּאַריז — האָבן זיי עפּעס געאַרבעט און פּראָדוצירט? ווילן דען די פויערים און אַרבעטער צושטעלן עסנס נאָר פאַר די וואָס קענען צאָלן? די וואָס צאָלן מיט געלט פון עקספּלואַטאַציע?

שוין האַלב עלף ביינאַכט. דער מאַן האָט נישט ביי זיך קיין זייגער, און דערנעבן אויף די בולוואַרן זעט מען אויך נישט קיין זייגער; אָבער ער האָט עפּעס דערפילט, אַז עס איז זיין צייט צו לייגן זיך אין אַ ווייך, ריין בעט, ערגעץ־וווּ נעבן טייך סען; האָט ער געגעבן אַ כאַפּ עטלעכע פּעק, וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר זיינע, און גייט אַפּ, אַן אַ „גוטע נאַכט", אָדער „שלום", צו זיין ווייב, געליבטע, קאָכאַנקע, קאָמפּאַניאַנקע, חברטע אָדער שותפטע...

זי קוקט אפילו נישט אין וועלכער ריכטונג ער גייט אוועק; זי שטייט אלץ מיט האלב־פארמאכטע אויגן און גיט זיך נישט קיין ריר.

ווייל זי האט נישט קיין מאן, קיין קינד און קיין שטוב מיט היימיש־קייט און וואַרעמקייט, וואס א פרוי דארף האבן מער ווי א מאן — ווייל זי שטיין וואס לענגער ביים באלויכטענעם רעסטאראן: אדרבא, זאלן אנדערע פרויען זען, אז נישט אלע האבן דאס מזל צו זיין פארזארגט מיט א מאן און אן אייגענער נעסט אין דער רייצנדיקער שטאט פאריז — און נישט אלע לעבט זיך אזוי פריי...

פרייטיק 18 אויגוסט:

דער קבר פונעם „אומבאקאנטן יידישן מארטירער", אדער ווי מען רופט דאס אויף פראנצויזיש „מעמאריאל די מארטיר זשוויף", איז ערגעץ נישט וויט פונעם יידישן „פלעצל", צווישן אלטע געסלעך. אינעווייניק זעט מען אן אויסשטעלונג פון מארד, סאדיזם און פיין, וואס די דייטשן האבן אויסגעלאזט צו א שוצלאז יידיש פאלק אין פוילן; אין א לאנד פון קאטוילישן אנטיסעמיטיזם. מען האט געברענגט יידן פון אנדערע אירא־פעישע לענדער און זיי דא פארטיליקט. די מערדערישע דייטשן פון לוטערס רעליגיע, צוזאמען מיט אוקראינער, ליטווינער און שטיצע פון א מערהייט פאליאקן, האבן אפגעטאן זייער שטיקל ארבעט פטור צו ווערן פון די יידן.

*

פונעם דענקמאל־פלאץ, וואס ווייזט ווי אזוי מ'האט פארפיניקט און אויסגעראטן דעם יד אין פוילן און אין איראפע, גיי איך זען וויפל יידן און יידישקייט עס איז פארבליבן אויפן „פלעצל", און איך קום צו דער באַ־קאנטער רי די ראזיע„ וואס איז צוגעוואקסן מיט שימל און שמוץ, זינט די דרייסיקער יארן; און מיט פיל ארבישע פנימער, וואס ס'איז שווער צו דערקענען צי זיי זיינען יידישע ארבער.

עטלעכע „כשר"־רעסטאראנען און געשעפטלעך, וואס האנדלען מיט רעליגיעזע ארטיקלען; עטלעכע ביכער־ און פליטן־געשעפטן, וואס זענען אויס אייגענעטונקען אין שימל און ארעמקייט — דאס זיינען די יידישע געסלעך פונעם „פלעצל".

מען זעט דא גענוג פאליאקן און רוסן אין דעם געגנט; ארעמע פראנצויזן ,ווועלכע זיינען פון דורות צוגעווויינט צו ארעמקייט, ענגשאפט און שמוץ, פעלט דא אויך נישט. דאס אלץ איז אינגאנצן עטלעכע מינוט גאנג

פונעם פֿאַריזער שטאָט־ראַט. וואָלטן זיי, די גרויסע שטאָט־באַאַמטע, געוואָלט לעבן אויף רי די ראַזיע?

באַסטיליע־פֿאַנאָראמע

צוריק, דורך דער פיינער גאַס רי דע ריוואָלי, צום באַסטיל־פּלאַץ. דאָ האָט אַמאָל דאָס פּאָלק געמאַכט אַ רעוואָלוציע און באַפֿרייט די אַרעסטירטע פון דער תפיסה. יעדעס יאָר, דעם 14טן יולי, ווערט דאָ און איבער גאַנץ פֿראַנקרייך געפֿייערט דאָס צעשטערן פון דער באַסטיליע. דאָ שטייט דער הויכער טורעם־דענקמאָל, און אינעווייניק, דורך שמאָלע אייזערנע טרעפּ־לעך, קריכט מען העכער און העכער, אין דער פינצטערניש, ביז מען קומט אַרויף גאַנץ אויבן, און עס קומט אַנטקעגן די שטאָט פּאַריז מיט איר גלאַרייכער געשיכטע, און טויזנטער שיינקייטן, און מיט נאָך מער כישופן. אַ שטאָט פון אָרעם און רייך, פון קולטור און טראַדיציע, פון קאַמף און פון חלומות — אַ שטאָט פול מיט צויבער!

אָט, גאָר נאָענט, איז דער „טריאומף־טויער", און אָט איז אַרויפגע־קראָכן אויף אַ באַרג די ווייסע קירכע „סאַקרע־קער", וואָסווינקט צום אייפל־טורעם און שאַנז־עליזיי־געגנט, פון רייכקייט, ווילטאָג און אַריס־טאַקראַטיע.

פון אַלע זייטן שפּאַצירן אַהער און גרייכן די בולוואַרן. שטילע בול־וואַרן מיט בירגערלעכע ווינונגען, און בולוואַרן מיט לוקסוס־האַנדל, טעא־טער, קינאָ און טויזנטער ליכט־רעקלאַמעס; בולוואַרן מיט דער שיינער ליבע פון חנוודיקע פראַנצויזן און פראַנצויזקעס, און בולוואַרן, ווו מען פאַרקויפט ברעקלעך „ליבע" דעם פראַנצויז און אויסלענדער צוגלייך.

שאַ, עס קוקט אַריבער די „נאָטער־דאַם"־קירכע און קלענערע קירכעס פון אלע זייטן פּאַריז, שטעלן זיך אויף די שפּיץ־פינגער, אייגהערן, וואָסער תפילה מען זאָגט דאָרט צו יעזוס־גאָט. עס מאַרשירט אַריין דער טייך סען און אין איין אויגנבליק, לויפן איבער בריקן און בלייבן אַנגעהאַנגען איבער זיין האַלדז...

וואָקזאַל: אין אַלע עקן שטאָט שטייען אַזעלכע בריט־צעעפנטע טירן און נעמען אויף די אַנקומערס פון דער פּראָווינץ, זיי שטעלן באַלד צו בריט־אָפּענע קאָפּענע און האָטעלן, און אָט, דאָכט זיך, וועלן זיי אַלע אַהער אַנקומען צום פּלאַץ באַסטיל.

די גאָר נאָנטע אַרבעטער־גאַסן ווילן אויך באַגריסן אַ טוריסט: זיי

העגען ארויס קאלירטע וועש פון די פענצטער און באגריסן מיך מיט פילפארביקייט...

עס וואקסן אויס נייע געביידעס און אפילו פאבריק־קוימענס: פאריז וויל ווייזן, אז מען לעבט נישט דא פון בלויז לידיקגייערי און פון פרויען־לייב, ווי עס קאן זיך דאכטן אויפן מאנמארטר, צופוסנס דער קירכע.

בלויז די אויסטויגערס, קאנען אזוי רואיק זיצן נאכמיטאג אין די קאפעען! בלויז די וואס האבן נישט די גיריקייט און ליבע צו געלט, ווי מ׳האט איינגעפלאנצט די מענטשן אין אמעריקע, קאנען אזוי געלאסן שפאצירן און ארויסווייזן פוילקייט, ווי מען קאן זען פונעם שפיץ אויף דער באסטיליע.

די אויטאס און אויטאבוסן לויפן גראד מיט אימפעט און שלענגלען זיך דורך צופוסנס דעם טורעם; די געדיכט־באקרוינטע ביימער פליסטערן און גייען אן מיט זייער שמועס, בשעת אלץ אין באווענונג ווערט אנגעפירט דורך אן אומגעזעענער קראפט, וואס האט פארפלאנצט אומרו.

„מארטינע", קינא „לוקס" און „גאר דע לא באסטיאי", שטייען הארט ביים טורעם; פירמע „דופאן" שרייט דא אויך מיט זעלבסט־רעקלאמע; אפילו געסלעך מיט נישט אזא רעספעקטאבלער רעפוטאציע, זיינען דא אויך צוגעקומען, אבער אומעטום זעט מען סימפאטישע פראנצויזן און פראנצויזקעס — די גאנצע פאראמע ארום ווערט ליבלעך און נאענט צום הארצן...

רי בעלוויל

שבת 19 אויגוסט:

פון פלאץ דע לא רעפובליק ביז בולוואר בעלוויל ציט זיך די שמאלע גאס רי בעלוויל און לויפט בארג־ארא. די קלענערע און גרע־סערע געשעפטן פון שפייז, אנטוענע און פון אנדערע ארטיקלען ווערן שוין צוביסלעך פארקאנקורירט און „איינגעשלונגען" פון די מאנאפאל־געשעפטן, ווי „מאנאפרי", אבער די ענערגישע פראנצויזן גיבן נישט אויף. די קאפעען און ביסטראס, וואס באגלייטן און שטופן זיך ארײן צווישן יעדע צוויי־דריי געשעפטלעך, ווען אויך נישט אויפגעבן. יעדער באלעבאטישער מענטש, סוחר, אדער קליענט, מוז האבן צו דער האנט זיין קליינע קאפע, ווז מען קען אים, און ווז ער ווערט רעספעקטירט — ווז א שווארצע קאווע אדער גלעזעלע וויין ווערט אים דערלאנגט מיט א שמייכל.

אָבער דער עלעמענט פונעם פרוכטן־ און גרינצייג־האַנדל; די אַלע עלטערע, מיטליאַריקע און יינגערע פרויען, וועלכע פאַרקויפן זייער סחורה פון וועגעלעך אַראָפּ, זיי זיינען דאָס פאָלק, וואָס האָט געמאַכט רעוואָלוציעס, און זיי דערלאַנגן נישט צופיל עוולות זאָלן געטאָן ווערן אַרום זיי; אַפילו נישט צו אַ מיידל, וואָס פאַרקויפט איר לייב...

דאָס זיינען פאַרהאַרטעווטע, „אַלע־סעזאָנען"־טיפּן, פון פרויען און מענער, מיט דערפאַרענע אויגן צו דערקענען אַ קליענט און מיט שטאַרקע הענט ביי דער וואָג, און נישט צו דערלאַנגן קלייבן, טאָפּן אַדער אויסבראַקירן אַ ביסעלע צוגעפוילטן עפּל... זיי שרייען אויס זייערע סחורות, און שטעלן אַרויס פריזיז, זיי מעסטן שנעל אָפּ די אויפגעקומענע רייכע און האָבן אַמאָל מיטלייד מיט אַן אַלטן מאַן.

מען זעט צווישן זיי ברייטע פרויען, וועלכע האָבן שלום געמאַכט מיט זייער גורל, און דינע נערוועזע פרויען, וועלכע האָבן, ווייזט אויס, נישט געקריגן דעם ריכטיקן מאַן אַדער געליבטן. אַפילו פאַרחלומטע מענער וואָס גיבן זייער אַ גוטע וואָג און זיינען פול מיט געדולד, זיינען אויך פאַראַן אויף רי בעלוויל, צווישן די וועגעלעך־הענדלער.

*

דערנאָך גיט זיך רי בעלוויל אַ הייב אויף און לויפט באַרג־אַרויף. אַלע געשעפטן פון פלייש, פיש און ברייטע גאַסן־שטייערקעס, האָבן נישט קיין ברירה און לויפן מיט. און די יונגע מאַמעס, פראַנצויזקעס, מיט געפאַרבטע האָר אויף בלאָנד, און פראַנצויזקעס מיט לאַנגע שוואַרצע נאַטירלעכע האָר, שטופּן קינדער־וועגעלעך אַדער פירן קינדער ביי דער האַנט און לויפן אויך באַרג־אַרויף.

און איר מעגט אָנקוקן די יונגע פראַנצויזישע באַלעבאָסטעס פון ני־דעריקן מיטלקלאַס, אַדער פונעם אַרבעטער־קלאַס, וועלכע ווויינען אין די גאַסן און געסלעך, וואָס פאַלן אַריין אין דער באַרגיקער רי בעלוויל: אַזעלכע ערנסטע, מיט אַ בלאַסן חן, מיט אַ לייכטן שיינעם גאַנג, און אָנ־שמאַלציקע פנימער און אָן גוידערס. זיי קויפן איין ברויטן, פליישן, פרוכטן און געמיזעס; זיי ווערן העפלעך באַדינט פון שיינע, יונגע פאַרקויפערינס, וועלכע פאַרמאָגן אַזוי פיל נאַטירלעכקייט און זיסקייט מיט פיל טעם!

ניין, נישט אַמעריקע מיט אירע פון קינדווייז אָן געקינצלט־דערצויגענע פרויען, און דערנאָך צעבאַלעוועטע און דאָמינירנדיקע פרויען, און נישט אָפּילו ענגלאַנד, ווו פרויען זיינען מער נאַטירלעך און נישט אַזוי צעבאַ־לעווטע אַבער היפּאָקריטיש און סעקסועל פאַרדרענגט, קאָן מען זען דעם נאַטירלעכן טיפּ חנוודיקע פרוי, וואָס מען זעט אויף רי בעלוויל.

וואָס דערציילט פער־לאַשעז ?

זונטיק 20 אויגוסט :

מיינע גאַסטגעבער מ. ר. און זיין פרוי, פאַרן היינט לייגן בלומען ביי איר יינגעלעס קבר (זי פאַרט יעדן זונטיק לייגן בלומען. איר צווייטער מאַן, מיין לאַנדסמאַן, טוט איר צוליב און פירט איר אין זיין אויטאָמאָביל גאַנצע פערצן יאָר לייגן בלומען !). איך פאָר מיט כדי צו זען ווי דער באַרימטער בית־עולם זעט אויס, און איך דערזע דאָ אויך דעם בראָך פונעם יידישן חורבן !

דאָ ליגן פיל יידישע קרבנות פון דייטשישער מערדעריי אין פאַריז. זיי ליגן דאָ צווישן נישט־יידן. דאָ זיינען דאָ דענקמאָלן פאַר די אומגע־קומענע פון ראַווענסבריק, און פאַר די געקרייציקטע פון מאָוטהאָוזען. די דענקמעלער שרייען צום הימל און ווען אויף די גרויסע גייסטער פונעם בית־עולם און די קאָמונאַרן ; דאָ איז פאַראייביקט געוואָרן דייטשישע רציחה, וואָס שטייגט איבער אַלע וועלט־רציחות !

איך קוק זיך אַרום צווישן די באַקאַנטע יידישע קברים, יידן, וועלכע איך האָב געקענט פון די דרייסיקער יאָרן אין פאַריז, און איך דערזע מיין ערשטן רעדאַקטאָר פון דער „נייע פרעסע", מוני נאַדלער, וועלכער האָט מיך דערמוטיקט, אַז איך „שרייב שיין" — ער איז אויך דערמאָרדעט געוואָרן פון די דייטשן.

די טויזנט און מער שיינקייטן פון פאַריז

מיטוואָך 23 אויגוסט :

סאַן־מישעל מיט אירע סטודענטן און סטודענטקעס, און אירע קאַפּעען — וווּ נאָך איז פאַראַן אזוי פיל חן, יוגנטלעכע שיינקייט און שאַמפּאַניער־רייץ פון יוגנט מיט ביכער ? וווּ נאָך רייצט אַ קירכע מיטן נאָמען „מאַדלען", וואָס מאַכט פאַרגעסן, אַז דאָס האָט צו טאָן מיט אַ צלם און מיט אַ גע־קרייציקטן יד, וואָס האָט געפירט צו פאָגראָמען אויף יידן... וווּ נאָך גיט אַזאַ לויף אונטער די שאַנז־עליזיי, וואָס שטעלט אַרויס אַ „פיגאַראָ"־צייטונג אין דרויסן, כדי אַרבעטלאָזע זאָלן קענען זוכן אין די אַנאָנסן ? און וווּ נאָך פאַרקויפט אַ בלינדער, גליק דורך אַ לאָטעריע־צעטל ? און יונגע מיידלעך מיט לאַנגע האָר זאָלן זיך נישט שעמען און אַרומגיין פאַרקויפן (ענגלישע) צייטונגען ?

די אָפּענע גרויסע קאָפּע־טעראַסן זיינען צען פּרי נישט באַזעצט. די געסט פון שאַנז־עליזיי שלאָפן נאָך. אָבער אַמעריקאַנער פאַמיליעס איילן שוין צו דער „פּירסט נעשאַנעל באַנק" אויסטוישן טשעקן. און אַ דאַמעלע, אַנגעטאָן אין אַ רויטן מאַנטל, מיט אַ שוואַרצן הוט, לאָזט אין דרויסן, נעבן אַ קאַפע, פאָטאָגראַפירן איר בלאַס, לענגלעך פנימל וויל אַזוי פאַרלאַנגט אַ מאָדע־זשורנאַל.

יונגע פראַנצויזין בעטן זיך ביי איר:

— לאָך, גיב כאָטש אַ שמייכל, מיין האָרץ.

זי איז ערנסט און הערט זיך נישט צו: צען פרי וויל זי זיין ערנסט אויף שאַנז־עליזיי — זי שטעלט מיט זיך פאָר וועלט־מאָדע...

מער בענק, מער טוריסטן און מער לייַדיקגייערס; אַפילו רי באַלזאַק קומט צו לויפן זייטיק, און וויל וויסן וואָס עס טוט זיך דאָ אין אַ פּראָסטן מיטוואָך, שטעלט זי זיך אָפּ ביי אַ שוי־פענצטער פון שיינע עלעגאַנטע פרויען־קלייַדער, וואָס רייצן מיט שטילע און האַרמאָנישע פאַרבן־קאָמבינאַציעס, און זי גייט נישט ווייטער — באַלזאַק־גאַס וואַרט עס זאָלן זיך באַווייזן די דאָמען מיט די אמתע פיגורן, וואָס זאָלן אָנקומן, דערזען, באַוווּנדערן און אָנטאָן די אַרבעט פון שניידערישע פינגער, וויל אַזוי וואָלט באַשריבן דער גרויסער מייסטער פון פאַריזער בירגערטום.

דער „קאָפּענהאָגען"־רעסטאָראַן שטעלט באַצייטנס אַרויס פיין־איבער־געדעקטע טישלעך אויפן הויף און דער קינאָ „דזשאַרזש דער פינפטער" וויל באַלד פרי אַריינשלעפּן מיט אַ בילד פון יאַפּאַנישע גיישאַס; אָבער עס לויפט באַלד אונטער אַ „סעלף־סערוויס"־רעסטאָראַן, וואָס זאָגט צו ביליקע פריַיִס פאַר די, וואָס זיינען נישט פויל זיך אַליין צו באַדינען...

דער „טריומף־טויער" שלעפּט און ציט צו זיך פונדערווייטנס. נאָך מער: ער זאָגט צו פון אויבן אַזאַ פּאַנאָראַמע, וואָס וועט איבערשטייגן די פּאַנאָראַמע וואָס איך האָב געזען פון באַסטיל־טורעם — איז ווי אַזוי קאָן מען „אַרק דע טריאָמף" פאַרשעמען?

נו, באמת, ווער עס וויל זעען די טויזנט שיינקייטן און מער פון דער שטאָט אַפריז, מוז עס זען פון דאָנען, וויל סיי די אַמעריקאַנער און סיי די ענגלענדער בלייבן אויבן שטיין אָן לשון...

בלויז איין יונגע, שיינע מויד, עפּנט דאָס מויל און זאָגט צו איר בחור:

— איך ווער משוגע פון אַזויפיל שיינקייט!

קאָן מען משוגע ווערן פון אזויפיל שיינקייטן? איך וויל פרעגן ביי די אַלע געשניצטע קירכן־שפּיצן, און ביים אייפל־טורעם, וועלכער איז דאָ צוגעקומען שטיל אָנגעטאָן אין שטעק־שיך; ער נעמט באַווייזן זיין

דעליקאטן און קאָמפליצירטן קערפער־בוי, און לאָזט גאָרנישט קוקן צום פאַנטאַזיאָ, און צו די צענדליקער אנדערע היסטאָרישע געבײדעס פון קונסט און קולטור — דער אייפל־טורעם וויל זיין אַ בן־יחיד!

די בריטע בולוואַרן פליסן אַהערצו ווי שטראָמען פון אַספאַלט, זיי טראָגן מיט זיך געדיכטע בוימער ווי שטאָלצע מוידן מיט שיינע קעפ האָר; דער סען האָט זיך דאָ אויך פאַרגנבעט ביי די קנעכל פון אייפל־טורעם, און אַלע בריקן זינגען עפעס אַ ליד פון מענטשלעכער ציוויליזאַציע, און פראַצע, וואָס האָט דאָ אַ מין ספּעציפישן פראַנצויזישן שאַרם.

טרינקען מער ווי האַלבע שעה פון דער שיינקייט, איז אפשר ווי די מויד האָט געזאָגט, צו איר בחור: עס רייצט צופיל די נערוון פון שיינקייט...

די גערטנער אַרום דעם אייפל־טורעם, דערציילן זייער געשיכטע פון לופטיקייט און פאַרנעם; די גרינסן און בלומען האָבן זייערע פאַעטישע אויסדרוקן; איך וועל אויף אַזויפיל פאַרשיכורט, אַז מיר פאַלט איין צו זען, וואָס עס טוט זיך אין געגנט פון מאָנפאַרנאַס — און נעם גיין צופיס.

*

בריטע לופטיקע עוועניוס, פירן צום בולוואַר מאָנפאַרנאַס. דאָ זעט מען אייגנאַרטיקע טיפּן פון מענער און פרויען; דאָ, ביי די קאַפע־טישלעך, זעט מען קלוגע און אינטערעסאַנטע פנימער פון מענטשן, וואָס האָבן צו טאָן מיט מאָלעריי און שרייבעריי. אָבער די קאַפעען ווי „לע דאָם" און „לאַ ראָטאָנדא", טוען וואַרטן אויף זייערע געסט.

באַלזאַק, אָנגעטאָן אין אַ פעלערינע, האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביי בולוואַר ראַספּאַי, און די פראַנצויזישע באַלעבאָסטעס גייען אַזוי פאַמעלעך איינקויפן, און באַטראַכטן די וועלט אַרום גאַנץ געלאַסן. אָט דערנענטערט זיך דער סקוואַר „לׂאָבסערוואַטואַר", און דאָ באַווייזט מען צענדליקער מאָנומענטן פון געשיכטע און קולטור, אין פאָרם פון סקולפּטור־סטאַטוען, און שיינקייטן, פון יונגע לעבעדיקע מאַמעס, און גוווערנאַנטקעס, מיט קינדער, פון די רייכע הייזער אַרום, און פיל סטודענטן וואָס זיצן אין שאָטן און זיינען פאַרטראַכט איבער ביכער...

נו, כאָפּט אַ בליק צו אַ סקולפּטור־אַרבעט ווי אַ פרוי גיט צו טרינקען פון אַ לאָגל, אַ נאַקעטן מאַן, און ער האָלט איר איידל אַרומגענומען מיט איין האַנט; דאָ ליגט אַ שטיק פון פראַנצויזישן לעבנס־ריטם.

איך באַטראַכט די אַנדערע סקולפּטור־אַרבעטן; איך כאָפּ אַ בליק צו דער אַריגינעלער אַרכאַאָלאָגיע־געבײדע, און איך לאָז מיינע פיס מיך טראָגן צום בולוואַר סען־מישעל. דאָ זעט מען ווי אַ יונגע פרוי באַדינט

אַ גאַזאַלין־סטאַנציע, און מלוכהשע געביידעס דערציילן דאָ מיט פלאַקן, צוגעשלאָגענע, וועלכע פראַנצויזן עס זיינען דאָ געפאַלן אין 1944 פון דייטשישע מערדערס; פאַר וועלן באַפרייען זייער וווּנדערבאַר־שיינער שטאָט!

אַ בליק אַריין צו די „הייליקע" אין „נאָטר־דאַם" קאַטעדראַלע, און צו דער פינצטערניש, וואָס לויערט פון בילדער און געשניצטע וועגט (קאַטוי־ליציזם מוז גיין מיט מיסטעריעזער פינצטערניש!), און מען טוט באַוווּנדערן די קונסט־אַרבעטן פון די קאָלירפולע פענצטער, וועלכע מיניען, רייצן און לייכטן מיט בלאָ־גרין־רויט פון פאַרשידענע פאַרמען מאָזאַיק אַרבעטן.

מאָנמאַרט

דאָנערשטיק 24 אויגוסט:

לענגאויס דעם בולוואַר באַרבעס, ביז קלישי, זיצן פיל עלטערע פרויען און מענער ביי די קאָפעען־טישלעך; עס זיצן דאָ פיל אַראַבער פון אַלושיר, און מאַראָקאָ, וועלכע האָבן פאַרדעכטיקטע פנימער, און עס לויערט דאָ, גאַנץ אָפן, פיל זנות און פראָסטיטוציע, נישט פונעם שענערן סאָרט...

די גאַסן און געסלעך באַרגיקע פירן אַלע אַרויף צו דער וווּיסער קירכע „סאַקרע־קער"; די „הייליק־האַרץ" קירכע, נעמט, וווּיזט אויס, אונטער אירע פליגל די אַלע, אַלפאָנסן, האָמאָסעקסואַליסטן, און אַלע מינים פראָסטיטוטקעס; אַ מין יעזוס־דערבאַרעמדיקייט, און מיטלייד צו געפאַלענע, וואָס האָבן זייער געפאַלנקייט געמאַכט פאַר אַ ביזנעס....

פאַרפוצטע יונגע פרויען מיט שיינע פנימער, און פיגורן, שטייען ביי האָטעל־טירן, און קוקן פאַרבייגייענדע מענער אין די אויגן אַריין. זיי רופן נישט. באַלעסטיק נישט, און בעטן נישט, ווי די פראָסטיטוטקעס פלעגן עס טאָן אין פאַריז; זיי דרייען זיך אויף די הויכע קאָרווישע אָפצאַסן (אַלע גאָר הויכע אָפצאַסן פון פרויען־שיך, זיינען קורוויש!) און מאַכן שוין אַזוי, דאָס אַלע טוריסטן, יונג, און אַלט, זאָלן זיי דערזען.

פון די זעלבע אַלטע האָטעל־פענצטער וואָס די בעטן ווערן געוועטשט נאָר אויף פראָסטיטוציע, קוקן אַרויס פיל יונגע מענער מיט וואָנסעלעך, און פיל עלטערע פרויען און מענער; וועלכע האָבן פאַרגעניגן צו לעבן אין דער „ביזנעס"־סעקציע.

דערווייל ווינקט די „מולאַן־רוזש". קינאָ, וועלכע איז געמאַכט אין

פֿאַרעם פון אַ מיל, מיט פליגל. ביי די טישלעך אַרום, איז פיל באַזעצט; און פֿאַרדעכטיקע טיפּן, שטופּן אין האַנט אַריין נאַקעטע פרויען־קאָרטן, און מ׳זאָל אַריינקומען זען „סטריפּ־טיז״, ווי זונות וואַרפן פון זיך אַראָפּ ביסלעכווייז זייערע מלבושים. אַלע אין די אויגן... (אַ וואַזשנע מציאה!)

און צווישן זנות און קערפּער־האַנדל, זעט מען דאָ ערלעך האַנדל און אַרבעט אין אַלע זייטיקע גאַסן: דאָ זיצן אָנשטענדיקע, חנוודיקע פֿראַנצויזן מיט ווייב און קינד, וואָס מאַכן אַן אָנשטענדיק לעבן. די פרויען, וועלכע זיינען מיט שיינע פּנימלעך, נישט געשמירט, זיינען מיט פיל ריין און ראַמאַנטישקייט; זיי פֿאַרמאָגן אַ מין ווייבלעכקייט וואָס מען זעט זעלטן אין אָנדערע לענדער. אָט די פרויען פונעם פֿאָלק, וועלכע מען זעט אין די זייטיקע גאַסן פון אויסגעלאָסענעם מאַנמאַרטר, זיינען אין פאַרגלייך מיט די פֿראָסטיטוטקעס אויפן בולוואַר, אמתע צניעות — אפשר טוען זיי פֿאַרקערפּערן דעם אמתן מיין פון דער קירכע „הייליק־האַרץ״? (סוף כל סוף באַשטייט פראַנקרייך פון דעם סאָרט פרויען.).

אויבן, פון „סאַקרע־קער״, שטיגן, זעט מען אַ רונדיקע פּאַנאָראַמע פון פֿאַריז. אויסער די נאָענטע געסלעך מיט אָנטיקן־האַנדל, קומען אויך אַהערצו צולויפן די גרויסע בולוואַרן אָבער מיט אַן אָנדער גאַנג. די קירכע איז טאַקע אינעווייניק מאָדערניזירט און געמאַכט שיין פאַר טוריסטן; אָבער די פּאַנאָראַמע אין דרויסן איז פֿאָרט מער אָנציענד...

*

און וואָס דערציילט מיין לאַנדסמאַן ש. מיג.?

דער גוטהאַרציקער, אַרויפגעאַרבעטער, און איצט שוין באַלד אַ „יורד״, וועלכער האָט זיך געראַטעוועט בשעת דער מלחמה אויף דער ווישי־זייט, האָרעווט ביים אַרויסגעבן לעדער־מאַנטלען אויסצואַרבעטן, און פֿאַרזאָרגט. אַ פרוי מיט אַ זון, ביי וועלכער ער איז דער צווייטער מאַן. ער לעבט כמעט פראַנצויזיש־מעסיק, ווי טויזנטער אָנדערע אַרויפגע־ארבעטע יידן אין פּאַריז; אָבער, עס איז נישט פראַנצויזיש, און נישט יידיש. בלויז די עסנס און אַן אָרעמע פראַנצויזישע שפּראַך, שטעלט נאָך נישט מיט זיך פאַר פראַנצויזישקייט...

ער, ווי אָנדערע לאָנדסלייט, געפונען נישט צופיל גליק אין פאַמיליע־לעבן...

אַ שאָד צו פאַרלאָזן פאַריז...

פרייטיק 25 אויגוסט:

ניין, עס גלוסט נישט צו פאַרלאָזן פאַריז. אַפילו די אַרעמע גאַסן, מיט די אַלטע הייזער, און שטיינערנע הויפן; אַפילו די אַרעמקייט ביי די אַרבעטער, און ביי האַלב־דעקלאַסירטע עלעמענטן, האָט אין זיך אַ ספּעציפישן חן. דער פראַנצויז בכלל, מיט זיינע שיינע און נישט שיינע זיטן, איז אַ טיפּ וועלכן מען מוז ליב האָבן.

מיינע צוויי האַרציקע לאַנדסלייט ש. מיג. און מ. ריבאַ, פירן מיר צו צו גאָר־די ליאָן, און ניין פרי, רירט די באַן — זי פּאָרט דירעקט קיין מאַרסעיל.

דער צוג לויפט דורך נייע אונטערשטאָטישע אַפּאַרטעמענט־הייזער, און עס שפּרייט זיך אויס אַ וועג פון פעלדער. עס באַווייזט זיך דערנאָך אַ באַרג־קעט געגנט, און צוועלף בייטאָג, קומט די באַן אַן צום וואָקזאַל פון דיזשאָן. עס שטייגן אַיין פיל מענטשן, וואָס רירידן פראַנצויזיש, און ענגליש, און די באַן דערנענטערט זיך צו דער שטאָט ליאָן וווּ עס וואַרט איר אַפּ אַ ברענענדיקע זון.

מער און מער מענטשן אין די וואַגאָנען. גאַנצע פאַמיליעס, וועלכע קומען פון זייערע וואַקאַציע־פּלעצער. מען זעט שיינע פראַנצויזישע וויבעלעך, וועלכע זינען איבערגעגעבן זייערע קינדער, און געזונטע טאַטעס פון די קינדער, וואָס טראָגן דעם יאָך פון פּרנסה.

דערנאָך קומען אַן בערג. בערג האָבן אַ נייגונג צו לויפן, דרייען זיך, אַפּשטעלן, אַרייַנקוקן אין וואַגאָנען, און אָפּציען... זיי באַווייזן זייערע פיגורן, און קעפּ, און לאָזן אַפילו דורך דער באַן דורך זייערע אינגעווויידן־טונעלן. און, יעדעס מאָל ווען די באַן לויפט דורך אַזאַ פינצטערן טונעל, קומט זי אַרויס צו אַ נייער שטאָט, דאַרף און ליכטיקער שיינקייט אַרום. אַזוי לויפט די באַן צו איר ציל, ביז זי דערגרייכט די שטאָט מאַרסעיל.

מאַרסעיל — אַ שטאָט וואָס שרעקט און רייצט...

דער וואָקזאַל שטייט אויף אַ באַרג. קעגנאיבער, גאַנץ ווייט, זעט מען בערג מיט אַנגעשטעלטע פאַלאַצן און שלעסער.

אין טאָל ליגט אַ הייס־גליענדע שטאָט, וואָס שוועבט אירע פּיס אין בלאָען מיטללענדישן ים, צו וועלכער עס פירן די סטאַטוען ביי די זייטן

פון טרעפֿ־אַרונטערגאַנג; זיי וויזן גאַנצע עפֿאָכעס פון פרויען און קינדער, אונטער פראַנצויזישער קאָלאָניאַלער הערשאַפט — וועלכע זיינען היינט זעלבשטענדיק.

עס לויפן גלייך אונטער יונגע און עלטערע משרתים מיט פאַרדעכ־טיקע פנימער, וואָס רעדן פראַנצויזיש, צוביסלעך ענגליש, און נאָך לשונות; זיי רייסן פון מיר די וואַליזקעס און ווילן מיר גלייך באַגליקן מיט האָטעלן, פּענסיאָנען — און וואָס נישט? אָבער איך בין מוחל. איך לאָז מיר גיין אונטן צום בולוואַר און וויל אַליין געפונען אַ האָטעל.

איז, אידער איך האָב צייט צו באַטראַכטן די פנימער, לויפט אונטער אַ הויכע געפֿאַרבטע מויד, וואָס שרייט אויף פראַנצויזיש־איטאַליעניש, און כאַפּט מיר אָן, האַלט מיר ביים אָרעם: זי ווייל איך זאָל איר באַשיצן פונעם הויכן נעגער מיט ווילדע אויגן, וועלכער לויפט צו איר מיט געביילטע פויסטן...

זי שרייט „מיסיע־מיסיע", און בעט מיר איך זאָל נישט לאָזן שלאָגן, און ער דערלאַנגט דערווייל קלעפּ. צי זי האָט אים פאַראַטן מיט נאָך אַ גרעסערן נעגער, ווייס איך נישט; איך פלאָנטער מיר אַרויס און זע אַז די ביידע, צי גאָר אַנדערע פֿאַרשוינען זאָלן ביי מיר נישט אַוועקנעמען די וואַליזעס...

דער עולם אַרום קוקט צו ווי ער דערלאַנגט קלעפּ, און מישט זיך נישט. וויזט אויס, אז אין פראַנקרייך מעג אַ נעגער שלאָגן אַ ווייסע פרוי. דאָ איז נישט אין די דרום־שטאַטן פון אַמעריקע...

אַ האָטעל, נישט ווייט פונעם וואָקזאַל, וואָס גיט זיך אָן אַלס שווייצאַרישער, פון בערן, גיט מיר אַ צימערל גאַנץ אויבן פאַר זעקס פראַנק אַ נאַכט (איבער אַ דאָלאַר); מען מוז, אָבער אין דעם האָטעל־פּענסיאָן עסן איין מאָלצייט אַ טאָג — כדי די האָטעל־אייגנטימער זאָלן האָבן מער פאַרדינסט.

*

דער בארג, וועלכער ליגט ערגעץ־ווייט פון שטאָט, לייכט און פינקלט אַריין מיט פייערלעך צו די גאַסן אין מאַרסעיל, דער הימל האָט אַרויסגע־בראַכט זיין פולע לבנה, און זיך באַצירט מיט אָן אַ שיעור בריליאַנטן אויף זיין גראַנאַט קלייד, פרייטיק ביינאַכט, ווייל ער האָט אַ ראַנדעוווּ מיט דער שטאָט...

די גאַסן זיינען פאַרבנרייך, ליכטיק מיט רעקלאַמעס פון האַנדל, און מיט פריילעכקייט פון גוטמוטיקע מאַטראָזן, וואָס זיצן אינדרויסן אַרום

קאַפּע־טישלעך. די שמאָלע געסלעך און פּאַסאַזשן זיינען אָנגעפּולט מיט מאַטראַזן און סאָלדאַטן, וועלכע קלעפּן צו טאַנץ־פּלעצער מיט נעמען ווי „ספּוטניק“; און פיל אַנדערע, נישט צו שטאַרק־באַלויכטענע געסלעך, שרעקן אַ ביסעלע מיט די פּנימער פון אַלזשיריאַנער, וועלכע שטייען גרופּעסווייז, און ריידן אַ מין שנעלע שפּראַך, וועלכע קייקלט זיך ווי טשוועקעלעך אויף אַ בלעך...

גאַסן־פּרויען פּאַרהאַנדלען מיט קליענטן און טוריסטן, וואָס גייען זאַלבע־צווייט און זאַלבע־דריט, מיט מורא און פּאַרזיכטיקייט. בעטלער וואָס ווילן נישט אָפּטרעטן אַן אַ נדבה, און וואַגאַבונדן מיט לאַנגע האָר. פּאַרשידענע וועש־טראַנספּאָרטאַנטן וואָס זיינען פּאַרהאַנגען פון איין זייט פענצטער ביז דעם קעגנאיבערדיקן, און נאָך מער פּאַרדעכטיקע פּרויען. דאָ איז אייראָפּע, אַפּריקע און דער מיטעלער מזרח אויסגעמישט און פּאַרבונדן — אַ מין ניי־יאָרקער שמעלץ־טאָפּ ציוויליזאַציע אַן אַ פּנים...

אויף לאַ קאַנעביע־בולוואַר, וואָקסן בוימער און צווילינגען. דאָ האָבן די קאָפּענען ווי „רעקס“ און „פּעניקס“ געגעבן אַ שטעל אַרויס צענדליקער טישלעך אינדרויסן און פּאַרנומען דעם בולוואַר.

און ווער זיצט אַלץ נישט ביי די טישלעך אין דרויסן: עס זיצן מאַמעס, וואָס היטן אָפּ זייערע שיינע טעכטער; עס זיצן עלטערע פּאָרפּאָלקן, און עס זיצן יונגע געליבטע, און גאָר אָרעמע מענטשן. דער פּראַנצויז דאָרף זיך נישט פיל אָנשטרענגען אויפצוהאַלטן אַ שיינע באַקוועמע ווויונג — ער פּאַרברענגט אין דער קאָפּע ביי אַ גלעזל ווייַן, ביר און קאָווע; זאָלן אַנדערע היטן זייערע רייכע שטובן...

ווער עס האָט בכלל נישט קיין געלט, און אָזעלכע פּעלט נישט אין פּראַנקרייך, זיצט אויף די מוניציפּאַליטעט־בענק און קוקט נאָך די פייער־רעקלאַמעס פון די קינאָס קעגנאיבער. די לופט איז דאָ ביינאַכט קיל, און מחיהדיק, און די גאַס אַווי לעבעדיק־אינטערעסאַנט.

ביי דער בודקע „אַ פּעטיט דעליס“, שטייען יונגען און עסן סענד־ווישעס, און אַ צווייטע בודקע פּאַרקופּט וויינטרויבן־זאַפּט צו פּערציק סאַנטים אַ גלאָז.

אין אַ ווינקל זיצט אַן עלטערע קלאַשאַרקע מיט דעם קאָפּ אַראָפּ־געלאָזן; זי איז פּאַרזונקען אין אַ טיפן שלאָף אונטערן פּריייַן הימל. איר פּאַרמעגן, אין אַ גרויסן פּאָפּירענעם בייטל, איז אויך פּאַרזונקען אין שלאָף.

אַן אָפּגעלאָזן הויז פון אַן עקאָנאָמישן פּאַקולטעט, ווייזט אַן אויף פלאַקן, ווער עס האָט דאָ אין 1944, פּאַרלוירן זיין לעבן אין קאַמף מיט די

דייטשן, און ביי די מיט טעלעוויזיע־קאַסטנס, אין די שוי־פענצטער, וואָס ווייזן פאַרשידענע פראַגראַמען, קלעפּן צענדליקער מענער.

די רעקלאַמעס, קיאָסקן, שילדן, אויטאָבוס־סטאַציעס און אַפילו די מיסט־קעסטלעך אין די גאַסן, פאַרמאָגן געשמאַק, און זיינען אַרטיסטיש אויסגעאַרבעט. ווי אין פאַריז, אַזוי אויך אין מארסעיל: די גאַס טראָגט אין זיך עפּעס פון פראַנצויזישן, אינדיווידואַליסטישן צוגאַנג, וואָס מען זעט עס נישט מער אין דער אינדוסטריעלער ענגלאַנד, אָדער אַמעריקע. אַפילו דער פראַנצויזישער פאַליציאַנט, זעט שיעור אויס ווי אַ שטיק אַנארכיסט...

שבת 26 אויגוסט:

אַ זוניקער פרימאָרגן. די פראַנצויזן פון מיין האָטעל, און די שכנים פון די געסלעך אַרום, טומלען פון אַ זייגער זעקס אינדערפרי. ווייזט אויס דאָס אָן טומל, קענען אַרעמע מענטשן נישט לעבן; עס שרייט פון זיי אַרויס צאָרן אָדער די פרייד גיסט זיך איבער...

די זון נעמט בראָטן און באַקן. מען מוז גיין אין שאָטן־זייט, אָבער די האַנדלס־גאַסן און די קאַפּענען זיינען גאַנץ פרי פיל מיט מענטשן.

אין די זייטיקע גאַסן, נישט ווייט פונעם פּאָרט הערט מען געשריייען און געוואָלדן; דאָ טומלען די ווייבער און רופן אויס זייערע סחורות: די פראַנצויזישע, און בריטיש איטאַליענישע פרויען, ווייזן זייער קונסט ביים פאַרקויפן פליישן, פרוכטן און גרינצייג — אַפילו סטענגעס צו וויבערישע קעפּ, ווערט דאָ פיל פאַרקויפט, מיט טומל.

דאָ, אין די געסלעך פון עסנוואַרג־האַנדל, שטופּן זיך טויזנטער פרויען און מענער פון שפּאַניע, אַלזשיריע און איטאַליע, מיט אַ געמיש פון נעגערס; דאָ טומלט מען, מען דינגט זיך, און מען לאַכט מיט וויסע ציינער; דאָ הערשט אַ געוואַלטיקער אַפעטיט צום עסן און צום לעבן!

אויף בולוואַר לאַ קאַנאַביע פילט מען אָן די פאָפולערע דעפאַר־טעמענט־געשעפטן. אַ בלינדער שפּילט אויף אַ האַרמאָניע, און אַ יונג שיין מיידל פאַרקויפט פריש־געדרוקטע פאַלקס־לידער.

די אויטאָבוסן, געצויגן דורך עלעקטריש דראָטן, לויפן שנעל, ווי זיי וואָלטן געהאַט עפּעס אַ מיסיע צו דערלייזיקן; און אַזויפיל יונגע מענער, און פרויען, אין די גאַסן, וואָס ווייסן נישט וואָס צו טאָן מיט זייער פרייער צייט...

אין די זייטיקע גאַסן זעט מען פיל פרויען־וואַגאָבונדן מיט זייערע פּעק; די קלאָשארקעס מאַכן אַ טרויעריקן איינדרוק; אַזעלכע אויסגע־וואָרצלטע, אָדער קיינמאָל נישט איינגעוואָרצלטע פרויען, מיט זייער אומעט און וויי, ווי היימלאָזע הינט. ווער קען אָפשאַצן זייער טרויער און פיין?

אָט די פרוי אָן אן אייגן ווינקל, ווען מען זעט איר אין די צענדליקער, ווירקט עס זייער רירנד; פראַנקרייך אונטער געגנראַל דע גאָל, האָט נאָך אין 1961, נישט געלייזט פיל אינערלעכע פּראָבלעמען, איידער זי ווערט אַ גרויסמאַכט...

די פאַראַליזירטע...

אַלייען־גאַס, גאַמבעטאַ, פאַרמאָגט אַ גרויסן אויטאָבוס־פאַרקער. דאָ פון דער סטאַציע, אונטערן פרייען הימל, גייען אָפּ אויטאָבוסן צו פאַרשידענע שטאָט־פונקטן און אויסער דער שטאָט. דאָ זיצן פיל מענטשן פון די ווײַנונגען אַרום, און באַטראַכטן דעם „קום־און־גיי"; דאָ זעט מען פאַרשידענע טיפּן פראַנצויזן פון פאָלק.

זיצט אַ יונג מיידל אַריינגעזעצט אין אַ שטול־ווענגעלע, און אַ דאַרע פאַרזאָרגטע מאַמע, זיצט נעבן איר און קאָרמעט דער 16־17־יעריקער טאָכטער, ווי מען קאָרמעט אַ קליין קינד. דאָס מיידל, פאַרמאָגט אַ שיין, אַ פראַכטפול פּנים; אירע הענט, און פיס, זיינען אָבער געליימט...

די מאַמע לייגט איר אין מויל אַריין און די טאָכטער באַדאַנקט איר אַלעמאָל מיט אַ שיינעם דיקן שמייכל; די יונגע געשטראָפטע מויד, עסט און קוקט זיך אַרום צו זען די וועלט אַרום זיך.

מיטאַמאָל, זעצט זיך צו אַ שיינע געווּקסיקע מויד מיט צוויי קאַרשן־אויגן, און ווילד־צעלאָזענע האָר. און נעבן איר, אויף דער זעלבער באַנק, ווו עס זיצט די מאַמע, און קאָרמעט לעפלווייז איר טאָכטער, טוען אויסוואַקסן צוויי שיינע געזונטע יונגען, און נעמען פלאַטערן אַרום דער צוגעקומענער מויד. די מאַמע פון דעם פאַראַליזירטן מיידל, מאַכט זיך נישט זעענדיק; זי גייט ווידער אָן מיט דערלאַנגען דאָס עסן איר טאָכטער; אָבער איר טאָכטער עפנט נישט איר מויל; זי רוקט אַוועק איר פּנים פון דעם לעפל, און נעמט קוקן, זיך פאַראינטערעסירן, מיט יעדער באַוועגונג פון דער מויד נעבן איר מאַמען און צו די באַוועגונגען פון די צוויי בחורים.

מאַדנע: די געזונטע מויד האָט געגעבן אַ בליק און צוריקגעכאַפט אירע אויגן פון דער פאַראַליזירטער; די צוויי בחורים, האָבן בכלל נישט באַמערקט די עלטערע פרוי און נישט איר טאָכטער; זיי פלירטעווען אָן לאָכן צו זייער פריינדין, און זען נישט מער ווּאָס עס טוט זיך אַרום זיי.

די מאַמע נעמט ריידן, און פאַרעדן: זי נעמט גאָר דערציילן מעשיות

און האַלטן איר טאַכטער געשפּאַנט: זי ווייזט נישט אַרויס איר ווייטאָק, ווען זי זעט ווי איר טאַכטער האַלט אין איין קוקן צו די דריי געזונטע יונגע מענטשן נעבן איר.

די פּאַראַליזירטע האָט פּאַרלוירן איר גוטמוטיקן שיין, פון אירע בלאָע אויגן; זי האַלט אויסגעדרייט איר פּנים, און קוקט כסדר צו די הענט און פיס פון דעם געזונטן מיידל, און זי קוקט מיט א שטיק געבעט צו די צוויי בחורים, וועלכע זענען אַלץ נישט דאָס געליימטע מיידל...

די מאַמע האָט אויפגעהערט ריידן; זי האָט אָפילו מורא צו זען איר טאַכטערס טרויער. זי האַלט איר קאָפּ פּאַרזונקען, און שווייגט...

איין יונגערמאַן, דער מיט דעם אינטעליגענטן פּנים, האָט מיט איינמאָל אַוועקגענומען זיינע לאַכעדיקע אויגן פון דער געזונטער מויד, און זיך אויפגעשטעלט און געגנומען באַטראַכטן דאָס פּאַראַליזירטע מיידל מיט מיטלייד אין זיין בליק. די פּאַראַליזירטע האָט שנעל אַוועקגעדרייט איר קאָפּ פון די דריי יונגע מענטשן, און געגנומען קוקן ווייט; ווייט אַרויף צום הימל, ווי זי וואָלט געזוכט אַן ענטפער, אַדער פּאַרוואָרפן מיט טענות דעם באַשאַפער. דערווייל זיינען די דריי יונגע מענטשן שטיל אַוועק, און די מאַמע איז אַלץ געבליבן זיצן דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזן, מיט דעם לעפל אין דער האַנט...

שבת ביינאַכט ביים אַלטן פּאָרט

די קאָפּעען זיינען באַזעצט פון יונג און אַלט. איין זייט איז פאַרבויט מיט נייע אָפּאַרטמענטן, און אָפּענע טעראַסן. באַלד דערנעבן, טוט אַן אַרקעסטער פון יונגע יאַטן, אָנגעטאָן אין בגדים פון מאַטראָזן, פּאַרווייזן דאָס פּאָלק, וואָס זיצט אויסגעזעצט אויף די בענק. פּראָנצויזן, איטאַליענער און שפּאניאָלן זינגען מיט.

פיל „וואַסער־וועלף", אַלטע מאַטראָזן, זיצן מיט זייערע פאַמיליעס אין די שיפלעך און מען טרינקט. די אַנדערע לוקסוסאָוויע שיפלעך וואָס וואָקלען זיך לייכט איבערן שטיל פּאָרט־וואַסער, זיינען אָנגעשטעלט מיט כל־טוב עסנווארג, און מיט עסערס; עס קוקט צו זיי אַרונטער דער באַסיליקאַר טורעם פון שפּיץ באַרג, און די פּולע לבנה הערט זיך צו, און לאַכט מיט מיט די מוזיק־שלאָגערן.

פּאַרליבטע פּאָרלעך, סאָלדאַטן און פּאַרדעכטיקע פּאַרשוינען; מען

שפּאַצירט פון זייטן פּאַרט, אָדער מען לאָזט זיך איינרעדן צו פּאָרן מיט שיפלעך, אָנקוקן אינדזעלעך, ווי שאטאָ ד׳יספ.

באַבערדלדיקע יונגעלייט פירן מיידלעך ביי די הענט, און אַ מויד מיט לאַנגע בלאָנדע האָר, זיצט נעבן איר בחור אויפן טראָטואַר, און קוקט צו ווי ער צייכנט בילדער. דער מאָלער, אַ יונגערמאַן מיט אַ דאַר פּנים, און מיט אַ פייערל אין זיינע אויגן, האָט שוין באַלד פאַרענדיקט מאָלן יעזוסעס „לעצטן אָוונט־ברויט", און פון „בעללא־וויסטאַ" רעסטאָראַן, לאָכן מיט פריידיקע די ספּאַגעטי־עסערס אַרום פולע שיסלען...

ווייבער שפּאַצירן אַרום, און באַלעקן זיך מיט אייז־קרעם, און די ניסלעך־פאַרקויפער מאַכן אַ טומל. „לע־ראַסביף" רעסטאָראַן, לאָזט אויבן אַרויסהענגען קאָלירטע מייטקעס, און אין „בערלניג סקאַטש־קלוב", קאָלערט מען ריזיקע באַלעמס אַלס ספּאָרט.

אַ שנאַרער גייט פון טישל צו טישל און בעט נדבות, און אַ סימפּאַטישע בלומען־פאַרקויפערין, לייגט פאָר רויזן. אַ יונגער חברה־מאַן שפּילט אויף אַ באַלאַלייקע און וואַרט מען זאָל צוואַרפן מטבעות, און איינער מיט ניסלעך, לאָכט מיט רויטע באַקן און שטופט זיין סחורה אין פּנים אַריין פון די עסערס...

פון „גראַנד־האָטעל בוואָא", קוקט אַרונטער אַ יונג פּאָרל צום פּאָרט. דער באַלויכטענער צימער איז לייִדיק, און צוויי טונקעלע סילועטן אָבסערווירן די שפּיל פונעם לעבן אין דרויסן. דערנאָך שלעפּט דער ער־סילועט דער זי אין בעט אַריין, און עס ווערט פינצטער אין צימער. זיי פאַרלאָזן די שפּיל פון דרויסן, און הויבן אָן אַ שפּיל פון זי־און־ער...

די שיפן און שיפלעך הוידען זיך, און ריידן איינער צום צווייטן, און פירן, דאָכט זיך, ליבעס, ווייל זיי הייסן מיט מענער־ און פרויען־נעמען. זיי ווייסן פיל פון זייערע באַלעבאָטים און פון רייזעס און זיי חברן זיך דאָ כסדר מיט שטיקער אָפּפאַל און שמוץ, וואָס וואַרפן מיסטעריעזע שאָטנס ביים ברעג.

פיל מענער און פרויען, זענען גאָרנישט, און הערן גאָרנישט, ביים פּאָרט, און אויפן בולוואַר — זיי זיינען פאַרנומען מיט זיך. זיי האַלטן די אויגן אַרונטער, און דערזען אַלע לעבנס־טעג, זייערע, ווי זיי וואַלטן מיט זיי מיטגעגאַנגען צופּוס...

אָט גלוסט אַ פרוי קלאָשאַרקע צו שלאָפן זיצנדיק ביי אַ שיינעם ליכטיקן שוי־פענצטער פון פרויען־קליידער; זי קאָן דאָ חלומען, אַז זי מעסט אַלעמאָל אָן אַ צווייט קלייד — און ווערט אַ פרינצעסין... יונגע מיידלעך קוקן אין די פענצטער אַריין און דערזען נישט דער פרוי נעבן

זייערע פיס. אָדער זיי דערזען יאָ, און וויסן אַז אָן שיינע קליידער, ווערט מען אַזוי צעטרעטן ווי די שלאָפנדע פרוי...

אַ מאַן מיט אַ צעאַקערט פנים און טרויער־אויגן, וואָס פאַרמאָגט בלויז איין פוס, ליגט גאָר נעבן אַ בלומען־געשעפט. די דורכגייער אויף צוויי געזונטע פיס, דערזען אים אויך נישט. דער איינפוסיקער, ווען ער פאַרמאָגט כאָטש אַ קינסטלעכן פוס וואָלט געקאָנט זיין גליקלעך.

פון זייטיקע גאַסן הערט מען אַ געפילדער און געשרייען: שפּעט ביינאַכט נעמען די פאַרדעכטיקטע פלעצער איבער מאַרסעיל, ווייל די יונגע פרויען, וואָס האַנדלען מיט לייב, שטייען שוין אין די ווינקלען און וואַרטן אויף קונים, און מאַרסעיל שטעלט צו געגנוג איינזאַמע מענער...

די לבנה, זע איך, קוקט אַריין אין יעדער גאַס און געסל, זעט אלץ, און מאַכט אַ שווייג. מאַרסעיל, מיט אירע בילדער פון שיינקייט, פראַכט, נויט און היימלאָזיקייט, איז ביי דער לבנה נישט קיין נייעס. איך כאפּ נאָך אַ בליק צו די פאַרבנרייכע גאַסן מיט לוקסוס, קאַפע־לעבן, און צו די האַרוואַניע־גאַסן, פון אייראָפּע, אפריקע און אַזיע אין דער שטאָט, און איך גיי צו מיין האָטעל־צימערל ביים וואָקזאַל. די שטאָט רייצט און שרעקט מיט מענטשלעכע ליידנשאפטן און לוסט.

פירט מיך די שיף „ירושלים"

זונטיק 27 אויגוסט:

אַרום אַכט פרי זיץ איך אין אויטאָבוס פון דער „צים"־געזעלשאַפט; איך פאָר צו דער שיף. די יידן אין אויטאָבוס, זיינען אַזעלכע אויסגע־מאַטערטע, מידע, אָפּגעבלאַקירטע, און טיילווייז דערפאַרענע. די פרויען, זיינען אויך מיט צעקנייטשטע פּנימער און מיט מידקייט, פון טראָגן אויף זיך, אַ לאַנגן, לאַנגן גלות...

מען רעדט פראַנצויזיש, יידיש און העברעאיש. מיין ערשטע פראַגע, וואָס קומט מיר אין געדאַנק איז: ווי אַזוי לעבן טאָקע אַלע מינים יידן פון פאַרשידענע לענדער, און קולטורן, אין איין לאַנד, בלויז מיט יידן?

איך נעם טראַכטן, אַז זינט מיין באַווּסטזיניק לעבן, ווען איך האָב מיר אַוועקגעריסן פון חסידישן אָפּשטאַם האָט מיך ציוניזם קיינמאָל נישט געצויגן. די וועלט־ליטעראַטור האָט מיך באַאיינפלוסט צום קאָסמאָ־פאָליטיזם, און מיין געראַנגל אין דער פרעמד פאָר אַ שטיקל ברויט, איז צומערשט געווען מיט סימפּאַטיעס צום „בונד" און דערנאָך צו דער

רוסישער רעוואָלוציע, וואָס האָט געמיינט צו דער יידישער קאָמוניס־
טישער פּאַרטיי, אָבער מיט מיינע „אָפּנויגן". איך האָב געהאַלטן, אַז די
„וועלט־רעוואָלוציע" וועט שוין לייזן די יידן־פראַגע, און איך פלעג אָפּלאַכן
אָדער אָפּווארפן דאָס ספּעציפישקייט ביי יידן, וואָס מיינע פּריינט, די
לינקע פּועלי־ציוניסטן, אין וואַרשע, און דערנאָך אין פּאַריז, פלעגן
ברענגען אויסצוגן פון באַראַוון.

דער ערשטער, וואָס האָט אין מיר דערוועקט אַ ביסל סימפּאַטיע
פּאַר אַ יידיש היימלאַנד, איז נישט געווען טעאָדאָר הערצל, וועלכער איז
צוליב אַנטיסעמיטיזם געווארן יידיש געשטימט, נאָר אַ טוער פון יוניא־
ניזם און סאָציאַליזם אין אַמעריקע, יוסף שלאָסבערג. ער איז אין די
דרייסיקער יאָרן, האַרט פּאַר דער מלחמה, צוריקגעקומען, אָדער דורכגע־
פּאָרן נאָצי־דייטשלאַנד, און אין לאָנדאָן געשילדערט זיינע אייндרוקן. ער
האָט גערעדט ווארעם ווי אַ ייד און סאָציאַליסט. איך האָב געגומען
באַגרייפן, אַז ס׳דאָ עפּעס ספּעציפישעס אין דער יידן־פראַגע, וואָס ווערט
נישט אַזוי שנעל געלייזט אין רוסלאַנד. אָבער, צי אינעם לאַנד פון די
יידישע אבות, דאָרטן ווו עס זיינען הונדערטער יאָרן געזעסן אָפּגעשטאָנענע
אַראָבער, און מיט דער פּאָליטיק פון גרויסמאַכטן וואָס הערשן מיט צעטייל
און רויב — צי מ׳קען אין פּאָלעסטינע צוריק אויפלעבן אַ יידיש פּאָלק,
אין דעם בין איך נישט געווען זיכער. האָב איך אָפּגעשפּאָרט פון מיין
אַרבעט אין נייַ־יאָרקער פּאָבריקן, און געהאָלומט אָנקוקן די יידישע מדינה;
וואָס דרייסטע יידן האָבן מיט בלוט אויסגעקעמפּט אין 1948 — און אָט
שטייג איך אַריין אויף דער שיף „ירושלים".

*

ווי נאָר איך באַטרעט די שיף זע איך אומעטום העברעאישע
אויפשריפטן. אָט איז אַ גרויסע פּאָטאָגראָפּיע פונעם פרעזידענט פון דער
יידישער מדינה, בן צבי. איך מוז זאָגן, אז מיך נעמט אַרום אַ פריידּ!
(בן־צבי לעבט נישט מער).

די שיף איז אַ נייַע, מאָדערנע, און געבויט פון „שילומים־געלטער".
אפשר האָט מען געמוזט אַ ביסל אַרויסרייסן פון די דייטשישע מערדער;
אָפּנעמען אַ טויזנטל פונעם צוגערויבטן יידישן פּאַרמעגן, און העלפן בויען
ישראל — טראַכט איך.

איך באַטראַכט די מאַנשאַפּט: דאָס זיינען פּאַרשידענע פּנימער פון
פּאַרשידענע גלותן. איך זע יידן פון מערב און מזרח אין מאַנשאַפּט־
פּאַרבעריידערונג. מיר האָבן עפּעס געמיינזאַמעס — טראַכט איך. וויפל, איז
שווער צו זאָגן.

איך „בלאָנדזשע" איבער קאָרידאָרן און זאַלן. איך באַטראַכט די מאָדערנע קונסט־בילדער און מאָזאַיק, און איך נעם באַטראַכטן די פאַסאָזשירן:

פאַרשידענע יידן פון אייראָפּע, וואָס זיינען שוין ישראל־בירגער, און זיינען אַרויסגעפאָרן אויף באַזוך. פראַנצויזישע נאַנעס מיט לאַנגע צלמים אויף די בריסטן, זיינען אָנגעטאָן אין שוואַרצן, האַלטן זיך צוזאַמען.

אָט זיינען דאָ בלאָנדע סאַברעס, און ברונעטע סאַברעס; זיי ריידן אַ שנעלן העברעאיש, וואָס איך פאַרשטיי זייער ווינציק. פיל פון די סאַברעס אַרבעטן אויף דער שיף. תימנער יונגעלייט מיט וואָנסעלעך, וואָס אַרבעטן אויף דער שיף, און אַ יונג פון מאַראָקאָ, וועלכער רעדט יידיש. ער האָט אַ יידיש מיידל פון פּוילן פאָר אַ ווייב, דערציילט ער מיר, און קען צוביסלעך פראַנצויזיש, ענגליש, עברית און זיין שפּראַך — אַראַביש. זיי זיינען בכלל פיל־שפּראַכן רעדנער די שיף־אַרבעטער; דער גלות האָט זיי מיטגעגעבן אַ צונג אויף אַלע שפּראַכן...

ביי מיין עס־טיש זיצן צוויי מיטל־יאָריקע מענער, וועלכע לעבן אין ישראל, און אַ סאַברע. דער סאַברע־יונגערמאַן רעדט אַ גוטן יידיש, און קריטיקירט מדינת ישראל. די צוויי עלטערע מענטשן זאָגן אים אין עברית, ער זאָל דאָס נישט טאָן; זיי ווילן נישט דאָס זיינע רייד זאָלן מיר באַאיינפלוסן...

די קעלנערס און די גאַסט זיינען היימיש. נישטאָ דאָ די שייד־ליניע פון באַדינער און פאַסאָזשיר, ווי אויף אַנדערע שיפן. מען וויצלט זיך, מען דערציילט מעשיות, מען איז איין משפּחה. דאָך, אַ ביסעלע רעספּעקט פאַר די פאַסאָזשירן האָבן זיי פאַרט.

די ערשטע־קלאַס מענטשן עסן טאָקע באַזונדער, אָבער ביי אַלע אַנדערע שיף־פונקציעס מישן זיך צוזאַמען די קלאַסן. יידן, נאָכמלחמהדיקע יידן, האָבן צופיל געמיינזאַמעס, דאָס אַ קלאַס־באַריערע פון עטלעכע צענדליק דאָלאָר, זאָל זיי געזעלשאַפטלעך אָפּטיילן. מען גייט, און מען קומט איינער צום אַנדערן. דערוואָקסענע נעמען זיך גלייך צום שמועס, און קינדער פון ביידע קלאַסן, זיינען גלייך פאַרברידערט אין שפּיל.

דער בחור פון מאַנטשעסטער, מיט פּאות און אַ טלית קטן. ער פאָרט אויף צוויי יאָר לערנען אין אַ ישיבה פון בני־ברק. זיין פּנים איז באַוואָקסן מיט אַ קליין בערדעלע, און זיינע גראָבע ליפּן דערציילן פון אַ יונגנמאַן, וואָס האָט נישט לאַנג דערוואַכט צום ווייבער־מין...

ער דערציילט מיר אַ מעשה, ווי אַזוי ער איז פאַרקראָכן אין פּאַריז אויף

שאַנז־עליזיי, און אַז צוויי יידישע חברה־לייט האָבן ביי אים געוואָלט אַרויסגנבענען זיין געלט.

— אַ גנב, אַ יידּ?! — וואָס זאָגסטו דערצו?! — פרעגט ער מיר, אין אַ געשמאַקן יידיש. זיינע עלטערן, זאָגט ער, זיינען אויך געבוירן אין ענגלאַנד.

— קריך נישט וווּ מען דאַרף נישט; אַז נישט וועט מען דיר דעם טלית־קטן אויך אויסטאָן — טו איך אים וואַרענען...

עס שטייט אין דער גמרא...

מיינע קאָיוטע־איינווינער, זיינען: אַ פעסטער מאַן פון גרוזינישע עלטערן, וועלכער איז געבוירן אין ישראל, וועלכער קען נישט קיין יידיש. ער קען בלויז עברית און אַ ביסל גרוזיניש. זיין פרוי און צוויי טעכטערלעך שלאָפן אין אַ צווייטער קאָיוטע. דער יידּ איז שטיל און פאַרשלאָסן. ווי נאָר ער לייגט זיך אַוועק, שלאָפט ער גלייך אין. אים אינטערעסירט גאָרנישט וועד די מיטשלאָפערס זיינען.

איבער דעם גרוזינער, ליגט אַ בלאָנדער סאָברע, מיט אַ שניט אין באַק. ער האָט דאָס געקריגן בשעת דער באַפרייאונגס־מלחמה, און קריגט אַ פענסיע פון דער רעגירונג. זיינע עלטערן זיינען פוילישע, און ער רעדט גאָר אַ גוטן יידיש. זיין ווייבעלע שלאָפט אין אַ צווייטער קאָיוטע מיט וויבעלעך. (עפּעס צעטיילט מען דאָ פרויען און מאַנען באַזונדער...).

אונטער מיין געלעגער צעשפּרייט זיך אַ יידּ פון אַ יאָר אַכציק. ער האָט אַ פעסט רויט פּנים, און אַ גראָע באָרד. ער פאַרנעמט דאָס גאַנצע טישל, שטעלט אָן וואַליזעס און עפּנט פאַרשידענע עס־פּושקעס אינמיטן דער נאַכט. דער יידּ, וואָס האָט געלעבט פופציק יאָר אין ענגלאַנד, פאַרט צו אַ זון. ער קלאַפּט און עפּנט נאָך פושקעס, און פירט זיך ווי ער וואָלט געווען אַליין ביי זיך אין אַ צימער. (50 יאָר אין ענגלאַנד, און זיך נישט אויסגעלערנט ווי אַזוי צו האַלטן צווישן מענטשן!).

פאַרן שלאָפן גיין, האָט מען געדעדט וועגן חורבן, וואָס היטלער און זיינע דייטשן האָבן געטאָן צום יידישן פאָלק. דער פרומער יידּ דערקלערט עס אַזוי:

— די גמרא זאָגט, אַז אַ רשע קען אַ מאָל פועלן ביי גאָט, ער זאָל זיך נישט אַריינמישן, ווען ער, דער רשע, וועט טאָן שלעכטס צו יידן; ביי היטלערן איז אַזוי געווען — גיט דער יידּ צו זיין פרש.

— אַ שיין פשטל, כ׳לעבן: פֿאַרוואָס זאָל היטלער מער פּועלן ביי גאָט ווי אַלע פּרומע יידן פון פּוילן? — פּרעג איך ביי אים.

— איך ווייס נישט; עס שטייט אין דער גמרא. און עס שטייט, אַז מען דאַרף ליב האָבן יענעם ווי זיך אַליין — ברענגט ער נאָך אַ פּסוק.

זע איך, אַז דער יד איז נישט קיין גרויסער למדן; ער ווייס בלויז עטוואָס וואָס עס שטייט אין דער גמרא, און ווייס נעבעך נישט, ווען עס אויסצונוצן... אָט שטעלט ער צו אַ רוישיקן וועק־זייגער אונטער מיין נאָז, אָט קלאַפּט ער כסדר מיט די פּושקעס און מאַכט אַ טומל צוויי־דריי פֿאַרטאָג, מיט לייגן אין מויל אַריין, און האָט זיך ליב, אַפילו ווען דאָס שטערט אַנדערע. מיר דאַכט, אַז פיל פּרומע יידן (ווי פּרומע קריסטן) טוען פֿאַרדעקן זייער עגאָאיזם און אַפילו רשעות, מיט פּסוקים פון דער תורה; זיי ווילן זיך נאָר באַווייזן, אַז זיי ווייסן ווי אַזוי צו ריידן צו גאָט און מיט מענטשן פּרובירן זיי זיך קיינמאָל אויף אַ מענטשלעכן אופן, נישט פֿאַרשטענדיקן...

מאָנטיק 28 אויגוסט:

דער פּרימאַרגן איז גאָלד און בריליאַנטן; דער ים שלעפּט צו זיך די גאָלדענע זון־שטראַלן און צעווארפט פיל פּרייד.

אָבער, איך בין מיד פון נישט שלאָפן. דער אַלטער פּרומער ייד מיט זיינע קענדלעך און בלעכלעך — אַן אַלטער ייד, זאָל האָבן אַזאַ פּערדישן אַפּעטיט אינמיטן דער נאַכט!

אַ קעלנער, אַ פּוילישער חברה־מאַן, דערציילט מיר, אַז די ישׂראל־שיפן קענען נישט קריגן קיין מאַנשאַפּט; די יונגע יידן ווילן נישט פֿאָרן הין־און־צוריק און נישט זען אַ וועלט. דעריבער נעמט מען יוגנטלעכע פון אַנדערע אַרבעטן און מען טרענירט זיי צו אַרבעטן אויף שיפן.

ער זאָגט מיר אויך, אַז ער מאַכט איבער הונדערט דאָלאָר אַ וואָך (אין ישׂראל איז דאָס פיל געלט!); אָבער אין אַמעריקע וואָלט ער פֿאַרדינט צוויי הונדערט דאָלאָר, מיינט ער. נאָר וויפל מען פֿאַרדינט אין אַמעריקע, ווייל ער.

ביי מיין עסטיש זיצן היינט מאַן און וויב, עלטערע מענטשן, וואָס שטאַמען פון טשענסטאָכאָוו. ער איז אַ ברודער פון דער דיכטערין פּ., וועלכע האָלט זיך אַ ביסעלע שטיף... ער איז שוין איבער פערציק יאָר אין ישׂראל און זייערע קינדער, דערציילן מאַן און וויב, זיינען אינזשיניערן.

— איז דאָך גוט! — זאָג איך.

— ניין, עס איז נישט אַזוי גוט. אונדזערע קינדער וואָלטן געוואָלט לעבן אין אויסלאַנד — קלערט ער מיר אויף. זיין וויב שטימט איין.

זיי באַקלאָגן זיך ביידע, אַז דער ישראל־קלימאַט, איז אַ שוועריקייט פאַרשטייען נישט, ווי עס גייט עדר וויץ אין ישראל:

— פאַרוואָס האָט משה רבינו דווקא אויסגעקליבן אַזאַ לאַנד?

ביים עסן באַמערק איך, אַז די ישראל־תושבים זיינען זייער איבער־קלייבעריש און אַ ביסעלע חוצפהדיק צום קעלנער. דער קעלנער איז אַ ניי־געקומענער און זיי זיינען „אַלד־טיימערס"; עס איז די זעלבע מעשה ווי אין אַמעריקע...

אין נעאַפאָל

„זע נעאַפאָל און שטאַרב", זאָגט מען אויף ענגליש; איז, ווען די שיף „ירושלים" שטעלט זיך אָפּ אין דעם פּאָרט פון נעאַפאָל, וויל איך טאַקע זען צי מיט זען די שטאָט, איז שוין נישטאָ מער וואָס צו זען אויף דער וועלט...

מען זעט דאָ פיל קריגס־שיפן און הויבערס און בערג פון אַלע זייטן. מען זעט נייע געביידעס און פיל אַרעמע נעסטן; און די שטאָט קריכט פון בערג אַראָפּ און שוועבט שוין אירע טריט אין וואַסער.

געוואָלד, פונוואַנען נעמען זיך אַזויפיל אַרעמע הענדלער און פאַרמיטלער, מיט אַזעלכע אויסגעדאַרטע און נערוועזע פּנימער?! עס שרייט פון זיי אַרויס דחקות און נויט; דערפאַר רייסן זיי יעדן איינעם ביי די פּאָלעס און טוען אָנבאָטן זייערע סחורות.

באַטראַכט איך די קליינע דאַרע מענער און מיידעלעך מיט גרויסע שוואַרצע אויגן. די זון ברענט, און די פרויען טראָגן שוואַרצע קליידער, ווי זיי וואָלטן געווען אין טרויער. קאָן זיין, אַז דאָס האָט צו טאָן מיט דער קאַטויליישער קירך; פרויען דאַרפן ינשט אויפרייסן די אויגן אין העלע קליידלעך... אָבער, מען זעט פיל פרויען, וואָס האָבן שוין געפאַרבטע האָר — זיי ווילן זיין בלאָנד...

גראָשנדיקע קרעמלעך, גאַסן־טישלעך און געסלעך מיט אַרויסגעהאַנגענע וועש; שמוציקע געבייעס און גרויסע רעקלאַמעס פון „ציט" און „נעטשי"; מענער לייענען די צייטונגען ביי די קיאָסקן, אָן גענלט, און די אַרעם־געדרוקטע זשורנאַלן, טראָגן סענסאַציע־קעפּ.

אַלע דרימלען. מיטאָג־צייט וועט דער שיך־פּוצער און גאַסן־

פֿאַרקויפֿער, נישט טאָן קיין אַרבעט. מען דרימלט ביים שיך־בענקעלע, ביים וועגעלע, מען לייגט דעם קאָפּ אויף טישן און אויך פּיצלעך גראָז אָדער אויף אַ שטיין. מע־ג די זון ברענען און בראָטן; מע־ג דער בלאָער הימל שמייכלען, מע־ג דער ים אַרום און אַרום, שיינען מיט גליק: די געשעפטן, ארבעט און קליינהאַנדל, זיינען פֿאַרמאַכט און פֿאַרהאַקט — צוויי־דריי בייטאָג איז דרימל־צייט! (הלוואי וואָלט דאָס ניי־יאָרק איינגעפֿירט!)

מער גאַסן און מער אַרעמקייט און מער פֿאַרשלאָפֿענע, מידע און אויסגעטרוקנטע מענטשן. איך נעם שוין טראַכטן, אַז אין ישראל מוז אויך זיין אַזוי, ווייל די זון ברענט דאָרט נישט ווינציקער ווי אין נעאַפאָל...

דערווייל אָבער, זע איך נישט די שיינקייטן פון נעאַפּאָל; נישט אין די האַנדלס־געסלעך און אַרעמע אַרבעטער־גאַסן. סיידן ערגעץ הויך אויף די בערג, וווּ עס ווינען די מיטלקלאַס און רייכע מענטשן.

*

זעקס פֿאַרנאַכט טוט „ירושלים" פֿאַרלאָזן דעם פּאָרט. עס וואַקסט אויס אַ פֿאַרזאַמלונג פון ריזיקע אַמעריקאַנער קריגס־שיפֿן, אַלע גרייט מיט קאַנאַנען איינצונעמען אַ וועלט. די זון פֿאַלט אַ פייערדיקע אין ים אַריין און גייט אונטער; לאָזט איבער אַביסל טרויעריקע שיינקייטן בשעת איר אונטערגאַנג...

אַ שוואַרצער ים! די נאַכט דעקט איבער. דער ים טוט אויך אָן אַ שוואַרצן מלבוש און נעמט זיך מיט דעם שוואַרץ־געקליידעטן הימל ביי די ענט. הימל און וואַסער, שוואַרץ־געשלייערט און פול מיט מיסטעריע רינגלען ארום דער קליינער שיף „ירושלים". די שיף זוכט אַ וועג.

די שטערן, וועלכע קריכן אַרויס פון טונקעלן הימל־מלבוש, נעמען פינקלען און אַנווייזן דער שיף אַ וועג אַרויס, אָבער דער האָריזאָנט איז אַלץ פינצטער און פֿאַרשטעלט: הימל און וואַסער האָבן געשלאָסן אַ בונד, זיך פֿאַרייניקט. מענטש מיט זיין שיף איז שוין נישט אַזאַ קנאַקער — מען דאַרף שעפּטשען אַ תפילה צו דער העכערער געטלעכער קראַפט, וואָס לייגט אומעטום איבערן וואַסער און הימל און אין דער שוואַרצער שיינקייט פון דער נאַכט, וועלכע שרעקט מיט אומגעזעענע שרעקן...

דינסטיק 29 אויגוסט:

דער מיטללענדישער ים איז היינט אומרואיק. ער וואַרפט זיך, בייזערט זיך און בריקעט; שטופּט די כוואַליעס און פֿאַרקרומט דאָס פּנים.

עפּעס מאַכט דאָס דעם איינדרוק ווי אַ שיינע פרוי מיט אַ מילד איידל פּנים, זאָל פּלוצלינג נעמען בריקן מיט די פּיס און פאַרקרומען איר געזיכט און ווייזן שלעכטע דערציאונג. אָדער טאַקע, ווי אַן אַמעריקאַנער פרוי, וואָס קריגט אַריין אַ שלעכטן „פּראָווייַדער" (נישט פאַרדינער).

די זון שיינט און שיקט אַרויס אירע מיליאָנען שטראַלן, זיי זאָלן באַרואיקן און גלעטן דעם ים, ווי עס טוט אַ געדולדיקער מאַן צו זיין פאַרצאָרנטער פרוי; די גאָלדענע שטראַלן טונקען זיך, מיניען און שפּרינגען אין וואַסער, כאַפּן אַ שווים; אָבער דער ים לאָזט נישט צו צו זיך; ער שיקט אַרויס מער כוואַליעס, וועלכע לויפן, הויבן און קריכן, ווי עמעצער (אפשר דער ווינט?) וואָלט זיי געשטאָכן אין די פּיאַטעס...

*

דער כוח פון יידיש־לשון. איך רעד צו דייטשישע יידן, צו ישראל־יידן, צו רומענישע און רוסישע און אַפילו צו מזרח־יידן אויף יידיש. יידיש האָט, ווייזט אויס, לייכט געקאָנט ווערן די שפּראַך פון דער מדינה און לשון קודש וואָלט מען באַנוצט שבת און צו תפילות. האָבן די ציוניסטישע פירער דווקא באַוויזן וווּנדער מיט אויפלעבן אַ מאָדערנעם עבֿרית, ווייל דאָס איז די אַלטע שפּראַך פון ציון. קאָן מען נישט קעמפן קעגן דעם. אָבער, פאַרוואָס זאָל יידיש נישט זיין די צווייטע אָפּיציעלע שפּראַך פון גימנאַזיעס און לערן־אַנשטאַלטן? מען וואָלט דערמיט אַריינגעבלאָזן נשמה אינעם יידישן לעבן פון די גלות־לענדער און פאַרשטאַרקט דעם בונד מיט ארץ־ישראל — ווילן דאָס נישט אַזעלכע מענטשן ווי בן־גוריון? פאַרשטייען זיי דאָס נישט?

די חלוץ־פרויען. דער עלטערער דור חלוץ־פרויען, וועלכע איך זע דאָ אויף דער שיף, זעט אויס קלוג, דערפאַרן און סימפּאַטיש. זיי האָבן זוניק־אָפּגעברענטע פנימער און שטאַרקע הענט פון טאָן אַרבעט. זיי האַלטן זיך שטאַלץ און מיט טאַקט. די פרויען, אַזוי גוט ווי זייערע מענער, נאָך פערציק און מער יאָרן, בויען און קעמפן פאַר אַן אייגענער מדינה, האָט זיך געלייגט אַ מין שטעמפּל אויף זייערע פנימער פון באַוווסטזיניקן יידישן שטאַלץ; וואָס איז זעלטן צו טרעפן ביי עלטערע יידישע פרויען אין חוץ־לארץ.

דער אַרכיטעקט ש., אַ רואיק, געזעצט מענטשל, מיט אַ רויט פּנים און גלעלע וואָנסעלעך, דערציילט מיר אַ ביסל וועגן זיין לעבן אין ישראל און וועגן זיין טאַכטער, וועלכע האָט חתונה געהאַט מיט אַן אַדוואָקאַט אין ענגלאַנד. ער איז גאָר צופריידן וואָס זי בלייבט אין ענגלאַנד און ווערט אַן „ענגלענדערין".

דער אַדוואָקאַט פון קראָקע, אַ פעסטער שיינער מאנספּאַרשוין, נישט ווייט פון מיין עס־טיש, זיצט מיט זיין שיינער עגאָאיסטיש־אויסזעענדער פרוי, וועלכע רעדט פויליש צו אירע קינדער; זיי זיינען 21 יאָר אין ישראל און זי ווייל דורכאויס בלייבן אַ „פּאָלאַטשקע". איר מאַן, אַבער, דערציילט פיינע וויצן אין זייער אַ געשמאַקן יידיש און פרעגט מיר, צי מיט פופציק טויזנט דאָלאָר וואָלט ער זיך געקאָנט איינאָרדענען אין אַמעריקע. (אַזוי פיל אַלט־געזעסענע ווילן אַוועק פון ישראל...).

די יונגע סאַברע פ., וועלכע איז אַ לערערין, רעדט ענגליש און יידיש. איר געפעלט שטאַרק פּאַריז. זי שיילט געשווינד פון זיך די קליידער און אָט שפּאַצירט זי אין אַ קאָלירטן באָד־קאָסטיום און ווייזט איר שיינעם קערפּער. אַריינגיין אין שווים־באַסיין האָט זי מורא...

זי האָט ליב צו פלירטעווען און איז זייער קאָפּריזנע. זי באַטראַכט מיר און זאָגט:

— אויב דו האָסט געלט, אַרט מיך נישט וואָס דו זעסט אויס פיל עלטער פון מיר; איך וואָלט דיר געגומען, ווייל דו געפעלסט מיר.

— אַזוי, אויב איך וואָלט געהאַט פיל געלט, וואָלט איך אין די אַראַבישע לענדער געקויפט אַזעלכע זעקס מיידלעך ווי דו ביסט, זאָג איך איר.

אַאידאַ פון אַרגענטינע, האָט געלערנט צו זיין אַ דאָקטאָרשע. זי האָט אַ בלאָס, איידל פּנים, שיינע פיגור און רעדט אַ קאָמישן יידיש. זי האָט בלאָע פּאַרחלומטע אויגן און שאַטין־זיידענע האָר. זי איז 26 יאָר אַלט. אירע עלטערן שטאַמען פון ברעסט־ליטאָווסק און זיינען איבער דרייסיק יאָר אין אַרגענטינע. (איר פּאָטער לעבט נישט מער). טאָ פּאַרוואָס אַזאַ טרויער אויף דעם פּנים פון אַן איידעלער יידישער טאָכטער?

יאָ, זי ווייל זיך אַראָפּריידן פונעם האַרצן: זי האָט גאַנצע זעקס יאָר געהאַט אַ קריסטלעכן געליבטן און ער איז היינט אַ דאָקטאָר; אַבער, זי איז פון אים אַוועק מיט אַ טרויער אין די אויגן און מיט אַ ווייטאָק אין האַרצן...

— ניין. איך וועל נישט הייראַטן; מיינע צוויי שוועסטער זיינען אויך אומפּאַרהייראַט — טוט זי אויפקלערן.

שושנה איז אַ חברטע פון אַאידאַ. זי איז אויך פון אַרגענטינע. זי האָט געלערנט צו זיין אַ דענטיסטין. זי האָט רויטע באַקן, מער פלייש אויפן געזעס און אַ גרעסערן בוזעם ווי איר חברטע. אירע אויגן זיינען אויך בלאָ, אַבער אַן דער חכמה און אַן טרויער ווי ביי דער צווייטער. זי זעט אויס מער עגאָאיסטיש און פויל... ד. ש. האָט שוין געהאַט אַ מאַן;

נישט געקאָנט מיט אים איינשטימען. פאַרוואָס, וויל זי נישט זאָגן. זי באַרימט זיך, אַז זי שטאַמט פון אַ רייכער פאַמיליע...

די ביידע חברטעס, וואָס שלאָפן אין איין קאַבינע און פאָרן דעם גאנצן וועג פון אַרגענטינע צוזאַמען,ווילן בלייבן אין ישראל. אין דער מדינה וועלן זיי זיך שיידן. די איידעלערע פאַרטראָגט נישט פיל דער דיקערער; זי האַלט איר פאַר „צו פראָסט".

מיטוואָך 30 אויגוסט:

וואָס דערציילט דער נעגער פון טרינידאַד?

ער איז הויך, אינטעליגענט־אויסזעענד און מיט זייער אַ שוואַרץ פנים. ער איז דער אייניציקער נעגער אויף דער שיף. (אַן אייניציקער נעגער צווישן ווייסע זעט אויס אימפאָזאַנט.).

ער קומט איצט פון שפּאַניע און עגיפטן; דער דורכשניטלעכער אַראַבער, לויט זיין אינדרוק, איז נישט פאַראינטערעסירט אין דער ישראל־פראַגע.

— איך וויל זען ישראל און הויפּטזעכלעך די קיבוצים; איך וויל זען, ווי אַזוי עס פונקציאָנירט און אַרבעט אַ נייער שטאַט — זאָגט ער מיר.

ער רעדט אַ גוטן ענגליש און זעצט פאָר:

— איך האַלט, אַז ישראל איז אַן אינטערעסאַנטער עקספּערימענט; פיל אַפּריקאַנער לענדער קאָנען דערפון לערנען. (וועלן זיי בלייבן פריינט פון ישראל?).

דערנאָך פרעגט ער ביי מיר וועגן דעם נעגער־פּראָבלעם אין אַמעריקע. איך וויז אים אָן די שוועריקייטן פון לייזן אַזאַ געוואַלדיק פּראָבלעם: וויל נישט אַלע וייסע וועלן אינטעגראַציע און נישט אַלע שוואַרצע וועלן זיך דווקא אויסמישן און פאַרשווינדן וויי אַ ראַסע. עקאָנאָמישע רעכט וועלן זיי אויסקעמפן.

*

אין קאָנצערט־זאַל זינגט מען לידער אויף פאַרשידענע שפּראַכן און אַן אַרקעסטער קלאַפּט. עס טאַנצן יונגע און אַלטע און מען שפּילט אין קאָרטן.

דער הימל אין ים האָבן ווידער געשלאָסן אַ שוואַרצן אָפּמאַך, אָבער די שיף גייט און שניידט איר וועג עקשנותדיק. דער עולם גייט שלאָפן מיט דעם באַווּסטזיין, אַז מאָרגן קומט אָן די שיף צו דעם צוגעזאָגטן לאַנד...

ארץ־ישראל — דאָס לאַנד פון מיינע אבות!

1961־2

דאַנערשטיק 31 אויגוסט:

באַלד פרי איז א טומל, יאָגעניש, פאַקעניש און לויפעניש. אַבער די שיף יאָגט זיך נישט; זי האַלט גאָר אַפּ איר גאַנג. מען גיט צו וויסן, אַז דערווייל איז נישטאָ קיין פּלאַץ פאַר דער שיף ווו צום לאַנדן. ווער עס האָט געגעבן צו וויסן, וועמען — יידן ווייסן נישט אַלע איינצלהייטן, אַבער אַזוי איז עס...

דער הימל האָט דערווייל זיך באַקליידט מיט מילכיקע וואָלקנס און אַ שרעקלעכע היץ נעמט אַרוממאַרשירן איבער דער שיף. אָט באַווייזן זיך נאָקעטע בערג און באַלד קומט אַן אַ פּאָרט־שטאָט מיט דעם נאָמען „חיפה", אַבער אונדז האַלט מען אַפּ אין עס־זאָל, ווו דאָס איבערקוקן און שטעמפּלען די פּאַספּאָרטן גייט פון באַאַמטן צו באַאַמטן.

אין חיפהער פּאָרט, זיינען פּאַרזאַמלט הונדערטער מענטשן. דער געדראַנג, געשרייען, שטופּעניש און פּראָטעקציע ביי קאָנטראָלירער און טרעגער איז גרויס. די היץ טוט דערווייל דושן און באַגיסט מיט שווייס. איך באַמערק דורך די קראַטעס, ווי עס וואַרט מיך אַפּ מיין משפּחה־מענטש מ. אַר., וועמען איך האָב נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה געטראָפן אין דייטשלאַנד, זיין אַ טוער ביי דער פּועלי־ציון פּאַרטיי; ער העלפט שוין געפּינען אַ טאַקסי און ער פּירט מיך צו אים; ווו עס וואַרטן זיין פּרוי און זיינע צוויי יונגאַטשעס. נישט איך האָב אַ געלעגנהייט צו זען דעם וועג ביז תל־אביב און נישט איך זע עפּעס פון תל־אביבער גאַסן; איך זע בלויז, אַז ער פּירט מיך אַריין אין אַ שיינער רייַנער ווווינונג אינעם געגנט בצרון. אַ ביסעלע אַרויס פון צענטער, ווו ער, זיין פּרוי און זיינע צוויי קינדער, איינער מיט אַ ביסל יידיש אין מויל, דער יינגערער מיט בלויז עברית, מאַכן מיר פילן ווילקאָמען אין מדינת ישראל.

עפעס ווי אַ חלום!

פרייטיק 1 סעפטעמבער:

איך גלויב אַלץ נישט, אַז איך בין געשלאָפן אין ארץ־ישראל. איך האָב נישט איינמאָל געהאַט אַזעלכע חלומות, ווי איך בין אין ארץ־ישראל, דאַכט מיר, אַז דאָס איז איינער פון זיי. איך הער טאַקע ריידן עברית און איך זע הייזער מיט פלאַכע דעכער און טעראַסן און אַ בלאָען הימל און נידעריקע פאַלמען־בוימער און נייע פויגל און אַנדערע טויבן און שיינע קינדער און פעסטע יונגען און חנעוודיקע מוידן — אַלץ אַנדערש ווי אין די לעצטע, וועלכע איך האָב באַרייזט, איך גלויב אָבער אַלץ נישט, אַז איך בין, נאָר צוויי טויזנט יאָר זיך אַרומוואַלגערן, אינעם לאַנד פון חומש, וואָס איך האָב געלערנט אין חדר: אָט דער חומש פון געשיכטע, האַרבע דינים פון שטראָף־רייד און מאָראַל — איז עס טאַקע פאַרבונדן מיט דעם הימל און מיט די מאָדערנע הייזער און מיט די מענטשן? איז דאָס טאַקע די מדינה פון די נביאים?

איך הער צו ווי די טונקל־אויסזעענדע תימנער, איראָקער און מאַראָקאַנער, ריידן זייער זינג־עברית, און איך וויל עס פאַרגלייכן מיט דעם חומש לשון־קודש; איך קוק צו ווי מענער שפּאַצירן מיט אָפענע העמדער און אָנגעטאָן אין קורצע הויזן; איך באַטראַכט די בלאָנדע און טונקל־האָריקע פרויען; די געשעפטן, וועגענער, אויטאָס: און איך בין אַלץ נישט זיכער, צי דאָס איז מיין ארץ־ישראל, וואָס איך קען פון דאָוועגען און לערנען, וועו איך בין נאָך געווען ביי טאַטע־מאַמע אין פוילישן שטעטל.

מיין קוזין, זיין פרוי און קינדער, פאַרזיכערן מיר, אַז איך בין אין מדינת ישראל; דערביי נעמען זיי גלייך אויספרעגן וועגן אַמעריקע, וועגן מיינע פאַמיליע־מענטשן און וועגן יידיש לעבן און איך נעם זיך צוגעווינען, אַז איך בין דאָ אין אַ מאָדערנעם ארץ־ישראל; וועלכע איך וועל, ווייזט אויס, באַוונדערן און וועלכע קאָן מיך אַ מאָל, צום גוטן און אפשר נישט אַזוי צום גוטן, איבעראַשן...

שבת 2 סעפטעמבער:

די היץ איז דאָ שרעקלעך. נישט איך קאָן אַרומגיין באַטראַכטן דעם געגנט פון בצרון און נישט איך קאָן עפעס זען אין דיזענגאָף און אַלענבי־גאַסן, וועלכע זיינען פול מיט קאָפּעען, אויפן פאַריזער שטייגער און פול מיט געשעפטן, וואָס זיינען אַלע שבת געשלאָסן. די אינציקע גוטע זאַך,

וואס איך זע אין די גאסן, זיינען די בוימער, וואס לאזן נישט דער זון, אזוי פראנק און פריי ארומגיין און בראטן מענטשן.

איך באמערק יונגע שיינע מיידלעך אין זעלנערישן אוניפארם; זיי זענען אויס קאקעטיש און רייצנד און איך זע מיטליאריקע פרויען, וועלכע מאכן א פיינעם איינדרוק.

די מענער, ווי מענער אויף דער גאנצער וועלט: א ביסעלע אויסגע־מאטערט. די יונגע מענער מאכן א פיינעם איינדרוק. זייער גאנג און האלטונג איז נישט ווי פון יונגע יידן אין פוילן. דא זעט מען א יונגן, שטאלצן טיפ יד; א ייד וואס פילט זיכער אויף זיין אייגענעם באדן!

*

הערשל ר. איז דא! דער לאנדסמאן, חבר און חסיד פונעם זעלבן סטריקעווער שטיבל, ווי‌עלכער איז ערגעץ, בשעת דער מלחמה „פארפאלן" געווארן אין רוסלאנד און דערנאך אנגעקומען קיין ישראל. ער איז געקומען באגריסן זיין לאנדסמאן.

ער זעט אויס אפגעברענט און עפעס קלענער, ווי איך האב מיר פארגעשטעלט. זיינע גראע אויגן דערציילן פון דערפארונגען און ליידן, אבער זיין קאפ האר איז כמעט ווי נישט פארמינערט. דערווייל איז ער געבליבן אן א פרוי און ער לעבט פון אן אייגענעם דרוקערייי־ווארשטאט. א מחיה צו באגעגענען אזא נאענטן פריינד.

א, וויפל זכרונות עס שווימען אויף פון אסטראווע און פון זיין פאמיליע. ווי איך פלעג אים מקנא זיין, ווייל זיין טאטע לאזט אים שפילן פידל און ער דארף נישט טראגן קיין חסידישע קליידער. און די מעשה מיט קינא־בילעטן, וואס ער האט מיר צוגעשטעלט פון זייער דרוקערייי און איך האב געפונדעוועט א האלבער שטאט יונגען, זיי זאלן קאנען גיין אין קינא אריין...

איך גיב אים איבער א גרוס פון זיין איינציק־געבליבענעם ברודער אין פאריז און מיר שמועסן ביז האלבער נאכט.

דינסטיק 5 סעפטעמבער:

גאסטפריינטלעכקייט: איך פאר אפגעבן א גרוס פון פאריזער יידן, צו א משפחה אין פתח־תקוה. דערווייל ווער איך באפריינדעט מיט א דארן, אויסגעמאטערטן יידן אין אויטאבוס, ווי‌עלכער איז א שותף צו א קליינער פארמעריי, נישט ווייט פון פתח־תקוה. דער ייד מיט זיין גוטמוטיקן שמייכל און מאזאליעס אויף די הענט, איז 28 יאר אין ארץ־ישראל און איז צופרידן פון טאן ערד־ארבעט. ער דערפרייט זיך מיט א „היימישן

מענטשן" און פֿאַרבעט מיר גלייך צו קומען זיין ביי אים עטלעכע טעג. ווו נאָך, ביי יידן, טרעפט מען אַזאַ גאַסטפֿריינטלעכקייט? (ביי ניי־יאָרקער יידן, זיכער נישט).

אַזוי אויך דער גאַסט־געבער, וועמען איך ברענג אַ גרוס. דער מאַן פון אַ יאָר עטלעכע פערציק, האָט אַ שיינע הייזקע און אַ פרוכט־גאָרטן און זיין אַרבעט איז אַ פֿאַבריק־פֿאַרוואַלטער; אַ מין באַאַמטער אין אַ פֿאַבריק אַריינגעשיקט פון דער רעגירונגס־פֿאַרטיי, מפֿא"י. ער און זיין פֿרוי זיינען מיט וואַרעמער פֿריינטלעכקייט.

מיטוואָך 6 סעפּטעמבער:

היינט האָב איך באקענט נאָך אַ "צווייטן" קוזין, אָדער מיינעם אַ קוזינס אַ זון, וועלוול אָר. איך פלעג צו אים שרייבן בריוו און שיקן פון צייט צו צייט אַ "קער"־פּעקל און נישט געווּסט ווי אַזוי ער זעט אויס. נו, איז ער אויפגעשוומען אַ דאַרער, נישט הויכער, אַן אויסגעמאַטערטער פון זיין סטאַלעריי־אַרבעט און פון זיינע איבערלעבונגען אין רוסלאַנד און אין דייטשע לאַגערן; אָבער מיט אַ געוויסע אידלקייט אין זיין ריידן און באַנעמען. אַפּילו זיין רעליגיעזער אַרט לעבן אין שטוב, מיט ווייב און קינד, פֿאַרמאָגט אויך אַ מין צניעות פונעם פּוילישן שטעטל...

ער אויך: ער ווייל איך זאָל שוין אַריינקומען ווּוינען ביי אים אין דער נישט צו־גרויסער ווּוינונג, אַרויס פון תל־אביב, צווישן מזרחי־מענטשן; ער וויס גאָרנישט, אַז איך האָב ליב דאָס פֿרום־יידישע לעבן אַ ביסעלע פונדערווייטנס...

דאָנערשטיק 7 סעפּטעמבער:

דער לאַנדסמאַן ב. צ. מאַרק איז דער זעלבער וויצלער ווי אַ מאָל אין שטעטל. מער נישט: זיינע וויס־גראָע האָר פּאַסן נישט צו די חכמות. אַ מענטשן מיט אַזאַ בכבודיקן אויסזען אין אַן אייגן געשעפט, דאַרף האַלטן מער "פּאַסאָן". אָבער, ווען ער דערזעט אַ לאַנדסמאַן פון אַ מאָל, ווערט ער צוריק יונג און ער ברענגט אַרויס זיין יוגנטלעכער שטיפערישקייט; עס וואַקסט ווידער אויס אונדזער שטעטל...

דער זעלבער ב. צ. מ. האָט צווי דערוואַקסענע קינדער, לעבן זיי גאָר אין אַמעריקע. דער טאַטע איז גאָר צופֿרידן פון דעם. עפּעס, דוכט מיר, נעמט עס שוין באַלד אָן אַ מין "קראַנקהייט" ביי פיל ותיקים; זיי ווילן האָבן זייערע קינדער אין אַ "מער זיכער" לאַנד, אָדער: ווו מ'קאָן פֿאַרדינען מער דאָלאַרן...

*

ח. סלאָמ., וועלכער האָט אין שטעטל געלעבט אין אַן אַרעמער דירה, מיט טאַטע־מאַמע, ברידער און שוועסטער, איז איצט דאָ עטלעכע יאָר אין דער מדינה, פון פוילן און לעבט דאָ אין אַ פיינער דירה נעבן דער באָרימטער דיזענגאָף־גאַס. דער שניידער האָט מער השגות צום לעבן, ווי פיל אַנדערע...

ער מאַכט דאָ גוט־שניידעריי פאַר די געשעפטן און זיין פרוי, אַ שוועסטער פון זיין אומגעקומענעם ווייב, העלפט אים צו. די צוויי יונגע בלאָנדע זין זייערע, האָבן אַ שטיק פון פוילישער לאַנדשאַפט אין זייער בליק — אַ שטיק „יעשטשע פאָלסקאָ".

געווייס ח. ס., ווי זיינע צוויי ברידער, וועלכע זיינען נאָך אין פוילן, האָט אויך אַוועקגעגעבן יארן „פאַר דער זאַך". מ'האָט אים געהאַלטן פאַר אַן אויפריכטיקן חבר. (ער פלעגט ברענגען „נאָך אַ בלימעלע" פון קאָפּיטאַליסטישער הערשאַפט...).

איז וואָס איז פאָרט געבליבן פון קאָמוניזם, ביים חבר ח., נאָכן אָפּזיין יאָרן אין רוסלאַנד אונטער סטאַלינען און דערנאָך אין גאָמולקאָ־פוילן?

— קאָמוניזם, פרעגסטו? דו ווילסט וויסן, ווי אַזוי מען בויט קאָמוניזם מיט פאַלשקייט און גניבה? נישטאָ אַזאַ זאַך! זייער וועג פירט נישט צו קאָמוניזם! — זאָגט ער.

ווערט אַ ביסעלע ביטער אויף דער נשמה. ח. איז נישט קיין פאָרגרעבטער טיפּ; ער האָט צוגעזען, ווי אַזוי קאָמוניזם אין רוסלאַנד און אין פוילן זעט אויס אינעם טאָג־טעגלעכן לעבן — איז ווי אַזוי וועט כרושטשאָוו בלאָפן די וועלט?

שבת קומט אָן...

פרייטיק ביינאַכט 8 סעפּטעמבער:

ווען שבת נעמט אַראָפּנידערן און איינעמען תל־אביב, מוז געשעפט און פאַבריק ווערן געשלאָסן. די שטאָטישע פאַרקער־קאָמוניקאַציע איז אויך אָפּגעשטעלט.

איך זע, אַז מיין קוזין מ. א. דער מפ"מניק, וועלכער אַרבעט אין קופּת־חולים פון דער הסתדרות, איז נישט צופרידן דערפון. פיל פרייע יידן פון אַנדערע פאַרטייען זיינען אויך נישט צופרידן; עס שטערט צו גיין,

ד. ה. פֿאַרן באַזוכן פֿאַמיליע־מענטשן און האָבן אַ ביסל פֿאַרגעניגן דעם איינעם רו־טאָג שבת.

אמת. דער וואָס געפֿינט נישט די אַמאָליקע יידישע מנוחה, פון שבת־רו; דער וואָס וויל אַרויס פון זיין ענגן פֿאַמיליע־קרייז אַדער האָבן פֿאַרגעניגן פון אַ קינאָ־בילד אַדער טעאַטער, דעם שטערט די שטילקייט פון האָנדל און אַרבעט אָפֿשטעלעניש. אָבער מיך, מוז איך מודה זיין, רייצט אַזאָ מין אַנדערשקייט פונעם הו־האַ וואָכעדיקן אויסזען; עפּעס פיל איך, ליגט דאָ אַ שטיק געטלעכקייט פונעם חומש, וועלכעס פֿאַרשענערט און פֿאַראיידלט אונדזער לעבן; און דווקא אינעם זעקסטן טאָג, ווען גאָט האָט זיך „אָפּגערוט" פונעם וועלט־באַשאַף. (הלוואי וואָלט אַמעריקע צו דעם דערגאַנגען.)

*

איך ווייס נישט צי די אגודה און מזרחי אין ארץ־ישראל, וועלן נישט וועלן דאָס אויך באַקעמפן; דערווייל אָבער האָבן פעסטע יונגען, שאָפערן פון אויטאָמאָבילן, באַשלאָסן, אַז זיי קאָנען פירן מענטשן צו פֿאַרווייַלונגען און פֿאַמיליעס — אויב מ׳וועט זיי צאָלן אַ גרעסערן פרייז ווי אין מיטן דער וואָך. (אַז עסן חזיר, זאָל רינען פון מויל...).

זיצן מיר דריי לאַנדסלייט אין אַזאָ אויטאָמאָביל, וואָס נעמט אויף צום „צפון" און עס זיצן אין צוויי יונגעלייט סאַברעס. איינער מיט אַ פּיצעלע בערדעלע, ווי ביי אַ ביטניק און דער צווייטער, אויך נישט מיט אַ צו פיל אינטעליגענט פּנים. יעדער צאָלט אין צו 35 אגורות און מען דאַרף פֿאָרן, אָבער איינער פון די סאַברעס, דער מיט דעם פֿאַרביטערט פּנים נעמט שרייען, אַז דער שאָפער האָט אים נישט געגונג אַ רעשט געגעבן פון דעם פונט... אַ וואָרט, צו אַ וואָרט, ווייל דער שאָפער איז אויך נישט קיין מפיל־קינד רופן אים די צוויי סאַברעס אַרויס: זיי ווילן אים אַנלערנען...

איך קוק צו אַזאָ מין סאַברע־סצענע אין מדינת ישראל, גראָד פרייטיק צונאַכט, ווערט מיר אַ ביסל פינצטער פֿאַר די אויגן. פֿרוביר איך מאַכן אַ שפּאַס און פֿאַרגלעטן די זאַך אין מאַמע־לשון, מיינען גאָר די סאַברעס, אַז איך מאַך שפּאַס פון זיי און זיי רופן מיך אַרויס: זיי ווילן דעם טוריסט רייבן אַ מאַרדע לכבוד שבת.

קוים אין צרות האָבן מיינע צוויי לאַנדסלייט איינגעשטילט דעם שבת־פלאָקער. איך בין געבליבן זיצן נאָכצוקלערן (מורא געהאט אַרויסצוריידן אפשר איז דער שאָפער אויך אַ סאַברע...); ווען יונגען געווינען זיך צו און זיינען גרייט צו שלאָגן אַראָבער, ווייל אַזוי פֿאַדערט מדינה־

גרייטקייט, ווילן זיי דערווייל כאַפן אַזוי אַ ביסעלע שלעגעריי. די הענט בריען זיי...

*

געווען חלוצים. זיצן עטלעכע לאַנדסלייט ביי ש. פון דער היים ראַזע. און דערציילן פון אַמאָליקע צייטן אין פוילן, ווען זיי זיינען געווען אויף הכשרה־אַרבעט. דער באַלעבאָס פון דער שיינער ווּוינונג אין „צפון", האָט באַווּיזן זיין „דייטשקע" צו פאַריידישן און פאַרהיימישן, אַזוי: אַז זי איז אויך איינע פון אונדזערע... בלויז איך, דער גאַסט פון אַמעריקע איז געווען אַ פרעמדער צו דעם חלוץ־לעבן; דעריבער הער איך צו און איך וויל דערגיין: איז נאָך עפּעס פאַרבליבן פון זייער אידעאַליזם אין זייערע נשמות? איז נאָך עפּעס דאָ ביי זיי פון שומר־הצעיר גייסט?

דריי זיינען מפּ"מניקעס. איינער אַ ביסל אַן „אויסגעלינקטער", צוליב זיין קעגנערשאַפט צו בן־גוריון און „ביוראָקראַטן־פאַרטיי", מפּא"י; זיי אַלע האָבן צו דערציילן שיינע עפּיזאָדן פון די דרייסיקער יאָרן אין פוילן, ווו זיי האָב געטאָן שוועריע צוגרייטונגס־אַרבעטן און ווי אַזוי די באַלעבאַטישע טעכטער, וועלכע זיינען אַ מערהייט אַריין אין דער באַוועגונג, וויל דאָ זיינען געווען באַלעבאַטישע יונגעלייט און צוקונפטיקע חתנים (ווי אַ מערהייט מיידלעך טרעטן אַריין אין די אַמעריקאַנער אוניווערסיטעטן, למשל), האָבן זיך געלאָזט „פאַרפירן" און ווי אַזוי מ'האָט געלעבט הונגעריק און פאַרלייזיקט...

צום בעסטן איז מיר געפעלן געווּאָרן ווי ש. האָט דערציילט פון זיין טרעגעריי־אַרבעט אַלס חלוץ. אין שטעטל האָט קיינער נישט געהאַלטן פון אים; ער האָט געהאַט אַ „פאַרשטאָפטן" קאָפּ. דאָך אין אויסלאַנד האָט ער אַ דאַנק זיינע פאַרמעגלעכע עלטערן, געקריגן בילדונג, און איז הייבט אַ מיטאַרבעטער אין מפּ"ם־אויסגאַבעס. ער באַרימט זיך אָפילו, אַז ער האָט, לעבנדיק נאָך אין אויסלאַנד „געגעבן" אַ לאַנדסמאַן אַ ליטעראַרישע פרעמיע — אַזאַ דעה האָט ער געהאַט...

איז ביי זיי, ביי די פאַרטיי־באַאַמטע פאַרבליבן עפּעס פון אַמאָליקן אידעאַליזם? שווער, זייער שווער צו זאָגן...

זונטיק, ערב ראש השנה, 10 סעפּטעמבער:

דער וועג צום קיבוץ „גן". זיבן אינדערפרי זיצן מיר (מיין קוזין מ. א.) און איך גייען אריין אין אויטאָבוס, וואָס איז איבערגעפאָקט. פאַרשידענע טיפּן עלטערע און יונגע יידן און יידענעס און אפילו אַן אַראַבער אין זיין אַראַבישן הילוך, איז אויך אינמיטן. די מערהייט יידן

ריידן עבֿרית. מען הערט אֶבער גאַנץ פיין קלינגען, מאַמע־לשון דער אויטאָבוס לויפט דורך שטעט ווי רמת־גן, כפר־סבא, תל מונד און עפולה, אַ וועג אַ זאַמדיקער מיט כמעט פרימיטיוו פלעצער און מאַראַנצן־פרדסים, אַראַבישע דערפֿער מיט שטיינערנע הייזער און מער מאָדערנע אַראַבישע הייזער; און מען זעט אַראַבישע פרויען מיט לאַנגע קליידער אַרבעטן אויף פעלדער.

דער וועג פון עמק, ביים טייך כנרת אין טבֿריה איז באַרגיק און שיין. דערנאָך נעמט אָנקומען אַ פּאָנאָראַמע פון שטיינער איבער שטיינער; דער אויטאָבוס שלעפּט זיינע רעדער־פּיס העכער און העכער און דער ים כנרת שלעפּט זיך אויך מיט...

עס ציען זיך רערן. די רערן, פֿאַרלייגטע אויף שטיינער־פּעלדער, פירן וואַסער צו שטיקער באָדן, וועלכע מ׳האָט אַרויסגעריסן פונעם שטיינערנעם באָדן. אָט קומט אונטער אַ ישוב, אַ קליין וועלדל און אַפילו שטעטלעך, וועלכע האָבן זייערע נעסטן צווישן שטיין און טרוקענעניש. אַ געוואַלטיקע פּיאָנערישע אַרבעט איז דאָ געווען אַרײַנגעלייגט; די לײדיקע בערג אַרום קוקן מיט קנאה און וואַרטן אויך אויף מענטשלעכער פּראַצע.

אַ שטעטל ראש פּינה און ווידער לײדיקע בערג. עס קומען אָן עטלעכע קאָרן־פּעלדער און מער נאַקעטע בערג; ווידער ווײַנטרויבן און עפּל־בוימער, וועלכע מ׳האָט מיט געוואַלד דאָ פֿאַרפלאַנצט און געבענטשט זיי זאָלן וואַקסן און אָט וואַקסט גאָר אויס אַ שטאָט צופּוסנס די שטיינערנע בערג און רופט זיך „קרית שמונה" — ווייל אַכט העלדן האָבן דאָ אַוועקגעגעבן זייערע לעבנס.

אין טאָל זעט מען פיל פּעלדער מיט נידעריקע עפּל־בוימעלעך, וועלכע זענען אויס ווי קליינע קינדער, וואָס שטעלן נישט דרייסטע טריט צווישן שרעקעוודיקע שטיינער־בערג. דאָ זיינען פֿאַראַן קינסטלעך־געגראָבענע וואַסערלעך, וווּ עס האָדעוועט זיך פיש פֿאַר די קיבוצים און שטעט. דער אויטאָבוס קומט צו אַ ישוב פון נייע הייזקעס, אַרומגערינגלט פון בוימער און מיט שמאָלינקע טראָטוּאָרן און דאָ אין דער שטילקייט, וועלן מיר אויפגענומען פון משפּחה־מענטשן, וווּ מיר ווילן פֿאַרבלייבן די צוויי יום־טוב־טעג.

*

מיין קוזין איז צוריקגעפֿאָרן אַדער געפֿאָרן ערגעץ־וווּ אויף וואַקאַציע; און איך, נאָך צוויי טעג „בלאָנדזשען", צוקוקן זיך, אויספֿרעגן און

באטראכטן אַ לעבן אין קאָלעקטיוו פונעם קיבוץ „גן", באַשליס צו ווערן איינער פון זיי, כאטש אויף עטלעכע וואָכן און צוזען ווי אַזוי אַזאַ מין לעבן אַן אויסנוצערס און אַן גענלט, אַן אמתע קאָמונע־לעבן — טוט פונקציאָנירן אַן קאָמיסאַרן...

קיבוץ־„גן"־נאָטיצן

מיטוואָך 13 סעפטעמבער:

אַ פרעכטיקע פאנאָראָמע צווישן נאַקעטע „וויילדע" בערג אין גליל עליון. די גרענעצן פון סיריע און לבנון, זיינען גאָר נאָענט. אַרום און אַרום אויבן און אין טאָל, זיינען דאָ ישובים, יידישע און קיבוצים.

אין דעם קיבוץ לעבן פינף הונדערט נפשות. איבער צוויי הונדערט זיינען דערוואַקסענע. אַלע אַנדערע זיינען קינדער און יוגנטלעכע פונעם קיבוץ און קינדער, וואָס האָבן זייערע עלטערן אין שטאָט, וועלכע צאָלן פאַר זייערע קינדערס אויפהאַלטן און דערציאונג. די דערציאונג, לויט ווי איך פאַרשטיי און הער, איז אַ סאָציאַליסטיש־ציוניסטישע דער קיבוץ איז אַנגעשלאָסן אין שומר הצעיר.

*

טונקל־האָריקע און אַ ביסל בלאָנדע. יונגע טאָטעס און מענער מיט גראָע האָר, וואָס האָבן דערוואַקסענע קינדער אין קיבוץ. די עלטערן, די טאָטעס און מאַמעס, זיינען מיט פנימער פון פוילישע און גאַליציאַנער יידן; עס זיינען אויך דאָ ליטווישע און אונגאַרישע יידן, וואָס רייַדן כמעט אַלע אַ בעסערן אָדער באַגרענעצטן עברית און וואַרפן אַריין פיל יידישע ווערטלעך; זיי לעבן שוין צוזאַמען איבער צוואַנציק יאָר און פון אַ „דזשונגל" און מאַלאַריע־פלאַץ, ווי זיי דערמאָנען, איז היינט דער קיבוץ „גן" אַ ריין, ציכטיק און פרוכטבאר פלאַץ, ווו עפל און פיש געפינט זיך געגוג צו שפייזן דעם קיבוץ און פאַרן פאַרקויף אין שטאָט אייגצוקויפן אַנדערע עס־אַרטיקלען און קלייַדער. די מענער און פרויען, אַ מערהייט אין די פערציקער און פופציקער יאָרן, זענען אויס, אָפגעברענט און פאַרהאַרטעוועט. אַ מערהייט האָבן גלייכע פלייצעס; די קינדער זיינען שיין, גלייך און געזונט — אַ מחיה זיי אָנצוקוקן.

אַ מאָדערנע ווירטשאַפט ביי די הינער און קי; מאָדערנע מאַשינען אויף די פעלדער און הייס וואַסער אין די שטובן דורך שפּיגל־גלאָז אויף די דעכער. מאָדערנע מעבל, ראַדיאָס און ביכער־שענק; אַ שפּריץ־באָד

אין יעדער ווּוינונג און די פּאַרטיי־צייטונג „על המשמר" אויפן טיש. (אָט דאָס זעט ביי מיר אויס מאָדנע: אַלע לייענען אײַן און דער זעלבער מפּ"ם טאָג־צייטונג: ביי כּמעט אַלע די זעלבע ביאַליק־ביכער!) חפצים און פּריוואַטע זאַכן, איינגעקויפּטע אָדער דערהאַלטענע מתנות, טוען אַ ביסל ענדערן די גלייכשטעלונג פון די אינעווייניקסטע ווּוינונגען; עפּעס ליגט דאָ אַ מין הויכע קולטור מיט אַ געמיש פון פּרימיטיווקייט...

*

יעדער איינער און איינע איז אויף זיין און איר פּלאַץ. די אַרבעט ווערט פונאַנדערגעטיילט; יעדער און יעדע טוט וואָס ער קאָן בעסער, אָדער צו וועלכעס ער אָדער זי איז פּאַיקער. די קינדער דערציט מען באַזונדער, זיי שלאָפן ביז 18 יאָר אין אַלגעמיינע צימערן, יינגלעך און מיידלעך; און זיי עסן באַזונדער — נישט מיט די עלטערן אין חדר־האוכל.

די, וואָס באַזיצן מער ענערגיע און מער איניציאַטיוו אַרבעטן דאָ שווערער. די וואָס זיינען פלעגמאַטיש און אַ ביסל פויל, באַוועגן זיך לאַנגזאַם און קריגן אויך לויט זייערע באַדערפענישן — אָבער אַלע מוזן דאָ אַרבעטן! אַפילו די קינדער געווּוינט מען צו ביסלעכווייז צו אַרבעט. נישטאָ דאָ קיין פּאַראַזיטן.

מען יאָגט נישט, מען טרייבט נישט און מען באַפעלט נישט; מען קאָן אַפילו אַפּעלירן קעגן אַן אַרבעט־צוטיילונג און טוישן די צייט פון אַרבעט. עס זעט אויס, אַז דאָ איז אַלץ געבויט אויף צוטרוי פון לאַנגע יאָרן אין אײַנע פּאַרטיי און אין אײַן קיבוץ; כיטרעקייט, עגאָאיזם, אַוועק־שטופּן יענעם, כדי צו דערגרייכן אַ בעסערע פּאָזיציע און וועלן אָנזאַמלען וואָס מער, איבערצולאָזן פּאַר ווייב און קינדער און פּאַר קינדס־קינדער, איז דאָ נישטאָ — דער יחיד ווערט דאָ באַשיצט פון קאָלעקטיווער אחריות און דער קאָלעקטיוו דערוואַרט יחידישע אחריות צום קאָלעקטיוו. אַזוי זעט עס אויס. אמתער קאָמוניזם!

*

ווי אַזוי ווירקט דער פּריוואַטער מושב און שטאָט מיט פּריוואַט־אייגנטום און עקספּלאָאַטאַציע? ווי אַזוי נעמען זיי אויף אין טייטשן אויס דעם לוין־סיסטעם אין סאָוויעט־רוסלאַנד, וואָס איז נאָך אַלץ „דאָס לאַנד פון סאָציאַליזם", פּאַר די מפּ"ם־מענטשן פונעם קיבוץ „גן"?

דער קיבוץ, ווי פיל אַנדערע שומר צעיר־קיבוצים, טוען זיך באַנוצן מיט פּרעמדער אַרבעט אין זייערע פּאַבריקן אויסערן קיבוץ אין סעזאָן־צייט אין קיבוץ — ווי אזוי לייזן זיי אַזעלכע פּראָבלעמען?

טוט מען פאַוואַריזירן געוויסע קינדער (פון די אַנפירער) און מען שיקט זיי אין שטאָט שטודירן? האָבן די יונגע מענטשן אַ פאַזיטיווע באַציאונג צו קאַלעקטיוועס אַרבעט און ווייזן אַרויס גענוג איניציאַטיוו?

איך שטעל די אַלע פראַגן צו פאַרשידענע פירער פונעם קיבוץ, אָבער זיי מיידן אויס צו געבן אַ ריכטיקן ענטפער. מען האַלט מיך פאַר אַ „דרויסנדיקן" און מען האָט צו מיר נישט צופיל צוטרוי, הגם איך טו שוין אַרבעטן אין קיבוץ און פאַרדין אויף מיין ברויט...

בלויז איינער, מיין לאַנדסמאַן ד., וועלכער איז דער אויפזעער איבער די פיש און פירט די פיש אין שטאָט אַריין צו די אָפּנעמערס; ער, דער פשוט־אויסזעענדער, אָבער פאַלקסטימלעכער טיפ, גיט צו מיר אַ זאָג:

— געדענק: נישט אַלץ וואָס גלאַנצט פון אויבן, איז טאַקע אַזוי שיין...

*

ביי טייל פרויען פונעם קיבוץ באַמערקט מען יאָ אַ ביסעלע אַנטי־פאַטישקייט צו אַנדערע פון זייער מין. נישט איבער פוטער־מאַנטלען, צירונג אָדער אויטאָמאָבילן, וואָס זייערע מענער קאָנען זיי נישט געבן צוגלייך מיט אַנדערע; דאָ קריגן די פרויען דאָס זעלבע; נישט ערגער אין עס־זאָל און נישט ערגער עפּעס מיטצונעמען אין שטוב אַריין. וואָס־דען? איינע האַלט זיך פרישער, געזונטער, ריינער און יינגער, קאָן עס אַרויסרופן אַ ביסעלע קנאה... עס דאַכט זיך טיילמאָל, אַז איינע האָט פאַר זיך געמומען אַ גרינגערע אַרבעט... (און אפשר איז מען מקנא אַ צווייטערס שענערן מאַן?).

מיטאָג־צייט, זעט מען אַלע אין אַרבעטס־מלבושים. ביינאַכט, איז דער זעלבער חדר־האוכל, אָנגעפולט מיט אָפּגעוואַשענע און פאַרקעמטע און מיט ריין־אָנגעטוענע מענער און פרויען. מען זעט מענטשן מידע, מיט אַ ביסעלע זאָרגן; די זיינען די אָנפירער פונעם קיבוץ. און מענטשן מיט גלייכגילטיקע פנימער, וואָס זעען אויס צו גיין אין שפּאַן — אָן זאָרגן, אָבער אויך אָן שום אינספּיראַציע; ווי אין אַלע פאַבריקן און אונטערנעמונגען.

אָט רופט אַ הונט אַרויס אַ ביסל פרייד ביי יוגנטלעכע פונעם קיבוץ און אָט איז אַ טאָנץ פון יונגע מיידלעך, אָנגעטאָן אין שיינע קליידלעך און סאַנדאַלן און אָנדערע טראָגן קורצע הויזן; זיי טאָנצן מיט יונגען בלאָנדע און ברונעטע, וואָס גייען באַרוועס. די מאַמעס זיצן אויסגעזעצט אויף שטולן און אָבסערווירן מיט פרייד.

*

אַ חברה פירט מיך אַנקוקן „תל חי", ווו טרומפּעלדאָר איז געפאַלן מיט זיינע חברים. דאָ שטייט אַ מאָנומענט לכבוד אים און דאָ זיינען דאָ קברים מיט מצבות פון פאַרשטאָרבענע ציוניסטישע טוערס, ווי מאַניע שוחט אליעזר קרול א"א, געפאַלענע שומרים. דאָ איז אַ פּאַנאָראַמע פון בערג, וואָס שליסן העגט, ווי זיי וואָלטן געגאַנגען טאַנצן אַ האָרא, מיט ישובים און „שפּיגעלעך" וואַסערלעך און טאָל, ממש פאַרכאַפּנד.

טאָג-איין, טאָג-אויס אין קיבוץ

מיטוואָך 14 סעפּטעמבער:

איך רייס עפּל. צומערשט קומט מיר אַן גאַנץ שווער, אַבער איך טו מיר צוגעווינען. איך באַאַרבעט שוין די קלענערע בוימעלעך און דערנאָך די העכערע, צו וועלכע מיר שטעלן צו לייטערס. די גרינע, געלע און רויט, געלע און רויטע עפּל, פאַלן שנעל אין מיין קוישל אַנגעהאַנגען ביים קאָרק. מיר שיטן שנעל אויס אין די גרויסע קוישן, אויף וועגענער און אָט זענען מיר שוין ווידער אויבן אויף די שטאַלענע לייטערס.

די בוימעלעך ווערן אַרומגעצופט און אַרומגעריסן; עס ווערט זיי גרינגער צום אָטעמען. טייל צווייגן און בלעטער נעמען שפּילן אַ שפּיל: זיי פאַרבאַהאַלטן די עפּל און די זון שיינט אין פּנים אַריין. דער פּאָס מיט דעם קויש רייסט דעם קאָרק און שוויים גיסט זיך און מאַכט נאָס דאָס העמד. מען ווישט דעם שווייס פון פּנים און דער סם פון די באַשפּריצטע בוימער קריכט אין האַלדז אַריין...

*

אָ, ווי איך וואָלט זיך בעסער געוואָלט אַוועקשטעלן אין שאָטן און אַראָפּוואַרפן פון זיך, די שווערע בלוזע, די צייגענע פאַרפּעצטע הויזן און קיבוץ־היטל, אַבער מיין געוויסן לאָזט נישט. איך, דער ייד פון אויסלאַנד מוז ווייזן אַ ביישפּיל די יונגע מיידלעך און בחורים פונעם קיבוץ, אַז איך קאָן אַרבעטן. איך מוז איבעריאָגן און ווערן א שלאָגלער! נאָר אַלעמען: זיי האָבן מיר צוגעטיילט אַ צימער און איך באַקום דאָס זעלבע עסן ווי אַלע אַנדערע — דאַרף איך אַרבעטן!

ביי דער הפּסקה זיצן מיר אַלע אין שאָטן. איך באַטראַכט די יונגע מיידלעך, יונגען און עלטערע פון „מיין פּאַך" און מיר זינגען לידער. די צרה איז נאָר, וואָס אַלע קיבוץ־געבוירענע און אַפילו די בחורים און

מידלעך פון אירַאק און אַלזשיריע, וועלכע מ׳האָט געדונגען פון קריית־שמונה צום עפל־סעזאָן, זיי אַלע, טוען אויספרובירן זייער ענגליש ריידן אויף מיר און די זון ברענט און רייסט שטיקער. דערצו זיינען די הענט צעשטאָכן און די פלייצע ברעכט — איך בין זיך מחיה וועז דער זייגער וויזט צוועלף און מען קאָן רוען פאַרן מיטאָג עסן...

קינדער און דערציאונג אין קיבוץ

פעאַדאַליזם, קאַפּיטאַליזם און וואָס עס מיינט סאָציאַליזם, לערנט מען מיט די קינדער און יוגנטלעכע אין די קיבוץ־שולן. מען לערנט זיי אויך ענגליש, פראַנצויזיש און א ביסל אַראַביש. יידיש און די קייט פון יידישן שאַפן אין גלות, לערנט מען זיי נישט. ווי אַזוי א טייל האָט אויפגעכאַפט יידישע ווערטלעך, וועז זיי הערן זעלטן פון זייערע עלטערן א יידיש ווארט, איז עפעס ווי א רעטעניש.

צופיל פעאיקייטן ביי אַנדערע שפראַכן, אויסער עברית טוען די קיבוץ־געבוירענע נישט אַרויסווייזן. צופיל אַלגעמיינעם וויסן, זעט מען נישט און מען הערט נישט פון זיי. עפעס פעלט דאָ וואָס זאָל אָנרעגן און שטויסן א קינד צו מער וויסן. נישטאָ דער רייץ פון געלט, אַדער פון אַרבעטן צו קריגן א שיין און רייצנד מיידל. דער אידעאַל פון לערנען, וויל מ׳האָט ליב וויסן, איז אויך נישט אייגנעפלאַנצט אַדער אַנטוויקלט. מען קומט אויף א שעה־צוויי צו טאַטע־מאַמע, מען פרייט זיך, מען וויזט אַרויס נאָענטקייט, וויל מען וויס, אז מ׳האָט עפעס א שייכות אייגער צום צווייטן און מען גייט צוריק: צו אייגענע יוגנטלעכע שלאָפן, עסן און שפילן. זייער היים איז נישט די טאַטע־מאַמע־היים...

די טאַטעס און מאַמעס, ווי זיי פילן, איז שווער צו זאָגן. מען נעמט ביי זיי צו די קינדער: ד. ה. מען נעמט איבער די קינדער און מען זאָרגט שוין פאַר זיי. די טאַטעס און מאַמעס דאַרפן זיך נישט אַנשטרענגען און פאַרזאָרגן די קינדער, פאַלט ממילא אַרונטער א שטיק פאַראַנטוואָרט־לעכקייט און עס מאכט טאַטע־מאַמע פלעגמאַטיש... די טאַטעס און מאַמעס אַרט נישט צו זייערע וועלן אויסווּאַקסן אַנדערש, ווי אַנדערע קינדער; מען דאַרף נישט שטופן די קינדער צו ווערן דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן און ביזנעס־לייט און באַאַמטע — אַגראַנאַמען אַדער סתם אַרבעטער איז אויך געזונ.

די קינדער, דאַכט מיר, נעמען איבער א מין זאַרגלאָזיקייט און — פלעגמאַטישקייט.

אָבער דעמאָראַליזאַציע, גניבה, פאַרברעכנס און שמוץ, דאָס זעט מען נישט, ביי די קיבוץ־יוגנטלעכע. (איך שטעל מיר פאָר, ווען מען לאָזט אַריין אַמעריקאַנער „טיען־עידזשערס" פון 16־18 יאָר, יונגעלייט און מיידלעך זאָלן שלאָפן אין די זעלבע צימערן...).

עס פעלט אָבער רייץ און ראָמאַנטישקייט ביי די יוגנטלעכע אין קיבוץ. בלויז דאָ און דאָרט באַמערקט מען אַ יונג שיין מיידל, וואָס נעמט זיך פּוצן און קאָקעטירן. עס ציט זיי נישט; די יונגעלייט און מיידלעך קענען זיך פון קינדוויז אָן אין די זעלבע צימערן פון אָנטאָן און אויסטאָן, איז ביי זיי נישטאָ דער ראָמאַנטישער דראַנג פון וועלן געפעלן וועלן...

מאַן און ווייב — וואָס בינדט זיי אין קיבוץ?

פינף־דרייסיק פאַרטאָג שפּאַנט מען צו דער אַרבעט אין פעלד, אין שטאַל, צו דער קיך, ביי עפּל־רייסן און צו אַנדערע אַרבעטן. (די לערערס און דערציערס הויבן אָן אַ ביסל שפּעטער). נאָך דער אַרבעט קומט מען צו זיך אַ היים רועז. אַ מאָל גייט מען אַריין צו אַ שכן און צו אַ פריינט, אַדער מען הערט צו צו דער ראדיאָ. מען רעדט ווינציק און מען קריגט זיך ווינציק, די עקאָנאָמישע און ווירטשאַפטלעכע אינטערעסן, וואָס מאַן און ווייב האָבן שטענדיק צו ריידן און דיסקוטירן און זיך אַמפּערן אין שטאָט, דעסטגלייכן די פראַגע פון קינדער־דערציאונג, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט דער ווירטשאַפט און פּרנסה־אינטערעסן פאָלן דאָ כמעט ווי אָפּ.

איז וואָס בינדט פאָרט אַ פּאָרל פון צוואַנציק און מער יאָרן, פאַרהייראַט און צוגעבונדן אונטער איין דאַך פון אַ קיבוץ־שטוב?

דער קיבוץ איז אפשר דאָס אינציקע פּלאַץ אין דער וועלט, וווּ די פרוי איז נישט צוגעבונדן צום מאַן צוליב עקאָנאָמישע טעמים. אונטערן קאַפּיטאַליזם און טיילווייז אויך אין רוסלאַנד, גלויב איך, אַז די פרוי איז אַפּהענגיק פונעם מאַן; אַפּילו ווען זי גייט אַרויס אַרבעטן און צוהעלפן אין דער פּרנסה. די רייכערע און מיטלקלאַס־מענטשן דערציען באַלד די טעכטער און זיי שיקן זיי אין די שולעס און אוניווערסיטעטן, כדי צו קריגן אַ מאַן, וועלכער קאָן גוט און נאָך בעסער פאַרזאָרגן ביים לעבן און ווען ער וועט שטאַרבן... אַפּילו אין פרומע קרייזן, טרעפט מען פיל פרויען, וואָס לעבן מיט זייערע מענער, נאָר דערפאָר, ווייל זיי זיינען עקאָנאָמיש גוט פאַרזאָרגט. די פרוי איז ממש „געצוווּנגען" זיך צו „פאַרקויפן" צוליב איר באַקוועמלעכקייט, אָדער צוליב אירע קינדער —

אַדער צוליב ביידע זאַכן. די היראַט־אינסטיטוציע ווערט אויפגעהאַלטן צוליב עקאָנאָמישע און סאָציאַלע טעמים. ליבע און „מענטשלעכקייט" זיינען פון די קלענערע סיבות. איז וואָס בינדט און האַלט אויף מאַן־און־וויב לעבן אין קיבוץ, ווען די געלט־פראַגע, קינדער־פראַגע איז נישטאָ און ווען די ליבע וועפט זיך אויס?

אויב שפּאַנונג, קריגן זיך און איבערבעטן, איז אַ מיטל אָנצוהאַלטן דאָס מאַן־און־וויב לעבן, איז דאָס אויך נישט פיל דאָ אין קיבוץ. מען מוז דאָ האַלטן פאַסאָן.

מתנות, טאָן עפּעס אייגער פאַרן צווייטן, „קאָכן וואָס ער האָט ליב", איז דאָ אויך נישט שייך. וואַכן איבער אַ קראַנק קינד צוזאַמען, איז דאָ אויך נישטאָ — איז ווי אַזוי טוט פּאַרט אָנהאַלטן דער סעקסועלער רייץ, אַדער פריינטשאַפט און חברשאַפט ביים קיבוץ־פאָרל?

עס האַלט אָבער אָן!

*

קאָן זיין, אויב עס וואָלט געווען צום קלייבן און טוישן, וואָלטן פיל מענער און פרויען דאָס געטאָן. אָלע זיינען פאַרהייראַט, מען קען דעם חברס ווייב אַדער איר מאַן אויך צו גוט; און איינצלנע פרויען אַדער מענער זיינען נישטאָ. (סיידן מען זאָל זיך פאַרליבן אין אַ טאָכטער פון אַ חבר, וועלכן מען קען אָלע יאָרן... צו וואָס וויידער זאָל אַ יונג מיידל דאָס טאָן, ווען דער עלטערער מאַן וועט איר גאָרנישט פאַרבעסערן אַדער באַרייכערן...).

און פאַר לייטן, אַזוי גוט ווי אין אַ שטעטל, שעמט מען זיך: בלייבט מען ווינען צוזאַמען און מען פירט אַ „לייטיש", מאַן־און־וויב לעבן...

זעט מען נישט און מען הערט נישט, ווי פרויען אין קיבוץ זאָלן „יאַדען" זייערע מענער צוליב פרנסה און לוקסוס. דער מאַן וויל גאָרנישט ווייזן, אַז ער טויג זיך מער אויס. מ'הערט טאַקע כמעט ווי גאָרנישט אין קיבוץ „גן", ווען ראַמאַנטישקייט, „פאַראַט", ליבע־אַוואַנטורעס, אייפערזוכט און קאַמף צוליב אַ פרוי. מאָפאַסאָן, זאָלאַ, טאַלסטאָי און בפרט די מער שונדיסטישע שרייבערס, ווי וויקטאָר מאַרגעריט, פּיטיגרילי און אונדזער י. באַשעוויס, וואָלטן דאָ נישט געהאַט וואָס צום באַשרייבן...

סיידן, עס קאָן געמאַלט זיין, דאָס ווען דער קיבוצניק אַדער זיין פרוי, ווען זיי פאָרן אויף אורלויב אין שטאָט אַריין, טוען זיי זוכן אַ ביסל אַוואַנטורע און ראַמאַנטיק; דער ענגלישמאַן וואָס קאָן זיך דערלויבן צו פאָרן קיין פּאַריז, טוט אויך אַזוי...

*

אַ יונגער, שיינער הויכער יונג פון קיבוץ איז צוריקגעקומען פון זיין וואַקאַציע אין איטאַליע, טרינקט מען ביי אים אין זיין בחורשער ווינונג אַ לחיים. ער דערציילט וואָס ער האָט געזען אין אויסלאַנד און די פאַרזאַמלטע ביי אים אין צימער הערן אויס מיט שפּאַנונג. די ברייטע גרויסע וועלט ציט צו די סאַברעס און די איראָפּעאישׂ־געבוירענע יידן — זיי חלומען אַלע וועגן אַ פּיצעלע אויסלאַנד...

פון דעם לחיים פירט מען מיך צו אַ בלאַנדן חברה־מאַן, וועלכער האָט פאַרשנירעוועטע ליפּן. זיין פרוי האָט די טעג געבוירן אַ טויטן צווילינג, אין דעם שפּיטאָל, נישט וויט פונעם קיבוץ. איז מען געקומען אים טרייסטן.

זיצט דער בלאַנדער מאַן אַ ביסל אַ פאַרזאָרגטער און רעדט וועגן זיינע אַנדערע צוויי קינדער, וועלכע ער האָט אין קיבוץ. זיי נעמען באַלד ריידן וועגן אַנדערע זאַכן און דערמיט ווערט דער וויזיט שנעל פאַרענדיקט.

אַרויסגייענדיק באַמערק איך צו איינעם, אַז דער טאַטע איז אַ ביסעלע „צו קאַלטבלוטיק", קריג איך אַזאַ ענטפער:

— וואָס ווילסטו, מיר קיבוצניקעס זאָלן גיסן מיט טרערן?!

ישובים און פאבריקן

(אַ שפּאַציר איבער בערג פונעם גליל)

דאָנערשטיק 15 סעפּטעמבער:

היינט, 8 פרי, האָט מ. זיך אַרײַנגעזעצט אין אַ גרויסן לאַסט־וואָגן מיט קעסטלעך עפּל און ער נעמט מיך מיט קיין חצור, אַ שטעטעלע פון נייַע עולים, וווּ עס געפינט זיך אַ פאַבריק פון געפֿרעסטע עפּל־זאַפּט און פון געטריקנטע ציבעלעס. דער קיבוץ „גן", ווי אַנדערע קיבוצים, האָבן אַ שותפות אין דרויסנדיקע אונטערנעמונגען, אָדער טאַקע ווי די צוויי אונטערנעמונגען געהערן אינגאַנצן צו די קיבוצים.

דער אויפּנעמער, דער וואָס וועגט און פאַרשרייבט דעם וואָגן סחורה, איז אַ יונגער יידּ פון אינדיע. ער דערציילט מיר אין זיין „סינג־סאָנג"־ענגליש, דאָס 250 מענטשן, אַ מערהייט פון אינדיע, אַרבעטן ביי די עפּל און ציבעלעס; ער אַליין, איז דריי יאָר אין דער מדינה און רעדט צוביסלעך און שרייבט שוין עבֿרית.

די „פּרי הגליל"־פאַבריק איז מאָדערן אויסגעשטאַט. רייניקן, וואָשן

און אויסשניידן פון די פאַרפוילטע אָדער האַלב־פאַרפוילטע עפּל און וואַרפן אויף די וואַסער־פּאַסן ,וואָס וועלן געפירט פון עלעקטריע, טוען אינדישע פרויען. טייל פון זיי טראָגן טיכלעך אויף די קעפּ און אַנדערע זיינען מיט אויפגעדעקטע קעפּ שוואַרצע האָר און לאַנגע צעפּ. זיי אונטערשיידן זיך נישט אַ האָר פון די אינדישע פרויען, נישט יידישע, וועלכע איך האָב געזען אין לאַנדאָן. די אָבער, זענען אויס אַ ביסעלע מער פרימיטיוו...

זיי רייַדן צווישן זיך אויף זייערע אינדישע דיאַלעקטן און וואַרפן אַריין אַ וואָרט עברית. זיי זיינען שטיל און געהאָרכזאַם, ווי אינדישע פרויען און מענער קאָנען זיין .

די ציבעלעס ווערן אויך אַזוי געשיילט, געשניטן און געוואַשן; דערנאָך געטריקנט און פאַרפּאַקט צום פאַרקויף. די שלעפּערס, טרעגערס און שוואַרצע אַרבעטער, זיינען יונגען פון אַלזשיר און טוניס. זיי באַוועגן זיך פויל און פלעגמאַטיש...

די אויפזעערס, קיבוץ־מענטשן, וואָס שטאַמען פון מזרח־אייראָפּע, דרייען זיך דאָ און דאָרטן און טוען כמעט ווי גאָרנישט. זיי קריגן באַצאָלט לויט דעם קיבוץ־טאַריף, כדי צו קאָנען זיך אויסהאַלטן און דאָס גיט זיי ווינציק אָנרעגונג צו טאָן און זיין מער אַקטיוו — דאָס ווירקט, גלויב איך, שלעכט אויף די געדונגענע אַרבעטער...

אַ ביינוול־פאַבריק. פעלדער מיט גרינע געוויקסן, וואָס גיבן אַרויס ווייס־שלעפּעדיק און קלעפּיק פּוכיקייט. עס קומט אין דער פאַבריק און וועלן „איבערגעקייט" אין ריינעם ביינוול.

די פאַבריק איז אויסגעשטאַט מיט אַמעריקאַנער מאַשינען און מיט אַן אַמעריקאַנער אינזשיניער. דאָ אַרבעטן פיל יונגע יידן פון קריית שמונה, וועלכע שטאַמען פון אַלזשיריע און מאַראָקאָ. איך פרוביר כאַפּן אַ שמועס מיט זיי אין פראַנצויזיש און זיי נעמען זיך פאַר מיר באַקלאָגן, אַז דאָ פילן זיי אייַנזאַמער, ווי אין זייערע געבורט־לענדער; זיי האָבן דאָ נישט קיין מיידלעך און דאָס לעבן איז פאַר זיי מאָנאָטאָן און לאַנג־ווייליק.

— פאַרוואָס קומט איר נישט צו די קיבוץ־פאַרווייילונגען? אין אַלע קיבוצים אַרום, נישט ווייט פון אייער פאַבריק, זיינען דאָ שיינע מיידלעך — גיב איך זיי אָנצוגעהערן.

— אַ? אין די קיבוצים? מען לאָזט אונדז נישט אַריין; מען האָט פיינט שוואַרצע!

— וואָס, אין קיבוצים פון לינקע שומר־הצעירניקעס, האָט מען פיינט טונקעלע יידן?! — פרעג איך מיט פאַרווונדערונג.

— יאָ — באַשטעטיקט אַ צווייטער און אַ דריטער. מען וויל זיי נישט זען אין די קיבוצים.

איך פרעג באַלד מיין „גן"־פירער, צי דאָס איז אמת. ענטפערט ער, אַז:

— די אַראַבישע יונגעלייט, מיט זייערע אַראַבישע זיטן און מנהגים, זיינען נישט גוט. זיי וועלן דעמאָראַליזירן די יינגלעך און מיידלעך אין קיבוץ. עס וועט נעמען לאַנגע יאָרן, ביז מיר וועלן זיי קאָנען צולאָזן אין קיבוץ גופא.

אַ הינער שעכט־הויז מיט איינפרירונג. דאָס איז גאָר אַ גרויסע פאַבריק. דאָ שעכט מען, מאַשינען פליקן און מען פרירט באַלד אין די הינדלעך. דאָ שניידט מען אויס געוויסע טיילן פון דער הון און מען פאַקט אין ניילאָן־בייטלען און מען לייגט אַלץ אין גרויסע קיל־קאַסטנס, ביז מען דעצידירט ווען אָון וווּ צו פאַרקויפן.

דער „עוף הגליל" געהערט צו 20 קיבוצים; דאָ אַרבעטן פיל שוחטים און היימישע יידן פירן אָן מיט דער שעכט־אונטערנעמונג. דאָ טרעף איך אַ ייד פון ביאַליסטאָק, וועלכער איז מיט דריי יאָר צוריק געווען אין מיין שטאָט אָסטראָווע.

— נישטאָ מער אייער אָסטראָווע — שמייכלט דער הינקענדיקער ייד אָון ער גייט אַוועק מיט אַ מין פריילעכקייט, וואָס נאָר ביי אַזעלכע, וואָס זיינען אַרויס פונעם גהינום אין מזרח־איראָפּע אָון געפונען זייערס אָן אַלט היימלאַנד, קאָן מען טרעפן.

קעגנאיבער „עוף הגליל" איז פאַראָן אַ גרויס קיל־פלאַץ פאַר עפל. דאָ האַלט מען אין די טויזנטער פונטן עפל אויף שפּעטער; אויף ווינטער־צייט, ווען מען קאָן רייסן אַ פּאָס און שפּעקולירן; נעמען דריי פונט פאַר אַ האַלבן קילאָ עפל.

— וואָס איז דאָס — פרעג איך ביי מיין פירער: איר שפּעקולירט אויפן חשבון פון אַרבעטער אין תל־אביב! ווייל דער מיטלקלאַס־מענטש און רייכער, קאָן צאָלן דעם פרייז.

— אַזוי? מיר מוזן אַזוי טאָן; אויב נישט, האָבן מיר נישט פון וואָס צום לעבן אין קיבוץ. צווייטנס, אַן אַרבעטער מוז נישט עסן עפל ווינטער־צייט — מיר אין קיבוץ פאַרגינען זיך אויך נישט קיין עפל אין די ווינטער־חדשים.

*

צוריקווענדס שטעלן מיר זיך אָפּ אין קרית־שמונה, וואָס האָט שוין

18 טויזנט איינווינער. אַ מערהייט זיינען דאָס יידן פון די אַראַבישע לענדער און פון רומעניע. דאָ, ביי די גרויסע נאַקעטע בערג, זיינען די גאַסן פול מיט זאַמדן און די הייזער דראַפּען זיך אַלץ העכער און העכער. אינמיטן מאַרק זיינען די נייע געשעפטן און קרעמלעך גאַנץ שיינע. מען זעט אויך פיל קאַזאַרמע־הייזער, „געשניטן" פון איין סטיל. די שטאָט וואַקסט אונטער די הענט.

אינטערעסאַנט: אַ שטאָט, וואָס שטעלט קוים די ערשטע טריט, זעט מען שוין פיל יונגען, ליידיקגייערס און שטעקעלע־דרייערס; שוין באַלד ווי אויף לילינבלום־גאַס אין תּל־אביב.

קיבוץ־לעבן, קולטור און ליטעראטור

זומער־צייט איז מען מיד. מען איז פאַראַרעוועט, פאַרשוויצט און פאַרגרעבט. פון באַגינען ביז מיטאָג איז דאָ שוועריג אַרבעט אונטער אַ ברענענדיקער זון. נאָכמיטאָג שלאָפט מען צוביסלעך און דערנאָך אַרבעט מען ווידער. מען איז ווידער מיד און נישט אויסגעשלאָפן. מען הערט צו צו אַ לידל אויף דער ראַדיאָ, מען גיט אַ בליק צום „על המשמר", וואָס דערציילט פונעם לעבן אין שטאָט, פון דער רעגירונג, פון קאַמף אין אויסלאַנד, קריזיסן אין די קאַפּיטאַליסטישע לענדער; און כמעט גאָרנישט, וועגן יידיש־לעבן אויסער ישראל. מען שלאָפט נעבן די ביכער־שענק, וואָס ווייזן נייע אויסגאַבעס פון ביאַליק, טשערניכאָווסקי, שלאָנסקי און פאַרשידענע ענציקלאָפּעדיעס און מען רייבט ווידער די אויגן, די פאַרשלאָפענע, ווען עס קומט צוגאַסט אַ „פרעמדער", וואָס שטערט די רו פון מאַן־און־וויב שטילקייט און געענץ, אין די צוויי צימערלעך, מיט דורכזיכטיקע טירן און פענצטער, צום געטנדל פאַרן טיר און צו די שמאָלינקע טראָטוואַרן אין „גאַס" אַרויס.

ניין, זיי האַלטן נישט שטאַרק פון קולטור־מענטשן, שרייבערס, מאָלערס און אַרטיסטן. אויב אַ שרייבער איז נישט ווי ביאַליק, אַדער כאָטש ווי שלאָנסקי, איז צו וואָס זיך „נאַריש מאַכן". סתּם שטיצן „בטלנים", וואָס ווילן שרייבן אַדער דיכטעווען? מען מוז וועזן פאַר איין מאָל, אַז מען איז גרויס! מען מוז באַלד געבוירן ווערן גרויס...

יאָ. עפּעס האָבן זיי יאָ געהאַט איינעם, צווי פון „דעם מין" אין קיבוץ; אָבער מען האָט זיי שנעל אויסגעניכטערט. מען האָט זיי געוויזן די ווירקלעכקייט, אַז דער קיבוץ דאַרף האָבן אַרבעטסזאַמע מענטשן; די

ווירטשאַפט קאָן נישט פאַרטראָגן קיין „לייִדיקגייִערס, טרוימערס און פלאַפלערס" — האָט זיך איינער אויסגעדריקט.

— פאַר דער שטאָט, ווו עס זיצן אַלע פאַראַזיטן, מלוכה־מענער, באַאַמטע און סוחרים, איז נויטיק דער בטלן, טויגעניכץ, קלייַנע שרייבערס און לידל־מאַכער — האָט אַ צווייטער טוער פונעם קיבוץ אונטערגעכאַפט — דאָ מוז יעדער אַרבעטן און פאַרדינען זיין ברויט!

— פאַר פאַרחלומטע און פוילע, איז דאָ נישט קיין פלאַץ — גיט צו אַ דריטער.

דעריבער איז טאַקע זייער ביבליאָטעק אין אַן אַלטער חורבה און די העברעאישע ביכער, פיל איבערזעצונגען פון דער וועלט־ליטעראַטור. און אַ ביסל יידישע ביכער אין אַ ווינקל, זיינען אָנגעוואָרפן, פול מיט שטויב און ליגן פאַרשעמטע ווי קופּעס מיסט...

אַז יעדער האָט ביאַליקן (און שלאָנסקין!) אין דער היים — צוואָס דאַרף מען דאָ אַ ביבליאָטעק? אַז יעדער דערוואַקסענער יונג און מיידל, וואָס קען קוים עטלעכע ווערטער ענגלישע, האָט דאָ אַמעריקאַנער שונד־ראָמאַנען איבערגעזעצט אויף העברעאיש און אָפטמאָל אין „פאַפּיר־אויסגאַבעס" — צוואָס דאַרף מען אַ ביבליאָטעק?

— דאָ אין קיבוץ, אויב דו ווילסט בלייבן — זאָגט צו מיר אַ טוער — מוז מען זיין נוצלעך! מיין יונגער זון שטייט אויף פינף־דרייסיק פאַרטאָג און אַרבעט אויף די פעלדער פון די ביינוול־פלאַנטאַציעס, 16 שעה אַ טאָג! (איך קוק אָן זיין יונגן זון, אַן אָפּגעברענטער פאַרהאַרטעוועטער סאַברע, וועלכער איז שטומפּיק אויף רייַדן און פאַרמאָגט נישט עפּעס אַנדערש ווי צוויי אַרבעטס־הענט...) איך פרעג דעם טאַטן צי ער וויל דאָס זיין זון זאָל זיין בלויז אַן אַרבעטס־פערד, ענטפערט ער:

— פאַרוואָס נישט? ער אַרבעט פאַרן קיבוץ!.

דאָ לעבט מען זיכער (אויסער די אומזיכערקייט ביי די גרענעצן ארום, פאַרשטייט זיך), אָן זאָרגן פון דירה־געלט, מעבל, שפּייז, לערע פאַר קינדער (די רעגירונג צאָלט די לערערס) אָנטוענקן און אַנדערע נויטיקע אויסגאַבן, וועלכע פאַרשאַפן אַזויפיל אָנשטרענגונג דעם אַרבעטער אין שטאָט. מען גייט דאָ אין אַ פריוויליקן אַרבעט־ראָד, וואָס גיט פאַרזיכערונג און רו — אָבער מיט אַ שטענדיקער פליכט! מען קאָן נאָר איבעריסן די אַרבעט ווען מ'איז קראַנק אָדער, ווען מען באַקומט חופש, וואַקאַציע און עטלעכע צענדליק פונט צו פּאָרן אין שטאָט אָדער אָנזאַמלען מער וואָכן, דורך עטלעכע יאָר.

מען האָט נישט קיין באַלעבאָס, פאַרמאָן און אָנפירער איבער זיך;

מען איז אבער פארט נישט דער אייגענער באלעבאס איבער זיך... דער קאלעקטיוו, די מענטשן וואס פארטרעטן דעם קאלעקטיוו, זיינען די באלעבאטים — מען איז פארפליכטעט צום קאלעקטיוו!

דא זעט מען נישט קיין מענטשן מיט איניציאטיוו. דא פעלט פארשידנארטיקייט, קאליר, פארב, פאזיץ און שיינקייט. דא איז א ביסל טרוקן און עס הערשט א מין קאזארמע־רוטין...

אן עלטערער בחור אין קיבוץ...

אין דער גרויסער שטאט זיינען דא פיל פרויען און מענער, וואס האבן צוליב אזא אדער אן אנדער סיבה, נישט פארבונדן זייער לעבן מיט דעם צווייטן מין און נישט אויפגעשטעלט קיין פאמיליע־לעבן. פיל מענער ווילן נישט נעמען דעם יאך און פאראנטוואָרטלעכקייט פון א פאמיליע־לעבן, ווייל די פרוי, ספעציעל אין אמעריקע, האט „דערוואכט" און זי פארלאנגט מער און מער פרייהייטן, ווייל זיין גלייך מיט איר מאן און ווייל אויך די פריווילעגיעס פון א פרוי, וועלכער דאס געזעץ און דער מאן מוז כסדר באשיצן און פארזארגן...

טייל מענער קאנען נישט אונטערשרייבן א פאפיר פון א רעליגיעזן פארשטייער און געזעץ־פאפיר, וואס בינדט אים צו א פרוי אויף א „גאנץ לעבן"; אויב נישט וועלן די „קינדער ליידן", די געזעלשאפט וועט בארעדן און דאס ווייב וועט מאנען אנטשעדיקונג. (אינטערעסאנט: פיל פרויען דערמאנען זייערע מענער, אז זיי האבן זיי אוועקגעגעבן די „בעסטע יארן" און די נישט־פארהיראטע פרויען, זענען אויס מער פארוועלקט...).

באמת, פאר פיל מענער אן שטויס און „שטופ־טאלאנט"; פאר די מענער, וואס דאס ווייב און קינדער מיינט נאך נישט, אז מען מעג אלץ טאן, כדי זיינע אייגענע צו פארזארגן וואס מער, איז נישט אזוי לייכט, ווען מ'האט נישט פיל בילדונג אדער א גוט פאך חתונה צו האבן. פאר א מאן מיט פעאיקייטן און טאלאנט צום שאפן, איז בכלל שווער ארומצוטאנצן און שטענדיק צופרידנשטעלן וויב און קינד. אבער אין קיבוץ — דא זיינען דאך נישטא די אלע עקאנאמישע שוועריקייטן פון אויסהאלטן א וויב און קינדער — פארוואס איז דער מאן פון שטעטל שערפץ אין פוילן, א מאן אין די שפעטע פופציקער און א קיבוץ־חבר איבער צוואנציק יאר — פארוואס איז ער געבליבן א בחור?

ער איז אפגעברענט, פארמאגט א פריילעך פנים און זיינע רויטלעכע

אויגן לייכטן אויף, וועַן איך נעם ריידן צו אים. איך וויל דערגיין צי ער האָט וועמען געליבט און אַ קיבוץ־חבר האָט אים אויסגעכאַפּט: צי ער האָט געהאַט „ראַמאַנטישע אַוואַנטורעס" און צי ער פאָרט נאָך היינט אין שטאָט „עפּעס זוכן"; צי ער געפינט נישט צו שווער זיין איינזאַמקייט, וועַן ער קומט צו זיך אין צימער נאָך אַ טאָג אַרבעט — און בּענדליקער אַנדערע פראַגעס. איך וויל דערגיין צי פאַר אן איינזאַמען בחור איז דאָ גרינגער ווי אין דער שטאָט.

אָבער דער מאַן מיט די גראָע האָר פרעגט אויס, וועמען איך האָב דאָ אין קיבוץ; ער וויל וויסן פונעם יידישן לעבן אין אַמעריקע און גיט נאָך אַ שמייכל און זאָגט צו מיר „לילה טוב" און פאַרשווינדט פונעם חדר האוכל...

א פילם אונטערן פרייען הימל...

עס זיינען דאָ עטלעכע איינזאַמע מענער אין קיבוץ „גן". איינער, אַ נישט לאנג געקומענער פון פוילן, וועלכער רעדט נישט קיין עבֿרית נאָר האָקט פויליש; איינער פון חיפה, אַ קראָקעווער, אויך נישט לאַנג אין דער מדינה, אָבער ער רעדט יידיש און האָט ליב אַ יידישן וויץ; און איינער פון טשעכאָסלאָוואַקיע, וועלכער אַרבעט שוין יאָרן אין קיבוץ פאַר אַ לוין און איז נישט קיין חבר פונעם קיבוץ. מיר אַלע האָבן זיך באַקענט בייַ עפּל־אַרבעט; איך בין דער איינציקער פון זיי, וואָס אַרבעט בלויז פאַר עסן און שלאָפן; זיי, ווי אַלע געדונגענע אַרבעטער, קריגן ניין פונט אַ טאָג און זיי דאַרפן צאָלן 2־3 פונט פאַר זייער עסן אַ טאָג.

מיר גייען צום מושב „שאר ישוב", וואָס באַשטייט פון אונגאַרישע ניי־געקומענע יידן; מען ווייזט דאָרטן אַ פילם אונטערן פרייען הימל.

דער פינצטערער וועג איז פול מיט סודות און שרעק. די בערג זיינען שוואַרץ און פול מיט מיסטעריע און דער הימל נאָך שוואַרצער. דאָ און דאָרטן לייכטן און פינקלען עטלעכע שטערן און עס ווינקען זיך איבער יידישע ישובים און קיבוצים, נישט ווייט פונעם באַרג ווו די סיריער האָבן באַלויכטן זייער סאָלדאַטן־פעסטונג גאַנץ אויבן און זיי קוקן אַריין אין טאָל צו די קיבוצים.

אין ישוב טרעפן מיר עטלעכע צענדליק יונגע און מיטליאַריקע מענער און פרויען; זיי האָבן דאָ צווישן בערג און גרענעצן, איינגעאָרדנט זייער ווירטשאַפט, אויף פּריוואַטע יסודות, כאָטש אַרום הערשט דער

קיבוץ־גייסט. זיי זיינען נישט קיין אידעאַליסטן, זאָגן זיי. זיי זיינען ענערגיש און פיל מיט לעבנס־לוסט; זייערע פרויען זיינען שיין און לוסטיק.

זיצן זיי, די 45 משפחות פונעם ישוב און מיר פיר פונעם קיבוץ און קוקן צו צו אַ פילם וואָס דער „יד ושם" האָט צוגעשיקט. אַ פילם, וואָס ווייזט יידן־אויסראָטונג. דעם פילם האָט מען געפונען ביי די דייטשן צו פֿאַרווייזן זייערע וויבער און קינדער...

בילדער פון אַנגסט, פּיין, געווין, פֿאַרצווייפלונג און טויט; די דייטשן טוען טיכטיק זייער מאַרד־אַרבעט און שמייכלען — זייער מאַשין אַרבעט גוט! די יידן, הילפלאָזע, אויסגעהונגערטע און אָפּאַטיש־דערשלאָגענע, קאָנען זיך נישט קעגנשטעלן די אָנגעפרעסענע דייטשן, וואָס טרייבן די יידן פון די געטאָס אין די וואַגאָנען אַריין. די יידן זעען אויס פארלאָזענע פון גאָט און פון דער וועלט; די הימלען האָב דעמאָלט געשוויגן, ווי דער ישראל־הימל שווייגט היינט; אויך היינט לויערן די סיריער פון דעם באַרג, דעם באַלויכטענעם און ווילן טאָן דאָס זעלבע צו די רעשטלעך יידן פונעם מושב און צו די יידן פון די קיבוצים אַרום און די ציווילייזירטע וועלט שווייגט...

מען ווייזט נאָך אַ פילם. עפּעס אַ נעגער־קאַרנאַוואַל אויף אַן אינדזל און א מעשה פון אַ געליבטן און געליבטער, מיט שיינקייט, פאַרב און שפּילעוודיקייט, אָבער דער ערשטער פילם פון מאָרד איבער אַ יידיש פאָלק, מאַכט אַזאַ נעגער־פילם אויסזען נאריש און באַנאַל...

מיר גייען צוריק צום קיבוץ אין שווייגענישן. יעדער פון אונדז פיר, טראַכט וועגן גורל פון אונדזער פאָלק, לויט זיין פאַרשטאַנד און אויספאַסונג. עס לויערט מער פינצטערניש און מער שרעק; אָבער יידישע סאָלדאַטן אויף דזשיפּס און וועכטער פון קיבוצים אַרום, שטייען אויף שמירה און היטן דאָס ביסל פאַרבליבן יידיש לעבן, וואָס וויל בלייבן אויף אייגענער ערד.

שבת 16 סעפּטעמבער:

דער בלאָער הימל און די ברענענדיקע זון זיינען היינט אַרויס גאַנץ פרי דאַוונען שחרית. די פייגל אונטער מיין פענצטער, וועלכע גייען אַרויס צו די עפּל־בוימער און צו דער גרענעץ, זיינען שוין אַוועק נאָך וויטער, זיי דאַוונען שוין מוסף. די נאַקעטע בערג אַרום, האָלטן אין איין טוישן די מאַנטלען און העמדער אויף גראָ, גאָלדיק און טונקל־בלאָ. יונגע קיבוצניקעס מארשירן צום חדר האוכל און טייל מענער טראָגן קריגעלעך מיט מילך אָדער טיי פאַר נאָך־שלאָפנדן וויב אָדער פאַר געסט פון שטאָט.

פיל געסט זיצן שוין אין גרויסאַרטיקן עס־צימער אַדער עס־זאַל. יונגע ווייבעלעך מיט ווייכע, ווייסע הענט, זיצן מיט זייערע מענער. דאָס זיינען מענטשן פון שטאָט. די מענער זעען גראָד אויס נישט אַזוי פריש און מונטער ווי די פרויען; זיי זעען אויס פאַרזאָרגט און נערוועז. די אייגענע פאַמיליע־מענטשן, זעען דאָס זייערע געסט זאָלן קריגן וואָס מער און זאָלן ווערן גוט באַדינט און די פרויען פונעם קיבוץ, וואָס זיינען שבת אויף אַנגעטאָן נישט מער ווי אין פשוטע און ריינע קליידער, באַטראַכטן די קליידער און בלוזקעס פון די שטאָטישע און בליקן צו זייער צירונג אויף די הענט און העלדזער. מען זעט אַז די קיבוץ־פרויען מיט פאַרהאַרעוועטע הענט און מידע נישט־אויסגעשלאָפענע פנימער, קוקן נישט מיט צופיל סימפּאַטיע צו די געסט...

יונגע מוידן, גלייכע ווי ווירעס, גייען אַרום מיט נאַקעטע שיינע פיס און יונגען קוקן אַפילו נישט צו זיי. אַי וואָלט זיי דער סעקס־מסחר אין אַמעריקע, טראַכט איך, געגעבן אַ שלעפּ אַריין אין סעקס־געווירבל און זיי געלערנט ווי אַזוי צו האַנדלען מיט אַ גלעט, אַ קוש און אַ לייג זיך אין בעט; אָ, ווי זיי וואָלטן אינעם רעקלאַמע־לאַנד, ווו אַלץ ווערט רעקלאַמירט מיט ווייבערישע פיס, געוואָרן פאַרצוקערט פון אַלערליי געלט־זעק און פון יונגען מיט אַ צערייצטן אָקסן־אַפּעטיט פון פרעס און לייד־קגייעריי.

מען שפּאַצירט רואיק איבער שמאָלע טראָטוּאַרעלעך און מען איז היינט שבת אַ ביסל פויל. בלויז ביי די, וואָס אַרבעטן ביי היינער און ביי די בהמות איז היינט וואַכעדיק; די וואָס קאָכן און באַדינען, גייען אויך אַן מיט זייער מי.

די פויגעלעך פונעם דרויסן, שפּרינגען אַריין און פליען אַרום איבער חדר־האוכל. זיי פאַרזוכן דאָס ברויט און אַנדער עסנוואַרג און זינגען שבת שירה...

היינט טוען באַדינען אַנדערע מענטשן. מען טוישט, מען גיט מענטשן אַ געלעגנהייט צו האָבן שבת־רו און מען גיט די „פרייַע פראָפעסיעס" אַ געלעגנהייט צו באַדינען אַן עולם און צוטרעפן זיין געשמאַק אין עסן. היינט זע איך אַ שול־לערער און אַ יונג אַ פריילעכן, וואָס לערנט שפּיל און געזאַנג אין קיבוץ; זיי באַדינען און פרעגן מיר וואָס איך וויל עסן. ביים וואַשן די כלים, זע איך אויך אַנדערע פנימער.

איך הער נישט קיין שבתדיק דאַוונען אַדער לערנען; פרומע יידן זיינען דאָ בכלל נישטאָ אין דעם קיבוץ. דאָך, דער שבת זעט זיך אָן.

ליבע צו קינדער

מען צאַצקעט זיך נישט, מען קויפט נישט קיין שפּילצייג און מען גיט זיך נישט אָפּ; די קיבוץ־רעגירונג נעמט אַוועק די קינדער און זי שטעלט זיי אויס פּאַר מענטשן!

איז, וויפל לאַזט מען דער מאַמען און דעם טאַטן האָבן זייער קינד? ווי אַזוי ווייסט דער יינגל אָדער מיידל, אַז דער און דער איז דער טאַטע און יענע איז די מאַמע?

די מאַמע גייט אָפט אין קינדער־צימער אַ קוק טאָן צו איר קינד און דער טאַטע אויך דאָס זעלבע. שפּעטער, ווען דער קליינער אָדער קליינע לויפן שוין אַרום, קומען זיי אָפט אַ קוק טאָן, וואָס טאַטע־מאַמע טוען אין זייער ווינקל.

זיץ איך אין פיל שטובן און איך זע ווי אַ יינגל אָדער מיידל, שאַרט זיך שטיל אַריין און קוקט טאַטע־מאַמע אין די אויגן. מאַמע גיט אַ גלעט, טאַטע גיט אַ צופּ און דאָס קינד זיצט שטיל, ווי עפּעס אַ „פּרעמדער גאַסט". נאָך אַ גלעט, אַ קוש און אַ דריק צו זיך; דער יונג אָדער דאָס מיידל, ענטפערט נישט; עפּעס ליגט אַ געוויסער „פּאַרדרוס" אָדער קאַלטקייט, דאָכט מיר, אין דער נשמה פונעם קינד...

נישט געזעסן גאָנצע נעכט איבערן בעטל, נישט געוויקלט און געטוישט די ווינדעלעך; נישט געקאָרמעט און נישט געקאָכט פּאַרן קינד — בלויז געטראָגן 9 חדשים — און אַוועקגעגעבן...

איצט, וען דאָס קינד רייסט זיך אָפּ פון חבר און חברטע און זיין קינדער־היים און קומט צו טאַטע־מאַמע (אָפטמאָל ווונדערט מיך, ווי אַזוי אַזאַ קינד ווייסט דעם אָדרעס פון געסל, סטעזשקע און קוסטעס...), געפינט די מאַמע אַן עפּל, אַ שטיק קוכן און אָפילו אַ שטיקל עוף, אויב זי אַרבעט אין דער קיך; מען קאָכט אויף אַ גלעזל טיי און טאַטע־מאַמע און קינד, זיצן צוזאַמען. מאַמע פרעגט אויס, טאַטע כאָפּט אַ ווארעמען בליק און קינד שווייגט...

דער דערוואַקסענער יונג אָדער מיידל, רופט טאַטע־מאַמע ביים ערשטן נאָמען; דאָס ווארעמע ווארט „מאַמע" אָדער „טאַטע", האָב איך זעלטן געהערט. מען איז חברים פון איין קיבוץ, איז אויס צערעמאָניעס...

ווער האָט צייט לאַנג צו זיצן און פּאַרברענגען מיט עלטערע חברים, טאַטע־מאַמע? (די אַמעריקאַנער פּאַרשליסן זיך דען נישט אין זייער צימער מיט זייער טעלעוויזיע־קאַסטן?).

דאָס קינד לויפט אַרום איבערן קיבוץ און מאַמע בלייבט מיט דעם

טאַטן און שטעלט צוריק אַוועק די פאַטאַגראַפיע פון איר קינד... עפּעס פאַמעטישעס אין דעם, ווי אַ מאַמע קוקט איבער און לייגט זאָרגעוודיק אַוועק די פאַטאַגראַפיעס פון אירע קינדער אין אַלבום. מען דערקענט, אַז די מאַמע האָט נישט געהאַט גענוג ליבע, נישט געווען גענוג מיט איר קינד. צי עס אַרט אַזויפיל דעם קיבוץ־טאַטן, ווייס איך נישט.

די קינדער זיינען פאַרהאַרטעוועט. זיי וואַקסן אויס הויך, שיין, גלייך און אַפילו מיט אַ ספּעציפישן קיבוץ־חן. אָבער אַרויסקריגן אַ ביסעלע סענטימענט; צי זיי האָבן ליב טאַטע - מאַמע, איז פאַר מיר געווען אוממעגלעך, אַפילו, ווען איך האָב געוואַדט צו זיי ענגליש, וואָס זיי האָבן ליב.

זיי קומען, נעמען, לאָזן זיך געבן אַ קוש און אַ גלעט און כאַפּן אַפילו אַ פּיצל שלאָף ביי טאַטע־מאַמע אין שטוב; זיי פילן, אַז דאָ קריגט מען אינדיווידועלע וואַרעמקייט און מען ציטערט איבער זיי; אָבער, מיר דאַכט, אַז די קינדער פונעם קיבוץ נויטיקן זיך נישט מער אין וואַרעמקייט פון אַ טאַטע־מאַמע נעסט. זיי זיינען עפּעס ווי יונגע פויגל פון אַ בוים...

געווויס, מען פאָלגט אַ מאָל און מען הערט צו, מען איז אָבער נישט פאַרפליכטעט צו טאָן וואָס טאַטע־מאַמע ווילן אָדער צו האָבן דרך־ארץ פאַרן טאַטע־חבר. עפּעס האָט מען נישט געלערנט דעם פונקט פון די צען געבאָט.

מען קומט און מען גייט און מען ענטפערט נישט „יא" אָדער „ניין" — און מען אַנטלויפט צוריק צום קאָלעקטיוו; ווייל דער קאָלעקטיוו טוט זיי מיט אַלץ פאַרזאָרגן. זיי פילן נישט צו געבן צופיל ליבע צו זייער טאַטע־מאַמע און זיי פאַרלאָנגען אויך נישט צופיל פון דעם מין...

פארשידענע סאָרטן עפּל־רייסער און יידן...

זונטיק 17 סעפּטעמבער:

היינט רייסן מיר עפּל ביי דער סאַמע סירישער גרענעץ. איך רייס און קוק אַריבער צי עס קומען נישט אַן קיין אַראַבער...

די יונגע חברה פונעם קיבוץ ווילן, איך זאָל פאר זיי זינגען ענגלישע לידער און פרעגן וועגן עלוויס פּרעסלי. הויב איך גאָר אָן זינגען יידישע לידער, כאַפּן זיי גלייך אונטער און לייגן אַוועק די אַרבעט... אַפילו דער וואַרשעווער, ביי וועמען זיין פּוילישע פרוי האָט צוגענומען זייער טעכטערל און ער וויל נאָר ריידן פּויליש, זינגט אויך יידישע לידער.

ביי די איראַקישע, די געדונגענע אַרבעטער פון קרית שמונה, טומלט זיך. זיי האָבן אַ סכסוך מיט די יונגען פון אַלזשיריע און פון מאַראָקאָ, איבער אַ מויד רבקה, וואָס איינער רופט „חמור" און זי ענטפערט „חמור בן חמור". אַ יונג פון מאַראָקאָ וויל צולויפן איר שלאָגן און זיי לייגן דערווייל אַלע אַוועק זייער אַרבעט...

די אָנפירערס ביים עפּל ריסן ווילן נישט ריידן קיין וואָרט; בלויז די סאַברעס דערלויבן זיך צו שפּאַסן פון די טונקעלע יונגען. די יונגע אַראַבישע יידן, זעצן זיך אונטער די בוימער, ריידן עברית און אַראַביש און קוקן קרום אויף די „אשכנזים". זייערע מוידן, וואָס גייען אָנגעטאָן אין הויזן, ווערן יונגערהייט פעט און זיינען בכלל נישט אָנציענד. זיי באַטראַכטן די יונגע סאַברעס פונעם קיבוץ, אָבער זיי וואָגן נישט צוצוקומען גאָר נאָענט; ווייל זיי ציטערן עפּעס פאַר זייערע אייגענע יונגען...

אברהם רייזען לעבט אין קיבוץ...

מאַנטיק 18 סעפּטעמבער:

היינט פרי, ווי נאָר איך בין געקומען צו דער אַרבעט, באַגעגענען מיר די יונגע קיבוצניקעס מיט „העמערל, העמערל קלאַפּ". די 16־17־יעריקע מיידלעך און בחורים, זינגען דאָס ליד גאַנץ פיין. דערנאָך הויבן זיי אָן זינגען „אַ יידישע מאַמע" און פיל אַנדערע יידישע לידער. זיי פרובירן ווידער אויס זייערע ענגליש און פרעגן וועגן אַקטיאָרן און אַקטריסעס. זיי ווילן מער פאַרב און ראָמאַנטיק...

צווישן די עפּל־רייסער איז היינט דאָ אַ בלאַסער חברה־מאַן פון לאָנדאָן. אין ענגלאַנד איז ער געווען אַ שניידער און דאָ אַרבעט ער ביים נאַכקוקן די קי. ער זיצט שטיל און צוריקגעהאלטן ביי דער הפסקה; יידיש זאָגט ער, קען ער נישט.

אינמיטן דערינען נעמט גאָר גיסן אַ שלאַקס־רעגן! דאָס איז אַ נייעס פאַר ארץ־ישראל. די עפּל נעמען קריגן נאַסע קאָלירטע בעקעלעך און מיר טוען זיך פאַרבאַהאלטן אונטער די זעלבע בוימער פון וועלכע מיר רייסן יעדן טאָג שטיקער...

דאָס עסן אין קיבוץ

דער חדר האוכל איז אַ נייַ־געבויטער: לופטיק, ריין, באַקוועם און

ליכטיק. דער פרישטיק, באַשטייט פון מילך, טיי, גרינס, ברויט אוו
אייער. דער מיטאָג־עסן איז פון: פיש, געהאַקט פלייש, אַ מאָל עוף, זופ,
ברויט, זויערע בוראַקעס, צעריבענע עפּל־זאַפט. ביינאַכט דערלאַנגט מען
מילכיקע עסנס און פרייטיק ביינאַכט עסט מען בעסער. מען גיט געוג,
מען קאָן בעטן מער און מען לאָזט איבער. יעדער נעמט זיין שיסל, גאָפל,
מעסער און לעפל צו דער קיך און וואַרפט אַריין אין דער אָפּטיילונג פון
כלים־וואַשעריי, וווּ עס אַרבעטן עלטערע און אַ מאָל אויך יינגערע. די
באַדינערס וואָס פירן די עסנס אויף וועגעלעך, זיינען אויך פון פאַרשידענע
פאַכן און אַרבעטן אין קיבוץ.

די, וואָס אַרבעטן אין קיך אָדער ביי די קינדער, ברענגען אָפט צו
זיך אין שטוב אַריין, בעסערע עסנס. טייל באַקן אָפילו קוכנס ביי זיך
אויף די אויוועלעך — מען דאַרף זיך אַ ביסעלע אויסטויגן...

זיינען די מענער און פרויען אומצופרידן מיט דעם אַרט קאָכן און
עסן אין קיבוץ? סיי די פוילישע, ליטווישע, רומענישע און סיי די
אונגאַרישע, זיינען צוגעוווינט צו דעם. דאָס איז אַ מין סטאַנדאַרט־עסן,
אָבער אַלץ בעסער און פרישער ווי אין אַמעריקאַנער קאָפּעטעריעס, וווּ
עס עסן אַרבעטער.

די, וואָס אַרבעטן ביי שוועריע אַרבעטן עסן מיט אָפּעטיט. די, וואָס
אַרבעטן ביי די גרינגערע אַרבעטן, עסן אָן אָפּעטיט. פאַר די יעניקע, וואָס
האָבן ליב פלייש, איז דאָ נישט גענוג פון דעם מין. זיי בעטן אַ שטיקעלע
מער עוף און קריגן. זיי מאָנען אָפט עפּעס אַנדערש און מען דערלאַנגט
זיי; די „וויכטיקע" מענטשן, קוקט מען אפשר אַ ביסעלע מער נאָך ביים
טיש און קיינער האָט נישט קיין טענות.

די „פארזעסענע" קינדער-דערציערין

זי איז קליין, דאַר און זעט אויס פאַרביטערט. זי וווינט אין אַ שיינער
וווינונג, פיין אייגנאָרדנט, אָבער אָן אַ מאַן. זי גיט זיך אָפּ מיט דערציען
אָפּגעשטאָנענע קינדער פונעם קיבוץ. צי די אָפּגעשטאָנענקייט קומט פון
ירושה, אָדער וויל די עלטערן האָבן אַדורכגעמאַכט שוועריע צייטן, קאָן
זי נישט זאָגן; עס פעלן אָבער נישט קיין קינדער מיט שלעכטע נייגונגען,
וואָס קאָנען זיך נישט אַריינפאַסן אינעם קאָלעקטיוו.

איך וויל דערגיין צי די קינדער וויזן אַרויס וויבאַלד איניציאַטיוו
און טרייב־קראַפט, ווי שטאַטישע קינדער, וועלכע זענען ביי זייערע עלטערן

מער ענערגיע און שטרעבונג עפּעס צו דערגרייכן. אָבער זי איז דערשלאָגן און אָפּאַטיש און ציטערט, טאָמער אַ מאָל וויל איך אַרויסקריגן סודות פונעם קיבוץ און איבערגעבן דער אויסערלעכער וועלט...

מען דערציילט מיר, אַז זי האָט פיל דערפאַרונג אויף דעם געביט פון קינדער־דערציאונג און מען האָט איר אויך געשיקט אין שטאָט אויף אַרבעט, כדי זי זאָל קאָנען „פאָנגען" אַ מאַן, אָבער זי ציט נישט צו... זי האָט איר יוגנט פאַרבראַכט צווישן די אַלע קיבוצניקעס און געבליבן ביי עטלעכע פערציק יאָר אָן אַ מאַן; זעט זי טאָקע אויס ווי אַן „איבעריקער מענטש", סיי ביי עפּל רייסן און סיי ביים באַדינען אין רעסטאָראַן, ווען עס קומט איר רייַ. די דערציערין זעט אויס מער פאַרטראַכט און מער בייז, ווי יעדע אַנדערע פרוי אין קיבוץ; זי פאַסט זיך פאָרט נישט אַריין צווישן בלויז פאַרהייראַטע פרויען און מענער — זי איז אפשר מער אַ פּראָבלעם ווי די אָפּגעשטאָנענע קינדער...

דרוזן און דרוזעלעך (בעסערע אראבער)

היינט פרי, זיץ איך ביים פרישטיק מיט אַראַבער פונעם שבט דרוזן. זיי געטרויט מען און זיי דינער אין דער ישראל־אַרמיי. (יתרו, משה רבינוס שוויער, איז דער גרויסער נביא פון די דרוזן).

זיי האָבן אַלע האַרטע, דאַרע פנימער און שאַרפע, נישט קיין רחמנות־אויגן. זיי טראָגן וואַנסעלעך און רייבן דעם פרישטיק מיט אָפּעטיט. זיי פילן זיך ווי ביי זיך אין דער היים.

זיי ריידן צווישן זיך אַראַביש און קוקן אויף די יידן, ווי אויף נאַטירלעכע שכנים אָדער אויף באַלעבאָטים, ביי וועלכע זיי מוזן קריגן אַלע רעכט.

איינער טראָגט אַ צלמל אויפן האַלדז און עסט פאָמעלעך. אַ קליין דרוזעלע, וואָס זעט אויס נישט מער ווי אַ יאָר 16, שמירט ברויט מיט מאַרגאַרין און שלינגט שנעל די פּאָווידלע, סאַלאַט, מילך, טיי און אַן איי — עס ווערט ביי אים פאַרשוווּנדן ווי מיט כישוף!

די דרוזן האָבן געהערט, אַז איך קום פון אַמעריקע, קוקן זיי צו מיר מיט רעספּעקט. אַ קליינער דרוזל לויפט צו מיר צו ביים עפּל רייסן און זאָגט מיר יעדן טאָג „שלום". ער רעדט אַ צעבראָכענעם עברית און וויל, איך זאָל אים מיטנעמען קיין אַמעריקע. אַ גרעסערער דרוז פרובירט אויס זיין ענגליש און בעט מיך, איך זאָל נאָר אַרבעטן מיט אים ביי אין בוים.

ער לייגט אַוועק דאָס קוישל און רעדט אָן אויפהער אַ מין געמיש פון אַראַביש, עבֿרית מיט ענגליש און וויל וויסן, צי איך בין אַ יידּ...

דערנאָך זעצן זיך די אַראַבישע יידן אונטער איין בוים און ריידן און די דרוזן אונטער אַ צווייטן בוים; די ביידע סאָרטן געדונגענע אַרבעטער, גייט נישט אָן, וואָס מען דאַרף וואָס שנעלער אַראָפרייסן די עפּל; זיי האָבן בכלל נישט מורא פאַר די אויפזעער.

איך טו באַמערקן צו איינעם פון די דרוזן, אַז די יונגע שיינע סאָברעס פונעם קיבוץ שטאַמען פון אַשכנזים, ענטפֿערט ער גלייך מיט ביטערניש:

— זיי זיינען שטינקענאַזים!

אַפילו די „בעסערע" אַראַבער, קוקן אויף די יונגע יידן מיט קנאה און טאַקע — מיט אַ שפּאָר ביסל שנאה...

דער לערער י. לעוו

ער האָט אַ פּעט פּנים, זעט אויס צופֿרידן און מיט אַ ביסעלע קלוגשאַפּט אין זיינע אויגן. ער דערציילט מיר, אַז ער קען „יונג־ווילנע" און איז אַליין אַ נייַ־געקומענער — ערשט נאָך דער מלחמה. ביי די עס־טישן, וועו עס פּאַלט אויס זיין רייַ צו באַדינען, איז ער גוטמוטיק.

ער רעדט וועגן פּראָבלעמען: אויך דאָ וויל מען אַ ביסל אַ שטופּ געבן דאָס אייגענע קינדער זאָלן קריגן סטיפּענדיעס און פֿאָרן לערנען אין שטאָט... ער האַלט, אַז „אַ קולט פון אַרבעט", דאַרף יאָ זיין אין קיבוץ; קעגן די פּוילע קאָן מען אָבער גאָרנישט טאָן.

יידיש און מער קולטור־לעבן אין קיבוץ? ער האָט יידישע ביכער ערגעץ־וווּ אויפֿן בוידעם און לערנט אַ מאָל די קינדער אַ יידיש ליד. ער קלערט זיי אויך אויף, זאָגט ער, וועגן יידישע קלאַסיקער און וועגן יידיש לעבן אין חוץ־לארץ. ער האָט אָבער ליב ענגליש און ער גריבלט זיך אין פּסיכאָלאָגיע. פֿאַר שרייבערס און קולטור־מענטשן איז נישטאָ קיין פּלאַץ אין קיבוץ; מען קוקט אויף זיי, ווי אויף ליידיקגייערס און בטלנים. דאָך, זיינע צווייַ מיידלעך, לערנט ער, זיי זאָלן זיין מער ווי דער „דורכשניט" אין קיבוץ...

איז דאָך גוט און פיין, אַ? טויג וויידער נישט. פֿאַרוואָס? ווייל:

— מיין ווייב דאַרף אַרבעטן יעדן טאָג אין קיך; אין שטאָט וואָלט זי בלויז געפֿירט באַלעבאַטישקייט פאַר זיך — קלאָגט ער און זיין ווייבל שאָקלט צו מיטן קאָפּ.

— אויב אַזוי, אַז די רעגירונג צאָלט סיי ווי פאַר די לערערס (אָן אינספּעקטאָר קומט פון שטאָט זען, צי עס פירט זיך מער־ווייניק לויט די רעגירונגס־פאַרשריפטן), פאַרוואָס זוכסטו נישט אַ פּאָסטן אין שטאָט? — פרעג איך דעם נאַוואָגרודקער.

— אַ, ענטפערט ער מיט אַ שמייכל — איך וויל נישט די זאַרגן פון דער שטאָט; איך בין דאָ צופריידן. (זאָל זיין ווייב זיך זאָרגן...)

יום כיפור ביינאכט אין קיבוץ

עס זעט זיך כמעט ווי נישט אָן, אַז היינט איז כל נדרי־נאַכט. בלויז די עלטערע, די קיבוצניקעס פון די מיטעלע און שפּעטע פופציקער יאָרן, ווינטשן זיך מיט אַ חתימה טובה. די יונגע האָבן עפּעס יאָ געהערט און נישט געהערט פון „פאַרפאַסטן" און אַז יידן דאַוונען ערגעץ אין שולן און זאָגן כל נדרי.

אין חדר־האוכל, אָבער זעט מען היינט ביינאַכט פיל ווינציקער עסערס. דער יונגער שכן מיינער, וואָס ווינט מיט אַ שיין ווייבעלע פון טשילע, וועלכע טראָגט אַ לאַנגן צאָפּ, ער האָט יאָ געפירט זיינע עלטערן צום „שאר־ישוב"־דאָרף. ער רעדט גוט יידיש און לייענט שלום־עליכמען אין אָריגינאַל. ער איז נישט קיין דערצויגענער אין קיבוץ.

מיטוואָך 20 סעפּטעמבער, יום כיפור טאָג:

היינט איז אין קיבוץ אַ נאָרמאַלער אַרבעטס־טאָג. כמעט אַלע גייען אין חדר האוכל עסן, און גייען צו דער אַרבעט. די געדונגענע אַראַבישע יידן פון קרית שמונה, זיינען אָבער היינט צו דער אַרבעט נישט געקומען. היינט גייען לערערס, קאָנצעלאַריע־אַרבעטער און קיבוץ־באַאַמטע רייסן עפּל; מען האָט פאַרמאַכט די שולעס, און די קינדער זיינען פריי.

איך גיי צו דעם ישוב פון די אונגאַרישע יידן, כדי צו הערן עטלעכע תפילות. איך וויל אויך הערן עטלעכע שטיקלעך נגינה, אָבער דער חזן איז נישט קוסעוויצקי. עס זיצן צוויי־דריי צענדליק מענער און פרויען און הערן ווי אַן אייגענער בעל־תפילה מאַטערט זיך, נעבעך: נישט קיין שטימע און נישט קיין לייטישע עברי, און נישט קיין ציטער...

ביי דער טיר פון בית התפילה, שטייען פיל קינדער פונעם קיבוץ און קוקן אַריין. זייער לערערין האָט זיי געפירט אויף אַן אויספלוג, ווילן זיי זען וואָס עס טוט זיך ביי פרומע יידן, די „שקאָצימלעך און „שיקסלעך".

פרעג איך ביי דער ליטווישער לערערין, דאָס ווייבעלע פון גראָדנע, זי זאָל מיר זאָגן, וואָס זי דערציילט אירע שול־קינדער וועגן יום־כיפור. שמייכלט זי און זאָגט:

— ניין, איך דערצייל זיי נישט פיל. מיר האַלטן נישט פון די יום־טובים, אַלס אַזעלכע. וויל איך נישט מיט איר דיסקוטירן, ווייל איך האָב אפשר אויך אַמאָל אַזוי געהאַלטן פונעם „קלער" וויִ זי, אין איר השומר־הצעיר־פאַרטיי. היינט וויס איך נישט ווי אַזוי מען קאָן אָפטיילן יידיש לאַנד פון דער יידישער רעליגיע, אַדער, אין בעסטן פאַל, רעפאָרמירן די רעליגיע...

*

אין קיבוץ הערט מען, אַז די אַדער יענע האָט היינט געפאַסט, ווייל ביי אַ טייל עלטערע מענטשן איז נאָך געבליבן די טראַדיציע פון יידישקייט, אַפילו אין אַ קיבוץ, וואָס גלייבט אין דער מאַטעריאַליסטישער וועלט־אַנ־שויאונג — וואָס דאַרפן פאַרטרעטן הימל־געטלעכקייט.

מען רעדט אויך וועגן מענטשן וואָס פאַרלאָזן דעם קיבוץ און זוכן אַ וועג אַנצוהייבן פון דאָס ניי אין דער שטאָט; און פון אַזעלכע וואָס קומען צוריק אין קיבוץ, ווייל זיי קאָנען גאָרנישט אויפטאָן אין דער וועלט פון קאָנקו־רענץ און קאָמף פאַר עקזיסטענץ (עס דערמאָנט אין פיל אַנטלאָפענע פון סאָוויעט־רוסלאַנד, וואָס קאָנען זיך נישט אינאַרדענען אונטערן פריייַן קאַפּיטאַליזם. זיי זענען געווינט, אַז די מלוכה זאָל זיי פאַרזאָרגן מיט אַרבעט...)

עס זיינען אויך דאָ עלטערן וואָס קומען אין קיבוץ צוליב זייערע קינ־דער. דער קיבוץ האַלט זיי אויס, אויב זיי האָבן דאָ צווייי קינדער וואָס זיינען „גוטע חברים". פאַר די אַלטע איז דאָ פיל בעסער ווי אין אַ מושב־זקנים, וווּ ס'זיינען פאַראַן בלויז אַלטע מענטשן...

אויב אָבער ס'איז פאַראַן אַן עלטערער ייִד וואָס איז אַ ביסל טראַדיציאָ־נעל־יידישלעך, איז אַזאַ קיבוץ ווי „גן", נישט שטאַרק צוגעפאַסט פאַר זיין גייסטיק געמיט.

אַ דרוזן־שטעטל אין גליל העליון

דאָנערשטיק 21 סעפּטעמבער:

מ. נעמט מיך מיט אויבן. ער טראַסקעט מיט זיין לאַסט־וואָגן איבער שמאָלע סטעזשקעס און וועגן פון די גליל־בערג, און אונטן אַנטפלעקן זיך

טיפע שטיינערנע אָפגרונטן, וווּ איך וואָלט נישט געוואָלט אַרונטערפאַלן...

עס קומען אַן פיל ליידיקע בערג און וויסטענישן שטיינערנע, ביז מיר קומען גאַנץ אויבן צו אַ כפר, אַדער שטעטל פון דרוזן. זיי לעבן דאָ צווישן זאַמדן, שטיינער און ציגן. די הייזער זיינען שטיינערנע און טייל אויך מער מאַדערנע.

די יינגערע און עלטערע אַראַבער באַגריסן אונדז מיט „שלום". די פרויען מיט טונקעלע קעפּ, און טייל מיט שאַטין־האָר און אַפילו טונקל־בלאָנדע האָר, שמייכלען, ווען איך קוק אויף זיי. זיי זיצן ביי די טירן פון זייערע הייזער, און טוען עפּעס פּרימיטיוועס אַרבעטן, אַדער אַרבעטן אויף די פעלדער און די מענער גייען אַרום פּוסט און פּאַסט.

אין טייל הייזער, אַדער אַזעלכע הייזער־שטאַלן. זע איך ווי בהמות ליגן אין איין אָפּטיילונג און פרויען אין אַ צווייט ווינקל; עס ווייזט אויס, אַז די פרויען ווערן געהאַלטן צוגלייך מיט די בהמות...

צווויי יונגע דרוזן מיט וואָנסעלעך נעמען אונדז אויף. זיי פירן אונדז אַריין אין אַ גרויס צימער, וואָס איז אָנגעשטעלט מיט אַלט און צעבראָכן מעבל, און אויפן טיש, אונטערן גלאָז, צווישן די פאָטאָגראַפיעס פון צענד־ליקער אַראַבער מיט וואָנסעלעך און דרוזן אין דער ישראל־אַרמיי, איז פראָמינענט אַריינגעשטעלט הוסיין, דער קעניג פון ירדן. צי זיי גלייבן אין אים, אַדער זיי האַלטן, אַז ער איז נישט אַזאַ שונא פון מדינת ישראל, און איז נישט קעגן זייער לאָיאַליטעט צו ישראל, האָב איך מיט מיין שוואַכן עברית נישט געקאָנט פרעגן, בפרט, אַז מיין פירער פונעם קיבוץ האָט מיר אָנגעזאָגט, איך זאָל נישט שטעלן צופיל קשיות, און נישט קוקן אויף זייערע ווייבער...

אַ יונגע פאַרשלייערטע פרוי ברענגט אַריין קאַווע און קיכלעך, און זי רעדט נישט קיין וואָרט. זי האָט אָפּילו מורא צו קוקן אין אונדזער זייט. זיי זיינען שוין גרייט אויפצוענטפּן אונדז מיט מיטאָג, אָבער מ. לאָזט נישט. ער איז בלויז געקומען פאַרהאַנדלען וועגן שיקן 10—12 יונגען צו דער אַרבעט, און ביי זיי אין שטוב זיינען דאָך דאָ צען ברידער...

אָ, ווי פריינדלעך זיי זיינען! זיי ריידן אַ פּליסיקן העברעיש און זיי גייען־איין אויפן מסחר צו קומען אויף אַ וואָך אַרבעטן ביי עפּל־ביימער.

זיי באַגלייטן אונז ווידער אַרויס מיט שמייכלען און מיט „שלום" און די אַראַבער אין די שטיינערנע געסלעך באַגריסן אונז. עפּעס ליגט אַ מין אונטערטעניקייט און קאַלטקייט, געמישט מיט קנאה און שנאה אין זייער בליק. איך ווייס נישט צי זיינען זיי לאָיאַל צו מדינת ישראל, ווייל זיי האָבן ליב די יידן, אַדער: ווייל די אַנדערע אַראַבער האָבן זיי פיינט...

אַ יידישער שרייבער פון גאַליציע

א. שאָפען איז אַ מאַן אין די שפּעטע פופציקער; שוין 26 יאָר, ווי ער איז אַ חבר פונעם קיבוץ. ער פלעגט, זייענדיק אין גאַליציע, און אויך אין ישראל, שרייבן יידישע לידער און סקיצן, וואָס ער פלעגט פאַרעפנטלעכן אין זשורנאַלן און אין לאָקאַלע צייטונגען. ער האָט זיי אַלע איינגעבונדן און היט אָפּ יעדעס וואָרט און שטיקל צייטונג ווו ער איז דערמאָנט.

שוין איבער 20 יאָר ווי ער שרייבט גאָרנישט. ער איז אַריינגעטאָן אין קיבוץ־לעבן און איז גליקלעך צו זען ווי זיינע דריי טעכטערלעך זיינען אויסגעוואַקסן, און ווי זיינע בוימער וואַקסן. ער רעדט יידיש מיט עברית צוזאַמען און קען נישט שרייבן העברעאיש, הגם ער דענקט, זאָגט ער, אין דער שפּראַך... (דאָס הייסט, פאַרלוירן די רייכקייט פון יידיש).

ניין, ער קלאָגט זיך נישט אויף קולטור־מאַנגל אינעם קיבוץ. ער זעט אַ קינאַ־בילד, וואָס מען ברענגט אַראָפּ, ער פּאַרט אַ מאָל זען אַ טעאַטער־שטיק. ער וויל נישט און זוכט נישט מער. ער וויל אויך נישט מער שרייבן, וויל זיין יידיש־שרייבערייַ איז דאָ נישט נויטיק; ער וויל זיין אַ טעטיקער קיבוץ־חבר און ער האָט אָנגענומען, ווי פיל פון דעם קיבוץ, אַ עברית־נאָמען און געלאָזט זיין פאַרגאַנגענהייט שלאָפן. ער לעבט מיט דעם היינט — די קיבוץ־מלוכה באַפרידיקט אים, זאָגט ער.

איך וויל וויסן ווי אַזוי ער האָט זיך געקאָנט אַסימילירן אין העברעאיש און אַריינלעבן זיך אין אַרבעט און קאָלעקטיווizם, ווען אַ שרייבער פאַר־מאָגט עפּעס אינדיווידועלס אין זיך. אָבער, ער זעט דאָ מער ערלעכקייט ווי כאָפּ־לאָפּ אין שטאָט. ער האָט אויך רעזיגנירט און געוואָלט אַ לעבן אָן זאָרג און אָן ווידערשטאַנד, איז זיין פינטעלע שרייבעריי געוואָרן אָפּגע־טויט און פאַרלאָשן...

צי וועלן די יונגע איבערנעמען?

מען רופט אים „דאָווידקע". ער איז אַ דאָר, קליין סימפּאַטיש מענ־טשעלע פון אַ יאָר 55, און אַן אויפּזוכער ביים עפּל רייסן. ער איז עטלעכע צוואַנציק יאָר פאַרבונדן מיט דעם קיבוץ „גן". מיר רידן וועגן דעם יונגן דור אין קיבוץ און ער האָט זיין מיינונג:

— די קיבוצים וועלן זיך נישט האַלטן. נאָך אַ 10—15 יאָר, און די יוגנט וועט אַנטלויפן. זיי פאַרמאָגן נישט דעם חלוצישן אידעאַליזם. די

וואָס זיינען פעאיק און אַרבעטן גוט, וועלן אַרבעטן פאַר זיך און פאַרדינען; זיי ווילן עפּעס האָבן פון דער אַרבעט. אין קיבוץ זיינען דאָ פיל, וואָס ווילן בכלל נישט אַרבעטן.

— לעבן דען אַרבעטער אין שטאָט בעסער, און האָבן זיי ווינציקער זאָרגן? — פרעג איך אים. ווער האָט פאַר זיי אָנגעגרייט גוטע פאָסטנס אין שטאָט?

— אין שטאָט קען אַ מענטש מיט ענערגיע און ווילן צו עפּעס צוקומען. די וואָס טויגן נישט פאַר דער שטאָט, טויגן נישט פיל פאַרן קיבוץ — ענטפערט ער.

ער דערציילט, אַז פיל פון די קיבוצים־פירערס, ווילן מער נישט פירן; מען קלייבט זיי ווידער אויס, ווייל עס איז נישטאָ ווער ס׳זאָל איבערנעמען און וועלן פירן. די יונגע רייסן זיך נישט דערצו. מען דאַרף קענען האַנדלען און פאַרהאַנדלען מיט דער שטאָט, טראָגן זאָרג און פאַראַנטוואָרטלעכקייט; שאַפן פלענער און געבן באַפעלן; דאָס אַלץ, פאַר דער בלויזער עקזיסטענץ. (אין טייל קיבוצים, זאָגט מען, שטייען שוין יאָ סאַברעס ביים רודער).

דערווייל, ווילן די „אַלטע" זיך פאַרזאָרגן מיט אַן עלטער־פאָנד. זיי צאָלן אײַן 10 פונט פאַר אַ פערזאָן און אין צען יאָר אַרום, וועט זיין געזונג מיט דער רעגירונגס־פענסיע, צו דעקן די אויסגאַבן פון די עלטערע קיבוצ־ניקעס, וואָס וועלן מער נישט זיין פעאיק צו דער אַרבעט. זיי ווילן נישט, זאָגן זיי, אַז די יוגנט אין קיבוץ זאָל זיי פאַרוואַרפן, אַז זיי האַלטן אויס די „אַלטע".

*

שאַפט זיך אַ מאָדנע לאָגע. די מערהייט פון די קיבוץ־מענטשן זיינען דאָ אַריין מיט אַן אידעאַל. היינט, וען ביי פיל איז דער אידעאַל אויסגע־ווען, קענען זיי פון דאָנען נישט אַרויס... טייל מענער פילן, אַז דער קיבוץ איז היינט, וען זיי זיינען אין די מיטעלע יאָרן, פיל לייכטער ווי אין שטאָט, און אַ מערהייט פרויען, ווייל זיי זיינען אַ מאָל אַריין אין די רייען קריגן דאָ אַ מאַן אָן נדן — מוזן זיי דערפאַר אַרבעטן אַ גאַנצן לעבן און קיינמאָל נישט צוקומען צו דעם, וואָס זיי זעען ביי פיל זייערע משפּחה־מענטשן אין די שטעט...

איצט די יונגע מענער און פרויען. זיי גייען דינען אין דער אַרמיי, קומען זיי אין קאָנטאַקט און לעבן צווישן דער יוגנט פון די שטעט מיט אַנדערע אידייען, אַדער „איך־אידייען"; די מער ענערגישע יונגעלייט, ווילן פּרובירן אין דער שטאָט און די שענערע, ראַמאַנטיש־זוכנדע מיידלעך, זעען דאָס מען נעמט זיי גאָר אויף אַנדערש אין דער שטאָט; בפרט ווען אַ מיידל

אין די צוואַנציקער, אויב זי האָט נישט קיין חתן, זעט נישט איר צוקונפט אין קיבוץ...

און די פראַגע פון אלמנות: ווי אַזוי וועט דאָס ווערן געלייזט אין קיבוץ?

כמעט אַלע פרויען זיינען פונעם זעלבן עלטער ווי זייערע מענער, אָדער אַ ביסל יינגער. זיי וועלן איבערלעבן זייערע מענער (זיי טוען אויך גרינ־ גערע אַרבעטן אין קיבוץ). איז וואָס וועט טאַקע זיין אין 10—15 יאָר אַרום מיט די אלמנות אין די קיבוצים?

דערווייל, צוקוקנדיק זיך צום קיבוץ־לעבן, איז עס נאָך אַלץ צום באַ־ וווּנדערן. דאָס איז איינער פון די שענסטע עקספּערימענטן אינעם יידישן לעבן. עס קען אַ מאָל זיין, אַז יידישע יוגנטלעכע פון אַנדערע לענדער, אַפילו פון די רייכע און אַנטוויקלטע לענדער ווי ענגלאַנד, אַמעריקע, דרום־אַפריקע, אָדער פון לענדער, ווו יידן זיינען נישט אַזוי זיכער — ווי אַרגענטינע, אַז זיי זאָלן קומען אין די הונדערטער און טויזנטער און אַריינברענגען פריש בלוט אין די קיבוצים.

דער קיבוץ־לעבן אונטערן בריטישן מאַנדאַט איז געווען גאַנצע 22 פראָצענט פונעם ישוב און היינט איז דער קיבוץ נישט מער ווי 8 פראָצענט. אויב תל־אביב מיט דיזענגאָף־גאַס וועלן טאַקע דאָמינירן דאָס יידישע לעבן אין דער מדינה, שטייען די קיבוצים אין געפאַר...

*

א לאַנדסמאַן, מ. דאָני, אין קרית שמונה. דער פּוילישער חברה־מאַן ביי די עפּל האָט מיר איבערגעגעבן, אַז ער האָט זיך דערווּסט פון א שוסטער אין קרית־שמונה, דאָס איינער פון אַסטראָווע לעבט אין דער שטאָט.

לויף איך אַרום זוכן דעם שוסטער און דערנאָך מיין לאַנדסמאַן, ביז אי דטרעף אַריין צו אַן אַרעמער הייזקע, ווו עס זיצן צוויי קינדער מיט טונ־ קעלע פּנימלעך אויף דער ערד און א פרוי פון עגיפטן רופט אַריין איר מאַן, וואָס כאַפּט זיך מיט מיר אַרום ווי מיט א געפונענעם ברודער און באַשטעלט שוין ביי זיין ווייב, וואָס זי זאָל קאָכן פאַר מיר, און ווייזט מיר גלייך אַן אויף א בעטל דערנעבן, ווו ער שלאָפט מיט זיין עגיפטישער פרוי, אַז איך זאָל שלאָפן קעגנאיבער און בלייבן ביי זיי איבער יום־טוב. איך בין באמת געירט פון זיין וואַרעמער גאַסטפריינטלעכקייט. אָבער, איך גיב אים צו פאַרשטיין, אַז איך מוז זיין אין קיבוץ...

מ. ד. איז 45 יאָר אַלט, און אַרבעט ביי בוי־אַרבעט. ער און זיינע ברידער האָבן זיך געראַטעוועט פון מלחמה־פייער און געקומען קיין ישראל. ער רעדט צוביסלעך עברית און זיין פרוי רעדט אויך א ביסל; לעבן זיי מיט א ביסעלע שפּראַך...

נאָכדעם גיט ער מיר אַ פרעג:

— האָסט געהערט פון אַ יזכור־בוך, וואָס אונדזערע לאַנדסלייט האָבן אַרויסגעגעבן דאָ אין ישראל? אי, איך זאָג דיר, האָט מען דאָרט באַשריבן אונדזער שטעטל און די איבערלעבענישן. איך האָב נישט געווּסט, אַנישט וואָלט איך באַשריבן מיינע איבערלעבענישן אין דער מלחמה.

— יאָ, מיין לאַנדסמאַן, איך האָב געזען דעם יזכור־בוך — זאָג איך אים. גיי דערצייל אים, אַז איך האָב אַוועקגעגעבן 2—3 יאָר אין זוכן, זאַמלען מאַטעריאַל אין אַמעריקע, ביי די לאַנדסלייט, און אַוועקגעגעבן אַזוי פיל כוחות, כדי דער יזכור־בוך זאָל דערשיינען....

אַ סוכות־פייערונג

די קינדער האָבן היינט אַ גאַנצן טאָג געהאָלפן אויפשטעלן סוכות. גאַנצע זעקס סוכות זיינען דאָ אין קיבוץ. ווייזט אויס, אַז סוכות איז אַ קיבוצים יום־טוב. (נישט פאַרבונדן מיט שרעק און בעטן מחילה ביים אויבערשטן...).

פיינע לאָזונגען, סטענגעס און עפּל; די סוכות זיינען קאָלירפול און ציען אַריין מיט זייערע טירן פון פאַלמען־בלעטער. חברה יונגוואַרג זיצן אַרום טישן און מען עסט מיט בוידע באַקן.

דערנאָך פאַלט צו די נאַכט. פון גאָלד, געמישט מיט גראָ, זיינען די בערג אַרום, געוואָרן שוואַרץ. די שפּיציקע בוימער שטייען אַרום קיבוץ און וואַכן ווי שומרים, און די גראָזן שעפּטשען שטיל, שושקען זיך און זיינען פול מיט סודות. די בלומען כאַפּן אויך צו ביסלעך נאַטור „לשו הרע" און דער גאַנצער קיבוץ איז איינגעהילט און איינגעוויקלט אין שיינקייטן און מיסטעריעס.

ניין ביינאַכט, ווערט די לאָנקע אַרום חדר־האוכל באַלויכטן פון פאַר־באַהאַלטענע אין גראָז, רעפלעקטאָרן. עס דויערט נישט מער ווי אַ מינוט־צוויי און די גרינע לאָנקע ווערט באַוואָקסן פון באַרוועסע מיידלשע, יונגע פיס, וועלכע טאַנצן אויס אַ פאַעמע פון אַרבעט און פעלד. זייערע פנימער, הענט און בויגעוודיקע יונגע קערפערס טאַנצן מיט, ביים שניט פון תבואה און ביים צענויפקלייבן די זאַנגען.

אַרום און אַרום ביי די זייטן פון דער לאָנקע זיצן אויסגעזעצט הונדער־טער מאַמעס און טאַטעס און יוגנטלעכע פונעם קיבוץ. אַלע זיינען יום־טוב־דיק אָנגעטאָן און מיט אַ יום־טוב פרייד אויף די פּנימער. די יונגע טענ־

צעריגס כאָפן אַ בליק צו די בלישטשענדע ווייסע מענער־העמדער און בלוזעס פון זייערע טאַטע־מאַמע און אייגענע קיבוץ־מענטשן; זיי פילן באַגייסטערט און מונטער פון דער בשותפותדיקער שמחה און דערהויבנקייט פון אַ גרויסער, שיינער משפּחה.

אַ פירער פונעם קיבוץ דערציילט פאַרן פאַרזאַמלטן עולם, וועגן טראַקטאָרן, פערד, ביינווול, עפּל, פיש — אַלץ וואָס ס׳האָט צו טאָן מיט די אַרבעטן פון זייער קיבוץ. ער רעדט מיט ציפערן וועגן ווירטשאַפט וואָס האַלט אויף דעם קיבוץ, און גיט אָנצוהערן, אַז די אַרבעט פון אַריינברענגען די פרוכטן אין שייער, איז נאָך נישט פאַרענדיקט.

דערווייל האָבן די שטערן זיך דערוווּסט פון די סוכות־טענץ, זיינען זיי אַלע אַרויס פון זייערע באַהעלטענישן און באַלאַגערט דעם קיבוץ־הימל; און די לבנה אַליין האָט אויך אַריינגעשטעלט אַ פול לאַכעדיק פנים און וויל זען די שפּיל.

דער טאַנץ פון בינדן בינטלעך תבואה איז פאַרענדיקט. דאָס האָבן אויס־געפירט מיידלעך פון קיך, רעסטאָראַן און פון דער שולע. מען לייענט אַרויס שטיקער פון תנ״ך, און עס באַווייזן זיך טענצערינס וואָס שעפּן וואַסער און טראָגן די פולע לאָגלען אויף די קעפּ. דער טאַנץ איז אויסגעפירט מיט גראַציע.

דערנאָך קומען אָן די פישער — געקליבענע, פעסטע, הויכע יונגען, אָנגעטאָן אין גאָלדענע בלוזעס, אָבער מיט בארוועסע פיס, פאַרלייגן שטיל אַ נעץ אין וואַסער און שלעפּן מיטן כוח אַרויס אַ פולע נעץ מיט פיש; אַ געשטריקטע נעץ מיט לעבעדיקע צאַפּלדיקע פיש! דער עולם קוקט זיך צו צו דער סצענע מיט שפּאַנונג — אַלץ איז נאָטירלעך און איבערצייגעוודיק.

די מוזיקאַנטן אויף פאַרשידענע אינסטרומענטן, מיט דעם אָנפירער און אינסטרוקטאָר פון דער סוכות־פייערונג, דער יונגער סימפאַטישער ב., שפּילן פאַרשידענע יום־טובדיקע מעלאָדיעס. דערנאָך גייט מען אַריבער אינעם חדר־האוכל, וווּ אַלע וואָס קענען הייבן אַ פוס, פלעכטן די הענט אין אַ „האָרא״־ און „פאַלקא״־טאַנץ. די טאַטעס און מאַמעס זיצן אַרום וויי פאַרבע־טענע געסט און שעפּן נחת.

*

די גרענעצן פון פיינטלעכע אַראַבישע מלוכות זענען באַלד דערנעבן. דער באַרג מיט די סירישע סאָלדאַטן, אויבן, שטייט אויך גאָר נאָענט. דערי־בער שטייען צענדליקער קיבוצניקעס מיט ביקסן און מאַשין־געווער אין די הענט, און קאָנען נישט אָנטיילנעמען אין דער פרעכטיקער סוכות־פייערונג פון זייער קיבוץ „גן״.

„עבודה, עבודה — אַ גאַנץ לעבן נאָר עבודה!"

מאַנטיק 25 סעפּטעמבער:

היינט טרעף איך ביי דער עפּל־אַרבעט, אַ לערער מיט זיינע שילערס און שילערינס — פון צוועלף ביז זעכצן יאָר אַלט. דער לערער רייסט שנעל און ווייזט וואָס ער קען, אָבער די סאָברעלעך שטייען און אונ שמועסן...

— עבודה! — דערמאָנט זיי דער לערער.

— עבודה, עבודה — אַ גאַנץ לעבן נאָר אַרבעטן! — ענטפערן אים זיינע תלמידים מיט בייזקייט. דער לערער טרעט אָפּ, פליקט אַרונטער די עפּל פון אַ צווייטן בוים, און זאָגט זיי גאָרנישט. ער זעט ווי זיי בונטעווען זיך קעגן אַרבעט.

*

די „פּאַראַזיטן" פון שטאָט. אַ גרופּע מענער און פרויען, געסט פון שטאָט, קוקן צו ווי מיר רייסן עפּל אונטער אַ ברענענדיקער זון. די שטאָטישע באָרגן ביי אונדז די קיבוץ־היטלען, און ווילן זיך פּאָטאָגראַפירן אַלס „עפּל־רייסער". באַמערקט עס אַ קיבוץ־פּירער און זאָגט צו מיר:

— פּאַראַזיטן, קומען קוקן ווי מיר אַרבעטן!

אָבער שטאָטישע, מעגן זיי ווי שווער אַרבעטן, זיינען זיי בייי די קיבוץ־ניקעס פּאַראַזיטן. דער זעלבער קיבוץ־טויער פּאַרקלאָגט זיך:

— עס פּאַלט כסדר די לאָסט אויף עטלעכע מענטשן וואָס מוזן זאָרגן פאַר דעם קיבוץ. קיינער וויל נישט איבערנעמען די פירונג. אָפּילו ווען מען טוישט, קומט עס אַלץ צו די זעלבע מענטשן...

*

טעאַטער פאַר די קיבוצניקעס. דער אַמפּיטעאַטער אין עמק החולה איז היינט אָוונט באָלאָגערט. טויזנטער מענטשן פון פאַרשידענע קיבוצים אַרום, זיינען געקומען מיט לאָסט־וועגענער און אויטאָבוסן. די זיך־פּלעצער זיינען פאַרנומען פון יונג און אַלט. אָבער שיינען מיט פרייד אין די אויגן.

די אַרטיסטן פון קאָמערי־טעאַטער שטעלן „מערי סטואַרט", אַ היסטאָרישע פּיעסע פונעם ענגלישן קעניגלעכן הויף, בשעת דער הערשאַפט פון דער קעניגין עליזאָבעט. מען ווייזט ווי מערי סטואַרט, די קעניגין פון סקאָטלאַנד, קעמפט פאָר איר קרוין און לעבן, און פאַרשפּילט ביידע... די „ממזרת" עליזאָבעט, וויל דורכויס פּטור ווערן פון איר קאָנקורענטין, אָבער זי ראַנגלט זיך מיט איר געוויסן...

אָט די געשיכטלעכע דראַמע, וויבט אָפּגעוואָקט פון דעם קאָלעקטיוון פאָלקס־לעבן אין קיבוץ, ווערט נאָכגעפּאָלגט מיט שפּאַנונג, און יעדע באַ־

וועגונג, זשעסט און וואָרט, וועלט אויפגעכאַפט פון די לינקע קיבוצניקעס...

דאָס טעאַטער־שפּיל אונטערן פרייַען הימל איז פון הויכן פאַרנעם. אַ טעאַטער־פּיעסע, וואָס וווייזט ראַנג, אַריסטאָקראַטיע, ליידיקגייערייַ און הערשאַפט. די קיבוץ־מענטשן, וואָס לעבן מיט עבודה, עבודה, האָבן ליב צו זען פאַמפּע און פילפאַרביקייט — עס פּרישט זיי אָפּ (עס דערמאָנט די אַמעריקאַנער. אויך זיי האָבן ליב קעניגלעכע פאַמפּע...).

איך פאַרלאָז דעם קיבוץ

דינסטיק 26 סעפּטעמבער:

היינט איינס נאָכמיטאָג פאַרלאָז איך דעם קיבוץ „גן". איך הענג אויף אַ מעלדונג אויף יידיש, עבֿרית און ענגליש, אין חדר האוכל, צווישן די מעל־דונגען: איך גיי אַלע חברים און דאַנק פאַר זייער גאַסטפריינטלעכקייט.

באמת, עס טוט מיר באַנג זיי צו פאַרלאָזן. איך האָב שוין געטאָן מיין אַרבעט, געגאַנגען אין שפּאַן, און באַקענט פיל, פיל חברים און פאַרשאַפּט זיך פריינט. מען האָט מיר אַפילו צוגעזאָגט אַנדערע אַרבעטן נאָכן עפּל־סעזאָן; צוגערעדט צו בלייבן. איך וואָלט מיט דער צייט געלערנט מער עבֿרית און באַקומען עפּעס אַ גרינגערע אַרבעט. די זאָרג פון דירה און ברויט, וואָלט אַראָפּ פון מיינע פלייצעס...

אָבער איך מוז האָבן די שטאָט! איך מוז האָבן שויפענצטער, קאָליר, פאַרב. און פון צייט־צו־צייט באַקענען אַ פרוי. איך בין צופיל שטאָט־מענטש און וועלט־מענטש, איך זאָל זיך קאָנען איינשליסן אין אַ קיבו־שטעטלע — כ׳האָב עס געדאַרפט טאָן מיט צוואַנציק יאָר צוריק, איידער דער אומרו איז געוואַקסן אין מיר...

צווישן לאַנדסלייט

מיטוואָך 27 סעפּטעמבער:

אין אַ קאָפּע אויף דיזענגאָף־גאַס איז היינט אַ פאַרזאַמלונג לכבוד דריי געסט פון אויסלאַנד. דער פירער פון דער אָסטראָווער לאַנדסמאַנשאַפט אין ישראל, האָט פאַרבעטן 30—40 מענטשן. איך נעם מיט ציטערניש און בענקשאַפט באַטראַכטן די פנימער און דערקענן פיל חברים פון מיינע קינדער־יאָרן און ערשטע יוגנט־יאָרן פון שטעטל אין פּוילן.

עס רעדט דער פירער אריה מרגלית, עס רעדן די געסט ש. א. פון מעקסיקע און א. ראָט. פון ניי־יאָרק, און איך קוק מיך אַרום צו זען וואָס די פּנימער פון 25—30 יאָר אין ישראל, און די פּנימער פון וואַלגערן זיך אין רוסלאַנד, האָבן צו זאָגן. כמעט יעדער איינער פון זיי איז מיט מיר פאַרבונדן, אויב נישט פערזענלעך, איז דורך אַן אומגעקומענעם ברודער, קוזין און משפּחה־מיטגליד, וואָס איז געווען מיינער אַ חבר...

געוועזענע קינדער און חדר־יינגלעך; היינט זיינען זיי באַלעבעסלעך, טאַטעס און אַפילו זיידעס... ווי אַזוי האָבן זיי פאָרט אַרויפגעצויגן אויף זיך יאָרן מיט זאָרג, צעקנייטשטקייט אָדער פעטס? (זיי זעען מיך אויך אינעם זעלבן ליכט'...)

איך פריי זיך מיט זיי ווי מיט אַ געפונען פיצינקע שטעטעלע. ווען מען רופט מיך אויף צום ריידן, איז דער האַלדז פאַרהאַקט...

ביי טייל פּנימער מוז איך מיך לענגער אָפּשטעלן ביז עס קריכט אַראָפּ די מיטליאָריקייט און עס קומט צוריק די שקאָלעווסטע יוגנט פונעם שטעטל־דיקן לעבן. זייערע אויגן און זייער שטעטלדיקער יידיש, טוט זיי גלייך פאַראַטן, און איך שווים שוין אין זכרונות־ים פון אַמאָליקע יאָרן מיט די בחורימלעך און מיידלעך פון מיין באַליבטער שטאָט.

*

בערל י.. אים האָב איך גלייך דערקענט צווישן די פאַרזאַמלטע. כמעט דער זעלבער בערעלע וועמען איך געדענק פון דריי ביי דער גמרא, ביי זיי אין שטוב.

אמת, ער איז עלטער און צעקנייטשטער, אָבער פאָרט דער זעלבער ווי אַמאָל. זיין גאַנג, זיינע באַוועגונגען און זיין אויסשפּראַך: אָ, ווי איך וואָלט איצט געווען ביי זיי אין סאָדעוואסער־געוועלבל, געטרונקען אַ גלאָז סאָדעוואַסער מיט סאָק און צוגעביסן אַ שאָקאָלאָדקע!

מען מוז מיט אים גיין אַהיים. ער ווויינט אין אַ שיינער דירה אויף סוטין־גאַס, אין צפון, מיט זיין שטילער, געלאַסענער, קולטורעלער פרוי (זי לעבט שוין נישט!). ער פרעגט אויס און ער דערציילט — זי זיצט שטיל און הערט זיך צו. צי זי טיילט זיין אימפּעט און ליבשאַפט צום העברעישן וואָרט; זיין ביבליאָטעק און זיין אַרבעט אינעם לערער־פאַרבאַנד און רעצענזיע־שרייבעריי און חינוך־פובליקאַציעס — איז שווער צו זאָגן. ער האָט אַ ים צו דערציילן, זיך אַראָפּצוריידן פונעם האַרצן און דערציילן, דערציילן...

„איך וואָלט אים געהאָנגען!"

פרייטיק 29 סעפּטעמבער:

אַ יינגל פון חסידישע עלטערן, טרעט אַריין אין השומר־הצעיר, מאַכט דורך אַ הכשרה און איז בשעת דער מלחמה געווואָרן פאַרוואָגלט אין רוס־לאַנד — געבליבן אייגער אַליין פון זיין גאַנצער פאַמיליע...

ער ווערט אַ טוער בייַ די פּועלי־ציון אין די דייטשישע לאַגערן, קומט קיין ישראל און פרובירט קיבוץ־לעבן, און קאָן נישט פאַרטראָגן „אַ יעקע", אַ ייד פון דייטשלאַנד, וואָס גיט אים באָפעלן, און יענער טוט גאָרנישט, „אַ פאַראַזיט". ער לויפט נישט די באַציאונג צו זיין פרוי און זייער קינד, און ווערט דערפאַר אויס קיבוצניק; זיין מפ"ם־פאַרטיי האָט אים פאַרשאַפט אַ פאָסטן אין אָפּטיילונג פון דער הסתדרות.

גוט און פיין. פיל אַזעלכע ווילן נישט זיין אין קיבוץ; די פאַרטייען דאַרפן האָבן מענטשן אין שטאָט און די שטאָט ווערט אויך באַדינט פון אַר־בעטער. אַז אַ מענטש לויפט קיין „פאַראַזיטן" אין קיבוץ — ווער ער דאָרט בלייבן?

העלפט גאָט, אַז איך זאָג מיך אַרויס קעגן פאַרטיי־פאַראַזיטן פון אַלע מינים, און ספּעציעל פון די שפּיצן אין רוסלאַנד, וועלכע האָבן געשאַפן אַ „נייעם קלאַס", ווי דזשילאָס, וואָס זיצט אין אַ יוגאָסלאַווישער תפיסה אונ־טערן געווזענעם רעוואָלוציאָנער טיטאָ, דער מפ"מניק און עטלעכע אַנ־דערע צעקאָכן זיך. מען טאָר נישט אָנרופן רוסלאַנד אַ לאַנד פון דיקטאַטור, ווייל דאָרטן האָט מען געמאַכט אַ רעוואָלוציע, און די שיין פון דער רעוואָ־לוציע באַשיינט די פּנימער פון מפ"ם־מענטשן אַזש אין ארץ־ישראל. אַי, די פּירערשאַפט אין רוסלאַנד גיט געווער די פּיינט פון מדינת ישראל, און ישראל לעבט אין שרעק? נו, דאָס זיינען די מפּא"י־פּירערס מיט בן־גוריונען שולדיק!...

נייַן, מען טאָר אָפּילו נישט זיין קעגן דער אויסראַטונג־פּאָליטיק פון יידיש לעבן אין רוסלאַנד; מ'דאַרף נאָר קריטיקירן דאָס אימפּעריאַליסטישע און קאָפּיטאַליסטישע אַמעריקע. דער פאַרטיי־מאַן טוט זיך אַ קאָך אויף און שרייט אויס: איך וואָלט אים אויפגעהאָנגען!

נו, געווויס, וואָס טוט מען מיט אַ „קאָנטעררעוואָלוציאָנער" ווי איך בין, מען הענגט אים אויף. מען ליקווידירט אים, פונקט ווי סטאַלין האָט דאָס געטאָן מיט מיליאָנען מענטשן אין רוסלאַנד (פאַרוואָס די רוסן האָבן נישט רעוואָלטירט און געלאָזט אומברענגען זייערע משפּחה־מענטשן, איז אַן

אַנדערע פּראָגע. ווייזט אויס, אַז זיי האָבן געהאַלטן, אַז מען מוז צאָלן דעם פּרייז פאַר דעם קאָמוניסטישן ענדציל...).

אָבער אָנצוטרעפן אַ מפ"מניק, מיינעם אַ משפחה־מענטש, מיט שטריק אין האַנט צו הענגען „אָפּנייגערס", טוט זייער ווייַ...

שבת 30 סעפּטעמבער:

איך האָב נישט געווסט, אַז מיין לאַנדסמאַן יונה ש., דער פּאַרטיזאַן, איז גאָר אַ פּאַשיסט...

היינט ווויַן איך שוין ביי מיין לאַנדסמאַן ש. ס. אין גבעתיים, פאַר 40 פונט אַ חודש, אין אַ באַזונדער צימער (אין רמת־גן און אין גבעתיים קריגט מען נאָך אַ צימער פאַר דעם געלט). דער לאַנדסמאַן, אַ חבר פון אחדות העבודה, פון דער פּאַרטיי, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּאָלטן פון די לינקע פּועלי־ציון און געלאָזט דער מפ"ם מיט איר ליבע צו רוסלאַנד, פירט מיך צו לאַנדסלייט, וווּ איך טרעף „יאַנעקן", דעם פּאַרטיזאַן, אַ ברודער פון מיין חבר ש., וועלכער איז אומגעקומען. „יאַנעק" איז לעצטנס אַן אָנהענגער פון מפּא"י. רופט אים אַ מפ"ם־וויבעלע בשעת אַ דיסקוסיע וועגן בן־גוריון און זיין פּאַרטיי, אַז ער איז אַ „פּאַשיסט".

איך קען באמת נישט פּאַרשטיין, וואָסער סאָוויעטישע קליפּה עס איז אַריין אין דער מפ"ם־פּאַרטיי, און פּאַרוואָס זיי זיינען נישט מיטגעגאַנגען מיט משה סנה צו די ישראל־יעווסעקעס. זיין ציוניסטיש אין ישראל און הכנעהדיק אונטערטאַנצן צו סטאַלינס, און איצט צו כרושטשאָווס פייפל, איז נישט קיין באַוויז אַז מען איז שטאָלצע יידן און גוטע רעוואָלוציאָנערן. עפּעס אַ קנעכטישקייט איז אַריין אין דער מפ"ם־פּאַרטיי!

וועג י. באַשעוויס נודיעט זיך צום טויט!

עס איז שווער צו זאָגן, צי מיט דעם כוח און גאָמען פון זיין טאַלאַנט־פולן פּאַרשטאַרבענעם ברודער י. י. זינגער איז ער אַריין אין „פּאַרוועטס", און הלל ראָגאָף, היינט פּאָגעלמאַן, לעקן די פינגער פון יעדן פּיצל סעקס און שד, וואָס דער שעמעוודיקער חוצפּהניק י. ב. שטעלט זיי צו אַלס „קונסט", צי טאַקע דורך זיינע בעסערע דערציילונגען, מיט מער רייַנקייט און רייכקייט פונעם יידישן לשון. ביי די גויים איז י. ב. אַ שטיק „עקזאָטיק" און ביי די „פּאַרוועטס"־רעדאַקטאָרן איז ער אַ דיינס אַ זונדל: מען האָט שטאַרק דרך־ארץ ביי פּראָסטע „פּאַרוועטס"־לייט. וועג עס קען ברענגען אַ ציטאַט

פונעם תלמוד (אינעם טאָג־מאָרגן־זשורנאַל" גייט אויך אָן אַ בוקענויש צו שרייבערייַ וועגן ישיבה־איבערלעבונגען!) — איז אַ גוטער שראַבאַר!

פאַרשטייט זיך, וועט אַ יידישער זשורנאַליסט אין אַרגענטינע פאַסמאַקעווט זיך עפּנטלעך, און רופט אָן י. באַשעוויסן „דער יידישער באַלזאַק", נעמט דער סעגאַל־וואַרשאַווסקי־באַשעוויס וויייז, אַז ער קען שונדעוועט און סעקסעווען נאָך מער; ער דעקט אויף אַלע קאַלדרעס פון די שלאָפצימערן, אַפילו ביי פראָסטיטוטקעס און אַלפאָנסן, און נעמט אַרויספירן שדים און שדכעס אויף דער אַרענע, כדי צו באַווייזן, אַז עס רודערט זיך אין פאַר־באַרגענע וועלטן — עס נעמט אָן אַ שרעק!

אָבער, אַז דער זשורנאַל „די גאַלדענע קייט" זאָל אויך אַריין אין דעם שדים־געווירבל, און צווישן פאַרשידענע גוטע און שוואַכע זאָכן אָפּדרוקן אַ מין „פאַסטער" פון י. באַשעוויס, מיט גריבלענישן פון סעקס, חלומות און פאַנטאַזיעס און פאַרלאַנגען, איז פשוט נישט צום פאַרשטיין. עס עקלט צום ברעכן!

וויייז אויס, אַז נאָר אַ נאָמען: מען קען צושיקן פאַסקודסטווע!

וועגן אַ שרייבער...

מיטוואָך 4 אָקטאָבער:

היינט, אין אַ הייס־קלעפּיקן טאָג, וועט עס איז שווער צו גיין אין גאַס, דערווייס איך מיך ווי אַזוי אַ ישראל־שרייבער קען וועלט־באַרימט. מען דאַרף נאָר פאָרן קיין פּאַריז און זיך אייַנליבן אין אַ סעקרעטאַרין און קרובה פון אַ גרויסן פאַרלעגער — דאָס אַלץ!

וועט עס דערציילט מיר אַזאַ זאַך? א. פ. וועלכער איז מיטרעדאַקטאָר פון דער „גאַלדענער עפאָכע", וועמען איך קען פון די מלחמה־יאָרן אין לאָנדאָן.

א. פ. זעט אויס אַפּגעברענט און פיין. זיין ווייס בערדעלע גיט אים צו חשיבות ווי ביי די אַמאָליקע רוסישע רעוואָלוציאָנערן. ער עסט נישט קיין פלייש, גייט יעדן פרימאָרגן זיך באָדן און גייט גרינג אויף די פיס. אים אַרט נישט די היץ; ער פילט זיך דאָ בעסער ווי אין דעם רעגנדיקן און פאַר־וואָלקנטן לאָנדאָן.

ער דערציילט ווי אַזוי מ. מ. האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי און זון אין תל־אביב, געפאָרן קיין פּאַריז און באַווייזן צו געפינען לייטזעליקייט" ביי אַ יונגער פרוי פון אַ גרויס פאַרלאַג־הויז; און זיינע ביכער וועלן איינס־און־

צווי איבערגעזעצט אויף פיל וועלט־שפראַכן! דער געוויקסיקער שלאַנקער יונגערמאַן, מיט גראָע האָר, און עטוואָס איינגעבויגענער פלייצע, פאַר־מאָגט וואַרעמע אויגן, און סימפּאַטיע — עס איז אים געלונגען! אָבער, עס איז פשוט אַ מזל־זאַך — לויט א. פ.

— יאָ שיין, נישט שיין — ער קען דערגרייכן אַ קאַריערע, האָט ער עס געטאָן!

— אַזוי? און טאַלאַנט האָט ער גאָרנישט? מיר דאַכט, אַז ער קען שרייבן; און ער וואָלט פריער אָדער שפּעטער דערגרייכט אַ פּאָזיציע אַלס גרויסער יידישער שרייבער — זאָג איך צו א. פ.

— נייַן, נישט אַזוי שנעל. ער וואָלט דאָ געבליבן אין ישראל, און געווען אַ שרייבער — אייַנער פון אַ סך.

וועגן א. מ. פ. האָט א. פ. אַזאַ מיינונג:

— ער שאַפט ווינציק. זיין שאַפן איז געקוועטשט פון עטלעכע קליינע זאַכן. ער איז אַן איינזאַמער מענטש און מען קען זיין זייער איינזאַם אין ישראל — גיט ער צו.

מר שפּאַצירן ביז דער שלום־עליכם־גאַס, וווּ ער וווינט. ער ווייזט מיר אַן אויף דעם פענצטער פון זיין צימער אין גאַס אַרויס, אָבער אַרויפבעטן, דאָס נישט. אין דער קאַלטער שטאָט לאָנדאָן, איז א. פ. געווען פיל וואַרעמער ווי אין הייסן תל־אביב...

סאָוויעט איז נאָך אַלץ היימלאַנד?

אין תל־אביב פאַרקויפט מען „סאָוועטיש היימלאַנד" אין די קיאָסקן; צי מען באַקומט דעם יידישן זשורנאַל אין מאָסקווע, ווייס איך נישט.

זיך איך אין דיזענגאָף־סקווער. איך לייען און בלעטער, און לייען ווידער. דער זשורנאַל מאַכט גראָד אויסערלעך נישט קיין שלעכטן אייַנ־דרוק, אָבער דאָס אַריינפיר־וואָרט פונעם הויפּט־רעדאַקטאָר א. ווערג., אויף וועמען מען זאָגט (און מען שרייבט!), אַז ער האָט עפּעס נישט קיין ריינע פאַרגאַנגנהייט ביים ליקווידירן די יידישע שרייבערס אין רוסלאַנד, איז פול מיט חניפה, מורא און דרך־ארץ פאַר דעם נייַעם, גרויסן, אַלץ־ווייסער — כרושטשאָוו. דאָס זעלביקע קנעכטישע יידל ווי אין סטאַלינס צייטן!

די לידער, דערציילונגען, מיניאַטורן און סקיצן, זיינען ווייט פון צו זיין ערשטקלאַסיק, הגם דער יידיש און דאָ און דאָרט רייך און זאַפטיק.

ווי עס זעט אויס, זיינען שוין נישטאָ מער קיין גרויסע יידישע שריי־בערס אין רוסלאַנד — מען האָט אַלע גרויסע מיאוס אויסגעמאַרדעט!

פאַרנאַכט אין דיזענגאַף־סקווער

כיכר דיזנגוף — אַהערצו לויפן אַלע גאַסן און וועגן פון תל־אביב. אַהערצו קומען אויטאָבוסן, לאַסט־וועגענער, אויטאָס און ציקליסטן. מען פאַרקערעוועט רעכטס און לינקס — דער סקווער איז אַ מיטלפונקט פון תל־אביב.

שיינע, ריינע און רייכע גאַסן, מיט שיינעע נעסטן, און גאַסן מיט אַרעמע הייזקעס, וווּ די פרויען און מענער זעען אויס אַ ביסל פאַרזאָרגט; די אַלע פאַלן אַריין אַדער הייבן אָן זייערע גאַסן־קאַריערעס פונעם סקווער. דער סקווער איז ווי אַ קראַנץ אויפן קאָפּ פון דער שטאָט; אַ קראַנץ פון שיינקייט, טומל און לעבן.

דער פאָנטאַן אינמיטן סקווער רייסט זיך נישט צו הויך; נישט אַזוי הויך ווי דער פאָנטאַן פון טראַפאַלגאַר־סקווער אין לאָנדאָן. דערפאַר איז דער פאָנטאַן דאָ פילפאַרביקער, און אַרומגעבויט מיט ווייכע גראָזן און בלעטער, און דאָ לויפן אַרום פיל קינדער מיט געזונטע שיינענדיקע פנימלעך, און די בענק זיינען דאָ מער באַזעצט פון רואיקע תל־אביבער בירגער און פון אויסלענדער. דאָ זעט אויס מער באַלעבאַטיש.

ווער עס פאַרכאַפּט אַ פלאַץ אויף דער ערשטער גאַלעריע בענק, דער קען זיצן בריט און אָנגעשפאַרט די פלייצע ביים פאַרענטשל; אויף דער צווייטער גאַלעריע מוז מען שוין זיצן איינגעבויגן און נעענטער צום טומל און בענזין־רויך פון אויטאָמאָבילן. אָבער אַלע סקווער־זיצערס וועלן אָפּגע־היטן פון די הויכע שומרים, די פאַלמען־ביימער, וואָס שטייען רואיק, אַן באַוועגונג, ווי ענגלישע פאָליציאַנטן, און האַלטן אויג אויף אַלע זייטן.

דריישטאָקיקע בריטע געביידעס, ווי בריטע באַלעבאַטישע יידענעס, קוקן אַריין מיט אָפענע טעראַסן, און אונטן זיינען אויסגעשטעלט שויפענצ־טער מיט מלבושים, עסנווארג און קונסט־זאַכן, און אויבן, קונציק פאַר־טשעפּט פון די דעכער, שרייען גוואַלדיקע רעקלאַמעס פון „סופּערגאַז", „דיסקאָנט"־בענק, און דער „סופּערמאַרקעט" מיט אַ נאָמען „חן", שרייט העכער פון אַלע און אַגרעסיווער; ווי מיט אַמעריקאַנער עלנבויגנס...

קליינווארג און דערוואַקסענע, אַלע זיינען לופטיק און ריין אָנגעטאָן. יונגע מאַמעס שטופן קינדער־וועגעלעך און עלטערע פרויען קוקן זיי נאָך.

דאָ האָט מען נאָך רעספעקט פאַר עלטערע פרויען און מענער; די יינגערע טרעטן אפֿ אַ פּלאַץ מיט אַ שמייכל. עס איז נישט די נייַ־יאָרקער אונטער־גרונט־באַן.

עס זיצט אַ מיטליאָריקע פרוי און וואַרט. עס דויערט נישט לאַנג און עס שפּרינגט צו אַ יונג שיין ווײַב, און די יונגע כישופט פון ערגעץ אַרויס אַ שטיק קוכן, וואָס זעט אויס געבאַקן אין ווין אָדער אין פּאַריז. די יונגע דערלאַנגט עס דער מיטליאָריקער פרוי, איר מאַמען. די מאַמע איז גליק־לעך און דאַנקבאַר, און די טאַכטער שיינט פאַר פּרייד — זי האָט איר מוטער מחיה געווען.

די מאַמע רעדט אויף עפּעס אַ פּרעמדער שפּראַך — אונגאָריש. די יונגע שיינע טאַכטער ענטפּערט אויף עברית און שמעלצט צו מיט אונגאַ־רישע ווערטער, איר מאַמע זאָל הנאה האָבן.

עס זיצן צוויי מיטליאָריקע יידן און ריידן מאַמע־לשון, וואָס קלינגט גאָנץ זאַפּטיק און שיין אין דיזענגאַף־סקווער. איינער ווינטשט דעם צווייטן פיל גליק אין דער נייער דירה. אַ דירה, ספּעציעל אין צפון־טייל פון תל־אביב, איז אַ וויכטיקע געשעעניש אינעם לעבן פון אַ תל־אביבער בירגער. זיי ווינטשן זיך און ווינטשן, און גייען ערגעץ טרינקען אַ כוסה...

עס קומען צו צוויי פאַרפוצטע ווייבער. זיי זיינען געפאַרבט און פאַר־שלייערט ווי צוויי אַלמנות, וועלכע פאָרן קיין פלאָרידאַ זוכן גאָר רייכע אַלמנס, וואָס פאַרמאָגן געשעפטן און הייזער. די פּנימער פון די ווייבער זיינען, נעבעך, גאָר שטאַרק צעקנייטשט. זיי ריידן אַ מין ענגליש־יידיש מיט עטלעכע עברית־וועריטער — אַ שפּראַך, וואָס קלינגט חלשותדיק.

זיי ריידן פון וואַקאַציעס, פון ביזנעס, פון געלט אין די בענק, פון קראַנקע פרייַנט, פון קויפן מתנות, און זיי האַלטן אין איין טאָפּן און ווישן זייערע צעקנייטשטע פּנימער...

עס גייען פאַרבײַ זעלנערקעס. יונגע, אַכצניאָריקע מיידלעך, האָבן אָנגעטאָן מיליטעריש קלײַדער און טראָגן זיי מיט גראַציע און געשמאַק. ראָזע בעקעלעך און פּרישקייט, געמישט מיט אַ לאָק האָר, וואָס קריכט אַרויס פון אונטער די ממזרישׁ־פאַרוואָרפענע היטעלעך אויף די קעפּ — דאָס זיינען סאָלדאַטקעס מיט אמתן צויבער און חן.

יונגע סאָלדאַטן ווילן זיין קאָוואַליערן בשעת זיי שפּאַצירן מיט די סאָל־דאַטקעס אויף דיזענגאַף־סקווער. זיי גייען איבער פון רעכטס אויף לינקס, און פאַרקערט, און די זעלנערקעס טוט עס הנאה; זיי לאָכן און פּרייען זיך, ווייזנדיק דערבײַ פּערלדיקע ציין.

מען זעט אויך יונגע סאָלדאַטן פון מושב און קיבוץ, וועלכע רויטלען

זיך און זיינען שעמעודיק ווי סלאָבאָדקער ישיבה־בחורים פון בני־ברק; די יונגע סאָלדאַטקעס טוט דאָס אויך הנאה...

יונגע יידישע מאַמעלעך, וואָס זענען אויס ווי איטאַליענערינס, און אַנדערע מיט פאַריזער שאַרם; זיי לאָזן זייערע קינדער לויפן און כאַפן זיי אינמיטן שפיל.

מאַמעס גייען זאַלבעצווייט, וועגעלע צו וועגעלע גאָר נאָענט, און קלייניע קעפלעך באַקענען זיך, כאָטש מאַמעס שטעלן די קינדער, איינער פאַר דער אַנדערער נישט פאָר.

מען טראָגט טעקעס. גרויסע לעדערנע טעקעס, און טעקעס צעראַטענע, לייכטע. די טעקע־טרעגער טראָגן וויכטיקע מינעס אויף זייערע פנימער, ווי זיי וואָלטן געאַרבעט אין ועד־הפועל, וואָס מען רופט „קרעמלין", אָדער אין כנסת. יונגע חברה מיט נאַקעטע פיס און קורצע הויזן, טראָגן אויך טעקעס.

אויב טעקעס איז צו שווער צו טראָגן, און צופיל יידישקייט איז אויך נישט לייכט, טראָגט מען דאָ פיצעלעך קאָלירטע יאַרמלקעס, וואָס זיינען אַריינגעפלאָכטן און קונציק אַריינגעשפיליעט אין די טשופרינעס. די יונגע־לייט פון „מזרחי" און „הפועל־המזרחי", מיט די פיצעלעך יאַרמלקעס אויף די קעפ, שמייכלען און פלירטעווען מיט די מיידלעך, און די יאַרמלקעס לאָכן מיט...

די שניידערס דאַרפן נישט פיל האָרעווען ביים נייען לאָנגע הויזן פאָר יונגען און מיידן אין תל־אביב. דיזענגאָף־סקווער ווייזט אַ גאַלעריע פון נאַקעטע, פעטע, גראָבע פיס, אין דאָרע פיס, גלייכע פיס, און אַ ביסעלע צעדרייטע פיס — זון און לופט מוז צוקומען צו די פיס!

אויב פרויען באַווייזן, אַז זיי קענען איבערשטייגן אַמעריקע אין קאָליר־טע הויזן, וועלן זיי געווינען נישט אָפשטיין פון פאַרבן זייערע האָר. מען פאַרבט אויף געל, בלאָנד און רויט, און מען ווייל זיין וואָס שנעלער אַלט — מען פאַרבט אויף גראָ!

מיידלעך מיט ביכער. זיי דריקן צו זיך גראָבע בייכיקע ביכער, אָבער נישט דווקא פון שלום־עליכם, פרץ און שלום אַש; אָפילו נישט פונעם העברעאישן שרייבער עגנון. אַוועלכע „אָלטע" שרייבערס ווי טאָלסטאָי, דאָסטאָיעווסקי, ראָמען ראָלאַן, אָדער אַנאַטאָל פראַנס, וועלן זיי צודריקן? זיי, די יונגע מיידן, האָבן דאָ געפונען פיל יינגערע איבערזעצונגען פון דער ענגלישער און אַמעריקאַנער ליטעראַטור; זיי האָלטן נישט פון זייער טאַטנס געשמאַק...

אַ יונגער פאַרבלאָנדזשעטער סאָלדאַט מיט אַ טונקל פּנים, קוקט נאָך

מיידלשע טריט, און אַ מיטליאַריקער ייד אין אַ שווערן אָנצוג און אַ ווינטער־דיקן קאַפּעלוש, רעדט דייטשמעריש און פּאַרקלאָגט זיך פּאַר אַ צווייטן ייִדן, אַז ער פּאַרלירט אויף דער וואָג. אַ פּאָרל פון מאַראָקאָ, ביידע אָנגעטאָן אין שוואַרצע בלוזעס, קייען בייגל און קוקן אויף די בילדער אין דרויסן פּאַרן קינאָ „אסתר", וואָס ווייזט „צוויי פרויען", און דער סקוועָר־היטער טרייבט אַוועק די קינדער, וואָס גייען און קריכן צו נאָענט פון דעם פּאָנטאַן.

די נאַכט, ווי זי האָט שוין אַלץ געזען און איז אַ ביסעלע מיד, טוט מיט איינמאָל איבערדעקן דיזענגאָף־סקוועָר און איינהילן אין שוואַרצן...

דאָנערשטיק 5 אָקטאָבער:

דער פּרעזידענט בן־צבי און פּרעמיער־מיניסטער בן־גוריון זענען אָנ־ווענדיק ביי דער פייערונג פּאַר יידישע סאָלדאַטן אויפן ספּאָרט־סטאַדיאָן פון רמת־גן. מען זעט דאָ סאָלדאַטן פון אַלע מלחמות; יונגע סאָלדאַטן און סאָלדאַטקעס און עלטערע, וואָס טראָגן אָנשטאָט מונדירן, ווייסע העמדער מיט מעדאַלן אויף די ברוסטן. בן־צבי און בן־גוריון זיינען אויך אָנגעטאָן אין הויזן און ווייסע העמדער.

שיין צו זען ווי בן־צבי גייט געלאַסן, זעט אויס ווי אַ לערער און בן־גוריון לויפט אונטער און טענצלט צו אויף קירצערע פיס, ווי דער פּרעזי־דענט, זיי זענען ביידע אויס ווי מען וואָלט זיי אַוועקגענומען פון אַ בית־מדרש־טיש, און פּאַרדרייט אַ קאָפּ מיט מיליטעריש פּאָזן... זיי באַטראַכטן די ינגערע און עלטערע סאָלוטירנדיקע סאָלדאַטן. דער פּרעזידענט שמייכלט מילד, און בן־גוריון איז פול קוועקזילבער... דער פּרעזידענט זיצט שוין אויף זיין פּלאַץ, און בן־גוריון לויפט פלינק אויף די שטיגן און די צעשוי־בערטע ווייסע האָר אויף זיין קאָפּ לויפן מיט...

רעדעס. משה שרת רעדט גלאַטיק, ווי תמיד. בן־גוריון לויפט ווידער אָנשפּיליען און צושפּיליען מעדאַלן, און רעדט אויך: אָבער נישט אַזוי געשליפן ווי משה שרת.

רעפּלעקטאָרן באַלייכטן טויזנטער מענער, פרויען און קינדער אויף די שטיינערנע בענק, און דאָס פּעלד אַרום זעט אויס ווי בלומען אין ווייסע בלעטער, מיט טונקעלע קעפּלעך — אָט די מענטשן־מאַסע אָנגעטאָן אין ווייסע העמדער, מאַכט אַ שיינעם איינדרוק.

עס ווערט פינצטער. די עסטראַדע קעגנאיבער דעם פּרעזידענט, פּרע־מיער־מיניסטער און פּנים, ווערט באַלויכטן און עס שיילן זיך אויס קעפּלעך פון בלומען־כאָר, ווי עפּעס אַן אייגנאַרטיקער בוקעט. דער כאָר נעמט זינגען

און דער הימל ווערט טונקעלער און טונקעלער, און שטערן לויפן אַן פון אַלע זייטן. אין דרויסן גייט אַן אַ פּולסירנדיק יידיש לעבן.

געזאַנג און דעקלאַמאַציע. דער עולם זיצט שטיל און הערט זיך צו. אין אַ מין סקעטש ווערט געוויזן ווי אַזוי פאַרשידענע טיפּן יידן טרעטן אַריין אין דער אַרמיי. דערנאָך טוען סאָלדאַטן און סאָלדאַטקעס מיט פּאָנעם, אַרויסמאַרשירן פון פּעלד אַרויס אין פּאַרמאַציעס.

שיין, מאָדערן און אָנציענדיק. הלוואי וואָלט די יידישע מדינה זיך געקאָנט באַגיין אַן אַזעלכע פּאַראַדן...

שבת 7 אָקטאָבער:

אַ לאַנדסמאַן אַן עלנבויגנס און אַן פּרעטענסיעס, איז מ. שאַרפּ. ער און זיין פּרוי זיינען געליטענע; זיי האָבן פּאַרלוירן כמעט אַלע פון זייערע פּאַמיליעס, און זיך אַרומגעוואָלגערט אין רוסלאַנד, דערנאָך אין לאַגערן אין עסטרייך און דערגרייכט ארץ־ישראל. דאָס ערשטע קינד האָבן זיי פּאַרלוירן בשעת דער מלחמה, דערפאַר וואָקסט זייער אינציקער זון נתן אַ פיינער בחור.

אין אַלטע רוישיקן האָנדלס־צענטער, אַ הויף פול מיט קאָלדרעס און פּעסער, פּירט צו זייער דירה; צו דער ווינונג פון אַ שטיל אויסגעמאַטערט פּאַרפּאָלק, וועלכע לעבן פון פּראָצע. ער, אַ געוועזענער קאַמאַשנמאַכער זיצט אויף אַ הויכן וואָגן מיט צוויי ריזיקע רעדער, און פּרעסט צו די נייע שאָסייען, וואָס מען פלאַסטערט אין ארץ־ישראל, און זי אַרבעט אַלס אָנגעשטעלטע.

מאָטעס איז קיינמאָל נישט געווען קיין פּאַרטיי־מאַן און קיין הויכשטאַפּלער, איז ער טאַקע נישט פון די „אויסטויגער" אין דער מדינה. ער טוט די אַרבעט וואָס איז נישט לייכט פּאַר אים, און האָפט, אַז די הסתדרות־פּענסיע וועט אים און זיין פרוי, שפּעטער פּאַרגיטיקן און געבן מנוחה...

מיט מ. ש. פאַרבינדט מיך פיל פריינטשאַפט פון מיין היימשטאָט אָסטראָווע; עס איז באמת אַנגענעם צו פּאַרברענגען אין זיין געזעלשאַפט.

דאָנערשטיק 12 אָקטאָבער:

אין שטאָט־ראָט פון רמת־גן זיצן פיל פּקידים, באַאַמטע. צווישן זיי, אין דער געזונטהייט־אָפּטיילונג, געפינט זיך אויך מיינער אַ לאַנדסמאַן ה. ר. איך טרעף אים אַ שטאַרק פאַרעלטערטן, דיקן און אַ ביסעלע אַנטוישטן. נאָך אַזוי פיל יאָרן אין ישראל, ווי ער האָט געטאָן פּאַרשידענע אַרבעטן און

געווען אויך אַ פּאָליציאַנט, זיצט ער היינט אין שטאָט־ראַט פּאַר נישט מער ווי 250 פונט אַ חודש. נאָך גוט וואָס זיין פרוי העלפט אים אַרויס אין דער פּרנסה.

דערווייל באַטראַכט איך די באַאַמטע ביי זייער אַרבעט. מען קומט מיט אַ פּאַפּירל אַרויסנעמען אַ דערלויבעניש אויף צובויען און איבערבויען אַ הייזקע. גייט דאָס פּאַפּירל פון האַנט צו האַנט, צו פינף־זעקס באַאַמטע, ביז דער לעצטער לייגט עס אַריין אין אַ קאַרטאָטעקע. מיין לאַנדסמאַן דער־קלערט מיר, אַז יעדער באַאַמטער פּאַרטרעט אַן אַנדער פּאַרטיי. יאָ אַרבעט, נישט אַרבעט, די פּאַרטיי מוז האָבן איר מענטש אין שטאָט־ראַט, אַזוי ביי יעדער אָפּטיילונג...

טאָ ווי אַזוי קען דער שטאָט־ראַט אויסהאַלטן אַזוי פיל פּאַרטיי־מענטשן, וואָס טוען כמעט ווי גאָרנישט? ווער וועט צאָלן אַזויפיל שטייערן? איבער־קוואַליפיצירן, אַדער שיקן מיטליאַריקע מענטשן אין נגב? דאַרף מען דערצו נאָך אַן אַפּאַראַט פון באַאַמטע...

אַ שבת אין גבעת ברנר (ברענער)

שבת 14 אָקטאָבער:

צוזאַמען מיט מיין באַלעבאָס, ביי וועמען איך האָב מיין דירה, פּאָרן מיר באַזוכן אַ לאַנדסמאַן, וועלכער האָט זיך פּאַרקליבן צו לעבן און אַרבעטן אין קיבוץ ברענער.

דעם לאַנדסמאַן און מיין פּריינט פון ביבליאָטעק־יאָרן, געדענק איך אַלס ערנסטן בלאָסן בחור. מיר פלעגן צוזאַמען לייענען די „ליטעראַרישע בלעטער" און דעם „מאַמענט". איך פלעג זיך נעמען צו דער „פּאַלקסצייטונג" און ער האָט נישט צופיל ליב געהאַט די בונדישע לאָזונגען. הערשל ג. פלעגט ווי פיל חסידישע און נישט חסידישע יינגלעך אין די דרייסיקער יאָרן, לייענען גוטע ביכער און דיסקוטירן וועגן אַ שרייבער. דערנאָך איז ער אַוועק קיין אַרגענטינע און נישט באַוויזן זיך צו אַקלימאַטיזירן. אַוועק־געפאָרן קיין פּאַלעסטינע און אַריין אין אַ קיבוץ. דאָ איז ער שוין פּאַר־בליבן.

נו, אַז מען טרעפט איצט אַ דיקלעכן מיטליאַריקן מאַן, מיט אַ פרוי און צוויי פּעסטע יונגען און אַ מויד — קען מען דען דערקענען דעם שטילן, פּאַרטראַכטן הערשל פון אַמאָל?

ער ווינט אין אַ באַקוועמער דירה, ווי פיל אַלטע קיבוצניקעס, און ביי

אים זיינען אויך פאַראַן די ענציקלאָפּעדיעס און ביאָליק־ביכער; אויך ביי אים ווי אין קיבוץ „גן", איז נישטאָ קיין איין יידיש בוך אויף אַ רפואה...

אַ פרייד, אַ גדולה. ער דערציילט זיין פרוי און זיינע קינדער וועט דער פאַרוואַלטער לאַנדסמאַן איז, און פונוואַנען ער קומט, און מיר רייַדן פון אַמאָליקער פריינט, ווי עזרא סלוצקי (ער האָט געהאַט טאַלאַנט צו שרייבן) און חיים שומאָוויטש, וועלכע לעבן נישט, און פון טויזנט אַנדערע זאַכן. עס איז אומעטיק און גלייכצייטיק אַ ביסעלע פריילעך אויפן האַרצן...

דערנאָך נעמט הערשל אונדז ווייַז דעם קיבוץ. דאָ לעבן אַן ערך 1.700 נפשות; דאָס איז דער גרעסטער קיבוץ אין דער מדינה. זיי האָבן דאָ פאַבריקן פון מאַרמעלאַדע, פאַרשידענע ווארשטאַטן און אַ גרויסע ווירטשאַפט. דער חדר האוכל מיט צוויי פליגל איז ריזיק גרויס. דאָסס עסן איז ווי אין יעדן קיבוץ.

דער קיבוץ איז נישט אַזוי פּלאַנמעסיק „אויסגעלייגט" און געבויט ווי דער קיבוץ „גן"; דאָ מוז מען קריכן אַרויף און אַראָפּ אויף בערגלעך און טרעטן אין זאַמדן. דאָ פעלן די שמאָלע לאַנגע טראָטוּאָרן.

איך באַטראַכט דעם לייַן־זאָל מיט אַלטע ענגלישע זשורנאַלן. מיר שפּאַצירן צווישן ביימער און סטעזשקעס און מיר רייַדן אַלץ וועגן אונדזער שטעטל אין פוילן — מיר וועלן אַזוי רייַדן ביז די לעצטע טעג...

די יוגנט איז פאַרליבט אין ספּאָרט

זונטיק 15 אָקטאָבער:

היינט קומט פאָר אַ פוטבאָל־מעטש צווישן ישראל און איטאַליע אין רמת־גן. דער סטאַדיאָן איז באַלאַגערט און אָנגעפּראָפּט מיט זעכציק טויזנט מענטשן; אַ מערהייט יוגנטלעכע.

יונג און אַלט זיצן ביי די ראַדיאָ־אַפּאַראַטן נאָכצופּאָלגן דעם גאַנג פון דער שפּיל, און מען הערט פון די טראַנזיטאָרס אין די גאַסן. תל־אביב איז פוטבאָל־פאַרכליניעט!

מען פאַרגעסט און מען פאַרוואַרפט אַלע זאָגן, און מען איז פאַרטיפט אין פּסוקים און אויסטייטשונגען פון „שטויס, קעפּקע און גאָל". מען וויל איבעריאָגן די ענגלענדער און אַמעריקאַנער — אויף דעם געביט.

וועלט טאַקע ספּאָרט דער אָפּגאָט פון די יוגע; און עלטערע נעמען האָבן דרך־ארץ? דאָס פאָלק פונעם תנ"ך, און „מיסיע צווישן פעלקער",

וועט זיך לאָזן פאַרטומלען מיט פוטבאָל? וועלן די תנ"ך־קאָנקורסן אין דער מדינה, בלייבן פאַר די „בטלנים" און אַלטע לייט?

און אפשר גאָר וועט מען געפינען אַ סינטעז צווישן די רייד פון די נביאים און ספאָרט; מדינת ישראל לעבט דאָך עפעס אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט...

מאַנטיק 16 אָקטאָבער:

איך האָב אַליין נישט געווסט ווי רייך איך בין אין ארץ־ישראל. איך האָב באַקענט נאָך צוויי קוזינען וואָס שטאַמען פון וועגראָווע. איינער, משה אהרן האָט אַ קליינעם רעסטאָראַן־מכולת אין רמת־גן. ער מיט דער פרוי (זי לעבט שוין נישט!) זיינען געווען פון די פרומע חלוצים, און פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה זיינען זיי געקומען קיין ארץ־ישראל. ער שטייט אין אַ פראַנצויזישן בערעט און באַדינט די דורכגייער מיט סאַדעווואַסער, טראַגט צו זופ צו די עטלעכע טישלעך אין דרויסן; ער איז צופרידן צו לעבן אין ישראל.

זייערע קינדער? ווי אומעטום: ס'עלטערע מיידל רעדט גוט יידיש, און דער יונגער יאָט פון אַ יאָר דרייצן, פאַרשטייט נישט, און וויל נישט פאַר־שטיין צופיל; הגם אין שטוב הערט ער בלויז יידיש ריידן...

דער צווייטער קוזין, זיין ברודער עזרא, מיט אַ ווייב און צוויי קינדער, ווּוינט אין אַן אַלט אַראַביש הויז ערגעץ אַרויס פון שטאָט. ער איז נאָך פרומער ווי זיינע צוויי ברידער. ער האָט דווקא השגות צו זיין אַן עסיק־פאַבריקאַנט, ווי זיין פאָטער אין פוילן. האָט ער דערווייל אַריינגעלייגט זיין לייב און לעבן אין אַ ריזיקער עסיק־קלאָדע אויף זיין הויף, וואָרט אויף אַ דערלויבעניש פון דער רעגירונג און אויף מאַשינעריע־טיילן פון אויס־לאַנד, און ווייב און קינדער דאַרפן האָפן אויף דעם שפעטער...

יאָ, ער איז אויך צופרידן צו געפינען אַ שטיקל מנוחה נאָך זיינע וואַנ־דערניש אין רוסלאַנד און דייטשישע לאַגערן, אָבער האָט שוין אַ ביסל טענות צו די פאַראַנדקעס אין דער נייער יונגער מדינה, וואָס איז פול מיט באַאַמטע.

פרייטיק 20 אָקטאָבער:

הערשל ר. נעמט מיך מיט קיין חיפה. מיר זיצן אין אַ געפאָקטן אויטאָ־בוס, און איך באַטראַכט די ישובים און שטעטלעך וואָס מיר פאָרן פאַרביי. עס פאַלט צו די נאָכט און עס באַווייזט זיך אַ שטאָט פול מיט ליכטער וואָס קומען פון אַ באַרג. מיר קריגן אַ טאַקסי, וואָס שניידט אַדורך די לאַנגע

הערצל־גאַס. און אָט זיינען מיר אויף יל"ג־גאַס ביי לאַנדסלייט, ווו איך טרעף בלויז די צוויי יונגע זין, אַ צווילינג, וועלכע דערפרייען זיך מיט אַ לאַנדסמאַן פון זייער מוטער. איך כאַפּ אַ בליק צום כרמל־באַרג און פון אויבן צו זען די פּרעכטיקע פּאַנאָראַמע, אָבער לאַנדסלייט שלעפּן צו זייערע היימען, ווו זיי נעמען אויף מיט וואַרעמקייט, און דערנאָך זעצן זיי זיך, ווי אין תל־אביב, שפּילן אין קאָרטן...

יל"ג־גאַס, כאָטש עס איז פרייטיק ביינאַכט, איז אינמיטן נאַכט אַ טומל פון אויטאָס, און פאַרטאָג הערט מען שרייען די שאָפערן, וואָס זוכן פאַסאַזשירן קיין תל־אביב.

שבת 21 אָקטאָבער:

היינט פאַרברענגט איך אין דער שיינער נייער דירה פון מיין לאַנדסמאַן יונה ש., דעם פּאַרטיזאַן. מען אַרבעט, מען פאַרשולדיקט זיך, מען צאָלט אויס, און מען ווויינט אין שיינע דירות, אין שענערע ווי עס ווויינען אַרבעטער, און אָפילו מיטלקלאַס־מענטשן, אין אַמעריקע. ער אַרבעט אין אָפיס פון רוטענבערגס עלעקטרי־אונטערנעמונגען, און זיין ווייבל, אויך אַ געווען זענע פאַרטיזאַנערין, אַרבעט אויך צוביסלעך. זייער טעכטערל, וואָס גיט מיר אָפּ איר צימער, פרעגט אויס אין עברית און צוביסלעך אין ענגליש, ווען עלוויס פּרעסלי און אַנדערע ביליקע זינגערס אין אַמעריקע. עפּעס איז די יוגנט פון ישראל צופיל פאַרדזשאַזעווט און פאַרפרעסלעווט...

איך כאַפּ אַ בליק אויף דעם „סובאַרב" אָדער שטעטל קרית מוצקין, וואָס האָלט אין איין וואַקסן, און מען גרייט זיך אויף מאָרגן „איינצונעמען" חיפה!

חיפה

זונטיק 22 אָקטאָבער:

די פּאַרט־שטאָט פאַרמאָגט אַרום 275 טויזנט איינוווינער. אָנגעהויבן בויען דעם פּאַרט האָבן די בריטישע אין 1935; די ישראל־רעגירונג האָט דעם פּאַרט אויסגעבריטערט.

די הערצל־גאַס, וואָס געפינט זיך אינעם צענטער שטאָט, ציט זיך פול מיט האָנדל, שיינקייטן, טומל און צוביסלעך געשמאַק. דאָ טרעפט מען אַ שטיק אימפּעט און יוגנטלעכע שיינקייט פון דער שטאָט. דאָ זעט מען פיל רייצנדיקע פרויען און סאָלדאָטקעס מיט זיסע פנימער. דאָ זיינען די קיאָסקן

פון צייטונגען, אַנטיק־ און ביכער־געשעפטן, פאָטאָגראַפיע־קראָמען און עלעקטרישע אויסאַרבעטונגען, פול מיט אינפאַל, אַריגינעלן צוגאַנג פון רעקלאַמירן, און אויך מיט אַ ביסעלע קינסטלעריש געשמאַק.

עס זיצן קליינהענדלער און פאַרקויפן ברעקלעך סחורות. די יינגלעך און מיידלעך כאַפן דאָ דעם פאַלאַפעל, פונקט ווי זיי וואָלטן אַנטדעקט מלא טעם אין דעם אַראַבישן געווירצטן מאכל (וועלן נישט אַמאָל די אַראַבישע יידן דורך זייערע מאכלים אַראָפשלעפן די מערב־ציוויליזאַציע פון די אייראָפעישע יידן?).

אי, אי, בעטלערס מיט לאַנגע האָר! אַזעלכע מענער מיט בייזלעכע פנימער, זעען גאָר אויס ווי פאַרשטויסענע נביאים; זיי שטייגן שוין באַלד איבער די בעטלערס אין תל־אביב.

די מענער, מיטליאַריקע און עלטערע אויף הערצל־גאַס, זיינען ווי אין אַלע האַנדלס־גאַסן: זיי האָבן פאַרזאָרגטע פנימער ביים קליינהאַנדל, און ביי זייער גרעסערן האַנדל. עס פעלט אויך נישט קיין סוחרישע גייציקייט, וואָס דער האַנדל לייגט אַרויף אויף מענטשלעכע פנימער (אַפילו די הענט פאַרמאַגן גייציקע זשעסטן ביי פיל העגדלער...).

פיל באַרג־אַראָפ־געסלעך מיט יידן פון מאַראָקאָ און פון תימן. זיי זעען נישט אויס צופיל גליקלעך אין זייערע אָרעמע גאַסן, הגם זיי האָבן אין די אַראַבישע לענדער געלעבט אין פיל ערגערע באַדינגונגען. אַ טייל פון זייערע פרויען פאַרמאָגן אַ ביסל רייק, און פיל פוילקייט אין די גלידער; זיי, און זייערע מענער, האָבן קיין גרויסע קולטור נישט געבראַכט פון זייערע געבורט־לענדער, סיי מיט זייער אַראַביש לשון און סיי מיט דעם ביסל עברית, וואָס זיי ריידן שוין אין חיפה.

די באַרג־אַרויף־געסלעך און פאַסאַזשן זיינען גאָר אַנציענדיק. אומעטום בליט האַנדל און אונטערנעמונגס־גייסט. די שילדן זיינען אייגנפאַלעריש און פילפאַרביק. מען זעט פיל קליינהאַנטווערקעריי, מיט פנימער וואָס האָבן ליב זייערע אַרבעטן, און האַנטווערקער, וואָס זעען אויס אומצופרידן פון זייערע פרנסות. עפּעס אַ מין צונויפזאַמלונג און צוזאַמענגיסונג פון אַלטער צייט, פון אַלטע קולטורן אין אייראָפּע, און פונעם מיטעלן מזרח מיט דער מערב־קולטור פון אייראָפּע, פון ווין אַדער פּאַריז, ווי דאָס קומט צום אויסדרוק אין די אָפענע קאָפעען אין צענטער פון שטאָט — און געמיטלעכקייט.

*

די קליינע שיינע באַרג־באַן, די „כרמלית", הייבט אָן מיט אַ סטאַנציע „פלאָס דע פּאַרי", און גייט העכער און העכער אויף דראָטן. אינעווייניק אין די וואַגאָנען, צווישן פאַרשידענע רעקלאַמעס, זעט מען אַ זאַץ פון דער תורה

„מפני שיבה תקום". דעם לאָזונג פון אויפשטיין פאַר עלטערע מענטשן, וואָלט מען געדאַרפט האָבן אין אַלע אַמעריקאַנער אויטאָבוסן און אונטער־גרונט־באַנען.

וועו מען קומט אַרויף גאַנץ אויבן, טרעפט מען אָן אַ נייע כרמל־וועלט פון שיינע ווילעס און אַפּאַרטמענט־הייזער, וווּ עס ווּוינען פיל רייכע לייט און מיטלקלאַס־מענטשן — אַ מערהייט דייטשישע יידן.

ביי אַ טישל, אונטערן פרייען הימל, קען מען באַקוועם באַטראַכטן די מענטשן וואָס קומען נאַכמיטאָג־צייט פון אונטן, צו דער אויבערשטער כרמל־שטאָט. מען זעט פיל מיטליאָריקע פרויען און מענער, און עלטערע מיט קיישלעך און טעקעס. מען קומט פון ביזנעס, און פון די געשעפטן אונטן, וווּ מ׳האָט איינגעקויפט עסנווּאַרג. די מענטשן וואָס קומען אַרויף, איילן שנעל צו זייערע שיינע נעסטן.

מען זעט אָבער פיל מענטשן, מיטליאָריקע און עלטערע, וואָס שפּאַצירן געמיטלעך, גייען מיט חשיבות און זיינען רייניר געקליידט, ווי די „טאָל"־מענטשן. דאָס זיינען מענטשן פון געלט, הייזער און לאַנד־באַזיץ. דאָ זעט מען פיל מענער אָנגעטאָן אין אָנצוגן און טראָגן קראַוואַטן, בעת די מערהייט מענער אין טאָל טראָגן בלויז הויזן און ספּאָרט־העמדער.

מען זעט דאָ פיל דיקע, איבערגעגעסענע מענער און פרויען אַרום „שער הלבנון"־האָטעל. דערנעבן שטייען פיל גלאַנציקע אויטאָמאָבילן. די מענער און פרויען, ווייזט אויס, שפּאַצירן קיינמאָל נישט אַרויף און אַרונטער פונעם בארג, צו רעדוצירן אַ ביסל שמאַלץ פון זייערע קערפּערס. עס זיצן פיל מיטלקלאַס־ און רייכע פרויען און פאַרנעמען זיך מיט גענישן...

פונעם כרמל־בארג זעט מען ווי דער מיטללענדישער ים האָט צוגעשפּאַצירט האַרט צו דער שטאָט חיפה, און באַטראַכט די אַלע אַלטע הייזער און גאַסן. בייטאָג איז די פּאַנאָראַמע אָנציענדיק, און ביינאַכט איז זי ממש פאַרכאַפּנדיק: די געסלעך ווערן באַצירט און אָנגעקליידט אין שנירלעך עלעקטרישע פּערל, און זינגען אויס אַ ליד פון צויבער און יידישער פריי־הייט. מען הערט דאָס שפּטשען פון פאַלמען־ביימער און דאָס פליסטערן פונעם ים, מען הערט רירעוודיקייט און לעבן אויף די שיפן, און אַ שטילן געריש פון אַ פאַרשפּעטיקטן פויגל, וואָס פליט צו זיין נעסט פון אַ ראַנדעוו...

„באַהאַי" איז דאָ אַרויף, אויבן

אַ געביידע מיט אַ גאָלדענעם קופּאָל שיינט אַרונטער פונעם באַרג, און אין די גאַסן פון חיפה, קען מען נישט וויסן וואָס דאָס איז. עס איז נישט פּאַראַן קיין צייכן פון רעליגיע; נישט ווי אין דער שטאָט מאָנטרעאָל, אין קאָנאַדע, וווּ די קאַטאָליקן האָבן פּאַרכאָפּט דעם באַרג פון מיטן שטאָט, און אַרויפגעשטעלט אַ ריזיקן צלם, וואָס שרעקט די אַלע, וואָס וויסן פון דער געשיכטע וואָס די צלם־טרעגער האָבן אָפּגעטאָן מיט הונדערטער יאָרן צוריק, און ווי דער פּויפּסט מיט זיין צלם האָט זיך צוגעקוקט ווי זיינע צלם־אָנהענגער אין דער דיטשישער אַרמיי, און זיינע צלם־אָנהענגער אין פּוילישע שטעט און דערפער, העלפן מאָרדן און קרייציקן יידן (און, ווען דער צלם פון באַרג אין מאָנטרעאָל איז מיר געקומען אויפן געדאַנק, קען איך נישט פאַרגעסן ווי דער גרויסער שרייבער שלום אַש, וועלכער האָט די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן דורכויס געוואָלט "בויען אַ בריק" צווישן יידן און קריסט, און געהאַלטן אין איין אָנווייזן די קריסטן, אַז זייער צלם איז אַ יידישער, האָט זיך אָזוי פאַרגאַלאָפּירט מיט זיין צלם, אַז ער האָט אָפּגעדרוקט אין אַ יידיש־קאָמוניסטישער צייטונג אַ דערציילונג, ווי יעזוס קריכט אַראָפּ פונעם צלם און טרייסט די יידן אין וואַרשעווער געטאָ...).

דער „טעמפּל" אָדער קבר פון צוויי באַהאַי־פּירערס אויפן כרמל־באַרג, איז פון אַ נייער סאָרט רעליגיע, אָדער גלויבן, וואָס איינער אַ פּערסיאַנער האָט געגרומען פּרעדיקן אין זיין מוזולמענישן, שטאַרק אָפּגעשטאַנען לאָנד פּערסיע אין 19טן יאָרהונדערט. מען האָט דעם באַהולאָ, וועלכער האָט געפּרעדיקט: „גלויבן אין גאָט דורך שיינקייט און איניקייט און זיין פּראָגרעסיוו און דינען מלכות וווּ מען געפּינט זיך און זוכן שלום, און אַן אינטערנאַציאָנאַלע שפּראַך" אאַ"וו.

אין דער געגנט, וווּ עס איז אויפגעקומען די גרויסע יידישע רעליגיע מיט אירע צען געבאָט און ביבל; דערנאָך די אָפּצווייגן פון קריסטנטום און מאָכמעד־רעליגיע, וואָס זיינען אַרויס איינגעמען די וועלט דורך שוועבעד, איז אָזאַ מין באַהאַי־גלויבן פון „ברידערלעכקייט", שוין באַלד אַ דערגרייכונג. אָבער, קיין ספּיריטועלקייט און גייסטיקע דערהייבנקייט פון אַ רעליגיע, האָט נישט באַהאַי; אַ פּיצל פון דער יידישער רעליגיע, אַ בלעטל פון דעם „נייעם טעסטאָמענט" און פו קאָראַן, מיט לאָזונגען פון „אינטערנאַציאָנאַלער ברידערלעכקייט", גענומען פון סאָציאַליזם — שאָפּט נאָך נישט קיין נייע רעליגיע (אינטערעסאַנט: צוליב דער לאָזונג פון באַהאַי, אַז מען

דאַרף אַן אינטערנאַציאָנאַלע שפּראַך, איז לידיאַ זאַמענהאָף, די טאָכטער פון דעם שעפער פון עספּעראַנטאָ, געווען אַ באַהאַי־סימפּאַטיקערין).

אַלזאָ, ווען די פּערסישע רעגירונג האָט דעם באַהולאָ איבערגעגעבן צו די טערקן, די טערקן האָבן אים איינגעזעצט אין דער טורמע פון עכו, און דערנאָך באַפרייט, האָט די באַהאַי־באַגרינדער אויסגעקליבן דעם באַרג כרמל, און די רייכע אָנהענגער זייערע, האָבן אויסגעבויט די געביידע מיט אַ גאָלדענעם קופּאָל פאַר אַ מיליאָן דאָלאַר.

מען מוז אויסטאָן די שיך, ווי אין מוזולמענישע מעטשעטן, איידער מען גייט דאָ אַריין. אינעווייניק זעט מען נישט קיין שום „הייליקייטן", ווייל זיי האָבן פּשוט נישט. די פּיס זינקען אין טיפּע טעפּיכער, און פון אויבן קוקן אַרונטער זשיראַנדאָלן.

בלויז אַ שטיק פּאַפּיר אויף דער וואַנט מיט זייערע לאָזונגען, און אַ שומר זיצט ביי דער טיר, אַרום וועלכן עס דרייען זיך ווייבער פון קאַלי־פאָרניע (פאַר זיי איז עס אַ סחורה: זיי קענען עס אַריינעמען אין זייער צעשוווּמענער יידישקייט...).

אויב אָבער דער באַהאַי־טעמפּל זאָגט גאָרנישט, איז דער גאָרטן אַרום, מיט די פּאַרשידנאַרטיקע ביימער, גראָזן, בלומען; מיט וואַזעס, לאָמפּן, פּאָוועס אָדלערס און פּארשידענע פייגל־אַרנאַמענטן, ממש אַ גאַלע־ריע פון באָטאַניק און קונסט. דאָ זעט מען קליינינקע פּאַלמען־ביימלעך, ווי קליינע שעפּסלעך, און דאָ ריידן פּאַרשידענע געוויקסן גאָטס שפּראַך — דער מוזיי־גאָרטן איז פּשוט אַ צירונג!

אויף דער צווייטער זייט פונעם טעמפּל איז דאָ נאָך אַ שיינע געביידע מיט זיילן, אינעם גריכישן סטיל. דאָס איז אַן אינטערנאַציאָנאַלער אַרכיוו־צענטער פון דער באַהאַי־סעקטע, ווו עס אַרבעטן זייערע אָנגעשטעלטע. זיי האָבן עטלעכע הונדערט אָנהענגער צווישן די אַראָבישע בעדוואינער־שבטים, אָבער נישט צווישן יידן. פאַר יידן איז אָזאָ רעליגיע צו וואָסערדיק...

*

צוריק אין טאָל, ווו עס גייט אַן די אַרבעט פון די חיפה־איינוווינער. דאָ האָט רוטענבערג די הויפּט־קוואַרטיר פון עלעקטרי, פון וועלכער עס לעבן פיל פאַמיליעס; דאָ זאַמלען זיך פאַבריקן פון שווערער און לייכטער אינדוסטרי. אָבער דעם קוועקזילבער־אימפּעט פון תל־אביב וועט מען דאָ נישט געפינען.

חיפה איז אַ שטאָט וואָס וואַקסט און בויט זיך. דאָ זיינען פאַראַן פיל פאַרקן, שיינע אָנדלס־גאַסן, נייע שיינע הייזער און פיל אַלטע געגנטן,

וואָס מען דאַרף איבערבויען; די יידן פון די אַראַבישע לענדער וואַרטן אויף דעם.

חיפה פאַרמאָגט צוביסלעך קונסט־גאַלעריעס, מוזייען און קולטור־פלעצער; אָבער אַזאַ פּולס פון אינטעלעקטועלן לעבן און שאַפן, ווי עס פאַרמאָגט תל־אביב, איז נאָך דערווייל אין חיפה נישטאָ.

עכו — אַ שטאָט מיט אַראַבישע געסלעך

אַריינקומענדיק קיין עכן טרעפט מען באַלד אָן אַ פראַגמענט פון דעם טיימס־סקווער אין ניי־יאָרק. דאָ שטייען יונגע יידן פון די אַראַבישע לענדער און שפּילן פוטבאָל אין אַ קעסטל־מאַשין, ווי אין אַלע „ענדזשוימענט״־פלעצער אין די גרויסע וועלט־שטעט.

אַראַבער און יידן פון אַראַבישע לענדער אין זייערע טראַכטן. מען קומט, מען גייט, מען זוכט אינצוקויפן. אַן אַלטער מאַראָקאַנער יידענער מיט אַ ווייסער באָרד, שטייט ביי אַ וואָגן און איז משתין אין מיטן גאַס, און אַן אַראַבער מיט אַ שמאַטע אויפן קאָפּ, שלעפּט לעבעדיקע ווייסע הינער ביי די פיס, מיט די קעפּ אַראָפּ — אַלץ אַזוי אויסטערליש פרעמד.

אַ דאַרער מיטליאַריקער אַראַבער שטעלט שנעלע טריט, הינטער אים גייען נאָך אַכט פרויען, וואָס האַלטן זייערע אויגן צו דער ערד און אויף זייערע קעפּ, וואָס זיינען אַרומגעוויקלט מיט טיכער, טראָגט יעדע פון זיי אַ פּאַק. זיי, די יונגע און מיטליאַריקע פרויען (ווייבער? אָדער ווייבער מיט טעכטער, זיינע?), וואָגן נישט אויסצולייכן זיך מיט זייער מאַן; זיי לאָזן אים כסדר שפּאַנען פאַרויס, פאַר זיי — ער איז דער פּרינץ!

עס פאָרט אַ יד מיט פערד־און־וואָגן, טוט צו מיר אַ שמייכל און נעמט גלייך דערציילן, אַז ער איז פון רומעניע און איז אַלט 50 יאָר. דער יד האָט רויטע באַקן און געזונטע הענט. ער איז דאָ 10 יאָר אין ישראל, און הייבט אָן אַזוי:

— דאָרטן זיינען דאָ קאָמוניסטן און דאָ זיינען דאָ פאַשיסטן.

געוויס, ער בעט איך זאָל אַרויפשפּרינגען אויף זיין וואָגן וועט ער ווערן נאָך מער באַרעדעוודיק, אָבער איך וויל בעסער דערקענען די שטאָט שפּאַצירנדיק...

וו מען גייט, טרעפט מען מער און מער אַראַבישע פרויען, וואָס טראָגן אייזנס, פולע זעק און אַפילו בעטן אויף די קעפּ, וויזט אויס, אַז די אַראַבישע מענער דאַרפן נישט קיין פערד־און וואָגן אַריבערצופירן זייער ווירטשאַפט,

די ווייבער זיינען ביליקער... (נאָך אַלעמען, טראַכט איך, ער באַצאָלט פאַר יעדן ווייב אַ פרייז. זי איז אַבער ווערט... וואָס טויג מיר אַן אַמעריקאַנער ווייב, פאַר וועלכער מען באַצאָלט נישט, אַבער וואָס מען קען נישט נוצן צו טרעגעריי...).

און ווי גלייך די פרויען גייען מיט די פּעק און זעק אויף די קעפּ! ווי זיי ציבן זיך נישט קיין בייג, און עס פאַלט נישט אַרונטער. ווער ווייסט וויפל הונדערטער יאָרן שולונג פרויען דאַרפן דורכמאַכן צו קעפּ־טרעגעריי.

נאָך אַ רומענישער ייד. דער עלטערער מאַן וואָס היט דעם פּאַרק, איז אויף פּענסיע, זאָגט ער, און פאַרדינט אַ ביסל ביי דער אַרבעט. ער איז צופרידן צו לעבן אין ישראל. ער ווייסט צו דערציילן פון אַ דעמאָנסטראַציע וואָס אַראַבישע קאָמוניסטן האָבן אַדורכגעפירט ביים שטאַט־ראַט אין עכו, מיט געשריייען „נידער מיט בן־גוריונען!", און ווי אַראַבישע יידן זיינען געקומען פון פעלד און בוי־אַרבעט און זיך מיט זיי אָפּגערעכנט...

דער ייד פאַרקלאָגט זיך, אַז צווישן די 25 טויזנט יידן אין שטאָט, פון רומעניע, פוילן, אונגארן און פון אַראַבישע לענדער, הערשט נישט צופיל האַרמאָניע. אָבער עס ווערט בעסער. ער האָט זיך אויסגעלערנט צו דער־קענען ווער עס איז אַן אַראַבער אין אייראָפּאישע קליידער, און ווער פון די, מיט טונקעלע פּנימער, איז אַ ייד. די פרויען, נישט־יידישע, אַראַבישע, דערקענט ער אויך.

אין אַראַבישן קוואַרטאַל. צען טויזנט אַראַבער לעבן אין עכו. אין זייערע גאָסן זעט מען פיל אָרעמע אַראַבער און אויך פאַרמעגלעכע. די רייכערע טראָגן ריינערע ציכן איבער די קעפּ און זיינען אויך דיקער...

די ווייבער מיט זייערע קינדער זיצן אַלע אויף דער ערד. זיי באַלאָגערן די אַראַבישע געשעפטן און האַלטן אין איין אינקויפן. זיי זעען אויס אויס־געדאַרט און אויסגעאַרבעט מיט ביטערע פּנים־שטריכן (ביי די יידן פון אַראַבישע לענדער זיינען די אויגן עטוואָס ווייכער).

אַראַבישע און איראָפּאישע יידן, האָבן דאָ געשעפטן אינעם אַראַבישן קוואַרטאַל. זייערע געשעפטן זיינען נישט ריינער ווי די אַראַבישע. מען טרעפט דאָ שניידעריי־ וואַרשטאַטן, שוסטערס און קרעמלעך מיט אָנדענק־קאַרטלעך.

געדרייטע געסלעך מיט ברייטע שטיינער און געסלעך מיט שפּיציקע שטיינער. מען קומט צו צו אַ מאַרק פון עסנוואַרג, ווו דער הימל איז פאַר־האָנגען מיט לעכערדיקע זעק פון ביידע זייטן הייזער, און עס וואַלגערן זיך אַרום פיל שמוציקע קינדער. מען הערט אַ מאַנאַטאָנע איין־קלאַנג־מוזיק פון פאַרקראַטעוועטע פענצטער. און אָט וואָקסן גלייך אויס פיל שמוציקע,

קליינע אַראַבער, וואָס ריידן צו מיר אַראַביש און לייגן פאָר איך זאָל זיך לאָזן פירן וויזן די שטאָט. זיי ריידן מיט די הענט, בעטן, אָבער איך ציטער.

איינער וויל נישט אָפּטרעטן: ער זאָגט מיר „שלום" און וויל סיגאַרעטן. איך מוז אים געבן אַ נדבה. איך פאַרקריך אין מער געדרייטע, האַלב־מיס־טעריעזע געסלעך, און טרעף אָן פיין־אויסזעענדיקע אָפּטייקן, וואָס ווערן באַדינט פון מענער, נישט קיין אַראַבער, אין וויסע פאַרטעכער, און איך טרעף בלאָנדע פרויען מיט שיינע קינדער צווישן דעם שמוץ און אָרעמקייט אַרום — ווי רויזן צווישן דערנער.

די פליגן, ווי נאָר זיי דערשפּירן אַ טוריסט, קלעפּן זיי צו אים אום־ברחמנותדיק. פאָליציאַנטן האַלטן אָן אויג אין פיל זייטיקע גאַסן, און תימנער יידישע מיידן קוקן אַ פרעמדן גלייך אין די אויגן, מיט געבעט און סימפּאַטיע אין זייערע בליקן.

אַראַבישע שניט־קראָמען, און „באַרקלייס באַנק", אָן איבערבלייבעכץ פון דער בריטישער הערשאַפט, שיינט אָרויס אינמיטן סקווער, און רעדט אויף דריי שפּראַכן.

אין אַ שמאָל גאַסל גייט אַ יונגע אַראַבישע פרוי און טראָגט אַ פּאַק אויף איר קאָפּ, אַ קינד אויף דער האַנט און אַ קינד לויפט איר נאָך. די פרוי וואַקלט זיך, שטעלט איבער אַ פוס און גלייכט אויס איר צווייטן פוס אויף די שטיינער. אָלץ וואַקלט זיך, אָבער עס פאַלט נישט — זי גייט איר פרויען־גאַנג — פון שקלאַפערי!

וועגעלעך מיט טונקעלע אַראַבישע קינדער, און עס שיינען אָרויס, וויס ווי שניי, הינער. יונגע אַראַבישע מענער מיט טעקעס, און נאָך מער אַראַ־בישע פרויען אויף דער ערד. אַלטע מלבושים־קרעמלעך וווּ די רעק הענגען מיט די פּאַטשעווקעס אין דרויסן און נאָך מער עסנוואָרג־קרעמלעך מיט שמוץ. שמוץ וויל נאָר קלעפּן צו אָרעמקייט!

אַ יונגער אַראַבער וויל, אַז איך זאָל אים פאָטאָגראַפירן, ווען ער זעט ביי מיר אַ קאַמערע. ער רעדט צו מיר אַראַביש און איך ענטפער אים אויף עבֿרית און יידיש. איך גיב אַ „קליק", איז ער פול מיט פרייד ווי אַ קינד.

קוים אָרויס פונעם אָרעמען שמוציקן קוואַרטאַל צו די בריטערע גאַסן, אַ גרופּע מאַראָקאַנער יידישע פרויען, זיינען באַהאָנגען מיט דיקע הענט, בריטע, טרעגערישע פּלייצעס און אויף דיקע פיס. די פנימער, מענערישע־פראָסט און די בליקן שאַרפע. זיי טראָגן העל־שרייענדיקע געבלימלטע קליידער, די האָר זיינען ביי זיי סאַמעט־שוואַרץ. זיי שרייען, טומלען, אַמפּערן זיך און קוויטשען אויף אַראַביש און זשעסטיקולירן ווילד. עס

פּעלט זיי טויזנט יאָר געשליפנקייט און גראַציע. זיי דערמאָנען נעגער־פרויען.

נעבן דער נייער שטאָטראַט־געבײדע שטייען אַלטע הייזער מיט שוואַרצע שטיקער וועש פון די פענצטער אַרויס. לינקס, פירט די פיינע בן־עמי־גאַס צום ים, וווּ עס זיצט אַ דיקע פרוי און צערעוועט און אַ גראָבער אַראָבער זיצט נישט ווייט פון איר און קוקט איר נאָך (ווי נעגערס אין אַמעריקע גלוסטן צו וווייסע פרויען...). אויף ווייצמאַן־גאַס זיינען די הייזער ניי און די פֿאַלמען־ביימער שטייען שטאָלק. דאָ זעט מען אַ בעסערן סאָרט האַנדל, און זעלטן אַן אַראָבער. בלויז ביי די טירן פון דאָקטוירים, אין דרויסן, וואָרטן אויף זייער רײַ, זעט מען אַראָבישע מענער און פרויען. די יידישע דאָקטוירים היילן אויס זייערע קראַנקייטן.

די גאַנצע געגנט ביים ים בעט זיך, אַז מען זאָל אַנשטעלן האָטעלן און פּענסיאָנאַטן. דערווייל זעט מען בלויז אַלטע פעסטונגען און בערג פון דרײַ זייטן. דער ים איז דאָ שטורמיש, ער לויפט צום ברעג מיט ווילדקייט און ברומעניש און שרעקט איבער. די זון שטעלט אַרויס אַן אייגל פון אונטער דער מילכיקער הימל־פּעריינע, און אַ מין דושנעקייט נעמט אַלץ אַרום. עס שטייען דאָ דאַרע ביימער, וואָס זעען אויס מעלאַנכאָליש, ווי אויסגעאָרבעטע פרויען, קוים, וואָס זיי אָטעמען און קוים וואָס זיי שטייען אויף די פיס. די בלעטער פון די ביימער זעען אויס ווי צעפּאַטלטע קעפּ האָר ביי נישט־געוואַשענע פרויען; דאָס ווארפט אַן דערשלאָגנקייט אויף דעם גאַנצן אַרום. נישט די היסטאָרישע געבײדעס און נישט די שיינע מוזולמענישע קירכע קענען פאַרטרייבן דעם אומעט...

דער קיבוץ פון געטאָ־קעמפער

דינסטיק 24 אָקטאָבער:

אַ פּאַנאָראַמע פון בערג, ים און אַזוי פיל נאַטור־לעבן אַרום, און דאָ גאָר, שיינט אַרויס אַ נייע געבײדע פון אַ מוזיי, וואָס ווארפט אַן דערשלאָגנקייט אויף דעם גאַנצן אַרום. נישט די היסטאָרישע געבײדעס און נישט די שיינע מוזולמענישע קירכע קענען פאַרטרייבן דעם אומעט...

דער קיבוץ פון געטאָ־קעמפער

דינסטיק 24 אָקטאָבער:

אַ פּאַנאָראַמע פון בערג, ים און אַזוי פיל נאַטור־לעבן אַרום, און דאָ גאָר, שיינט אַרויס אַ נייע געבײדע פון אַ מוזיי, וואָס ווארפט אַן דערשלאָגנקייט אויף דעם גאַנצן אַרום, נישט די היסטאָרישע געבײדעס און נישט די שיינע מוזולמענישע קירכע קענען פאַרטרייבן דעם אומעט, אויף דעם בערג, ים און אַזוי פיל נאַטור־לעבן אַרום, און דאָ גאָר, שיינט אַרויס אַ נייע געבײדע פון אַ מוזיי, וואָס ווארפט אַן דערשלאָגנקייט אויף דעם גאַנצן אַרום. נישט די היסטאָרישע געבײדעס און נישט די שיינע מוזולמענישע קירכע קענען פאַרטרייבן דעם אומעט...

דער קיבוץ פון געטאָ־קעמפער

דינסטיק 24 אָקטאָבער:

אַ פּאַנאָראַמע פון בערג, ים און אַזוי פיל נאַטור־לעבן אַרום, און דאָ גאָר, שיינט אַרויס אַ נייע געבײדע פון אַ מוזיי, וואָס ווארפט אַן דערשלאָגנקייט אויף דעם גאַנצן אַרום. נישט די היסטאָרישע געבײדעס און נישט די שיינע מוזולמענישע קירכע קענען פאַרטרייבן דעם אומעט...

דער קיבוץ פון געטאָ־קעמפער

דינסטיק 24 אָקטאָבער:

אַ פּאַנאָראַמע פון בערג, ים און אַזוי פיל נאַטור־לעבן אַרום, און דאָ גאָר, שיינט אַרויס אַ נייע געבײדע פון אַ מוזיי, וואָס ווארפט אַן דערשלאָגנקייט אויף דעם גאַנצן אַרום. נישט די היסטאָרישע געבײדעס און נישט די שיינע מוזולמענישע קירכע קענען פאַרטרייבן דעם אומעט...

אַרבעטן רעשטלעך קעמפערס פון וואַרשעווער און אַנדערע געטאָס, און זיי וועלן מיר, זיכער וויזן וואָס די דייטשישע ציוויליזאַציע און די אַנדערע גרויסמאַכטן און רעליגיעס פון „ברידער־ליבע" האָבן אָפּגעטאָן, אָדער שטילשווייגנדיק צוגעקוקט און נישט פּראָטעסטירט...

*

אינעווייניק: וואָס באַשרייבט מען פריער מיט ווייטיק? די שרעק־לעכע בילדער אויף די וועגט פון צווייַ מיליאָן דערמאָרדעטע און פאַר־גאַזטע אין אוישוויץ? צי פון די זיבן הונדערט טויזנט יידן דערמאָרדעטע אין טרעבלינקע?

געוויס, מען מוז זען די דאָקומענטן, צייטונגען און ביכער, וואָס דער־ציילן פון יידן־אויסראָטונג; מען מוז זען וויי אַזוי די דייטשישע מאַשין האָט טיכטיק און פיין געאַרבעט: די דייטשישע צייטונגען און דייטשישע ביכער גיבן איבער אַקוראַט, ווי אַזוי די מלוכה זייערע, מיט היטלערן אין שפּיץ, האָט דערקלערט אַ מלחמה אַ שוצלאָז פאַלק נישט אויף זיין אייגענער ערד און באַווייזן זעקס מיליאָן פון דעם פאַלק צו פאַרניכטן...

און די וועלט פון רוזוועלט, טשערטשיל, סטאַלין און קאַטוילישן פּויפּסט האָט געשוויגן!

אַן אַלטער ייד פון 75 יאָר, וועלכער האָט באַווייזן אַרויסצוקומען פון טרעבלינקע, האָט געמאַכט אַ מאָדעל, ווי אַזוי טרעבלינקע האָט אויסגע־קוקט. די פאַטאָגראַפיעס פון קינדער, לעבעדיקע קינדער און טויטע קינדער אין וואַרשעווער געטאָ — און אַ בילד פונעם דערציער יאָנוש קאָרטשאַק — ער גייט מיט זיינע קינדער...

גירוש געטאָ מיט פּעק אויף די פלייצעס. דער לעצטער וועג. אַ ייד מיט אַ טלית און תפילין אַרום טויטע, און דייטשן אַרום האָבן הנאה — זיי לאַכן...

פאַטאָגראַפיעס פון קעמפערס און קעמפערינס; די דייטשן פירן די יונגע יידן צו זייער טויט, און אַ בילד פון גריצע, ווו יידן גראָבן פאַר זיך אַ קבר — און די דייטשע סאָלדאַטן שטייען אַרום און לאַכן... מאָרד און פאַרווייַלונג!

אַ מאָדעל פון וואַרשעווער געטאָ. צוואַנציק טויזנט יידן האָבן זיך סיסטעמאַטיש געראַטעוועט פון געטאָ אַרויס. צי זיי האָט זיך אייגענעבן אויסצובאַהאַלטן פון פּוילישע אויגן, איז שווער צו ווייסן...

איך כאַפּ אַ בליק אין די יזכור־ביכער, און אין יצחק קאַצענעלסאָנס קינה־פּאָעמע פון „אויסגעהאַרגעטן יידישן פאָלק" און איך זוך אַ שפּור

פון מיינע צוויי שוועסטער מיט זייערע מאַנען און קינדער, וואָס זיינען ערגעץ־וווּ דערמאָרדעט געוואָרן נעבן סלאָנים אָדער ביאַליסטאָק...

די ברילן, סאַנדאַלן, זופּ־קעניגלעך, אָדער די קינדער־שיכלעך באַטראַכטן און פרעגן, וווּ ערגעץ אין הימל זיינען די יידן און די קינדער (און צי זיי ווילן זיצן און זיין צוזאַמען מיט דעם יידישן גאָט?...). אָדער גאָר באַוווּנדערן דאָס ביסל אָרעם כלי־זין פון די געטאָ־קעמפערס אין אַ מלחמה מיט טאַנקן און עראָפּלאַנען?

*

נו, געווויס, מען קומט צוריק אַרויס צום דרויסן און מען זעט דעם הימל, דעם זעלבן הימל פון וואַרשעווער געטאָ און אַלץ וואָס פרומע יידן גלייבן און טייטשן אַריין אין דעם הימל און דעם באַשעפער. עס איז אומעטיק אויפן האַרצן און מען קען נישט קוקן אויף אַזאַ הימל!

איך בליק אַריין אין אָרעם־אויסזעענדיקן חדר־האוכל און טרעף בלויז עטלעכע פון די 170 דערוואַקסענע, געראַטעוועטע פון געטאָס און לאַגערן. די 170 קינדער פון די קיבוצניקעס און פון שטאָט זעט מען אויך נישט אין מיטן טאָג. די עלטערן זיינען ביי דער אַרבעט און די יינגערע, דאָ און דאָרטן, אין די הילצערנע שוועדישע הייזער און אין די מאָדערנע, וועלכע זיינען שוין פאַרטיק. איך הער ריידן יידיש און עבֿרית, און איך זע פּנימער אויסגעמאַטערטע און דורכגעלעבטע. זיי מוזן אָנקומען צו טיילווייז גע־דונגענער אַרבעט, פון יידן און אַראַבער, כדי צו באַאַרבעטן באַגוול־פעלדער און ווירטשאַפטן — אַפילו באַאַנאַנעס און ווייַנטרויבן טוען זיי באַאַרבעטן!

*

עס קומען אַן אויטאָבוסן וואָס פירן צענדליקער יידישע בחורימלעך און מיידלעך פון אַ שולע אין תל־אביב. זיי האָבן פיר טעג אויספלוג־שפּאַציר אין גליל, זיינען זיי געקומען זען, ווי אַזוי מען האָט אויסגע־האַרגעט אַ יידיש פאָלק „צווישן פאַלנדיקע ווענט" אין גלות...

זיי זיינען לאַכנדיק, מונטער און פריש, נישט ווי די רעשטלעך געטאָ־קעמפערס, וואָס האָבן קיינמאָל נישט געהאַט קיין פריילעכע יוגנט־טעג. זיי, די יונגע ישראל־יידן, וועלן זען און פאַרשטיין, אַז אַזוי פאַרנאַרן און אויסשעכטן, וועט נישט גיין — ווייל די יונגע לערנען נישט בלויז צו האַלטן די ביבל, נאָר טאַקע אַ ביקס!

ביי איציק דעם לערערס טאָכטער

דינסטיק, 24 אָקטאָבער.

עס איז זיס און ביטער: איך שלאָף ביי יונה ש. און קום עסן צו זיין שוועסטער ברריינטשע; ביידע זיינען מיר נאָנט און טייער, ווייל זייער ברודער חיים איז מיר געווען אַזוי נאָנט. יעדעס מאָל, ווען איך קום אַריין צו ברריינטשען און טרעף זי, איר מאַן יעקב און די צוויי זין איציק און שלמה, גוט צו מיר, רופט עס ביי מיר אַרויס טרויער: פאַרוואָס האָט מיין חבר חיים דאָס נישט דערלעבט?

דאָס זעלבע ביי חיימס ברודער אין שטוב, ביי יונהן.

אָבער נאָך לאַנדסלייט זיינען דאָ אין חיפה און ברענגען צוריק קינ־דערשע דערינערונגען און טרויער, ווי צום ביישפיל, דעם גלעזערס זון פון סטריקעווער שטיבל־הויף, וועלכער איז געבליבן אַ חסיד נאָך דעם יידישן אומגליק און אַרבעט דאָ ביי דער ישראל־אַרמיי; און די אַ מאָל פעטינקע, לאַנדיקע שרה ביט, וועלכע פלעגט צו אונז אָפט אַריינקומען. זי זעט אויס מיט איבערלעבונגען, כאָטש זי האָט די מלחמה נישט מיטגע־מאַכט. איר מאַן, אַ גאַנצער „לינקער", ציט פרנסה פון שערערייַ.

נאָך אַ לאַנדסמאַנקע, אונזערע אַ שכנטע, שרה ליכטען. זעט אויך נישט צו גוט. איך טו זיך וווּנדערן, וואָס פון די אָפּגעראַטעוועט לאַנדסלייט אין חיפה איז געווארן. יעדער און יעדע מאַכט דורך אויף אַן אַנדער אופן.

נצרת — אַ שטאָט פון אַראַבער און לעגענדעס

דאָנערשטיק 26 אָקטאָבער:

היינט איז ווידער אַ „כאַמסין". אַ ווינט פון אַ בעקער־אויוון, אַן אַ ביסל לופט צום אָטעמען, הייסט דאָ „כאַמסין". איינער פון 50 אַזעלכע טעג אין יאָר! (ווען איך פאַרגלייך עס צום נייַ־יאָרקער 95, און „יומיד", איז עס ווי דער כאַמסין...).

איך שטייג איין אין אויטאָבוס מיט פיל אַראַבער. נעבן מיר זיצן קליינע, זייער שמוציקע אַראַבער, וועלכע טומלען און שרייַען אויף אַראַ־ביש. אַ ייד זאָגט זיי אין עבריט, אַז זיי זיינען נישט אַליין אין אויטאָבוס, אויך דער שאָפער וואַרנט דעם הויפט־טומלער, אַז ער וועט אים אַרויס־וואַרפן דורכן פענצטער!

זיי וועַרן שטיל. די עלטערע אַראַבער ריידן צו די יינגערע אויף אַראַ־

ביש און זיינען אומצופרידן פון דעם טומלען (מיר דאַכט זיך„ אַז די יאַטן, די אַראַבישע, טוען דאָס פֿשוט צוליב פרייד און ווילדקייט, וואָס זיי פֿאַרן אין אַן אויטאָבוס; געוויס ווי פיל נעגערישע קינדער אין אַמעריקע. דער שאָפער איז געווען צו שטרענג צום טומלער!).

דער וועג איז אַ פילפֿאַרביקער. די בערג און ביימער אַרום פֿאַרמאָגן פיל רייך, און פֿאַרדעקן די אַראַבישע אָפּגעלאָזענע הייזקעס אַרום...

באַלד ביי דער שטאָט נצרת האָט די נאַטור פיין צוזאַמענגעשטעלט איר פּנים; עס זעט אויס אייגע פון די שיינע לאַנדשאַפטן אין ארץ־ישראל.

דער אַריינקום קיין נצרת איז עפּעס ווי אין אַ שטאַל אַריין! עס ליגן קופּעס מיסט און צואה, און אַראַבערקעס זיצן אינמיטן...

איינע זייגט אַן איר קינד. זי שלעפּט אַרויס אַ דאַרע ברוסט פון אונטער איר שוואַרץ קלייד. זי זעט אויס פֿאַרביטערט און איר קינד זויגט אַריין ביטערניש...

טישלעך מיט קוכן אינמיטן גאַס. די גרויסע קלעפּיקע פליגן פליען פון דרעק צום קוכן און דערנאָך עסן דאָס די אַראַבער. די דאַרע און פּעטע אַראַבער פֿאָסמאַקעווען זיך דערמיט.

די קאַפֿעען נעבן דער אויטאָבוסן־סטאַנציע, און אַ מין וואַרטע־זאַל, זיינען אויך פֿאַרעיפושט. איך פֿאַרשטיי נישט וויאַזוי די מלוכה דערלאָזט צו אַזאַ שמוץ. אָבער, באַלד קומט מיר אויפן געדאַנק אַ פּלאַץ, אָדער צוויי אין ענגלאַנד, וואָס זיינען נישט פיל ריינער...

איך נעם גיין צום לאַבירינט פון געדרייטע געסלעך, צום אַלטן טייל פון אַראַבישן נצרת. איך באַטראַכט די פּינצטערע לעכער פון ווינונגען, און איך טאָפּטשע אין די זאָמדן, ווייל איך אַריבער אין אַ צווייטער גאַס, פֿאַרשטעלן מיר אייזלען דעם וועג. די אייזלען און די געסלעך טיילן דעם זעלבן גורל ווי די אַראַבער. זיי זעען אויס דערשלאָגענע און אָפּאַטישע. זיי זיינען באַהאָנגען מיט פּעק פונקט ווי די אַראַבערקעס. די פּעק, זעק, קאָסטנס פֿאַרשטעלן דאָס אָרעמע אייזעלע, אַז מען זעט עס קוים אַרויס. איך קוק אויף די אייזלען און קוק אויף די אַראַבישע פרויען — זיי שרייען ביידע נישט אויס קיין פֿראָטעסט...

אַראַבער, יונגע און אַלטע, זעצן זיך איינציקווייז און זאלבעצווייט אויף אַן אייזעלע און נעמען קאָפֿען אין בויך אַריין דאָס אייזעלע; דאָס אייזעלע זאָל שלעפּן די צוויי מענער...

דער האַנדל מיט אַלטוואַרג און עסנוואַרג — און ווידער זלידנע פליגן! אַ שילד איבער אַ שפּייכלער רופט אויבן צו אַ „סאַלאָן דע פּאַרי", פֿאַריצער סאַלאָן (פֿאַר פרויען?) און פיל יונגעלייט אַרבעטן געשמאַק אַלס שוסטערס.

ווייבער אין פאַרפאַנצערטע קליידער כאַפן שנעל אַוועק די פּנימער ווען אַ פּרעמדער מאַן קוקט זיי אָן, און עס דרייען זיך אַרום פיל יונגעלייט וואָס טוען גאָרנישט. האַלב־פּינצטערע שמוציקע קאַפּענען מיט מוזיק ווי מ׳וואָלט משתין געווען אויף אַ בלעך, און יונגעלייט מיט טעקעס אַיראָפּעיש געקליידט, און מענער מיט טורבאַנען אויף די קעפּ.

אָט שפּאַצירט אָן אַראַבער גאַנץ געלאַסן, פּאַרטראַכט, ווי אַ פילאָזאָף, און אָט שפּילן זיך יונגע אַראַבישע מיידלעך אַנגעטאָן אין שוואַרצע קליידלעך, אין זייער שול־הויף פון אַ קריסטלעכער קירכע, און נאָענט גיבן אויף זיי אַכטונג. דערווייל קומען צו צו מיר עטלעכע יונגע אַראַבישע מיידלעך און דערקלערן מיר וואָסער שול דאָס איז. זיי רעדן צו מיר אַראַביש און עטלעכע ווערטער ענגליש.

בוי־אַרבעטער מיט שטרענגע בליקן, אַרבעטן גאַנץ פלינק, און אַראַבער מיט פּעטע בייכלעך שפּאַצירן לאַנגזאַם און האָבן מילדע אויגן. אַראַבערעס מיט לאַנגע קליידער זיצן איבער טעפּלעך קאַווע אין קאַפּענען ווי „עמאַנציפּירטע", און די עסנוואַרג־געשעפטן פילן אָן די געסלעך מיט שאַרפּע געווירצן.

שניידער־געשעפטלעך, פּאַרשידענע אַנדערע האַנטווערקער, און מערער טראָגן אַ קלייד און אַ רעקל פון אויבן. פּאַרשקלאַפּטע פּרויען־פּנימער, קאָמוניסטישע פֿלאַקאַטן, און גראָבע אַראַבער אין העלע שלאָפראָקן, און אַראַבישע קינדער, מיט נייגעריקייט און שפּילעוודיקייט ווי אַלע אַנדערע קינדער. טייל קוקן צו מיר מיט פיינטשאַפט אין בליק, און אַ טייל קינדער און דערוואַקסענע, ווייזן נישט אַרויס קיין פיינטשאַפט ווען זיי זעען מיך אַרומקריכן איבער זייערע געסלעך (דעם אמת געזאָגט, בין איך אַזוי אָנגעשראָקן פון שוואַרצע אין אַמעריקע, אַז איך ציטער טאָמער אַ מאָל לויפּט צו אָן אַראַבער און שטעכט מיר אַריין אַ מעסער אין דער פלייצע און איך בלייב ליגן אין אַ שמוציק געסל...).

אויבן, אויפן באַרג, איז קריית נצרת, אַ מין שטעטל פון צען טויזנט נייע עולים — יידן פון דער גאַנצער וועלט. די קריסטלעכע לעגענדע־קירכעס פון זייער גאָט, יעזוס, זיינען אויך דאָ פאַראַנקערט אין נצרת, אָבער עס ציט מיך נישט איך זאָל זוכן און באַוונדערן די קאַטולישע פלעצער פון „נייעם טעסטאַמענט"־אַבערגלויבן.

איך זוך מיין וועג צוריק צו דער אויטאָבוסן־סטאַנציע, און טרעף אַראַבישע פרויען מיט פּעק. איינע טרעט אַפּ איר פלאַץ אויף דער באַנק און זעצט זיך צו צו אַ צווייטער פרוי — אויף דער ערד. איינע טוט אויס אירע לאַפּטשעס און טרעט אין בלאָטע און שפּייעט מיט די באַרוועסע

פיס, און איין גוט־אויסזעענדיקער אַראַבער, לייגט זיך אויס און פאַרנעמט אַ גאַנצע באַנק.

זיי רייבן אַריין פאַלאַפעל און אַנדערע שטאַרקע מאכלים און זיי טראָגן מיט זיך פּעק מיט מיט נאַפט־באַנקעס, ברויטן, נישט געוויקלט אין פּאַפּיר, פּאַסקעס, האָר־נאָדלען און שטוב־זאַכן. זיי מאַכן דעם איינדרוק פון אַ מיד, אָפּגעלאָזן און פויל אייזלען־פּאָלק, וואָס וויל זיך נישט אַרויסדרייען פון אָרעמקייט, שמוץ און אומווויסנקייט.

אַרום קאָרטן

פרייטיק 12 אָקטאָבער:

היימישע אונטערהאַלטן איז קאָרטן! ביי קאָרטן רעדט זיך בעסער און זינגט זיך בעסער אויף יידיש...

היינט רעגנט צוביסלעך אין חיפה און אין קרית מוצקין, ווו איך געפין זיך. דער בלאָער הימל האָט זיך פאַרשלייערט, אָנגעטאָן אַ גראָען מאַנטל, וואָס פּאַסט גאָרנישט צו זיין ישראל־פּנים, און געגומען אַרונטער־לאָזן וואָלקנס, וואָס צעגיסן און צעפאַלן איבער דער שטאָט. עס לאָזט זיך גאָרנישט גלייבן, אַז אַזעלכעס קאָן געשען אין רעד צייט פון יאָר.

פרייטיק ביינאַכט, מען עסט אָפּ אַ שבתדיק יידיש עסן, קומען געסט צו י. ש. דאָס זיינען מיטליאָריקע מענער און פרויען, און אויך יינגערע, וואָס שטאַמען פון פּוילן, ליטע און גאַליציע: אַרבעטער בוי־אונטערנעמער (קבלנים) און באַאַמטע. מען קומט אין געדונגענע טאַקסיס) אין לאָסט־וועגענער, און אויך צופוס; אויב מען ווויינט נישט ווייט. מען באַגריסט זיך און באַלד צו דער אַרבעט: מען שלעפּט אַרויס טעשלעך קאָרטן. מענער ביי איין טיש, און פרויען ביי אַ צווייטן טיש — דער „קבלת שבת" גיין אָן אין פּולן ברען! זיכער, מען עסט צו סענוויטשלעך, מען טרינקט טיי און קאַווע, וואָס די באַלעבאָסטע גרייט צו, און מען רייכערט שבתדיקע סיגאַ־רעטלעך... מען לעבט אַ פרייטיקצונאַכטס ווי גאָט אין אָדעס...

אינטערעסאַנט: דער קאָרטן־טיש קאָן פאַראייניקן פאַרשידענע טיפּן און טעמפּעראַמענטן און יידיש־עברית־דיאַלעקטן, און פרויען מיט פאַר־שידענע עמאָציעס. בעסערע פאַרדינערס און אַזעלכע, וואָס מאַכן קוים אַ לעבן; מער געבילדעטע און אָנגעלייענטע; מיט פראָסטערע און פרימי־טיווע; שענערע פרויען, און פרויען מיט מער קנאה — מען לעבט דאָ אין ברידערלעכקייט און שוועסטערלעכקייט ביז איינס, צוויי און דריי פאַר־

טאָג ביי י. און איבערַאכטאָג ביי ש. און ביי אַן אַנדערן די דריטע וואָך. אָפטמאָל ווערט אויף שנעל אָפגעמאַכט מען זאָל זיך טרעפן אין אַ מיטן־וואָך; ווייל דער כישוף פון קאָרטן־שפּיל טאָר נישט ווערן אויסגעוועפט.

יאָ, זיי ווילן אַלע וויסן וואָס עס טוט זיך אין אַמעריקע; און צי יידן שפּילן דאָרטן אויך אין קאָרטן. זיי זינגען היינט מער יידישע לידער ווי תמיד, און טרינקען „לחיים" לכבוד דעם גאַסט; די היימישקייט פון דער אַלטער היים, וועלכע מ'האָט פאַרלאָזט מיט דרייסיק, צוואַנציק און פופצן יאָר צוריק, מיט אַלע ווערטלעך ,חכמות, וויצן און מעשהלעך, קומט איצט אַרויס ביי די קאָרטן. מאָרגן, שבת, וועט מען שלאָפן אויפן טאָג — נעמט מען זיך צייט.

און איך נעם טראַכטן: אויב נישט תורה, קעסטל־אַוונטן און דיסקוסיעס, זאָל כאָטש זיין קאָרטן. אַבי עס ברענגט צוזאַמען פאַרשידענע טיפּן יידן אין תל־אביב און אין חיפה, און מען פאַרגעסט אין דער מפּא"י און בן־גוריון (מען דאַרף געפינען אַ זכות אויף יידן — ווי דער באַרדיטשעווער...).

שבת 28 אָקטאָבער:

ביי די יאָב. זיינען היינט אויך פאַרזאַמלט געסט. סיי די זאַמבראָווער, און סיי די אָסטראָווער, האָבן ליב דעם גוטהאַרציקן יעקב און פרוי. עס זיינען דאָ מענער וואָס אַרבעטן ביי רוטענבערגן אין עלעקטראָוניע, און פאַרטיזאַנער. איין פאַרטיזאַנער פון אונדזער שטאָט, וועלכער טוט דאָ פיין אין בריליאַנטן־ביזנעס, דערקלערט, אַז ער שטימט ביי כנסת־וואָלן פאַר דער פאַרטיי, וואָס איז נישט קעגן זיינע ביזנעס־אינטערעסן. בין איך טשיקאָווע צו וויסן צי ס'דאָ אַזאַ פאַרטיזאַנער־פאַרטיי אין ישראל, אָבער ער ענטפערט פראַקטיש:

— דאָס מאָל שטים איך פאַר די ליבעראַלן!

ווייזט אויס, אַז ליבעראַלן אין ישראל, און פאַרטיזאַנער פון די וועלדער, האָבן יאָ עפּעס אַ שטיקל שייכות...

— און פאַרוואָס שטימען פיל אַנטלאָפענע פון קאָמוניזם, פאַר די ישראל־יעווסעקעס? — פרעג איך גאַנץ נאַיוו.

— ווייל די געקומענע פון קאָמוניסטישע רעזשימען, ווי פּוילן, און רומעניע, ליידן נישט פיל זאָכן פון דער מפּא"י־פירונג, און האַלטן זיך פאַר מיוחסים — זיי האַלטן, אַז דאָ אין ישראל, קומט זיי פיל בעסער, ווי אין זייערע פריערדיקע היימלענדער — קלערט מען אויף דעם נאַיוון פרעגער.

שיינקייטן פון חיפה

זונטיק 29 אָקטאָבער:

אַרומגיין באַטראַכטן די שטאָט, וואָס פאַרמאָגט רייניע גאַסן און פיל אַלטע אָפּגעלאָזטע געגנטן; כאָפּן אַ בליק צום פּאָרט און זען אָנקומענדיקע יידישע שיפן מיט נייע עולים, און טוריסטן, וואָס טאַנצן אַריין פריילעך קיין ישראל, איז אַ שטיק פריידיקע איבערלעבעניש. זען חיפה פון באַרג כרמל, און ארומנעמען מיטן אויג דעם בלאָען ים, איז אויך גוט פאַר אַ יידישע וואַגלעריש נשמה; זען, אָבער, חיפה פון דער פּאַרשטאָט אַדער פאַר זיך אַ שטעטל קרית חיים, איז אַ נייע דערהויבענע איבערלעבעניש.

מיין לאַנדסמאַן י. ש. שאַפּט צוויי ראָוערן און מיר גליטשן זיך דורך גאַסן שטילע פון קרית מוצקין צו די שטילע אָוונט־גאַסן פון קרית חיים. די ביימער זיינען פול מיט שעפּטשענדיקע סודות און לאַמטערנעס פאַר־גנבהנען זיך צווישן די בלעטער און ווילן דווקא אונטערהערן... נייע הייזער און קליינע הייזקעס צווישן גרינסן און קוסטעס, און עס וואַקסט אויס אַ באַלויכטענער קיאָסק, וואָס טראָגט אונטער שאָקאָלאַד און סאָדעוואַסער. אָט באָווייזט זיך מיט פּאַרנעם דאָס הסתדרות־הויז, דער השומר־הצעיר־קלוב און פיל קלענערע ברידער־הייזער, אַן פּאַרטייאישן יחוס און שטעל, ביז מען נעמט דערשפּירן און דערהערן קלאַנגען פון אוראַלטע נאַטור־כוחות, וואָס קומען פון ביינאַכטיקן ים.

פון די גרויסע נייע געביידעס פאַר נייע עולים, וואָס שטייען נישט וויַיט פונעם וואַסער, דערטראָגן זיך קלאַנגען פון יידיש, פויליש, אונגאַריש, רומעניש און פון אַ טוץ אַנדערע שפראַכן, אָבער דער ים, מיט זיין שוועַנק און כוואַליע־שפראַך, מיט זיין שיינקייט פון צופלוס־ און אָפּפלוס־געיעג און שפיל, אַריבערצושפרינגען דעם ברעג, פאַרשטעלט די רייד פון מענ־טשלעכע מיילער; די אַלע רייד און ניגונים פון אייראָפּע און פונעם מיטלען מזרח, ווערן דערטראָגן ביז צום ים, און זיי ווערן באַלד אַריינגעכאַפּט פון די כוואַליעס און פאַראייניקט אין דער אייביקער וואַסער־שפראַך פון שטילער, אָבער מעכטיקער קראַפט.

די אָפענע באַלקאָנען פון עולים־הייזער לייכטן צום טונקעלן ים. די באַלקאָנען־איינווינער פון געוועזענע געטאָ־יידן, לייכטן צו פרייהייט און שיינקייט, וואָס בליצט פון דער הויכקייט קעגנאיבער; פון דעם כרמל־באַרג, וואָס איז באַהאָנגען און באָפּוצט מיט ברילאַנטענער צירונג, מיט טייערע קאָלירפולע שטיינער־בראָשן און דימענטן; די בלאָע און רויטע

פייערן גיסן זיך צוזאַמען אין אַ גרויסער אָנגעצונדענער סימפאָניע פון ליכטער און רופן צו זיך מיט טויזנטער צוזאָגן...

איינצלנע שפּאַצירער זאָפּן איין דעם כישוף פון זאַמדן, וואַסער און כוואַליעס־שפּיל; זיי כאַפּן אַ בליק צו דעם נאָך מער פאַרכישופדיקן באַרג, וואָס רופט פאַרפירעריש, אָבער מען בלייבט דאָ אין קרית חיים, און מען הערט זיך צו צום געזאַנג, וואָס קומט פון די טיפענישן פונעם ים...

וועג עס שטאַרבט אַוועק אַ „היימיש"־רעדאקטאָר

מאָנטיק 30 אָקטאָבער:

דער יידישער ליטעראַטן־פאָראיין אין תל־אביב, וואָס געפינט זיך אין אַ קעלער אויף רחוב דב הוז, איז היינט געפאָקט: איבער צוויי הונדערט מיטליאַריקע און עלטערע מענער און פרויען זייענען געקומען הערן וואָס חברים שרייבערס, פריינט און מיטאַרבעטער פונעם זשורנאַל „היימיש", האָבן צו זאָגן וועגן דעם יונג־פאָרשטאָרבענעם, פלינקן, רירעוו־דיקן משה גראָסמאַן, וועלכער האָט באַוויזן אויפצורופן, דערמאָנען און געבן נאָטיצן פון יידישע שרייבערס און יידישע ביכער, צעזייט און צעשפּרייט איבער דער גאָרער וועלט, און פאַרוואַרפן אַ בריק איבער „אימפּעריע יידיש".

דערווייל טרינקט מען אַ גלעזל טיי, וואָס מען גיט צו ביי יעדן אייג־טריט־אָפּצאָל, מען באַטראַכט די פנימער פון יידישע שרייבערס, וואָס קוקן אַראָפּ פון די וועגט, און מען כאַפּט אַ בליק אין אַ בוך אויף דער פאָליצע.

פאָר מיר זיינען די אַלע פאָרזאַמלטע שרייבערס און יידיש־ליבהאָבער פון תל־אביב, כמעט ווי פרעמדע פנימער. בלויז א. מ. פ., וועמען איך קען פון דער מלחמה־צייט אין לאָנדאָן, שטעלט עטלעכע פראָגן וועגן מיין פּער־זענלעך לעבן און צי איך בלייב אין ישראל; אַלע אַנדערע בין איך גרייט אויסצוהערן און באַקענען.

אויף דער ערשטער באַנק זע איך זיצן אַ יונגע פרוי מיט אַ קליין טעכטערל. עטלעכע שרייבערס באַגריסן זי, אָבער דער טרויער גייט נישט אַראָפּ פון איר פּנים. איר מיידעלע קוקט אַלעמען אין די אויגן אַריין: ווי זי וואָלט געוואָלט אַרויסלייענען צי די אַלע זיינען טאַקע געווען פריינט פון איר טאַטן. בשעת דער פאָרזיצער א. ש. נעמט ריידן, קוקט דאָס מיידעלע מיט געבעט: זי וויל הערן פון אים, אַז איר טאַטע איז געווען

אַ גוטער, דער בעסטער טאַטע, אָבער א. ש. דערמאָנט פיל, און חזרט איבער דאָס וואָרט „דינאַמיזם", און משה גראָסמאַנס טעכטערל פאַרשטייט נישט וואָס ער מיינט...

א. מ. פוקס באַרירט די טראַגעדיע פון דער יידישער יוגנט אין פוילן, אין די דרייסיקער יאָרן: ווי זי האָט געוואָלט באַפרייען די וועלט, און נישט געוווסט, אַז זי שטייט בײַם אָפגרונט. בשה גראָסמאַן איז געווען איינער פון זיי. פאַרוואָס איז אים, וועלכער איז געווען אַ מענטש פו גייסט, געקומען זיך אַזוי צו פלאָגן?

א. ברוידעס, דער סעקרעטאַר פון העברעישן שרייבער־פאַראיין איז גראָד יאָ געקומען צו אַ יידיש טרויער־פאַרזאַמלונג, און ער לייענט אַרויס אין עברית ווענן זשורנאַל „היימיש", וואָס האָט „אָנגעטאַפט און געהאַלטן דעם דופק פון יידישן לעבן". מ. גראָסמאַן, זאָגט דער רעדנער, „האָט געהאַט עפּעס פון ברענערן — ער האָט געברענט"...

אַ פירער פון גראָסמאַנס לאַנדסמאַנשאַפט אין ישראל, אַן עלטערער, דיקער מאַן, דערציילט, אַז ער לייענט שוין לאַנג נישט קיין יידיש, אָבער דעם „היימיש" פון זיין לאַנדסמאַן האָט ער יאָ געלייענט (דאַרפן אַלע שרייבערס אַרויסגעבן זשורנאַלן, וועלן די לאַנדסמאַנשאַפט־פירערס לייענען יידיש!). און דער פירער זאָגט: — משה גראָסמאַן האָט געקעמפט קעגן די, וואָס ווילן זיין שרייבער, דעריבער דאַרף מען פאָרזעצן און אַרויסגעבן דעם „היימיש" (אַ לאָגיק פון אַ „פרעזידענט"...).

נאָך זיין רעדע נעמט דער לאַנסמאַנשאַפט־פאַרשטייער ווייניגן ווי אַ קינד. עס רעדט ד"ר דוואָר. ער ווייסט צו דערציילן, אַז מ. ג. איז שוין לאַנג געווען אַ קראַנקער מענטש. אויך ער אָפּעלירט מען זאָל פאָרזעצן דאָס אַרויסגעבן דעם זשורנאַל. ער זאָגט אָבער נישט ווער עס זאָל דאָס טאָן, און מיט וואָסערע מיטלען.

דערנאָך הערט מען ווי אַ קרוב דערציילט, אַז מ. ג. איז אַרויסגעוואָקסן פון קאָצקער חסידים, און ער, מ. ג. פלעגט גלייבן אין גאָט... גרוד.־טור. דערציילט זכרונות וויאַזוי מ. ג. פלעגט אין וואַרשע טוישן פאַרטייען — פון לינקע פועלי־ציון צו דער קאָמ.־פאַרטיי, און צוריק צו פועלי־ציון; אַז מ. ג. „איז נישט געווען קיין ראָמאַניסט, נאָר אַ פאָמפלע־טיסט"; און בשעת דער מלחמה אין רוסלאַנד איז ער געווען אַזוי אַנטוישט און פאַרביטערט, אַז ער האָט געזאָגט: „זאָל שוין היטלער איינעמען מאָסקווע, און פּטור".

מ. ג. האָט אין אַלץ געזוכט שאָטן־זייטן.

איך האָב אַלץ געוואָרט צו הערן מען זאָל דערמאָנען דעם אמת פון

משה גראָסמאַנס בוך, „אינעם לאַנד פון פאַרכישופטן דזשוגאַשווילי", וווּ ער האָט שאַרף דעמאַסקירט דעם סטאַלין־רעזשים און פאַרטיאישע צע־פוילטקייט אין רוסלאַנד, אָבער דאָס האָט קיינער פון די רעדנערס נישט דערמאָנט...

די קליניאַרמלדיקע יידן

2 נאָוועמבער:

וווּ מען רירט זיך זעט מען קליניאַרמלדיקע יידן. קליינע יינגלעך, גרויסע יונגען און מיטליאַריקע יידן: אַלע טראָגן געשטריקטע, לייוונטענע, זיידענע און וואָלענע פּיצלעך יאַרמלקעלעך, וואָס זיינען קונציק אַריינגע־פלאָכטן, פאַרשפּיליעט און צוגעטשעפּעט און אַריינגעוואָקסן צווישן די האָר אויפן שפּיץ קאָפּ און צוגעפּאָסט לויט דער קאָליר פון די האָר.

צום שטוינען: טונקעלע און העלע קאָלירן יאַרמלקעלעך, לויט דער טשופּרינע פונעם קאָפּ האָר; אַזוי ממזריש אַריינגעפלאָכטן און אַריינגע־וואָקסן „אַ פּיצעלע יידי", אויף גרויסן „גואישן קאָפּ", און פון פאַרנט פאַר־שטעלט מיט אַ גריווע אַז מען זעט בכלל נישט אַן דאָס פרומקייט. עס דער־מאָנט אין די מענער און פרויען וואָס טראָגן פאַרוקן: זיי טוען אַלץ אין דער וועלט מען זאָל נישט דערקענען...

דזשינס, טראַנזיסטאָרס און עלוויס פרעסלי

יונגע שיינע מיידלעך, אָפט מיט לאַנגע האָר אָדער מיט אַ שוואַרצן צאָפּ, טראָגן געפּאָסטע, לייוונטענע בלאָע הויזן, אַמעריקאַנער דזשינס. וואָסער קוק האָט אַ מיידל אין הויזן? און יידישע מיידלעך אין ישראל, דערצו?

דער גאַנצער רייץ פון אַ פרוי איז אין איר באַשיידנקייט און קליידונג. רייסט זי אַרונטער אָדער טוט אויס דאָס וויבערישע קליידל, וווּיזט אירע פּיס ביז אויבן, דעקט אויף צופּיל ביי די ברוסטן אָדער טוט אַן הויזן — וואָסער רייץ איז דאָ אין אַזאָ פרוי? וועלכע מענער ווילן אַ פרוי האָלב־מאָן האָלב־פרוי?

אָט זעט מען אַזוי פיל יונגע מיידלעך אין ישראל וואָס גייען אַנגעטאָן

אין אַרבעטס־הויזן. מען טראָגט טראַנזיסטאָרס אין די גאַסן און מער הערט ביליקע לידלעך, און די יונגען נעבן זיי אויך אין „דזשינס".

יוגנטלעכע קומען זיך צוזאַמען אין פריוואַטע הייזער. טאַטע־מאַמע מוזן דעמאָלט פאַרשווינדן פון שטוב. מען שטעלט אָן עלוויס פרעסלי־פּלאַטן און מען טאַנצט; מען פאַרטומלט די גאַס. מען האָט אויפגעכאַפּט ברעקלעך און פיצלעך פון דער מיאוסער זייט פון אַמעריקאַנער לעבן און עס איבערגעפלאַנצט אויפן ישראלדיקן באָדן. ישראל־ראַדיאָ העלפט צו מיט ביליקע לידלעך־„מוזיק".

פרייטיק ביינאַכט אין רמת־גן

פרייטיק 3 נאָוועמבער:

נישט ווייט פון מיין וווינונג אין גבעתיים, איז פאַראַן דאָס קינאָ „הדר". היינט, פרייטיק אָוונט, שפּילן נישט קיין פילמען. הונדערטער מיטליאָריקע און עלטערע מענטשן, שטופן זיך זען יידיש טעאַטער, מען וויל זען דעם אַקטיאָר י. בולאָוו אין „זינגער פון זיין טרויער", אַזוי ווי אין אַנדערע טיילן פון לאַנד.

דער עולם באַשטייט אַ מערהייט פון נייגעקומענע יידן. מען רעדט צווישן זיך אַ מין „פידזשין"־עברית, אָבער זען אַ פּיעסע און פילן עמאָציאָנעל קענען זיי בלויז אין יידיש. אויך די עלטערע תושבים אין ישראל קומען זען אַ יידישע פּיעסע און הערן אַ יידיש וואָרט. זייער העברעיש איז אויך אַ באַגרענעצטער.

די עטלעכע טישלעך ביי דער קאַפּע, נעבן קינאָ, זיינען באַזעצט. דאָ זעט מען שוין אַ ביסל אַ ווויליונגעריש עלעמענט פון אשכנזי־ און מזרח־יידן געמישט.

איין טריט ווייטער, מען גייט נאָר איבער דעם וועג, שיינט און לייכט די ביאַליק־גאַס. דאָ איז שוין רמת־גן. עס לייכטן פיל שוי־פענצטער און גאַסן־לאַמטערנעס; דער אָרום איז פול מיט פּאַרקן און גוטער לופט.

דער סקווער פון רמת־גן איז באַזעצט מיט צענדליקער יונגע פרויען און זייערע מענער. די גאַס איז אָן אויטאָבוסן־פאַרקער, אָבער צענדליקער פריוואַטע אויטאָס און מאָטאָציקלען שניידן דורך די גאַסן, און אומעטום שפּאַצירן מענער און פרויען גאַנץ געמיטלעך און באַטראַכטן די שויפענצטער פון מלבושים און עלעקטרישע אויסאַרבעטונגען. טייל שויפענצטער זיינען געשמאַקפול אויסגעשטאַט.

דער „בית האזרח" האָלט אָפן די טירן פאַר די צוהערערס, וואָס קומען פרייטיק אָוונט אויף רעפעראַטן. דאָ אינעם גרויסן זאַל, הענגען די פאָטאָגראַפיעס פון ד"ר הערצל, ד"ר חיים ווייצמאַן און זשאַבאָטינסקי, אויף דער זעלבער וואַנט, און וועגן תנ"ך, ריידן פאַרשידענע רעדנער. הונדערטער יונגע און עלטערע מענטשן פון אַלע ריכטונגען הערן זיך צו.

יונגווארג איז שבתדיק פאַרפוצט און שטייען ביי די ראָגעס. טייל טראָגן קליינע יאַרמלקעס און אַנדערע מיט צעכראַסטעטע אָפענע העמדער. פיל יונגע מיידן קלעפן אַרום זיי. אַ קאַפע־עספרעסאָ אויף ביאַליק־גאַס, איז באַזעצט מיט יונגען פון מאַראָקאָ און איראק און אַ צווייטע קאַפע באַלד דערנעבן איז לוידיק. קאָלירטע רעקלאַמעס שרייען און וועקן פון אַלע זייטן, און אויפן כיכר הרמב"ם שטייען די שיינע פאַלמען־ביימער און שאָקלען געלאַסן מיט די צווייגן, ווי זיי וואַלטן געשטאַנען שמונה־עשרה.

רח' זשאַבאָטינסקי איז אַ דורכפאָר־וועג. דאָ זאַמלען זיך פיל יונגען, און טאַקסיס כאַפן אויף פאַסאָזשירן קיין תל־אביב. דאָ ווינקט אַ רעקלאַמע פון אַ נאַכט־לאָקאַל, וואָס רופט אַריין „מיטגלידער" און טוריסטן! אָבער נישט די געדעמפטע מוזיק־קלאַנגען און נישט די רויט־שוואַרצע פינצטער־ניש אינעווייניק, פאַסן זיך אַריין אין דער טיל וועלט: עס זעט גאָר אויס ווי דער נאַכט־לאָקאַל האָט אַהערצו פאַרבלאָנדזשעט פון די נעגער־גאַסן פון ניו־יאָרקער האַרלעם.

*

די מערהייט באַלעבאָטים רוען פרייטיק ביינאַכט אין זייערע היימען. רחוב הרא"ה און די צענדליקער גאַסן אַרום, זיינען אין שבת־רו און אין שטילקייט. אָבער, פיל טעראַסן זיינען באַזעצט מיט יונגע מענטשן און זיי זיינען פריילעך. זייערע ריידן, וויצן און געלעכטערס דערטראָגן זיך און גייען איבער פון גאַס צו גאַס; עס הערשט פרייד און זיכערקייט אין זייער באַנעמס; ווי נאָר, טאַקע, זין און טעכטער פון גלות, און געטאָ־יידן, קאָנצן איצט פריי אַרויסברענגען, אַן מורא אָדער ציטערניש פאַרן גוי — זייער פרייהייט.

פרומע, און פריע, שפּאַצירן מנוחהדיק איבער די גאַסן פון רמת־גן אין אַ מילדן פרייטיקצונאַכטס; אַ שטילע פרייד און צופרידנקייט ליגט אויף זייערע פנימער; די שבת־רו און שבת־פרייד פון זיין ביי זיך אין דער היים — איז זייער שטאַרק.

פון טויטע און לעבעדיקע לאַנדסלייט

דינסטיק 7 נאָוועמבער:

צוגוויפנעמען די אַלע פאַרזאַמלטע ביים „בית החלוצות", און פון אינעוויניק אין זאַל, און הייסן ברענגען זייערע קינדער און אייניקלעך, און אויפבויען פאַר די אַלע אַ קרית אָסטראָווע, האָב איך געטראַכט, בשעת איך האָט פון דער צווייטער זייט גאָס זיך צוגעקוקט ווי הונדערטער פרויען און מענער, עלטערע און יונגערע, זיינען געקומען צו דער אַזכרה, כדי צו באַווייזען קנאַפּע צען טויזנט יידן: זייערע אייגענע, שכנים און פרייַנט, מיט וועלכע מען איז צוזאַמען געוואַקסן פון דורות אויף דער ערד פון מאַזאָוושע, אין פוילן, צווישן נישט־יידן, אַנטיסעמיטן.

תל־אביב, אַ באַלעבטע גאָס אין צענטער פון שטאָט, אין דער אייגענער מדינה, אַבער דאָ לעבט מען און מען טראַכט איצט פון אַ שטעטל, וואָס געווען איז דאַרטן, אין גלות...

יידן מיט אַ געשיכטע פון עטלעכע הונדערט יאָר אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק; יידן תושבים אין ישראל פון 30 יאָר פראַצע, און העלפן בויען אַן אייגענע מדינה; און יידן נישט קיין ציוניסטן, געקומען אַלס רעשטלעך נאָך דער גרויסער קאַטאַסטראָפע פון זעקס מיליאָן דערמאָרדעטע. יידן פרומע, און פרייע, יידן לאַנדסלייט פאַרפלאָכטן און אריינגעוועבט אין אַ שטעטלדיקן משפּחה־רינג, און דער סענטימענט גייט מיט איבער דער וועלט — מען איז לאַנדסלייט!

איך האָב די לאַנדסלייט געזוכט אין אַמעריקע, און געפונען אַלרייניקיעס, מיטלקלאַס־מענטשן און אַרבעטער, וואָס האָבן מיטגעמאַכט און כמעט ווי פאַרשמאָלצן געווארן אינעם אַמעריקאַנער שמעלצטאָפּ. איצט בין איך געקומען אַנקוקן די ישראל־לאַנדסלייט: די תושבים און געראַטעוועטע פון דעם גרויסן אומקום; די וואָס זיינען נישט פאַרשמעלצעוועט מיט דאָלאָרן, ווי אַ מערהייט לאַנדסלייט אין אַמעריקע.

*

מען קוקט אין די אויגן, מען פאַרשט אַ מינע און באַוועגונג. צי איז דער, אָט דער פאַרעלטערטער מיט גראָע האָר און פאַרלאָשענעם בליק, יענער געווען אַ חבר אין שטיפער? און אָט די האַלב־צעבראָכענע פרוי — יענע שיינע מויד פון פולטוסקער גאָס? אַליין געבליבן פון דער גאַנצער פאַמיליע?

נו, געוויס, פאַמעלעך דערקענט מען זיך. מען פרעגט אויס, און מען ציטערט צו דערגיין אַלע אינצלהייטן... מען וויל בעסער וויסן פון די לעבנ־

געבליבענע, פון פרנסה און פון קינדער — און מען כאַפט זיך שטאַרק אַרום; מען דערפרייט זיך פשוט ביי אַן אַזכרה־פאַרזאַמלונג — צו וועלכער מען קומט פון שטעט, שטעטלעך און פון קיבוצים.

די תושבים דערקענען צוביסלעך די נייגעקומענע, און די נייע אימי־גראַנטן קוקן נאָך אַלץ מיט פאַרווונדערונג: מען גלייבט נישט די אייגענע אויגן, אַז מען איז קיין עין־הרע צווישן אַזויפיל לאַנדסלייט — צווישן אייגענע מענטשן!

*

דערווייל שטייען גרופקעלעך און דערקענען זיך נאָך אַלץ נישט. מען רופט אַן גאַסן און געסלעך פון קאַמאַראָווער וועג, בראָקער־גאַס, אַלטער און נייער בית־מדרש, לינת הצדק און תלמוד תורה, און עס גייט נישט.

— מיין זיידן האָט מען געראפן אַזוי און אַזוי — נו, איצטער?

— וואָס פאַר אַ פראַגע? דו ביסט דעמס און יענעמס? דיין באָבע, אַ! אַ קלאַפּ אין פלייצע, אַ גלעט, נאָכאַמאָל אַ באַטראַכט, און מען וויל וויסן מער.

— און וואָס איז געווארן מיט — — — — — ?

— געווארן — מען דאַרף פרעגן ביי די דייטשן...

אַ צווייטע גרופקע רעדט פון באַקאַנטע נעבן דער סאַדזאַווקע און פון נעבן קאַשטשאָל. איינער האָט דערקענט, אַז מיט יענעם איז ער געגאַנגען אין חדר, און צוזאַמען פלעגן זיי קויפן גריסקעלעך און קאַמאַנדעווען...

ווער קען מיך, ווער געדענקט מיך, און ווער ווייסט פון מיין סאָלנע־געסל?

איך גיב אַן מיין זיידנס נאָמען, און ווי ביי אונדז פלעגן פיל קויפן העפטן, פאָדעם און נאָדלען. דערמאָנט מיך גאָר איינער, אַז ער האָט מיך גוט צעשלאָגן ביים שפילן מעטכע — און ער געדענקט גוט זאַווילען, מיין זיידן...

אָט גייט דורך דער טויער און אַרגאַניזאַטאָר פון די לאַנדסלייט, א. מאַרגאָליס. ער איילט זיך, ווייל דער זייגער ווייזט אַכט, און עס דאַרף זיך אָנהייבן. דער עולם ווייל אָבער שטיין אין דרויסן און האָבן עטלעכע פריילעכע מינוטן פון דערקענען די לעבעדיקע — מען ווייל אַ ביסעלע לאַנדסמאַנשאַפט־פרייד.

ביסלעכווייז ווערט דער זאַל פול. רבנים, שיינע יידן, נעמען אייניווקלען דעם בראָך פונעם אומקום אין פסוקים פון דער תורה. איבערן זאַל גייט דורך אַ שטילשווייגעניש, מיט זיפצן און שטילע געוויינען, איבער אַ פאַר־

שניטענער קהילה אַסטראָווע: די שטאָט מיט אַלע אירע יידן שטייט איצט יעדן פאַר די אויגן...

אַ גאַסט־רעדנער לייענט אַרויס זיין צער און ציטירט פראַגמענטן פון די דיכטער קאַצענעלסאָן, סעגאַלאָוויטש און סוצקעווער, און אַ חזן מאַכט אַן „אל מלא" — מיט רחמים, און אַ צווייטער מאַכט נאָך אַ „מלא".

מער שלוכצן פון עלטערע פרויען און טרערן ביי פאַרזאַמלטע: די שטימונג איז אָנגעגליט מיט דערינערונגען פון אייגענע, אומגעקומענע, און פון פריינט; אין האַלדז בלייבט שטיין אַ קנויל און מען פילט ווי אַ שטיק „איך" איז געשטאָרבן, דערמאָרדעט געוואָרן צוזאַמען מיט די אייגענע, וואָס זיינען איצט דאָ שוועבנדיקע איבער זאָל, צווישן די משפחה־מענטשן.

*

מען פאַרבעט צו קומען צו דעם, צו יענעם, אין די שטעט, שטעטלעך, קיבוץ און מושב. אומעטום לעבן צעשפרייט צענדליקער און הונדערטער פון דעם שטעטל אין פוילן, וואָס בענקען צו זען אינער דעם צווייטן. מען וויל וויסן איבערלעבן די קינדהייט און יוגנט־יאָרן פון אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק; כאָטש נישט פאַר אַלע האָט די קינדהייט אין שטעטל צופיל געשיינט מיט גליק און באַקוועמלעכקייט; כאָטש דאָס יידישע לעבן האָט אויך פאַרמאָגט שאָטן־זייטן. עס איז אָבער פאָרט געווען דאָס אייגענע משפחהדיקע שטעטל!

די פרומע שטאָט בני־ברק

פרייטיק 10 נאָוועמבער:

דאָס ערשטע, וואָס עס ווערפט זיך אין די אויגן אין דער שטאָט פון 28 טויזנט איינוווינער, זענען די יאַרמלקעס אויף די קעפ פון קליין און גרויס.

דאָ טראָגט מען גרויסע שוואַרצע יאַרמלקעס; מען שעמט זיך נישט דערמיט. דאָ פילט זיך דער פרומער ייד שטאָלץ און זיכער מיט זיין פרומקייט; דאָ פילט זיך די פרומע פרוי מיט אַ שייטל און מיט אַ טיכל אויפן קאָפּ ווי ביי זיך אינדערהיים.

זעט מען יידן מיט לאָנגע בערד און מיט שוואַרצע קאַפּעלושן, יידן מיט צעכראָסטעטע קאַפּאָטעס און יידן פאַרפוצטע; ווייבער וואָס פאַרשטעלן

זייער האָר און ווייבער וואָס וויזן אַרויס שטיקער לאָקן. אויך שוסטערס, שניידערס און סטאָליאַרעס, — אַלע מיט יאַרמלקעס אויף די קעפּ.

רחוב ר׳ עקיבא איז די הויפּט־גאַס פון בני־ברק. איר קענט אַלץ זען אויף דער גאַס. אַ תימנער יד זיצט אויף אַ זאַק, די פּיס האָלט ער הינטער זיין געזעס. ער האָט אויסגעשפרייט אַ ווייס טישטעכל אויף ווועלכן מ׳דאַרף וואַרפן נדבות, און אַ ווייסע קופּקע אויף זיין קאָפּ. ער האָלט אַן אויסגע־ שטרעקטע האַנט און גיט זיך נישט קיין ריר.

יונגע ווייבער מיט קופּקעס אויף די קעפּ קויפן סוועטערס; אַ יד מיט אַ לאַנגער באָרד באַדינט זיי. עטלעכע קליינהענדלער ביי גראָשנדיקע פּרנסות וואַרטן אויף קונים, דערווייל לייענען זיי איבער פון בלאַט צו בלאַט די יידישע ישראל־צייטונג „לעצטע נייעס". גראָבע יידן מיט גראָבע טעקעס און מיט גראָבע פּאות, מיט גראָע בערד און מיט געלע בערד: מען טראָגט די הויזן אַריינגערוקט אין ווייסע אָדער שוואַרצע זאָקן, יידן מיט בערד אויף ראָווערן און יידן מיט בערד פירן לאַסט־אויטאָס — ר׳ עקיב־ גאַס שלאָפּט נישט.

אינעם פּאַסט־אַמט רעדן אַלע יידיש. אַלע מיט יאַרמלקעס אויף די קעפּ. בלויז אין אַראָבישער יד, וואָס זיצט ביים פּאַרקויפן מאַרקעס, ער זיצט אָן אַ יאַרמלקע און רעדט עברית. ער הערט זיך צו ווי די איראָפּעישע יידן טומלען אין יידיש און ער פּרובירט אויפכאָפּן אַ וואָרט און צוויי.

אין קופּת־חולים פון דער הסתדרות זיצן די באַאַמטע אָן יאַרמלקעס. זיי רעדן אויך יידיש. אין פּריזור־סאַלאָן פּאַר פּרויען שטייט אַן עלטערער מאַן איבער אַן עלטערע פרוי; ער ציט און שלעפּט, גלייכט אויס און שערט אויס אירע גראָע האָר. דערנעבן שטייט אַ יונגער בחור אין אַ יאַרמלקע, און פּוצט אַרום דאָס קעפּל פון אַ יונג מיידל. יידענעס און יונגע קינדער כאָפּן אַריין אַ פּאַלאָפּעל (אַ מין אַראָבישער סענדוויטש) אין מיטן ירושלים־ גאַס. אויף רש״י־גאַס האָט אַ רבי אַ פּריוואַטן „עזרת־חולים״־אַנשטאַלט; ער נעמט אָן פון 8 ביז 9 אַוונט.

*

שיינע פּריוואַטע הייזער, שיינע בענק און שיינע פּאַרטייאישע קלובן און אינסטיטוציעס אין בני־ברק; עס זענען דאָ מאָדערנע פאַבריקן פון מעטאַל און טעקסטיל; פּרומע יידן אַרבעטן ביי אַלע פאַכן — די שטאָט איז פון תורה ועבודה.

צווישן די צענדליקער ישיבות און תלמוד־תורה־געביידעס אין בני־ ברק, טיילן זיך אויס דריי ישיבות וואָס פאַרכאַפּן מיט זייער גרויס, שיינקייט און פאַרנעם. דאָס זענען סלאָבאָדקע, פּאָניוויעזש און ויזשניץ.

דער וועג צו סלאַבאָדקע איז באַרג־אַרויף. מען קומט צו דעם אַריינ־גאַנג, וועלכער עפנט אַ גוואַלדיק שיינע פאַנאָראַמע פון שטאָט און שטעט אַרום; אַ פּאָדערזאָל־איינגאַנג, וואָס פּאַסט טאַקע פּאַר אַ פּאַלאַץ פון תורה. דאָ איז זון און שטראַלן־אַרכיטעקטור מיט לופט און רחבות — דער וועג צו תורה דורך געזונט און שיינקייט.

אין גרויסן מאָדערנעם בית־מדרש זיצן יונגע בחורים איבער גמרות; בחורים פון ישראל און פון אַמעריקאַנער לענדער; בחורים מיט בערדלעך און מיט פּאות; בחורים מיט פּאַרשידענע טעמפּעראַמענטן און מינעס ביים לערנען. מען אַמפּערט זיך איבער אַ פּסוק, אַ וואָרט, אַדער איבער אַן אות; די וועלט פון דינים, מינונגען און סברות פון פּאַרגאַנגענע צייטן; פון צייטן וועט רבי עקיבא האָט געהאַט זיין גרויסע ישיבה אין בני־ברק, די זעלביקע יוריספּרודענץ גייט ווייטער אָן.

איך באַטראַכט די טיפּן: וויפל שיינקייט פּאַר אַ מאָלער פון רעמ־בראַנדטס פּאַרנעם! דאָ זעט מען פּנימער איידעלע, לוסטיקע און אין זיך פּאַרשלאָסענע. מען לעבט אין אַ וועלט פון פּרומקייט און דינים, פון פּאַר־גאַנגענע צייטן; און די היינטיקע וועלט גייט זיי כמעט ווי נישט אָן. מען לעבט אין אַ וועלט פון נעכטן, וואָס שפּייזט זייער היינט און מאָרגן גייסטיק — פּיזשע שפּייז וועט שוין אונטערקומען...

אוּן וויפל ברויט און באַקוועמלעכקייטן דאַרפן די ישיבה־בחורים פון דער סלאַבאָדקער ישיבה? מ. באַראָן, דער ישיבה־בחור פון מאַנטשעסטער, ענגלאַנד, וועלכן איך האָב באַקענט אויף דער שיף „ירושלים", פירט מיך אַרום וווייזן די צימערן פּאַר צוויי אָדער דריי בחורים; עס איז פּשוט אוּן ריין. ער קריגט פון דער היים טיי־פּעקלעך (פּאָרט אָן ענגלאַנדער!) אוּן איז צופריידן. ער רעדט שוין אַפילו אַ ביסעלע עברית...

ער ברענגט מיר אַ לאָרנעטע צו קאָנען זען אַלע ישיבות אוּן בערגלעך אַרום, אוּן עס אַנטפּלעקט זיך פּאַר מיר אַ גוואַלדיק שיינע פּאַנאָראַמע, אַ פּאַנאָראַמע פון תל־אָביב, פון ים אוּן פון די שיינקייטן אין בני־ברק. וווייזט אויס, אַז די אַמאָליקע לערנערס אוּן היינטיקע ישיבה־בחורים, וווּיסן וואָס אויסצוקלייבן — דאָ רוט גאָטס שיינקייט אוּן פּאַרנעם. דאָ איז תורה מיט פּאַעזיע.

*

אויף מיין וועג צו דער ישיבה פּאַניעוויזש, טרעף איך אַן אויסגעמאַ־טערטן יידן, וואָס רעדט דייטשמעריש; דער יידן האָט דורכגעמאַכט פּאַרשי־דענע לאַגערן.

— איך בין גליקלעך צו לעבן אין ישראל; אַפילו איך זאָל עסן בלויז איינמאָל אַ טאָג — זאָגט ער.

איך גיי דורך רחוב חפץ חיים און טרעף פיל הייזער אַרום דער פּאַ־ניעוויזשער ישיבה, וואָס טראָגן נעמען פון אַמעריקאַנער מנדבים. אַלע ישיבות אין בני־בריק ווערן אויסגעהאַלטן פון אַמעריקאַנער און איירא־פּעישע רייכע יידן.

דאָ זעט מען ווי ישיבה־בחורים וואַשן צוביסלעך זייער וועש; זיי גיבן נישט אַלץ אַרויס צום וואַשן ווי די סלאַבאַדקער. דאָ הענגען האַנטע־כער, פּיזשאַמעס און זאָקן אויף די פּראָנטאָוע קליינע באַלקאָנען; ווי עס הענגען אומעטום פון די באַלקאָנען אַרויס אַפילו פון די שענסטע הייזער אין ישראל...

דער אַריינגאַנג צו דער ישיבה איז נישט אַזוי פאַרנעם ווי אין סלא־באַדקע. מען בויט איבער און מען פאַררייכט, אָבער די ישיבה־בחורים גייען אָן מיט זייער לערנען. די באַבערדלדיקע יונגעלייט פון אייראָפּעישן און אַראַבישן אָפּשטאַם, זיינען ערנסט, פאַרטראַכט און פרייליך, ווען זיי כאַפּן דעם ריכטיקן מיין פון אַ פסוק. מען אַמפּערט זיך, מען שפּאַצירט הין־און־צוריק — מען לערנט תורה לשמה.

די פאַנאַראַמע פון פאָניעוויעזש איז אויך גוואַלדיק שיין. דאָ קוקט אַריין אַ שטיק יידישע געשיכטע מיט אַ מאָדערנעם היינט; דאָ ליגט צניעות און שיינקייט אָן אַ שיעור. פרומע יידישקייט קאָן מען אַפילו מיט פרייע אויגן באַוווּנדערן...

די יונגע פרויען אינעם שטעטל פאָניעוויעזש קוקן נישט אויף אַ פרעמדן מאָן. יונגע מיידלעך מיט לאַנגע צעפּ און מיט שוואַרצע שיינע אויגן, טראָגן שבת־חלות, און צווישן אָפּגעלאָזענע, נישט־פאַרשפּילטע יונגעלייט, זעט מען ווי עס דרייען זיך אַרום שיין־פאַרפּוצטע בחורים, וואָס זיינען געקליידט ווי דענדיס...

אַ יונגערמאַן, וואָס שטעלט זיך פאָר אַלס לערער פון אַ תלמוד־תורה, נעמט צו מיר ריידן, און זאָגט:

— עס מוז קומען אַ מלחמה! ארץ־ישראל וועט בלייבן; אַמעריקע און רוסלאַנד וועלן אונטערגיין...

— פונוואַנען ווייסט איר דאָס?

— וואָס הייסט פונוואַנען? פון תנ"ך! דאָס יידישע בלוט זידט און קאָכט — זיי זיינען אַלע שולדיק! זיי מוזן אַלע באַצאָלן פאַרן יידישן בלוט!

דערנאָך נעמט ער ריידן פון פאָניעוויעזשער יידן, ווי פשוט דער רבי

לעבט און מיינט ערלעך מיט זיין פרומקייט; ער האָט שטאַרק דרך־ארץ פאַר זיין ערלעכן רבין:

ער לעבט אָרעם ווי אַלע ישיבה־בחורים; ווי עס זאָגט די תורה!

*

פירט אַ וועג קיין ווישניץ. דער אויטאָבוס נומער 56 איז פול מיט יידן און יידענעס. מען שטעלט זיך אָפּ ביי אַ שטעטל ביים ברעג פון בני־ברק.

קליינע חברהלייט מיט גראָבע פּאות (די גרעסערע בחורים שערן דאָס קליינוואַרג; די פּאות רירט מען בכלל נישט — מען לאָזט זיי וואַקסן און וואַקסן...) גיבן מיר „שלום", און נעמען באַלד קלעפּן צו מיר. זיי גיבן מיר אויפקלערונגען, אַז דאָ לערנען 120 דערוואַקסענע און 250 קליינע יינגלעך, פיל וויניקער ווי אין פּאָניעוויעזש. איך וויל וויסן צי מען רעדט דאָ יידיש. ענטפערן זיי אַלע:

— דאָ רעדט מען רק יידיש; שקצים ריידן עברית!

איך טרעף צווישן זיי סאָברעס און יונגעלייט פון ברוקלין, וואָס האָבן שוין פאַרגעסן צו ריידן ענגליש. זיי נעמען מיך אַרומפירן וויזיז זייערע חדרים, און ווו זיי שלאָפן: צופיל ריינקייט זע איך נישט אין די פּלעצער...

מיטאַמאָל ברענגען די יונגע בחורימלעך אַרויף אַ שמועס וועגן סאַטמאָרער:

— זיי טויגן נישט! — שרייט אויס אַ בחורל. זיי ווילן נישט גיין צו בחירות! (וואלן), אַלע רבנים זאָגן, אַז מען מעג.

— דער רבי איז גוט, די חסידים טויגן נישט — קלערט מיר אויף אַ צוויי־טער 12־יאָריקער בלאָנדער יאַט מיט גראָבע באַקן און גראָבע פּאות.

— אפשר וועט פאַרט זיין שלום מיט סאַטמאָר? — פרעג איך.

— אָ, איר פאַרשטייט נישט, אַז ביי חסידים איז נישטאָ אַזאָ זאַך?

זיי פירן מיך אַרום און ווערן נאָך צוגעלאָזענער. איינער נעמט איינרוימען אַ סוד, אַז עס זיינען דאָ בחורים וואָס כאַפּן קעץ...

איך וויל אויספרעגן וואָס זיי טוען מיט די קעץ, אָבער אַ פלינקער אונגאַרישער חברהמאַן, וועלכער איז אינגאַנצן פיר יאָר אין לאַנד, לאָזט נישט דערציילן די מעשיות; מען דאַרף היטן דעם גוטן נאָמען פון דער ישיבה...

דערווייל לויפן זיי כאָפּן אַ ביסל בעבלעך וואָס מען שטעלט אַרויס אויף דער וועראַנדע, און זיי וויזן מיר אַ קליינעם בית־מדרש ווו בחורים לערנען זיך אויף רבנים; זיי וויזן מיר אָן אויף די גרויסע ספרים מיט אַ מינע פון שטאָלץ.

מיר גייען דורך אַ שיין הויז ווו עס וווינט דער רבי, און זיי שלייכן זיך

דורך גאַנץ שטיל: זיי וועלן חס־ושלום נישט איבערוועקן דעם רבין אין זיין בייטאָגיקן שלאָף.

נאָר אַ שיין הויז פאַר דעם רבינס אַ זון, און באַלד דערנעבן אַ הויז פון אַ מיליאָנער פון דער שווייץ, וועלכער גיט געלט פאַר דער ישיבה.

רופט זיך אָן דער אונגאַרישער יאָט, אהרן:

— וועָן איר גיט אַ קוק אויפן רבין, ווערט איר פרום, פאַרלאָזט זיך באָרד און פּאות, און איר באַזעצט זיך אין ויזשניץ. וועט איר אַ קוק געבן אויף אונדזער רבין? איך בעט אייך.

איך זאָג אים צו אַ קוק צו געבן, און איך וואַרט אויף קבלת שבת.

*

דאָ קומט דער שבת גאַנץ פרי. קליין און גרויס גרייט זיך צום שבת־רו. קליין און גרויס איילט צום בית־מדרש, און ערשט דאָ זעט מען וואָס ווישניץ שטעלט מיט זיך פאָר.

אין בית־מדרש זיינען פאַרזאַמלט צענדליקער יונגעלייט מיט שטריימל־לעך און זיידענע קאַפאָטעס. טייל טראָגן ווייסע זאָקן און טייל טראָגן שוואַרצע זאָקן איבער די הויזן. מען זעט דאָ שיינע אַסקעטישע פנימער מיט שיינע בערדלעך, און פעסטע רויטע יידן מיט גלעלע בערד. דאָ זעט מען זייעדענע יונגעמאַנטשיקעס מיט אומשולדיקע אויגן, און אומרואיקע אויגן פון פאַמיליע־מענער, וואָס אַרבעטן ביים שלייפן דימענטן און ביי אַנדערע פאַכן — יונגעלייט וואָס טראָגן עול פרנסה.

נאָכן דאַוונען זיצט דער רבי אויף אַ ווייכער שטול נעבן אַרון־קודש און יונגעלייט שטייען נישט ווייט, אויסגעשטעלט קרום אין אַ ריי, זינגען און שאָקלען זיך ריטמיש; זיי קוקן אויף זייער רבין מיט יראת־הכבוד און מיט לידשאַפט. דער רבי, אַ ייד איבער די זיבעציק, שמעקט טאַבאַק, קוקט אויס אַ ביסל מיד, און האָט הנאה. ער פילט זיך ווי אַ קעניג...

אַרום זיבן אין אָוונט איז שוין אַלץ גרייט. די ישיבה־בחורים האָבן שוין אָפּגעגעסן און אָפּגעזונגען זמירות; דאָס קליינוואַרג אויך אַזוי. דאָס בית־מדרש ווערט פאַרפולט, און אויף די זעקס גאַלעריעס בענק שטייען שוין יונגע בחורים מיט שטריימלעך און מיט שוואַרצע קאַפּאָלושן — דער רבי איז שוין אויף זיין פּלאַץ.

עס הייבט זיך אָן די פרייטיקצונאַכט־סצענע:

— שרייט, יידעלעך, גוט שבת! — זאָגט דער רבי, און קוקט צו דער גאַלעריע.

די הונדערטער בחורים און עלטערע שרייען אויס און נעמען אויף דעם שבת.

דער רבי מאַכט קידוש, וואַשט זיך, און נעמט זיך צו די פיש; ער טיילט שיריים, יעדן אַ ביסל פון זיין טעלער און דאָס איבעריקע וועט צע־כאַפט — מען כאַפט אַ פיצל, אַ ברעקל, אַ טונק איין, מען איז גליקלעך...

ביי דעם איבערבלייבעכץ פון דער לאָקשן־זופ קומט אויך פאָר אַ קאַמף: יעדער וויל אינטונקען אַ שטיקל חַלה אין דער יויך, וואָס דער רבי האָט איבערגעלאָזט; די יונגע בחורים פון די גאַלעריעס, קעמפן מיט די שטריימל־יידן ביים טיש. דער רבי קוקט זיך צו און האָט הנאה דערפון...

אין צווישנצייט גייט אַן אַ געזאַנג. דער רבי עסט פאַמעלעך און גיט אַ צייכן וואָס צו זינגען. די גאַלעריע הייבט אָן מיט אַ מאָטיוו פון „פינטעלע ייד", און די בחורים גייען איבער צו אַנדערע מאָטיוון. דערווייל האָט דער רבי שוין אָפּגעגעסן דאָס פלייש און האַלט ביים קאַמפאָט; און דער רויטער רייכער ייד, וואָס אויף זיין נאָמען שטייען פיל הייזער אין ווישניץ, קריגט ווידער אַ האַלבן טעלער, און ער צעטיילט צווישן די שטריימל־יידן נעבן זיך. דער רבי גלעט זיין ווייסע בארד און זייַנע אויגן זינען פעטלעך פאַרלאָפן — ער איז שטאַרק צופרידן. ער העלפט דערנאָך זיין גבאי, אַ פלינק יידל, טיילן מאַנדאַרינקעס, גלעזלעך וויין און ביר, און ביי די ניס־לעך נעמט דאָס קליינוואַרג פון אויבן, קעמפן פאָר אַ בעסערן פלאַץ; זיי ווילן דורכויס אָנקוקן דעם רבין און זיין נענטער צום כיבוד — זיי קריכן אַפילו אונטער די טישן...

דערנאָך (איך האָב זיך קוים דערוואַרט) נעמט דער רבי זאָגן תורה. יונג און אַלט הערט צו די אויסטייטשונג פון שבת, און ווי מען דאַרף זיך פרייען מיט דעם טאָג פון רו, און באַלד נעמט דער רבי בענטשן.

עס שאָפט זיך אַ ראַד פון יונג און אַלט, וואָס נעמען טאַנצן, און דער רבי גענפינט זיך אינמיטן בית־מדרש און גיט אָנווייזונגען. ער טוישט די טענער און ווייזט אַרויס פריילעכקייט. יונג און אַלט טאַנצט ריטמיש פאַרביי דעם רבין מיט באַגייסטערטע פנימער. זיי האַלטן זיך ביי די הענט און זיינען געאָרעמט; עפעס אַן אינערלעכע פרייד שטראַלט פון זיי אַרויס; זיי ווערן גאָרנישט מיד כסדר איינטאַניק צו זינגען און פאַרביי־טאַנצן דעם רבין און געבן אַ קיק אויף אים — דער רבי איז ביי זיי די פאַרקערפערונג פון עפעס געטלעכס...

*

אַזוי ביז האַלבער נאַכט. מען קומט פון אַנדערע ישיבות. אויך סתם־יידן קומען אָנקוקן דעם שבת־טיש, וויאַזוי דער רבי עסט, גיט באַפעלן; און ווי די גאַלעריעס אויבן שטייען גרייט צו דינען. כמעט אַלע ווערן אַריינגעצויגן אין דער שפיל. מען זינגט מיט, און מען שאָקלט זיך מיט.

דער רבי שטייט אין דער בלאָ־געפֿינטלטער זיידענער דינער קאַפֿאָטע, אַדער שלאָפֿראָק און גיט דירעקטיוון ,ער מעסט אָפּ יעדן איינעם מיט זיין בליק פון אַ געניטן אַקטיאָר...

בעת דעם לאַנגן וועג צוריק קיין גבעתיים ,טראַכט איך וועגן דעם ביס פרייד וואָס אַ רבי גיט זיינע חסידים. זיי קענען נישט רעדן דירעקט צו גאָט; זיי מוזן, ווייזט אויס, האָבן אַ פֿאַרמיטלער. דאָס גיט זיי פייערלעכקייט און פרייד.

אי, טראַכט איך, וויפל וואָלט מאָריס שוואַרץ דער רעזשיסער, געגעבן פֿאַר אַזאַ אויטענטישער מאַסן־סצענע, פון אַ רבין מיט חסידים, פֿאַר זיין טעאַטער. האָט מ. שוואַרץ, פֿאַר זיין טויט, באַזוכט וויזשניץ אין אַ פרייטיק־צונאַכטס?

די הייליקע שטאָט ירושלים

זונטיק 12 נאָוועמבער:

די זון ברענט. אין אויטאָבוס זיצן פֿאַרשידענע יידן. אַ גראָבע פרוי, געבן מיר, לאָזט מיך וויסן, אַז זי איז אַן אַלמנה, און אַז זי קומט פון רומעניע. פון דאָרט לאָזט מען אַרויס בלויז אַלטע און קראַנקע יידן, און „נאַקעט און באָרוועס", זאָגט זי.

ביז רמלה איז דער וועג פון מיט מאַראַנצן־פעלדער און מיט הויכע, שמאָלע, שטאָלצע ביימער פון גראַנאַט־קאָליר. דערנאָך נעמט אָנקומען אַ וועג פון שטיינער און שטיינערנע בערג. דאָ ליגן פיל יידישע העלדן, וועלכע זיינען געפֿאַלן אין יאָר 1948 אויף די שמאָלע וועגן; זיי האָבן געקעמפט פֿאַר יעדעס פּיצל ציון־ערד.

אָרום צוויי נאָכמיטאָג באַווייזט זיך די שטאָט ירושלים. עס קומען באָלד דערמאָנונגען פון מנחה־דאָוונען, ווי „ולירושלים עירך ברחמים תשוב", אָדער „והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים בית מקדשך", פון ראש־השנה־דאָוונען, וואָס איך האָב איינגעזאָפּט יינגלווייז. איך פיל אַ מין ציטער פון טויזנטער יאָרן יידישע געשיכטע, הגם איך פרוביר קוקן אויף יידישער, ווי אויף אַלגעמיינער וועלט־געשיכטע, אַ בסל פונעם פּאָליטישן און עקאָנאָמישן קוק־ווינקל.

*

קודם־כל כאָפּ איך אַן אויטאָבוס און פרעג זיך נאָך אויף אַן אַדרעס אינעם צענטער־שטאָט, ווו עס ווויינען מיינע קוזינען, וועלכע כ׳געדענק

קוים פון מיין שטעטל. ביי זיי קומט פאָר אַ פּדיון־הבן, מוז איך, דער „פּרייער" קוזין, אַרייגכאַפּן אַ מצווה...

איך טרעף אַ שטוב פון יונגע און עלטערע פרומע ווייבער, מיט סימ־פּאַטישע ליבלעכע פּנימער, און פיל יידן מיט בערד, וואָס זיינען באַלאַדן מיט פּרומקייט פון קאָפּ ביז פיס. אַפילו מיין קוזינעס מאַן, אַ קצין (אַפּי־ציר) אין דער אַרמיי, טראָגט אויך אַ שיינע באָרד מיט ווירדע. די אייניקלעך פּונעם בראָקער רב זעצן פאָר זייער יידישקייט.

דאָס קינד איז באַהאָנגען מיט צירונג. מען קויפט אויס דעם בכור, און עס הייבט זיך אָן דער מאָלצייט. איך זע, אַז די געזונטע, שיינע יידן מיט בערד, יאָגן מיך איבער ביי די בולקעס און פיש...

דערנאָך פּרוביר איך אויפכאַפּן די טענער פון רחוב יפו, וואָס איז פּול מיט קליינהאַנדל און ווערש אין די זייטיקע גאַסלעך, און איך טרעף אָן אַ גאַס עץ חיים, וואָס איז איבערגעצויגן מיט זעק, כדי דער הימל זאָל נישט אַרייגקוקן און זען דעם האַנדל פון שפּייז־אַרטיקלען, וואָס דערמאָנען אַראַבישע קרעמלעך אין עכו...

די גאַס בית יעקב איז איבערגעצויגן מיט ווערש פון ביידע זייטן. ווער ווייסט, צי אַזוי איז אַמאָל אָנגעגאַנגען יידיש לעבן און האַנדל, מיט דער זעלבער וואָכעדיקייט ווי היינט.

ציט זיך דער יפו־ווערג מיט פיל קרעמלעך, האַנטווערקער־ווערשטאַטן און פיל בעטלערס אויף די טראָטוואָרן. דער טומל איז שוין באַלד ווי אויף די תל־אביבער גאַסן, דאָס פּאַלאַפּעל־עסן פון אַראַבישע יידן און אויך אשכנזישע יידן, גייט דאָ אָן אין פולן ברען, אָבער די פּנימער פון מענער און פרויען האָבן דאָ אַ באַזונדערן חן, או די יידן מיט יאַרמלקעס אויף די קעפּ זיינען אויכעט מיט אַ ביסעלע מער שיין פון קדושה אָדער אַריסטאָקראַטישקייט, ווי פרומע יידן ערגעץ אַנדערש. אַזוי מיין איך.

*

נאָכדעם ווי איך לאָז איבער מיינע זאַכן אין „ציון"־האָטעל (אַ צימערל קאָסט זיבן פונט אַ נאַכט!), נעם איך ווידער וואַנדערן איבער ירושלימער גאַסן. עס פעלן נישט קיין שויפענצטער פון שיינע געשעפטן, און קיינאָס ווייגען אויך דאָ פאַראַן. די נאַכט פאַלט צו און ירושלים נעמט קריגן מער רייץ; אַפילו די אַלטע געסלעך נעמען ציען און פאַרכישופן, ווען די עלעק־טרישע פייערן נעמען פונאַנדערשפּרייטן זייערע בלאָ־גרין־רויטע פאַרבן פון אַ מאַדערנער שטאָט.

אָט איז אַ צייטונג אויף ענגליש גאָר, „דושערוסאַלעם פּאָסט", וואָס האָט זיך פאַראַנקערט אין החבצלת־געסל און זי רעדט מיט אַ טאָן

פון דער מפא"י־פאַרטיי. יוחנן הורקנוס־געסל באַווייזט זיך גאָר מיט פיל אויטאָמאָבילן, און די שויפנצטער פון די ביכער־געשעפטן באַרימען זיך מיט פרעכטיקע אויסגאַבעס אין דער ענגלישער שפּראַך. זיי האָבן אָבער „פאַרגעסן" אַריינצושטעלן כאָטש איין יידיש בוך אויף אַ רפואה... (וועט ענגליש ווערן די שפּראַך פון דער עברית־אינטעליגענץ?).

קאָפע „אלסקה" און פיל אַנדערע מאַדערנע קאַפעען. אומעטום זיצן יידן פון פאַרשידענעם עלטער מיט אינטעליגענט־אויסזעצנדיקע פנימער. פיל טיפן זעען אויס ווי מען וואָלט זיי אַרויסגענומען פון מאַנפאַרנאַס און גרינידזש־ווילעדזש. די אַנטיק־קראָמען ציען צו פיל יידישע טעכטער פון די אַראָבישע לענדער. זיי באַזיצן אַן אייגנאַרטיקן חן. זיי מישן זיך אויס מיט די אשכנזים אין לאַנגע קאַפאָטעס, כאָלאָטן מיט פלושענע קאַפע־גושן; אינצווישן שפּריצן בלויז־קעפּיקע מיט טשופּרינעס און צעכראָסטעטע העמדער — יידן פון חלוץ־טיפ.

ככר־ציון. דער ציון־סקווער מיט אַ קינאָ, עספּרעסאָ־קאַפעען, קליידער־געשעפטן, און אַ הייזקע מיט קליינע פענצטערלעך אין פאַרצייטיקן סטיל, וואָס שרייט גאָר מיט אַ שילד פון דער ליבעראַלער פאַרטיי. אַ געשעפט פון מוזיק־אינסטרומענטן און אַ קופּת־חולים (קראַנקן־קאַסע) האָבן זיך דאָ אויך אַריינגעקווענטשט. די יונגען ביי די ראָגעס זיינען אויך אַ טייל פון דער סקווער־פאַנאַראַמע.

נעבן דער אויטאָבוסן־ביורא „אגד" שטייט אַ פאַרבלאָנדזשעטער הויכער בוים און שפּעטשעט שטיל אַן אָוונט־תפילה; אַ פאָטאָגראַפיסט באַווייזט זיינע אַרטיסטישע אויפנאַמעס.

כפר־ציון ציט צו אַלערליי פאַרשוינען פון איראָפּע און פון די אַראַבישע לענדער. פאַרשידענע שיינקייטן און גראַציעזע פרויען וואַרטן דאָ פאַר אויטאָבוסן, און די טאַקסי־שאָפערן טומלען דאָ ווי אויף אַ יאַריד...

עלטערע פרויען און מענער זיצן אין בודקעס און שרייען אַרויס מען זאָל קויפן לאָטעריע־צעטלען, און כאָפן דאָס גרויסע געווינס: דרייסיק טויזנט פונט; אָבער די אַרעמעלייט אין סקווער בעטן דערווייל מען זאָל זיי שענקען עטלעכע פּיאַסטער...

נישט ווייט פון רחוב קוק הערט מען מוזיק פון טאַנצנדיקע פאָרלעך. די שויפענצטער פון קינדער־שפּילצייג באַווייזן נייע צאַצקעס און די שאַקאַלאַד־וויסטאַוועס ווינקן צו די פאַרבייגייענדיקע וווייבלעך...

מאַנטיק 13 נאָוועמבער:

אַ שפּאַציר אייבער ירושלימער גאַסן דערמאָנט ווידער אין פּסוק־ם

פון תנ"ך, אַז ירושלים איז דאָס ליכט פון דער וועלט: צען מאָסן שיינקייט האָט מען געגעבן דער וועלט, ניין פון זיי פאַר ירושלים. דאַרף מען זיי זוכן, די שיינקייטן, אין די גאַסן פון נייַ־ירושלים, אויף די בערג, אויף וועלכע עס שטייט די שטאָט פון 175 טויזנט איינוווינער, צי אויף די בערג אַרום דער שטאָט, אָדער אין די טאָלן?

דערווייל קומט אָן רח' המלך ג'ורג' החמישי, וווּ עס שטייט אויסגע־קריצט אויף דער וואַנט, אַז די עוועניו איז אויפן נאָמען פון ענגלישן קעניג דזשאָרזש דער פינפטער, הויך־קאָמיסאַר איז סער הערבערט סעמיועל, און עפּעס אַ סער דאָנאַלד סטוארט און אַ ראָגיב ביק נאַשאַשיבי. געווען איז דאָס אַ צייט, אין יאָר 1924, אונטער דעם ענגלישן מאַנדאַט. די ביימער פון ביידע זייטן זיינען מיט דינע אייזעלע צווייגלעך און דורכזטיקטיקע בלעטער; די שוויפענצטער פון געשעפטן זיינען מיט פוטערנע מאַנטלען, און די קאָפּענען זיינע באַלעבאַטישע, מיט ענגלישער שטילקייט. דאָ איז פּאַראַן די כנסת, פיינע אַפּאַרטאַמענטן, און דער בנין פון היכל שלמה; דער ראָבינאָט. — רעדט מיט גרויסאַרטיקייט.

דער גרויסער חנוכה־לאָמפּ, דער עמבלעם פון מדינת ישראל, שטייט אינעם געראָטנדל נעבן דער כנסת און דערציילט מיט גראַווירונגען פיל געשיכטעס פון יידישע לידן און אומקום. דאָ שפּאַצירן די טוריסטן גאַנץ גאַלאָסן, אָדער מען כאַפּט זיך אַריין זען וואָס עס טוט זיך אין דעם קליי־נעם פּאַראַלאַמענט, וווּ מען זעט דעפּוטאַטן מיט פּנימער פון ישיבה־בחורים, געריבענע יונגען און אידעאַליסטישע טיפּן; זיי דיסקוטירן איבער פּאַר־שידענע פּראָגן פון סדר היום.

שפּיצן פון אַ געביידע מיט טורעמס, גראָנישט אינעם סטיל פון די שטיינערנע הייזער אין ירושלים. דאָ האָט זיך אַריינגעכאַפּט אַ קריסטלע־כער „וואַי"־האָטעל, וואָס שרייבט אויבן מיט העברעישע אותיות: „גאָט, אונדזער גאָט, איין גאָט" ,און אונטן מורמלט מען צו מיט קליינע ווערטער אין ענגליש וועגן אַ „גאָטס זון".

קעגנאיבער דער קריסטלעכער „וואַי" איז פּאַראַן אַ מאָסיווער האָטעל מיט פּאַרנעס, מיט אַ מגן־דוד פון אויבן — דער קעניג דוד־האָטעל. אינע־ווייניק זעט מען סעמיטישן אָלטן סטיל, און מאָדערנע קאָפּיטאַליסטן, ציו־ניסטן און לייַדיקגייערס פון אַמעריקע. דער גאָרטן ביים האָטעל איז מיט פּרעכטיקע שלאָנקע פּאָלמען־ביימער און מיט פּאַרשידענע געוויקסן. פון קעגנאיבער קוקן אַריין לייַדיקע בערג און די מלוכה ירדן...

„יונייטעד טורס" וווייזט ירושלים

אַ יונג מיט אַן אָפּגעברענט פּנים, הייסט די עטלעכע טוריסטן פון דרום־אַפריקע, די קיבוצניקעס און מיך, אַריינקריכן אין דעם קליינטשיקן אויטאָבוסל, און ער נעמט גלייך פירן צו דער גרענעץ, ווייזן וווּ ער איז געבוירן — אין אַלט־ירושלים, אָט ביי די ירדנער וווּ ער וווייזט מיטן פינגער...

נישט ער קאָן אונדז פירן צו דער כותל המערבי, אָדער צו אַנדערע יידישע הייליקע ערטער פון תנ"ך; ער וווייזט בלויז מיט דער האַנט און גיט דערקלערונגען אין זיין פלינק־צונויפגעשטעלטן ענגליש און עבֿרית.

קוקן מיר אַרונטער צו דער ירדן־אַראַבישער זייט, וואָס איז פול מיט שטיינערנע הייזקעס וווּ עס לעבן „פּאַלעסטינער" אַראַבער. מיר זעען נישט קיין איין לעבעדיק נפש. בלויז איין דאָך, הונדערט פּופּציק מעטער אַוועק, רודערט זיך: פון הינטער די זעק זאַמד זעען מיר אַרויסקוקן קעפּ פון אַראַבישע סאָלדאַטן. אָט קומט איינער אַרויס, כאַפּט אַ בליק צו אונדז, און פּאַרבאַהאַלט זיך צוריק הינטער די זעק...

אונדזער פירער האָט פּרובירט פּאָכען מיט דער האַנט, באַגריסן דעם אַראַבער, אָבער יענער האָט נישט אָפּגעענטפערט. דערווייל וווייזט ער אַן אויף מעטשעטן, אויף אַ קריסטוס־קירכע און מאָנאַסטירן. נישט וווייט, און דער אַלטער ירושלימער אוניווערסיטעט„ וואָס די יידן האַלטן אויף, און טוישן אַלע צוויי וואָכן די יידן־וואָך, וואָס היט אַ האַלבן מיליאָן ווערט־פולע ביכער, און דער אוניווערסיטעט־געביידע.

אַ ביסעלע וווייטער קומט מען צו אַ קיבוץ, פון 120 העלדישע יונגע יידן. דאָ איז פּאַרגעקומען אַ גרויסע שלאַכט און דער קיבוץ מיט דער הילף פון יידיש מיליטער איז אויף דער יידישער זייט. דאָ איז פּאַראַן אַ סטאַטוע פון מוטער רחל: זי באַשיצט אַ קינד און באַלייכט דעם וועג מיט אַ שטורקאַץ.

אָט איז חברון. אין 1929 האָבן די אַראַבער דאָ אויסגעשאָכטן צענדליקער ישיבה־בחורים. דרך חברון האָט שיינע הייזער, וואָס זיינע היינט באַזעצט פון יידישע פּליטים .דאָ, צוויש וואַלד און גרינס, איז די לופט מחיהדיק.

אַ פּאַנאָראַמע פון בערג פון פּאַרשידענע שיכטן, פּאַרבן און פּאַרמעגן. פיל געוועזענע אַראַבישע דערפער, וווּ עס וווינען היינט אַראַבישע יידן וואָס האָבן פיל קינדערלעך, און „קרית יובל" מיט נייע הייזער־בלאָקן פאַר ותיקים.

אַ בליק צום „מאַנדעלבוים טויער"; די גרענעץ צווישן אַלט און נייַ־ירושלים, וווּ אַ וואַך פון יידישע סאָלדאַטן, און אַ ביסעלע ווייטער, פון ירדן־סאָלדאַטן, טוען קאָנטראָלירן די נישט־יידן וואָס קומען אָדער פאָרן קיין ירדן. דאָ הייסט די גאַס שמואל הנביא, און דאָ שפּילן זיך יידישע קינדער. דאָ זעט מען פיל שפּיצן פון מאָנאַסטירן און קירכעס, און ערגעץ דאָרטן, אויף דער אַראַבישער זייט, געפינט זיך דער הר מוריה מיט אַ מעטשעט, וווּ עס איז אַמאָל געשטאַנען דער בית המקדש...

איך האָב שוין צוביסלעך איינגעזאַפּט די נשמה־קלאַנגען פון דער הייליקער שטאָט ירושלים, וואָס איז טראַגיש איבערגעשניטן אין צוויי. וויאַזוי די גויישע וועלט האָט געקאָנט צוזען אָפּצורייסן האַלב ירושלים פון דער ביבל און לאָזן, אַז אַ ירדנער קעניגל זאָל דאָרט הערשן, איז נישט פאַרשטענדלעך.

דינסטיק 14 נאָוועמבער:

הר ציון. נישט אַלע בערג פון דער יידישער געשיכטע און רעליגיע האָבן זוכה געווען, דערווייל, צו זיין אין יידישן טייל פון ירושלים. בלויז דער הר ציון איז אויף דער יידישער זייט. פון דאַנען זעט מען אַ בלענדנדיקע פאַנאָראַמע פון נייַ־ און אַלט־ירושלים; פונדאַנען בלעטערן זיך גלאַרייכע בלעטער פון יידישער פאַרגאַנגענהייט; פון יענעם שטיין פון די נאַקעטע בערג אַרום קאָן מען דערהערן די פוסטריט פון יידישע נביאים, וועלכע האָבן געפּרעדיקט סאָציאַלע גערעכטיקייט און זיך קעגנגעשטעלט דעספּאָטישע אָפּעטיטן פון יידישע מאַכטהאָבערס און כוהנים...

פונדאַנען זעט מען גאָר נאָנט די קירכעס און מעטשעטן פון קריסט־לעכע און מאַכמעדאַנישע רעליגיעס, וואָס זיינען אָפּצווייגן פון יידישן רעליגיע־פלוס, אַבערגלויבן און לעגענדע. דאָ הערשט אַזויפיל שטילער דרך־ארץ פאַר ירושלים, אַז אַ יד פילט זיך דערהויבן — בפרט אַ גלות־יד!

דוד המלכס קבר. אַזוי איז לויט דער מסורה אָדער טראַדיציע. אַלע גע־ביידעס זיינען שטיינערנע; לויט דער טערקישער און בריטישער איינפירונג איינצוהאַלטן דעם סטיל פון ירושלים. אָבער געפּוצטע לענגלעכע שטיינער.

אין די היילן, וואָס פירן צו נאָך אַ היל, אונטער אַ גרויסן שטיין, ליגט באַגראָבן דער גרויסער שפּילעוודיקסטער און טראַגישער קעניג דוד; דער שאָפער פון תהילים.

אָט איז דער „יד־ושם". אַ נידעריקע געביידע צווישן שטיינערנע

בערגלעך, וואס דערציילט אזויפיל פונעם יידישן אומקום און יידישער מארטיראלאגיע. די בילדער אויף די וועגט און אונטער גלעזער גיבן איבער אזויפיל פיין און גרויל פון יידישן אומקום אונטער די דייטשן; דער אויפ־שטאנד אין וואַרשעווער געטא איז דא אילוסטרירט מיט פיל בילדער און דאקומענטן, וואס מען קאן נישט פארגעסן.

דער הר הרצל און דער הערצל־מוזיי איז מיט שיינקייט און דרך־ארץ צום וויזיטנער און קעמפער פאר ציון. דא וווינט מען די גאנצע לעבנס־געשיכטע און שאפונגס־וועג פון טעאדאר הערבל, און די מענטשן ארום אים. דא ליגט דער גרויסער ציוניסט, און א פשוטער שטיין איז זיין מצבה; פונדאנען שפרייט זיך אויס א שטיק ליידיקייט פון ירושלים, וואס דארף פארבויט ווערן אויף די שטיינער און זאמדן ארום און געבן מער פארנעם צו הערצלען און זיין חלום!

א ביסל נידעריקער זיינען פארן די קברים פון הערצלס פאמיליע; פון ציוניסטישער פירערס, ווי נחום סאקאלאוו און זיין פרוי, וואלפסאן א"א. נאך נידעריקער איז דא א בית־עולם פון געפאלענע סאלדאטן (איין קבר פעלט דא; פונעם רעוויזיאניסטישן פירער זאב זשאבאטינסקי!).

דער שאפער פירט אונדז דורך דער פרומער געגנט מאה־שערים, ווו מיר זען קרעמלעך, חדרים, ישיבות, האנטווערקער־וואַרשטאטן און יידן מיט וועגעלעך און אייזלען. ביים ככר שבת זעט מען פיל יידן און פרומע קינדערלעך. מען זעט דא ארעמקייט און פיל צניעות; דא מוז מען גיין צופוס און אליין אויספארשן די זיבן הונדערט חסידים־שטיבלעך, סינא־גאגעס און קלויזן. פארבייגאלאפירן די דורותדיקע טראדיציע־יידישקייט, איז נישט געגנוג.

אן אלטער יידי, א געראטעוועטער פון אוישוויץ־לאגער, גיט דערקלע־רונגען וועגן די זילבערנע און גאלדענע תורה־קרוינען אויף דער פאליצע איבער דעם שטיין־קבר; די קרוינען האט מען געפונען אין אירופע נאך דער מלחמה — די דייטשן האבן דאס אלץ געהאט ראבירט (אגב, וועו איך רעד זיך פונאנדער מיט דעם עלטערן ייד, דערציילט ער מיר, אז זיין ערשטע פרוי מיט די קינדער, וואס זיינען אומגעקומען, האט געשטאמט פון מיין שטאט אסטראוו־מאזאוויעצק... דער ייד האט היינט א צוויטע פרוי און פרישע קינדער; ער וווינט אין א דארף הינטער ירושלים).

עס ברענען ליכט, און די אטמאספער איז איינגעהילט אין מיסטישער פארכטיקייט. ספרדישע יידן און זייערע וויבער טוען תפילה, און מאדער־נע שנארערס רייסן די פאלעס: מען דארף געלט, זאגן זיי, אויסצוהאלטן די אלטע געבוידע און די קעלערס...

נאָכאַמאָל אַ בליק צו די זאַמדיקע ליידיקייטן פון מדבר יהודה, צו די פרוכטבאַרע הרי מואב און צו דער פאַנאָראַמע פון נייעם ירושלים מיט די רעגירונגס־דעפּאַרטאַמענטן און עטלעכע אויסלענדישע אַמבאַסאַדעס (די מערהייט פון זיי וויל אַלץ נישט אָנערקענען ירושלים אַלס די הויפּטשטאָט פון מדינת ישראל...).

ירושלימער אוניווערזיטעט

אַ מאָדערנער אויטאָבוס פירט דורך שיינע גאַסן מיט נייע שטיינערנע געביידעס, און גאַסן מיט אַלטע הייזער פון שטיין. די שטיינער גיבן צו גבורה און קראַפט דער שטאָט.

די אוניווערזיטעט־גערעגנט, מאָדערנע, ווי פיל וועלט־אוניווערזיטעטן, זיינען אַרומגערינגלט מיט שטיינער, פעלדער און בערג. אָט זיינען פאַקול־טעטן פון מעדיצין, געזעץ, אַגריקולטור, הומאַנע און סאָציאַלע וויסנשאַפטן און דענטיסטיק. די ביבליאָטעק מאַכט אויך אַ פיינעם איינדרוק.

הונדערטער יונגע מענטשן פון ישראל און פון פאַרשידענע לענדער, אַפילו נישט־יידן באַמערקט מען דאָ. זיי זיינען אַ טייל פון די איבער זיבן טויזנט סטודענטן, וועלכע לערנען אין דעם טעמפּל פון ציון.

די פּנימער פון די סטודענטן און סטודענטקעס זיינען ווי אין אַלע אוניווערזיטעטן: טייל ערנסטע און פאַרטראכטע, טייל מונטערע און פריי־לעכע. טייל מענער מיט בערדלעך אָדער וואָנסלעך, און טייל מיידלעך טראָגן הויזן און זיינען געפּאַרבט און געשמינקעווט. זיי גייען גייען הין־און־צוריק, מען זיצט אין קלאַסן, און טייל מאַכט דעם איינדרוק ווי זיי וואָלטן זיך גערעדט.

די שערמאַנס פון קאַרדיף אין ווייל־ס, האָבן אויסגעבויט אין געביידע, און די זשאָן־דואי־געביידע האָט אויסגעבויט די אַמעריקאַנער רעגירונג. די אליעזר קאַפּלאַן־געביידע האָבן אויסגעבויט „אַמעריקאַנער פריינט", און אַ פליגל פון דער ביבליאָטעק קומט פון יידן אין ענגלאַנד, „צו באַערן הערבערט סעמועל, פאַר זיינע פאַרדינסטן פאַר דער ירושלימער אוניווער־זיטעט", שרייבט זיך אויפן טאָוול.

אויבן אין לייען־זאַל פון דער ביבליאָטעק, ווו איך לייען יידישע זשורנאַלן פון אַמעריקע, זע איך ערנסטע יונגע מיידלעך און בחורים; טייל מיידלעך זיינען פאַרפוצט און טייל זיינען פשוט. טייל יונגעלייט טראָגן יאַרמלקעס און פאַרמאָגן פיל „זיק־פליישׁ". מען ציפּט און מען נעמט אַרויס

פון פאַרטיק־צוגעגרייטע ביכער, גאַנצע זייטלעך: אָפטמאָל פון אַזעלכע מחברים, וואָס האָבן קיינמאָל קיין אוניווערזיטעט אָדער הויכשול נישט אָנגעקוקט; אַזוי ווי עס פירט זיך אין אַלע אוניווערזיטעטן.

אין דער קאָפּעטעריע. דער קעלנער איז אָנגעפילט מיט הונדערטער סטודענטן און סטודענטקעס. יונגען וואָס טראָגן גראָבע סוועטערס און יונגעלייט אין לייכטע געקעסטלטע העמדלעך. זיי זען אויס פשוט; טייל זיינען באַבערדלט. מען זעט איידעלע, ראַפינירטע און צאַרטע פּנימער, און אויך פּראָסטע און מגושמדיקע, ווי אַ מערהייט סטודענטן אין אַמעריקע.

די מיידלעך זיינען אויך פאַרשידן: שיינע פּנימער מיט פיינע פיגורן וואָס טראָגן ווייסע בלוזקעס און שטעלן נישט אַרויס זייערע בוזעמס; און פּנימער, נישט מיט שיינע באַקראַנצטע קעפּ האָר און נישט מיט קיין וויסקייט פון בלוזעס: זיי טראָגן סוועטערס מיט אַרויסטאַרטשענדיקע בריסטן, און אנשטאָט קלייד לעך, פּראָסטע הויזן. דערצו פאַרבן זיי די באַקן און שמינקעווען שטאַרק די ליפּן — צופיל רייץ רופט נישט אַרויס דער סאַרט פרויען...

באַבריליטע מיידלעך מיט צניעות־פּנימער און מיידלעך מיט אַ טונקעלער הויט, וואָס טראָגן שווארצע העמדער־בלוזעס פאַרקנעפּלט ביזן האַלדז. מיידלעך העלע, זוניקע, שפּילעוודיקע, מיט קורץ־פאַרשוירענע קעפּלעך, און באַלד נעבן זיי, ווי צו וויזן אַ קאָנטראַסט: מיידלעך מיט לאַנגע צעפּ ווי פון פרומע שטובן.

מען הערט דאָ פאַרשידענע שפּראַכן אויסגעמישט מיט עבֿרית. טייל עסן מיט אַפּעטיט די געהאַקטע פליישן און געמיזעס און טייל מיידלעך און בחורים עסן פלעגמאַטיש. פיל פון אָט די סטודענטן און סטודענטקעס רייכערן נאָכן עסן און מען באַטראַכט איינער דעם צווייטן מיט נייגעריקייט.

*

אַ נעגער פון אַפריקע זעצט זיך צו צו צווייי פראַנצויזיש־רייד נדיקע מיידלעך. זיי ווערן שנעל מיט אים היימיש, און ער נעמט לאָכן און וויזן זיינע וויסע ציין. ער רעדט צו זיי אַ שווערן ענגליש, און זיי רייד ן אַ פראַנצויזישן ענגליש. זיי באַקלאָגן זיך פאַר אים, אַז זיי קומט אַן שווער דאָס שטודירן, וויל די עבֿרית־שפּראַך איז פאַר זיי פולקאָם פרעמד; זיי זעען אויס פון אַסימילירטע עלטערן.

— מיר זיינען פאַרלוירן — באַמערקט איינע קאָקעטיש — איך זאָל דאַרפן לייענען אַ בוך אין עבֿרית, וואָלט איך אויפגעגעבן! (די מערהייט מיידלעך גיבן סייווי אויף...).

זיי פרעגן אים צי ער לערנט עבֿרית אין אולפּן און ער גיט זיי אַ פרעג:

— ווען פאַלט אויס די „קריסטמעס־האָלידיי“?

— דאָ איז נישטאָ אַזאַ מין האָלידיי — פֿרובירן זיי אים אויפקלערן. אָבער ער פאַרשטייט נישט. פאַרוואָס אין אַלע לענדער יאָ, און דאָ איז נישטאָ קיין „קריסטמעס“...

דערנאָך רײדן זיי וועגן שוועריקייטן צו קריגן צימערן (זיי, די מיד־לעך, צאָלן 80 פונט אַ חודש פאַר אַ צימער, נישט ווייט פונעם אוניווער־זיטעט), און זיי נעמען סתם פלאַפלען, ווי אַלע יונגע מענטשן. איך כאַפּ נאָך אַ בליק איבערן קאָלירפולן קעלער מיט יונגע קעפּלעך, און איך פאַר צוריק צום צענטער פון דער שטאָט.

אַ פרומע חתונה

אין האָטעל „רון“, אין צענטער פון דער יפו־גאַס, טומלט זיך. טענץ, געזאַנגען און האָפקעס פאַרהילכן די לופט. אין קיין שום אָרט אין דער וועלט וווינן יידן נישט אַרויס אַזאַ אָפענע פרייד ווי ביי זיך אין דער מדינה.

אויבן טרעף איך יונגע בחורים, אַלע אין טונקעלע קליידער און מיט שוואַרצע קאַפּעלושן, און אונטער די קאַפּעלושן, יאַרמלקעס. זיי האַלטן זיך אַלע ארומגענומען און זייערע אויגן, מיילער און בערדלעך, איז איין ישטיק עקסטאַז!

זיי זינגען אַ מין איינטאָניקן חסידישן ניגון און טאַנצן אַריין און אַרויס אין אַ קאַראַהאָד. איינער, אַ הויכער בחור, אין אַ נייער גרינער זשופּיצע, טראָגט אַ שטריימל, און אַרום אים, אָדער מיט אים, גייט מיט די קייט פון שמחה, פריידן און קוויטשעריי. מיט אים, מיט דעם חתן־בחור, גייט אָן אַ געשלענגלטער טאַנץ און אַלץ אַרום איז איין שטיק פריילעכקייט און חדוה.

די פּאות באָמבלען זיך, די פּיס וואַקלען זיך און די אויגן לייכטן. די עלטערע יידן מיט גרעסערע בערד און פּאות, און מיט גרויסע יאַרמלקעס, זיצן אַרום די טישן מיט פלעשער געטראַנק און בולקעס, און די יונגע בחורים ווערן מער און מער פאַרשיכורט פון טאַנצן און וויינען אָזש פון פרייד...

קליינע יינגלעך מיט גרויסע פּאות און יאַרמלקעס, קומען פון וויבער־צימער, און לויפן כאַפּן בולקעס און טרינקען פון פלעשער. אָט עפּנט זיך די טיר פון פרויען־זאַל, און מען זעט פיל אַלטע יידענעס און פאַרפּוצטע

עלעגאַנטע ווייבלעך און מיידן: צווישן זיי זיצט אַ בלאַסע יונגע פאַר־שלייערטע פריילין אין ווייסן, און זי זעט אויס טויט־דערשראָקן: דער טומל און געלעדער פון די „ווילדע" בחורים מאַכט איר ציטערן, איר חתן זאָל נישט אַ מאָל קומען צו איר אַ שיכורער... (איך טראַכט דערביי: וועו די בלאַסע צנועה וואָלט איצט געוואָלט אַנטלויפן מיט אַ פרייען בחור, קען זי אויך נישט. די וואָך פון אַלטע ווייבלעך איז צו שטאַרק...).

די ישיבה־בחורים דאַרפן אַ ביסעלע פרייד און אויסלאָדענען די ענערגיע: זאָל יפו־גאָס דערפון וויסן, זיי טראָגן און שטויסן דעם חתן־בחור, ווייל זיי זיינען אים פשוט מקנא. ער לאָזט זיך וואַרפן און טראָגן: ער ציטערט אַ ביסל פאַר זייער ווילדקייט...

דערווייל שאַרט זיך צו מיר צו, פון ערגעץ אויסגעוואַקסן, אַ הויקער־דיקער ייד, מיט אַ לעמעשקע געבעט־פנים, און ווייזט מיר אַ פּעקל פונטן־פאַפּירלעך און זאָגט:

— גיב געלט; גיב געלט!

— פאַרוואָס, פאַרוועס זאָל איך איך געבן געלט? איך קריג דען די כלה? — פרעג איך אים — שאַפט מיר אַזאַ כלה וועט איר קריגן געלט...

— וועו אַ פרומער בחור, וועל איך דיר שאַפן אַזאַ כלה — ענטפערט מיר דער שנאָרער.

מיטוואָך 15 נאָוועמבער:

פון יפו־גאָס קיין באר־שבע. איך כאַפּ נאָך אַ בליק אויף יפו־גאָס: אַזויפיל אַלטע לייט, הענדלערס און שנאָרערס. אַזעלכע פאַטריאַרכאַלע פנימער פון אַראַבישע יידן אין זייערע פאַרשידענע טראַכטן, און אַזויפיל זון־פאַרברענטע, מאָגערע און געפלאָגטע טיפּן. אַן אויסגעמאַטערט יידיש פאָלק!

גלחים מיט יאַרמלקעס אויף די קעפּ און מיט סאַנדאַלן אויף באָר־וועסע פיס, און נאָענט אין שוואַרצן, מיט זויערע מינעס אויף די פּנימער, זיינען דאָ אויך פאַרפלאָנטערט אין דער יידישער הייליקער שטאָט.

שיך־פּוצערס, אַלטע, דאַרע מענער, און גראָבע יידישע ווייבער פון אַראַבישע לענדער. סוחרים מיט אַ זעלטן פּאַמעלעכן גאַנג און קוועקזיל־בערדיקע טעקע־מענטשעלעך, וואָס לויפן כאַפּ־לאַפּ און שאַכער־מאַכער. פילאָזאָפיש־אויסזעענדיקע מענער, און מענער וואָס זעען אויס ווי גראָבע יונגען. שווארצע פרומע קאַפּאָטעס, און פרויען מיט געפּאַסטע הויזן! תימנער מיט יאַקעס און דינע פּאות, און איראַקישע מיידן מיט לוסט אין זייערע אויגן. די אַלע טיפּן פּלאָנטערן זיך צווישן געשעפטן פון עסנוואַרג

שרייבגעצייג, אָנטוּעכק, ראַדיאָס, ביכער, זיסוואָרג, פרוכטן, מאַשינען, האַנטווערקערײַ, קאָפּערן, האָטעלן, טאַקסיס, אויטאָבוסן און אַזויפיל שרייענ־דיקע שילדן און רעקלאַמעס, בשעת אויבן קוקט רואיק אַרונטער אַ העל־בלאָער הימל אָן די זון לאַכט מיט הייסע שטראַלן...

*

שטייגערנע בערג. אָפּטמאָל קאָן אַזאָ שטייגערנע פּאַנאָראַמע פון הויכ־קייטן אויך זיין קאָלירפול. עס וועגדט זיך וואָס מען לייענט אַרויס, אַדער מען טראַכט אַריין, אין אַזאָ וועג, פון ביידע זייטן שטייגער...

אַ יונגער יאָט פון אַלזשיריע, וואָס זיצט נעבן מיר אין אויטאָבוס, רעדט צו מיר זיין סאָרט פראַנצויזיש. ער ווייזט מיר אָן אויף פּלעצער אויבן, אויף די בערג, און אין טאָלן, ער ווייסט וווּ עס ווונינען אַראַבער, נישט יידן, און ער ווייסט וואָס די אַדער יענע קירכע באַדייט מיט אַ „מאַטקע באָסקע", און בעט דערנאָך איך זאָל אים געבן אַמעריקאַנער מאָנעטעס, אַדער כאָטש אַ בייטעלע; ווייל מען האָט אים אַרויסגעצויגן זיין פּאַרטפּעל, זאָגט ער...

ער שטייגט אויס ערגעץ צו אַ שולע, און איך בלייב אַליין מיט די שטיינער פון ביידע זייטן וועג, וווּ מען זעט פון צייט צו צייט עטלעכע ביימלעך.

באר־שבע

באַלד ווי עס דערנענטערט זיך די שטאָט, נעמט מען טראַכטן פון אברהם אבינו; ווי ער איז אַנגעקומען אַהער צו די ברונעמער, אַדער אַליין געגראָבן אַ ברונעם. אויך יצחק אבינו האָט, דאַכט זיך, דאָ געגראָבן אַ ברונעם, און יעקב אבינו האָט דאָ געבראַכט קרבנות פּאַר דעם יידישן גאָט — אַזוי אַרום אַז באר־שבע איז די שטאָט פון די אָבות.

טאָ וועמען פון די גאָר אַלטע צייטן וועל איך היינט טרעפן אין דער שטאָט? איז עפּעס געבליבן פון אַמאָליקער יידישקייט און פרעמדע קולטן פון דער נביאים־עפּאָכע, אין באר־שבע?

*

אַלטע זאַמד־גאַסן, ברוכווּאָרג און וויסטענישן פון איין זייט, וואָס קוקן אַריין אין שטאָט; און נייע געשעפטן, בענק און אַפּאַרטאַמענט־הייזער; אַ שטאָט וואָס וואַקסט ממש אונטער די הענט און ציילט שוין 50 טויזנט איינוווינער.

רחוב העצמאות איז אַ ברייטע גאַס מיט ביימער. לינקס איז אַ מילי־

טעריש באַזע, זעט מען אָנקומען חברה סאָלדאַטן, וועלכע טאַנצן אַראָפּ פון לאַסטוואָגן פריילעכע אין שטאָט אַריין.

אַ ביסעלע וויטער זעט מען אַ מיליטעריש בית־עולם: דאָ ליגן סאָלדאַטן, ענגלישע, פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, און די וויסע שטיי־ נער־מצבות שטייען אויסגעשטעלט בלאָנקענדיקע ווי צום אַרויסמארשירן; עס פעלט בלויז אַ געווערעל וואָס זאָל די געפאַלענע סאָלדאַטן פירן צוריק קיין ענגלאַנד...

צווישן ריזיק־גרויסע אַפּאַרטאַמענט־הייזער: דאָ נעמט מען אַריין די נייע עולים, פּראָפּעסיאָנאַלן, פון רומעניע און פון אַנדערע לענדער: מען לערנט זיי עברית אין דעם אולפּן און מען טרייבט אַרויס פון זיין די גלות־ קאָמפּלעקסן...

איך כאַפּ אַ בליק אין די צימערן פון די נייגעקומענע, און איך הער ריידן רומעניש, פּויליש, שפּאַניש און יידיש. פיל זעען אויס דערשלאָגן און אויסגעוואַרצלט. מען וועט זיי אויסלערנען זיין באַמטע (בוכהאַלטערן) און שאַפן פּאַר זיי אַקאַדעמישע פּאָסטנס. דאָ טרעף איך אַאידאַ פון אַרגענטינע, וועלכע רעדט שוין אַ ביסעלע עברית, און דאָ באַקען איך אַ רומענישן בחור, שלמה הייסט ער, וועלכער וווינט שוין מיט זיין פּאָטער 13 יאָר אין באר־שבע (ער איז דאָ איינער פון די לערערס). ער בעט מיך גלייך קומען צו זיי וווינען און וויל ביי מיר אַ געפּעליקייט:

— זע, שאַף מיר אַ פּאַפּירל, איך וויל קומען אויף איין יאָר קיין אַמע־ ריקע לערנען און פּאַרדינען און קריגן אַן אַמעריקאַנער יידיש מיידל. (וועז די אַמעריקאַנער יידישע מיידלעך זאָלן וויסן ווי אַזוי רומענישע בחורים חלשן אַוועק פאַר זיי...).

*

יידן פון אַלזשיריע און פון מאַראָקאָ און יידן פון אייראָפּע. מען אַרבעט ביי צעראַמיק, ביי כעמישע אויסאַרבעטונגען, ביי דימענטן־שלייפעריי, און טאַקע ביי בוי־אַרבעט. מען רעדט פראַנצויזיש און אַראַביש. מען הערט פיל יידיש. מען האַנדלט און מען זוכט געשעפטלעך; באר־שבע איז שוין נישט מער קיין נאַמאַדן־שטאָט פון וואַנדערער־אַראַבער — זי איז די הויפּט־שטאָט פון נגב!

דאָ און דאָרטן טרעפט מען אָן אַרטיסט־טיפּן אין באר־שבע און פיל, זייער פיל אינזשיניערן, דאָקטוירים, לערערס און אינטעלעקטועלע מענטשן פון אייראָפּע. אָבער צופיל קולטור און פלאַצווואוקעס פאַר אינטע־ ליגענטע מענטשן איז דערווייל אין באר־שבע נישטאָ. דער הויכער קולטור־ ניוואָ פון אַמאָליקע צייטן און די גרויסע קונסט־אַרבעטן, וואָס פאַרשערס

וויזן אַן פון פּרע־היסטאָרישע צייטן אין באר־שבע, וועט זיך ערשט דאָרפן באַנייען און ווערן אויפגעלעבט.

אַ יונגער אַראַבער דערטאַפּט באַלד, אַז איך בין אַ טוריסט, רעדט ער צו מיר אויף אַראַביש, עטלעכע ווערטער עברית, און אַ וואָרט ענגליש. ער ווייל מיר פאָרקויפן אַ קינזשאַל, און ער פאָרלאַנגט 12 ל״י. איך ציטער, טאָמער נעמט ער מיר איינרייַדן איך זאָל קויפן אַן אַלטע אַראַבערקע אין אַ שוואַרצער זשופּיצע מיט אַ פאַרשטעלט פּנים, זאָג איך אים, אַז כ׳האָב נישט קיין געלט — אויף מאַמע־לשון.

וועג אַ מאַן גייט צו ריידן מיט אַ פרוי, כאָפּט זי קושן זיין האַנט. אַי, טראַכט איך, וואָלט דאָס געווען אַ גוטע שולע פאַר אַמעריקאַנער פרויען...

טייל אַראַבישע פרויען זיינען נישט אַזוי שטאַרק פאַרשלייערט און זיצן נישט אויף דער ערד. מען זעט, ווי זיי טראָגן קאַסטנס מיט עפּל און שטוב־זאָכן אויף די קעפּ. די מענער גייען פון פאָרנט גאַנץ רואיק און פלעגמאַ־טיש.

*

די שמוציקע קאַפּעען פון די אַראַבישע יידן, זיינען באַלאַגערט פון די בעדוינער. זיי זיצן, אַן זייערע ווייבער,, און טרינקען שוואַרצע קאַווע. זיי פילן אַן די געשעפטן פון ראַדיאָ־מכשירים; מן הסתם האָבן זיי זייערע ראַדיאָ־סטאַנציעס אין נגב...

אַ יונגער פאַרשלייערטער אַראַבער, איינער פון די 15—20 טויזנט מער־פּריווילעגירטע אַראַבער, הייסט זיך פּוצן זיינע זאַמדיקע שיך ביי אַ דיקן ייד פון אייראָפּע, און אַ צווייטער יונגער אַראַבער קען זיינע אויגן נישט אָפּרייסן פון די יידישע שיינע סאָלדאַטקעס...

אַראַבישע פרויען מיט געמאָלטע שטערנס און מיט צירונג אין די נעז, קויפן עסנווארג און פאַרשידענע אַרטיקלען, און מען שטעלט גלייך אַרויף אויף די קעפּ. טייל זיינען באַרוועס; אָבער פּאַטשערקעס פאַרמאָגן זיי. זיי זעען זיכער נישט אויס אומצופרידענער ווי פרויען אין לענדער מיט גלייכע רעכט...

בעדוינישער מאַרק־טאָג אין באר־שבע

דאָנערשטיק 16 נאָוועמבער:

גאָר פרי זעט מען אָנקומען אַראַבער פון אַלע וועגן צו דעם מאַרק, נישט ווייט פון צענטער שטאָט.

אויף דעם גרויסן זאַמדיקן מאַרק זיצן שוין „פּעקלעך" אין שוואַרצע קליידער, וואָס פון זיי קוקן אַרויס צעשראַקענע אויגן. די נעזן זיינען אויך פאַרדעקט מיט שמאַטקעס. עס באַמבלט זיי נאָך „גאָלד" און „ברילאַנטן", וועלן זיי באַוועגן זיך.

ביי אַ טייל פרויען זיינען די נעזן דורכגעשטאָכן, און עס באַמבלט זיך אַ שטיק צירונג פון דער נאָז; אַזוי זיצן די אַראַבישע ווייבער און מיידן, ווי טויטע מומיעס אונטער דער גליענדיקער זון!

די מענער טראָגן ווייסע זשופּיצעס און פון אויבן איראָפּעישע רעקלעך, אַלטע. טייל מענער טראָגן אַלס צולאָג שפּסענע פוטערס — די זון זאָל נישט צוקומען...

די אַראַבישע פרויען קאָן מען נישט זען. בלויז די קינדער זייערע, וואָס זענען אויס מיט קרענקלעכע פּנימער, זיצן פרייער ווי זייערע מאַמעס; זיי זיינען אויך פאַרשלייערט אין שמאַטעס. די מענער האַלטן זיך באַזונדער.

די קעמלען, געלע און אַנדערע קאָלירן פּעל, זיינען פאַרפוצט; די אַראַבער מיט דאַרע און פאַרצאַרנטע פּנימער וואַרטן, אַז טוריסטן זאָלן זיך אַרויפזעצן און כאַפּן אַ רייט...

די קעמלען שטייען געדולדיק, אַדער הויערן מיט אונטערגעלייגטע פיס און וואַרטן מיט פאַרשטאַרטע בליקן; די שוואַרצע שעפּסן פול מיט זאַמד, שטייען אויך ווי פאַרלוירענע.

דערנאָך הייבט זיך אָן אַ דינגענישׂ. מען גיט זיך די הענט, מען דינגט זיך נאָך אַ ביסל און מען פאַרקויפט פּעל, געשטריקטע זאַכן, שעפּסן און קעמלען. פיל אַראַבישע יונגען מיט שוואַרץ־נעגעריש פּנימען גייען אַרום און קויפן גאָרנישט.

די מענער טראָגן אַלע קינזשאָלן ביי די לענדן: זיי שלעפּן אַרויס בייטלען מיט געלט און צאָלן די יידישע סוחרים פון אַראַ־בישע און איראָפּעישע לענדער, וועלכע זענען אויס כיטרע און מיט קצבישע פּנימער...

די וואַש־מאַשינען און עלעקטרישע זאַכן זיינען פאַר די אַלושירער יידן, וועלכע קומען צאָלן ראַטעס. די בעדואינישע אַראַבער כאַפּן אַ קוק אויף די וואַש־מאַשינען און וויסן,אַז אין מדבר וועלן זיי נישט קענען נוצן די זאַכן. וועלן, אָבער, דער מדבר וועט ווערן באַוואַסערט און באַגרינט, וועלן זיי מוזן אויפגעבן זייער נאָמאַדן־לעבן אין מדינת־ישׂראל אַדער זוכן אַן אַנדער מדבר...).

*

„גודוויל" און פריינטשאַפט מיט אַפריקאַנער גייט אָן נישט נאָר אין

תל־אביב אַדער ירושלים, אויך אין באר־שבע זיינען היינט פאַרזאַמלט אין בית־עם הונדערטער עלטערע און יונגע יידן צו באַגריסן אַ דעלעגאַציע פון אַפריקע. מען זינגט פאַר זיי און מען באַגריסט זיי אויף אַלע שפראַכן — אויסער אין יידיש.

מען שפילט פאַר זיי, און מען בעט יונגע פרויען זאָלן נעמען די נעגערס צום טאַנצן (עס דערמאָנט שוין באַלד די פראָפאַגאַנדע, וואָס יידישע קאָמוניסטן האָבן געפירט צווישן יידישע פרויען אין אַמעריקע, חתונה צו האָבן מיט נעגערס...).

דער גאַנצער אולפּן איז דאָ. נעבן מיר זיצט אַ יונג, רומעניש צאַוויט מיידל. זי פאַרזיכערט מיר, אַז בייַ זיי אין רומעניע זיינען אַלע פרויען שיינע.

— און די מענער?

— אַזוי זיך... (קיין אַמעריקע האָט גאָט נישט אַריינגעשיקט צופיל שיינע פרויען...).

איך באַמראַכט די יינגערע און מיטליאַריקע אויסגעוואַרצלטע פראָפעסיאָנאַלן פון רומעניע, אונגאַרן, פוילן און פון אַנדערע לענדער. די מענטשן דאַרפן זיך אויסלערנען אַ שפראַך און איינוואַרצלען אין אַ נייער מדינה, נייעם קלימאַט און נייַ יידישקייט. די ישראל־רעגירונג האָט אַ גוואַל־דיק פּראָבלעם מיט פּרימיטיוון יידן פון גלות־לענדער, און אויך מיט מער געבילדעטע...

פון באר־שבע קיין אילת

פרייטיק 17 נאָוועמבער:

זעקס אַ זייגער אינדערפרי, איז קיל אין באר־שבע. די הינטערשטאָטישע גאַסן נעמען באַגריסן דעם בלאָען הימל און די לאַכעדיקע זון מיט רירעוודיקייט און לעבן.

פרויען שאָקלען און הענגען קאָלדרעס אויף די באַלקאָנען, מענער עפענען שפייז־קראָמען, און אַרבעטער, מענער און פרויען, וואַרטן בייַ אויטאָבוס צייכנס, כדי צו פאָרן צום שטאָט־צענטער.

אַ ביסעלע שפּעטער זעט מען ווי דינע, נאַר־וואָס אויסגעוואַקסענע פאַלמען־בייַמלעך ,דאַוונען שחרית, און קינדער, אָנגעטאָן און שיין צוגעקעמט, באַלאָדענע מיט פּעק ביכער, שפּרינגען אַריין אין אויטאָבוסן מיט־

נעמענדיק „שלום" און ברכות־אויסגעשרייען פון זייערע מאַמעס, וועלכע קוקן נאָך און באַגלייטן זיי מיט זייערע בליקן.

קליינע ביימעלעך וואָס מ׳האָט לאַנג געדאַרפט קעכלען מיט טרינקעכץ זיי זאָלן אָנהייבן וואַקסן אין זאַמדיקן באָדן, שאָקלען מיט די קעפלעך, און גרויסע יונגען קריכן אויף רושטאָוואַניעס בשעת די מענטשלעכע נעסטן ואַקסן אויס ווי מיט כישוף אונטער זייערע הענט...

דער צענטער פון באר־שבע שטאָט, מיט רחוב עליה און רחוב ווייצמאַן, איז שוין אַ צעפלאַמטער מיט טויזנטער רירעוודיקייטן: מענער אויף ראָווערן, קינדער מיט זייערע ראַניצעס און ווייבער מיט מילך און ברויט ביי צעפענטע קראָמען; אַ סימפאָניע פון אַלע שפּראַכן, וואָס יידן האָבן הונדערטער יאָרן געלערנט אין אַלע וועלט־שטעט, נעמט שמידן דעם לעבנס־פּולס אַרום די עס־בודקעס און קאָפּעען ביי דער אויטאָבוסן־סטאַנציע אין באר־שבע.

*

אי׳ך האָב באַשלאָסן מער נישט צו זוכן די ברונעמער פון אברהם אבינו; איך זיץ איין אין אויטאָבוס, וועלכער גייט פירן איבערן מדבר.

בלויז עטלעכע מינוט, נישט ווי דער אַרויספאָר פון ניו־יאָרק, לאָנדאָן אָדער פּאַריז — דאָ גיט אַ צי דער אויטאָבוס, און אויס ציוויליזאַציע, אויס הויפּט־שטאָט פון נגב — בלויז פּוסטקייט און ווייסטעניש!

אַ שאָסיי אינמיטן, און פון ביידע זייטן ריזיקע ליידיקייטן. עס דויערט נישט לאַנג, ווי פון אונטער דער ערד, וואָקסן אויס שטיקלעך לעבן: מען זעט מענטשן מיט שוואַרצע און רויטע קליידער; אַראַבער־בעדואינער, גייען פאַמעלעך און נישט ווייט זיינען זייערע געלעכערטע ביידלעך, ליי־ווענטנע. זיי זעען אויס ווי מ׳האָט זיי פאַרגעסן מיטצונעמען אין שטאָט אַריין, אָדער: זיי האָבן שוין פאַרזוכט די שטאָט און זיינען מוחל אַזוי פיל פאַר־אַנטוואַרטלעכקייט, פון אַרבעטן אין פאַבריקן, יאָגן אין געשעפטן און אָפּהיטן הייזער... (איז דאָס טאַקע דער מדבר, ווו משה האָט געפירט די יידן פערציק יאָר, נאָך דעם ווי ער האָט זיי אַרויסגענומען פון מצרים און געווינען ניסים ביים ים־סוף!).

פרויען, מענער און זייערע קינדער. אַלע אויסגעדאַרטע און בייז־אויס־זעעוודיקע; זיי ברענען כסדר זייערע קערפּערס אונטער אַ גליענדיקער זון. זיי האָבן דאָ קעמלען און פערד, אָבער גרינס זעט מען דאָ נישט. וואָסער אויך נישט; ווי אַזוי עס דערנערן זיך די לעבעדיקע באַשעפענישן — איז אַ סוד.

אַן אַראַבער אין אַ שוואַרצן כאַלאַט זיצט אויף אַ וועיסן קעמל און

לאָזט זיך טראָגן צו מדבר־בערג, פון גאָלד, ברוין און בלאָ; ער זעט אויס ווי אַ געשטאַלט פון טויזנט און איין נאַכט...

אַ פרוי היט אַן אייזעלע און ווייסע ציגן; נישט ווייט פונעם שאָסיי זענען פאַראַן שטיינערנע נידעריקע הייזקעס מיט פאַרגראַטעווטע פענסטערלעך — מען האָט מורא פאַר באַנדיטן...

דערנאָך קומט אָן אַ קאָמבינאַציע פון בערג, געאָרעמטע, און אַזעלכע וואָס ווילן, דאַכט זיך, אַנטלויפן און זיין אַליין. זיי האַלטן אין טוישן זייערע גאָלד־גאָליר קליידער און שפּיגלען זיך אין דער זון, צי עס קליידט זיי... קעמלען נישטערן צווישן שטיינער, ווי זיי וואָלטן דערשמעקט גרינע פלאַנצן, און בעדואינער־פרויען און שוואַרצע ציגן זען אויס, ווי זיי וואָלטן אַהער געקומען דורך פאַראַשוטן...

פלוצים נעמט די נאַטור אַרום באַווייזן ווונדער: אַ פעלד מיט פּיצינקע גרינע קינדער־בוימעלעך צווישן ווילדע בערג און שטיינער; דערצו אַ ווירטשאַפט מיט הייזער, קי און אַלע סאָרטן באַלעבאַטישקייטן: דאָ האָט דער קיבוץ „כפר ירוחם" פאַרלייגט זיינע געצעלטן!

עס נעמען אָנקומען געקאָרבטע בערג. זיי זען אויס געשניטן, געהאַמערט און געקנאָטן; בערג מיט אַלטע קנייטשן אין פּנים אָבער מיט גלייכע רוקנס און בערג, וואָס קענען נעבעך נישט גיין אויף די פּיס און די פלייצעס זיינען זיי צו שוואָר פון טויזנטער יאָרן טראָגן. דאָ האָט דער ווינט זיך אַ שפּיגל געגעבן און געקניפּט בערג אין די באַקן און דאָ האָט דער אַלמעכטיקער סקולפּטאָר־מייסטער גענומען קנעטן און פורעמען מדבר־בערג אין פאַרשידענע ווילד־שיינע שניצעריין.

עס לויפט אָן פון ערגעץ אַ קליין בוימעלע און שטעלט זיך אַוועק גאַנץ אַליין באַטראַכטן די קאָרבירטע בערג, וואָס זענען אויס ווי נאָר־וואָס ארויס פון אַ דאַמען־סאַלאָן, ווו מען קאָרבירט די קעפּלעך פון מאָדערנע ווייבער.

נאָך אַ ישוב: זאַמדיקע פעלדער נעמען שפּראָצן מיט הינער און גרינס. יידישע מענטשן, עקשנים, האָבן זיך געריסן צום מיטן מדבר און ברענגען אַריין לעבן און שיינקייט; דער נגב נעמט אויסזען גאַנץ אַנדערש ווי די לעצטע הונדערטער יאָרן.

מער און מער בערג וואָס רייצן מיט גאָלד־קאָלירן, טונקעלע און העלע, און אַ הייסע זון לאַכט מיט ברייטקייט און פּאַרעמס פון אַ בלאָען, קלאָרן הימל און נעמט רייצן די בערג איבערצושטעלן און איבערצוטאָנצן זייערע פאָזיציעס און באַווייזן זייערע גאָלד־געלאָקטע קעפּ, וואָס טוען בלענדן און פאַרכישופן די פאַרבייפאָרער.

דער מדבר האָט אין זיך שפּילעריישעס ווי אַ ים. יעדע מינוט טוט זיך

עפּעס בייטן אין דער קאַלירן־סימפאָניע מיט איידל־קאַפריזנע טענער און אונטערטענער; דאָ ליגט עפּעס אַ שטיק געטלעכקייט און סוד פונעם באַשאַף, וואָס טוט שרעקן און פֿאַרווירגן...

*

אַ שילד זאָגט אָן, אַז דאָ נישט וויט געפּינט זיך אַ האָטעל און אַ רעסטאָראַן. מידע וואַנדערער אין נגב זאָלן האָבן וווּ צום רוען און דערקווישן דאָס האַרץ. אָבער, וועמען גלוסט אַוועקצוגיין פון דער פֿאָראַמע, וווּ מען זעט טונקל־בלאָע בערג, וואָס זען אויס ווי וואָסערן, און וווּ בערג האָלטן אין איבערשפרונגען איינער איבערן אַנדערן, ווי חדר־ייִנגלעך אין אַ בויג־און־שפרונג־שפּיל? און וועו דער האָריזאָנט נעמט וועלן פול מיט וויזיעס און חלומות?

אַ גרויסע שוואַרצע קראָ אויף אַ שטיינערנעם פעלד, ווי זי וואָלט געקומען פון אַ שנייען־לאַנד, געזען די היגע ווונדער און באַשלאָסן צו בלייבן, זי כאַפּט אַ בליק צום אויטאָבוס וואָס לויפט איבער געדרייטע און געשלענגלטע ליניעס פון אַספאַלט, און זי פֿאַרשטייט נישט צו וואָס דאָס געאייל.

ווידער אַ ישוב. עס שטייען געווויינלעכע קליינע היזקעס, אַ ביסל גרינסן און אַ פּעלד מיט יונגע בוימעלעך. דאָ איז דער קיבוץ שדה בוקר. אַהער קומט אָפט מאָל דער פּרעמיער־מיניסטער בן־גוריון, וועו ער קען נישט דורכקומען מיט זיינע מפא"י מיניסטאָרן, אָדער, וועו אים דאָכט זיך, אַז דאָס פּאַלק אין דער מדינה וויל נישט איינשטימען מיט זיין פּאָליטיק. (אשכול איז היינט פּרעמיער־מיניסטער).

אַ וועג פון שטיינער. גאָט האָט דאָ אַריינגעוואָרפן אַלע שטיינער און דאָ זיי פֿאַרזאַמלט פֿאַר די מאָדערנע גרויסשטאָטישע יידן, זיי זאָלן ווייזן וואָס זיי קענען אַרויסציען פונעם שטיין, אויב זיי זענען קנאַקערס.

שוין, וויזיט אויס, אַז דעם מדבר איז מען שוין איבערגעקומען. עס קומען אָן ווילדע, פֿאַרטרוקנטע געוויקסן און וועלדער. די בערג שטייען אויסגעשטעלט אין אַ רייע ווי סאָלדאַטן, און עס באַווייזט זיך אַ רואינען־שטאָט. שוואַרצע פּאַלאַטקעס מיט מדבר־אַראַבער און אַ שטיקל ציווילי־זאַציע אין דער פֿאָרם פון אַ בענזין־סטאַנציע...

מיינע מיטפֿאָרערס איבערן נגב

אַ יונגע פרוי פון די אַראַבישע לענדער דרימלט. איר מיידלע, אַ רייצנד קינד, די האָר געקעמט אויף אַרויף, ווי ביי אַן אינטעליגענטקע,

לייגט איר קעפל אין שויס פון איר מאַמען, האַלט אַ פינגער אין מויל און טראַכט.

דער דיקער יונג פון אַלזשיריע, ליגט ברייט צעשפרייט מיט אַן אָפן מויל און כראָפּעט... צווישן בלאָנדע מענער פון שוועדן, רויכערן אַן אָפּשטעל און טוען באַטראַכטן דער לאַנדשאַפט, און אַן אַמעריקאַנער מיטליאַריקער ייד, האַלט אָנגעשטעלט זיין טייערן פאַטאָ־אָפּאַראַט און זוכט עפעס אַ „וויכ־טיקן" באַרג צום פאָטאָגראַפירן, אָדאָ וואָס ער האָט דערטאַפּט אויף זיין מאַפּע...

עס קומט אַנטקעגן נאָך אַן „אגד" אויטאָבוס. עפעס אַ קליניקייט? פון דער זעלבער פירמע צו וועלכער מען דאַרף האָבן מזל, געלט און עלנ־בויגנס זיך אַריינצוקריגן אַלס שאָפער; פילט מען חבריש און נאָענט. זיי שטעלן אָפּ די מאַשינען ווי צווויי דאַמען שטעלן אָפּ די הינטעלעך זאָלן זיך באַשמעקן, און זיי נעמען אויספרעגן וואָס עס טוט זיך אין יעדנס וועלט, פון וועלכע ער איז מיט פיל שעהן צוריק אַרויס. די פאַרשלאָפענע פאַסא־זשירן נעמן רייבן די אויגן צו זען, ווו, ביי וועלכן באַרג, מען קען נישט דורכפאָרן, און די איראָקישע מויד, וואָס זיצט צוזאַמען מיט דער בלאָנדער פון אייראָפּאישע עלטערן, וואָס זיצן נישט ווייט פון מיר, ריידן מיר איין, אַז די יונגע שפּראַך, יידיש, איז נאָר פאַר „אַלטע לייט".

— און וואָס וואָלסטו געטאָן, ווען דו פאַרליבסט זיך אין אַ שיינעם הויכן יונג וואָס רעדט נאָך יידיש און ער וויל דווקא אַז דו זאָלסט אויך ריידן זיין שפּראַך, פון זיינע „אַלטע לייט", וועלכע האָט געשאַפן דעם ציוניזם און ארץ־ישראל?

זי בלייבט אַ ווייל פאַרטראַכט, זי זוכט ווערטער אין איר אָרעמען ענגליש און:

— נו, אויב אַזוי, איז עפעס אַנדערש. אַז איך וואָלט אים ליב געהאַט... ערגעץ־וווּ אויבן, אויף אַ הויכן פונקט, וווּ די לופט איז קיל, און נאָקעטע בערג קוקן צו אונדז אַרויף פונעם טאָל. קריגט מען איבערצוכאַפן און צו טאָן מענטשלעכע באַדערפענישן. דערנאָך נעמט דער אויטאָבוס לויפן באַרג אַראָפּ און זיך פּלאָנטערן צווישן שפּיציקע בערג.

אַ ייד מיט אַ ברוין פּנים און מאַזאָליעדיקע הענט, וועלכער האָט גע־לעבט דריי צענדליק יאָר אין בראַזיליע, דערציילט מיר פאַרוואָס ער האָט זיך געשיידט פון זיין ווייב און געלאָזט זיך „פאַרשלעפּן" פון זיינע קינדער אַזש קיין אילת. ער קלאָגט, אַז זיין גלעזער־פאָך, וואָס ער האָט אַ מאָל געלערנט אין פּוילן, איז אין אילת נישט צו גוט, אָבער זיינע אייניקלעך זיינען, דערפאַר, מחיהדיקע.

דער שאָפער, אַ יונג מיט אַ געזונט פנים און נאָך פעסטערע הענט, נעמט קירעווען און נאָכלויפן אַ זיג־זאַגיקן שאָסיי, וואָס כאַפּט זיך אַן ביים אייגענעם עק. דער שאָסיי נעמט זיך איינוויקלען און אויפוויקלען ווי אַ שלאַנג.

די בערג זיינען איצט אַזעלכע שפּיציקע, מיט לאַנגע נעזער און פון מעש־קאָליר; זיי שלעפּן מיט זיך פאַרשידענע אָפּגרונטן און נעמען, דאַכט זיך, אויף אַן אמת פאַרשטעלן דעם וועג, כדי דער אויטאָבוס וואָס האָט שוין דורכגעשפּאַנט 250 קילאָמעטער, זאָל ווייטער נישט גיין...

אַ מילכיקער נעפּל איבער בערג. עס קומען פון ערגעץ אַן בוימעלעך: אַן אַרמיי פון יונגע בוימער אויף אַ שפּאַציר; אַפילו פאַלמען־בוימער גייען מיט. דאָס אַלץ ביי אַ קיבוץ, ווו מען זעט געזונטע יונגעלייט און מיידלעך, וועלכע האָבן זיך פאַרפעסטיקט אין דער מיטן פון דער פּראַכט־פולער וויסטענישּ.

עס באַווייזן זיך שלמה המלכס קופּער־מינען, און בוימעלעך טוען נעמען דעם אויטאָבוס פאַר די הענט און פירן אים צו דער פּאָרט־שטאָט אילת.

אילת — אַ פאַרכישופטע פּאָרט־שטאָט

נייע הייזער, נייע טראָטוּאָרן, נייע געשעפטן און נייע מענטשן. דער ים־סוף צופוסנס, און פון אַלע זייטן ליגן אָנגעוואָרפן קאַרבירטע בערג, וואָס מאַכן דעם איינדרוק ווי גרויסע הענער מיט זייערע קאַמען איינגעטונקען אין מעש און אין גאָלד, וועלכע לייכטן און בלענדן מיט אַלערליי כישופן אין וואָסער־שפּיגל און פון אַ ברענענדיקער זון.

עגיפּטן ליגט דאָ נישט ווייט אונטער די קאַרבירטע בערג. די יידן, וועלן זיי זענען אַרויס פון מצרים פון איבער יענער זייט בערג, האָבן, לויט דער געשיכטע־לעגענדע, געמוזט דורכגיין דעם ים, און פון אילת דורכן נגב ביז ירושלים. אַזוי דער ערשטער גרויסער נס, וועלכער ציט זיך טויזנטער יאָרן דורך יידישער געשיכטע אין ארץ־ישראל און אין גלות מיט נאָך איין נס: די סיני־אַקציע אין 1956, וועלן די מאָדערנע יידישע אַרמיי האָט צוריק דעראָוערט אילת, און פריי געמאַכט דעם פאַרקער פאַר שיפן פון דער יידישער מדינה צו די לענדער פון אַזיע און אַפריקע, ווי עס פלעגט אַ מאָל זיין אין די צייטן, וועלן עס האָט געקיניגט דער קלוגער מלך שלמה. ווי אַזוי, אָבער, די סאָוודיע־אַראָביע

מלוכה, וועלכע מען קען זען פון דאַנען, און די ירדן־מלוכה מיט איר פֿאָרט־שטאָט אַקאַבאַ, וועלכע מען קען ממש אָנטאַפּן מיט דער האַנט, האָבן זיך דאָ צוגעשטעלט, איז שוין אַ שטיקל געשיכטע פון אימפּעריאַלע הערשאַפטן פון טערקיי און ענגלאַנד. די ענגלענדער, וועלכע האָבן בלויז געקריגן אַ מאַנדאַט איבער פּאַלעסטינע, האָבן דאָ געהאַט זייער מיליטעריש באַזע און נישט געמיינט פון דאַנען אַזוי שנעל אַרויסצוגיין...

איך מייד אויס די האָטעלן. איך נעם אַ צימער מיט עסן, ביי אַ נייגעקומענער פאַמיליע, פּוילישע יידן. דער מאַן, אַ קליין מענטשעלע אין די פערציקער, אַן אַ האָר אויפן קאָפּ, אַרבעט ביי בוי־אַרבעט, און זיין שיינע פרוי פירט די ווירטשאַפט, קוקט נאָך זייערע צוויי בלאָנדע קינדער און באַדינט די געסט, וועַן זי קריגט זיי אַריין.

מיין באַלעבאָס קלאָגט, אַז אילת וועט אַ שטאָט פון אַראַבישע יידן, אַז די היץ איז דאָ אומדערטרעגלעך, אַז עס וועט נישט זיין מיט וועמען התונה צו מאַכן זייער טאָכטער, וועלכע וואָקסט אונטער. אַ חוץ דעם: — מיר זיינען מיד, אַדורכגעמאַכט רוסלאַנד און דייטשע לאַגערן — מיר קענען נישט שווער אַרבעטן. די פּקידים (באַאַמטע) און אַנדערע פּירערס, נעמען גרויסע געהאַלטן און טוען גאָרנישט — אַזוי רעדט ער און זיין וויבל העלפט אים צו. זי וויל דורכאויס לעבן אין תל־אביב...

שטאָט־איינוווינער וויסן צו דערציילן, אַז אילת פאַרמאָגט שוין איבער פינף טויזנט איינוווינער (בלויז 800 מענטשן אין 1957), פון וועלכע עס זיינען 70 פּראָצענט פון די אַראַבישע לענדער.

מען אַרבעט ביים פּאָרט, ביי בוי־אַרבעט, אין דערבייאיקע קופּערמינען, ביים גראַניט פּוצן, פיש־אינדוסטריע, אַן אָנהויב פון דימענטן־אינדוסטרי, ביי קענדלען, ביים באַדינען אין האָטעלן און ביי האַנטווערקערייַ און האַנדל. עס זיינען אויך דאָ פּאַרטיי־סניפּים (בראַנטשעס) מיט פּאַרטיי־טוערס און פּאַרשידענע מאַכערס אָדער לופט־מענטשן. אויב מען זאָל קענען פּאַרליכטערן מיט וואַסער און אַריינברענגען מער קולטור און פּאַרווייַלונג, וועט די שטאָט וואַקסן און איינפירן מער אינדוסטרי, וויל אין נייע באַקוועמע הייזער מיט קאָנטראָלירטער לופט, נייע שולעס און כמעט ווי נישט קיין שטייערן, וועט זיך אייראָפּעאישע יידן אויך גלוסטן דאָ צו לעבן, כאָטש דאָ איז הייס. וויל בייטאָג שטעלט מען סייווי אָפּ אַרבעט און האַנדל.

*

דערווייל, בשעת איך לייען די קעפּ פון „מעריב" און „ידיעות אחרונות" צייטונגען, וועלכע זענען פּאַרפלויגן פון תל־אביב, און איך באַטראַכט

די נייע שיינע הייזער און טראטוארן, וועלכע פירן ארויף און אראפ, נעמט ביסלעכווייז אראפנידערן דער שבת, און דער הימל איז איינס־צווויי אנגעטאן טונקל־בלאָ, און די ליכטער פון אלע זייטן נעמען רייצן און בלענדן מיט אור־אלטן און נייעם כישוף. מען נעמט גלויבן, אז מען געפינט זיך ערגעץ אויף א פלאץ פון א וועלט־אנהויב; טאקע פון דאנען מוז איך ציען דעם פאדעם פון מיינע אור־עלטערן און זוכן די צעבראכענע לוחות מיט צען געבאט. וועלכע מוזן דאָ ליגן נישט ווייט אין דעם מדבר ארום...

א לבנה שפאצירט שוין אויך שבתדיק איבער אילת גאנס. די פענסטער זיינען אפן און זיי שיקן ארויס אלע וועלט לשונות צו דער גאס. די בערג ווערן אינגאנצן פארטונקלט און שלאפן אין. מען הערט א פייף פון א שיף, און א לאכעריי פון א מיידל. א גראבע פרוי שפאצירט מיט א פיצעלע הינטעלע, און אויף טייל באלקאנען גייט אן א געזאנג אדער א שפילעריי פון גראמאפאן־פליטן. עס ברענען שבת־ליכט און מען הערט שטימען, וועלכע אמפערן זיך ביים קארטן־שפיל. גיין פון ישיבות אדער פון בית־מדרש זע איך נישט. ווייזט אויס, אז פרומע יידן זיינען נאָך נישט דער־גאנגען ביז אילת...

אן אויטאבוס ברענגט טוריסטן צום האטעל „דבורה" און זיי שפאנען ארויס שלעפעריקע. די שטערן קומען ארויס אויסגעפוצטע און בלישטשענ־דיקע און די עטלעכע אפענע קאפענען סערווירן קאלטע געטראנקען אין דרויסן. אבער די דיזענגאף־אטמאספערע פונעם אייראפאיישן קאפע־מענטש נעמט זיך דערווייל נישט אן ביים ים־סוף; כאטש די נאטור ארום אילת פארמאגט טויזנטער מער רייצן ווי תל־אביב.

א שבת־טאג אין אילת

שבת, 18 נאוועמבער.

א מיידלע ווייניט אין מיטן דער נאכט און שרייט „אמה". דערנאך הויבט זי אן שרייען „מאמא", אבער איר מוטער מאכט זיך אלץ נישט וויסנדיק. עס נעמט בילן א הונט און וויל דורכאויס איבערשרייען דאס מיידלע. א מאן שטעלט האסטיקע טריט; ער קומט פון קארטן־שפיל, אדער פון א גלעיבטע...

פינף־דרייסיק באגינען, שפיר איך ווי די היץ שפאנט שוין, באצייטנס, ארויף אין מיין צימער. פונעם צווייטן צימער, ווו עס ליגט דאס פארפאלק, מיינע באלעבאטים, הערט מען דעם מאן כראפען. זייערע קינדער אין

צווייטן צימער שלאָפן געשמאַק. פון די שכנים אויבן און קעגנאיבער, הערט מען נישט קיין פּיפּס. ווי איך נעם אַרויסשטעלן אַ פּוס אין דרויסן, טרעף איך באַלד אַ זון אַ צעקאָכטע: זי לויפט אַרום, אַדער שיקט אַרויס אירע שטראַלן, און אַלץ בריט און נעמט ברענען אונטער די הענט.

ביים וואַסער איז שוין לעבעדיק. די בודקעס מיט פּאָסט־קאַרטלעך, קאַלטע געטראַנקען און מיט שקעלעטן פון געטרוקנטע פיש זיינען שוין אַריין אין אַ שבתדיקן האַנדל. עטלעכע טוריסטן און קיבוצניקעס זיינען דאָ מונטערע; מען וויזט אַפילו אַן אַז אָט דערנעבן געפינט זיך אַ קליינער קיבוץ. נישט מען זעט מענטשן און נישט מען זעט דאָרט קי...

אַלע לויפן צום ברעג ים און מען זיצט איין אין שיפלעך, וואָס האָבן אַ דנאָ פון גלאָז און דורכן גלאָז זעט מען, וואָס עס טוט זיך אונטן, אויפן ברעג פונעם ים. די וועלט אונטן, איז כמעט אַזוי פאַנטאַסטיש און אפשר מער, ווי די וועלט אויף דער יבשה.

מען זעט בערג, טאָלן און פאַרשידענע געוויקסן; מיט אַ צולאָג פון פיש, קאָלירטע פישעלעך, און פאַרשידענע שלאַנגען. אָבער די באַרימטע וואָסער־פרוי זעט מען נישט...

פאַלאַצן, געביידעס, טונעלן, גאַסן און דורכגענג; דאָס האָבן פיש־אַרכיטעקטן אויסגעבויט פון אַזאַ מין מאַטעריאַל, וואָס פיש קריגן אין וואָסער, און איז נישט פון ציגל און וואַפּנע. זייערע ווינונגען און נעסטן זיינען באמת ווונדערלעך!

וואָלט דאָס לעבן אין וואַסער און אונטערן וואַסער, געקאָנט זיין אַן אידיליע. מען זעט, אַז דאָרווינס טעאָריע פון „סורווייוו אַף דהי פיטעסט״ (קאַמף פאַר עקזיסטענץ), איז דאָ שטאַרקער ווי די אָבסערוואַציע פון פּרינץ קראָפּאָטקין פון קאָאָפּעראַציע; די גרויסע פיש שלינגען פשוט איין, אַן אַ ברכה, די קליינע שוואַכע פישלעך — אָט ווי אונטערן מאָנאָפּאָל־קאַפּי־טאַליזם!...

*

עס איז אויך דאָ אַ בית־הכנסת פון אייראָפּעאישע יידן, און באַ־זונדער פאַר מיטל־מזרח יידן. אין אילת זעט מען אויך עטלעכע יידן מיט יאַרמלקעס. אפשר וועלן זיי פאַרלייגן אַ ישיבה אין דער הייסער שטאָט און לערנען תורה מיט התמדה?

שבת נאָכן טשאָלנט טוען אייראָפּעאישע און אַראַבישע יידן רוען און אילת נעמט אינשלאָפן. מען רעדט ווידער אַ מאָל וועגן תל־אביב און מען איז אַלץ נישט דעצידירט, צי מען בלייבט ווונען אין דער שטאָט.

אַוונט־צייט זעט מען דעם עולם שפּאַצירן. דער קלוב, אויסגעבויט

פון אַמעריקאַנער יוניאָנס, איז פול מיט יונגעלייט פון די אַראַבישע לענדער. זיי טומלען און וואַרפן אָן אַ ביסל שמוץ. זיי זיינען נאָך אַ ביסעלע אָן האַלטונג. זיי טוען, אין פיל הינזיכטן, דערמאָנען די נעגערס אין אַמעריקע, וועלכע מען דאַרף נאָך פיל דערציען צו לעבן אין מלוכהשע נייע הייזער און זיך האַלטן מיטווירדע אין קלובן...

זונטיק, 19 נאָוועמבער.

אילת איז אפשר די אינציקע שטאָט אין דער וועלט, וואָס כאַפּט זיך אויף אָנהויב וואָך, שטיל און פֿאַרשלאָפן: אָן אויטאָבוסן און אָן לאָסט־וועגענער — אַזוי ווי אַ וואָך פון אַרבעט ,וואָלט קיינמאָל נישט געקומען...

מען זעט אַ ביסל בוי־אַרבעטער, וואָס קריכן אויבן, האַלב־נאַקעט; קינדער גייען אין שולע און עטלעכע קראָמען וואָס עפענען די טירן. דער יידישער פֿאַרט איז מיט ווינציק אַקטיוויטעט. דער ירדן־פֿאַרט, ווי אַ קאָנ־קורענט־געשעפט אַ טיר נעבן אַ טיר, איז אינגאַנצן אַראַביש פֿאַרשלאָפן.

אַ יונגערמאַן שטייט נעבן זיין פאָטאָגראַף־קרעמל און דערציילט, אַז ער קומט פון רומעניע, און אַז רומענישע לערערס דאַרפן דאָ קערן די גאַסן פאַר 8 פונט אַ טאָג, ווייל קיין אַנדער אַרבעט קריגן זיי דערווייל נישט. ער האָט דאָ געמיינט צו טאָן ביזנעס, אָבער מען קומט זיך נישט פאָטאָ־גראַפירן. און, אויב מען קען נישט טאָן פּריוואַטע ביזנעס, ווייל אין אילת איז נישטאָ געניג פאַבריקן, דאַרף מען דערווייל נישט קיין חתונה־פאָטאָגראַ־פיעס, גיט ער אַ זאָג:

— אמת, אין רומעניע איז דאָ קאָמוניזם און מען קען אויך נישט טאָן פּריוואַטע ביזנעס, אָבער אַזוי שלעכט ווי מען מיינט, איז נישט דאָרטן — גיט ער צו.

גיב איך נאָך אַ בליק איבער דער רייצנדיק־פֿאַרכאַפּנדיקער פֿאַנאָראַמע פון אילת, וואָס שטעלט איצט נייע טריט ביים וויידערגעבורט פון דער יידישער מדינה, און איך באַטראַכט די יונגינקע ביימעלעך אין זאַמד, וואָס פירן אַ שווערן קאַמף מיט דער גליענדיקער זון, ווייל זי לאָזט זיי נישט אויפהייבן דעם קאָפּ. וען די ביימעלעך וועלן האָבן פונוואַנען צו ציען יניקה, וועט די הייס־גליענדיקע שטאָט ווערן אָפּגעקילט און שאָטנס פון ביימער וועלן דעם ים און די בערג אַרום איינוויגן אין מער שיינקייט און אינדוסטריעלער שטאַרקייט. אילת וועט זיכער צוציען מער אייראָפּעישע יידן, וואָס וועלן דער שטאָט געבן אַ קולטור אויסזען פון תל־אביב, חיפה און ירושלים.

שבת־שטילקייט אין שדרות רוטשילד

שבת 25 נאָוועמבער:

אין די לעצטע עטלעכע טעג זיינען אַנגעקומען רעגנס און קעלטן אין תל־אביב. די הייזער זיינען דאָ אָן צענטראַלער באַהייצונג; אָדער ביי אַ שטינקענדיק נאַפט־אייוועלע, אָדער ביי אַן אַן עלעקטריש־דראָטן פייערל בלייבט זיך צו וואַרעמען; די פּלייצע און פיס בליבן אייזקאַלט...

איך האַלט טאַקע פון שבת־רו, אָבער וווּ אָפּצוזען אַ שבת־עסן, האָב איך נישט. אָן אַ ווייב, אָן אַ היים אָדער געלט צו לעבן אין אַ גוטן האָטעל, איז טאַקע שבת אַ פּראָבלעם צו קריגן עסן, אין גבעתיים אָדער רמת־גן.

אַ טאַקסי פירט מיך און אַנדערע פּאַסאַזשירן ביז יהודה הלוי און אַלענבי־גאַס. דאָ איז מער רירעוודיק פון שטאָט־מענטשן און טאַקסי־שאָפערן; און דאָ קריגט מען כאָטש אַ גלאָז טיי און נעכטיקע פּלעצל, וואָס אַ פּאַרפּאָלק טוט דערלאַנגען, בשעת זיי רייבן צווישן זיך פּוילישׁ...

דער האַנדל און הו־האַ איז פּאַרפּלויגן, דער טומל איז נישטאָ — דער סמבטיון רועט! עס איז גאָרנישט צום גלויבן, אַז האַנדלס־מענטשן, נערוון־מענטשן און געלט־מענטשן, זאָלן זיך קענען באַהערשן, און אונטער־וואַרפן זיך אונטער שבת־געזעץ, אָדער שבת־כישוף, אין דעם צענטער פון תל־אביב.

אין שדרות ראָטשילד זיצן בלויז עטלעכע עלטערע, כמעט ווי אָפּגע־לאָזענע טיפּן; זיי זיצן אַזוי שטיל ווי עס שווייגן די ביימלעך מיט „ברייטע קאָפּעלושן", און די העכערע צעדער־ביימער, און דער מאָנומענט אין מיטן בולוואַר, פּאַר די בויער פון תל־אביב, פון 1909 ביז 1949, מיט זייערע נעמען, און אַ בילד פון אַרבעט און בוי, מיט אַ פּסוק פון ירמיהו: „אבנך וניבנית בתולת ישראל".

דער הימל איז היינט מילכיק־באַוואַרקע קאָליר, מיט וואָלקנס, וואָס קריכן פּאַמעלעך איבער דער שטאָט. אַ ווייסע קאַץ טוליעט זיך נאָכן טשאָלנט עסן צו אַ וואָנט. בלויז די רעקלאַמעס פון רייזע־ביוראָען, בענק און פּאַר־זיכערונג־געזעלשאַפטן, ריידן מיט וואָכעדיקע רייד, און די שילדן פון דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן און פּאַרשידענע דרייקפּ אַגענטן, זאָגן נישט אויס וווהין זייערע באַלעבאָטים פּאַרבאַהאַלטן זיך שבת.

די געביידע וווּ מ׳האָט אין חודש מאַי 1948, אינעווייניק פּראָקלאַמירט ישראל אַלס מלוכה, איז אויך שבת געשלאָסן. שבת איז שטאַרקער ווי אַ יידישע מלוכה!

אַ ביסל ווייטער, וווּ עס פּאַלט אַריין די הערצל־גאַס, איז שוין אין

שדרות־ראָטשילד אַ ביסל היימישער. דאָ זיצן מער עלטערע און יינגערע יידן, און דאָ הערט מען ווי אַ יונגערמאַן דערציילט אין אַ געשמאַקן יידיש, ווי ער קאָכט פאַר זיך מיטאָג, און פאַר איין מענטש האָט ער „איבערן האַלדז" (ער ווייזט אָן מיט דער האַנט ביז דער נאָז...), און אַ צווייטער ייד דערציילט פאַר זיבעציק־יאָריקע אויף אַ צווייטער באַנק: ווער עס האָט צעבראָכן אַ פוס, וועמענס אויגן זיינען גראָד גוט, ווער עס שטייט בעסער אויף די פיס, אָדער, וועמען מ׳דאַרף צולייגן באַנקעס צו „רעמאַטעס" אאַ״וו.

אָן אַלטער, שיין אויסזעענדיקער ייד, מיט אַ שטריימל און אָנגעטאָן אַ זיידענע קאַפאָטע, פירט אַ יינגעלע ביי דער האַנט, וועלכער איז אויך אָנגעטאָן מיט אַ קאַפאָטע און מיט אַ גאַרטל. פון דער צווייטער זייט גאַס, גייט אָן עלטערער ייד איינגעוויקלט אין שמאַטעסס און פירט מיט זיך זיין עלנט... עלטערע וויבער קוקן אַראָפּ פון באַלקאָנען, און פון אַ פענצטער שאָלט אַרויס דזשאַז־מוזיק. אַ שוואַרצע צעשראָקענע קאַץ, קען זיך נישט דעציידירן אין וואָסער הויף אַריינצולויפן, און אָט שטייט שוין נעבן איר אַ וויס־געלער הונט פול מיט רציחה.

אַ יונגערמאַן זאָגט צו מיר מיט אַ מין מעלאַנכאָליש־ער שטימע:

— אַזוי גייט עס ווען מען איז אַליין — און גייט אָפּ. אַ פלאַקאָט אויף „פאַריזער" סלופּע־רעקלאַמעס דערציילט, אַז דער אַקטיאָר יוסף בולאָוו שפּילט יידיש אין „זינגער פון זיין טרויער", און די לופט אַרום איז מיט אַ נאָגנדיקער בענקשאַפט — וואָס נאָר אַ יידישער וואַנדערער טוט דערשפּירן אין אַ שבת־נאָכמיטאָג.

*

אין גרויסן בית הכנסת אויף אַלענבי, דרשנט אַ נידעריקער פעטלע־כער רב פאַר פופצן אויסגעמאַטערטע יידן, די סדרה פון דער וואָך, און אונטן, אין ענגן קלויז, זיינען פאַרזאַמלט עטלעכע צענדליק זייער צע־קנייטשטע מענער, וואָס כאַפּן זיך צו צו מנחה, און ווילן וואָס שנעלער אַרויסבאַגלייטן דעם שבת, און אַריינשלעפּן אַ וואָך פון זאָרגן און פראַצע; גאָרנישט ווי ביי פרצן אין זיין „גאָלדענע קייט".

דער הימל קומט אַרויס אָנגעטאָן רויט און טונקל־בלאָ. ווער אויבן עס שטעלט צו די אַלע קליידער, איז שווער צו פאַרשטיין. עס באַווייזן זיך דריי שטערן, און די טאַקסיס לויפן שוין צעקאָכטע; זיי ווילן אַריינכאַפּן די לעצטע פאַסאַזשירן, איידער עס קומען אַרויס די אויטאָבוסן, וואָס פירן פאַר ביליקער...

עס עפענען זיך קיאָסקן פון טרונקעכץ און נאַשוואַרג. די אייגנטימער טראָגן פנימער, ווי זיי וואָלטן אַ גאָנצן טאָג שבת זיך געקריגט מיט זייערע

ווייבער... יאָטן מיט יאַרמלקעס אויף די קעפּ קוקן אַריין אין אַ פּענצטער וואָס רייצט זיי מיט קאָלירטע צוקערלעך און שאָקאָלאַד, און ביי דער קאָפּע „נוגה" ביי רחוב פּינסקער, האָבן זיך פיל מענער באַזעצט ביי דער טע־ראַסע, און יונגען שטייען ביי די ראָגעס.

דער קינאָ „מוגרבי" וויל אַריינשלעפּן מיט אַ בילד „תותחי נברון" („די הארמאַטן פון נאַוואַראָן"), און די גרינע, רויטע און בלאָע רעקלאַמע־פייערן נעמען רייצן ווי אין פּאַריז.

מען שרייט אויס און מען פּאַרקויפט לאָטעריע־צעטלעך, און די הענד־לער פון באַניעקערן, ווילן אויך מאַכן אַ לעבן. יונגע יידן פון אַראַבישע לענדער פילן אָן די גאַס.

*

אויף דיזענגאָף־גאַס איז שוין די וואָך אין פולן טראַסק!

אויב דער שבתדיקער טאָג האָט נישט צוגעלאָזט; אויב מען איז געווען מיד פון נעכטן ביז פּאַרטאָג קאָרטן־שפּילן; איז מען איצט פריש און אויסגעורעט. מען וויל אָנקוקן היימישע יידן, ווייל מ׳האָט שוין געזאָגט די „הבדלה", געשמעקט צו בשמים — מען מוז זיך אַרומכאַפּן מיט פּאַריז־לאָנדאָן־ניי־יאָרק — מיט דער דיזענגאָף־וועלט!

גרופּעס, פאַמיליעס, פריינט, לאַנדסלייט און איינצלנע: מען זיצט אינעווייניק אין די גרויסע און קלענערע קאַפּענען, און אין דרויסן. מען קוקט צו, מען האָט הנאה פון דער דעפּילאַדע אויף יידישע טראָטוארן; פון יידישע פרויען־ און מענער־פּנימער, וועלכע האָבן באַווייזן איינצוהאַלטן שטיקער פרייד און לעבן; כאָטש מ׳האָט געזען טויט, פאַראָמען און מאַרד איבער אייגענע, צו להכעיס דער גוויישער מערדער־וועלט — טוט פאַלק ישראל אויפסניי לעבן!

פיל שיינקייט, ראַפינירטקייט, געשמאַק, האַלטונג און אינטעליגענץ: אַ געמיש פון פאַרשידענע איראָפּעישע שפּראָכן און קולטורן פון אייראָפּע — דיזענגאָף־גאַס פאַרמאָגט אַלע סאָרטן פון די יידן, וועלכע האָבן געלעבט און געלערנט ביי גויים...

די שויפענצטער פון צירונג, קליידער, קונסט־זאַכן און עסנווארג, שטייען נישט אָפּ פון די שויפענצטער אין וועלט־שטעט. דאָ ליגט אייגן־ארטיקייט און יידישער חן — דאָ איז פאַראַן אַ גרויסע לוסט און ליבע צום לעבן!

ככר־דיזענגאָף איז פול מיט יוגנטלעכע פון 12 ביז 18 יאָר. מיידלעך אין קאָלירטע סוועטערס און הויזן, און יאָטן אין קאָלירטע סוועטערס, און אויך די זעלבע הויזן. דאָ, אין דעם סקווער, זעט שוין באַלד אויס ווי מיט

חברה „טיען עידזשערס" פון אַמעריקע. דאָ זיינען די מערהייט יינגלעך און מיידלעך פון די אַראַבישע לענדער. מען זעט, אַז זיי זיינען שוין די מערהייט אין ארץ־ישראל.

מען רעדט דאָ עברית און אַראַביש. דער עברית פון די אַראַבישע יידן, קלינגט אויך ווי אַראַביש (סוף כל סוף איז העברעיש איינע פון די פיל סעמיטישע שפראַכן פונעם אַמאָליקן מיטעלן מזרח. די נביאים האָבן עס געמאַכט לשון־קודש. היינט ווערט עס באַנייט און איבערגעאַרבעט אויף אַ וואַכעדיקער שפראַך...).

וווּ ס׳דאָ אַראַבער איז דאָ פאַלאַפעל. ככר־דיזענגאָף איז פול מיט די פאַלאַפעל־עסערס! אַ שטיק רויער טייג, אַנגעפילט מיט קרויט, שאַרפע געמאָלענע אַרבעס, אַ שטיקל פּאָמידאָר, און עפּעס אַ באַגיסעלע, און יונג און אַלט שלינגט, און עסט אַריין דעם אַראַבישן מאַכל פאַר 15 פּיאַסטער אַ פּאָרציע, אין מיטן גאַס. יונגעלייט מיט יאַרמלקעס, און פאַרפוצטע מענער; זיי זיינען מכבד זייערע וויבער און געליבטע מיט אַ פּאָרציע פאַלאַפעל — מען ווערט אַ פּרימיטיוו פאָלק!

יפו — געווען אַמאָל אַ שטאָט פאַר זיך

זונטיק 26 נאָוועמבער:

מיטן אויטאָבוס נומער 7, פון קרן־קימת גאַס, לענגאויס דעם וואָסער און רחוב הירקון, זעט מען פיל שיינע האָטעלן; אָבער עס קומען באַלד אַן שמאָלע שמוציקע גאַסן, און מען פאַרשטייט, אַז מען איז שוין אַנגעקומען קיין יפו...

היינט איז יפו אַ טייל פון תל־אביב. ביידע שטעט צוזאַמען ציילן אַרום 400 טויזנט אינווינער. תל־אביב האָט אַריינגעקריגן 160 טויזנט אימיגראַנטן און יפו — 70 טויזנט. תל־אביב איז דער צענטער פון טוריסטיק, קולטור, קונסט און פאַרגעניגנס און איז כמעט ווי אַ נייע שטאָט. יפו פאַרמאָגט נישט די אַלע קולטור־פלעצער; אָבער זי ציט איר יחוס פון קעניג שלמה און פון העלענישע און ראָמאַנישע צייטן, און פאַרמאָגט אפשר פיל מער פון לייכט־אינדוסטרי, ווי עס פאַרמאָגט די שטאָט תל־אביב.

מען זעט דאָ פיל אַראַבישע איבערבלייבענישן און צעבראָכענע הייזער. פיל מעטשעטן זיינען אויך האַלב חרוב. גאַסן מיט גראָשנדיקע

קרעמלעך, און גאַסן מיט שיינע, מאָדערנע הייזער, אָבער מען פאַרגעסט נישט אַרויסצוהענגען וועש — ווייל יפו איז אין וואַש־ביזנעס...

געסלעך פון אַלטוואַרג־האַנדל און פיל האַנטווערקער־פאַבריקלעך. פיל שיך־האַנדל און שיך־ווארשטאַטן, ווי עס וואָלט געווען אַ שטאָט פון שוסטעריי, צו באַקליידן אַלע שכנישע באַרוועסע אַראָבער...

מוזיק־קרעמלעך מיט בלויז אַראַבישע פליטן, און בולוואַרן מיט ביי־מער און גאָר הויכע מאָיסטעטישע פאַלמען־ביימער. יונגע מיידלעך פון אַראַבישע לענדער שפּאַצירן אַרום פאַרפוצטע „טייל מיט אַ געזנגלע פון נישט אַרנטלעכקייט), און ווייבלעך פירן זייערע קינדערלעך מיט זיסקייט.

אַ פאַטאָגראַפיסט באַרימט זיך אין פענצטער מיט אַ פאַטאָגראַפיע פון אַ בר־מצוה־בחור, וואָס זעט אויס ווי אַ ווילעך יונג, און יונגע מיידלעך האַנדלען איין געקאָכטע קוקורידזע, און גרעסערע מיידן קלעפּן צו יונגען מיט שטאַרקע פּנימער.

שדרות ירושלים איז באַזעצט פון מיטליאָריקע צעקנייטשטע טיפּן, אָבער די בענק־געביידעס זיינען ניי, מאָדערן, שיין און לופטיק — שוין באַלד שענער ווי די בענק אין תל־אביב.

יונגען מיט וואָנסעלעך, מיט קאָלירטע העמדער און מיט בייזע בליקן; טייל מיט באַקן־בערד און מיט אָפּגעברענטע פּנימער, אָן ווייכ־קייט און אָן אַ ברעקל אינטעליגענץ אין אויסזען; זען גאָרנישט אויס ווי יידן, צו וועלכע איך בין געווינט.

די בולוואַרן זיינען שטאַרק באַלויכטן און פול מיט לעבן; בלויז די אַלטע גאַסן מיט שטיינער־הייזער און שימל־נעסטן מאַכן אַ שווערן איינדרוק. מען דערקענט, אַז דאָ האָבן געווינט פיל אַראַבער.

האַרעוואָניע, פאַבריקאַציע און שווייסיקע פּנימער, די שוסטערס, שניידערס און שלאָסערס רירן דאָ מיט די הענט; די דרוק־מאַשינען לויפן; די יונגע יידישע בחורים פון די אַראַבישע לענדער לערנען זיך די פאַכן — מען אַנטלויפט נישט פון אַרבעט, ווי אין תל־אביב...

*

אין אינפאַרמאַציע־צענטער נעמט מיך אויף אַ יונגערמאן פון כמיעל־ניק, אַ נייגעקומענער. ער גיט איבער וועגן דער צאָל איינוווינער און נייגעקומענע. מען אַרבעט ביי בוי־אַרבעט, שאָסיי־אַרבעט, ביי סטאָלערייַ און ביי מעכאַניש פאַכן, ווי ביי שוסטעריי און שניידעריי. פיל יידן האָבן איבערגענומען געשעפטן פון די אַנטלאָפענע אַראַבער, אָבער נישט געווּסט וויאַזוי אַנצוגיין מיט זיי — זאָגט ער. אין יפו זיינען דאָ ביז

צען פֿאַרשידענע קירכעס, וועלכע וועלן אויסגעהאַלטן פון אויסלאַנד. די רוסישע צערקווע אין יפֿו, באַזיצן פיל ערד־שטחים און הייזער. אין יפֿו לעבן אויך ביז פינף טויזנט אַראַבער, אַ מערהייט עלטערע מענטשן וואָס זיינען נישט אַנטלאָפֿן. זיי האָבן געשעפֿטן, אַרבעטן פֿאַר זיך, אָדער ביי יידן, און לעבן אויך פון שטיצע.

און וואָס דערציילט אַ שטעפֿער פון רומעניע?

אַכט אָוונט נעמט ער זיך אין זיין פּראַנטאָוע געוועלבל צו דער אַרבעט. ער בויגט די קאַנטן פון כאַלעווקעס; קלאַפּט צו מיט אַ העמערל, און גרייט צו דער מאַשין. פּרעג איך אים ווען ער מאַכט נאַכט, ענטפֿערט ער: — בייטאָג איז מען אַ ביסל געשלאָפֿן; די אַרבעטער זיינען אָוועק, מוז איך איצט זיך נעמען אַ ביסל צו דער אַרבעט.

ער קלאָגט זיך, אַז פון שטעפֿעריי קען מען אין ישראל נישט מאַכן קיין לעבן. זיין שוואָגער, אַ גוטער שניידער, אַרבעט מיט דער וויב „גאַטס־שטונדן", ביי אַרבעט וואָס ער נעמט אַרויס פון געשעפֿטן, פֿאַר־דינט ער נישט שלעכט.

וויל איך דערגיין וועגן דער „מאַנמאַרטער"־געגנט אין יפֿו, וואָס מען רעדט אַזויפיל אין תל־אביב; דערציילט ער, אַז פרייטיק און שבת ביינאַכט, קומען פיל רייכע און טוריסטן צו די קאַפֿעען און קאַבאַרעטן ביים וואַסער, און פֿאַר 15—20 פונט אַ פּערזאָן, קאָן מען עסן, און זען ווי אַ פרוי שיילט פון זיך די קליידער:

— מען קען דאָ, אין יפֿו, לייכט „אונטערכאַפֿן" — ווינקט ער צו מיר מיט אַן אויג — איר זעט דאָך, היינט בין איך שוין גראָ און עס פעלן ציין; אָבער אַ מאָל, אַי — אַ מאָל...

דער אויסגעאַרבעטער 50־יאָריקער, גוטמוטיקער יד, וואָס איז 13 יאָר אין לאַנד, און רעדט נישט קיין שלעכן עברית און אַ גוטן יידיש, איז גראָד יאָ צופֿרידן צו לעבן אין אַן אייגענער מדינה.

איך באַטראַכט עטלעכע פֿאַרמאַכטע און אָפּענע „מזרח"־רעסטאָראַ־נען ביים ים, ווו מען שפּירט שימל און זשאַוועך. עס זיצן אַ ביסל צע־קנייטשטע מענער און געפֿאַרבטע עלטערע פרויען פון אַמעריקע, אַזעלכע אויסגעביזנעוועטע און פֿאַרפּעצטע, שמאַלציקע טיפּן, אָן אַ פונק שיינקייט אין זיך; זיי זיצן ביי דרויסנדיקע טישלעך און רייסן שטיקער פלייש מיט די הענט, ווי זיי וואָלטן שוין פיל, פיל יאָרן נישט אָנגעזעען אַ פּיצל פלייש פֿאַר די אויגן...

דער ים שטורעמט און שיקט כסדר די כוואַליעס איינעמען יפֿו, אָבער אַ וואָגט דערלאָזט נישט. די מעטשעטן, טורעמלעך און געשיכטע

פון אַלטע צייטן, ווערן איבערגעדעקט מיט אַ געדיכטער נאַכט־פינצטערניש.

איך לאָז מיין לאַנדסמאַן רייַדן...

מאָנטיק 27 נאָוועמבער:

צו לאַנדסלייט, ווען אַפילו זיי זיינען נישט הונדערט פּראָצענט פונעם זעלבן חדר, שיטה אָדער פּאַרטיי־ריכטונג, פילט מען פּאָרט אַ שוואַכקייט, בפרט צו אַזעלכן וועמען מען געדענקט גוט פון דער היים און מען האָט גוט געקענט זייַן פאַמיליע. אַזאַ איינער איז כ. י., וועלכער איז שוין אין ישראל פּיין איינגעאָרדנט מיט ווייב און קינדער.

צוערשט באַטראַכט איך דעם זאַב זשאַבאָטינסקי־מוזיי אין קעלער און דערנאָך מיין לאַנדסמאַן, וועלכער זיצט אויבן, אויפן דריטן שטאָק, אין דער רעדאַקציע „באַפרייאונג" (אָדער „פרייהייט", נישט וויכטיק צו געבן דעם אמתן העברעישן נאָמען), וואָס מאַכט נישט קיין בעסערן איינדרוק, ווי עפּעס אַ יידישע צייטונג אין גלות... מיין לאַנדסמאַן, וועמען איך האָב נישט געזען זינט 1948 אין פּאַריז, זעט אויס אינטעליגענט, פּאָרשעריש און אַ ביסעלע דורכגעטריבן; ער איז העפּלעך, זייער מאַניר־לעך, אָבער מיט וואַרעמקייט (אינטערעסאַנט, לייענענדיק אַן אַרטיקל אין „טאָג מאָרגן־זשורנאַל", וווּ בן־גוריון שרייבט יעדן זונטיק וועגן ישראל־פראָגן (צי ער שרייבט יידיש, אָדער מען זעצט איבער פון העברעיש — וויסן איך נישט), האָב איך צו בן־גריונען געשריבן אַ בריוו און אים אָנגעווויזן, אַז ער גייט אַ ביסעלע צו וויט מיט אָנרופן די רעוויזיאָניסטן „פאַשיסטן". ער פאַרגעסט אויך, אַז די רעוויזיאָניסטן האָבן אַ גרויסן חלק אין דער ישראל־באַפרייאונג. ניין, בן־גוריון וועט נישט ענטפערן אַ בריוו וועגן די רעוויזיאָניסטן; זיין סעקרעטאַר האָט בלויז געדאַנקט. דעם בריוו האָב איך אָפּגעדרוקט אין „טאָג מאָרגן־זשורנאַל").

*

היינט, זיצנדיק אין קאַפע „ראָוואַל" אויף דיזענגאָף, זיצט אַ יונגער־מאַן מיט כ., וועלכער איז שוין פון זיבעטן דור אין ארץ־ישראל, און ער רעדט יידיש, ווי ער וואָלט איצט געקומען פון ווילנע. ער שטאָמט פון אַ משפּחה ריוולין, פון מאה שערים אין ירושלים. כ. באַמערקט שפּאַסיק:

— מיר, אין גלות, פלעגן וואַרפן אין די פושקעס אייך אויפצוהאַלטן. דער בלאָנדער ייד שמייכלט צו. איך האָב נישט געוואָלט גיין ווייטער

און זאָגן, אַז מיר, אין גלות, וואַרפן נאָך אַלץ אין די פושקעס, כדי אים, כ., אויך טיילווייז אויפצוהאַלטן...

דער יונגערמאַן טרעט אָפּ און עס בלייבן צוויי לאַנדסלייט, נעמט איינער ריידן:

— איך בין אַ שלעכטער פון דער נאַטור; איך וויל, אַז דו זאָלסט מיך פאַרשטיין, און נישט האָבן קיין שלעכטע מיינונג וועגן מיר. די גויים אין דער גימנאַזיע האָבן אויסגעשמירט מיין מויל מיט חזיר. איך האָב זיך געדאַרפט מאַטערן בשעת איך בין געקומען קיין ישראל. איך זיך אין דער רעדאַקציע, אָבער איך טו נישט די אַרבעט וואָס איך וואָלט געוואָלט טאָן...

דערנאָך קומט ער צו צום „טשוואָק":

— צי דענקסטו נישט, אַז אַן אָסטראָווער האָט געדאַרפט רעדאַקטירן דעם „יזכור־בוך" פון שטעטל? ביי מיר איז עס געגאַנגען אין פרעס־טיזש: דו, אַלס שרייבער, דאַרפסט עס פאַרשטיין (איך דאַרף פאַרשטיין אַ סך זאָכן, און פאַרשטיי נישט...)' — איך האָב פיל פאַלקלאָר וועגן אָסטראָווע, און נישט געגעבן...

אָט, אומגעפער אַזוי, האָט געראַטן דער אינטעליגענטער כ. י., וועל־כער האָט געענדיקט אַ גימנאַזיע אין שטעטל; קען שפראַכן און זעצט איבער ביכער פון שפאַניש, רוסיש, פויליש און פון עברית, און שרייבט אין זיין פאַרטיי־צייטונג, וועגן קינאָ, ביכער און וועגן קונסט־זאָכן. ער זאָגט אַזוי וועגן זיין צייטונג:

— די צייטונג טויג נישט, וויל די וויכטשאַפט טויג נישט...

אַריינגיין אין דער דיסקוסיע וואָס דער לאַנדסמאַן האָט געהאַט מיט דעם פירער פון דער לאַנדסמאַנשאַפט אין ישראל, אריה מאַרגאָליס, אַן איבערגעגעבענער ציוניסט און טוער פאַר די לאַנדסלייט פיל יאָרן, קען איך נישט. אָבער, וועג עס איז געקומען צו אַ „יזכור־בוך" האָט כ. י. נישט געהאַנדלט ווי אַ געטרייער לאַנדסמאַן. מיר האָבן נאָך עטלעכע אַזעלכע מיט פרעטענסיעס...

*

די פּיעסע פון אָסיפּ דימאָוו „דער זינגער פון זיין טרויער", איז גוט אָנגעשריבן און פיין געשפּילט געוואָרן אין יידיש פון יוסף בולאָוו אין ישראל. די מעשה וויאַזוי אַ דינסטמיידל ליבט זיך איין אין איר באַלעבאָס' זונדל, אַ קאַרטנשפּילער; וויאַזוי דער שטאָטישער קונצנמאַכער און שפּילער, אַ טרויעריקער פאַרשוין, ליבט זיך אין איר; פאַרשידענע פּער־סאָנאָזשן פונעם שטעטל — דאָס אַלץ איז גוט צוזאַמענגעשטעלט און ריין,

מיט טאַקט געשפילט. די קיך־סצענע מיט דעם קרומען פענצטערל, איז מייסטערהאַפט.

מען זעט אין טעאַטער פיל עולים און אויך תושבים, ותיקים. די וואָס קענען נישט גענוג העברעיש, מוזן דערווייל אָנקומען צו יידיש. די וואָס האָבן נישט דערווייל קיין הוימיש און אַזוי פאָלקסטימלעך לעבן אויף דער בינע, וואָס זאָל צוריקברענגען זייער יוגנט־לעבן פון דער אַלטער היים, מוזן אויך זען יידיש טעאַטער און שעפּן פאַרגעניגן פון דער יידישער פאָלקס־שפּראַך. אַפילו קלוגע, פייגינפילנדיקע סאַברעס פון איראָפּעישע עלטערן, אויב מען האָט זיי נישט צופיל פאַרסמט קעגן גלות און יידיש; אויב זיי וועלן ריכטיק וועלן קענען דאָס יידישע לעבן מיט הונדערטער יאָרן שאַפן, פון וואָס זיי דער ציוניזם איז אַ המשך, וועלן מוזן סוף כל סוף אָנקומען צו יידיש. עס וועט אפשר אינגיכן קומען די צייט, וען אַלע פון אייראָפּע וועלן זיך מוזן פאַרפּאַנצערן מיט יידיש לשון קעגן דער מערהייט אַראַבישע יידן, וואָס קענען, חלילה, אַראָפּשלעפּן ארץ־ישראל צו זייער פיל נידעריקער מדרגה פון לעבן און אָפּגעשטאַנענקייט. דעמאָלט וועט יידיש וועלן דיזערייטיד שפּראַך אין דער מדינה, ווי איר קומט; און יידישע שרייבער וועלן קריגן אַ סטאַטוס און עס וועט הייבן יידיש אין דער גאַנצער יידישער וועלט!

דערווייל אָבער, וען מען זעט בלויז ענגלישע, פראַנצויזישע און דייטשישע ביכער אין די שויפענצטער פון ביכער־געשעפטן טוט ווי און עס פאַרדריסט.

ב י ת ה ע ת ו נ א י ם, דאָס זשורנאַליסטן־הויז אויפן נאָמען פון נחום סאָקאָלאָוו, איז די נייע, שיינע צייטונגס־געביידע. די ישראלדיקע צייטונגס־לייט האָבן געשמאַק, דער בופעט מיט די אַלע פלעשער וויין קאָן אויך צוציען (בפרט אַזעלכע וואָס משקה טוט זיי אינספּירירן...).

היינט קומט דאָ פאָר אַן אויסשטעלונג פון פאָטאָגראַפישער קונסט, און צוזישן די עקספּאָנאַטן זיינען באמת פאַראַן שיינע און אָריגינעלע זאַכן פון יידישן לעבן אין ישראל. דער יאַט פון מאה שערים מיט אַ סיגאַרעטל, און ווי אַ יאַט איז משתין ביי אַ וואַנט, זיינען באמת אָריגינעל.

*

מ ו ז י א ו ן ת ל־א ב י ב. דער קליינער נייער מוזיי איז אויסגעשטעלט מיט בילדער פון חיים גליקסבערג און פיל „פלעקן־בילדער" און „שפּיץ־בילדער" פון איינעם י. פעלד. ווער עס האָט אַ חוש און האָט ליב זיגזאַגן, קנייטשן און קנעטעכץ פון ברוין, גאָלד־קאָליר, דער קאָן עס דאָ געפינען...

די באַזוכער זיינען צענדליקער עלטערע און מיטליאַריקע מענטשן, נאָך מיטאָג זיינען זיי, שיין פאַרפוצט און אויסגערוט. מען הערט ריידן פיל דייטש, פויליש, יידיש און אויך עבֿרית. דאָס זיינען מענטשן פון מיטלקלאַס, אָדער וואָס לעבן פון עפּעס אַן איינ־קונפט; זיי זיינען אַ מערהייט מיט אינטעליגענטע פּנימער און פיינע מאָנירן, אָבער אַרבעטן און פּראָדוצירן — טוען אַנדערע.

*

בית טשערניכובסקי. די געבֿיידע אויפן נאָמען פון שאול טשערניכאָווסקי איז אויך ניי און שיין. דאָ קומט פאָר אַן אויסשטעלונג פון ענגלישע ביכער און זשורנאַלן און מען זעט אַ וועלט מיט שיינקייט און פאַרנעם פון געשיכטע, דראַמע און נאָוועלן. די ענגלענדער האָבן פאַרפלאָנצט אַ רייכע ליטעראַטור און קולטור. זייער אימפּעריע האָבן זיי כמעט ווי פאַרלוירן, אָבער זייער קולטור־איינפלוס וועט אַזוי שנעל נישט פאַרשווינדן — בפֿרט זייער שעקספּיר!

די רחוב הקיריה איז באמת אַ גאַס מיט פיינע קולטור־טעמפּלען. דאָ וואָלט אויך זיך אַריינגעפּאַסט אַ טעמפּל פאַר דער יידישער ליטעראַטור.

אַ מיניאַטור־אוניווערזיטעט אין רמת־גן

דינסטיק 28 אָקטאָבער:

אינמיטן פעלד, צווישן בני־ברק און רמת־גן, האָט מען אַוועקגע־שטעלט קליינע געביידעלעך פאַר „דאַרמיטאָריס" און שטובן פאַר כעמישע אינסטרומענטן און פאַר אָנדערע וויסנשאַפטן. מען האָט אַראָפ־געבראַכט 750 סטודענטן מיט יאַרמלקעס און מיט בערדלעך. מען פאָרשט, מען לערנט און מען האָלט לעקציעס. די 60 סטודענטן פון אַמעריקע, איראָפּע און פון אַפריקע, זיצן אויך אין דער קליינער ביבליאָטעק און ליגן אויפן גראָז.

איך באַטראַכט די רייע צימערן צוגעטיילט פאַר דריי סטודענטן, און איך נעם איבערקוקן די ספרים און ביכער, אין די ענגע ביבליאָטעק־צימערן. מען זעט דאָ אַ ביסל מדרש, הלכה, דרשה און משנה. די סטודענטן מיט פאות און אָן פאות, און באַחנטע מיידלעך, שרייבן אַרויס פּיצלעך און ברעקלעך, פון טעקסט־ביכער איבער כעמיע און פיזיק, נישט פון גמרא.

מען טרעפט דאָ ביכער אין כמעט אַלע שפּראַכן, אָבער די שפּראַך

פון טויזנט יאָר יידישקייט; די צווייטע נאַציאָנאַלע שפּראַך, מאַמע־לשון, יידיש, איז דאָ נישטאָ. שוין, די פרומע בחורים און מיידלעך, דאַרפן עס נישט מער.

איך עס אין דער קאַפּעטאַריע פּאַר אַ פונט־פופציק, אַ נישט צופיל געשמאַק עסן, און איך קען זיך נישט אָפּווונדערן, ווייַזוי די אַמעריקאַנער יידן, וועלכע זיינען ווי אַלע אַמעריקאַנער, פאַרליבט אין גרויס, גרעסער — דאָס גרעסטע; זאָלן אויסבויען אַ פּיצינקע אוניווערזיטעט פּאַר פרומע לייט.

און, באַטראַכטנדיק די פּנימער פון די סטודענטן און סטודענטקעס, איז עפּעס נישט אַהין און נישט אַהער. נישט זיי זענען אויס ווי אמתע ישיבה־בחורים און בית־יעקב־מיידלעך, און נישט זיי זענען אויס ווי שטודירנדיקע יוגנט...

*

נאָך אַ מאָל אין בני ברק: יינגלעך מיט פּאות אַרונטערגעוויקלט אונטער די אויערן און אפילו אַרונטערגעשפּילטע אונטער דער יאַרמלקע ווי צעפּס. די בחורימלעך מוזן פיל צייט פאַרשוועכטן אויף צו קולטיווירן און אָפּהיטן די לאַנגע פּאות; עס ווערט ביי זיי אַ שפּילעכל און שייַנקייט־צאַפּ ווי ביי מיידלעך... מען עסט פאַלאַפּעל אינמיטן גאַס. תימנער און מאַראָקאַנער יונגען טראָגן דאָ בערעטן און אַלע עסן פאַלאַפּעל; די רש"י־גאַס באַווייזט זיך מיט פיל יידן וואָס טראָגן שוואַרצע בערד, שוואַרצע קאַפּאָטעס און ווייסע זאָקן איבער די הויזן־נאָגאָווקעס. די קליינע בעל־שם־טוב־גאַס באַווייזט זיך מיט אַראַנזשן־ביימער, און רחוב סעדיה גאון ליגט אַ שטילע, צניעותדיקע און וואַרט אויף פרומע געסט.

רחוב חזון איש פאַרמאָגט שיינע נייַע געביידעס און זינגעוודיקע קינדער; דאָ זיינען די שפּייז־געשעפטן שיין און ריין; נישט ווי אויף רש"י גאַס, ווו קופקע־יידענעס טאָפּן אויס די ברויטן אין די שפּייז־קרעמלעך...

קליינע מיידלעך פאַרקויפן מיר אַ חנוכה־בילעט וואָס גייט אויף פרומע דערציאונג; אַ שילד הייסט מיך קויפן, אָדער באַשטעלן אַ מאָדערן שייטל מיט לאָקן; און אַ יייד מיט אַ גרויסער רויטער באָרד, לויפט שנעל דורך אויף אַ מאָטאָציקל, ווי אַ געניטער ציקליסט.

אַרום 6 פאַרנאַכט ווערט גאָר „ביזי". יידענעס גייען אייַנקויפן און כאָפּן דערווייל אַריין אַ פּאַלאַפּעל אין ירושלים־גאַס, ביי אַ מאָן מיט אַ יאַרמלקע (די יאַרמלקע איז אַ סימן פון כשרות...).

אין דער תלמוד־תורה „תפארת ציון", געגרינדעט פון חזון איש,

שאַקלען זיך פיל יונגע בחורימלעך איבער גמרות זיי מאַכן געוואַלדן, ווי עס וואָלט זיי, חלילה, עפּעס וויי געטאָן. אַ דיקער ייד מיט אַ געלער באָרד דרייט זיך אַרום ווי אַ „פּאַרמאַן" (אויפזעער); נישט ער לערנט און נישט ער דאַוונט. ער זאָל זען עס זאָל זיך נישט דערטראָגן אַזאַ עיפוש פון בית שימוש, און עס זאָלן נישט ליגן קופּעס מיסט אומעטום, דאָס נישט.

תימנער יידן אין ראש העין

דאָנערשטיק, 30 נאָוועמבער:

נישט ווייט פון פּתח תקוה, אין אַ געוועזענעם מיליטעריש לאַגער, וווינען יידן פון תימן. דאָ זעט מען טויזנטער תימנער מיט זייער אַרט לעבן, מנהגים און טראַדיציעס; דאָ זעט מען פיל אַרעמקייט און שמוץ ווי ביי די אַראַבער.

די שול איז אין אַ באַראַק. עס זיצן צענדליקער מיידלעך אין אַ קלאַס. די לערערקעס זיינען הויפּטזעכלעך אייראָפּעישע פרויען. בשעת איך בליק אַריין אין די אָפענע טירן, שטעלן זיך אַלע קינדער אויף די פיסלעך; זיי מיינען, אַז איך בין עפּעס אַ הויכער באַאַמטער, אַדער אַ חשובער גאַסט פון אויסלאַנד — פאַר וועלכן מען האָט זיי טרענירט אויפצושטיין...

די אַרעמע שפּייז־קרעמלעך מיט פליישן אינדרויסן, אויף וועלכע עס זיינען אָנגעזעצט פיל פליגן, איז שרעקלעך צו זען. די שפּייז־קרעמלעך קאָנקורירן שטאַרק מיט די צווויי גרעסערע שפּייז־געשעפטן, וואָס די הסתדרות האָט דאָ געעפנט (אַדער, טאַקע פאַרקערט...). די האָנטווערקער־קרעמלעך זיינען אויך אַרעמע. זיי האָבן צייט, זיי יאָגן זיך נישט, און די זון שיינט אַזוי מחיהדיק.

אין אַ שטיבל אַדער קלויז, זיצן עטלעכע עלטערע תימנער איבער אַ בלאַט גמרא און חומש. צווישן זיי זיינען אויך דאָ יונגע מענער, וועמען עס גייט אויך נישט אַן דער האַנדל און אַרבעט אַרום. זיי זיינען פריינטלעך און זינגען אויס זייער „שלום", וועז זיי זעען אַ גאַסט. אַפילו קליינע מיידלעך זיינען פריינטלעך און שמייכלען צו ס. און צו מיר. זיי ווילן איך זאָל זיי פאָטאָגראַפירן, וועז זיי דערשראַפן ביי מיר אַ קאַמעראַ.

אַ יונגער תימער מיט אַ פּעט פּנים, שוואַרצער באָרד און פּעסטע הענט, פאַרקלאַגט זיך פאַר אונדז, אַז ער קריגט נישט גענוג שטיצע פון

די צדקה־אַנשטאַלטן; ער האָט אַ סך קינדער און זיין ווייב האָלט ביים געבוירן נאָך איינס. ער ווייל אַז מיר זאָלן פאַר אים אינטערוועניר...

*

אויך נייע הייזער און גערטנדלעך אַרום, אין ראש העין. פיל פונעם יונגן דור קליידן זיך איראָפעיש, און זעען אויס פיל ריינער ווי זייערע טאַטעס און מאמעס. פיל יונגע תימנער אַרבעטן אין פּתח תקוה. יונגע מאָמעס פירן שוין זייערע קינדער אין קינדער־וועגעלעך, און זיי ווילן מען זאָל זען ווי שטאָלץ זיי זיינען מיט זייערע קינדער און מיט די וועגע־לעך...

יונגע מיידלעך מיט שיינע פיגורן האָבן אויפגעכאַפּט די אידעע פון טראָגן ענג־געפּאַסטע קאָלירטע סוועטערס, וואָס מאַכן אַרויססטאַרטשען די בריסטן, און די יונגעלייט וואָס מישן זיך מיט די אשכנזים, וואַרפן אַוועק די טראַדיציעס פון דער היים. פאַר דעם עלטערן דור תימנער איז דאָס נישט לייכט צו באַנעמען.

קיבוץ גבעת השלשה: דער קיבוץ איז נישט ווייט פון פּתח תקוה. אַזוי ווי איך בין דאָ מיט מיין לאַנדסמאַן סטריקאָוו, ביי וועמען איך ווויין, ווייל ער מיר ווייזן אַ קיבוץ פון זיין פּאַרטיי אחדות־העבודה. ער נעמט זיינעם אַ קרוב, אַ פעסט־אויסזעענדיקן יונג, וועלכער האָט אַדורכגע־מאַכט אוישוויץ, ער זאָל אונדז אַרומפירן (אין דעם קיבוץ לעבט דער יידישער דיכטער אברהם לעוו); דער נייגעקומענער לעבט דאָ אין קיבוץ.

מיר זעען די איינריכטונגען, ווירטשאַפט און ווויינונגען. זיי האָבן דאָ מאַראַנצן און ווייטרויבן; דער קיבוץ, וואָס ציילט 500 נפשות, איז גאָרנישט קיין אַרעמער. אַלץ איז דאָ ריין און שיין. יעדעס פּאַרפּאַלק האָט אַ ווויינונג, פונקט ווי אין אַלע בעסערע קיבוצים. די קינדער שלאָפן באַזונדער. דאָס עסן איז ווי אין אַלע קיבוצים: געהאַקט פליישׁ, עוף, זופּ, גרינסן און עפּל. די מיטליאָריקע און יינגערע קיבוצניקעס זען אויס געזונט און זיינען פאַרנומען מיט אַרבעט, און רוען אין שטילקייט. די יוגנט זעט דאָ אויס אַ ביסעלע דאַרפיש, ווי אין אַלע קיבוצים. מען ברענגט אַהערצו פילמען; מען הערט אַ מאָל אַ רעפעראַט און מען האָט אַ שענקל מיט העברעישע ביכער ווי אין אַלע קיבוץ־הייזער. צופיל צייט און געדולד פאַר קולטור האָבן זיי נישט.

אַבאָ גאָרדין דערציילט...

פרייטיק 1 דעצעמבער:

ביים שרייבער מ. געלבאַרט אין הויז האָט זיך איינגעפירט פרייטיק־צונאַכט־צוזאַמענטרעפן.

היינט טרעף איך ביי אים אַ לינקן ייִד פון פּוילן, צ., וועלכער האָלט זיך פאַר אַ קאָמוניסט, אָבער נישט פאַר אַ כרושטשאָוויסט. ער האָלט שטאַרק פון קאַרל מאַרקסן און פון קלאַסן־קאַמף. דער אַלטער אבאָ ג., אַ רבס אַ זון (זיין פאָטער איז עטלעכע יאָר געווען רב ביי אונדז אין אָסטראָוע. א. ג. האָלט זיך פאַר אַ שטיק לאַנדסמאַן...), האָט פיל דורכגעמאַכט אין צאַרישן רוסלאַנד און ער האָט געלעבט צענדליקער יאָרן אין אַמעריקע; טרייַ בלייבנדיק, אויף זיין שטייגער, די אַנאַרכיסטישע פּרינציפּן האָט ער געשריבן פיל ביכער וועגן יידישער עטיק און וועגן ערעאַנגל פאַר פרייהייט. ער הערט אויס ווי דער מאַרקסיסט רעדט וועגן קלאַסן־קאַמף, גיט ער זיין אינטערפּרעטאַציע:

— די מעאָריע פון קלאַסן־קאַמף איז אַ פאַלשע; עס איז נישט מער ווי אַ קריגעריי צווישן מאַן און וויַיב — אַ מערהייט צייט לעבט מען בשלום (נישט ביי יעדן פאַרפאַלק...). מען זאָל זיי נישט אַנרייצן, וואָלטן זיי געלעבט מער אין האַרמאָניע.

פון גמרא לערנען האָלט ר׳ אבא:

— עס שאַרפט דעם מוח — זאָגט ער (עס זיינען דאָ געוואָג גמראַקעפּ בטלנים!).

דערנאָך פאָרן מיר מיט אַ טאַקסי צו אים אין שטוב אויף רש״י־גאַס, אין רמת־גן. איך זע, אַז דער אַלטער האָט אַ גאַנץ שיינע ווויינונג, און נישט שלעכט מעבלירט ביי אים אין שטוב איז נישט קיין אומאַר־דענונג.

אַז מיר האָבן שוין אָפּגערעדט וועגן אָסטראָוע און וועגן פאַרשידענע שרייבער אין אַמעריקע, נעמט ער מיט מיר שפּילן שאַך, און געווינט עטלעכע פאַרטיעס. דערפאַר פאַרגיטיקט ער מיר מיט אַ פּעקל פון זיינע ביכער און דערציילט וועגן עמאָ גאָלדמאַן, דער באַרימטער אַנאַרכיסטקע, אָט וואָס:

— אַ פאַרלעגער האָט איר געהייסן אַנשרייבן איר לעבנס־געשיכטע, האָט זי געשריבן „ליווינג מאַי לייף" (געלעבט מיין לעבן), און זי האָט אָפּן געשריבן וועגן אירע סעקס־איבערלעבונגען: ווו, מיט וועמען, און

וויאַזוי זי איז געשלאָפן מיט די מענער, וועלכע זי האָט ליב געהאַט. זי האָט, פאַרשטייט זיך, אַלץ פאַרפוצט מיט איר שטייגער רעווואָלוציע און קאַמף. זי האָט דערפאַר געקריגן 10 טויזנט דאָלאַר, אַבער דאָס בוך האָט זיך נישט פאַרקויפט...

איך געדענק, לייענענדיק אירע צוויי בענד אויטאָביאָגראַפיע, ווי די סצענעס וויאַזוי מ׳האָט זי אין רוסלאַנד, זייענדיק אַ יונג מיידל, אַריינגע־נאַרט אין אַ שענק און פאַרגוואַלדיקט. און דערנאָך אירע אַ ביסל צו ווולגאַרע סעקס־סצענעס, וואָס שאָקירן דעם לייענער. איך וואָלט זיך אַבער נישט פאַרגעשטעלט, אַז די אַנארכיסטקע עמאַ גאָלדמאַן, וועלכע האָט געהאַסט דעם קאַפּיטאַליזם אין אַמעריקע, אַז זי זאָל זיך אַזוי קענען אַראָפלאָזן און פאַרקויפן פאַר צען טויזנט דאָלאַר — איר אינטים לעבן...

חנוכה־טעג

7 דעצעמבער:

אין רמת־גן קומען פאַר קינדער־פאַרשטעלונגען אונטערן פרייַען הימל. מען שטעלט פאַר די געשיכטע מיט דעם קריגעלע אייל און דעם זיג פון ז׳י השמונאים. עס זענען געקומען פיל שול־קינדער פון דער גאַנצער געגנט אַרום, יעדע גרופּע מיט אַן אייגענער פאָן, און מיט לאַכעדיקע פּנימער. עס איז פשוט אַ מחיה צו זען ווי קינדער פון אַ געפלאָגט און פאַגראָמירט פאָלק פילן זיך פריי אין דער אייגענער מדינה, און פייערן דעם שיינעם יום־טוב פון קאַמף און זיג, חנוכה. ס׳איז באמת מקנא צו זיין די קליינע שיינעניקע סאַברעלעך!

8 דעצעמבער:

אַ קאַלטער צימער ביי יענעם. איך בין פאַרקילט און ליג אין קאַלטן צימער וווּ די זון קומט קיינמאָל נישט צו. די טעג זיינען לעצטנס רעגנדיקע; זיי קריכן אין די ביינער אַריין.

מיין באַלעבאָס קלאָפּט אונטן ביי זיי שלאָסערייַ; זיי ווייב שרייט און רעדט פאַר פייער און וואַסער, ווייל זי איז עפּעס נישט צופרידן פון איר לעבן; זייערע קינדער קלאָפּן מיט די טירן ווי די אַמעריקאַנער זשלאָבעס; אַ כמאָל, אַ סטודענט, אַ דערצויגענער אין פראַנקרייך, שלאָפּט דאָ און שרייט איבער אַלע מיט זיין גראָבער שטימע, און זיין הונט, אַ ריזיקער בולדאָג, וואָס איז אויך אַ לאָקאַטאָר ביי דער פאָמיליע ס, נעמט בילן — אַזאַ מציאה האָב איך געפאָקט פאַר 40 פונט אַ חודש...

זי האָט געזוכט אַן אַקאַדעמיקער — נאָר...

שבת ביינאַכט 10 דעצעמבער:

אייגנטלעך איז שווער צו וויסן: ווילן מענער דורכויס חתונה מאַכן באַקאַנטע זייערע, וואָס זיינען נישט אַריין אין שפּאַן פון פאַמיליע־לעבן, ווייל די מענער ווילן, אַז יענער זאָל אויך „פילן דעם טעם"? צי פרויען קאָנען נישט צוקוקן, ווי עס דרייען זיך אַרום פרייַע, זאַרגלאָזע מענער, וואָס קאָנען זיך אַן עצה געבן אַן „היימיש עסן", אַן אַ קנעפּל צו נייַען און אַ העמד פרעסן, און אַן באַדינג וועט ער וועט קראַנק ווערן — ווילן זיי נישט, אַז די „לידיקגייער" זאָלן „דעמאָראַליזירן" זייערע מענער?

אָדער: ווער האָט נישט געהערט די מעשה פון זי איז פאַרבליבן זיצן — ווייל זי האָט געזוכט אַ דאָקטער? (ביי אַלע פאַרזעסענע מיידן האָט מען אויסגעכאַפּט די דאָקטוירים. יידן פראָדוצירן אַלץ צו ווייניק דאָקטוירים...).

וואָס אַן אמת, האָט מען מיר שוין אין ישראל געזאָגט אַ שידוך. איינער אַ מפ"מניק, אַ פריינט פון מיינעם אַ קוזין אַ מפ"מניק, וועלכער לעבט אַליין אויף צרות מיט זיין ווייב, האָט מיך צוגעזאָגט צו זען זיין קרובה, וועלכע רעדט אַ „ריינעם יידיש" (וויאזוי מען ווייל פאַרנאַרן אַ יידישיסט!), און האָט אַ פאָסטן. די צרה איז אָבער, וואָס איך דאַרף צו דער פרוי אַרויפקוקן, ווייל זי איז מיט אַ קאָפּ העכער פון מיר, און זי האָלט זיך שטרענג אין רוסישן „קאָמוניזם"; נישט קיין אונטערשייד צי עס הערשט סטאַלין, כרושטשאָוו אָדער אַן אַנדערער פאַראַזיט. יאָ, זי האָט בשעת דער מלחמה אַדורכגעמאַכט רוסלאַנד, און זי ווייל דאָס זעלבע זען אין ישראל...

*

דעם שידוך גיין איך זען ביי אַ לאַנדסמאַנקע. איך געדענק דער לאַנדסמאַנקע אַלס אַ זייער שיין ווייבעלע פון מיינעם אַ שול־לערער. ער פלעגט מיך שיקן אים ברענגען זעמל מיט פוטער, און הערינג, פון זיין היים, און זיין ווייבעלע פלעגט מיר דערלאַנגען דאָס פעקעלע מיט אַ שמייכל און רעידן צו מיר פויליש — ווי איר מאַן.

אָ, די פרוי ה. האָט דורכגעמאַכט אוישוויץ און אירע יאָמער־טעג באַשריבן אין אונדזער יזכור־בוך. אירע דורכגעלעבטע טעג און חדשים זעען זיך אַן אויף איר פּנים; בפרט, אַז זי איז געבליבן אַליין, און איר מאַן און קינד זיינען מער נישטאָ...

איז וויאַזוי קאָן מען דער פרוי פון מיין געוועזענעם לערער נישט

צוליב טאָן קומען אָנקוקן אַ כלה, ווען זי, מיין שטאָטישע, ווייל דורכויס אָפּדינען דער כלה־מויד (יענע איז אַ באַמטע ביי דער רעגירונג, און זי האָט מיין לאַנדסמאַנקע געטאָן עפּעס אַ טובה — מיט וואָס, ווייס איך נישט).

קודב־כל בין איך צופרידן צו טרעפן מיין לאַנדסמאַנקע אין אַזאַ שיינער דירה אין צענטער פון תל־אביב, פיין, מיט געשמאַק איינגעאָרדנט. דערנאָך, ווען עס קומט אַריין אַ קליין־געוויקסיק, דאַר, פאַרעלטערט מיידל, מיט אַ זויער פנים, וועלכע האָט אויך דורכגעמאַכט די לאַגערן און קוים זיך דערשלאָגן צו זיין אַ „פּקידה", איז מיר באַלד געקומען אויפן געדאַנק מיין פריינט ה. ר., וועלכער איז פון איר ווּוקס, און מער מבין אויף באַמטע ווי איך... (אָפילו איר אָפּאַרטאַמענט לאָקט מיך נישט...). פאַר מיר טויג נישט קיין געריידטער שידוך.

ער זוכט נישט מער ווי אַ פּיצל ברויט — אין אַמעריקע

14 דעצעמבער:

אַ שלאַקס־רעגן, דונערן און בליצן; גבעתיים און תל־אביב זענען אויס מרה־שחורהדיק. ווען דער רעגן שטילט זיך איין פאַר איך אין אוי־טאָבוס נומער 61 קיין בני־ברק אויף אַ שעה־צוויי. איך טרעף אַלע מענער פאַרשלייערט אין מאַנטלען, אין קאַפּעלושן, בערעטן, און מיט פאַראָסאָלן אין די הענט.

אַ יונג פּוצט אַ לאַסט־אויטאָמאָביל און זינגט דערביי: „זאָג נישט קיינמאָל, אַז דו גייסט דעם לעצטן וועג", און אַן אייזעלע, איינגעשפּאַנט אין א פּיצעלע וועגעלע, שטייט געדולדיק, ווי נאָר אייזלען קענען, און וואַרט. באַלד קומט אַן אַ דיקער פעסטער מאַן און זעצט זיך אַריין אין פּיצעלע וועגעלע. עס מאַכט דעם איינדרוק ווי אַ גרויסער יונג אין אַ קינדער־וועגעלע און אַ קעצעלע זאָל שלעפּן. דער מאַן וואָלט געקאָנט דערטראָגן דאָס וועגעלע און אייזל אויף זיינע פּלייצעס...

יאָטן מיט גראָבע סוועטערס און יאַרמלקעס; די פּאות הענגען ווילד אַרונטער. אַ מאַן מיט אַ צעקנייטשט זויער פנים, פאַרט אַרום מיט אַ וועגעלע; ער קלינגט מיט אַ גלאָק און זוכט צו פאַרקויפן קעראָסין. דערווייל קומען אַן פאַרשפּעטיקטע וואַלקנדלעך. זיי גיבן אַ קוק פון בלאָען הימל וואָס עס טוט זיך אין בני־ברק, און שפּאַצירן גרופּעסווייז אַוועק: זיי קענען זיך נישט דעצידירן אַראָפּקומען קויפן א פּאָרציע פּאַלאָפּעל

אין עקיבא־גאַס, וווּ אַלע כאַפן איצט דעם מאכל, אַדער זוכן עפּעס בעסערס אין תל־אביב.

אויפן כביש זשאַבאָטינסקי גייט אַ ייד מיט פּאַרשוואַרצטע הענט. ער זעט אויס אַ געזונטער טיפּ פאַלקס־ייד. אַ בליק, אַ וואַרט, און ער גיט באַלד אַ פרעג צי איך קום פון אַמעריקע. ער האָט דאַרטן, אי לאָס־אַנדזשעלעס, זיין ווייבס אַ קוזינע, און ער וואָלט שוין, די מינוט, אַנט־לאָפן אַהינצו, ווייל די יידישע רעגירונג נעמט ביי אים „אַלץ צו"; זיי הייסן אים גיין אין באַנק נעמען גאָלט און באַצאָלן שטייערן... (ער האָט נישט געזאָגט צי מען הייסט אים נעמען זיין גאָלט צי בארגן גאָלט אויף פּראָצענט...).

ער האָט אַ שלאָסעריי מיט אַ שותף זיי האַלטן עטלעכע אַרבעטער, אַבער ער האָט שוין נישט קיין כוח, ער וואָלט אַוועק קיין אַמעריקע, ווייל:

— אויף אַ שטיקל ברויט וואָלט איך דאָך אַלץ פאַרדינט אין אַמע־ריקע, יאָ, צי ניין?! — פרעגט ער.

דערווייל, איידער ער פאָרט אַוועק פאַרדינען אויף אַ שטיקל ברויט, דערציילט ער, אַז ער האָט אַ הויז, אַ טאַכטער אַ לערערין, אַ זון אין טעכ־ניקום; דאָס אַלץ האָט ער דערוואַרבן דורך 25 יאָר, זינט ער איז אין לאַנד. וועמען ער דאַרף נישט צאָלן קיין שטייערן וואָלט אַלץ געווען גוט און פיין. וואָס האָט זיך אשכול אָנגעזעצט אויף אים?

פרייטיק 15 דעצעמבער:

דער צורר אַדאָלף אייכמאַן איז אין ישראל פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט. מען פילט גוט וועמ מען הערט די נייעס אָנקומען פון ירושלימער גערייכט. דער מאַסן־מערדער האָט געבעטן מילדערע אומשטענדן, ווייל ער איז נישט מער געווען ווי „אַ שרייפּעלע אין דער גרויסער מאַרד־מאַשין". דער חוצפּהדיק־פּחדנותדיקער דייטש טוט אַפּעלירן; ער וויל נישט לאָזן אַפּרייניקן די לופט פון ארץ־ישראל — די מערדערישע דייטשן ווילן דורכויס לעבן...

תחנה מרכזית („אַלט" תל־אביב)

25 דעצעמבער:

רחוב הגליל. אַ הויכער, דינער, פּאַלמען־בוים, מיט צעקעמטע האָר, שטייט אינמיטן גאַס ווי אַן ענגלישער פּאָליציאַנט וואָס קאָנטראָלירט די באַוועגונג.

די גאַס הייבט זיך אָן מיט אַראַבישע יידן וואָס פאַרקויפן צייטונגען, און אַראַבישע יידן שנאַרערס: זיי זיצן פלעגמאַטיש אויף דער ערד און וואַרט מ'זאָל זיי צוואַרפן אַ נדבה. זיי אַרט נישט, און זיי זיינען טויב און שטום, צום געדראַנג, קלאַפעריי און טומל אַרום. זיי קענען אייַן „מלאכה" — בעטלען!

נאָך די בלינדע און קאַליקעס מיט נאַקעטע פיס, שטייען אין ריי פאַרשידענע הענדלערס פון צוקערלעך, קראַוואַטן און „פאַרפום"; מען האַנדלט אויך מיט בלייפעדערס און צאַצקעס, און אַלץ זעט אויס ביליק, גראָ; נישט אַנגענעם פאַרן עסטעטישן חוש.

קליינע יינגלעך און עלטערע מענער פאַרנעמען זיך מיט דעם גראָשנדיקן גאַסן־האַנדל; עס זעט אויס ווי די אַלטע האָבן זייער שמוץ און טאַלאַנט צום גאַסן־האַנדל, צוזאַמען מיט די טרענירטע יונגע חברהלייט, אַריבערגעבראַכט האַק־און־פּאַק פון די אַראַבישע לענדער — די צענטראַל־סטאַנציע פון אויטאָבוסן איז ביי זיי געווארן א מין באַזאַר.

דערנאָך קומט די כניסה; אייַנגאַנג צו דער בודע־וואָקזאַל פון די אויטאָבוסן, וווּ מען פאַרקויפט בילעטן, און וווּ מען האַנדלט מיט צייטונגען, און ביליקע שונד־ביכלעך אָן טאָוולען. וועו מען שטעלט זיך אַוועק מיט דעם בילעט אין די אָפּגעצוימטע רייען, לאָזט מען ווידער נישט פאַרחלשן די פאַסאַזשירן: די צעקנייטשטע פאַרקויפערס טראָגן באַלד אונטער ניסלעך און צוקערלעך מיטצונעמען אויפן וועג.

דער פלאַץ איז אַנגעפילט מיט אויטאָבוסן. זיי גייען פונדאַנען, כמעט צו יעדן פונקט אין דער מדינה און צו דער צייט. די שאָפערן, פעסטאויסזעענדיקע חברהלייט, וועלכע זיינען חברים, שותפים צום „אגד" (עגעד) קאָאָפּעראַטיוון, זיינען פרייַנטלעך אין זייער באַגרענעצטן עברית, אין זייער פליסיקן יידיש. און אַפילו אין אַ ביסעלע ענגליש. זיי פירן די תימנער, מאַראָקאַנער, איראַקער און יידיש־יידן, צו אַלע פלעצער, דערפער און שטעט; און די קיבוצניקעס פירן זיי אַריין גלייך אין קיבוץ־לאַנד. דערביי באַדינען זיי גאַנץ פיין די קליינע קרעמערס און די פרויען און קינדער; פאַר טוריסטן האָבן די שאָפערן אויך אַ גוט וואָרט.

אויסער דעם גאַסן־האַנדל אָן אַ פאַטענט, וואָס איז האַלב־געבעטן און האַלב־געהאַנדלט, שטייען גאַנצע רייען פון בודקעס, וווּ די סוחרים דאַרפן שוין נישט שטיין אונטער אַ גליענדיקער זון. ביי די בודקעס קריגט מען צוקערלעך, געטראַנקן גרייט־אויסגעאַרבעטע, אָדער אויפן אָרט אויסגעקוועטשט פון פרוכטן, און שפילצייג פאַר קינדער. די מערהייט הענדלער זיינען אויסגעמאַטערטע אייראָפּעישע און אַראַבישע יידן.

אויף פיל פון זיי נעמט אַזש אַרום אַ רחמנות; זיי וועלן שוין פון דעם דאָזיקן האַנדל נישט ווערן קיין ראָקפעלערס...

דערנאָך קומען די עפּל־האַנדלער; יעדער מיט זיין קוויטש און זיין עברית־דיאַלעקט. די אייראָפּעישע יידן שרייען צו אַ ביסל אויף יידיש, און די אַראַבישע סוחרים כאַפּטן אונטער. נאַטירלעך, אַן פּאָליטיק, וואָלטן די גאַסן־האַנדלער, אינגעפירט עברית און יידיש ווי צוויי שפּראַכן פון דער מדינה (אפשר וואָלט אַראַביש וואָס האָט לעצטנס גאָרנישט געשאַפן פאַר יידן, געווען אויפן דריטן אָרט...).

עפּל דאַרף מען דאָ קענען פאַרקויפן! מען צאָלט נישט צוויי פונט און מער פאַר אַ קילאָ עפּל סתם אין דער וועלט אַריין. אויף צוויי פונט דאַרף אַן אַרבעטער אַרבעטן איבער אַ שעה; מוז מען זען מען זאָל נישט אַריינ־פאַקן קליינע און צוגעפּוילטע...

בפרט, וואַן פיל יידישע וויבער פלעגן אויסטאַפּן עפּל אין דער אַלטער היים; וועלן זיי דאָ נישט אויסטאַפּן און באַטראַכטן יעדן עפּל אין אַזאַ יקרות?!

אמת, אומעטום זיינען אַרויסגעשטעלט פּרייזן; אָבער, וויאַזוי קויפט עפּעס אַ יידּ, און בפרט אַ יידענע, מען זאָל עפּעס נישט אָפּדינגען פונעם פּריים? וואָסער פאַרגעניגן האָט מען בײַם אײַנבייסן אַן עפּל, ווען מען באַצאָלט דעם גענפאָדערטן פּרייז?

באַנאַנעס זיינען גראָד ביליקער ווי עפּל; אָבער דער עולם וויל אַלץ נישט קיין באַנאַנעס. באַרנעס זעט מען בכלל נישט אין דער צייט פון יאָר. פון קאַרשן און טרוסקאַווקעס רעדט מען נישט. אַפילו ניי־יאָרק פאַרמאָגט איצט נישט די זאַכן.

אַזוי ציט זיך דער עפּל־האַנדל, אַנהייבנדיק אין דער צענטראַלער סטאַנציע, ביז ווייט אַראָפּ אין שדרות הר ציון; וווּ איין הייזקע, כמעט אַ חורבה, שטייט אויף אַ בערגל און ווייל נישט אויפגעבן איר בירגער־רעכט, און אַ ביסל ווייטער זיינען שוין אויסגעבויט גאַנץ פיינע, אַפּאַרט־מענט־הייזער.

אויף שדרות הר־ציון איז אַ מין קלענערע סטאַנציע פון אויטאָבוסן, וואָס פירן נישט אין ווייטע שטעט. מען זעט דאָ אויך פיל מידע מענטשן מיט פּעק און וואַליזקעס. דער געדראַנג איז דאָ אויך גרויס, ווייל דאָ קריגט מען שוין אַ היימיש שטיקל קוכן, אַ פּאָרציע פאַלאַפּעל, זעמל און פּלעצל, קיך־זאַכן, ניסלעך און וועש. און אויב אינער האָט דאָ אַ נעסט וווּ עס ווינט זיין געליבטע, קריגט ער דאָ צו קויפן אַ בוקעט בלומען.

אַ תימנער יידּ, אַנגעטאָן אין אַ גרויסער שוואַרצער יאַרמלקע (נישט

ווי די מזרחי־יונגען מיטן גראָשן־יאַרמלקעס אויפן שפּיץ־קאָפּ, שטייט רואיק ביי זיין בודע אויף אַ בערגל און קוקט אַריין אין אַ ספר. ער שרייט נישט אויס זיין סחורה און רייסט נישט ביי די פּאָלעס; ער וואַרט, אַז דער רבונו של עולם זאָל אים צושיקן בעלנים אויף זיינע יאַרמלקעס, חומשים און רציעות. דערווייל האָט ער אויפגעהאָנגען בילדער פון אַלטע יידן מיט ווייסע בערד און שטרענגע פּנימער, וואָס ער באַצייכנט אַלס משה רבינו און די נביאים. און די גרויסע יידן קוקן נעבעך צו ווי די בלאָטע אַרום דעם קרעמל האָלט אין איין וואַקסן...

*

די גאַנצע געגנט אַרום דער תחנה המרכזית איז פול מיט האַנדל, האַנטווערקערייַ און אייזנוואַרג. אַ שטיקל געווענדזלטן הערינג, אַ זויערע אוגערקע מיט טויזנט טעמים און היימיש ברויט — וווּ נאָך קען מען קריגע אַזעלכע יידישע עסנס?

און נישט בלויז מיט האַנדל־וואַנדל וועלן דאָ אויסקומען די „אַלטע" גאַסן פון תל־אביב (וווּ אין וועלכע שטעט זיינען 50—60־יאָריקע גאַסן אַלט?); דאָ ווערט אויך אַרויסגעגעבן און געדרוקט תורה אין פּאַרם פון ספרים; און די יידישע ליטעראַטור, וואָס דער י. ל. פרץ־פאַרלאַג פון אַלעגבי־גאַס וויל פאַרשפרייטן אין גלות, און אַ ביסעלע אויך אין ישראל, גייט דאָ אויך אַרויס פון דרוק־מאַשינען — בפרט יידישע שרייבערס פון ארץ־ישראל און פון גלות, וואָס שיקן זייערע ווייבער אַרבעטן, אַדער שפּאַנען זיך אַליין אין אין פאַבריקן, אויף אַ סעזאָן־צוויי (אַזעלכע ווי איך!), טוען אויך דאָ לאָזן אָפּדרוקן זייערע ווערק.

מען אַרבעט דאָ, מען לעבט און מען פּאַרט פון דאַנען ביז די נישט ווייטע אַראַבישע גרענעצן — וועט מען דאָ אָפּקומען מיט ערנסטקייט, אַן אַ ביסעלע פאַרגעניגן?

ניין, די לאָקאַלן פאַר רייכע טוריסטן, וואָס ווילן זען וויאַזוי עס טאַנצן טאַנצן נאַקעטע פרויען, וועט מען דאָ, אין דער געגנט, נישט גע־פינען. דאָ, נישט ווייט, זיינען דאָ שטיבלעך און שולן צום דאַוונען, און די אויסגעלאַסענע פאַרוויילונגס־פלעצער פאַסן זיך דאָ נישט אַריין. בלויז איין קינאָ האָט זיך דאָ איינגעפונדעוועט אין ווינקל פון רחוב נוה שאנן (נ'וות שאַנאַן), און דער קינאָ־פלאַץ ציט עפּעס צו פיל יונגען פון די אַראַבישע לענדער, די יונגען זענען נישט אויס צו אינטעליגענט אַדער פאַרפוצט; זייערע מיידן, אויך פון אַראַבישע לענדער, טראָגן אויך נישט קיין טייערע קלייַדער און זייערע האָר זיינען נישט פאַרפומירט. די יונגען זיינען מיט צעכראַסטעטע, אָפּענע, קאָלירטע העמדער, און זייערע

לובאָוויצעס טראָגן שרייאיק־קאָלירטע הויזן, וואָס שטייגן איבער די פּראָסטע מיידן אין אַמעריקע! די שאָפערן פון טאַקסיס דערנעבן מאַכן געוואַלדן מען זאָל „איינשטייגן", און די בילדער אין דרויסן, אַמעריקאַנער און פראַנצויזישע מאַכערייקעס, שרייען אויך מען זאָל „איינשטייגן"; אָבער פיל יונגען און מיידן בלייבן שטיין ביז שפּעט אין דער נאַכט, און שטייגן נישט אין...

א שטיקל זופן־פלייש, הייסע ווורשטלעך, בפרט פאַלאַפּעל — ביז שפּעט אין דער נאַכט. פיל מילכיקע רעסטאָראַנען, אָדער ווי אין וואַרשע קאַוויאַרניעס, זיינען אויך דאָ אפן גאַנץ שפּעט; עס פעלן דאָ בלויז די בונדישע און פּועלי־ציוניסטישע גאַרקיכן...

פאַרנאַכט, נאָך דער אַרבעט, ווערט דער געדראַנג ביי דער תחנה מרכזית אַ ביסעלע שטאַרקער. מען זעט באַלעבאָטישע יידן מיט טעקעס, און פיל פאַרפוצטע יונגעלייט. די אויטאָבוסן־ליניעס זיינען שטאַרק באַלויכטן און די פאַרקויפערס פון „מעריב" (ישראלדיקע נאַכמיטאָג־צייטונג) מאַכן געוואַלדן. מען קויפט לאָטעריע־צעטלען און מען טראָגט פּעק. שיכפוצערס מאַכן אַז די שיך זאָלן גלאַנצן, און מאַמעס קויפן פאַר זייערע קינדער אייז־קרעם. פאַליציאַנטן, איראָפּעישע יידן, און פון אַראַבישע לענדער, גייען שטיל אויף די שפּיץ־פינגער, און אַ מויד פון איראַק לאָזט אַרויס אַ קוויטש, וועז איר יונג פרובירט איר אַרומנעמען. דער שמוץ און שימל וואָס זעט זיך אָן בייטאָג, ווערט ביינאַכט א ביסל פאַרדעקט, און די געסלעך מיט, אָדער אָן, שפּעטשנדיקע ביימער, נעמען קריגן אַ ביסעלע ריח (דאָ ציטערט מען נישט מען זאָל איבערפאַלן אָן אַטע פרו ווי אין איסט־ברוקלין); אַרעמע פרויען אוז מענער גרייטן שוין צו מאַכן נאַכט, און די לעצטע אויטאָבוסן נעמען פאַרשווינדן. בלויז דער הויכער דינער פאַלמען־בוים אויף רחוב הגליל, טוט איצט, נאָך קריאת שמע לייענען, אַ ביסל דרימלען; ער גרייט זיך צו זיין דער ערשטער אויף די פיס צו באַגעגענען אַ נייעם באַגינען...

1 יאַנואַר 1962.

נישט איך האָב דאָ געזען ווייניאַכט־פייערונגען, וואָס די גוויישע וועלט רופט „קריסמעס", און נישט איך זע ניי־יאָר־פייערונגען. דאָס נייע יאָר האָט שטיל, אין אַ רעגנדיקער נאַכט, זיך פאַרגנבעט און אַריינגעשלייכט פון דעכער אַראָפּ, צום באַרגיקן גבעתיים און רמת־גן. איך ליג היינט אין מיין אייז־קאַלטן צימער א צוגעקילטער, און איך טראַכט, אַז מען קען לעבן אָן גוויישע פייערונגען. אמת, עס פעלט אַ ביסל די האָפּערדיקייט און

לעבעדיקייט, וואָס פֿאַר נייַ־יאָר ברענגט אַריין אין די מער דעמאָקראַ־טישע קריסטלעכע לענדער ווי ענגלאַנד און אַמעריקע. קריסטמעס און נייַ־יאָר איז טאַקע געווארן „ביג ביזנעס", אין די אַנטוויקלטע לענדער; דער קריסטלעכער פֿאָגראָם־באַציל טוט אָבער נישט שוועבן אין דער לופט; די גאַס קריגט מער פּייערלעכקייט און ברענגט אַריין פרייד. ארץ־ישראל מיט אירע יידישע יום־טובים, דאַרף נישט דעם סאָרט פרייד, כאָטש דער לוח איז אַ יידישער און דער קאַלענדאַר מיט דער קריסטלע־כער צייט־רעכענונג איז אויך דאָ.

יידיש, ליטעראַטן־פֿאַראיין און אַנטיסעמיטיזם — אין רוסלאַנד

פּריוטיק אָוונט 5 יאַנואַר:

ביי מ. גועל. אין הויז, טרעף איך היינט אַ שרייבער כ. אַ ייד פון עטלעכע פופציק יאָר, וועלכער האָט די מלחמה־יאָרן דורכגעמאַכט און דורכגעוואָגלט אין רוסלאַנד, און זעט אויס אַ ביסל ביז און אַ געליטענער. ער איז שוין 10 יאָר אין ישראל און איז אָן אַ ווייב און נישט איינ־געאַרדנט: זיין געמיט איז עפּעס נישט מער צום שרייבן (ער האָט פריער אויך נישט פיל געשריבן).

וועגן רוסלאַנד, וואָס ער האָט מער דערפֿאָרונג פון מיר, זאָגט ער אַזוי:

— כמעט נייַנציק פּראָצענט פונעם פֿאָלק איז דורכגעפרעסן מיט אַנטי־סעמיטיזם. די סאָוויעטישע רעגירונג וואָרפט זיי אַלעמאָל צו אַ ביינדל, זיי זאָלן זיך שפּייַזן מיט אַנטיסעמיטיזם. די יידן קענען נישט ווערן אַסימילירט, ווייל די רוסן און די רעגירונג טוען זיי כסדר דערמאָנען, אַז זיי זיינען יידן.

באמת, קורץ און שאַרף כאַראַקטעריזירט כ. די יידישע לאָגע אין רוסלאַנד.

וועגן דעם יידישן ליטעראַטן־ און זשורנאַליסטן־פֿאַראיין אין ישראל האָט כ. אַזאַ מיינונג:

— ביז 110 מיטגלידער, אַלע וואָס האָבן נאָר עפּעס אָנגעשריבן, נעמט מען אַריין. די עטלעכע גרעסערע און בעסערע שרייבערס, די מער אָנגערקענטע, זיינען דערפון נישט צופֿרידן. א. מ. פ., למשל, שרייט „אַז מען מוז באַוויזן, אַז מען איז אַ שרייבער!", אָבער מען וואַרפט אים פאָר, אַז פיל האַלטן נישט פון זיין שרייבעריי. די „גרויסע" האַלטן אויך נישט

איינער פון דעם אַנדערן; יעדער וויל בלייבן אַליין, און מוז נעבעך האָבן אַנדערע, כדי זיי זאָלן שרייבן, אַז ער איז אַ גרויסער שרייבער... (כמעט ווי אין נייַ־יאָרק).

כ. טרינקט אויס די טיי, און זעצט פאָר:

— עס קיניגן פיר־פינף מענטשן. צאָן. און צים. פון די „לעצטע נייַעס" זיינען אויבן אָן. עס קומען פון 20 ביז 25 מענטשן צו אַן אַלגע־מיינער פאַרזאַמלונג — און מען קלייבט ווידער די זעלבע 4—5 מענטשן...

די איבער הונדערט גרעסערע און קלענערע פּען־מענטשן האָבן נישט ווו צו שרייבן. דער פאַראיין טוט גאָרנישט וועגן שאַפן פאַר זיי אַ פּלאַטפאָרמע (לעצטנס איז יאָ אַרויס אַן אַלמאַנאַך מיט אַ זעכציק אַנ־טיילנעמערס!); די פון דער טאָג־צייטונג און פון פאַרטייאישע צייטונגען אָרט נישט; זיי זיינען נישט שלעכט סיטואירט און באַשיצט פון דער הסתדרות.

די שוואַכע, ווידער, די אָן פּאָסטנס און אָן אַ פּלאַטפאָרמע, טוען זיך נישט אָרגאַניזירן; איינער האָט נישט קיין צוטרוי צום צווייטן, און מען רופט איינעם דעם צווייטן „גראַפאָמאַן" (כמעט דאָס זעלבע אין אַמעריקע. די שרייבערס און זשורנאַליסטן פון „טאָג" און „פאָרווערטס" וועלן זיך אַנענעמען פאַר דער מינדסטער קריוודע פאַר אַ נעגער אין אַלאַבאַמאַ, אָבער זיין יושרדיק און גאָבן אַ שטיקל פּלאַץ צו מענטשן וואָס האָבן נישט ווו צו שרייבן — דאָס נישט! די נייַגעקומענע שרייבערס וואָס אָרבעטן בייַם „לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור" האָבן נישט קיין צוטרוי איינעם צום צווייטן און רופן איינער דעם אַנדערן „גראַפאַ־מאַן". פון וועלן זיין אָרגאַניזירט, כדי אויסצוקעמפן חשיבות און פּאָזי־ציע, איז נישטאָ וואָס צו ריידן; יעדער האָפט אַליין, ערגעץ בייַ אַ שטענדער, כאָפן אַ פּיצעלע פּאָזיציע...).

— אַ פּיקציע! אַ פּיקציע! — הער איך שרייען. און כ. זעצט פאָר: — אַפילו בייַ די העברעישע שרייבערס איז אויך נישט פיל בעסער. דאָרטן הערשן אויך עטלעכע מענטשן, און אויף יידישע שרייבערס קוקן אויף זיי בכלל מיט גרינגשעצונג.

בייַ ל. י. אין בת־ים

שבת 6 יאַנואַר:

מיט אַ יאָר צוועלף צוריק האָט אַ לאַנדסמאַן, וועלכער האָט געהאַט אַ גוטן פּאָסטן אין פּוילן, געשריבן צו מיר אַזוי:

— וואָס זיצטו דאָרטן אין דער קאַפּיטאַליסטישער מדינה, ענגלאַנד? קום צוריק קיין פּוילן און העלף בויען אַ סאָציאַליסטיש פּוילן!

איך ווייס נישט, צי דער לאַנדסמאַן האָט געווווסט מיין באַציונג צו אַ סטאַלין־אַדער כרושטשאָוו־„סאָציאַליזם", וואָס פּוילן בויט; אַדער מיין געפּיל צו אַ פּוילן וואָס איז דורכגעווייקט מיט יידיש בלוט און אַש, וואָס די דייטשן האָבן פאַרגאָסן אין פּוילן און געברענט אין קרעמאַטאָריעס — צו וועלכן די מערהייט פּאָליאַקן האָט צוגעהאָלפן. אַריינגיין מיט מיין לאַנדסמאַן אין אַ דיסקוסיע האָב איך נישט געוואָלט. איך האָב אים דעמאָלט געענטפערט עטלעכע שורות:

— איך וועל נישט קומען העלפן בויען סאָציאַליזם פאַר פּאָליאַקן אין פּוילן. איך בין זיכער, אַז אויך דו וועסט מוזן פאַרלאָזן פּוילן...

דעם אמת געזאָגט, בין איך נישט געווען זיכער, צי ער וועט אַרויס פון פּוילן. עס זיינען דאָ יידן וואָס קענען לעבן אונטער פאַשיזם אַדער אונטער כאַמישן „קאָמוניזם", אַזוי לאַנג ווי מען טשעפּעט זיי נישט (די מערהייט פון נישט־יידן זיינען פון אַזאַ טייג געקנאָטן!).

האָב איך אים אויפגעזוכט און געוואָלט אַן „אינטערוויו"; איך האָב געוואָלט וויסן, וואָס אַזעלכעס עס האָט געבראַכט דערצו, אַז דער ליבקער, מיט אַ פראָלעטאַרישע פאַרגאַנגענהייט, מיט אַ רעגירונגס־פאָסטן אין אַ צייטונג, האָט געמוזט פאַרלאָזן דאָס לאַנד פון „בויענדיקן סאָציאַליזם" — און זיך באַזעצן אין ישראל (אפשר איז ער געקומען העלפן בויען דעמאָקראַטישן סאָציאַליזם אין דער יידישער מדינה? ווער קען שאַצן אַ יידישע קישקע?).

בת־ים איז אַ באַזונדער שטעטל, אַדער פאַרשטאָט פון תל־אביב ביים ים. דאָ ווווינען די נייגעקומענע פּוילישע יידן, און מיין לאַנדסמאַן האָט געקויפט אַ שיינע ווווינונג אין אַ שטילער באַלעבאַטישער גאַס. דאָ ווווינט ער מיט זיין פרוי, מיט זיין בלאָנד טעכטערל און דערווואַקסענעם בלאָנדן זון. מיין לאַנדסמאַן זעט אויס נישט פיל פאַרעלטערט: די האָר זיינען ביי אים געווואָרן שיטער און אַ ביסל גראָ; זיין שמייכל און האַלטונג קאַלט־פּריינטלעך ווי אַ מאָל. זיין פרוי אָבער זעט אויס אַ ביסעלע מיד.

צומערשט — וואָס רעדט מען צומערשט? ווי אַזוי וואַרעמט מען אַן די שטימונג און מען מאַכט מיין לאַנדסמאַן רויידן? (ער קען גראָד עטלעכע שפּראַכן: אַליין זיך אויסגעלערנט ענגליש און פראַנצויזיש, און איצט עבֿרית. פון פּויליש און יידיש איז אָפּגערעדט, דאָס זיינען זיינע שפּראַכן. רוסיש קען ער אויך!).

דורך אַ באַקאַנטן האָט ער באַקומען אַ פּאָסטן אַלס לערער אין אַ

טעכנישער שולע; ער לערנט מאַטעמאַטיק. פונוואַנען קומט צו אים מאַטעמאַטיק? אַ ביסל האָט ער געלערנט אין רוסלאַנד אויף אָוונט־קורסן און אַ ביסל לערנט ער זיך צו איצט. ביי אַ זעלטן פעיקן מענטש — שפּילט אַ ראָלע וויאַזוי?

ער גיט לעקציעס און פאַרבראַכט זיין פרייַע צייט הערנדיק אָפּערעס, וואָס ער האָט מיטגעבראַכט אויף אַ טייפרעקאָרדער; אַפילו חזנות און פאָלקסלידער זיינען אים נישט פרעמד. ל. איז געוואָרן אַ ליבהאָבער פון מוזיק.

אָלץ איז וווּיל און פיין, אָבער איך בין געקומען וועגן פראַגעס וואָס האָבן צו טאָן מיט לעבן און טויט; מיט אַ סיסטעם פון עקספלואַטאַציע און אַ סיסטעם פון סאָציאַליזם אין רוסלאַנד און אין פוילן. איך האָב אין יענע לענדער, אונטער יענע סיסטעמען נישט געלעבט — אַ סוף זאָל מיין לאָנדסמאַן נעמען ריידן!

מיר ריידן אָלץ קלייניקייטן. ער טוט בלויז באַמערקן וועגן זיין יונגן אויסזען:

— איך קען פון זיך אָלץ אַראָפּוואַרפן און נישט צולאָזן צו מיר.

און ער גיט איבער, אַז ער האָט געאַרבעט אָלס וויצע־רעדאַקטאָר פון אַ צייטונג אין קאַטאָוויץ (ער פלעגט שרייבן וועגן וווירטשאַפטלעכע פראַגן), אַ צייטונג מיט אַ טיראָזש פון 450 טויזנט עקזעמפליאָרן. ער איז געווען זייער צופרידן פון זיין אַרבעט.

— און דיינע באַלעבאָטים — זיינען זיי געווען צופרידן? האָסטו אָנגעטראָפן אַנטיסעמיטיזם מצד גרעסערע אָדער קלענערע מיטאַרבעטער אין דער צייטונג?

— איך בין אָוועק צוליב פּערזענלעכע סיבות — זאָגט ער, און בלייבט שטיל.

זיין פרוי דערלאָנגט צום טיש און מיר זיצן ביים אָוונט־ברויט; זיין חנעווידיק מיידעלע שמייכלט זיס, און זיין זון מיט „אַ מאַטעמאַטישן קאָפּ", ווי דער טאַטע באַצייכנט אים, פּרובירט אויס זיין ענגליש (יידיש קענען נישט זיינע קינדער...), נעמט ל. י. מיט איינמאָל ריידן און מיט שוים אויף די ליפּן:

— דו פרעגסט וועגן סטאָלין? ווייסטו דען וואָסער סאָטראָפ און מערדער דאָס איז געווען?!

און זיין פּאַרטיי, וואָס האָט אָלץ געפּאָלגט; און דער כיטרער פּראָסטער פויער כרושטשאָוו, וועלכער האָט טריי געדינט סטאָלינען, און היינט דערציילט ער כלומרשט „פונעם חדר"; און ווילסט וויסן וועגן די

אַנדערע דעמאָגאָגן, וואָס שטייען ביים רודער אין רוסלאַנד; און אַמעריקאַנער זשורנאַליסטן באַלעקן זיך פון דעם פויער כרושטשאָווס וויצן — עס עקלט אַזש!

איך בלייב זיצן אַ ביסעלע געפלעפט. אויף אַזויפיל אַנטוישונג און ביטערניש האָב איך פון דעם שטענדיק רואיקן, געלאַסענעם און לאָגישן ל. י. נישט דערוואַרט. איך ווייס נישט צי דאָס קומט פון זיין קאָמוניסטישער אַנטוישונג, צי אויך אַ ביסעלע פון זיין יידישקייט, פרעג איך אים וועגן אַנטיסעמיטיזם אין רוסלאַנד, און ער ענטפערט:

— די וואָס זייגען געקומען פון אייראָפּע האָבן מיטגעבראַכט אַנטיסעמיטיזם. פון דער מלחמה האָבן זיי דאָס געבראַכט. נאָציזם האָט בכלל באַווירקט סאָוויעטישע מענטשן! אין פוילן פעלט אויך נישט קיין אַנטיסעמיטיזם. אָבער מיך אינטערעסירט נישט די יידן־פראַגע; מען האָט אַנדערע שרייבערס און אינטעלעקטואַלן אויך אומגעבראַכט אין רוסלאַנד. דאָס איז מיין צוגאַנג.

— זאָג מיר — פרעג איך אים — וויאַזוי זעט אויס דער קאָלעקטיווער סיסטעם פון אַרבעט אין רוסלאַנד?

— עס אַרבעט גאַנץ שוואַך. מען וויל נישט אַרבעטן פאַרן קאָלעקטיוו.

— און ווי געפעלט דיר דאָס לעבן אין ישראל?

— ניין, איך בין נישט געווארן קיין ציוניסט. איך האָב בלויז געפונען אַ ביסל מנוחה אין ישראל. אויב עס איז מער נישט געבליבן ווי אַ ביסל מנוחה, זאָל דערווייל זיין ישראל. קאַליפאָרניע וואָלט געווען נאָך בעסער, ווייל מען קאָן דאָך נישט לעבן כסדר אין שפּאַנונג צי נאָסער וועט אַנפאַלן אויף ישראל, צי נישט. איך ווייס אָבער נישט צי איך וואָלט געקריגן אַ פּאָטסן אין אַמעריקע אַלס לערער, ווייל איך האָב נישט קיין קוויטלעך פון געענדיקטע שולעס, אויסער פון רוסישע אוניווערסיטעטן...

זיין פרוי באַשטעטיקט, אַז זי וואָלט זייער געווואָלט פאָרן קיין אַמעריקע און זאָגט אויס אַ סוד: זי האָט געקריגן אַ ירושה פון אירס אַ פעטער אין דרום־אַפריקע — אַ גרויסע ירושה! זיי האָבן איינגעקויפט טייערע חפצים, וואָס מען האָט זיי דערלויבט אַרויסצופירן פון פוילן. און איצט, אין אַ שיינער וווינונג מיט שיין מעבל, קאָנען זיי לעבן באַקוועם. אויף וויפל די ירושה האָט געווירקט זיי זאָלן פאָרלאָזן פוילן, איז שווער צו זאָגן.

*

ווען איך בין נאָכמיטאָג אַריינגעקומען צו זיי אין הויז, האָט ל. י. מיר פאָרגעשטעלט זיין פרוי מיט די ווערטער:

— אָט איז דאָס שנייידער־מיידל, וואָס דו האָסט אַ מאָל באַשריבן!
איצט, ביים אַרויסבאַגלייטן מיך, קומט צו זייער מיידעלע און זאָגט צו איר טאַטן:

— ווז האָסטו זיין בוך? אָט אין דעם בוך — ווייזט זי אַן אויף מיין „פּראָלעטאַרישע יוגנט", איז דאָ מיין טאַטע!

זיי באַגלייטן מיך צום אויטאָבוס און איך פּאָר אַהיים קיין גבעתיים אין אַ געדריקטער שטימונג.

מוז טאַקע איציק מאַנגער צוריקפאָרן?

זונטיק, 7 יאַנואַר:

דער קעלער־זאַל איז איבערפולט. מען זעט היינט אַזעלכע פּנימער, וואָס מען זעט נישט ביי אַנדערע אונטערנעמונגען אין יידישן ליטעראַטן־פּאַראיין. עס פּעלן בלויז אַ ביסל יונגע מענטשן צווישן דעם מיטליאַריקן עולם. איציק מאַנגערן פלעגט באַגייסטערן די יידישע יוגנט אין פּוילן, און ער פלעגט זיי באַגייסטערן...

דעם פּאַרזיץ פירט אַ גלאַטיק פּאַרקעמטער און פיין־פּאַרשפּיליעטער מאַן אין די מיטעלע יאָרן, וועלכער איז פון זיין ליטע געווען אַ בונדיסט און זשורנאַליסט, און אי זארץ־ישראל נאָך דער מלחמה, געווארן רעדאַק־טאָר פון דער טעגלעכער צייטונג אין יידיש, וואָס פלעגט זיך אַנגענעמען די עוולות און אויסדריקן פּראָטעסט קעגן דער מפּא"י־הערשאַפט אין ישראל, פון וועלכער פיל נייגעקומענע, גאַליטענע יידן האָבן זיך געפּילט געטראָפן. דערנאָך איז דער זעלבער רעדאַקטאָר געווארן דער אייניציקער באַלעבאַס פון דער צייטונג, וויל ער האָט עפּעס אויף אַ קונציקן אופן באַווייזן פּטור צו ווערן פון זיינע צוויי שותפים, און — פּאַרקויפט זיין יידישע „פּראָטעסט"־צייטונג צו מפּא"י. אָבער ער איז אַלץ דער טאַן־געבער.

וואָסער שייכות האָט מ. צ. מיט איציק מאַנגערן? ער האָט שוין יאָ אַ שייכות: איציק האָט זיך עפּעס געהאַט אויסגעדריקט, אַז העברעיש איז, און וועט זיין די שפּראַך אין ישראל (וואָס איז אמת!), און מ. צ. איז א „ריטער" פון יידיש, האָט ער מאַנגערן באַפאַלן, אים גערופן נעמען, און געווארפן אין רינשטאָק אַריין. פון דעם ווייסט די גאַנצע יידישע פּען־וועלט.

שטייט איצט דער זעלבער תקיף־רעדאַקטאָר און זאָגט אַזוי:

— איך קען זיין אַ בייזער. איך בין נישט קיין פילאָזאָג, איך האָלט נישט פון אַ סך זאַכן, אָבער איך זאָג: מאַנגער איז דער גרעסטער פון אַלע דורות; דער האָמער פון יידישן פּאָלק. און די באַציאונג צו אַזאַ פענאָמען? ער גייט אַרום איינזאָם אין נייַ־יאָרק! מען דאַרף פאַראייביקן דאָס יידישע פּאָלק דורך מאַנגערן! מען דאַרף אַרויסגעבן אַ פּאָפולערע אויסגאַבע! ווייל די ביכער זיינע זיינען דער מאָנומענט, וואָס יידן האָבן דערגרייכט אין דער גאַנצער געשיכטע!

מאַנגער, מיט זיין צאַרט אויסגעמאַטערט פּנים, זיצט רואיק און לאָזט אים ריידן. דער עולם אין קעלער־זאַל הייבט מיט די אַקסלען. די אַנדערע רעדנערס אויף דער טריבונע שמייכלען אַריין אין זיך, ווען זיי הערן די איך־מאַניע.

פּאַנער, דער סעקרעטאַר פונעם שרייבער־פאַראיין, אַן עלטערער מיט פלינקע באַוועגונגען, לייענט פאָר האָפערס אַ פראַגמענט וועגן מאַנגערן, און דער דיכטער א. סוצקעווער, דער רעדאַקטאָר פון דער „גאָלדענער קייט", וועלכער זעט אויס עלטער ווי זיינע 48 יאָר, מאַכט צו די אויגן און נעמט זוכן ווערטער. עס איז שווער צו וויסן, צי דאָס איז פאָזע, אָדער ער קריגט טאַקע אַזוי אַרום אינספּיראַציע: די ווערטער קומען פּאָרט אַרויס דיכטעריש, און זיינען פיין צוזאַמענגעשטעלט:

— ער דרוקט זעלטן אַ ליד, אָבער מיר מיינען, אַז ער איז דער סאַמע שעפערישסטער דיכטער. די מוזע באַפאַלט דעם דיכטער ווי אַ גזלן; דעמאָלט מוז דער פּאָעט זיך אויסקויפן מיט אַ ליד! מאַנגער האָט געפונען פּאָעזיע אין די בדחנים און אין פּורים־שפּילערס; פונקט ווי שאַגאַל מיט זיינע אַרעמקייטן פונעם שטעטל — אַזוי מאַנגער מיט זיינע אַרעמע רייכקייטן. אויב אַ דיכטער נעמט ערנסט זיין דיכטונג, איז ער באַשאַנקען מיט גאָטס גנאַד, מיט הומאָר. טערן און שמייכל נעכטיקן אין מאַנגערן. ער צינדט גאָלדענע לידער אין יעדער שויב — ווי ער זינגט אין אַ ליד וועגן צפת.

דער בלאָנדער שוישפּילער מיט אַ לענגלעך פּנים און אַ לאַכעדיקער נאָז — קורלענדער — לייענט מאַנגערס אַ באַלאַדע וועגן אַ שניידער־יונג וואָס לויפט זען אַ פּרינצעסין. און מאַנגער לייענט זיינס אַ געדרוקט ליד „שטילער אָונט טונקל גאָלד", און דערקלערט, אַז ער פּאָרט צוריק קיין אַמעריקע וועגן אַ „שליחות" — ער דאַרף פּאָרלייענען אַ יידיש ליד ביי דער „פּאָעטרי־סאָסייטי"...

*

דעם „ציגיינער" מאַנגער האָלט עפּעס אָפּ פון באַזעצן זיך אין ישׂראל.

אַמעריקע און יידיש־אַמעריקע, טוט אים ווינציק אינספּירירן, אַבער: ער פילט, אַז קעגן די אַלע פּובליציסטישע פּאַעטן וואָס שרייבן אין טאָג־צייטונגען און אייגער לויבט דעם צווייטן, איז ער טאַקע דער סאַמע לירישסטער און שפּילעוודיקסטער — אַן עכטער פּאָעט!

אַלענבי־גאַס און דער שוק הכרמל

דינסטיק 9 יאַנואַר:

די אַלענבי־גאַס מיט געדיכט־באַוואַקסענע ביימער פון ביידע זייטן, פּאַרמאָגט עפּעס פון די ווארשעווער נאַלעווקעס און פון אַ פּאַריזער בולוואַר. דאָ פּעלט נישט קיין עלעגאַנץ, רייכקייט און געשמאַק; עס פעלט אויך נישט קיין נערוון, שאַכער־מאַכער־געשעפּט, און פּראַווינצערישקייט סיי ביי די אייראָפּעישע יידן און סיי ביי די איראַקער, וועלכע האַנדלען מיט קונסט־זאַכן און טייערע חפצים.

שיינע פּנימער און שיינער גאַנג פון פרויען־פּיסלעך, און מידע יידן און יידענעס, וואָס שלעפּן קוים די פיס. פּאַרשידענע שילדן שלעפּן אין הויפּן אַריין פונקט ווי אויף די נאַלעווקעס אין וואַרשע, און די שענערע שוּפּענצטער אין פּראַנט, לאַזן נישט גיין. עס רוישט, טומלט און מען יאָגט: יידן זיינען אַ פּאָלק פון דערפּאַרענע סוחרים. מען וואָלט נאָר גע־דאַרפט אַ 10—15 מיליאָן פון אַ יידיש־פּויערישן הינטערלאַנד, כדי אַזאַ אַלענבי זאָל באמת קענען צעשפּרייטן אירע פליגל, און וויַיזן וואָס יידישער האַנדל קען אויפטאָן.

אַרויף, לינקס, איז פּאַראַן אַ שמאָלע גאַס, וואָס האָט געוומען לויפן אַנקוקן אַלענבי, איז אייגער וואָס־ווען, האָבן הענדלער געגעבן אַ שטעל אויס זייערע קראָמען און בודעס פון שטוב־זאַכן און עסנוואַרג, און די רחוב הכרמל מוז טראָגן דעם יאָך פון אַ טומלדיקן „שוק" (מאַרק) און זי לויפט נישט מער קוקן...

און וואָס געפינט זיך אַלץ נישט אויף די טישלעך אין דעם שוק? גוטע און פּאַרפוילטע עפּל, סאַלאַט און ניס און וויבערישע אונטערוועש. די קרעמלעך פון ביידע זייטן שרייען מיט הערינג, שטיקער עוף און פיס פון בהמות, אָדער נעמען רייצן מיט פּאַרשידענע ווורשטן, אַבער דער דאַרער גוטמוטיקער יונג מיט אַ פּנים פול מיט ליידן פון פּאַרשיקונגען און לאַגערן, הייבט אויף אַ פּאָר וויבערישע ראָזע מייטקעס, ציט די גומי, שמייכלט און שרייט אויס אויף זיין יידיש־עברית:

— לירה אחת — לירה אחת — אַ לירה; נישט מער ווי איין לירה!

גייען דורך יונגע ווייבלעך און מיידלעך, אַ מערהייט פון די אַראַבישע לענדער. זיי זיינען געקומען איינקויפן ביליקע עפּל, טאַנזשערינקעס און סאַלאַט, דערזעען זיי גאָר ווי דער יונג פאָכעט צו זיי איבער קעפּ מיט די מייטקעס, וואָס זיינען איינגעוויקלט אין ראָזע פּאַפּיר, פּאַר איין פונט...

זיי גיבן אַ טאַפּ, אַ שמעק, באַטראַכטן דעם פּאַרקויפער — און גייען ווייטער. עפּעס האָבן זיי נישט קיין צוטרוי צו דעם פּוילישן חברהמאן און זיין סחורה...

עס קומט צו אַ פּעטע יידענע, נישט פון די אַראַבישע יידן. זי באַטראַכט די מייטקעס; לאָזט דעם יונג ווייזן ווי דורכזיכטיק זיי זיינען, זי גיט צו אים אַ שמייכל — און באַצאָלט אַ פונט. דער יונג ווערט ביי זיך האָפּערדיקער און נעמט שרייען גאָר הויך אויפן קול; ער ווינקט זיך איבער מיט אַ טאַקסי־שאָפער, וועלכער וואַרפט צווייַדיטיקע בליקן אויף דער סחורה און ציט צו זיך צו דריי ווייבער, וועלכע נעמען עפּעס, מיט איינמאָל, כאַפּן צו דריי, פיר און זעקס פּאָר מייטקעס. נעם איך זיי באַטראַכטן: איינע אַ יונגע, איז געפּאַרבט אויף בלאָנד. אַן עלטערע מיט פּעטע העגט און פּעט געזעס, האָט אַ צעקנייטשט פּנים און גראָע האָר; און אַ קליינע, פּאַרמאָגט פּיפּיקע אייגעלעך און אַ פּאַלש געלעכטערל: זיי זיינען שרעקלעך אויסגעהונגערט אויף די דורכזיכטיקע ביליקע מייטקעס; זיי צאָלן מיט פונטן און ריידן־צו די אָנקומענדיקע ווייבלעך פון אַראַבישע לענדער, ווי שפּאָט ביליק, און ווי גוט די סחורה איז, אַ באַווייז — זיי קויפן מער און מער!

ניין, די ספּרדישע ווייבער לאָזן זיך נישט איינריידן. ווי נאָר זיי גייען אַוועק, נעמען די דריי ווייבער צוריקלייגן די סחורה און דער יונג גיט זיי צוריק זייער געלט... די שפּיל פון סוחר און שותפּעס גייט אַזוי אָן עטלעכע שעה.

*

רחוב הכרמל פּאַרמאָגט אויך „מזרח"־רעסטאָראַנען מיט געבראָטענע און געפּעפּערטע פּליישן און זופּן, וואָס רייסן אויס אַ שטיק האַלדז, ווייטער אַרויף, ווינען אַראַבישע יידן אין אַלטע הייזער, וווּ מען זעט ביי זיי אין די „סאַלאָן"־שטובן, וווּ עס שטייען בעסערע זאַכן, אויך שטיין אַ פריזשידער... די מענטשן האָבן פיל קינדער און פונדעסטוועגן האַלטן זיי ביי זיך אַלטע טאַטע־מאַמע מען שיקט זיי נישט אין קיין מושב־זקנים, ווי עס איז דער מנהג אין אַמעריקע...

רחוב יונה הנביא, באַלד דערנעבן, האָט אויך פיל אַלטע הייזער מיט

אַראַבישע יידן, אַבער אויך פיל נייע ווינונגען. דאָ זיצט אַן אַראַבישער ייד, וואָס פירט זיין שוסטעריי אין דרויסן, און די לאַנדסלייט פון שטעטל קראָשניק האָבן געהאַט שכל אויסצובויען אַ „היכל קראָשניק" מיט אַ בית הכנסת און פיינע זאַלן פאַר צוזאַמענקונפטן. פאַרשטייט זיך, פאַראייביקן די אומגעקומענע פון קראשניק „מוזן" אַ פרעזידענט און פרעזידענטשיכע פאָטאָגראַפיעס אויף דער וואַנט, ווייל — איך וואָלט נישט אַנגעהויבן צו וויסן, אַז זיי שטייען אין שפּיץ...

דער מיטללענדישער ים רייסט די ברעגעס און וויל לויפן אָנקוקן דעם „שוק" און ווי אַזוי דער יונג האַנדלט מיט מייטקעס. אַ יונג פֿאַרל זיצט אויף דער פּליאַזשע און זיינען פאַרנומען מיט עסן „לאנטש". עט־לעכע קלענערע שיפן שטייען פאַרחלומטע, אַדער קריכן פֿאַמעלעך ערגעץ ווייט ביים האָריזאָנט, ווו דער הימל גליטשט זיך צו באַרירן דעם ים. אין „מלון ישראל" (האָטעל) אויף „רציף לורד סמואל", ווו די זון שיינט אַריין מיט פולע הויפנס, זיצט בלויז אין עלטערער מאַן מיט אַ יאַרמלקע און שלאָפט איבער אַ צייטונג. די דיקלעכע פרוי וואָס רוימט די צימערן, באַוועגט זיך פויל, ווי אַ זאַטע קאַץ. די שניי־ווייס באַדעקטע טישלעך ווארטן אויף געסט פון אַמעריקע אַדער אויף געלט־מענטשן פון איירָפּע, וועלכע ווערן דאָ געקעכלט און באַדינט.

ישראל ח. האָט אויך צו דערציילן...

שבת 13 יאַנואַר:

ביי י. ח. אין דער שיינער ווינונג אויף רעמבראַנדט־גאַס, איז היינט שטיל. אַ שבתדיקע מנוחה הערשט אַרום דער ועד הפּועל־געביידע פון הסתדרות, אויף דער ברייטער לופטיקער אַרלאָזאָראָוו־גאַס, וואָס איז פול מיט מאַיעסטעטישע פאַלמע־ביימער. בלויז טאַקסיס און פריוואַטע אויטאָס יאָגן שבת בייטאָג אין דער דאָזיקער געגנט.

דער רעדאַקטאָר פון דער וועכנטלעכער „יידישע צייטונג" האָט זייער פיל צו דערציילן וועגן זיינע זיבן יאָר צוזאַמענאַרבעט מיט מ. צ., און ווי ער, נאָר האָט יענעם אריינגענומען אלס שותף. היינט איז יענער גע־בליבן ביי אַ טאָג־צייטונג, און ער, ביי אַ מאָגערער, נישט צו גוט רעדאַקטירטער וואָכנצייטונג... (די מעשה ווי י. מ. נ. האָט אין שאַנכיי בשעת דער מלחמה אַריינגענומען צ. אויף עטלעכע וואָכן, און ווי צ. איז דערנאָך געבליבן ביי נ.'ס ווייב, איז באמת שטאַף פאַר אַ ראַמאַן. סאַ־

מערסעט מאַהעם האָט אַזאַ מין געשיכטע אין זיין „לבנה און זעקס פּענס").

— מען כאַפּט יידישע ביכער פון שלום־עליכם, אַש און שניאור. די רעגירונג לאָזט נישט אַריין קיין יידישע ביכער צוליב וואַליוטע, און זי וויל דורכאויס דערשטיקן דאָס יידישע וואָרט. אַפילו דאָס אָפּקויפן די „לעצטע נייעס" און לאָזן צ. אַלס רעדאַקטאָר איז אויך, כדי, מיט דער צייט, צו שליסן די יידישע טאָג־צייטונג! — אַזוי קלערט אויף י. ח.

ער רעדט וועגן מפא"י־הערשאַפט און „גלייכשאַלטונג" און וועגן אַ פערטל מיליאָן יידן, וועלכע האָבן די לעצטע יאָרן פאַרלאָזט ארץ־ישראל. ער וויל אויסבאַרייטערן זיין צייטונג און געפינען לייענער — אין אַמעריקע... ער וויל אַרויסגעבן די ווערק פון יידישע קלאַסיקער. דער־וויל אָבער גיט ער אַרויס גראָשנדיקע העפטלעך: „דער שטומער בעט־לער" פון אַלעקסאַנדער דיומאַ...

47 יאָר אין דער פרעמד...

דינסטיק 15 יאַנואַר:

ביי מיין לאַנדסמאַן אריה מאַרגאָליס אויף באַראַכאַוו־גאַס טרעפט מען שטענדיק מענטשן. די באַשייידענע ווינונג פון דעם ציוניסטישן טוער אין פוילן, און די לעצטע יאָרן, ווי ער גיט זיך אָפּ מיט פירן די לאַנדסמאַנשאַפט פון די אָסטראָווער אין ישראל. די ווינונג פול מיט העברעישע ביכער, און אָפילו עטלעכע יידישע ביכער, הערט צו פיל ליידן און פיין פון נייגעקומענע לאַנדסלייט, וועלכע דאַרפן אַן הלוואה אָן פראַצענט, אַדער מעות חיטין אויף פּסח. אין דער זעלבער ווינונג האָט א. מ. געפֿלאַנעוועט און געחלומט וועגן אַרויסגעבן אַ יזכור־בוך, שטעלן אַ ווירדיקע מצבה דער שטאָט אָסטראָווע, און איך בין אים געקומען צו הילף פון אַמעריקע מיט זאַמלען מאַטעריאַלן. זיין שטוב איז געווען אַן אָסטראָווער שטוב; ער האָלט דעם פּולס פון לאַנדסלייט אומעטום.

היינט טרעף איך גאָר אַן עלטערן יידן נישט קיין אָסטראָווער ביי א. מ. אין שטוב. דער ייד איז געקומען מיט א. מ׳ס שוואָגער מלך פ. זיי האָבן ביידע אַמאָל געאַרבעט ביי היטלמאַכעריי (ווי קומט עס, אַז מאַרגאַ־ליסע פרוי, אַ רבס אַ טאַכטער פון וואַרשע, זאָל האָבן אַ ברודער אַ פרעסער ביי קאַפּעלושן און היטלען אין אַמעריקע? וויל דער ברודער אירער איז אַ ביסל אַ לינקער און האָט פאַרוואַרפן זיין טאַטנס דרך. ער האָט געוואָלט לעבן פון אַרבעט, ווי אַ פּראָלעטאַריער).

דער ייד, וועלכער איז נישט אזוי אינטעליגענט ווי מ׳ס שוואגער, איז שוין באלד א זיבעציקער. ער האט אפגעלעבט און אפגעהארעוועט 47 יאר אין אמעריקע, אויסגעלערנט זיך א ביסעלע ענגליש און איינגע־האלטן א פיצעלע יידיש לשון. ער האט חתונה געמאכט זיין זון, וועלכער איז צו אים „פרעמד", און „פטור" געווארן פון זיין ווייב; ער האט זיך געזומען פילן איינזאם און אויסגעווארצלט אין אמעריקע — ווי ער וואלט איצט ארונטער פון דער שיף...

דער ייד האט פארקויפט זיין זומער־הייזקע, פארפאקט זיינע פעק־לעך און געקומען אויסלעבן זיינע יארן אין דער יידישער מדינה, וווּ ער האט געפונען א יינגערן ברודער, א געליטענעם און דערצויגענעם אין רומעניע.

עס וועט פשוט זיין א נס אויב אזא אויסגעווארצלטער ייד וועט זיך קענען אינלעבן אין דער יידישער מדינה מיט די פאר אים פרעמדע יידן. בפרט, ווען עס פעלט די באקוועמלעכקייט פון אמעריקע (כאטש מען קריגט דריי פונט פאר יעדן דאלאר פון „סאשל־סעקיוריטי", וואס ער וועט קריגן צוגעשיקט יעדן חודש...).

איך האב נישט געהערט פון קאמין־קאשירסק

19 יאנואר: עס איז באשערט איך זאל איינזאפן יידישע צרות, פאגראמען און טויט, פון נאך א שטעטל, אויסער מיין אסטראווע. וויאזוי די זאמלער פון מאטעריאל פאר די יזכור־ביכער און רעדאקטארן קענען דאס טאן כסדר, כדי צו פארדינען אויף ברויט, איז פאר מיר אומפאר־שטענדלעך.

מיין לאנדסמאן, דער רעוויזיאניסט און זשורנאליסט יוסף כ. פון „חרות", וועלכער וויל זיין „גוט צו מיר", האט געקריגן א פאק מאנו־סקריפטן און פארשידענע בלעטלעך פארשריבענע און אויף ביידע זייטן פאפיר, וואס דערציילן די בראך פון א שטעטל אין וואלינער געגנט; די לאנדסלייט אין ישראל זאמלען שוין פיל יארן דעם מאטעריאל און זיי ווילן האבן א יזכור־בוך. אן אגענט, א געווישער ע. האט אנגענומען צו זיין א „פארלעגער" און נאכדעם ווי די מאטעריאלן זיינען געווען ביים פארשטארבענעם זשורנאליסט פון „דבר", שטיין, וועלכער האט זיך פארנומען מיט יזכור־ביכער, האט דער רעוויזיאניסט ע. מיט א פאר־גאנגענהייט פון קאמף קעגן די ענגלענדער, איבערגעגעבן די ארבעט צו מיין לאנדסמאן, זיין פארטיי־חבר.

י. כ. נעמט רעדאַגירן דעם קלענערן טייל אין עברית: און דאָס יידישע גיט ער מיר. דאָס קען מיר צונוץ קומען צו פאַרדינען דערווייל אויף ברויט אין ישראל...

נאָכדעם ווי מענדל גלעבאַרט, וועלכער האָט, צווישן אַנדערע, אויך רעדאַקטירט דאָס אָסטראָווער יזכור־בוך, גיט מיר עטלעכע אַנווייזונגען, נעם איך איבערשרייבן דעם יידיש און איבערארבעטן אַלע באַשרייבונגען פון יידישן אומקום אין קאָמין־קאָשירסק — דער גרויסער חורבן קומט צו מיר אין צימער אַריין...

איבער צווי טויזנט יידן צווישן אוקראינער, באַלאַכאָווצעס, רוסן און אַנדערע אַנטיסעמיטן. יידן זיינען דורכגעגאַנגען פאָגראָמען, טויט און שענדונגען, מיט הונדערטער יאָרן צוריק אין דעם שטעטל, און זיינען געבליבן וואַרטן ביז דייטשע סאַדיסטן, מיט דייטשקעס וואָס נעמען בילדער, וועלן זיי לייגן לעבעדיקערהייט אין גריבער און אויסשיסן. אוקראַינער, פוילישע באַנדיטן און רוסישע פאַרטיזאַנער אין די וועלדער: זיי האָבן אַלע הנאה פון מאָרדן און פיניקן יידן; זיי האָבן אַלע הנאה פון פאַרגוואַלדיקן יידישע פרויען; און פיל יידן קעמפן אין די וועלדער און זוכן שוץ ווי געיאָגטע חיות...

איך קוק איבער דאָס מאַטעריאַל וואָס לעבנגעבליבענע עדות דער־ציילן, און עס נעמט מיך אַ ביסעלע וווּנדערן. יידן זעען ווי מען גייט זיי שיסן און לייגן זיך פרייוויליק אין די גריבער אַריין! אַזוי גוט די פרומע מיט תפילות אויף די ליפּן, ווי די נישט־פרומע זיינען געווען אָן ווילן, אָן כוח צו וואַרפן זיך אויף די דייטשן און אוקראַינער.

בלויז דאָ און דאָרטן האָט עמעצער געוואָגט זיך קעגנשטעלן. די גרויסע מערהייט אָבער האָט שלום געמאַכט מיטן גדאַנק, אַז זיי מוזן אומקומען, און דאָס האָט פאַראַליזירט זייערע אינסטינקטן פון קאָמף ביזן לעצטן אָטעם, ווי עס דאָרף טאָן אַ לעבעדיק ווען.

צוויי ביימער צעקושן זיך

(גאָסן און געסלעך פון ת״א)

מיטוואָך 31 יאַנואַר: רחוב המלך ג׳ורג׳ איז פון די „אַלטע״ גאָסן אין תל־אביב. דאָ זיינען פאַראַן קליינע הייזקעס און קרעמלעך: גרויסע הייזער און גרויסע קראָמען; אינסטיטוציעס און דאָס רעוויזיאָ־ניסטישע פאַרטיי־הויז זאָב זשאַבאָטינסקי און די רעדאַקציע „חירות״;

קאַפּעען וווּ עס טרעפן זיך צייטונגס־לייט און קאַפּעען פאַר לייַדיקגייערס און פאַר ווייבער, וואָס האָבן זיך נישט וווּ אַהינצוטאָן יעדן נאָכמיטאָג.

די צריפים־הייזקעס פון אַראַבישן סטיל ווילן נישט וויסן פון דער מאָדערנער צייט: זיי באַטראַכטן דעם טומל פון אויטאָס און לאַסט־וועגענער, פון געשעפטן, לויפענישן און יאָגענישן; זיי זעען ווי גרויסע הייזער שטעלן זיך אַוועק נישט ווייט און פאַרנעמען מער און מער פלאַץ, און די הייזקעס אַרט נישט. זיי ווילן שטיין איינגעטוליעט אין זיך און נישט מאַכן זיך וויסנדיק. די פראָנטאָוועט צריפימלעך שטעלן גאָר אַרויס סחורות אין די שויפענצטער, לויט זייער אָרעמער השגה, און רופן צו קויפן אַ קאַפּעלוש אָדער אָנטאָן אַ היטל, די זון זאָל נישט ברענען דעם קאָפּ, אָדער מיטנעמען אַ ראַם, איינראַמען די פאָטאָגראַפיעס פון די גאָר נאָנטסטע און אויפהענגען אויף דער וואַנט.

פון הינטן שטייען נאָך צריפים־הייזקעלעך: זיי טוליען זיך צו געוויקסן און ביימלעך. זיי שטייען ווי אָרעמע דאָרפישע מיידלעך, באָר־ווען, און מיט צעריסענע לייכטע קליידלעך און וואָגן נישט אַ טריט געבן, זען וואָס עס טוט זיך אויף דער גאַס פון קעניג דזשאָרזש, וועלכער האָט אַ מאָל געהאַט אַן ענגלישע אימפעריע, און אַפילו געהאַט פאַלעס־טינע אַלס אַ מאַנדאַט.

אָבער, די צווייַ ביימער אין פראָנט, מיט איין פוס אויפן טראָטוואָר, און מיט איין פוס איבערצוגיין די גאַס וועט די אויטאָס וועלן לאָזן, זיי זעען וואָס עס טוט זיך אין בעסערע, באַלעבאַטישע ווויינונגען, ווייל זיי קוקן דורך די פענצטער; דעריבער שיקן זיי פאָרויס זייערע קינדער און איניקלעך, די געהאָרכזאַמע צווייגן מיט געדיכטע בלעטער־טשופּרינעס, און מען דערציילט, וואָס יעדער זעט אויף זיין זייט אין די שטובן, און וואָס זיי זעען זומער אוןווינטער אין זייער גאַס: מען דערציילט רכילות, מען שושקעט זיך און מען האַלט זיך אין איין קושן...

„אַלטי זאַכין, אַלטי זאַכין!"

זונטיק 4 פעברואַר:

אַ פעסטער יונגער, אַן אַראַבישער ייד, שפּאַנט אין אַ קליין אייזעלע אין אַ פּיצעלע ווענגלעך און קריכט אַרויף. ער באַפעלט דאָס אייזעלע זאָל גיין, גייט עס, און שלעפּט אַ שווערן יונג, איבער רחוב קאַצענעלסאָן, נישט ווייט וווּ איך ווווין. די זון, וועט זי זעט פון אויבן

אַזאַ ספּעקטאַקל, גייט זי מיט אַ לאַכעדיקע און וויל זען וואָס דער יונג וועט טאָן, אָבער דער יונג איז ערנסט און שרייט הויך:

— אַלטי זאַכין, אַלטי זאַכין! — ער וויל מיט דעם „ייוואָ־יידיש" אַנקניפּן האַנדל־באַציאונגען מיט זיינע אַשכנזישע ברידער און שוועסטער אין גבעתיים.

אמת, מען דאַרף טאַקע מענטשן צו בוי־אַרבעט, צו פאַבריק־אַרבעט, און דער נגב שרייט נאָך שטאַרקע הענט. אָבער, ער קומט פון די אַרא־בישע לענדער וווּ מען יאָגט נישט און מען פאַרבויט נישט קיין מדבריות. ער זעט ווי אשכנזים האַנדלען מיט „נייע זאַכין", טאָ פאַרוואָס זאָל ער נישט מעגן האַנדלען מיט „אַלטי זאַכין". ער דאַרף דען שטופּן און יאָגן זיינע קינדער, זיי זאָלן אויסוואַקסן און לערנען אין אוניווערסיטעטן, וווּ מען דאַרף זיך אַנשטרענגען?

טייל אשכנזישע פרויען גיבן צו אים אַ וווּנק אָדער אַ פּאַטש מיט די הענט, און ער קריגט ביי זיי עפּעס פון „אַלטי זאַכין". ער שמייסט וויטער דאָס אייזעלע, און איז צופרידן צו זיין פריי אין אַן אייגענער מדינה מיט רייכע אשכנזים...

שנאָרערס, בעטלערס און וואַגאַבונדן

מיטוואָך 14 פעברואַר:

פאַרשידענע טיפּן מענער און פרויען פון איראָפּע, פון די אַראַבי־שע לענדער און ישראל־געבוירענע, זיינען די שנאָרערס, בעטלערס און וואַגאַבונדן אין תל־אביב. מען זעט צווישן זיי נאָרמאַל־אויסזעענדיקע און קאַליקעס; אפשר אויך אַזעלכע, וואָס פאַרשטעלן זיך פאַר קאַליקעס. מען זעט אינטערעסאַנטע און אָפּשטויסנדיקע טיפּן אין דעם שנאָרער־פאַך ביי דער תחנה מרכזית און אויף די גאַסן אַלענבי און דיזענגאָף.

היינט זע איך גאָר אַן אָריגינעלן טיפּ, וואָס לעבט פון שטילער בעטלעריי. ער איז אָנגעטאָן, ווי ספּעציעל פאַר אים געמאַכט ביי אַ שנייידער, אין אַ געקאָסטלטן קאַלירטן איין־שטיק־אָנצוג און טראָגט אַ קעפּקע אויפן קאָפּ. זיינע שיך פון שמאַטעס זיינען אויך פאַר אים בא־שטעלט האַנט־אַרבעט. ער זיצט ביים ראַנד פונעם טראָטוואָר, אויף דער אַלענבי־גאַס און רייבט אַ סעודה: ער רייסט שטיקער פון אַ קיילעכדיקן וויַיסן ברויט, און עסט מיט אַזאַ אָפּעטיט, ווי די פּוילישע יידן אין רוס־לאַנד בשעת דער לעצטער מלחמה פלעגן רייסן די „לעפּיאָשקעס" (אַזוי דערציילן זיי).

ער קוקט בכלל נישט אויף די פאַרבייגייער און איז בכלל נישט פאַראינטערעסירט אין די געשעפטן פון שוכוואַרג, וואָס ווינקען צו אים פון קעגנאיבער. אַפילו די צוקערלעך און שאָקאָלאַד־געשעפטן, וואָס רייצן אַזוי אַלע ווייבער און קינדער, וועלן אים נישט אַוועקנעמען פון זיין ברויט, ער בעט אַפילו נישט קיין גלעזל קאַווע אי דער „עספּרעסאָ"־קאַוויאַרניע, וווּ עס זיצן פאַרקעמטע יונגען און קוקן נאָך פרויען־פיס. אויב זיי פאַרשטייען נישט אַרויסצוברענגען אַ טרונק, און דער באַלעבאָס פון דער קאַפע זוכט נאָר קליענטן וואָס צאָלן — דאַרף מען נישט!

אָט ליגט ער אָנגעשפּאַרט אויף זיין בינטל האָב־און־גוטס, און מעדיטירט וועגן וועלט און מענטש, וווּ דער באַרימטער מאַטעמאַטיקער און פֿאָעט אָמאָר כאַיאָם פון פּערסיע, מיט זיין פאָעמע „רובאַיאָט", אין וועל־כער ער זינגט אויס זיין פילאָזאָפיע פון אַ קרוג מיט וויין, אַ לעבל ברויט און גאָט־בענקשאָפט. דער איידל־אויסזעענדיקער וואַגאָבונד, האָט צוויי פון די זאָכן. די סוחרים און שפּעקולאַנטן פון אַלענבי־גאָס פאַר־שטייען נישט, אַז זיי דאַרפן אים צושטעלן אַ קריגל וויין, נעמט ער אַרויס אַ ספר און קוקט דערין אַריין.

יאָ נדבות אין זיין היטל דערנעבן, אָדער נישט; ער האָט זיך זיין אייגענע וועלט אויף דער אַלענבי־גאָס.

דער פאַנטאָמיניסט פון פּאַריז

27 פעברואַר:

— קום, ווילסט זען אַ פאַנטאָמימיסט פון פּאַריז? וועסט האָבן וועגן וואָס צו שרייבן!

אַזוי זאָגט צו מיר דער זשורנאַליסט י. כ. ער דערציילט מיר, אַז ער האָט שוין געהאָט אַן אינטערוויו מיט דעם יונגנמאַן פון פראַנקרייך, און זיין פאַנטאָמימע־קונסט איז זייער אינטערעסאַנט.

נו, איך געדענק דעם גרויסן קינסטלער טשאַרלי טשאַפּלין פון זיינע שטומע פילמען. זיין מימיק און אומבאַהאָלפנקייט פון אַ שלימזל האָט ער אַריבערגעטראָגן אין זיינע רעדעוודיקע פילמען, וואָס זיינען אויך אַרי־גינעל און בייסנדיק.

כ׳האָב אויך געהערט און געלייענט וועגן דעם פראַנצויז מאַרסאָ מאַרסאָ, מיט זיין מימיק. אַ גאַנצע מאַרסאָ־שולע איז לעצטנס אַנטשטאַ־נען אויף דעם געביט, אָבער אַ יידישן קינסטלער פון פראַנקרייך, וועלכער האָט דאָ אַ שולע פון מימיק — לאָמיר אים אָנקוקן.

אין אַ געסל, וואָס פאַלט אַריין אין דיזענגאַף־גאַס, טרעפן מיר עטלעכע יונגען און מיידן נעבן אַ גאַראַזש, און אינעווייניק זיינען די וועגט באַהאַנגען מיט שיינע אַפישן פון דער „הבימה" און פון אַנדערע טעאַטערס און קינאָס אין תל־אביב. אויך עטלעכע בילדער אין מימיק־פאַסאַן, פונעם גרויסן קינסטלער מאַרסאָ מאַרסאָ.

אַ יונגער חברהמאַן מיט אַ בלאַס סימפּאַטיש פּנים, ווייזט פאַרשידענע אַקראָבאַטישע שטיק און דערציילט מעשיות אָן אַ שפראַך: מיט דעם קערפּער, העגט און פיס־ און פּנים־אויסדרוקן גיט ער איבער, וויאַזוי ער גייט אויף שטיגן, פאַרט אויף אַ ראָוער, און שטופט זיך אַריין אין אַ פול־געפּאַקטן אויטאָבוס. די שילערס און שילערינס, אַלע שלאָנקע בחורים און מיידלעך, אָנגעטאָן אין הויזן און אין סוועטערס, פרובירן נאָכטאָן, און הערן אויס וויאַזוי ער טייטשט אויס מימיק, אין זיין פראַנצויזישן עברית.

איך פרעג איבער מיין לאַנדסמאַן דעם נאָמען פון דעם יונגנמאַן, און ער זאָגט: קלאָד פיק. דער פאַמיליע־נאָמען איז מיר באַקאַנט. איך האָב געקענט אַ יונג פאַרפאַלק אין פאַריז מיט דעם נאָמען. זיי האָבן געהאַט אַ זון, און דער זון איז געבליבן ביי דער מאַמען; ווייל דער טאַטע איז נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה אַוועק קיין אַמעריקע און זייער צוזאַמענלעבן האָט שוין פון פריער צוליב עפּעס נישט געקלאַפּט...

נאָך מער: די פרוי איז מיט 5—6 יאָר צוריק געווען אין אַמעריקע מיט איר יונגן זון, און דאָס פאַמיליע־לעבן האָט זיך אַלץ נישט צונויפ־געשמאָלצן, הגם פריינט, איך צווישן זיי, האָבן פרובירט „אויסגלייכן" צווישן מאַן און ווייב.

זיץ איך און באַטראַכט דעם לערער פון מימיק. מיין לאַנדסמאַן רעדט צו אים העברעיש און פראַנצויזיש, און איך שטעל אין אויף יידיש:

— וואָס מאַכט דיין מאמע אין פאַריז? — פרעג איך.

דער יונגערמאַן ווערט רויט און בלאַס, און ענטפערט גלייך:

— מיין מאַמע איז געזונט. דו ביסט נישט אַ מאָל דער און דער, וועמען מיר האָבן געטראָפן אין ניי־יאָרק? ער קריגט לשון פון אַ פוי־לישן ייד, פול מיט וואַרעמקייט.

שוין, מיין לאַנדסמאַן י. כ. האָט שוין פאַרלוירן דעם גאַנצן אינטע־רעס. אויב דאָס איז סאָניעס זון פון פאַריז, איז וואָסער רייץ איז דאָ אין אַזאַ פאַנטאַמימיסט?

פאַר מיר ווערט דאָס „בלעטל מימיק" אינטערעסאַנט. דער בחור איז אַוועק פון פאַריז, אַריין אין אַ קיבוץ פון השומר־הצעיר, אַראָפגעבראַכט

זיין פראַנצויזיש ווייבל, און וויל ער האָט אַ מאָל אָבסערווירט מאַרסאָ מאַרסאָ אין פאַריז, האָט ער דערפילט, אַז ער קען אויך „דערציילן" און איבערגעבן בילדער אין מימיק. די קולטור־אָפּטיילונג פון דער הסתדרות אַרדנט איין אויפטריטן פאַר דעם מימיק־חברהמאַן אין פאַרשידענע טיילן פון דער מדינה. אַזוי פשוט דערציילט ער וועגן זיין פאַך. וועגן זיין פאַ־טער אין אַמעריקע, האָט ער בכלל נישט געפרעגט...

דת און מדינה

פרייטיק 2 מערץ:

באמת, עס איז אַ מחיה צו זען ווי פרומע יידן, יידן מיט בערד און פּאות, פאַרפוצטע אָדער אָפּן־צעכראַסטעטע מיט די ציצית אין דרויסן, פילן זיך פריי ביי זיך אין דער מדינה און ציטערן נישט וואָס דער גוי וועט זאָגן און טראַכטן וועגן זייער הלבשה און יידישקייט, אָדער, וואָס דער פרייער יד וועט זאָגן. וויל ער האָט מורא, אַז די פרומע הלבשה קען אַמאָל ווירקן שלעכט אויפן גוי, ער זאָל פיינט האָבן אָלע יידן...

דער אמת פרייער יד און מענטש מוז זיין טאָלעראַנט צו דער בערד, טלית־קטן מיט די ציצית אין דרויסן און צו די ווייסע זאָקן; אויך צו אַ ביסל טומל, וואָס קומט אַ מאָל פון די פרומע קלויזן, וואָס הייסט חסידים כאָפּן איבער די מאָס (מיט וואָס איז, להבדיל, אַ טאַנץ־זאָל מיט זיין גע־רויש מער אָנגענעם ווי אַ געוויש פון חסידים?).

ווי איז אָבער, ווען דעם פאַנאַטיש־פרומען, וועלכער ווינט צווישן פרייע יידן, נעמט אָרן און פאַרדריסן, פאַרוואָס דער פרייער פירט זיך אַנדערש; ער נעמט ציטערן אַז זיינע פרומע קינדער זאָלן זיך חלילה נישט אָפּלערנען פון די פרייע, און נעמט שטערן, רעאַגירן און פּרובירן אַרויפצווינגען זיין שמירת שבת און יידישקייט לויט דער תורה אָדער תרי"ג מצוות אויף די נישט־פרומע יידן?

ווי איז טאַקע, אַז דער פרייער יד קען נישט דערזען און דערפילן די שיינקייטן און מנוחה פון שבת און היטן כשרות, עס איז פשוט נישט באַקוועם פאַר אים — און דער פרומער נעמט באַנוצן פאָליטיק און טריקס ווי אין מדינת ישראל, און מען צווינגט דאָס די יידישע מלוכה זאָל זיי נאָכגעבן, מיט איינפירן שבת־געזעצן, חתונה־געזעצן און כשרות־געזעצן לויט דער תורה?

אָט וועגן די פראַגעס איז הייַנט געווען אַ דיסקוסיע, אָדער סימפּאָזיום,

צווישן דעם ראַדיקאַלן ציוניסטישן פירער, געווּ. סיים־דעפּוטאַט אין פּוילן, יצחק גרינבוים, און אַ פירער פון די ליבעראַלן, ד״ר בן־מאיר, אַ כנסת־דעפּוטאַט, אין דעם מפ״ם־קלוב פון רמת־גן. עס זיצן עטלעכע צענדליק מענטשן און הערן זיך צו מיט גרויס אינטערעס.

יצחק גרינבוים, אַ ייד פון אַ יאָר אַכציק, וועלכער לעבט אין אַ השומר־הצעיר־קיבוץ, באַהערשט אַלץ נישט די העברעישע שפּראַך. ער באַנוצט פיל חכמות און וועָרטלעך אין יידיש, און דער עולם לעבט אויף. ער רעדט לאָגיש און זאַכלעך, אָבער זיין לאָגיש דענקען נעמט שוין דערפירן צו:

— מיך אַרט נישט אויב עס וועלן זיין יידן פון יעזוסעס גלויבן אין ישראל, פונקט ווי עס זיינען דאָ בירגער פון פּאַרשידענע רעליגיעס אין אַנדערע לענדער.

גרינבוים האַלט, אַז יידן האָבן אויפגעהאַלטן דעם דת — נישט דער דת דאָס יידישע פאָלק. וועָר ס׳וויל קאָן עסן חזיר, און אים אַרט נישט אויב אַ פרוי איז נישט קיין יידישע. אויב דער פאָטער איז אַ ייד, זיינען די קינדער יידן.

דער פרומער ליבעראַל רעדט אַ שפּרודלדיקן העברעיש. ער באַהאַנדלט די טעמע פון אַ רעליגיעז־פילאָזאָפישן שטאַנדפונקט. ער ווייזט אָן, אַז די תורה איז באַהאָפטן מיט ציון, און אַז אין ארץ־ישראל זיינען שטענדיק געבליבן פרומע יידן, ווייל זיי האָבן נישט געטאָרט לאָזן ציון אָן יידן. עס קען גאָר קיין רייד נישט זיין, אַז משומדים זאָלן געהערן צו אַ יידיש פאָלק, ווייל יידיש פאָלק איז נישט ווי אָן ענגליש, פראַנצויזיש, אָדער ווי אָן אַמעריקאַניש פאָלק. שבת מוז וועָרן אַרויפגעצוווּנגען אויף דער מדינה, און נישט־יידישע פרויען מיט זייערע קינדער זיינען פאָרט נישט קיין יידן — כאָטש זיי האָבן יידישע מענער.

דעם אמת געזאָגט, בין איך, אַ פרייער ייד, מער מסכים מיט דעם פרומען ליבעראַל, ווי מיט גרינבוימען. מען דאַרף אָבער זיין אַ ביסל אָפּגעהיטן מיט אַרויפצווינגען פרומקייט. מען דאַרף לערנען תורה מיט דעם טראָפ אויף צדק און יושר; ווייל מיט דאָוועָנע דריי מאָל אַ טאָג, קען מען אַלץ זיין שלעכט צום מיטמענטש דעם ייד. די ישיבות דאַרפן קודם־כל לערנען גוטסקייט און לעבן פון ערלעכער אַרבעט; אויב נישט, באַקומט זיך אַ טאָפּלטע נשמה: מען בעט גאָט און מען לויבט אים, ווייל מען וויל לעבן אין ווּוילטאָג אויף דער וועלט — און פאַרזאָרגן קינדס־קינדער, טיילמאָל פון נישט־ערלעכער פראַצע...

אין חיפה זיינען אויך דאָ יידישע שרייבערס

שבת 3 מערץ:

מ. קראָש., וועלכער איז נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה געווען רעדאַקטאָר פון דער פּועלי־ציוניסטישער וואָכנצייטונג „באַפרייאונג", צו וועלכער איך פלעג צושיקן קאָרעספּאָנדענץ־אַרטיקלען און רעפּאָרטאַזשן פון לאָנדאָן, פאַרבעט מיך צו זיך אויף עטלעכע טעג. ער, זיין פרוי און יונגער זון, ווינען אין אַ פיינער אייגענער דירה אין קרית חיים, און די גאַסטפריינטלעכקייט פון אים און זיין פרוי איז זעלטן צו טרעפן ביי אַנדערע מענטשן. מ. ק. איז היינט אַ טוער פון דער הסתדרות. און ער רעדט פאַר נייגעקומענע אין יידיש. ער מאַכט אַ גאַנץ שיין לעבן, אַבער ער בענקט אַ ביסעלע זיך אויסצולעבן מיט דער פּען...

*

ביי דער שרייבערין פון דער חורבן־טעמאַטיק קוויאַט. אין הויז, זיינען פאַרזאַמלט אַרום צווויי צענדליק שרייבער, קולטור־טוער און געסט פון אַמעריקע. מען געזעגנט זיך מיט מ. ק., וועלכער פאָרט אויף אַ לוסט־רייזע קיין אַמעריקע, און מען ווייזט אַן, אַז ער „האָט נישט מער ווי איין דערציילונג אַנגעשריבן", און מען קריטיקירט אים פאַר זיין גוטסקייט צו יעדן ווי אַ קרעמער, זייענדיק פאַרזיצער פון דער גרופּע.

— ער ווייל איבערוועגן, געבן אַ גוטע וואָג! (וווּ זיינען דאָ אַזעלכע קרעמערס?). דערנאָך נעמט מען זיך אַמפּערן וועגן שיקן אַ באַגריסונגס־טעלעגראַמע צו דוב סדן, וועלכער פירט אָן מיט יידיש אין ירושלימער אוניווערסיטעט — ד. ס. וווערט 60 יאָר אַלט. האָבן זיך אַלע אַנגעזעצט אויף דעם סעקרעטאַר פון דער שרייבער־גרופּע, לוי פאַפּ., אַ צעקנייטשטער עלטערער אויסגעאַרבעטער מענטש, וואָס שרייבט אַ ראַמאַן, אַז ער קען דעם טעקסט נישט אַנשרייבן. זיי מאַכן אַ פּראָווינציאַנעלן אייַנדרוק.

אַ דיקע פרוי, אָן איבערזעצערין פון פּושקין, איז אויך צווישן דער גרופּע.

פיר ווייבער אין אַ געראַנדל פון בני־ברק

אַ שיין שטיל גערטנדל נעבן שדרות רמז. דאָ זיצן געציילטע מענטשן. אין דעם ווינקל פאַר קינדער, ווו קליינוואַרג הוידעט זיך און שפּילט זיך אין זאַמד, שטייַן פיר מאַמעס און רייַדן. פיר יונגע ווייבער פון

פֿאַרשידענע שטעט אין פּוילן. זייער יידיש איז געמישט מיט עבֿרית; זייער דענקען — ווייבֿעריש!

גיט אַ זאָג אייניע, וואָס פֿאַרמאָגט אַ שאַרף, דין פּנים:

— מען גיט מיר אַ ברענג אַריין אַ שוואַרץ קינד פון תימן — עס ווערט מיר פינצטער אין די אויגן! איך קוק אַן די קראַנקן־שוועסטער און איך שריי: איז דאָס מיין קינד?!

נעמט דאָס וואָרט אַ פּעטלייביקע פּרוי, מיט געפֿאַרבטע בלאָנדע האָר:

— מיינע קינדער האָבן אַלע שוואַרצע האָר מיט בלאָע אויגן; מיר וואָלט מען נישט פֿאַרטוישט אַ קינד — מיינע קינדער זיינען געראָטן אין — —

איידער זי פֿאַרענדיקט דעם זאַץ, שפּרינגט אַריין אין די רייד אַ דריטע ייִדענע, וועלכע האָט עפּעס אַ זויער נישט אויסגעשלאָפֿן פּנים:

— און איך זאָג אייך, אַז מען האָט זי פֿאַרסמט! מען האָט איר פֿאַרסמט דעם מאָגן, זאָלן זיי ברענען ווי קין — איר קענט נאָכנישט די דאָקטוירים! מען סמט אָפּ, און פֿאַרטיק! אַ מענטש שפּילט ביי זיי נישט קיין ראָלע.

— האָב איך אייך שוין דערציילט די מעשה וועגן מיין חברה אין חדרה? — פֿרעגט די פּערטע וואָס ווישט איר נאָז און זעט אויס עלטער ווי די פֿריערדיקע דריי — אַ פּרוי אין די פּערציקער. זי וואָרט צי זיי ווילן הערן, זי הייבט אָן:

— שוין דאָס דריטע קינד ביי מיין חברה, דער דאָקטער האָט געזאָגט אַ מיידל — לא נכון! הערט, מען האָט איר געגעבן אַ קינד צום זייגן, זי האָט נישט איבערגעוויקלט, מה יש? (אַ קינד איז צוגעקומען צו דער בלאָנד־געפֿאַרבטער פּרוי און שלעפּט דער מאַמען ביי די הויזן — זי גייט אָפּ). וואָס האָט זיך אַרויסגעווויזן? עס זיינען געווען צוויי פּרויען גרינבוים, האָט מען איר אונטערגערוקט אַ מיידל!

אי, האָט זי געהאַט גרויסע ווייען; זי האָט נישט געוואָלט אַ מיידל.

— וואָס, נישט געוואָלט אַ מיידל? — שרייט אויס די מיט דעם זויערן פּנים. אַ מיידל איז אַ גדולה אין ארץ־ישראל. דאָ דאַרף מען נישט קיין נדן — אַ מחיה! דער בחור דאַרף אַלץ אַנגרייטן! מען האָט חתונה און שוין. ווער דאַרף קלערן וואָס שפּעטער וועט זיין?

— אַלזאָ, מען האָט איר דערנאָך צוגעבראַכט אַ ייִנגל — נעמט די פֿריערדיקע רעדנערין איבער — גברת גרינבוים איז געוואָרן פּריילעך.

— ווען ביי מיר איז געבוירן געוואָרן מיין זון, האָב איך עפּעס

מורא געהאַט פאַר זיינע פיס, — הייבט צוריק אָן די ערשטע פרוי — עפּעס איז נישט געווען אין אַרדענונג.

— און וועגן דער אָפּעראַציע וואָס מיין צווייטע חברה איז דורכגע־גאַנגען, ווייסט איר? — טאַנצט ווידער אַריין די עלטערע, און וויל נעמען דערציילן, קומט אָבער צו אַ פעסטער מאַן אָנהייב פופציקער יאָרן, מיט אַ היטל אויפן קאָפּ, אָן אַ רעקל, און מיט צוויי פעסטע ידים. ער האָט זיך צוגעשאַרט מיט אַ שמייכעלע און געזומען גיין צוריק איין טריט, הערט ער אַ שטימע:

— קומט אַהער אין דער פרויען־געזעלשאַפט!

קייַעט ער דעם שטרוי, פרייט זיך, און זעצט זיך צו נעבן דער בלאָנד־געפּאַרבטער פרוי. זיי ווערן אַ ביסעלע פאַרלוירן. אָבער זיי קומען באַלד צו זיך:

— היינט אַנדערע צייטן. אַ מאָל האָט אַ מיידל אַלץ געמוזט האָבן צו דער חתונה, היינט דאַרף זי גאָרנישט. מיט פערציק פונט האָט זי חתונה! אַ מיידל, אויב זי לערנט זיך גוט, איז גוט; אויב נישט איז אויך גוט — רעדט די מיט דעם זויערן פנים.

דער מאַן נעמט אַרויס זיין שטרוי פון מויל און נעמט אַ וואַרט אין אַ גראָבער שטימע:

— גייט שוין, אַז מען האָט צופיל פאַכן טויג אויך נישט!

— וועַ מיין מאַן אַרבעט נישט וואָלט איך געמוזט גיין יעדן טאָג אַרבעטן אַכט שעה — שלאָגט אים איבער די פרוי אין די הויזן — איך האָב געזען אַ מיידל פון 25 יאָר אַ שופט — נישט מער ווי 25 יאָר אַלט!

— יאָ ביי אונדז פאַרדינט אַ פּקידה 270 פונט אַ חודש. איך פרעג אייך, וואָס איז שלעכט 270 פונט? — פרעגט דער מאַן. ער נעמט אַרונטער זיין היטל און גלעט זיינע גראָע האָר.

— ניע מאָזשע ביטש! — גייט גאָר די פרוי אין הויזן איבער אויף פּוילישׁ — יאָקטאָ?

— מען גיט אַוועק דאָס קינד און מען גייט אויף פּקידות — דער־קלערט אַ צווייטע — איך קען פיל אַזעלכע ווייבלעך. נעמט, למשל, גברת זיסמאַן.

— פאַר מיין ווייב איז נישט פאַראַן קיין צו טייערס — גיט אַ פאַר אַריין דער מאַן וואָס דענקט שוין ווי די ווייבער. ער גיט אַ קיצל דער געפּאַרבטער פרוי און ווייל פאַרזעצן וועגן זיין פרוי, אָבער די בלאָנדע כאַפּט אים אויס:

— און איך האָלט פון עמאַנציפּאַציע — איר האָט געהערט ווי נעכט

האָט געגעבן אַ שטאַרב אַוועק? און לאהס מאַן? וואָס, איר קענט נישט גברת לאה?

עס גייען דורך יונגע וויבלעך מיט קוישלעך עסנוואַרג. אַן אַלטער ייד מיט אַ גראָער באָרד זיצט פאַרטראַכט אין אַ ווינקל, און אַ יונגער תימנער מאַכט צורעכט פלאַנצן. איין יידענע כאַפּט איר מיידעלע און גייט אָפּ, און אַ צווייטע, לויפט נאָך איר זונדל און שרייט:

— משה, מאָך פּיפּי, מאָך פּיפּי!

זי כאַפּט אים, שטעלט אים אַוועק אינמיטן גאָרטן, נעמט אַרוס זיין פּ. און דער יאָט מאַכט „פּיפּי".

די איבעריקע צוויי וויבער זעצן זיך דערווייל אויף אַ וואָג־הוידלקע פאַר קינדער, און די גראָבע שלעפּט אַרונטער — בלייבט די דאָרע יידענע פון דער צווייטער זייט ברעט, זיצן אויבן. דער מאַן טוט אַן זיין היטל און גיט סתם אַ זאָג:

— איך זאָג, אַז יחוס איז גאָרנישט.

די צוויי וויבער ענטפערן אים נישט.

אַ יונגער יאָט זיצט פאַרטראַכט און לייענט אַ בוך. אַ יונג מיידל ליגט אויסגעלייגט אויף אַ באַנק, און זי האַלט אין איין שלעפּן איר קליידל, וואָס וויל דווקא וווייזן אירע אונטערוועש.

עס קומען אַן עטלעכע מענער און זיי פירן אַריין אַ פערד און וואָגן מיט זאָמד אינמיטן גאָרטן. דאָס פערד קוקט פון איין זייט, באַטראַכט די מענטשן פון דער צווייטער זייט, פילט די אָנגעפּאַסעווטע רימענס און כאַפּט אויף יעדן שאָרך, וואָס די מענטשן אַרום ריידן. דאָס ברוין־גאָלדענע זאָמד ווערט אויסגעשאָטן, און אַן אַלטער ייד מיט אַ שפּיציק גראָ בערדל, וועלכער טראָגט אַ טעקע, נעמט שרייען, אַז ער האָט אין דר'ערד דאָס פאַרדינסט און אַז ער האָט נישט קיין מויל צו ריידן מיט דעם תימנער, וועלכער ארבעט אין גאָרטן, ס'איז נישט זיין טיפּ ייד.

די וויבער האָבן דערווייל איבערגעלאָזט זייערע ניין מאָס ריידן, און זיינען פאַרשוווונדן פון גאָרטן...

פּורים אין ישראל

19 מערץ:

היינט, ערב פּורים, זעט מען אַ פאַרשטעלטע פריילעכע קינדערישע וועלט. מאַסקעס, קאָסטיומען און פאַרשמירטע פּנימער; עס פּעלט נישט

קיין קאַלירן, איינפאַל, און געלעכטער אין די גאַסן. די קינדער זיינען פאַרשטעלט און איבערגעטאָן אין פאַרשידענע פעלקער־קאָסטיומען, וואָס ווייזט געשיכטע־ און פאַנטאַזיע־שפיל. די ישראל־קינדער האָבן וויזיע און פאַרשטעלונגס־קראַפט. די קליינע „צדיקימלעך" מיט שטריימלעך און זשופיצעס און מיט ווייסע זאָקן, קליינע רביים און רבנימלעך, איז אַ מחיה צו זען, בפרט די מיידלעך. זיי פאַרמאָגן נאָך מער שיינקייט, און ספּריטנעקייט. זיי זיינען פשוט, האַרציק און תמימותדיק אין זייערע קאַלירטע קליידלעך פון פעלקער־פאַרבריידערונג.

ככר דיזענגאָף איז פאַרכאַפט און איינגענומען פון פורים־ מענטשן. די גאַנצע דיזענגאָף גאַס איז באַלאַגערט. גאַנץ ישראל און יידן פון אויסלאַנד זיינען היינט דאָ אין די קאַפענען. דער וועג איז פאַרנומען מיט שפּאַציר־דיקע, די טראָטוּאַרן אָנגעפראָפט — נישטאָ קיין פּלאַץ פאַר אויטאָס — אַלץ מאַרשירט צופוס!

יונג און אַלט פייערט דעם פורים־אָוונט נעבן די פּלאַטפאַרמעס אין דיזענגאָף־סקווער און נעבן דעם „הבימה"־טעאַטער; די פרייד פון פריי זיין און לעבן אין אַן אייגענער מדינה — איז גוואַלדיק גרויס!

*

קינד און קייט מיט פייפלעך, מיט קאַלירטע היטלען און מיט גרע־גערס. טאָטעס טראָגן די קינדער אויף די אַקסלען. די געשיכטע פון איבערלעבן המנען, ווערט ביי יעדן צונויפגעפאָרט מיט איבערלעבן דעם ישראל־שונא נאַסער און זיינע שטיצערס אין מאָסקווע, וועלכע רייצן כסדר קעגן מדינת ישראל...

די פּלאַקאַטן שרייען מיט „משתה ושמחה"; מען גייט אָנגעטאָן ווי אַראַבער און ווי מאָטראָזן, און חברה זיינען פאַרשטעלט ווי ים־פּיראָטן און מען טראָגט אַ יאָטל אָנגעטאָן אין אַ שטריימל מיט לאַנגע פּאות, און מען שרייט:

— יאָסעלע! יאָסעלע! — שוין צייט, אַז די גאָט־סטראָפּטשעס זאָלן צוריקגעבן דאָס יינגל צו זיינע טאָטע־מאָמע.

אין די קאַפענען און אויף די טראָטוּאַרן זעט מען זייער פיל קלוגע, ראַפינירטע פנימער, פנימער מיט אינטעליגענץ און בילדונג, פון גאַנץ אייראָפּע. קיין שום שטאָט אין דער וועלט פאַרמאָגט נישט אַזויפיל שיינע פנימער ווי תל־אביב!

די אַראַבישע יידן, די יוגנט זייערע, איז היינט זייער שטאַרק פאַר־טראָטן אין די גאַסן. זיי זיינען דאָ ביי די פורים־פייערונגען, ווי אומע־טום, די מערהייט פון דער באַפעלקערונג. דער אימפּעט און קולטור־

צוגאַנג פון אייראָפּעישע יידן באַווירקט זיי צוביסלעך. מיר דאַכט, אַז זיי וועלן „אייראָפּעיזירט" ווערן. אַזעלכע פייערונגען ווי פורים, פאַרבריידערט דאָס יידישע פאָלק אין ארץ־ישראל.

שלענגלט זיך אַ וועג קיין ירושלים

פורים־טאָג, דינסטיק 20 מערץ:

ערב־פורים האָב איך געזען ווי עס זעט אויס תל־אביב; לאָמיר זען וויאַזוי די הייליקע שטאָט זעט אויס אינעם פורים־טאָג.

דאָס מאָל פאָר איך מיט דער באַן. עס גייען דורך אַ ביסל גרינע פעלדער און ישובים; נייע באָנגאָלאָ־הייזער און ווידער אַ ביסל פעלדער, וואָס ווערן באַשפריצט דורך שפּריץ־רערן. מען דאַרף אַרײַנלייגן פיל מי אין די ישראל־פעלדער.

די באַן גייט דורך נידעריקע בערג, וואָס זענען אויס ווי פון ווינט אָנגעטריבענע און צוגעגלעטע מיט זאָמד, וואָס האָבן נישט באַווויזן אַרויסצוברענגען גרינסן, ביימער אָדער בלומען, וואָס זאָל זיין מער מחיהדיק פאַרן געזונט און עסטעטישער פאַרן אויג. מער בערג מיט טונקעלע קאָלירן און מיט פּעקלעך שטיינער, ביז עס ווערט זיי מיאוס צו טראָגן אַזויפיל אויף די פּלייצעס, נעמען זיי אַרונטערוואַרפן די שטיינער־משא, און דער וועג איז פול אָנגעוואָרפן — אַ וועלט מיט שטיינער!

אין די וואָגאָנען זיצן יידן פון גאַנץ אייראָפּע. זיי זענען אויס געליטענע. מען רעדט אַלע לשונות. מען ווערט היימיש און צוגעלאָזן.

צווישן בלאָנדע חברהלייט, קיבוץ־טיפּן, זיינען פאַרטיפּט אין העברעישע ביכלעך. זיי קוקן נישט אויף די פּרדסים פון רעכטס און לינקס; אַפילו די דערפער מיט קי, ציגן און הינט, האָט אויך פאָר זיי אַ קנאַפּן אינטערעס.

עס שפּרינגט אַנטקעגן די שטאָט לוד. אַ מאָדערנע באַן־סטאַנציע. לינקס זעט מען אַן אַראַביש דאָרף מיט צעבראָכענע הייזקעס, און אַראַבער מיט זייערע טיכער אויף די קעפּ. רעכטס דרימלט גאָר אַ שפּיץ פון אַ קריסטלעכער קירכע.

אָט באַווייזט זיך רמלה, וווּ עס זיינען דאָ אַ סך אַראַבער. די שטאָט מיט איר באַרימטן מעטשעט האָט אונטער זיך געשיכטע: נאַפּאָלעאָן איז דאָ געווען מיט 160 יאָר צוריק...

עס קוקט אַריין אַ בית־עולם אין די וואָגאָנען. די מצבות פאַרשטייען נישט פאַרוואָס יידן נעמען זיי נישט מיט קיין ירושלים; פאַרוואָס לאָזן

מתים ליגן נעבן אַן אַראַבישער שטאָט. דערנאָך קומט אַן אַ סטאַנציע נעזן, און אַלע גרינע לאָנקעס זיינען דאָ פאַרזאַמלט; זיי קוקן צו ווי יידן טוישן באַנען קיין באר־שבע.

קעגנאיבער מיר זעצט זיך צו אַ יינגל, וואָס טראָגט אַ זשאַקעטל מיט אַן אימיטאַציע־קאַלנער פון פוטער און לאַנגע פאות. די ציצית האַלט ער אין דרויסן, מען זאָל וויסן, אַז ער איז שטאַרק פרום. ער גיט אַ קוק אויף מיר, זעט נישט קיין פּאות, וויל ער נישט צופיל ריידן. כ׳האָב בלויז אַרויס־געקריגן, אַז ער לערנט אין א ישיבה אין ירושלים, און ער ווינט מיט זיינע עלטערן אין רחביה־געגנט. ער האַלט אַפּנים, אַז אַיידער צו ריידן מיט אַן „אַפּיקורס", איז בעסער צו שלאָפן...

דער פרומער בחור שלאָפט, און די בערג, טונקל־בלאָע און העלע, קומען נענטער צו די וואַגאָנען. טייל בערג באַווייזן זיך מיט ביימלעך, וואָס „שווימען" אין העלע זאַמדן.

אין טאָל שטייט אַ תימנער בחור און היט אַפּ אַ „בינטל" וויסע ציגן. די הייזער מיט ראָזע דעכער, וואָס שטייען אויף באַרגיקן באָדן, ווינקן צו דער סטאַנציע בית שמש (הרטוב).

עס קומט אַריין אַן אַלטע פרוי, אַ יידישע, פון מאַראָקאָ, וועלכע זעט אויס, מיט איר פּנים, אויגן און אָנטוערק, ווי אַ ציגיינערין. זי האָט אַרום זיך עטלעכע יינגלעך און מיידלעך, ווייזט אויס אייניקלעך, וואָס זענען אויך אויס ווי ציגיינערס. זיי פאַרכאַפּן שנעל די זיץ־פלעצער און ריידן צווישן זיך אַראַביש. זיי פאַרמאָגן אין זיך אַ מין פּרימיטיוו־ווילדע שיינקייט, וואָס שרעקט אַ ביסעלע...

די בערג קריכן אַלץ נענטער צו די וואַגאָנען. זיי טראָגן גרויסע שטיינער מיט זיך. די ישובים און טאָלן נעמען פאַרשווינדן, מען זעט בלויז עטלעכע פאַרשייטע ביימלעך, וואָס באַגריסן אונדז פון אויבן.

די קליינע מאַראָקאַנערינס קלעפּן צו די פענצטער און באַוווּנדערן די באַרג־פּעלדזן און בלימעלעך. די אַלטע שרייט זיי זאָלן זיצן אויף די פּלעצער, אָבער זיי הערן איר ווי דעם קאָטער...

נאָך מער בערג מיט שטיינער. עפּעס זיינען דאָ אַלע בערג טראָגע־דיק, און געבוירן בלויז שטיינער... אַפילו די סטאַנציע בר־גיורא איז גע־בוירן געוואָרן צווישן שטיינער.

עס שטייען צוויי דאַרע הינט און קוקן טרויעריק אין די וואַגאָנען אַריין. אַ דין וואַסערל ריזלט אין טאָל, און בערג מאַכן פּלאַץ, זיי רוקן זיך פונאַנדער, כדי דער הימל זאָל קענען אַריינקוקן און הערן וואָס די

אַראַבישע פאַמיליע, וועלכע זיצט אויסגעזעצט אויף שטיינער אין טאָל, רעדט צווישן זיך.

עס נעמען אָנקומען שטאַרקע שטיינערנע הייזער און עס באַווייזן זיך שפּורן פון אַ גרעסערע שטאָט. די באַן וועט באַגריסט מיט אַ שנור וועש אין דרויסן, און אַ וועג מיט דעם נאָמען „הרכבת", פירט אַריין אין אַ קליינעם וואָקזאַל. אַז מען שטעלט אַרויס אַ פוס אין דרויסן, זעט מען אַ קירכע מיט אַ צלמל, אַ מעטשעט, און, להבדיל, דער הר ציון — גיט שלום־עליכם!

די וועלט פון מאה שערים

איך לאָז איבער מיין וואליזקע אין פרומען האָטעל „ירושלים", און איך פאָר גלייך קיין מאה שערים, זען ווי עס זעט אויס דער פורים־טאָג ביי די גאָר פרומע.

פאות, היטלען, קאַפּעלושן און יאַרמלקעס — מען זעט דאָ נישט קיין מאַן אָדער דערוואַקסענע פרוי, אָן אַ פאַרדעקטן קאָפּ (היטלמאַכערס דאַרפן דאָ מאַכן אַ לעבן).

מאה שערים איז דער טייטש: הונדערט טויערן, אָבער איך זע זיי נישט. קען זיין, אַז דער נאָמען פונעם קוואַרטאַל מיינט עפּעס אַנדערש; וויל די גאַסן און געסלעך זיינען אָפּן. מען זעט אַ שילד אויף אַ וואַנט מיט אַן אויפשריפט:

— בת ישראל, טו זיך אָן צניעותדיק, די תורה פאָדערט עס. מירווילן אין אונדזערע גאַסן פרויען צניעותדיק אָנגעטאָן.

וואָס קען זיין מער פשוט און שיין ווי די וועגוונג אויף יידיש צו יידישע פרויען? אָפילו אָן דער תורה דאַרפן פרויען אויך פאַרשטיין, אַז צניעותדיק אָנגעטאָן מיינט מער רייַן און שיינקייט. אָבער מאָדערנע פרויען מיינען פאַרקערט.

אַ פאַטאָגראַפיסט מיטן נאָמען „וויס", שטעלט אַרויס אין זיין אָרעמען פאַרחושכטן פענצטער, פאַטאָגראַפיעס פון יידן מיט בערד און פאות און מיט אַטלעסענע קאַפּאָטעס. עס ווונדערט מיך וואָס פרומע יידן האָבן זיך געלאָזט אָפּפאָרטרעטלען אין גאַס. איין בילד שטעלט פאָר אַ פרומע פרוי מיט זעקס קינדער.

די פרומע האָנטוורקער גייען אָן מיט זייערע אַרבעטן. די ספרים־געשעפטן זיינען ליידיק. טונקל־הויטיקע יידן זיינען פאַרנומען אָרום

אייזעלעך, און קינדער זיינען פֿאַרשטעלט לכבוד פֿורים, אַנגעטאָן ווי אַראַבער, אָדער ווי אַלטע יידן מיט לאַנגע בערד, ווי נעגערס, און אַפילו ווי אַ נאַגע פון אַ קלויסטער. דאָס מיידעלע וואָס טראָגט קליידער און אַ קופּקע ווי אַ נאַגע, האָט נאָכהענגען שליסלען — אַ צלם האָט דאָס חנוודיקע מיידל, חלילה, נישט געטראָגן.

ישיבות פון ר׳ מאיר בעל נס, שטריימל־מאַכערס, שניידערס פֿאַר מענער און פרויען, וואָס שרייבן אויף די שילדן אין ענגליש „טיילאָר", און געדרייטע געסלעך שלעפּן באַרג־אַרונטער, ווו מען טרעפט פיל שטיבלעך און בתי־מדרשים. אומעטום זעט מען יינגערע און עלטערע פרויען מיט קופּקעס און טיכלעך אויף די קעפּ. זיי זענען אויס אַרעם מיט „גלות־פּנימער"; זייערע ווויינונגען זיינען איבער הונדערט יאָר אַלט, און זענען אויס פינצטער, נישט באַקוועם.

*

אַ יונגער פעסט־געבויטער ייד טראָגט אַ פוטער און אַ שטריימל, און גייט אָפּן, צעכראַסטעט, ווי אַ כניאַק; און העל־בלאָנדע חברהלייט מיט לאַנגע פֿאות קוקן נאָך פֿאַרבייגייענדיקע פֿאַרפוצטע מיידלעך, און אינער זאָגט:

— זי איז אַ שיינע!

איך זע דאָס מיידל אויף וועלכער דער פרומער ווייזט אָן מיט זיין פינגער און איך בין מסכים מיט אים — ער האָט געשמאַק!

אַ פרוכטן־מאַרק. אַ שמאָלער פּאַסאַזש איז אָנגעשטעלט און אָנגעפילט מיט קרעמלעך און טישלעך, וואָס פֿאַרקויפן אַלע סאָרטן עסנוואָרג. פיל טונקעלע יידן זיינען די פֿאַרקויפער, און נישט אַלע טראָגן זיי יאַרמל־קעס, אָבער פרומע יידענעס מיט שייטלען און קופּקעס, קויפן ביי זיי.

אין דעם פּאַסאַזש איז פֿאַרהאָנגען אַ גרויסער טראָנספֿאַרענט איבער דער גאַנצער בריים פונעם גאַסל, מיט אויפשריפטן אין יידיש, העברעיש און ענגליש, וואָס לייענט זיך:

„יידישע טאַכטער, די תורה פֿאַרפליכטעט דיך צו גיין צניעותדיק געקליידט. מיר פֿאַרטראָגן נישט אַז מ׳זאָל דורכגיין אונדזערע גאַסן אין נישט־צניעותדיקער קליידונג" (עס קען דאָך נישט זיין, אַז דאָס מיינט מען די מאה־שערים־דערצויגענע פרויען). אַ ביסעלע ווייטער הענגען וועש, פון אין זייט צו דער צווייטער; עס דערמאָנט פיל אַזעלכע וועש־פּאַסאַזשן צווישן די אַרעמע אין פראַנקרייך.

עס קומען אָן יינגלעך מיט מאַסקעס אויף די פּנימער און בעטן געלט פֿאַר ישיבות, און דערווייל האָט זיך צוגעשאָרט אַ שיינער הויכער

בוים, מיט אַ געדיכטן קאָפּ האָר, צו דער גאַס חברת משניות, און ער זאָגט שטיל אַ תפילה.

מען פאַרקויפט און מען וועגט לעבעדיקע און געשאָטענע הינער. אַ בלאָנדער שניידער מיט רויטע מאָרדעס ווי ביי אַ פויערים־יונג (שניידערס דאַרפן זיין בלאַס!), טראָגט אַ פּיצעלע יאַרמלקע און נייט מיט אימפּעט, ווי ער וואָלט געאַרבעט שטיק־אַרבעט אין גאַרמענט־צענטער פון ניי־יאָרק...

פאַר 750 דאָלאָר האָט מען דאָ פאַראייביקט אויף יידיש און העב־רעיש, אַ ייד פון אָמאַהאַ, נעבראַסקאַ. זיין נאָמען שיינט אַראָפּ פון אַ בנין. אין די הויפן וואָס זיינען אויסגעפלאַסטערט מיט שפּיציקע שטיינער, וווּ אַרעמע יידן האָבן זייערע נעסטן, זיינען פאַראַן פיל פלומפּלעך: יעדער האָט געהאַט זיין קוואַל וואַסער...

די פרויען מיט זייער זאנפּטיק יידיש לשון, זענען אויס היימיש; זייערע קינדערלעך, אויך מיט מאַמע־לשון, זיינען מיט סימפּאַטיע און וואַרעמ־קייט, ווי קינדער אין דער אַלטער היים.

ביי רחוב הרב שמואל סאַלאַנט, שטייט אַ טונקל־הויטיקער ייד און פאַרקויפט רויט־זיסן „שפּינוועבס". יינגלעך מיט לאַנגע פּאות) און זיסע מיידעלעך, רינגלען אים אַרום. זיי רעידן צו אים יידיש, און ער שרייט „כסף", „חמישה". זאָגט איין קינד צו אים:

— גיב מיר פאַר דריי פּיאַסטער; איך האָב נישט מער ווי דריי פּיאַסטער. דער אַראַבישער ייד לאָזט אָבער נישט אַרונטער פון זיין פּרייז.

ישיבת „בית אברהם" איז אַ שיינע נייע פירשטאַקיקע געביידע. זי שיינט אַרויס צווישן דעם אַרעמקייט, אין די געסלעך פון וועש, שמאַטעס, שמוץ און חנעוודיקע קינדערלעך.

„תורה אמת הכללית"־ישיבה, איז אָפּגעלאָזן, אָבער די בחורימלעך כאָפּן זיך אַרום מיט אַ גאַסט. די ישיבה „חסידי ברסלב" איז מיט פאַרנעם. נאָך ישיבות מיט גרויסע נעמען, און נאָך מער חסידים־שטיבלעך: גאַנץ מאה־שערים איז תורה און פרומקייט, וואָס ווערט אויסגעהאַלטן מערסטנ־טיילס דורך פרומע און פרייע יידן אין אויסלאַנד.

*

אויף רחוב שבטי ישראל, האָט זיך גאָר אַוועקגעשטעלט אַ רוסישע צערקווע. רחוב הנביאים האַנדלט מיט פיש, און ווייבער פון אַראַבישע לענדער רופן זייערע קינדער „באָבעלע"; זיי וועלן אויך פאַרייִדישט.

אָט שטופּט מען זיך איינצוקויפן סאָדעוואַסער, און דאָ גייט גאָר אַ

יידענע און ציפט די פעדערן פון אַ געשאָכטן הינדל און זינגט דערביי אַ לידל...

אַ צעבראָכענע, און באַלד דערנעבן אַ נייע קירכע מיט אַ צלם, אויף רחוב החומה השלישית; דאָ פאַרשטעלט אַ וואַנט און שניידט איבער די גאַס — ווייל די אַנדערע זייט איז שוין ירדן!

איין הויז האָט נישט באַווײַזן אַריינצוכאַפן אַלע צימערן אויף דער יידישער זייט — איז אַ שטיק הויז אין „נאָ מענ׳ס לענד".

אַפילו אַ „דאָם פאָלסקי" האָט זיך דאָ צוגעשטעלט. פאָליאָקן ווילן אויך האָבן זייער „גאָט" צווישן פרומע יידן. ביי דער פוילישער קירכע שטייט אַ פרוי מיט אַ סלאַוויש פנים און קוקט אין הימל אַריין. אפשר וואַרט זי אויף יעזוסעס צוריקקומען...

די בעקערייען זיינען פיל מיט שלח־מנות טאָרטן און מען פירט ריזיק גרויסע געפלאָכטענע חלות אויף וועגעלעך. דער אַפּטייקער דויטשער טראָגט אַ הוט ביים באַדינען פרומע קליענטן און די געסלעך פון חסידים און פרושים זיינען פול מיט ייִנגלעך, וואָס רויכערן פאַפּיראָסן לכבוד פּורים.

עס שטייען דריי קליינע מיידעלעך ביי אַ שוי־פענסטער פון זילבער־וואַרג, רינגעלעך און מזוזות. די מיידעלעך לייגן צו אַ פינגער צו דער שויב און קושן יעדע מזוזה פון דרויסן.

— וואָסער פינגערל געפעלט דיר? — פרעגט איינע דער טונקל־הויטיקער מיידעלע.

— אַלע! — ענטפערט די טונקעלע.

*

שוין פאַרמאַכט קראָם און קרעמל, „חיט וסוחר", קרעמלעך זיינען שוין אויך צו, בלויז איין יונגע פרוי, מיט אַ בלאַס פנים, זיצט אין אַ אָפן קרעמל איבער אַ ניי־מאַשין און אַרבעט. זי זעט אויס, ווי זי וואָלט אַהער געקומען פון פּרצס „דריי נייטאָרינס", און איר גייט גאָרנישט אַן וואָס יידן איילן צו הערן לייענען די מגילה.

— אפשר קענט איר געבן צושטייער פאַר אַן אָרעמער פאַמיליע? — וועגדעט זיך פלוצלינג צו מיר אַ שיין מיידל פון אַ יאָר צוועלף. מיט איר גייט מיט אַ יינגערע — גאָר אַ שיינהייט!

— איך דאַנק אייך זייער! — שמייכלען זיי און זיי פאַרנויגן זיך מיט גראַציע, וועג איך וואַרף אַריין אין דער אָפענער פושקע.

אַ קליין פּיצל מיידעלע מיט פרומע גרויסע אויגן, טראָגט אַ ריזן־

געפלאַכטענע חלה. אָט גייט אַ רבי מיט יונגעלייטלעך. זיי רינגלען אים אַרום און טוען אים באַשיצן מיט גרויס דרך־ארץ.

איך קוק מיר אַרום, אפשר וועל איך דערזען ר׳ עמרם פון דער נטורי קרתא און זיינע חסידים גיין אין שול, וועל איך מיטגיין. אָבער, איך זע נישט קיין שפור פון דער פאַנאַטישער סעקטע; איך זע בלויז פרומע יידן אָן אַ פאַרטיי; קיין שום „היטער פון שטאָט". גיי איך סתם אַרויף וווּ איך זע אַ מין „שנייַדערשע" שול און איך בין שוין אייַנער פון אַלע עלטערע און יונגערע יידן, וואָס זיינען פאַרזאַמלט אַרום דער מגילה.

דאָס לייענען די מגילה איז גאַנץ פראַזאַאיש. עס פעלט עפעס פייער־לעכקייט אין טאָן. בלויז ווען מען דערמאָנט המנען, וועט אַ קלאַפעריי אין שטענדערס, בענק און וועגט; די יונגע חברה האָבן נישט קיין גרע־גערס, קלאַפן זיי מיט שטעקנס און שרעקן איבער די גאָר אַלטע און נערוועזע יידן...

אַ ביסעלע שפּעטער, ווען איך זע יונגע, שיינע, פאַרפוצטע פריילינס, וואָס זענען אויס וויי אַלע אַנדערע יידישע מיידלעך, ווי זיי שפּאַצירן אַרויס פון מאה שערים, צו די ברייטערע, פרייַע יידישע גאַסן, ווו עס הערשט אייראָפּעאישע ציוויליזאַציע, מיט אַלע אירע שיינע און שאָטן־זייטן, פון פאַרווייַלונג און לוסט, לוקסוס און געלט, בין איך נישט אַזוי זיכער צי די פרומע וועלט וועט זיך קענען אָפּשליסן אַפילו מיט טויזנט טויערן. ווי אַזוי די פרומע פון מאה שערים האָבן אַראָפּגעשירט דאָס יושר און צדק זאָל אַרבעטן צווישן זיך, ווייס איך אויך נישט. דערווייל איז עס מער אויפגעבלאָזן און געשטיצט פון ברוקלינער יידן, (וואָס פילן באַקוועמער צו לעבן אין אַמעריקע) און טאָלעריט מצד דער ישראל־מלוכה, וואָס צווינגט נישט די בחורים און מיידלעך גיין דינען פאַרטיידיקן זייער לאַנד.

מיטוואָך, 21 מערץ:

אין צוזאַמענהאַנג מיט מיין רעדאַגירן דעם יזכור־בוך פון קאַמין־קאַשירסק, טו איך באַזוכן דעם ירושלים־אוניווערסיטעט צו געפינען עפּעס אין געשיכטע־ביכער און איך טרעף אַריין צו עטלעכע לאַנדסלייט פון דעם שטעטל, וואָס וווינען אין ירושלים.

אָט בין איך אין רייכן רחביה־קוואַרטאַל, ווו עס וווינט גיננז; זיין פאָטער איז געווען רב אין קאַמין ק. און ער האָט דאָרטן פאַרברענגט זיין יוגנט.

אַ שיין הויז מיט אַ פיינעם גאָרטן און דער באַלעבאָס, אַן עלטערער פרייַער ייד, נעמט מיך אויף מיט פריינטשאַפט. זיין אינטעליגענט־אויס־

זעענדע פרוי דערלאַנגט פרוכטן און טיי און זיי נעמען דערציילן פון 37 יאָר לעבן אין ישראל, וווּ זיי זיינען געקומען אַלס חלוצים. זייערע צוויי זין זיינען פאַרוווּנדעט געוואָרן אין דער מלחמה מיט די אַראַבער; אַינער לערנט אין דער אוניווערסיטעט פון באַסטאַן.

צווישן די העברעאישע ביכער, זע איך אויך יידישע. דער ייד האַלט פון לערנען צווויי מאָל אַ וואָך גמרא און לייענט אַלע יידישע זשורנאַלן פון אויסלאַנד, וועלכע געפינען זיך אין דער ירושלימער אוניווערסיטעט. ער וויל וויסן וויי עס גייט יידישע שרייבערס אין אַמעריקע, און ער איז געבונדן מיט יידן אומעטום. יידיש האַלט אים געבונדן.

זיין פרוי איז אַ ביסל פאַרזאָרגט. אַ שנור אַן אַלמנה, איז מיט זיי. און:

— וואָס וועט זיין די צוקונפט אין ישראל מיט אַ מערהייט אַראַבישע יידן? — פרעגט זי ביי מיר — און זעצט פאָר:

— זיי ברענגען אַריין אַ לעוואַנטינישן גייסט און שלעפּן אונדז אַראָפּ צו זייער מדרגה — עס נעמט וועלן אַראַביש!

אויב דאָס איז וויניק, גיט זי צו נאָך עפּעס:

— די סאַברעס האָבן פאַרשטאָפּטע קעפּ; זיי טויגן נישט צום לערנען! איר מאָן הערט צו און זאָגט גאָרנישט. אַ נאַרמאַלע מדינה מוז אויך האָבן פאַרשטאָפּטע קעפּ — טראַכט איך.

*

אין אַ ביכער־געשעפט אויף בן־יהודה גאַס טוט מען רעקלאַמירן פיל סאָוויעטישע ביכער. אַ בוך פון גרויסן שרייבער דוד בערגעלסאָן, אין יידיש, וועלט דאָ פאַרקויפט אַזוי ביליק וויי אין פונט פופציק פּיאַסטער.

אָט אַזוי פאַרזאָרגט כרושטשעוו די יידן אין ישראל מיט יידישע ביכער, און ביי זיך האָט ער כאַמיש אויפגעלייזט די „יידן־פראָגע".

דאָנערשטיק, 22 מערץ:

דער באַנדיט אייכמאַן אַפּעלירט. ער וויל לעבן, דער פּאַרשוין. ביים גריכט־זאָל איז היינט לעבעדיק. מען קומט פון אַלע זייטן בייזיין די אַפּעלאַציע. טוריסטן און זשורנאַליסטן פון אויסלאַנד מוזן עפענען, ווייזן וואָס זיי טראָגן אין די טעקעס. איך האָב זיך נישט פאַרזאָרגט מיט אַן אייכמאַנ־קאַרטע, בלייב איך שטיין אין דרויסן...

אויף אַ דעכל נעבן דער גריכט־געביידע, שטייט אַ פּאָליציי מאַן מיט מאַשין־געווער. אונטן דרייט זיך אַרום אַ פּאָליציאַנט מיט זאָג מאַשין־ביקסל און טוט זיך דורכשמועסן מיט זיין קאָלעגע גאַנץ גוטמוטיק. איך נעם צוקוקן זיך צו אַלע פּאָליציאַנטן אין די גאַסן און איך זע אַ

מערהייט מילדע, גוטמוטיקע פּנימער. טייל זעען אויס, ווי בטלנים און ישיבה־בחורים. בלויז די פּאָליציאַנטן, אַראַבישע יידן, האָבן שטרענגע פּאָליצייסקע פּנימער.

איידער עס שוועבט אַריין דער שבת...

פּריימיק, 23 מערץ:

די זון טוט ברענען באַלד אין דער פּרי. רחוב יפּו איז אָנגעשטעלט מיט ערב־שבתדיקע בעטלערס און שנאָרער און קאַליקעס, אָ מערהייט אַראַבישע יידן, וואָס מען דאַרף האָבן הארץ נישט צו געבן... (די יידישע מדינה האָט געכאַפּט אָ מציאה? ווו דען זאָל די „בעטלער פּראָפעסיע" גיין? וועט אַמעריקע זיי אַרײַנלאָזן?).

פּאָרן דריי קינדער קיין מאה שערים. זיי זיצן אַריין אין אויטאָבוס נומער צוויי פון רחוב יפּו. אָ יינגער יאָט פון אָ יאָר צען, מיט זייער אָ באַחנט פּנים, טראָגט אָ גרויסן שוואַרצן קאַפּעלאַטש און גרויסע פּאות. אָ קליינער יאָט פון אָ יאָר זיבן טראָגט אָ יאַרמלקע און גאָר גרויסע פּאות. אָ מיידעלע פון אָ יאָר פינף־זעקס איז זייער אָרעם אָנגעטאָן, אָבער זי פּאַרמאָגט אַזעלכע פּרייליכע רייכע אויגן! זי, און דער יאָטל פון דער צווייטער זייט, האַלטן זיך פעסט אָן אין זייער „גרויסן" ברודער, און ער, דער צען־יאָריקער, ווייזט אַרויס פּאַראַנטוואַרטלעכקייט ווי אָ טאַטע... זיי זיצן מיט אָפּענע מיילער און זיי באַטראַכטן די דורכפּאָרנדע וועלט. יעדעס פּיצל ווועלט פון גאַס און קראָם און מענטש, טוט זיי פּאַראינטע־רעסירן. אומעטום האָט גאָט אַזוי פּאַנטאַסטיש אָנגעשטעלט מענטשן און זאַכן; זיי פילן מחיהדיק בשעת דער פילפּאַרביקער רייזע; בפרט ווען זיי זיינען אַלע דריי צוזאַמען... די וועלט איז פּרייטיק אין דער פּרי אַזוי גרויסאַרטיק, ווען מען קוקט מיט פּרומע קינדערשע אויגן בשעת אָ רייזע קיין מאה שערים...

און מאה שערים גאָס? עס רודערט זיך מיט ערב־שבת יידן, יידענעס און מיט קליינע באַלעבאָסטעלעך. מען פילט ווי עס קומט אַן דער הייליקער שבת. מען גייט אייַנקויפן, מען טראָגט קוישעלעך, סימפּאָנדלעך וואַסער און קופּקעלעך אויף די קעפּ. יונגעמאַנטשיקעס און מיטליאָריקע מענער מיט אַטלעסענע קאַפּאָטעס און מיט צייגענע לעטניקעס.

די פּרומע צייטונג „המודיע" האָט בריייט צעעפּנט אירע זייטן און זיך אַרויסגעשטעלט אויף אָ קלאָץ אין גאַס. (מאה שערים זאָל נישט אַרויס־

געבן אַ יידישע צייטונג!). עס גייען דורך פרומע ווייבער, כאַפן אַ בליק אַריין אין גייען ווייטער. אָבער, אַ געלער יונגערמאַן מיט אַ פּיצעלע בערדל, טרעט נישט אפּ; ער כאַפּט אַריין אַלע זייטן, אַפילו מיט די אָנאָנסן .זאָל די היץ ברענען, זאָל די קאַפאָטע שלעפּן — ער מוז אַלץ דורכלייענען!

אינעם קליינעם פּאָסט־אָפּיס רעדט מען יידיש. איינער, אַן אויסנאַם, זיצט אַן אַ יאַרמלקע און פּאַרקויפט מאַרקעס. ניין, די פרומע יידן און יידענעס לינטשן אים נישט...

אַ ייד מיט אַ לאַנגער שוואַרצער באָרד, פּירט אַ קינדער־וועגעלע פון וועלכעס עס שיינט אַרויס אַ בלאָנד גאָלדיק מיידעלע. מען טראָגט גרויסע חלות. בחורים האַלטן זיך צוזאַמען. די גרעסערע האַלטן די הענט אויף די אַקסלען פון די קלענערע.

אַן עלטערער ייד רעדט אַריין אין אַ יינגל מיט אַזאַ לשון:

— ער איז געווען אַ צדיק — זאָג עך דיאָר!

דאָס יינגל קוקט דעם עלטערן אין די אויגן און נעמט זיך פּאַרשטעלן, מער ווינציקער, אַ צדיק. ער קראַצט זיך אין קעפּל — און פּאַרשטייט שוין...

טונקל־הויטיקע יידן שטרעקן אויס די הענט און בעטלען דאָ מיט דרך־ארץ. אַפּישן אויף די וועגט רופן די מאה שערים אייגנווינער קומען הערן ווי דריי אָקטיאַרן רעציטירן שלום עליכמס „קליינע מענטשעלעך" — אויף מאַמע־לשון.

ביי אַ פּאָטאָגראַפיסט, וואָס טראָגט אַ יאַרמלקע (איך זע צום ערשטן מאָל אַ פּאָטאָגראַפּטשיק אין אַ יאַרמלקע!), אויף רחוב וואַרשע זעט מען פיל פּאָטאָגראַפיעס פון פּורים־אָנטוען, פּאַרשטעלט אַלס פּאָליציי אָדער אַראַבער. אָבער, אַ פּאָטאָגראַפיע פון דריי יונגע ישיבה־בחורים, חברים, ווי זיי פּאַרפלעכטן די הענט אין פריינטשאַפט, איז פיל מיט שיינקייט און פרומען חן!

אויך מיידלעך זיינען דאָ פּאָטאָגראַפירט. אָבער אַן ווילגאַרישקייט אָדער באַרימען זיך מיט שטיקער פלייש, ווי עס לערנט האָליווּד, די קונסט פון סעקס־פּאַרקויף.

איך באַזוך אויך מיינעם אַ לאַנדסמאַן, י. ב. שטיף און זיין ספּרים־געשעפט, וועמען איך ברענג אַ גרוס פון זיין אַמאָליקן שכן, דעם חסיד, מיין ליבן פּאָטער אין ויניפּעג.

איין טריט אַרויס פון מאה שערים, איז דער שפּיטאָל נתן שטראָוס,

„פּאַר אַלע ראַסן און רעליגיעס" — שרייבט מען ביים אַריינגאַנג. די פּראָפּעסאָרן אין שפּיטאָל, ריידן דייטש.

וועלן איך זע דאָס די הייליקע שטאָט ירושלים וועלט מער און מער איבערגעדעקט מיט שבת־שטימונג און מען וועט באַלד נעמען זאָגן „לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה", טו איך געשווינד איינשטייגן אין וואַגאָן און פאָר צוריק קיין תל־אביב.

דער וועג קיין צפת

פרייטיק, 30 מערץ:

עלף דרייסיק אין דער פרי פירט די באַן קיין חיפה. קעגנאיבער מיר זעצט זיך צו אַ סאָלדאַטקע, וועלכע פאַרמאָגט דריי בענדלעך (אַ סערזשאַנטקע), אַ בלאַנד שיין קעפּל און בלאָע אויגן; דערצו אַ פּאַריסן נעזל ווי ביי אַ שיקסע. זי ווייזט אירע פּיס, אַן זאָקן און נאַקעטקייט ביז אַרויף. (די סאָלדאַטקעס טראָגן נישט די אַלע שמאָנצעס און האַלקעס, וואָס אַלע פרויען טראָגן).

זי שאַרט צו מיר די פּיס, ווייזט מיר נאַקעטקייט פון איר שיינעם קערפּער און זי קוקט כלומרשט אַריין אין אַ בוך, אָבער זי כאַפּט בליקן צי איך באַטראַכט אירע פּיס און ווי עס ווירקט אויף מיר...

זעצט זיך צו אַ דאַרע, זויערע פּרוי נעבן דער סאָלדאַטקע. די סערזשאַנטקע רוקט צוזאַמען אירע פּיס, פאַרשפּיליעט איר אויפגעקנעפּלטע בלוזע און ווערט צניעותדיק. עס קומט צו נאָך אַ סאָלדאַטקע, פון לופּטאָפּטיילונג, און די ערשטע נעמט זיך נאָך מער פאַרטיפּן אין לייענען.

עטלעכע פרומע יידן ביי דער צווייטער זייט פענצטער, זיינען פארטאָן אין שמועסן. איינער האַלט אַ תהילימל און כאַפּט כסדר אַ גנבישן בליק צו די יונגע סאָלדאַטקעס נעבן מיר...

עס קומט אָן אַן עלטערע פרוי, אַ צעקנייטשטע און צעקנאַדערטע; זי וויל דורכאויס זיצן נעבן די פרומע יידן, אָבער זיי שרייען אַז נעבן זיי איז נישטאָ קיין פּלאַץ...

די סערזשאַנטקע איז איינגעשלאָפן ווי אַ קליין קינד. דאָס מיילכל איז ביי איר אָפן און דער בוזעם הויבט זיך אונטער דער געפּאַסטער מונדירבלוזע. די אַנדערע פּאַסאַזשירן לייענען פּוילישע און רומענישע צייטונגען, און דערווייל שפּרייזט די באַן דורך פעלדער און ישובים, וועלכע שיקן באַגריסונגען פון גראָזן און בלומען און ווייזן, אַז זיי זיינען שוין פאַרפּוצט און אָנגעטאָן לכבוד שבת...

אין חיפה זיץ איך איבער אין אַן אויטאָבוס, וויל קיין באַן־ליניע דורך די בערג ביז צפת האָט מען נאָכנישט געבויט.

די טונקל־הויטיקע יידן רויכערן, שפּייען און וואַרפן אויף דער ערד; אַ פענסטער האָבן זיי מורא צו עפענען. די סאָלדאַטן זיינען מיד און שלעפעריק. דער אויטאָבוס לויפט מיט אימפּעט איבער די ישובים נישט וויט פון חיפה, און עס קומען אַן שטיינערנע בערג.

פון דער ווייטנס זעט מען די שטאָט עכו און אַרום זיינען דאָ פיל אַראַבישע דערפער, וווּ מען זעט די מענער אומעטום מיט וויסע קאָפּ־באַדעקעכץ.

דער אויטאָבוס נעמט זיך דראַפענען העכער און העכער, קוים וואָס ער דערשלעפּט די פּיס. עס נעמט זיך ווילקלען און שלענגלען און ווידער אויפוויקלען, ווי אַ קנויל באַנוול; פּאַנאָראַמעס פון בערג, וועלכע לויפן און אַנטלויפן, שפּילן זיך אין יאָגעלעך, מיט דעם שטילן וואָסער כנרת, און באַווייזן סוף־כל־סוף אַריינצושלעפּן דעם בלאָען טייך, וואָס קען קיין צוויי נישט ציילן, אין זייער שפּיל...

דאָ און דאָרט לאָזט דער שאָפער מיט אַ גוטמוטיק פּנים, אַרונטער איין פּאַסאָזשיר, און צוויי, צו אַ ישוב, און ער שטייט נישט אָפּ פון זיין ציל: ער מוז דורכלויפן און דורכקריכן די אַלע שלענגלעריין און אָפּ־גרונטן, ביז ער וועט קומען צו זיין ציל.

דער אויטאָבוס סאָפּעט און קרעכצט און אָט איז שוין אַ שפּיץ באַרג דערנעבן, און אויפן שפּיץ אַ ישוב: די שטאָט צפת איז פאַרלאָפן פריער, פאַר אונדז, און שטרעקט צו אונדז אויס אַ פריינטלעכע האַנט.

די מיסטעריעזע שטאָט צפת

דער אויטאָבוס קומט צו זיין סטאַנציע, וועלכע איז פול מיט שמוץ, שטויב און מיט פנימער פון אַראַבישע יידן. פון אַלע זייטן זעט מען אַלטע צעבראָכענע אַראַבישע הייזקעס און בערג; בערג וואָס שוועבן און שפּאַצירן — עפּעס איז דאָ געהיימנישפול אין דעם גאַנצן אַרום.

דאָס ערשטע נעם איך אויפזוכן אַ „ביתן" מוזעאום. אַ ייד, וועלכער פירט אָן מיט דעם מוזעאום האָט באַמערקט וועגן מיר אַ נאָטיץ אין אַ יידישער צייטונג, האָט ער מיר פאַרבעטן קיין צפת. וועג אַלע רייכע יידן אין ארץ־ישראל זאָלן זיין אַזוי גאַסטפריינטלעך, האָב איך געטראַכט ביים דערהאַלטן זיין פאַרבעטונג, וואָלט ארץ־ישראל טאַקע געווען אַ ביסל אַנדערש ווי אַנדערע מדינות...

אָט, נישט ווייט פונעם אויטאָבוסן־וואָקזאַל", זע איך עפּעס אַן אַלטע געבויידע און אויף דער וואַנט, דער נאָמען פון דעם מוזעאום. איך טרעף צו אַן אַלטן פֿאַרלאָזטן מעטשעט, וווּ עס ווויגט אַ ייד מיט אינטעליגענטע פּנים־שטריכן; אַ ייד וואָס שטאַמט פון אַ רבנישער דינאַסטיע — צבי האַראָויץ. ער אַרבעט האַלבע טעג ביי דער שטאַט־פֿאַרוואַלטונג פון צפת און האַלבע טעג גיט ער זיך אָפּ מיט זאַמלען שטייגער, מיט קנייטשן און גראָווירונגען וואָס שטאַמען פון אַלטע צייטן. דער עטלעכע זעכציקער ייד, וועלכער קען אויך האַלטן אַ פּען, זאַמלט און היט אָפּ אַלטערטימלעכע זאַכן אין דעם צעבראָכענעם מעטשעט און פּירט אַ מוזעאום אויף דער אייגענער האַנט...

*

נאָך דעם ווי צ. ה. האָט פאַר מיר אויפגעזוכט אַ צימער פאַר צוויי און אַ האַלבן פונט אַ נאַכט, נעמט מיך מיין גאַסט־געבער אויף אַ שפּאַציר, וויזן צפת. מיר קומען גלייך צו דעם מקובלים־געגנט, צו די שולן פון רב יוסף קאַרו, דער מחבר פון „בית יוסף" און דעם „שולחן ערוך", וואָס דורות יידן האָבן אים אָנגענומען אַלס דינים־בוך אויף זייער לאַנגן וועג פון גלות־לעבן.

אַרנאַמענטיק און שניצעריייַן אין די שולן, און די בערג מיט זייער ליכט און שאָטן־קאָליר, כישופן אַריין דורך די פענסטער און טוען סודותדיק אַריינשושקען אין אויער וועגן קאַבאַליסטישע ציפערן, גמטריאות און פון געהיימע שפּרוכן, וואָס האָבן געריידט פון אויסלייזונג און פון אַראָפּברענגען דעם גואל, דורך פּיניקן דעם גוף און דערהויבן די נשמה...

ספּרי־תורות מיט זילבערנע קרוינען, געשניצטע און מענטעלעך מיט גלעקעלעך; אַ ליכטיקע זון שפּאַנט דורך צווישן בערג און ברענגט אַ הערצו אַזוי פיל פאַרשלייערטע מיסטעריע פון ספּיקות און בענקשאַפטן, אַז עס טוט אַזש פאַרכאַפּן ביים האַרצן!

די שול אין ספּרדישן קוואַרטאַל איז הונדערטער יאָרן אַלט. אַ הויכער ספּרדישער ייד, נעמט דערציילן אין אַ חומש־העברעאיש, די מעשה פון תנא ר׳ יוסף בנאה און זיין זון אַ בוי־מייסטער, וועלכער האָט באָפּוילן אַ בוים צו געבן ווינטער־צייט פרוכטן, כדי די אַרבעטער זאָלן האָבן וואָס צום עסן — און דער טאַטע האָט אים דערפאַר פאַרשאָלטן מיט אָפּגעשניטענע יאָרן...

אָט שטייט דער קרומער פייגנבוים צווישן שטיינער און וועגט ביים שול־הויף; דער אויסגעקרומטער בוים האָט געמוזט צוהערן און שווייגן,

וואָס צוליב אים שילט אַ תנא זיין זון; ער שטייט נאָך אַלץ געבויגן פאַר חרפה...

דער ספרדישער שמש שפּינט וויטער די לעגענדע, און דער בוים אַ פאַרדאַרטער, בויגט זיך אַלץ מער און מער צו דער ערד...

שבת, 31 מערץ:

מיר שפּאַצירן אויפן באַרג מצודה, וווּ עס ליגט אַרייַנגעלייגט פיל אַרבעט פון קולטיווירן און בויען, וווּ אַ קאָפּע אין פאַרעם פון שיף־אַרכיטעקטור וואַרט אויף הייסט טעג און רייכע לייט פון די שטעט.

מיר באַזוכן דעם קינסטלער־קוואַרטאַל, וועלכער איז פול מיט אַלטע, באַרג־אַראָפּ, שטיינערנע געסעלעך און מיט גאָט־געבענטשטער שטילקייט; דאָ האָבן פאַרשידענע יידישע מאָלערס און מאָלערינס פון אַלע עקן וועלט, אַרייַנגעבראַכט פיל פאַרבן און אויך שייַנקייט; מען מאָלט דאָ מאָדער־ניסטישע מאָלעריין און אַ ביסעלע פון דער אַלטער שולע.

די מערהייט קינסטלער זיינען הייַנט נישט אין דעַר היים. דער באַ־רימטער קינסטלער מערזער און אַנדערע, זיינען געשלאָסן. מען זעט בלויז פאַרבעטע און האַלב־פאַרבעטע בעטלעך אין קעלער־שטובן, און זייערע „ווילדע" און עקזאָטישע מאָלעריין קוקן אַרויס דורך שמאָלע פענסטער צו די שוועבנדיקע בערג. בלויז די מאָלערין ט. פירט אונז וויזן אירע שריי פאַרבן, און דער מאָלער פאַרבער, וואָס זיין פאָטער איז אין וואַרשע געווען אַ שרייבער.

אַ שפּאַציר איבער שכונת הכורדים, וווּ עס לעבן טונקל־הויטיקע יידן פון די אַראַבישע לענדער, אין אַלטע אַראַבישע הייזער, וויזט געגנוג אַרעמקייט. (די קליינע קינדערלעך לויפן מיר נאָך און פרעגן צי איך בין דער שוועדישער פרעמיער־מיניסטער — ער האָט נעכטן געווילט אין צפת).

די בוימער אויף באַרג און טאָל זיינען דאָ מיט ברייטע היפטן, ווי ביי סלאַווישע פרויען. די זיתים־בוימער, מיט שיטערע צווייגן, זענען אויס משונהדיק מיט זייער קאָליר פון שימל און געבוי; עפּעס אַ „יתום"־געוויקס פון מדבר און דזשונגל האָט דאָ פאַרבלאָנדזשעט און קוקט צו ווי די בערג טראָגן שבתדיקע קאַפאָטעס...

צווישן מנחה און מעריב, זיצן צענדליקער עלטערע און יינגערע וויבער פון די אַראַבישע לענדער און שפּילן אין דאָמינאָ. זיי זאָגן נישט קיין פרקי אבות, קוקן נישט אַריין אין אַ טייטש־חומש, נאָר וואַרפן ביינדלעך.

זיי זענען אַרעם אָנגעטאָן, פיל פון זיי מיט באָרווּעסע פיס אָבער זיי טראָגן „גאָלדענע" רינגען אויף די הענט — אַ צייכן פון מאַנס ליבע...

נישט ווייט ליגט דער טייך כנרת ווי אַ שטיל שלאָפנדיק שפּיגעלע, אַ מין „יתומהלע" צווישן האַרטע בערג, וועלכע לאָזן אין נישט אַרויס פון זייער קלעם; דאָס טייכעלע האָט זיך פיין אויסגעבעט אין טאָל און ווּיל פירן אַ רואיק לעבן...

גרינע טעפּיכער און צוימען פון שטיינער. דאָ האָט מענטש געאַרבעט און קולטיווירט, מיט פיל, פיל יאָרן צוריק. אַ מאָגישע קראָפט ליגט אויסגעגאָסן איבער פאַרכישופּטע בערג, וועלכע לויפן און שפּרייזן ווי יונגע הירשן, כדי צו דערגרייכן דעם בלאָען הימל.

באַלד קומט אונטער אַ נייער קוואַרטאַל פון צפת: קוואַרטאַל ב'; דאָ טרעפט מען בערג, וואָס לויפן געאַרעמט און גייען שטיל, אָנגעטאָן אין שטעק־שיך; זיי נעמען ענדערן די פאַרבן און מיניען אין פאַרנאַכטיקן שיין; די שפּיל פון ליכט און שאָטן טוט אָננעמען רייצנדע פאַרמען, וואָס וועקן דער פאַנטאַזיע.

דער הימל ווערט פלוצלונג טונקל און פאַרבאָרגן. די בערג זיינען אויך ערגעץ־וווּ אָנטרינען. בלויז די פייערלעך פון ישובים, וואָס זיינען צעוואָרפן אויבן, טוען לאָזן וויסן, אַז בייַ זיי איז פאַראַן לעבן, און אַז זיי בענקען צו זען מער יידן...

די הייזער פאַר די נייַע עולים אין קוואַרטאַל ב' זיינען גאָנץ פיינע. עס לויפן אָרום באָרווּעסע קינדערלעך פון אַראַבישע יידן און אין אַ מאָדערנער קאָפע, זיצט אַ שיינער יונגערמאַן מיט זיין ווייב און ריידן פויליש. זיי דערפריַען זיך מיט מיין פירער צ. ה., וועלכער שטאָמט אויך פון גאַליציע און דער טרויער פאַרשווינדט פון זייערע אויגן...

צוריק צו אָלט צפת. די ביינאַכטיקע מיסטעריע און שטילע פינ־סטערניש, מאַכט אַ ביסעלע שרעקן און ציט צו. מען נעמט ווידער טראַכטן פון מקובלים ווי דער אר"י הקדוש, וועלכער פלעגט אַרומגיין מיט זיינע תלמידים זוכן באַהאַלטענע סודות פון דער תורה און פאַסטן תעניתים, כדי צו געפינען עפּעס אַ רמז וועגן משיחס קומען... (די קבלה־ליטעראָטור האָט צו יענער צייט געהאַט פאַרכאַפּט פיל מוחות פון די גייסטיקע פירערס ביי יידן און געצונדן די הערצער ביים פאָלק. דער קלימאַקס איז געווען: די גרויסע שבתי צבי באַוועגונג, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט און פאַרנאַרט אַ גרויסן טייל פונעם יידנטום אין גלות און אין ארץ ישראל).

אַ שפּאַציר איבער דער ירושלים־גאַס

זונטיק, 1 אַפּריל:

צוריק צום צווייטן בית המקדש, ווי דער תלמוד און דער היסטאָריקער יאָזעפוס פלאַוויוס רידן וועגן צפת; 11טער און 12טער יאָרהונדערט, ווען די אַזוי גערופענע „קריסטן" האָבן געזוכט צוריקצונעמען דאָס הייליקע לאַנד פון די טערקן און געבויט אַ שלאָס אויף אַ שפּיץ באַרג, וואָס שטייט ביז היינט און דערנאָך, אין 13טן יאָרהונדערט, צוריק יידיש לעבן, און אין 16טן יאָרהונדערט — דער צענטער פון קבלה אין צפת. (און פיל אַנדערע מיסטישע סעקטעס).

אין 18טן יאָרהונדערט קומען חסידים, אָנהענגער פון בעל־שם קיין צפת, און דערנאָך ווערט צפת פאַרניכטעט און טויזנטער יידן ווערן אויסגעהרגעט. אָזאַ טראַגיש בלעטל איז פאַרשריבן צווישן די שוועבנדיקע בערג, וואָס ציט זיך ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען צען טויזנט יידן האָבן געלעבט אין דער שטאָט און דערנאָך פאַרקלענערט געוואָרן ביז — פונפצן הונדערט יידן...

די יידישע מדינה בויט צוריק צפת. היינט זיינען שוין דאָ ביז דרייצן טויזנט יידן; צפת האָט שוין אַ ביסעלע אינדוסטרי און מען אַרבעט אויס שאָקאָלאָד, כאָלווע, דימענטן און קאָווע, אַ ביסל אויל, טאַבאַק און נייַ־מאַשינען; אַ פּאָפולער זומער־רעזאָרט צוליב דער קילער לופט און די שטאָט־אָדמיניסטראַציע שטיצט די אַרטיסטן, מאָלערס און סקולפּטאָרן.

אָט מיט דעם ביסל היסטאָריש וויסן, שפּאַציר איך איבער ירושלים־גאַס זונטיק פרי, צו זען ווי אַזוי די שטאָט כאַפּט זיך אויף און נעמט זיך צו אַ וואָך מלאכה און האַנדל.

פאַמעלעך, גאָר פאַמעלעך און שלעפּעריק. דער טאָג איז קוים אַרונטער פון די בערג, און האָט נישט קיין כוח צו לויפן שנעל, פאַרן פרישטיק. די איינווינער פון צפת האָבן אויך צייט.

צו ערשט זעט מען טיפּן פון אַראַבישע יידן. אַן אַלטער ייד מיט אַ ווייסער באָרד, טראָגט אַ קיילעכדיקע שוואַרץ־רויטע פעסטקע אויפן קאָפּ און אַ שוואַרצע קאפּאָטע מיט אַ רויטן גאַרטל און קורצע הויזן. זיינע פיס זיינען אָן זאָקן. (פלעגן אַזוי אויסקוקן אונזערע עלטער־זיידעס?...).

אַ נידעריקער ייד, טראָגט לאַנגע שוואַרצע קליידער און אַ שוואַרצע פעסקע. ער זעט אויס הדרת־פּנימדיק מיט זיין ווייסער באָרד. ער טוט מיך באַגריסן מיט „שלום" און ער זעצט זיך צו אויף אַ בריקל רוען.

צוויי אַראַבער מיט זייערע ווייסע טיכן און שוואַרצע בייגל איבער

זייערע קעפּ, גייען ברייט איבער ירושלים־גאַס און באַטראַכטן די נאָר־וואָס געפּענטע קרעמלעך און העמדער־געשעפטן. זייערע אויגן לייכטן מער מיט קנאה ווי מיט ליבע צו יידן...

די קאַפּעען און כשר־רעסטאָראַנען זיינען שוין אָפן. אַ שולע פֿאַר יוגנטלעכע צעעפּנט ברייט אירע טירן און די יונגע מיידלעך און יינגלעך פילן אָן דעם אַרום מיט פריי, הילכיק לאַכן און פרייד. די מיידלעך זיינען, טייל מיט לאַנגע צעפּ און טראָגן הויזן, און טייל קורץ געשוירן מיט קלייד־לעך. יאַרמלקע־בחורימלעך און יונגען אין בלויזע קעפּ — אַלע פרייען זיך מיט גאָטס געגעבענעם שיינעם פרימאָרגן אין צפת.

פיל שטיינערנע טרעפּ פירן צו אַ גליצנשטיין־מוזאום; די טירן זיינען אָבער פֿאַרמאַכט. די בערג אַרום לייכטן און שיינען מיט טונקל־גאָלד, טונקל־בלאָ, גרין און זאַמד־קאָליר; עס טוט כישופן מיט טויזנטער פאַנטאַסטישע שיינקייטן, וואָס שפּאַצירן צו צו דער ירושלים־גאַס. גאָטס מאָלער האָט באַלד פרי באַוויזן צו פֿאַרבן און בלענדן מיט אַזוי פיל פֿאַר־שידנאַרטיקייט און פֿאַרנעם!

אַלטע און נייע האָטעלן. די טירן זיינען נאָך האַלב־פֿאַרמאַכט. קליינע פּענסיאָנען ווינקען פון געסלעך אַרויס און ווילן פֿאַרשלעפּן צו זיך מענטשן פון דער הויפּט־גאַס, און קינאָ־אַפּישן שרייען מיט „גיהנום איז אַ שטאָט" און „קאַפֿאָ"; דערביי וויל מען אויך נישט פֿאַרשעמען דאָס יידישע, און אין אַפּיש רופט אויף מאַמע־לשון: „לאָמיר אַלע זינגען"

אַ באַנק לאומי בע"מ ווייזט, אַז מיט אַרכיטעקטור ווערט צפת נישט אָפּשטיין פון תל־אביב און חיפה; און אַ באַלעבאָסטע אויבן, הענגט אַרויס די קישנס און קאָלדרעס צום לופטערן; ווייל אַ נאַכט גוט שלאָפן איז וויכטיקער ווי געלט...

דער האָטעל „צענטראַל" רופט קליענטן, אָבער די בודקע דערנעבן הייסט פריער געווינען 30 טויזנט פונט אויף דער לאָטעריע, אויב מען ווייל לעבן אַ גוטן טאָג. שטופן זיך טאָקע באַלד אינדערפרי פיל פּוילישע און אונגאַריש־דייטשמערישע יידן צו די לאָטעריע־צעטלען — כאַפּן דאָס גרויסע געווינס...

אָן אַראַבישער ייד אַ חכם, אַנגעטאָן אין אַ לאַנגער פּעלערינע, זאָגט מיר „שלום", און די אַלטוואַרג־העמדלער טומלען שוין מיט אַרויסשטעלן זייערע סחורות אויף די טראָטוּאַרן.

ביי דעם קליינעם קינאָ „אליל" שטייען יונגע יידן פון אַראַבישע לענדער און לייענען ספֿאָרט־צייטונגען. אַ סוחר ליגט אויסגעלייגט ביי זיין קראָם פון גרינוואַרג און ער קוקט אין הימל אַריין וואָס די קליינע וואָל־

קנדלעך טוען, און אַלע ווייבער פון די אַראַבישע לענדער ריידן מיט „ברוך השם".

אַ שיינע פרוי מיט אַ יונג פנים און מיט גראָע האָר פאַרקויפט אייער און האַלט דערנעבן אַ קעסטל מיט נאָר־וואָס אויסגעפיקטע הינדלעך, און אַן אַראַבישע יידישע פרוי שרייט צו איר „אסור, אסור", אויף וואָס די איראָפּעישע קען נישט מער אין עברית ענטפערן, ווי „לך, לך".

און ווער וויל קויפן שטעקשיך? דער יונגערמאַן מיט אַ טונקל פּנים גלעט די שוואַרצע און ברוינע שטעקשיך און שטעלט זיי אויס אין פּיראַמידן; ער פּוצט זיי, שטעלט ווידער אויס זיין סחורה, און די בחורים גייען פאַרבי ווי נישט זיי מיינט מען...

קעגנאיבער דעם אָרעמען האַנדלס־צענטער שטייט אַ באַרג מיט גייע הייזער פּאַר פּרישע עולים. די אונטערשטע האַלב־חרובע הייזקעס, זיינען געפאַרבט אויף בלאַ — אַ סגולה קעגן שדים...

עס קומט אַן אַ רייטער אויף אַ פערד, פאַרוואַרפן אַ ביקס אויפן אַספאַלט. זיין פּנים איז ברוין, שטאַרק, און אַ הוט אויפן קאָפּ; עפּעס ווי אַ „גע־שפּענסט" פון פאַרחלומטע בערג. ער רייט דורך דעם מאַרק און ציט אָפּ. עס קומט אַן אַ יונגע פרוי, וועלכע איז פאַרשלייערט ווי אַ ציגיינערין. זי פירט אַן אייזל און שטעלט זיך אַוועק באַטראַכטן דעם מאַרק און די יונגען אַרום ביים קינאָ.

אויף אַ בערגל איבער ירושלים־גאָס אין ביהמ"ד „של שם ועבר להתנאים הקדושים ר' דוסא בן הורכנוס ובן עזא ור' נחמיה", זיצט אַ צעקנייטשטער גבאי איבער אַ תהילים. ער שפּרינגט באַלד צו מאַכן אַ „מי שברך" און דערציילט מיר מופתים פון תנאים...

די ירושלים־גאָס איז פול מיט אַנדענק־טאָוולען, וואָס באַערן די געפאַלענע פאַר דער שטאָט צפת אין תש"ח (1948), און נישט ווייט פון דער גאָס, טאַקע צופוסנס די בערג, וואַקסט אַ נייער בנין מיט אַ „פליענ־דיקן" אָפּענעם דאַך. הרב שמחה קאַפלאַן פון ויסאָקע מאַזאָוויעצק, פוילן, וויל דורכויס אַ מאַדערנע ישיבה. ער דערציילט, אַז מען קומט צו אים לייזן חתונה־פּראָבלעמען פון דער גאַנצער געגנט אַרום, אַפילו קיבוצ־ניקעס פון גליל העליון מוזן צו אים אַנקומען, און קריגן אַ שטעמפּל פון ראַבינאַט אין צפת, כדי צו לעגאַליזירן זייער פאַמיליע־לעבן.

*

גיי איך נידעריקער אין טאָל ווו איך דערגרייך שוין אַ קייט פון בערג, וואָס ווילן מיר געבן „שלום". איך פרעג ביי אַ דורכגייענדיקער פרוי ווען די בערג און געגנט אַרום. ענטפערט זי: „עולה חדשה!".

דערנאָך, וועַן איך נעם צו איר ריידן יידיש, דערציילט זי, אַז זי איז מיט אַ זון פון 22 יאָר נאָר־וואָס אָנגעקומען פון רומעניע. זיי האָבן דאָ באַקומען אַ נייע דירה צופוסנס די בערג, און זי אַרבעט 15 טעג אין חודש אין אַ וועשעריי. זי איז נישט צופיל צופרידן; די בערג און גוטע לופט זאָגן איר גאָרנישט; די געשיכטע פון די מקובלים — אויך נישט. זי וויל זיין אין אַ שטאָט מיט מענטשן — זי וויל תל־אביב.

איך קום אַריין צו אַ רב, וועלכער האָט יאָרנלאַנג געלעבט אין וויני־פּעג. איך ברענג אים אַ גרוס פון מיין פאָטער. דער רב האָראָוויץ, וואָס ווּוינט מיט זיין פרוי אין די אַלטע געסלעך, האַלט זיך שטיל און ווירדיק. ער איז דאָ געבוירן און בענקט נישט נאָך קאַנאַדע, הגם ער האָט דאָרט זיינע זין. ער דערציילט וויאַזוי ער האָט דערלייגט געלט ביים אַרויסגעבן ספרים אין ווינניפּעג — ווייל ער קען נישט פאַרקויפן...

זיין פרוי, די רביצין, באַקלאָגט זיך, אַז דאָ איז ווינטער קאַלט און זומער צו הייס; זי בענקט נאָך דער שיינער היים מיט צענטראַל־באַהייצונג.

*

ביינאַכט זיץ איך ביי ד. ה. אין מעטשעט־הויז. ער דערציילט ווי־אַזוי ער איז מיט פיל יאָרן צוריק (אין 1920) געווען אין ארץ־ישראל; געווען אַ מאָל אַ לינקער און צווייפלט צי דאָס יידישע פאָלק האָט געטאָן גוט, וואָס האָט זיך געהאַלטן ביי אַ „דאָגמאטישער רעליגיע".

— וועַן זיי שמעלן זיך נישט קעגן דער העלעניסטישער קולטור, וואָלט געווען בעסער — זאָגט ער, און גייט באַלד איבער צו חסידים:

— די סאַדיגורער חסידים זיינען געווען פראָגרעסיוו; זייערע טעכ־טער פלעגן רייטן אויף פערד און פלעגן ראָמאַנסירן מיט אָפיצירן. די מענער פלעגן גיין מיט געפּרעסטע מאַנזשעטן.

דערנאָך דערציילט ער פאַרוואָס ער לעבט נישט מיט זיין פרוי, וועגן זיין טאָכטער אין אַ קיבוץ און גייט איבער צו צאַנז, צאַנזער קלויז און וועגן חרם קעגן די סאַדיגורער. ער ווייסט שוין באַלד אַזוי פיל פון חסידיזם, ווי מנשה אונגער, וועלכער שרייבט יעדן טאָג אַ קאָלום „פון אייביקן קוואַל" אין „טאָג־מאַרגן־זשורנאַל".

שפּעט ביינאַכט טו איך פאַרלאָזן דעם אַריגינעלן טיפּ, וועלכער קען זיך אויף שטיינער און רביים. דורך די פענסטער אין גרויסן בוידעם־צימער, וואָס איז אָנגעשטעלט מיט פיל בעטלעך, נעמען צו מיר אַריינקוקן מקובלים... איך טוליע מיר און די אַלטע קאַלטע קאַלדרעס, וואָס שמעקן מיט שימל, אָבער די געשטאַלטן ווילן נישט אָפּטרעטן, זיי קומען און גייען דורך די נישט פאַרשטעלטע שויבן צו די געסלעך פון די אַלטע

שולן ווי „תקל תפוחין" שול, און דאָ גאָר קומען אָן חסידישע מוידן, סאַדיגורער, וואָס רייטן אויף פערד...

קיין טבריה

מאַנטיק, 2 אַפּריל:

באַלד אין דער פרי הער איך אַ טונקל־הויטיקן ייד רעדן צו אַן אייראָפּעאישן בזה הלשון:

— דו צאָל; נישט ברוגז — זיי פריינט. צוויי שעה, גיב געלט. איך גוטער, יאָ? שוין, דו ווילסט? זיי פריינט!

נו, געווויס, ד"ר מרדכי שעכטער מיט זיין „לייטיש מאַמע־לשון" אין „אויפן שוועל" זשורנאַל, וואָלט נישט געהאַלטן פון אַזאַ יידיש. בערל כהן־ריינוס פון דער „פרייער אַרבעטער שטימע", וועלכער האַלט זיך שוין פאַר אַ מומחה איבער פּאָעזיע, ווי אויף יידישער אַרטאָגראַפּיע (מיר דריי האָבן אַרגאַניזירט די „אויפלעב" גרופּע צו שטאַרקן יידיש לעבן אין אַמעריקע), וואָלט אויך געפונען פעלערן אין אַזאַ שפּראַך, אָבער מיך אַרט נישט. דער יידיש פון אַן אַראַבישן ייד איז נאָך אַלץ שענער ווי זיין מאַמע־לשון אַראַביש. די אַראַבישע יידן, אויב זיי וועלן האָבן שכל וועלן אַלע נעמען לערנען יידיש...

דער פּוילישער עלטערער ייד, פאַרשטייט אים — אַראַביע יידן און אייראָפּע יידן, — איין פאָלק!

איבער דער ירושלים־גאָס שפּאַצירן ווייסע ציגעלעך. אייזעלעך שטייען רואיקע, אייגעשפּאַנט אין וועגעלעך און אַרבעטער זיינען רירעוודיק ביי בוי־אַרבעט. עטלעכע אַראַבישע יידן מיט גרויסע בערד, שפּאַצירן אַרום מיט ווירדע.

דער אויטאָבוס איז שוין אָנגעפולט מיט יידן פון אונגאַרן און פון אַראַבישע לענדער; און פּעק, שמאַטעס און צעבראָכענע וואַליזעס, האָבן אַ מבע מיטצושלעפּן מיט זיך מיט אַרעמע מענטשן — איז דער אויטאָבוס ביים „אגד"־וואָקזאַל טאַקע אַ געפּאַקטער.

איך כאַפּ אַ בליק דורכן פענסטער צו דער מיסטעריעזער שטאָט צפת, און וועמען זע איך שטיין אויף אַ בערגל קעגנאיבער דער אויטאָבוסן־סטאַנציע? ווער איז די געשטאַלט פון דעם הויכן מאַן מיט אַ שוואַרצער זיידענער קאַפּאָטע, אַ שוואַרצן קאַפּעלוש און מיט אַ גראָער לאַנגער באָרד? דער ייד מיט אַ טלית אונטערן אָרעם און אַ שטעקן אין האַנט

שטייט שטאַלץ, מיט אַ פּעסטן בליק אין זיינע אויגן: ער באַטראַכט רואיק די אָפּפּאַרנדיקע פּאַסאַזשירן און ער וויל זאָגן:

— יידן, פּאָרט נישט אַוועק פון צפת; די שטאָט האָט נאָך אַזויפיל וווּנדערלעכע לעגענדעס פון תנאים און חסידים־שטיבלעך צו דערציילן; נאָר פון דאַנען איז אַרויסגעקומען דאָס מיסטישע וועלכע איז אַריין אין דער וועלטלעכער סימבאָליק פון יידישער פּאָעזיע און פּאַנטאַסטישע אגדות, דערציילונגען — מיר דאַרפן אַ גרויס יידיש צפת!

איך קוק גוט צו דער יידישער פּערזענלעכקייט, און איך בין זיכער, אַז דאָס איז איינער פונעם דור מקובלים אין צפת...

*

דער אויטאָבוס נעמט יאָגן און איך פאַרליר דעם מקובל — ער פאַר־שווינדט פונעם וועג. עס הויבט זיך אָן אַן אויספלאַנטערניש פון די בערג און עס באַווייזן זיך פיל נייע הייזער פאַר עולים און דערנאָך פיל פעלדער מיט ריזיקע שטיינער; ווי דאָ וואָלטן געווען בלויז שטיינער־פאַבריקן...

פאַרשידענע אָפּגרונטן טוען שרעקן דעם מענטש. אָבער קליינע בוימעלעך ציטערן נישט פאַר אַזעלכע זאַכן: זיי שפּאַצירן אַראָפּ זייער נידעריק און לעבן דאַרטן גאַנץ צופרידן.

דערנאָך נעמען אָנקומען טאָלן, וואָס זיינען אַלע פאַרשפּרייט מיט פּערסישע טעפּיכער און שיינע ישובים מיט בוימער אַרום די הייזער — עס באַווייזט זיך דער באַקאַנטער ישוב ראש פּנה.

די זון נעמט ברענען. שעפּסן עסן שוין דעם צווייטן פרישטיק, אָבער די טשערעדעס דאַרע בהמות אויף די פעלדער זענען אויס ווי זיי נעמען ווינציק אין מויל אַריין. די געגנט זעט אויס פול מיט שוועכער פּראָצע.

די וועגן זיינען שמאָלע, וועו עס קומט אָן אַן אויטאָבוס אַנטקעגן, מוז אייגער זיין אַ „דזשענטעלמאַן", אַרונטער אין אַ זייט און לאָזן דעם צווייטן דורכגיין.

נידעריקער און נידעריקער, אָבער די זון קומט אויך נידעריקער און נעמט נאָך מער ברענען. עס דערנענטערט זיך דער כנרת־טייך און די בערג אַרום באַקליידן זיך מיט גרינס; זיי ווערן ווייכער און בויגן זיך צו; זיי ווילן הערן דאָס פליסן פון וואַסער און שושקעריי פון שטילע, שעמעוודיקע כוואַליעס.

מאַיעסטעטישע פּאַלמען־בוימער, פּאַרשידענע פלאַנצן; די זון גלעט זיי אַלע די קעפּ און דער טייך פליסט אַלץ שטיל און חנוודיק, ווי אַ צניעותדיקע מויד, וואָס שפּאַצירט מיט איר אויסדערוויילטן חתן..

די בערג קריכן אַרונטער, פּאַרקאַשערן די פּאָלעס און נעמען טונקען

זייערע פיס אין וואַסער; זיי ווילן זיך טובלען ווי די ערשטע קריסטן מיט יעזוסן האָבן געטאָן, ווייל אַזוי האָבן זיי געהערט דערציילן לעגענדעס.

מער פֿאַלמען און בלומען און דער אויטאָבוס איז איינס און צוויי אין דער אַלטער הייל־קוואַלן שטאָט — טבריה.

טבריה

דער אויטאָבוסן־וואָקזאַל איז איינער פון די מאָדערנסטע אין ישראל. עס קומט באַלד צו אַ טונקל־הויטיקע פרוי, וועלכע איז מיט אַן אייראָ־פּעאישער יונגער פרוי — זי ווייל מיר פֿאַרדינגען אַ צימער מיט עסן פֿאַר 10 פונט אַ טאָג.

נישט טייער; אָבער איך בין נישט צוגעווויינט צו אַראַבישיידישע עסנס און איך קען נישט זיין געבונדן.

דער וועג צו אַלט טבריה איז מיט קרעמלעך, בודקעס און אַראַבישע אַרעמע יידן. אַראַבער מיט קעפּ־צודעקעכץ זעט מען אויך.

פּאַלאַפּעל־פּאַרקויפער זיינען „ביזי", און דיקע ווייבער לעקן אייז־קרעם. מענער זעען דאָ אויס מיד און פּאַרהאַרעוועט, און גראָבע פּאַרמעג־לעכע אַראַבער שפּאַצירן אַרום ווי ביי זיך אין ווייגראָטן.

איך פרעג ביי אַ מאַן וועגן אַ היימישן האָטעל, ענטפערט ער מיר דייטשמעריש און שטעלט זיך פּאָר אַלס דאָקטאָר פון רומעניע. זיינע עלטערן שטאַמען פון פוילן. ער נעמט רימען „זיין טבריה", וועלכע איז צוויי טויזנט יאָר אַלט און ציט איר יחוס פון רוימישן טיבעריאָס — נישט ווי תל־אביב, וועלכע איז 60 יאָר אַלט, און ירושלים...

ביי ירושלים האָט ער זיך געגעבן אַ כאַפּ, אַז זי איז עלטער פון טבריה און האָט אַ שענערן יחוס, איז ער שטיל געבליבן. ער פירט מיך צו האָטעל „אַדלער" אויף גליל־גאַס און זאָגט אויף „ווידערזען".

דער האָטעל־אייגנטימער, אַ פּיפּיקער ייד פון גאַליציע, ווייל מיר צורעדן איך זאָל ביי אים שטיין פּאָר 17 פונט מיט עסן, אָבער איך נעם בלויז אַ צימער פּאָר זיבן פונט אַ נאַכט און איך טו באַגריסן דעם טייך כנרת, וואָס קוקט צו מיר אַריין דורכן פענסטער.

*

אַ לאַנדסמאַן. דאָס ערשטע: איך קוק אַריין אין מיין נאַטיץ־ביכל און געפין אַ נאָמען און אַדרעס פון מיינעם אַ לאַנדסמאַן. איך זיץ שוין אין אויטאָבוס צווישן אויסגעמאַטערטע טונקעלע יידן, וואָס פֿאָרן פון זייער אַרבעט און איך בין שוין אויבן, אין אַ פֿאַרשטאָט פון טבריה. דאָ,

צווישן די נייע „קאַזאַרמע"־הייזער, טרעף איך פיל חנעוודיקע טונקל־היטיקע קינדער און דאָ טוען אויך ווויינען פיל נייי־געקומענע אייראָפּע־אישע יידן. פיל פון די אַראַבישע יידן זיינען אַפּאַטיש, אומוויסנד, אַפילו צו וויזן וווּ אַ נומער פון אַ הויז געפונט זיך און נישט גרייט צו זיין פריינטלעך...

דער אומבאַקאַנטער לאַנדסמאַן (ער זאָגט, אַז ער געדענקט מיך יאָ), ז. ש., איז אַ געלער מיט אַ געזונט פנים. ער באַקלאָגט זיך, אַז זיין פרוי איז נישט געזונט. ער טוט רימען זיין זון, וואָס לערנט זיך גוט (געטראָפן אַ זון אָדער טאָכטער, טאַטע־מאַמע זאָלן זיי נישט רימען?) און קלאָגט אויף זיין איינאַמקייט צווישן „שוואַרצע יידן". ער וויזט מיר ווי אַזוי ער האָלט עסן אויף שטיקער אייז און וואָלט געוואָלט, דאָס דער שטאָטישער קאָמיטעט פון די לאַנדסלייט זאָל אים אַרויסהעלפן מיט קענען קויפן אַ פרידזשידער. (באמת, אַ לעבנס־נויטוועניקייט אין דער הייסער שטאָט!).

צוריק צו רחוב הגליל, וווּ עס זיינען פאַראַן אַזוי פיל מזרח־קאָפּענע, האָטעלן, אָנטוערן־קראָמען און מתנות פאַר אויסלענדער. די אַראַבישע יידן האָבן דאָ זייער „שוק" (מאַרק), וווּ עס גייט אָן אַ גראָשנדיקער האַנדל און אין פאַרק זיצן עלטערע מענטשן און טוריסטן פון אָרעמען קלאַס, וואָס רייַדן יידיש, און אַראַבישע יידן בעטלען — לאָזן נישט דורכגיין די גאַס.

עס פעלן דאָ נישט קיין יאַרמלקע־יידן און בערד. פיל פרומע יידן זיינען אייגנטימער פון קאָפּענען און רעסטאָראַנען; פיל פרומע יידן קומען אַהערצו נעמען זאָלץ־בעדער און טבריה מאַכט אָן אייגדרוק פון אַ פרום יידישע שטאָט.

איך פרוביר כאָפּן אַ שמועס מיט אַ לאַטוטניק־שניידערל, וואָס שטייט מיט אַ בלאַס פּנים אין זיין אָפּן קרעמל. ער איז נאָך דער מלחמה פאַרוואַלגערט געוואָרן קיין בעלגיע און לוקסמבורג, וווּ מען האָט אים נישט דערלויבט צו בלייבן און איצט אַרבעט ער ביים אָננעמען צום פרעסן און פאַריכטן הויזן, זעכצן שעה אַ טאָג און פאַרדינט נישט קיין 300 פונט אַ חודש. אים ציט קיין חיפה אָדער קיין תל־אביב.

די נאַכט טוט זיך פאַרגנבענען און דעקט איבער טבריה. מען זעט מער גאָרנישט פון די שיינקייטן וואָס די שטאָט, וואָסער און בערג אַרום זאָגן צו. דער כנרת, ווי דער טייך וואָלט געלעגן אונטער אַ פערענע, שלאָפּט איין. די שטאָט איז ניין ביינאַכט, האָלב פינסטער. פון די בערג לייכט יאָ ערגעץ אַ שוואַך פייערל און ביים פּלאַץ פון פאָסט־אָפּיס זעט מען יאָ עטלעכע מענטשן.

בלויז אין דעם האָטעל „אדלער", טומלט זיך אַרום אַ טעלעוויזיע־קאַסטן, וואָס קוויטשעט אויף אַראַביש און ברענגט בילדער און פיצלעך נייעס פון עגיפטן. מען רעדט אויף אַלע שפראַכן. פרויען קלאַפן מיט הויכע אָפּצאָסן אין דער שטייגערנער פּאָדלאָגע, ביז איינס פאַרטאָג אַדער שרייען דורכן טעלעפאָן — אין אַ יידישן האָטעל איז לעבעדיק...

דינסטיק, 3 אַפּריל:

אַ פאַרכמורעטער פרימאָרגן. די בערג און דער כנרת טייך זיינען פון אין שטיק, שוואַרץ־קאַליר. די פויגל אָבער גייען אָן מיט פרימאָרגן־שירה.

די גאַס איז שוין פול מיט בעטלערס און בעטלערקעס. אַלע זיינען אָנגעטאָן אין שמאַטעס. זיי זיצן אויף דער ערד און האַלטן אויסגעשטרעקט די הענט. פאַרשימלטע עסנוואַרג־קרעמלעך און יונגע מוידן פּוצן זייערע קראָמען וואָס פאַרקויפן בלוזקעס און שיך.

אין „הרצליה" רעסטאָראַן כאַפט זיך אַ טונקעלער ייד צו אַ פּאָרציע הון באַלד אינדערפרי און לעקט אויס דעם טעלער. אַ נישט־אויסגע־שלאָפענער טוריסט, אַ נישט־פאַרקעמטער, זיצט איבער אַ טישל מיט עטלעכע צענדליק פּאָסט־קעסטלעך און זוכט אויס זיינע „בעסערע" אַדרעסן. ער טרונקט דערביי צו סאָדע־וואַסער — דאָס איז זיין פרישטיק.

די גאַס איז פול מיט טוריסטן און קיבוצניקעס. אין רחוב הירדן וואַרטן די קונסט־גאַלעריעס, וועלכע זיינען איינגעאָרדנט אין אַלטע אָפּגעלאָזענע קרעמלעך, דאָס די באַבערדלדיקע קינסטלער זאָלן זיך באַ־וויייזן צען פרי עפענען די טירן און אַרייגלאָזן אַ ביסל לופט צו מאָדער־ניסטישע שניצעריייען און פּענזל־שמירעריייען, וואָס זענען אויס פאַרחלשטע. די „טשוירטש אָף סקאָטלאַנד" קירכע, וועלכע האָט זיך פעסט צעשפרייט מיט איר פעסטונג־געבוידע, טוט מעלדן, אַז שבת גיט זי דרשות אין עבֿרית. צווישן די פיל מיסיאָנעריש שריפטן און ביכער וועגן ארץ־ישראל, אַלץ אויף העברעאיש, איז אויך פאַרטראָטן אונזער שלום אש, מיט זיין בוך „משה".

פּאַרטיי־קרעמלעך (סניפים), ווו יונגעלייט זיצן און לייענען זייערע פאַרטיי־צייטונגען, און באַרוועסע קינדער פון אַראַבישע יידן, שפּילן אין מיטן גאַס.

רחוב הירקון איז אַ גאַס מיט בעבעכעס אין דרויסן. דאָ זעט מען האַנדל און האַנטווערקעריי אויפן פריוואַטן שטייגער. דאָ איז אַריינגע־פלאָכטן אַ קירכעלע, אַן אַראַבישער מעטשעט, און להבדיל, אַ שול; דאָ

שוועגקט דער טייך כנרת אַזוי שטיל און געלאַסן דעם אַספאַלט־ברעג, ווי אַ צניעותדיק מיידל רירט אָן איר חתן ביים אַרבל, און דאָ שפּאַצירן אַראַבישע יידן אין נאַכט־העמדער.

אַ יידּ פון אייראָפּע, וואָס טראָגט אַ שוועדן שוואַרצן הוט, מאַכט דאָ שנייִדעריי, געסטריגעוועט מיט דער האַנט, און דאָ רייט אַ תימנער יידּ אויף אָן אייזעלע און זיצט זייטיק — ווי די ענגלישע קעניגין אויף איר פערד.

דאָ לויפן די פליגן פון די הינער־געשעפטן צו די פיש־געשעפטן; און די פליגן פון די פיש־געשעפטן פאַרשטייען דעם טויש — און לויפן צו די פלייש־געשעפטן...

אַ קרעמל־בודע איז דאָ אַ מין שותפות־קאָאָפּעראַטיוו צווישן אַ שוס־טער־לאַטוניק און שניידער־לאַטוניק, ווי די צוויי שותפים קוקן זיך אויף די הענט און די זעק מיט געווירצן, ניס און אַרבעס, שטייען אין דרויסן, ווי ביי די אַראַבער אין עכו און נצרת.

אַ פאַטאַגראַפיסט וויל מיך „אַראַפּכאַפּן" מיט אַ הילצערן קעסטל פון סאָביעסקיס צייטן, און אַ ספרדישער יונגערמאַן זוכט טיף אין אַ גלעזער־נעם סלאָי אַן אוגערקע, שטעקט ער אַריין זיין האַנט מיט דעם אַרבל...

אַ פריזירער פון רומעניע, וועלכער איז נישט מער ווי זעקס וואָכן אין לאַנד, שטייט אין דרויסן און שמייכלט מיט פּעטע, רויטע נישט ראַזירטע באַקן. זיין באַלעבאָס איז דערווייל אַוועק זוכן אַנדערע געשעפטן, וויל דער רומענישער איך זאָל אים ראַטן ווי אַזוי צו קריגן שילומים־געלטער.

אַן אַלטער אויסגעהאַרעוועטער יידּ, רייט אויף אַן אייזל און קלינגט מיט אַ גלעקל; זיין רופן איז נישט אין שול אַריין פון „בית אברהם ואהל יעקב" דערנעבן: ער וויל פאַרקויפן נאַפט, ווייל זיין אייזל איז באַלאַדן מיט צוויי נאַפט־באַנקעס.

*

טבריה איז אַ שטאָט פון זאַלץ און בלאָטע־בעדער. עס קומען אַהערצו רעוומאַטיש קראַנקע פון ארץ־ישראל און פון אויסלאַנד. די בעדער זיינען מאָדערן אייגנאַריכטעט און די באַהאַנדלונג איז זייער אַ גוטע.

די רייכע האָבן זייערע האָטעלן נישט ווייט פון די בעדער. אַרעמע קריגן הנחה־קוויטלעך פון דער שטאָט־פאַרוואַלטונג. דער האַנדל און הויפּט־הכנסה פון דער שטאָט איז אויסגעשטעלט אויף עטלעכע חדשים איינקונפט פון די בעדער.

איך כאַפּ אַ בליק אַריין צו די פּראַכטפולע זאַלץ־בעדער און איך זע,

אַז מיין מאַמע־לשון איז דאָ באַרעכטיקט צוגלייך מיט עברית און ענגליש. עס שטייט געשריבן:

— דער באַדינער, וואָס וועט אַקצעפטירן טרונק־געלט וועט ווערן אָפּגעזאָגט פון זיין אַרבעט.

אָט דאָס הייסט אמתע דעמאָקראַטיע אין טבריה. די רייכע לייט קענען נישט קריגן מער באַדינונג ווי אַרעמע מענטשן. (אויב די אַרעמע וואָס ווילן נישט אָנקומען צו אַ שטאָט־ראַט הנחה קענען באַצאָלן איבער זיבן פונט פאָר אַ פּריוואַטער וואַננע...).

טבריה איז אויך באַרימט מיט אירע לעגענדעס פון תנאים און אמוריאים. די שטאָט איז געווען דער צענטער פונעם גליל; אַ הערצו פלעגן קומען זיך באַזוכן פיל חסידים, און דאָ גפּעפינט זיך דער קבר פון באַרימטן ר׳ מאיר בעל הנס; און ספרדישע און אשכנזישע יידן האָבן זיך אייניגעטיילט מיטן קבר און מיט דער מצבה פון זייערע קלויזן, און זייער אַרט יידישקייט און לערנען תורה איז אָפּגעטיילט איינער פון צוויי־טן.

ביי די ספרדים זיצן שול־יינגלעך איבער העפטן און בחורים לערנען. איין וואַנט איז מיט נעמען פון מנדבים און איין פּלאַץ איז נישט פאַר־ענדיקט. די פויגעלעך פליען אַריין און אַרויס פון דער צעלעכערטער וואַנט און דער חדר־האוכל איז פול מיט שמוץ. דער גרויסער בית הכנסת איז פול מיט שנאַרערס ביי דער טיר און מיט אַלטע לייט אָנגעטאָן אין אַראַ־בישע קליידער. יינגלעך מיט יאַרמולקעס אויף די קעפּ שפּילן אויפן הויף אין פוטבאָל.

די אשכנזים האָבן אַ באַזונדער טויער מיט אַן אויפשריפט פון תנא רבי מאיר בעל הנס, און אַ נאַמען פון אַ גביר.

דער גבאי ווייזט מיר דעם קבר פון ר׳ מאיר בעל הנס אין קעלער. ער מאַכט אַ „מי שברך" און ווייזט אַן אויף קברים פון ר׳ מאירס תלמידים. די אַלע, זאָגט ער, זיינען שוין אַכצן הונדערט יאָר אַלט. ער הייסט מיר אַריינוואַרפן אין פושקע און אים געבן באַזונדער...

— פאַרוואָס, פרעגט איך, דאַרף מען צוויי קברים פון איין צדיק, צוויי האַלבע קברים, פאַר אשכנזים און ספרדים?

— איך בין שוין דאָ פון דריטן דור פוילישע יידן אין ארץ־ישראל (זיין יידיש איז אַ גוטער!); מיר פון אייראָפּע, קענען נישט לעבן מיט זיי צוזאַמען. מען טאָר דאָ נישט רעדן, אָבער זיי זיינען פאַרט אַנדערש... (אויב ביי פרומע יידן איז פאַראַן אַזאַ מין פאַנאַנדערטיילונג, איז וואָס קען שוין בינדן פרייע יידן מיט יידן פון אַראַבישע לענדער?).

די ישיבה אויבן, באַשטייט פון אַן אָפּגעלאָזן פּלאַץ מיט אַ צוויי

צענדליק עלעטערע יידן פון ישראל און פון פוילן. אָפּגעלאָזענע טיפּן וואָס רייַדן צו זיך אַליין, און טיפּן גוטמוטיקע, וואָס דערפרייען זיך מיט אַ גאַסט.

איך טרעף צווישן זיי עטלעכע „פראַנקן" (ספרדישע יידן), יינגערע יידן. מען גיט מיר צו פאַרשטיין, אַז ביי די ספרדים איז נישטאָ קיין פּלאַץ פאַר פאַרהייראָטע יונגע מענער.

דאָס איז עס. נעבעכדיק און אָפּגעלאָזן. וווהין עס קומט אַוועק די געלטער, וואָס מען זאַמלט ביי יידן איבער דער וועלט פאַר ר' מאיר בעל הנס, בלייבט אַ סוד (אין אַ קליין שמוציק אָפּיס־ביוראָ־צימערל האָב איך געזען זיצן צוויי יידן ציילן פּעקלעך ישראל פונטן. נו, וועלן זיי דערציילן פון זייערע ביזנעס?).

דאָ, אויפן שוועל פון דער ר' מאיר בעל הנס געבוידע, זעט מען דעם פאַרנעם און שימערירנדיקע שיינקייטן פון טבריה און פון טייך כנרת. די שטאָט לויפט און פאַרקערעוועט לינקס צום וואַסער און ליגט אויס־געשפרייט ווי אויף אַ טעלער. דער בלאָער וואַסער־שפּיגל און די ברעג־זענע אָנגעגליטע בערג, פאַרמאָגן אַ געוואַלדיקן רייַך. דאָ ליגן אַלע בלענדענישן פון דער שטאָט און פון דער נאַטור אַרום און זיי רייצן מיט שטיקער יידישער געשיכטע.

*

דער קבר פון רמב"ם געפינט זיך נישט ווייט פון דער „אגד"־סטאַנציע. דער גרויסער ייד און געלערנטער האָט דאָ אַ פּשוטן קבר, אַ קיילעכדיקן און ווייס־געקאַלכטן. נישט ווייט פון רמב"ם קבר, איז דער קבר פון זיין פאָטער. עס ליגן דאָ ר' יוחנן בן זכאי און אַנדערע תנאים. אַלץ איז דאָ פּשוט. בלויז די אויפשריפטן אויף דער וואַנט דערציילן ווער דער רמב"ם איז געווען: „פון משה רבינו ביז משה, איז נישט געווען נאָך אַזאַ גרויסער ייד".

עס זיינען אויך דאָ קברים אָן נעמען. ביים אַריינגאַנג איז אַ קבר פון ישעיה הלוי הורוויץ, מחבר פון „שני לוחות הברית", וועלכער האָט זיך באַזעצט אין א"י אין 17טן יאָרהונדערט.

אָן עלטערע ספרדישע פרוי קושט דעם קבר פונעם רמב"ם. איר זון שטעלט אַריין אַ ברענענדיק ליכט אין קבר פון רמב"מס פאָטער. די טונקל־הויטיקע יידן, ווי נאָר זיי דערזעען אַ גאַסט, ווערן זיי וואַכעדיק און נעמען רייסן פון אַלע זייטן, מען זאָל זיי געבן נדבות.

*

אין דרויסן גייט אָן אַ מין אָפּגעלאָזענע שטילקייט פון לאָנקעס, ווו

עס פֿאַשען זיך פערד נישט ווייט פונעם אַלטן בית עולם און די געסלעך אַרום זיינען פיל מיט האַנטוועркעריי. מען פֿאַרדינגט דאָ צימערן און עס לויפן דאָ אַרום באַרוועסע שיינע קינדער פון אַראַבישע יידן.

צוויי תימנער יידן און צוויי פּערדלעך: צוויי פּנימער, דאַרע, מיט דין־פּאַרדרייטע פּאות און אויגן, שוואַרצע; די צוויי תימנער יידן זיצן אויף אַ וועגעלע, וואָס האָט איינגעשפּאַנט אַ ברוין פערדעלע און אַ פּיצינקע קינד־פערדעלע. דאָס גרויסע פערדל לויפט ווי אַ געניטער שקלאַף און שלעפּט די מידע פיס. דאָס פּיצעלע קינד־פערדעלע, לויפט מיט, האַצקעס און איז צופרידן צו העלפן דער מאַמען שלעפּן דעם יאָך. פֿאַר דעם קיזשאַק, איז זיין איינגעשפּאַנט און לויפן מיט דער מאַמען צוזאַמען איבער די גאַסן פון טבריה אַ מין ספּאָרט; דאָס פּיצעלע יונגע פערדעלע ווייסט נישט, אַז נאָר אַזוי אַרום, ביים לויפן און שלעפּן, קען די מאַמע פאַרדינען אויף ברויט...

זיצן תמימותדיק די צוויי דאַרע, פאַרברענטע, תימנער יידעלעך, וואָס זיינען אַנגעטאָן אין שמאַטעס און זיי זעען יידן אשכנזים מיט קראָמען און גרויס ווירדע; זיי זעען אויך זייערע ברידער ספרדים, אויך מיט מער מזל און גליק. די צוויי יידעלעך באַטראַכטן די וועלט פון טבריה, גיבן אַ שמיץ די צוויי פערדעלעך אוּן זיינען ברוך השם צופרידן; גאָט וועט נישט פאַרלאָזן זיי, מיט זייערע ווייבער און קינדערלעך און זייערע פערדעלעך.

איך קוק אויף די צוויי פערדעלעך און צוויי יידעלעך און איך נעם רייבן מיינע אויגן: וווּ אין וועלכן מעשה־ביכל האָב איך געלייענט די געשיכטע פון יידעלעך און פערדעלעך?

אַ שפּאַציר איבערן כנרת צום קיבוץ עין גב

דער אַלטער דיקער אַראַבישער ייד, שרייט אויס אין יידיש און עבֿרית: — דאָס גאַנצע לאַנד פאַר צוויי פונט! כל הארץ בשתי לירות!

טייל מענטשן קויפן בייַ אים די פּאָסט־קאַרטלעך. ער דערציילט מיר, אַז ער האָט קליינע קינדער (ער האָט געמוזט קויפן אַ יונג ווייב...). צוויי האָט ער אין אַ קיבוץ. ער איז פאַרוווּנדעט געוואָרן דריי מאָל אין מלחמות און ער גיט צו מיט פרייד, בשעת זיין גראָב בייכל טאַנצט מיט:

— אמת, אַראַבער זיינען טאַקע 45 מיליאָן און מיר יידן, דערווייל, 2 מיליאָן, אָבער: מיר זיינען שטאַרק! שטאַרק!

די זון קומט אַרויס פון אונטער מילכיקע וואָלקנס, און נעמט פאַר־

לויפן פון פאַרויס, פירן דאָס שיפל. דער טייך כנרת איז ווייך און שיין ווי בלאָער סאַמעט, קיין פּינטעלע פון אומצופרידנקייט אַדער בייזע כוואַליעס; דער טייך האָט הנאה, ווען יידן שיפלען זיך איבער און די יידן אויף דעם שיפל זיינען געווויס פריילעך.

די בערג, וועלכע האָבן פון טבריה זייט אויסגעזען ווי שטיקער בראָנז, כאַפּן אויף שנעל אַרויף גרינע מאַנטלען און זיינען גרייט אויפצונעמען די גענסט. די שיף קומט אָן צו אַ ברעג פול מיט גרינס און פאַלמען־בוימער. די שטאָט טבריה קעגנאיבער זעט אויס, ווי עפּעס אַ שיין, אויס־געטראַכט מעשהלע פון אַ קינדער־ביכל...

בייטאָג זעט מען נישט קיין פישערס און נישט קיין יו־ען פאָליציי איבערן טייך כנרת. אַראָבער אויפן שפּיץ באַרג זעט מען אויך נישט. מען זעט בלויז אַן אַראַביש דאָרף, פון וואַנען די סיריער פלעגן תמיד אָנהויבן אַ שיסעריי אויף די יידישע פישערס; און אָט איז אַ גרענעץ, האָרץ ביים קיבוץ; די סיריער לויערן אונטערן וועלדל...

אַ שיינער אַרבעטסזאָמער קיבוץ. די מענער זענען אויס דרייסט און אָזוי די פרויען. די קינדער ווערן באַלד דערצויגן צו שטעלן אַ ווידער־שטאַנד. די הייזער זיינען פיינע און מיט באַקוועמלעכקייטן. די אָפּגע־שטאַנענע אַראָבער פון סיריע קענען נישט פאַרגינען אָזאַ אַרבעטסזאָמקייט און ריינקייט.

די קיבוץ־מענטשן זיינען ביי דער אַרבעט. זיי באַגריסן אונז זער פריינטלעך און גיבן דערקלערונגען. זיי לעבן שוין דאָ דרייסיק יאָר אין קאָלעקטיוויער אָנשטרענגונג און דערגרייכונג; און די סיריער קענען זיי פון דאָנען נישט פאַרטרייבן.

אַ ריזיקער מוזיק־זאָל פאַר 2500 מענטשן אין עין־גב. עס קומען אַהערצו אַרויסטרעטן די וועלט־באַרימטע דיריגענטן און מוזיקער. מען זעט דאָ אויך אַ מאָנומענט צו ערן די געפאַלענע פרויען און קינדער פונעם קיבוץ...

עס קומען אָן יונגע חברה פון אַנדערע קיבוצים און זיי קריגן גלייך ביקסן, זיי זאָלן זיך קענען פאַרטיידיקן, טאָמער, חלילה, עפּעס געשעט דאָ אין קיבוץ...

*

ער איז אַ „פאַרמאָן" (אָן אויפזעער).

דער וועג צוריק קיין טבריה איז פיל מיט כנרת־קאַפריזן. מען וואָלט גאָרנישט געגלויבט, אַז אָזאַ שטיל וואַסער ווי דער כנרת, וואָס זעט אויס

ווי אַ פרום ווייבעלע, זאָל נעמען בריקעווען, זיך בונטעווען און שיקן אירע כוואַליעס, וואָס זאָלן טופען מיט די פיסלעך און שיפל אַריין...

די זון, וועלכע האָט זיך שוין אַרויסגענבעט פון אונטער די וואָלקנס און לאַכט שוין אויף ביידע באַקן, האָט ליב די שפיל פון אַ „צעבונטע־וועטער" כנרת; זי שיקט מיליאָנען שטראַלן צו די כוואַליעס און קיצלט דעם טייך, ער זאָל זיך מער צעבריקעווען...

עס שאַרט זיך צו מיר אַ יונגערמאַן פון אַ יאָר 38—40 און שטעלט זיך פאָר אַלס „פאַרמאַן" אין אַ פאַבריק פון קאָנפעקציע אין אַמעריקע; ער וויל וויסן צי איך בין אויך אַן אַמעריקאַנער.

— איך קום פון ענגלאַנד, וויל איך אים אָפּ־פטרן.

— אַ—אַ—אַזוי? פו—פו—פון ענ—ענ—גלאַנד?!

ער זאַהיקעט יזך און וויל נישט אָפּלאָזן, ער וויל וויסן צי אין ענגלאַנד:

— קע—קע—קען מע—מען קרי—קרי—קריגן אַ גו—גו—טן שי—שי—דורך, צי ניין?

ער דערציילט מיר, אַז אין אַמעריקע קען ער נישט טאָן קיין שידוך, און אין ארץ־ישראל, וווּ ער איז שוין דאָ זעקס חדשים גייט עס אויך צו זייער שווער... ער קלערט צו נעמען אַ תימנערין.

אַ ביסל געלט האָט ער, אַ גוטן פאָסטן אויך — פאַרוואָס ווילן נישט די אַמעריקאַנער מיידלעך אַזאַ חתן — פרעגט ער מיר.

— ווייל די יידישע מיידלעך ווילן אַ מאַן, וואָס זאָל זיי קענען אָפּ־ענטפערן — זאָג איך אים. ער קוקט מיך אָן, און פאַרשטייט נישט...

*

אין ה. רעסטאָראַן זיצט דער באַלעבאָסטעס זון מיט די גועלע גראָבע פאָוט און רעדט צו אַ פרומע שיינעם בחור מיט שוואַרצע פאות; זיי שמייכלען און סודען זיך, ווי זיי וואָלטן געריידט פון פרויען...

די פליגן פליען פון די אַראָבישע יידן צו דער באַלעבאָסטע, וועלכע זיצט אין אַ ווינקל און באַלעקט זיך ווי אַ פרומע קאַץ איבער אַ פאַרציע לעבער, און די פליגן זיינען שוין דאָ אויף מיין טעלער אַ שמעק געבן צום כנרת פישל, צי עס האָט פאַר זיי אַ טעם...

אַ קעלנער מיט אַ יאַרמלקע און כיטרע וואָנסעלעך קוקט צי מען לאָזט אים גענוג טרונק־געלט, און אַ יאָטל מיט פאות און פאַרלאָטעטע הויזן, שאַרט זיך שטיל אַריין פאַרקויפן דעם „מעריב". די טיפע שיין־פאַרפוצטע רעסטאָראַנען ביים וואָסער וואַרטן אויף געסט און אַ מיידעלע פון 7—8 יאָר מיט אַן אויסגעדאַרט פנים, טראָגט דריי ברויטן און שלעפּט

אויך איר קליין שמוציק ברודערל אויף די טרעפּ; דאָס קליין טונקל־הויטיקע מאַמעלע ווייסט, אַז מען מוז נאָכקומען אַ יונגן ברודער...

צווישן די ציין — אַ חלף

דינסטיק, 10 אַפּריל:

דער „שוק" ביי אלענבי־גאַס, טומלט ווי שטענדיק מיט דעם האַנדל פון פרוכטן און גרינסן.

אין אַ זייטיק געסל, פיל מיט אַלטע הייזער און שמוץ, ברענגט מען כסדר לעבעדיקע הינער, און איך זע אַרויסטראָגן דערנאָך טויטע... איך באַטראַכט די אַלטע געביידע פון לעבן און טויט און טו דעצידירן אַ קוק צו געבן אינעווייניק, כאָטש איך ווייס, אַז קיין דערהויבן, עסטעטיש און רחמנותדיק בילד וועל איך נישט אָנטרעפן.

עס שטייען צוויי מענער מיט יאַרמעלקעס אויף די קעפּ, וואָס טראָגן ווייס־פאַרבלוטיקטע פארטוכער. איינער האַלט אַ חלף אין האַנט, און אַ צווייטער האַלט אַ חלף צווישן זיינע ציין. מען ברענגט כסדר לעבעדיק־צאַפּלדיקע ווייסע הינער, און מען טוט זיי אונטערטראָגן צו די שוחטים. זיי גיבן אַ נעם פאַר די פיס, אַ בויג אַרונטער דאָס קעפּל, און די הון בלייבט מאַכטלאָז. זיי טוען אויסציפּן עטלעכע פעדערן פון האַלדז און שניידן דערנאָך איבער דעם גאַרגל, מיט קאַלטבלוטיקייט און מעכאַ־נישקייט; די האַנט גיט דערביי נישט קיין ציטער. די הון ווערט אַרייגעג־וואָרפן מיטן קאָפּ אַראָפּ אין ספּעציעלע קאַנען אויפן טיש, און זי גייט אויס אַ צאַפּלדיקע אין בלוט...

נאָר אַ הון צום שוחט אין די הענט, נאָך אַ ציפּ — און ער שניידט ווידער. דער עלטערער ייד, וואָס זעט נישט אויס ערגער ווי אַלע יידן, מאַכט נישט קיין ספּעציעל מערדערישן אינדרוק, ער זעט בלויז דאָס העלזל פון דער הון און זיין חלף; דאָס איבעריקע גייט אים נישט אָן...

דער צווייטער שוחט, אַ יינגערער, וואָס טראָגט אַ פּירקאַנטיק יאַר־מלקעלע, ווי אַ קאַנטאָר אין אַ דייטשישער שול, אַרבעט נישט אַזוי פלינק ווי דער ערשטער. די הינער נעבן אים האָבן נאָך אַ מינוט־צוויי צום לעבן. אָבער איך זע נישט דאָס ער זאָל קוקן מיט מער רחמנות אויף די לעבעדיקע באַשעפענישן; ער טוט אויך די מלאכה לויטן דין און מיט אַ פּסוק, און שעכט אויך ווי אַ מערדער!

די קיבליעס ווערן שנעל אויסגעלייקט. די נאָך צאַפּלדיקע הינער

ווערן געפירט צו עלעקטרישע פליק־מאשינען. אַ מינוט־צוויי, און מען דערקענט מער נישט קיין סימן פון לעבן; עס ליגן נאַקעט אָפּגעשונדענע הינער מיט פאַרבלוטיקטע קעפּלעך און פאַרמאַכטע אויגן...

*

די הינער זעען דעם סוף פון זייערע שוועסטער — פאַרוואָס לאָזן זיי זיך שעכטן? פאַרוואָס לאָזן זיי זיך אויסבויגן דעם קאָפּ, דער שוחט־מערדער זאָל קענען שניידן דעם האַלז?

זיי האָבן פאַרבונדענע פיס; מיט די פליגל קענען זיי, ווייזט אויס, נישט מער קעמפן, מיט די שנאָבלען אויך נישט. זיי פאַרשטייען אפשר נישט ביז דער לעצטער רגע, וואָס מען גייט טאָן מיט זיי. אפשר טוט זיי גאָר דער שוחט מיט זיינע פרומע הענט היפּנאָטיזירן. וואָן זיי פילן דעם שניט פון חלף און אויסגייענדיק לעבן, איז שוין צו שפּעט זיי זאָלן קעמפן...

מען פירט די טויטע הינדלעך צו רחוב תרמ״ב, צו די הינער־גע־שעפטלעך .דאָ זיינען די געשעפטן פול מיט לעבעדיקע הינער און קליאַט־קעס.זיי קוקן אַרויס, שטעלן אַרויס זייערע קעפּלעך און זען ווי מענער מיט פּראָסטע פּנימער און פּעסטע פאַרבלוטיקטע הענט טוען צעהאַקן און צעשניידן די נאָר־וואָס געקוילעטע הינדלעך; די לעבעדיקע הינדלעך זען ווי זייערע חברטעס ליגן שון צעפּיצלטע. מען וועגט שוין די שטיקער אויף אַ שאָל, און ווייבער קויפן שטיקלעכווייז, אָדער אַ גאַנצער נאַקעט־טויטער הון.

*

ניין, די הינער אין די קליאַטקעס, קעסטלעך, און צווישן גראַטעס טוען אויך נישט רעוואָלטירן. וועָן מען שלעפּט אַרויס אַ הון, טוט די הון יאָ שרייען. אַנדערע שרייען מיט. אַ מינוט שפּעטער טוליען זיי זיך איינע צו דער אַנדערער, קעמפן פאַר אַ פּיצל מער פלאַץ און פאַרגראַטעווועט קעסטל, און זיי קוקן ווידער מיט גלייכגילטיקייט, ווי מען ברענגט טויטע הינדלעך, און מען צעהאַקט זיי אויף שטיקער. זיי קוקן צו ווי מען שניידט אַרונטער די קעפּ און מען שלעפּט אַרויס די קישקעס פון נאָר־וואָס לעבע־דיקע חברטעס זייערע. זיי זיצן פאַסיוו או פאַרמאָגן אַ מין הינערשע סטאָ־אישקייט צום לעבן און טויט — פון זייער הינער־פאָלק.

ווייזט אויס, אַז זיי האָבן פיל ווייניקער פאַרשטאַנד און עמאָציעס ווי די מענטשן. מען טאָר זיך נישט צופיל איבערנעמען מיט אַזעלכע בילדער פון פרומער שחיטה איבער הינדלעך, צי פון אַן אַנדער מין שחיטה, וואָס עס גייט אָן ביי נישט־יידן; אַזוי לאַנג ווי דער מענטש שעכט

עופות און בהמות פֿאַר זיין געזונט. סיידן מען האָט כוח און ווילן צו ווערן אַ וועגעטאַריער...

אָבער, עפּעס טוט מאַטערן און לאָזט נישט צו רו: מען האָט די אומגעבראַכטע יידן אויך צוגעפּירט און צוגעבראַכט צו אַ פּאַסיוון צושטאַנד ווי די הינדעלעך; די יידן האָבן זיך געלאָזט לייגן אין די גריבער און זיינען געווארן גלייכגילטיק צום לעבן אין די שטייגן, וואָס די דייטשן האָבן מיט טעכניק און שרעק־מעטאָדן געפּירט ביי די שחיטה־פֿונקטן...

*

איך טו לאַנג שפּאַצירן אין די שמוציקע האַנדלס־געסלעך און טו באַטראַכטן די אַראַבישע יידן, העגדלער פֿון עופות און גרינווארג. זיי זיינען אַלע מיט טונקעלע, פֿראָסטע פּנימער און פּאַרמאָגן זייער וועג פֿון האַנדל.

אָט קומט צו אַ יונגע בלאָנדע ווייבל צו אַן אַראַבישן יונגן יידן, וועלכער שטייט מיט זיין טישל פֿון פרוכטן און גרינצייט. ער טוט האַלב פּאַרמאַכן או פּאַרזשמורען זיינע קליינע שוואַרצע אייגעלעך אוז גיט אַ גלעט זיינע גלאַנציקע וואָנסעלעך; ער באַטראַכט דער פרוי מיט גלוסטונג אוז נעמט זיך וויצלען, ריידן סאַרקאַסטיש אויף זיין אַראַבישׁ־עברית. ער נעמט צוציען, אָפּשטויסן אוז האַנדלען מיט כיטרעקייט. די אייראָפּעאישע פרוי דערשרעקט זיך אוז ווייסט נישט ווי אַזוי מען רעדט צו אַזאַ מין העגדלער — גייט זי אָפּ.

ער נעמט ברומען, קראַצט זיך אין קאָפּ אוז נעמט אינלייגן זיינע גרינסן אוז פרוכטן מיט זיינע פוילע פינגער אוז קריגט אַ פינסטער פּנים...

די פּאַליציאַנטקע

מיטוואָך, 11 אַפּריל:

פיר אַ זייגער בייטאָג איז שוין די אלענבי־גאַס אויפגעשטאַנען פון איר נאַכמיטאָג־דרימל. די געשעפטן זיינען ווידער אָפֿן אוז די גאַס ווערט באַלעבט פון דורכגייערס, העגדלערס אוז בעטלערס.

דערנאָך הייבט זיך אָן דער גאַסן־פּאַרקער. עס קומען אָן גרויסע אוז קליינע אויטאָמאָבילן, לאַסט־וועגענער אוז מאָטאָציקלען, אוז צווישן די אַלע פּלאָנטערן זיך ראָווערן אוז פּאַרשידענע וועגעלעך — אלענבי־גאַס נעמט גיין אויף רעדער!

שטייט אַ יונגע, שיינע מויד מיט ברענענדיקע אויגן, וואָס לייכטן

אַרויס פון איר עטוואָס טונקל פנים, און זי איז די דעה־זאַגערין פון דער גאַס.

זי איז פעטלעך, אַנגעטאָן אין אַ טונקל בלאָען קאָסטיום, מיט אַ ווייס היטעלע איינגעראַמט אין שוואַרצן, אין אַ פאַרעם פון אַ שיפעלע, וואָס איז „צופעליק" פאַרוואַרפן אויפן קאָפּ אַ ביסעלע זייטיק, כדי ארויסצוווייזן אירע געדיכטע שוואַרצע האָר, וואָס בלישטשען ווי סאַמעט. זי טראָגט קליינע שיכלעך מיט נידעריקע אָפּצאָסן אויף די געטאָקטע פיסלעך, און זי מאַכט דעם איינדרוק פון אַ גימנאַזיסטקע מיט פיל רייץ און סעקס־אַפּיל.

אַ פייפערל אין מויל און האַנט־באַוועגונגען: אויף אירן אַ באָפעל, פּאַרט מען רעכטס, לינקס, גלייך — אָדער מען שטעלט זיך אָפּ. זי איז די קעניגין פון אלענבי און יהודה הלוי גאַסן.

מען פאַלגט איר. די אויטאָ־שאָפערן און מאַטאָציקליסטן טוען וואָס זיי הייסט. זיי כאַפּן אויף איר בויג און זשעסט, ווי אַרקעסטער־מענטשן כאַפּן אויף די באַפעלן פון זייער דיריגענט; מען קוקט איר אויף די הענט און מען הערט איר פייפל — די טאַכטער פון אַראַבישע יידן איז די סאַמע הערשערין אין דעם ווינקל.

שטייען מיידלעך מיט צעלאָזענע האָר און מיט נישט־פאַרשפּיליעטע קליידער; מיידלעך, וואָס זען אויס געקומענע פון אַ מושב (קאָלאָניע) אַ קוק געבן אויף דער שטאָט; זיי האַלטן זיך פּעסט אָן אין דעם פּאַרענטש פון יהודה הלוי און אלענבי־גאַס און זיי קוקן נאָך; זיי באַטראַכטן די גבורה און חכמה פון זייערער אַ שוועסטער, אַ יונגע פרוי אין זייערע יאָרן, דיריגירט און פירט אָן מיט דער גאַס. זיי קוקן צו ווי יענע טאַנצט אונטער און באַווגט זיך פלינק אויף די פיסלעך, און ווי דער גאַנצער קערפּער פון דער מויד טאַנצט אונטער מיט אַזוי פיל ווייבלעכקייט אין יעדן ריר.

און די מענער? ווער פון די מענער, יונגע און אַלטע, אויף אַלענבי־גאַס האָט צייט אין מיטן טאָג זיך אומצוקוקן אויף אַ גאַס־דיריגענטין? מ׳לויפט שנעל דורך די גאַסן, מען ראַטעוועט זיך אויף דער צווייטער זייט און מען לויפט וויטער צווישן די שאָטנס פון אַלענבי־בוימער, כדי אַריינצוכאַפּן אַ רעקלאַמע און צווי, אָדער אַ בליק צו די שוי־פענסטער, וואָס רייצן מיט אַזוי פיל איינפאַל און פאַרב.

אַפילו די וואַליוטע־הענדלער אַרום דער געביידע פון דער פּאָסט־אָפּיס, און די וואָס האַנדלען מיט זייגערלעך און טראַנזיסטאָרן, האָבן נישט קיין צייט צו קוקן ווי אַזוי אַ פאַליציאַנטקע פירט דאָ די גראַנדע; זיי דאַנקען גאָט, וואָס אַ פאַליצייאיש אויג קוקט אַווק פון זיי...

דאָך, עטלעכע יינגערע מענער און אַפילו עלטערע, כאַפן יאָ אַ בליק צו דער סימפּאַטישער מויד. זיי זען איר שמייכל, וואָס זי גיט צו פּאַרבייפּאָרנדע, און איר ביזן בליק, וואָס זי וואַרפט צו אַ שאָפער, וועלכער פּאָלגט נישט אויס הונדערט פּראָצענט איר באַפּל...

אַ יונגער חברהמאַן אויף אַ ראָוער, אויך מיט אַ טונקל סימפּאַטיש פּנים, שטעלט זיך אָפּ נעבן דער פּאָליציאַנטקע און נעמט צו איר שמייכלען, ער וויל אויסדריקן זיין באַגייסטערונג פּאַר איר געניטשאַפּט, און אפשר אויך אַריינוואַרפן אַ ליבלעך וואָרט אין מיטן....

אָבער, זי ליידט נישט, וועלכע עמיצער שאַפט אַ פּלאָנטער און שטיקל כאַאַס, זי נעמט שרייען און ווערן בייז — ער מוז אַנטלויפן מיט אַלע קאָמפּלימענטן, נישט־דערזאָגטע, פון אַלענבי־גאַס...

די גאַס רודערט און שפּילט זיך מיט געשריי און האַנדל. קינדער קויפן קאָלירטע אייז־קרעם, און אַ דיקע פרוי קייעט אַ בייגל. מען קויפט געזאָלצענע ניסלעך און מען באַטראַכט די ראַדיאָ־קעסטלעך אין די שוי־פענסטער, אָבער די פּאָליציאַנטקע קוקט בלויז אויף די רעדער — די רעדער זיינען איר וועלט.

דערווייל, נישט ווייט פון די פּוילישע יונגעלייט, וואָס האַנדלען מיט „טוישט עפּעס", שטייט אַ הויכער דאַרער פּאָליציאַנט, אויך מיט אַ טונקל פּנים, און ער קוקט מיט פּאַרבענקטע אויגן צו זיין פּאַד־קאָלעגין. ער באַטראַכט אירע באַוועגונגען און נעמט פון איר נישט אַראָפּ זיינע אויגן. עס ליגט אים נישט אין זינען די גאַס און נישט דאָס געזעץ: ער זעט בלויז דער פּאָליציאַנטקע, וועלכער ער טאָר נישט שטערן אינמיטן איר אַרבעט...

ניין, זי באַמערקט נישט זיינע אויגן. זי זעט כמעט גאָרנישט וואָס עס טוט זיך אויף די טראָטוּאָרן. זי זעט אַפילו נישט די בלאָנד־געפּאַרבטע אַמעריקאַנער פרויען, טוריסטקעס, און ווי מאַמעס האַלטן פעסט די הענטלעך פון זייערע קינדער, זיי זאָלן חלילה נישט אַראָפּ פונעם טראָטוּאָר צום וועג, וווּ די פּאָליציאַנטקע שטייט אין מיטן.

וועלן, אָבער, אַ יונג פּאָרל אין אַן אָפענעם ספּאָרט־אויטאָמאָביל וועלן פּאַרהאַלטן און זי באַטראַכט דער יונגער פרוי, וועלכע טוליעט זיך צו אַ יונגנמאַן, דעם פירער, באַווייזט זיך אַ קליין פּייערל פון קנאה אין די אויגן פון דער פּאָליציאַנטקע. זי גיט אַ באָוועג מיט דער האַנט, הייסט דאָס פּאָרל אָפּפּאָרן און קוקט נאָך דעם אויטאָמאָביל: זי וויס, אַז דער יונגערמאַן איז גרייט אויסצופירן די באָפעלן און קאָפּריזן פון דער מויד נעבן אים מיט נישט ווינציקער פינקטלעכקייט, ווי די גאַס פירט אויס

די באַפעלן פון אַ גאַסן־פאָליציאַנטקע — און צו אַזעלכעס האָט זי, די גאַסן־דיריגענטין, נאָך נישט דערגרייכט...

אַ פייף און אַ מאָך מיט דער האַנט. די פאָליציאַנטקע וואַכט אויף פון „שלאָף" און טראָגט וויידער איר אחריות צו דער גאַס.

אַ יידישע וואַכנצייטונג

דורכגייענדיק רחוב לעווינסקי, זע איך אַן אַדרעס פון אַ יידישער וואַכנצייטונג. אין די צוויי גרויסע באַקוועמע צימערן, טרעף איך די רעדאַקציע — אַלע דריי רעדאַקטאָרן. דריי רעדאַקטאָרן, וואָס זיינען פריינטלעך, היימיש און קליינשטעטלדיק; דריי רעדאַקטאָרן — ווער האָט געהערט פון זיי, ווער?

דער הויפט־רעדאַקטאָר, י. ש., אַ מאַן אין די פופציקער, טראָגט אַ יאַרמלקע, ער האָט עפּעס געשריבן אין די „לעצטע נייעס", מיטגעאַרבעט אין דער „יידישער צייטונג" און באַשלאָסן צו גיין „פאַר זיך". ער האָט צוגעקריגן צוויי מענטשן מיט געלט. זיי שרייבן אויך עפּעס — אַ מאָל. די „נייע ישראל צייטונג", מיט אַרטיקלען פון באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע נעמען, עקזיסטירט שוין 8—9 חדשים. ארץ־ישראל דאַרף האָבן יידישע צייטונגען, ווייל יידיש איז די צווייט־גערעדטע שפּראַך פון די יידן אין דער מדינה — איז ווער קען זיין קעגן אַ יידיש וואָרט?

ניין, נישט די אַלטע עברית פאַנאַטיקער. י. ש. דערציילט אַז עברית־רעדנער ווילן דרוקן אַרטיקלען און דאָקטוירים שיקן צו לידער; זיי ווילן ווערן יידיש־פּאָעטן. עס קומען אַן אַרטיקלען און עסייען פון אויסלאַנד, און דער רעדאַקטאָר געפונט אויס, וועלכעס עס איז מער לייטיש אָנגעשריבן, עס זיינען דאָ צענדליקער יידישער שרייבערס און זשורנאַליסטן אין ארץ־ישראל, וואָס האָבן נישט וווּ צום דרוקן — ווייל עברית וועט קיינמאָל נישט ווערן זייער געשריבענע שפּראַך.

— מען לאָזט אַבער פאָרט נישט. מען טוט אַלץ אין דער וועלט, אונזער צייטונג זאָל נישט אַרויס!

— ווער טוט דאָס? — פרעג איך.

— ווער? דער רעדאַקטאָר און תקיף פון דער טאָג־צייטונג. ער שיקט זיינע מענטשן אין די צייטונגס־געשעפטן און לאָזט נישט אַרויס־שטעלן אונדזער וואַכנשריפט — קלאָגן אַלע דריי מיט איינמאָל.

קען איך נישט פאַרשטיין. אַ געוועזענער בונדיסט, וואָס מאַכט דעם

אָנשטעל, אַז ער קעמפט פאַר יידיש אין ישראל, ווײל דורכאויס בלייבן איינער אַליין — דער קעניג פון יידיש אין ישראל?

זיי ווייזן מיר בריוו, וואָס דער רעדאַקטאָר מ. צ. פון דער טאָג־צייטונג האָט צו זיי געשריבן וועגן אַן ענין, וואָס זיי האָבן איבערגעדרוקט אַן אַרטיקל פון זיינעם אַ מיטאַרבעטער אַן זיין הסכמה, און איך קען נישט גלויבן מיינע אויגן פון זיין צעיושעטער ווילדער דראָאונגס־שפראַך, ווי ער סטראָשעט זיי מיט שלעפּן אין געריכט און ער פאָדערט פון זיי האָנאָראַר... (עס פעלט אים צו צו די צענדליקער טויזנטער פונטן, וואָס ער האָט געקריגן פון מפא"י, פאַר איבערגעבן די „לעצטע נייעס").

איך הער זייערע קלאָג־רייד און איך ווייס פון אַנדערע, וואָס קלאָגן אויף דער תקיפות פון יענעם רעדאַקטאָר; איך קען נישט פאַרשטיין פאַרוואָס די יידיש־שרייבערישע וועלט אין ישראל, דערלאָזט דאָס אַ קליין סטאַלינדל אָדער כרושטשעווּל זאָל הערשן איבער זיי...

אַ סדר־נאַכט אין וויזשניץ

מיטוואָך, 18 אַפּריל:

ערב פּסח, איז די רבי עקיבא גאָס פון בני־ברק נישט צופיל טומלדיק. אַ יד מיט אַ לאָנגער באָרד פאָרט אויף אַ ראָוועד, און אַ יונגערמאַן מיט אַ יאַרמלקע טראָגט בלומען. אַ מיידעלע מיט אַ גרויסן געפלאָכטענעם צאָפּ טראָגט נאָך אַ גרעסערן בוקעט בלומען, און דריי בחורימלעך מיט יאַרמלקעס, הערן צו מיט חשק צו זייער טראַנזיסטאָר־ראַדיאָ.

אָט פאָרט גאָר אויף אַ ראָוועד אַ יד מיט אַ שטריימל און מיט אַן אַטלאַסענער קאַפּאָטע; זיין שמייכל אויפן פּנים זאָגט, אַז בני־ברק געהערט צו אים...

ווייבער מיט טיכלעך אויף די קעפּ און יונגען מיידלעך גייען אײַנ־קויפן. ביי אַן אויטאָבוסן־אָפּשטעל אויף עקיבא־גאָס זעצט זיך צו מיר צו אַן אַלטער יד פון 88 יאָר. ער ווערט שנעל היימיש און דערציילט מיר, אַז צו 77 יאָר האָט ער געגומען אַ דריט ווייב, אַ מיידל פון 53 יאָר, וועלכע ער האָט באַקאַנט טאַקע אויף דער זעלבער באַנק, ווו מיר זיצן...

ער האָט געדינט דער קעניגין ויקטאָריאַ. ער האָט פערזענלעך גע־קאָנט זשאַבאָטינסקין און איז קעגן „גאָטס קאָזאַקן", ווייל:

— זיי זיינען געקומען צום גרייטן אין ישראל, און מיינען, אַז די מדינה איז זייערע! — שרייט ער אויס.

ער נעמט זיך באַקלאָגן, אַז זיינע קינדער געבן אים נישט מער ווי 25 פונט אַ חודש — כאָטש דער ריכטער האָט צוגעפּסקנט 60 פונט. ער נעמט לויבן זיין פרוי, אַ ראַבינערס אַ טאָכטער און זיינע בעקעלעך גליען. אַזאַ יידּ, צווישן פרומע אין בני־ברק איז אויך עפּעס ווערט.

*

זיצן כסדר מיט דעם אַדעסער יידּ, וועל איך פאַרשפּעטיקן דעם לעצטן אויטאָבוס נומער 56; איך זיץ איין מיט פיל שטרײַמלדיקע יידן וואָס טראָגן מצה שמורה, און איך בין שוין נישט ווייט פונעם רבינס הויז, אויף רחוב אהבת שלום, ווו די בוימער מיט די צעבליטע ווייסע בלומען שושקען זיך איבער און בחורים אין בית הכנסת גרייטן די טישן.

טריט ביי טריט, קומט דער פּסח אַרונטער פון הימל און רירט שוין אַן די שפּיצן־בוימער און דעכער. די פרומע מיידלעך זיינען שוין אויס־געפּוצט און די בחורימלעך קומען אַרויס פון מקוה. די בחורימלעך זיינען אַלע דין אָפּגעשוירן לכבוד פּסח, אָבער די פּאות זיינען ביי זיי גראָב און לייכטן מיט שוואַרץ, געל, בלאָנד און פייערדיק רויט ביי ביידע זייטן פּנימער. דעם רבינס אַן אייניקל, וואָס טראָגט אַ ספּאָדיק, טיילט מיט אַ חסיד, אַז אין פופצן מינוט אַרום וועט דער רבי אַרויסקומען; און אַ יונגערמאַן מיט אַן איידל פּנים, וועלכער טראָגט מצה שמורה אין אַ טיש־טוך, טוט מיר באַגריסן און בויגט זיך פאַר מיר, ווי איך וואָלט געווען איינער פון די רייכע מנדבים...

אַ שיינער בחור מיט אַ פּיצעלע בערדעלע, דערציילט מיר, אַז ער קומט פון אַרגענטינע. זיינע עלטערן לעבן אויך אין ישראל. ער רעדט אין דער היים שפּאַניש, כדי נישט צו פאַרגעסן די שפּראַך. ער האָט געהאַט אַ חבר אַן עילוי, אַ בחור פון אַ יאָר צוואַנציק, פון „געמיינע על־טערן, קאָמוניסטן", איז יענער פלוצלינג קראַנק געוואָרן און געשטאָרבן — רעדט ער מיט טרויער אויף זיין בלאַס פּנים.

די פּעלדער אַרום, וואָס זיינען באַדעקט מיט ווייס־געלע בלימעלעך, טוען ריידן מיט אַ שטילער שמעקעדיקייט. שעפּסן, ציגן און אַ אייזעלע כאַפּן איבער דאָס האַרץ פאַר מנחה; זיי קענען זיך נישט דערוואַרטן אויפן סדר...

אַ ביסעלע ווייטער זיינען די גאָסן באַזעצט מיט אַראַבישע יידן. די הינדיקעס, וועלכע מען האָט באַזעצט אין אַן ענגער שטייג, רייסן זיך צו דער פרייהייט. אַ יינגעלע פון תימן זעט מיך עפּעס פאַרציכענען מיט אַ בלייפּעדער, דערמאָנט ער מיר, אַז מען טאָר נישט שרייבן, ווייל דער יום־טוב איז שוין דאָ אין בני־ברק.

דער הימל, שוואַרץ־בלאָ, ווערט מילכיק און בייזלעך. נישט ווייט

זעצט זיך און פאַלט דערנאָך אַרונטער אַ קיילעכדיק־רויטע זון צווישן ליידיקע בערג און ישובים; די חסידים טראָגן פּעקלעך מצות און פלעשער ווײַן און איילן צום בית הכנסת.

מען דאַוונט שוין מעריב. די מענער שאָקלען זיך און גלעטן די בערד. די יונגע בחורימלעך אין אַטלעסענע קאַפאָטעס, ווי זייערע טאַטעס, שאָקלען זיך אויך; זיי שרייען איבער די טאַטעס ביים דאַוונען. טייל יידן פאַרמאָגן שטאַרקע לייבן־פנימער פיל מיט גבורה און טייל זען אויס מילד און תמימותדיק. די ווייבער, אויבן, קוקן אַרויס פון אונטער די פוירהענגער און די מיידעלעך וויַיזן אָן אויף זייערע טאַטעס און ברודער.

נאָך מעריב מאַכט מען פלאַץ פאַר דעם רבין. ער קוקט זיך אַרום, גלאָצט אַ ביסל מיט די אויגן און לאָזט זיך פירן פון צוויי בחורים. יונגע מיידלעך מיט טיכלעך אויף די קעפּ ציען זיך צוריק ווען דער רבי גייט פון דאַוונענען. דער רבי הויבט אויף אַ קליין יינגעלע ביי דער שולע פון שול, און וויל אים אַ קוש געבן, אָבער דאָס יינגעלע רייסט זיך אַרויס און שרייט:

— נישט! נישט!

די גרויסע שול ווערט אָנגעפולט. אַלע זיץ־פלעצער און אַפילו שטיי־פלעצער זיינען שוין פאַרכאַפּט. דער רבי מאַכט קידוש מיט אַן הייזעריקער און מידער שטימע און אַלע הערן צו מיט אָפענע מיילער און זאָגן נאָך „אמן".

די שטריימל־יידן און פאַרהייראַטע שטייען אַרום רבינס טיש, די יונגע זיינען אויף די גאַלעריעס און פון אַלע זיימן שטייען יונג און אַלט מיט אָפענע מיילער. יעדער קוקט צו די עלטערע און יונגע יידן וואָס טראָגן ווייסע זשופיצעס, דעם רבינס פאַמיליע, צווישן וועלכע עס קוקט אַרויס אַ יונגערמאַן מיט אַ בלאַס צעשראָקן פנים, איז אַ מין בלאָנדער סאַברע־טיפּ; ער איז גאָר לעצטנס אַריין אין דער ויזשניצער משפּחה, מיט נעמען אָן „אייניקל" פאַר זיין ווייב.

*

מרור, חרוסת, שטיקער קאַרטאָפל — מען האַלט אין איין כאַפּן. ווער עס האָט אייגענע מצה און ווײַן, און ווער עס קומט אָן די שפּייזן און קריגט צוגעטיילט; אַלע וואַרטן דער רבי זאָל אָנהויבן מיט אַן „אוי"... מען הערט קוים ווי אַן איניקל פרעגט דעם רבין די פיר קשיות.

עס ווערט אַ געדראַנג און שטופּעניש; עס קומען אָן פיל „פרייַע" יידן. די ווייבער קוקן דורך שפּאַלטן פוירהענגער צו זען ווי מען האַלט אין

דער וועלט און פייגעלעך פליען אַרום מיט געזאַנג אין שול און באַזעצן זיך אויף די הענגלייכטערס.

דער רבי זאָגט די הגדה מיט אַ טרוקענעם טאָן. עס פעלט פייער־לעכקייט. ער גיט אַ מאַך מיט דער האַנט און די חסידים פאַלן אַריין מיט שטורמיש געזאַנג. זיי קענען שלעפן און ציען אַ ניגון און זיי הערן נישט די איינטאָניקייט...

עס קומען אָן טעלערס זופ מיט קאַרטאָפל. זיי גייען פון האַנט צו האַנט: דער פלינקער גבאי דיריגירט און ווייזט אָן וועמען מען זאָל פריער דערלאַנגען.

פינף שטריימל־בחורים עסן פון איין טעלער, שטייענדיק. זיי טוען זיך פאַסאַקעווען מיט דער וואַסערדיקער זופ. מען נעמט אַוועק לייַדיקע טעלער און מען פילט זיי אָן, עס איז נישטאָ קיין צייט זיי אויסצוואַשן...

מען טיילט פאַרציעס הון־פלייש, און דער עולם עסט מיט די הענט — ווי אַמעריקאַנער!

נישט ווייט פון מיין פלאַץ האָט אַ „פרייער" ייד פאַרנומען אַן אָרט. אַ דיקער פרומער בחור מיט לאַנגע פאות נעמט שרייַען:

— איך לערן דאָ אין דער ישיבה — איך האָב צוגעשטעלט די באַנק!

דער ייד אָן פאות וויל אָבער נישט אָפטרעטן, נעמט דער פרומער בחור אים זידלען.

— און דרך ארץ פאַר אַן עלטערן פאַר דיר? — פרעג איך.

— נאָר דאָס געפינען זיי אין דער תורה! — ענטפערט דער בחור.

דער רבי רירט זיך פון זיין פלאַץ. אַלע שטייען אויף. צוויי בחורים פירן אים געאָרעמט צום דרויסן. זיינע איניקלעך מיט שוואַרצע, בלאָנדע און מיט רויטע האָר, פאַלן אָוועק שלאָפן נעבן רבינס זיץ־פלאַץ און די פויגעלעך אויף די הענגלייכטערס דרימלען אויך.

*

דאָס זאָגעכץ גייט אָן. די ישיבה־בחורים שטייען אַלץ מיט אָפענע מיילער און עלטערע יידן שאָקלען זיך ריטמיש. דער רבי מיט זיין גראָער באָרד און מיט זיין „אוי", גיט זיי אַריין אַ שטיק חיות...

איין זון פונעם רבין, אַ רב אין ברוקלין, וועלכער איז געקומען מיט זיינע קינדער צום טאַטן אויף פסח, פאַרמאָגט אַ גרויסע באָרד וויי זיין עלטערער ברודער; ער זיצט שטיל און ווירדיק און קוקט אויפן עולם דורך זיינע ברילן; ער קען עפּעס נישט פאַרשטיין, וואָס מען שטייט דאָ אויף טיש און אויף בענק...

דערווייל כאָפּ איך אַ בליק צו אַ צימער, וועלכער איז ביי דער שול.

עס ליגט דאָרטן אַן אַלטער הונדערט־יאָריקער ייִד, און זאָפט איין דעם טומל פון געזאַנג און פון דער הגדה. ער שאָקלט צו מיט זיין קאָפּ און טראַכט פון זיינע זין אין אַמעריקע — ער זעט אויס פאַטעטיש.

אויף אַ צוויי־טע בעטל קעגנאיבער דעם אַלטן, שלאָפט אַ יונגער בחור, וועלכער איז צו מיד מיטצומאַכן די פרייד פון אַלע אַנדערע ישיבה־בחורים אָרום רבינס טיש.

עס איז שוין איינס־דרייסיק פאַרטאָג און דער סדר איז נישט פאַר־ענדיקט. עס קען אַ מאָל ציען ביז קריאת שמע של שחרית, ווי ביי רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון. איך נעם אָרומשפּאַצירן איבער די שטילע בני־ברק גאַסן און זע אומעטום פייערלעכקייט אין די יידישע שטובן.

ער האָט ליב זיין מאַמען — אָן איר לשון...

שבת, 28 אַפּריל:

וואָס לענגער איך פאַרבראַכט אין ארץ־ישראל, קען איך אַלץ נישט פאַרשטיין, וואָס עס קען ווערן פון פאָלקס־מענטשן, וועלכע האָבן אין דער היים, ביי דער מאַמען, איינגעזאָפּט יידיש לשון, און דער לשון איז נאָך אַלץ וואָס מאַכט זיי דענקען און פילן; אין דעם לשון קענען זיי זיך אויס־רעדן און גוט פאַרשטיין — און זיי האָבן פיינט יידיש לשון!

זאָל מען זאָגן דער לאַנדסמאַן ס. ש. געווען אַ פּועלי־ציוניסט און אַריין צווישן דער חברה חלוצים; ער האָט זיך שטענדיק געגרויסט, וואָס זיין מאַמע איז געווען אַ באַוווסטזיניקע שניידערין און ער באַווייזט זיך מיט לייענען זיין פאַרטיי־צייטונג פון אחדות העבודה — „למרחב".

טוען די רעדאַקטאָרן פון דער צייטונג איינריידן זייערע פאַרטיי־לייענער, אַז מען מוז פיינט האָבן און פאַרגעסן מאַמע־לשון? האָט בן־גוריון אַזאַ שטאַרקן אינפלוס מיט זיין ווידערווילן צו דער „גרילצנדיקער שפּראַך" איבער די אחדות העבודה אָדער מפ"ם מענטשן? אָדער, קען מען נאָר מיט פיינט האָבן און פאַרגעסן ייִדיש, זיכערן די עקזיסטענץ פון עברית און מדינת ישראל און שטאַרקן די נשמה און גייסט פון אַ צע־שפּרייט יידיש פאָלק?

*

שטעלט זיך אַריין אַ יונגערמאַן מיט זיין סאַברע־וועיבל צו מיין לאַנדסמאַן און מען כאָפּט זיך מיט אים אָרום. דער אַריינקומענדער לאַנדס־

מאַן האָט פריער געהאַט אַ „דייטשמעריש" ווייב, וועלכע האָט ליב געהאַט שעקספּירן און פיינט געהאַט צו קאָכן, איז ער זיך מיט איר פאַנאַנדער־געגאַנגען און אַריינגעשטעלט אַן אַנאַנס אין „מעריב".

וויזט אויס, אַז דער „מעריב" איז נישט דער „טאָג", וואָס שטעלט צו אַלטע מיאוסע מוידן און צען מאָל געפּאַרבטע ווייבער. פון די 20 פרויען, וועלכע האָבן זיך אָפּגעגרופן, האָט דער פּיין־אויסזעענדער לאַנדס־מאַן מיינער, אויסגעקליבן אַ סימפּאַטישער יונגער פרוי מיט אַ מיי־דעלע פון אַ יאָר 10.

איך וויל וויסן, צי ער רעדט צו איר מאַמע־לשון, כדי זי זאָל האָבן אַ שטיקל באַגריף און וועלן וויסן פון זיין אָפּשטאַם און געמיט פון זיין מוטער־שפּראַך. מישט זיך אַריין ס. און גיט גאָנץ כאַמיש אַ זאָג:

— זי קען נישט קיין יידיש; עס איז נישטאָ וואָס צו קענען!

פון וואָנען, טראַכט איך, וויס אַ פּראָסטער יונג צי ס׳איז דאָ וואָס צו קענען? נישט ער קען געניג יידיש און נישט ער האָט געלערנט כאָטש אַזאָ ביסל עברית — פון וואָנען אַזאָ באַציאונג צו זיין מוטערס שפּראַך?

א, געוויס: מיינע לאַנדסלייט וויסן, אַז די אַראַבישע יידן האָבן נישט ליב יידיש; אַזוי ווי מען טוט אַלץ פּאַר די אַראַבישע יידן, טאָר מען זיי נישט „אָנוואַרפן" אַ טויזנט יאָר יידיש־ירושה, און מען דאַרף נישט אינ־טעגרירן יידיש אין דעם סיסטעם פון קולטור און דערציאונג — וויל מען דאַרף וויסן די ספּרדים, אַז די אשכנזים האָבן געהאַט און האָבן אַזוי פיל שפּעפּרישקייט אין יידיש און אַז ביידע זיינען נאַציאָנאַלע לשונות. אַזעלכעס, וויזט אויס, קלערט מען נישט אויף אין „למרחב" פון דער אחדות העבודה.

איך קוק אָן דעם אַריינגעקומענעם מיט זיין מיידעלע. איך באַטראַכט דאָס מיידעלע פון ס. צו וועלכער נישט איר טאַטע און נישט איר מאַמע ווילן אויסריידן אַ יידיש וואָרט, אָפּילו וען זי רעדט און מאַטערט זיך עפּעס צו דערקלערן אין יידיש, און עס נעמט מיך אָן אַ רחמנות אויף די קינדער, וואָס זיי זיינען אַריינגעפאַלן צו אַזעלכע טאַטע־מאַמע...

טרויער־טעג

1טער מאַי:

נעכטן אַוונט האָט מען געטרויערט אין „היכל התרבות". דער שיינער מאָדערנער זאָל איז געווען באַזעצט מיט צוויי טויזנט מענער און פרויען,

מיטליאַריקע און עלטערע, מיט פאַרשידענע דיאַלעקטן פון יידיש אין זייערע מיילער און מיט אַ געמיינזאַמען טרויער אין זייערע אויגן. די מענער און פרויען פון פאַרשידענע לאַנדסמאַנשאַפטן, וועלכע האָבן מיטגעמאַכט לאַגערן, וועלדער און האָבן זיך געראַטעוועט, אָדער פאַרשיקט געוואָרן קיין רוסלאַנד, האָבן צוגעהערט ווי דער אַלטער אַקטיאָר פון „הבימה"־טעאַטער, באַרטאָנאָוו, לייענט פאָר טרויעריקע זאַכן, איבערגעזעצט פון יידיש און ווי עס רעדט ד״ר דוואָרזשעצקי אין עברית און ברענגט בלויז אַ לידל פון אַ ייִנגל אין ווילנער געטאָ אויף יידיש.

מען האָט געהערט רעדן די רבנים אונטערמאַן און נוראָק, און דעם חזן לייבעלע גלאַנץ (ער לעבט שוין נישט). מען האָט געהערט זיפצן און שלוכצעריין. אָבער דעם געווייַן „פון אויסגעהאַרגעטן יידישן פאָלק", וואָס מען האָט אַרגאַניזירט אין עברית, האָט מען דאָרט פאַרט נישט דערפילט מיט דעם ציטער פון דעם דיכטער יצחק קאַצענעלסאָן; ווייל די פאַרפיניקטע יידישע שפראַך איז נישט געקומען צום אויסדרוק.

היינט איז מען פאַרזאַמלט אין „יער הקדושים", צווישן שטיינערנע בערג נישט ווייט פון ירושלים. אין דער שטיינער־שטילקייט קומט מיט פייער אַרויס אַ ברענענדיקע זון פון בלאָע הימלען, און די בוימעלעך האַלטן אייַן זייער אָטעם. די נאַטור קוקט צו, ווי רעשטלעך לאַנדסלייט, וואָס זיינען געקומען צו פאַרן מיט אויטאָבוסן און טאַקסעס, הערן צו די תפילות און צו די רעדעס וואָס זאָגן „אין בית אשר אין שם מת"; וואָס עס לייענען אַרויס ד״ר קובאָווי פון „יד ושם" און טוערס פון אַרגאַניזאַציעס.

מען זאָגט קדיש בציבור און דער עולם ווייַנט. פיל פרויען פאַרגייַען אין ספאַזמען און אַ חזן מאַכט אַן „אל מלא רחמים". מער געווייַנען און מער טרויער. איך אַליין וויַן אויך אויף דעם אומקום פון מיינע שוועסטער פייַגע און ברכה מיט זייערע מאַנען און קינדער; און אויף דעם פריצייטיקן טויט פון מיין מוטער, וועלכע איז פאַרשלעפּט געוואָרן, און ליגט ערגעץ באַגראָבן ווייט אין רוסלאַנד. מיר דאַכט, אַז די שטיינער זיינען ווייכער געוואָרן — און ווייַנען מיט...

*

די אויטאָבוסן פירן העכער און העכער צווישן די שטיינער בערג. מען האָט אַוועקגעשטעלט גרעסערע שטיינער און זיי שטעלן מיט זיך פאָר שטעטלעך פון אַזויפיל און אַזויפיל אומגעקומענע יידישע קהילות. דער הימל פון ירושלים דאַרף געבן באַלזאַם און היילונג די געראַטעוועטע רעשטלעך. מען האָט זיך געקריגט און געשלאָגן צווישן שבטים; מ׳האָט

פאַרטריבן און מען איז אַנטלאָפן פון ירושלים, און מען איז דאָ צוריק — צוריק, נאָך צוויי טויזנט יאָר אַרומוואַלגערן זיך, און נאָכן איבערלאָזן די טייערסטע אין קרעמאַטאָריעס.

יידן האָבן פֿרובירט געפינען אַ נעסט צווישן גויים; צווישן בעסערע און שלעכטע גויים. די שלעכטע זיינען געווען משוגע־ווילד און מער־דעריש, און די בעסערע האָבן צוגעקוקט ווי מען מאַרדעט צוליב פֿאַלי־טישע, עקאָנאָמיש און רעליגיעזע טעמים און אינטריגעס — אַ יידיש פֿאַלק!

אַרעמע, עלטערע פרויען

מאָנטיק, 7 מאַי:

בייטאָג, זיצנדיק אויף אַ באַנק אין שדרות ראָטשילד, זעצט זיך צו אַן עלטערע, פיין־אָנגעטוענע, נישט קיין פֿאַרגרעבט־אויסזעענדע פרוי. זי שאַרט צו זיך אַ פּאַרפּעצטן שפּייז־בייטל, וואָס עמיצער האָט איבער־געלאָזט אויף דער באַנק, און זי היט זיך איך זאָל נישט זען: זי נעמט דאָס עסן־איבערבלייבעכץ און שאַרט צו זיך אין איר קוישעלע. איך דריי אויס מיין קאָפּ צו מיין צייטונג, כדי איר נישט צו פֿאַרשעמען. די פרוי זיצט נאָך אַ מינוט־צוויי, און גייט גאַנץ איידל אַוועק מיט ברעקלעך גע־פונענע שפּייז...

*

אַזעלכע סצענעס האָב איך שוין געזען אין דער רייכער זאַטער אַמע־ריקע, וווּ מיליאָנערן לאָזן איבער פרויען גרויסע ירושות, און וווּ טויזנטער און טויזנטער אלמנות לעבן אין רייכקייט און ווּוילטאָג, ווען זייערע מאַנען שטאַרבן אַוועק. אַלע רייכע האָטעלן און וויליעס זיינען פול מיט רייכע פרויען אלמנות. די מיטלקלאַס און רייכע פרוי וויסט ווי אַזוי זיך צו פֿאַרזאָרגן; די מערהייט געלטער און רייכטימער זיינען פֿאַרשריבן אויף איר נאָמען.

וויאַזוי, אָבער, פֿאַרזאָרגט מען די שוועסטערן פון די רייכע פרויען, וועלכע האָבן אויסגעקליבן ארעמע מענער אַלס לעבנס־באַגלייטערס? קען מען דען מיטגעבן אַ שטאַרבנדיקן אָרעמאַן זיין לעבעדיקע פרוי אין גרוב אַריין? וועלן די רייכע אַלמנות זיך טיילן מיט אָרעמע אַלמנות? עס הייבט זיך אָן די אַלטע מעשה מיט דעם סיסטעם. גיי שאַף אָפּ דעם

סיסטעם פון פּריוואַט־אייגנטום, אָדער דעם סיסטעם פון שטאַט־קאַפּיטאַליזם, ווי אין רוסלאַנד — און פאַרזאַרג אַלע פּרויען!

איך לייד נישט קיין פּרויען־פאַראַזיטן, אָבער צו זען ווי אַן אַלטע פּרוי זוכט אַ ביסן עסן — שניידט ביים האַרצן!

וואָס זאָגן זיי וועגן ב. ריווקין?

7 מאַי:

דער קעלער־זאַל פונעם יידישן שרייבער־פאַראיין איז האַלב ליידיק. דעם פאַרזיץ פּירט א. ל., וועלכער זעט אויס שיין, דערפאַלגרייך און זיכער — ווי אַ ביזנעסמאַן אין אַ גוטער בראַנזשע... ער רעדט גלאַטיק און זאָגט גאַרנישט (אָט ווי ב. צ. ג. אָפטמאָל אין „טאָג־מאָרגן־זשורנאַל").

י. טוווערסקי, וועלכער פאַרמאָגט אַ שיין אינטעלעקטועל פּנים, רעדט מיט פּאַטאָס. ער ווייזט אָן, אַז אַלע פיינע אָפּיצירן און סאָלדאַטן אין ארץ־ישראל, האָבן געהאַט טאַטעס באַלעגאָלעס; ריווקינס פאָטער איז אויך געווען אַ באַלעגאָלע. דעריבער האָט ר. עפּעס פאַרמאָגט אין זיין קריטיק... (די פרוי פון ר., וועלכע איז אַ גאַסט אין ישראל, הערט צו און פאַרקרומט זיך...).

— טאָלסטאָי האָט נישט געהאַלטן פון קריטיקער, אָבער אָן קריטיק וואָלט מען טאָלסטאָיען נישט אָנטדעקט — זאָגט ט. און זעצט פאָר:

— טאָמאַס מאַן האָט אָנגעוויזן, אַז אַ קריטיקער געפינט אויס זאָכן ביים שרייבער; ער ברענגט אַרויס אַסאָציאַציעס אא"ו. און ניגערס קריטיק איז געווען אימאַגעט: אָפּשאַצן די קינסטלערישע פעיקייטן פונעם שרייבער — דאָס אַלץ. ריווקין איז געווען אי אימאַמענט און אי משיחיש: ער האָט געזוכט אידייען ביים שרייבער. יידישע שרייבער קענען נישט סתם שרייבן. ליטעראַטור מוז פירן — מוז האָבן פליגל!

אָבאָ גאָרדין האָט אויך עפּעס צו זאָגן אויף זיין שטייגער:

— שטאַרבן אויף אַ באַריקאַדע? זיצן אין תפיסות? דאָס איז נישט שווער. לעבן אויף קידוש־השם איז פיל שווערער — דאָס באַווייזט דאָס יידישע פאָלק! ר. איז געווען אַן אידעאַליסט אָן קאָמפּראָמיסן; ריווקין האָט געגלייבט, אַז אַן אידעאַלער גייסטיקער כוח איז שטאַרקער פונעם פיזישן כוח. ער האָט געהאַלטן פון יום־טוב און שפּיל. וועג אַ יייד דאַוונט, שפּילט ער. ער רעדט צום רבש"ע — ער באַקומט נייע פליגל („אַ גלויבן פאַר אומגלויביקע"). ר. איז געווען פּראַקטיש אין איין זאַך: ער האָט

אויסגעקליבן די סאַמע פראַקטישסטע אַלמנה; זי האָט באַווּיזן נאָך ר.׳ס טויט אַרויסצובאַקומען געלט ביים „יידישן קולטור־קאָנגרעס" אויף אויסצוגעבן ניין ביכער, וואָס ביי זיי לעבן האָט ר. נישט געזען קיין איין בוך...

פרוי ר. לייענט ביאָגראַפישע שטריכן און דאַנקט אַלעמען. זי דער־ציילט, אַז איר מאַן האָט פון איר געלערנט ווי אַזוי אויסצובינדן אַ קראַוואַט; אָבער אין זיינע שרייבערייען האָט ער זי נישט געלאָזט זיך מישן...

יום העצמאות

מיטוואָך 9 מאי, ה׳ אייר:

אָנגעהויבן האָט זיך עס נעכטן ביינאַכט. פענער, אילומינאַציעס און פייערוווערק — פערצן יאָר מדינת ישראל!

דאָס יידישע פאָלק פון ישראל איז נעכטן ביינאַכט אַרויס אין גאַס; מען האָט געטאַנצט אַרום די בינע־עסטראַדעס און מען האָט געשיינט פאַר גליק!

כ׳בין געשטאַנען אין מיין גבעתיים, און אויף די שטיגן פון דער גרויסער סינאַגאָגע פון ככר רמב״ם אין רמת־גן און געקוקט צו די כוואַליעס יוגנטלעכע אין וויסע העמדער און בלוזעס, און וויאַזוי די פיסלעך פון יידישע מיידלעך הייבן זיך צום טאַנץ.

די עלטערן, אַ מערהייט פון די לאַגערן, און דורכגעמאַכט רוסלאַנד, די אַלע, וואָס היטלער און זיינע דייטשן האָבן שוין געהאָט פאַרמשפט צום טויט, זיינען נעכטן ביינאַכט געשטאַנען אין די גאַסן און צוגעקוקט זיך ווי זייערע קינדער טאַנצן אַריין אין עם ישראל חי־טאַנץ.

ותיקים, זיידעס און באָבעס, מזרח־יידן, אַרעמע און דערשלאָגענע, אויך אַנטלאָפענע פון נויט און אַראָבער־האָס — אַלע פאַראייניקט אין איין מחנה, אַלע צונויפגעשמידט אין איין פאָלק!

פון באַלקאָנען־טעראַסן און פון דעכער — האָט געשאָלט פרייד און צעגאָסן זיך איבער הימלען. מען איז ביי זיך אין דער היים!

*

דער הימל איז אַזש מיד געוואָרן פון פרייען זיך. ער איז היינט פאַרשלאָפן און טריב. דערנאָך קומען אַן שוואַרצע וואַלקנס; זיי קריכן נידעריק איבער דעכער און ווילן כאַפּן אַ קוק, וואָס עס טוט זיך אין שטאָט.

די גאַסן זיינען שטיל. עס שלייכט זיך דורך אַ טאַקסי און פאַר־
שווינדט. די פענער פלאַטערן און די ביימער האַלטן אין איין דאַוונען.
עס נעמט גיסן. דער רעגן פאַרפלייצט די גאַסן. די טויבן קעגנאיבער
מיין פענצטער שאַרן זיך איינציקווייז אַריין אין זייער נעסט, וואָס זייער
באַלעבאָס האָט פאַר זיי אָנגעגרייט אויפן דאַך. עטלעכע טויבן פרובירן
כאַפן אַ באַד: זיי דרייען זיך און לייגן זיך זייטיק מיט אויפגעהויבענע
פליגל, און מוזן אויפגעבן. דער שפריץ איז פאַר זיי צו שטאַרק. בלויז
צוויי טויבן בלייבן שטיין איינזאָם אונטערן גאָס רעגן. זיי זוכן שוץ אין
דער זייט פון טויבנשלאָק, אָבער וואָגן נישט אַריינצוגיין. צי דערפאַר,
וויל זיי צאָלן נישט קיין דירה־געלט, אָדער צוליב אַ קריגעריי אין דער
משפּחה? און אפשר גאָר באַהאַנדלען טויבן אַזוי זייערע געסט?

*

נאָכן רעגן נעם איך וואַרטן אויף אַן אויטאָבוס אָדער אויף אַ טאַקסי,
אָבער די זאַכן וואַלגערן זיך היינט נישט אין די גאַסן פון גבעתיים און
רמת־גן. איך שפּאַן איין מיינע פיס צו דער דירעקציע פון פאַראַדע־פלאַץ,
און קום אָן, ווען דאָס פאָלק גייט שוין צוריק... זיי מאַרשירן אַלע אויפן
וועג קיין פּתח תקוה און רמת־גן, און איך גיי קעגן שטראָם.

האָב איך נישט געזען די פּני פון דער מלוכה און דער אַרמיי. נישט
געזען די דיפּלאָמאַטן מיט זייערע וויבער, און נישט דעם כוח פון
ישראל־סאָלדאַטן און פּילאָטן. דערפאַר זע איך יונג און אַלט גיין מיט
צעשטראָלטע פּנימער .איך פאַרשטיי ווי זיי האָבן הנאה געהאַט פון זען
דעם יידישן כוח וואָס וועט זיך מער נישט לאָזן צעטרעטן און פאַרברענען
אין קרעמאַטאָריעס, אָדער זיך לייגן פאַסיוו אין די גריבער אַריין, ווען
די גויים וועלן קריגן אַן אָנפאַל פון מאָרד־משוגעת.

מערנישט: ווען יידן אין לאַנד גופא זאָלן האָבן אַ ביסעלע מער
איינזעענישׂ אייגער מיט דעם אָנדערן, מען זאָל לעבן מיט מער יושר
און גערעכטיקייט, מען זאָל פאַרטיילן מער גלייכע חלקים און נישט לעבן
פון שפּעקולאַציע, שווינדל און אויסנוצעריי, ווי עס פירט זיך אומעטום
אונטער דעם סיסטעם פון פּריוואַט־קאַפּיטאַל און פּריוואַטער אינדוסטרי.
אַ יידישע מדינה, וואָס שעפּט איר אינספּיראַציע פונעם תנ"ך און די
נביאים, מוז ווייזן, אַז זי איז אַ ביסעלע אָנדערש!

ד. ב. מאַלקין רעדט וועגן מאָריס ראָזענפעלד

שבת 12 מאַי:

די ייוואָ־אָפּטיילונג אין ישראל האָט געהופן צו פייערן 100 יאָר מאָריס ראָזענפעלד, מיט אַ רעפעראַט פון ד. ב. מ. דער קעלער־זאַל פון די יידישע שרייבערס איז געפּאַקט: מען הערט זיך צו ווי דער אינטע־לעקטועל־אויסזעענדיקער מ. מיט זיין לענגלעך פּנים. שפּיציק־קליינער אַש־גראָער באָרד, לעבעדיקע אויגן און מיט זיין הויכן שטערן, רעדט מ. וועלכער איז פּיין פּאַרפוצט און לייגט אַכט צו בלייבן יונג, נעמט צומערשט זיך אָפּרעכענען מיט די יידישע שרייבערס, וואָס רייַדן וועגן יידיש, און לאָזן איבער מאָריס ראָזענפעלדן פאַר דעם ייוואָ־אַרכיוו. דער־נאָך, ערשט דערנאָך, נעמט דער שיין־רעדנער פון אַמאָליקן וואַרשע, דער, וואָס פלעגט שרייבן אין דער בונדישער „פאָלקסצייטונג", אַרויסכישופן די שיינקייטן, דעם ערנסט, דעם גלויבן און פאַטאָס פונעם „פּרימיטיוון" סאָציאַל־גרויסן דיכטער, וועלכער האָט געשריבן לידער אין די אַכצי־קער און ניינציקער יאָרן, און הילכיק אויסגעשריגן זיין פּראָטעסט קעגן די שוויץ־שעפּער וווּ ער אַליין האָט געאַרבעט אַלס „אָפּערייטאָר".

מאָריס ראָזענפעלד, דער ברויזנדיקער דיכטער קעגן סאָציאַלער אומגלייכקייט, און דיכטער פון נאַציאָנאַלע יידישע מאָטיוון, וואָס איז געווען קעגן שטראָם אין יענער יידישער אַמעריקע; און מ. ראָזענפעלד מיט נאַיווע ליבע־לידער ווי ביי פּרצן, ווייל ליבע איז נישט געווען קיין אַנדער באַגריף, ווי „זיי אַ מוטער און שוועסטער צו מיר" — אין יענער צייט.

ד. ב. מ. רעדט וועגן ראָזענפעלדס רייזע איבער אייראָפּע אין 1918, וווּ ער האָט שוין געזען, אַז יידישע פריילינס אין די גרויסע שטעט אַסי־מילירן זיך (הגם פּראָפּ. ווינער פון האַרוואַרד־אוניווערסיטעט האָט אי־בערגעזעצט ראָזענפעלדן אויף ענגליש, און אַנגעוויזן די שיינקייטן פון יידיש); און אין ראָזענפעלדן איז פאָרגעקומען אַ געראַנגל צווישן סוב־יעקטיוון איך און אָביעקטיוון מענטש:

— ער פאַרמאָגט טיף דיכטערישע סובסטאַנצן; קען אָבער נישט די געזעצן פון שרייבן אַ ליד. אַ טראַגישער גורל פון אַ דור מיט אינטער־לעכער פאָטענץ, אָבער אָן וויסן...

מ. לייענט אַ ליד „די גאַסן־פרוי", וואָס איז מענטשלעך און אפשר פון די געצייטלט אין דער וועלט־ליטעראַטור, און „דודס האַרפע" —

אַ גוט ליד. ער ציטירט פון ר. אַ פעליעטאַן „קונסט און לעבן", און ער פירט אויס:

— מיר האָבן פֿאַרלוירן די מענטאַליטעט פון יענעם דור; מיר זיינען אַוועק פון יענעם גלויבן; פון דעם רענעסאַנס אין דער יידישער ליטעראַטור — דער דיכטער איז פֿאַראיינזאַמט געוואָרן!

דער אינציקער זון פון מ. ראָזענפעלדן איז געשטאָרבן אַלט זייענדיק 15 יאָר (זיין „ינגעלע"). מ. ראָזענפעלד האָט איבערגעזעצט עטלעכע לידער, וואָס זיין יונגען זון האָט געשריבן אויף ענגליש...

ד. ב. מאַלקין האָט באַלעבט און געבראַכט צום לעבן יענע תקופה, זייער מייסטערהאַפט; ער איז איינער פון די לעצטע גוטע רעדנערס.

*

דערנאָך פֿאַרברענג איך מיט אַ גרופּע אַנאַרכיסטן און בונדיסטן אין אַ קאַפע אויף אַלענבי־גאַס, און מיר ריידן וועגן די גוטע רעדנערס איבער ליטעראַטור אין פּוילן, אין די דרייסיקער יאָרן. איך כאַפּ אַ שמועס מיט ד"ר יעקב ציונעמאַן, דעם יידישן ליטעראַטור־היסטאָריקער, וועלכער זעט אויס יונג און פֿריש, אָבער ער זאָגט:

— איך בין שוין מיד פון מיינע איבערלעבונגען אין רוסלאַנד, און פון נאָך דער מלחמה; איך וויל שוין בלייבן אין ארץ־ישראל.

וועגעטאַריער

זונטיק 13 מאַי:

ביי מ. גאלבאַרט אין הויז טרעף איך דעם דיכטער פון אַמעריקע ז. טקאַטש. ער האָט אָפּגעלעבט דריי־פֿיר צענדליק יאָר אין אַמעריקע, אָפּגעהאַרעוועט ביי שטובן־מאַלעריי און היטלמאַכעריי און געשריבן פיינע לידער און משלים, און וויל איצט אויספֿרובירן צי ארץ־ישראל מיט די היימישע יידן קען פֿאַרטרייבן זיין אינזאַמקייט...

דערווייל איז ער נישט צוגעווויינט צו דער ביוראָקראַטיע און נישט־ערלעכקייט, וואָס ער טרעפט אויף טריט און שריט אין דער יונגער מדינה. בפרט, וועָן ער איז אַ וועגעטאַריער גאַנצן 50 יאָר, און מוז האָבן זיינע שפּייזן און פרוכטן, וואָס זיינען נישט ביליק אין ארץ־ישראל.

דאָרט קומט אויך דער הויכער, דאָרער, סימפּאַטישער דיכטער טשע־כאַנאָווסקי, וואָס שטאַמט פון לאָדזש, האָט דרייסיק יאָר געוואָרט ער זאָל קענען אַרויסגעבן אַ ביכל (אַ פּאָעמע) אין עברית (שוין 25 יאָר אין ישראל).

ער איז צופרידן פון גלאַטשטייגס אַ רעצענזיע און זיין לאַנדסמאַנס, פוקס, פאַר וועריטער, וועגן זיין בוך. טש. וואָלט מער געשריבן, אָבער וויב און קינדער לאָזן נישט — עול פרנסה איז שווער אין ארץ־ישראל. פריינטלעכקייט ביי יידישע שרייבערס איז אויך נישטאָ צופיל...

*

וויל איך וויסן, צי וועגעטאַריער זיינען בעסערע מענטשן, אויב זיי פרעסן נישט אַריין פלייש און בלוט אין זיך. ז. ט. האָלט, אַז זיי „דאַרפן" זיין בעסער. אָבער, מען קען אַנווייזן, אַז דער גרויסער מערדער היטלער איז געווען אַ וועגעטאַריער, און פיל, זייער פיל מענטשן וואָס לאָזן נישט צעטרעטן אַ וועריגל, טרעטן אפט איבער מענטשן. וויל זיי האָבן פיינט מענטשן, נעמען זיי ליב האָבן חיות און בהמות. וווייזט אויס, אַז פאַר ביידע איז נישטאָ קיין פלאַץ.

מ. געלבאַרט דער גאַסטפריינטלעכער באַלעבאָס, וויס אָבער צו דערציילן פון אַ טיפּ אַ וועגעטאַריער אין לאָדזש, וואָס פלעגט אַגיטירן זיין מאַמעס אַרעמע לאָקאַטאָרן, זיי זאָלן נישט צאָלן קיין דירה־געלט, און ער האָט אַמאָל אַוועקגעגעבן אַן אַרעמען דעם גאַנצן טאָפּ וואַרעם עסן איינגעוויקלט מיט זיין מאַמעס ווינטער־שאַל...

מ. ג. וואָלט געקאָנט פיל שרייבן וועגן לאָדזש און וועגן זיינע איבער־לעבענישן — פאַרנעמט ער זיך גאָר מיט רעדאַקטירן יזכור־ביכער...

פאַרבאַנד פון פוילישע יידן אין א״י וויל פאַרבריידערונג

דינסטיק 15 מאַי:

דער „מרכז הארגונים האָט געפרופן אַ פאַרזאַמלונג־באַנקעט אין „בית המנהדס" (הויז פון אַרכיטעקטן און אינזשיניערן) אויף רחוב דיזנגאָף — אַ מין דערנענטערונג־באַנקעט צווישן „וויצ״ו" און „שוואַרצע" יידן.

עס זיצן מיטליאַריקע און עלטערע יידן פון פוילן און גאַליציע, מיט יינגערע יידן פון עגיפטן, מאַראָקאָ, ליביע און איראַק. די יידן פון די אַראַבישע לענדער זיינען געקומען מיט זייערע פרויען און ריידן צווישן זיך אַראַביש, עברית און פראַנצויזיש; און די יידן פון איראָפּע ריידן עברית און יידיש.

אינזש. רייס, דער שטאָט־פרעזידענט נמיר, פאַרטרעטן די אשכנזים, און א. ששון, דער פאָסט־מיניסטער, אַ ספרדישער יד, ריידן וועגן איין פאָלק יידן אין ארץ־ישראל. אָלע ווילן פאַרבריידערונג און פאַרשטענ־דעניש.

הרב פרענקעל, דער אפוטרופוס פון דער „יאָסעלע־געשיכטע", ברענגט אַ מעשה פון תלמוד, ווי נאָך אַ נאַכט אַמפּערנישן האָבן זיך ברידער און שוועסטער אינדערפרי דערקענט, און אַז יידן דאַרפן זיך דערקענען נאָך צוויי טויזנט יאָר.

פּאָרשטייער פון מאַראָקאָ און פון מצרים, רייַדן מיט פּאַטאָס. זיי ווילן נישט בלויז זיצן ביי אַיין טיש מיט אשכנזישע יידן, נישט בלויז ביי דער פייערונג פון פערצן יאָר מדינת ישראל — זיי ווילן גלייכבאַרעכטיקונג!

*

עס דערמאָנט צוביסלעך אין דעם נעגער־קאָמף אין אַמעריקע. נעגערס ווילן גלייכבאַרעכטיקונג. אָפטמאָל מער ווי זיי האָבן פעיקייטן און אַרבעט־זאַמקייט אין זיך. זיי ווילן אויך, די מערהייט פון זיי, חתונה האָבן מיט ווייסע, צו וועלכער די ווייסע זיינען נישט גריַיט...

די שוואַרצע אין אַמעריקע האָבן דערווייל נאָכנישט אָפּגעשאַפט פיל מאָרד און אויסגעלאָסנקייט ביי זיך. זייער אינטעליגענץ און פאַרמעגלעכער קלאַס זאָרגט נישט וועגן שאַפן קולטור־אינסטיטוציעס און הילפס־אַרגאַניזאַציעס און אויסראָטן דעם האָס צו די ווייסע. זיי לאָזן וואַקסן און געדייען פיל דעמאַגאָגן און אויסווורפן וואָס גיבן זיך אַן אַלס פירערס. זיי גיפּעלט שוין נישט די „ווייסע קריסטלעכע רעליגיע", און זוכן הימל־הערשאַפט ביי נאַסערס איסלאַם־גלויבן.

דאָ, מיט די „שוואַרצע" יידן פון די אַראַבישע לענדער, איז דער קאָנפליקט נישט אַזוי טיף. די יידישע רעליגיע און די יידישע געשיכטע האָט פאַרט פאַרבינדן און פאַרקניפּט אַלע יידן אין גלות במשך פון דורות. ווי איז אָבער, וועט יונגע אַראַבישע יידן זיינען מער נישט רעליגיעז און די אשכנזישע יוגנט אויך אַזוי? ווי איז, וועט עקאָנאָמישע באַדינגונגען באַשטימען דעם „דאַזיין"; וועלן אַשכנזישע יידן אין ישראל אויפגעבן בעסערע פאָזיציעס און צולאָזן אַראַבישע יידן?

וועט די שרעק פאַר די אַראַבישע שונאים זיין כסדר דער שמידער פון יידישער איניקייט און פאַרבריידערונג אין ארץ־ישראל? (איך שטעל מיר פאָר: ביי אַ שלום מיט אַראַבער קענען די יידן שפּילן אַ גרויסע ראָליע מיט זייער אַראַביש לשון און קענען די מענטאַליטעט פון די אַראַבער. עס קען אָבער אויך זיין אַ סכנה זיי זאָלן באמת פאַרוואַנדלען א״י אין אַ מין אַראַביש לאַנד...).

אַ בעטהאָווען־קאָנצערט

דאָנערשטיק 17 מאי:

בעטהאָווענס צווייטע סימפאָניע ווערט ביי מוזיק־קענערס פאַרעכנט אַזוי גרויס ווי זיין פינפטע סימפאָניע; ווען מען הערט זיך גוט צו, קען מען אַרויסהערן חלומות און אידייען, וואָס קומען לאַנגזאַם און מיט סור־פריזן. בעטהאָווען, זאָגן מוזיק־היסטאָריקער, איז נאָך דער דאָזיקער סימפאָניע געווארן טויב...

שטייט אַ יונגער דיריגענט, סטאַניסלאַוו סקראָוואַטשעווסקי, אַ פאַליאַק, וואָס פירט אָן מיטן סימפאָנישן אָרקעסטער אין מינעאַפּאָליס, און ער טייטשט אויס מיט זיין שטעקעלע אין זיין רעכטער האַנט, מיט באַוועגונגען פון זיין לינקער האַנט, מיט זיין סימפאַטיש פנים און גאַנצן קערפער — די קלאַנגען און מוזיק־ווערטער פונעם דייטש בעטהאָווען. ער באַוועגט זיך שטיל, גיט צייכנס מיט די אויגן, שאָקלט מיטן קאָפּ, און טוט צעווארפן און באַלד צוריק אַריינגעמען. ער רעדט אויף שטום־לשון צו עטלעכע צענדליק מיטליאָריקע און עלטערע מענער און פרויען, און זיי פאָרשטייען וויאַזוי צו פירן זייער פינגער איבער פידלען, פויקן, פייפלעך און אַנדערע אינסטרומענטן צו וועלכע די מוזיק־בלעטער העלפן, פאַרשטייט זיך, פיל צו. זיי כאַפן אַ בליק צו זייער יונגן שלאַנקן אָנפירער, און שפּילן שטיל. זיי הייבן זיך אויף העכער, ריסן איין, און גייען באַלד אַראָפּ; זיי הייבן זיך ווי כוואַליעס און פאַרווויגן דערנאָך קליינע קינדער; זיי האַלטן זיך איין און צוימען זייערע עמאָציעס, נישט אַרויסצוגיין פון די כלים... אָט אַזוי לאָזן זיי זיך פירן, שווימען נישט אַריבער דעם ברעג און ווערן נישט צו ווילד...

מאָדנע: דער דייטש בעטהאָווען, איינער פון דעם פאָלק, וואָס האָט זיך געלאָזט פירן פון אַ מאָרד־דיריגענט היטלער, כדי אין די יאָרן 1939—1945 צו פאַרטיליקן מיליאָנען אומשולדיקע מענער, פרויען און קינדער; דער פּאָליאַק, וואָס פירט אָן, שטאַמט פון אַ פאָלק, וואָס האָט אויך געליטן פון די דייטשן, אָבער זיין פאָלק האָט צוגעהאָלפן מאָרדן די שוואָכערע — און צווויי טויזנט מענטשן פון שוואָכערן פאָלק, די יידן, זיצן אין הערן צו מיט באַגייסטערונג וואָס דייטש און פּאָליאַק האָבן צו זאָגן אין מוזיק...

וואָס טראָכט אַזאַ פיין־דערצויגענער עולם מיט אינטעליגענטע פּנים־מער, פון אַלע ווינקלען אייראָפּע, און דערצויגענע אין ישראל, בשעת

זיי הערן זיך צו צו בעטהאָוועגס מוזיק? צו וועלכע הויכקייטן טוען זיי זיך דערהייבן, און וואָס חלומען זיי בשעת דער דיריגענט און דער אָר־קעסטער כישופן אַרויס די האַרמאָנישע שפיל פון בעטהאָוועגס ווייזעס און חלומות?

*

דער צווייטער טייל פונעם קאָנצערט איז די סימפאָניע נומער איינס פון דימיטרי שאָסטאַקאָוויטש. דער רוס איז נאָך געווען אַ יונגערמאַן, ווען ער האָט געשאַפן די דאָזיקע סימפאָניע. די פאַרשידענע טיילן און קאָנ־סטרוקציעס גייען נישט אַזוי לייכט. דאָ זיינען דאָ פאַרשידענע ראָמאַנ־טישע שטימונגען און געפילן. אַמאָל זיינען זיי צאַרט און אַ מאָל נעמען רוישן די טאַצן און מען קלאַפּט אין אַלע פויקן, ווי דער קאָמפאָזיטאָר וואָלט זיך צעשריגן מיט דראַמאַטישע געשרייען און צעשויבערטקייט...

ווידער יוגנטלעכע טענער וואָס גייען אין האַרמאָניע, און מער עמאָ־ציאָנעלע אויפרעגונג; מען מוז נאָכגיין, פאַרשטיין און פאַרגעבן...

די מערהייט צוהערערס אין פרעסטיקן זאָל זיינען מיטליאָריקע און עלטערע פרויען. פרויען האָבן קיין גרויסע קאָמפאָזיטאָרקעס נישט אַרויס־געגעבן. (אויף אַנדערע געביטן אויך נישט. גאָט האָט זיי באַשאָנקען מיט ווייבלעכקייט; די מוזע פון גרויס שאַפן און ליידן האָט ער צוגעוואָרפן די מענער...). פאַרשטייען פרויען מער אָפּצושאַצן מוזיק ווי מענער? ווילן פרויען זיין צאַרטער, און ווערן אויסגעאיידלט דורך מוזיק? ווילן זיי אַראָפּוואַרפן וואָכעדיקייט? אָדער, גאָר פשוט: פרויען האָבן מער צייט, און זיינען עקאָנאָמיש באַזאָרגט און פאַרזיכערט דורך מיטלקלאַס און רייכע מענער — האָבן זיי מער געלעגנהייט צו גיין אויף קאָנצערטן?

13 יאָר „גאָלדענע קייט" און יידיש אין א"י

שבת אָוונט 19 מאַי:

דער גאָרטן פון „העמלין־הויז" אויף רחוב וויצמאַן, איז באַזעצט מיט מיטליאָריקע און עלטערע פרויען און מענער, וואָס רעדן ענגליש־יידיש, רוסיש און אַ ביסל עבֿרית; די אַמעריקאַנער אַלמנות און ותיקים פון ישראל, זיינען געקומען אויפן רוף פון דער הסתדרות און „פאַרבאַנד סירקין־קלוב". מען הערט געשפּרעכן פון „פאַרלירן דעם ערשטן מאַן און דעם צווייטן"; פון בלייבן מיט אַן „אינקאָם" און פון „ריטאַערן". עס קומען אַן אַ ביסל מענער און פרויען אין די פערציקער און פופציקער

יאָרן, און דאָס פרישט אַ ביסעלע אָפּ דאָס בילד פון אַ „מושב־זקנים"־פאַרזאַמלונג...

מען נעמט לויפן צו די טריבונע־בענקלעך. מיט סוצקעווערן, פּינעסן און מיט א. מ. פוקסן, זיצן עטלעכע יידיש־שרייבערס פון אַמעריקע.

הייבט אָן דער פאַרזיצער ג. צ. אָט אַזוי:

— יידיש האָט מער נישט ווי־הין צו גיין, פונקט ווי די יידן האָבן נישט ווו צו גיין; מיט יידיש איז נישט שלעכט אין ארץ־ישראל (ער האָט אַ פּאָסטן אין די „לעצטע נייעס"); עס איז נישט דאָס „קאָנסערוון־יידיש" אין אַמעריקע, אָדער „מאַווזאָלייי־יידיש" פון מאָסקווע.

ער שלעפּט, ציט, קליגלט זיך און קוועטשט — ער זאָגט גאָרנישט.

דער היסטאָריקער און סטאַטיסטיקער — דער אַלטער לעשצינסקי איז מער ערנסט וועגן יידיש אין ארץ־ישראל:

— אין דער יידישער נשמה פון ישראל מוז זיין אַן אָרט פאַר יידיש! בן־גוריון זאָגט אויך ביטחון מיט אַ קמץ; עס מוז געפינען ווערן אַ ווירדיקער פּלאַץ פאַר יידיש אין דער יידישער מדינה!

דער רעדאַקטאָר פון דער „ג. ק." נעמט אויף זיין שטייגער פאַרזשמורען די אויגן און קראַצן זיין שטערן און זאָגט מיט זאָרג:

— מיין האָרץ איז דורכגענומען, דורכגעברענט מיט דער פאַרגאַנגענהייט, און מיט דעם גורל פון יידיש. אַ פאַלק וואָס האָט געזיגט אין דער לעצטער מלחמה, האָט מיט 10 יאָר צוריק דערמאָרדעט יידיש — דערמאָרדעט אונדזערע שרייבערס אין רוסלאַנד!

ער דערמאָנט יוסף שפּרינצאַקן, דעם שטיצער פון דער „גאָלדענער קייט" אין דער הסתדרות. וועגן סוצקעווער איז צו אים געקומען מיט זיין בודשעט־פּלאַן, האָט שפּרינצאַק גאָר־וואָס געהאַט פאַרלוירן זיין אייניקן זון...

שפּרינצאַק האָט פאַרגעלייגט אַריינצונעמען אַ העברעישן קולטור־טוער, א. לעווינסאָן, אַלס מיטרעדאַקטאָר, כדי צו אַנטוואָפענען די קנאים... (שפּרינצאַק און לעווינסאָן לעבן נישט מער).

א. סוצקעווער רעדט וויטער:

— דער העברעישער שרייבער י. פיכמאַן האָט געשריבן אין ערשטן נומער „ג.ק." „עס זיינען דאָ דורות געראַטעוועטע מעלאָדישקייט און בילדלעכקייט אין יידיש" — ווער עס איגנאָרירט יידיש, איגנאָרירט זיך אַליין! יידיש און העברעיש מוזן לעבן בשלום — נישט בלויז אין יזכור־ביכער!

בעקער איז דער מזכיר (סעקרעטאָר) פון דער הסתדרות, אים פאַר־

טרעט ב. שחר. ער מאַכט דעם אָנשטעל, ווי פיל האַלבע סאַברעס, אַז ער קען נישט גוט יידיש, און ער רעדט אַ גוטן פּליסיקן מאַמע־לשון!

— די הסתדרות האַלט יידיש פאַר אַ בריק צווישן ישראל און גלות; די הסתדרות וועט דערמוטערן די יידן אין חוץ־לארץ מיט יידיש (פיל אַסימילאַנטן אין אַמעריקע ווילן דערמוטערן יידיש אין רוסלאַנד און אין ישראל...).

אליהו גאָלדענבערג גיט רעציטאַציעס פון פאָפּיערניקאָוו, פרץ און לוצקי, און די גראָבע ווייבער לאַכן; אָבער איך ווייס אַלץ נישט ווי עס האַלט מיט יידיש אין ארץ־ישראל: צי זיינען די פירערס פון דער מלוכה קענען יידיש? איז דאָס פאָלק קענען יידיש? אָדער: די העברעישע שרייבערס און זשורנאַליסטן, זיי איבן אויס אַ דרוק, אַז יידיש זאָל נישט ווערן די צווייטע שפּראַך אין דער מדינה, ווי עס פאַסט פאַר אַ נאַציאָנאַלער שפּראַך נאָך העברעיש?

מען זוכט אַ מיטרעדאַקטאָר...

זונטיק 20 מאי:

איך טרעף אים אין פּראַנץ־קורסקי־ביבליאָטעק אויף קאַלישער־גאַס. ער בלעטערט די יידישע צייטונגען פון אַרגענטינע, ווו ער האָט פאַר־ברענגט אַרום 10 יאָר.

ער בלעטערט, קוקט און זאָגט:

— באָט. איז אַן אויסוווּרף! יאָס. — אַ גאָרנישט! די עטלעכע פּריינט וואָס איך האָב דאָרטן געהאַט לעבן נישט מער. גרינבערג איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד... איז וואָס דענקט איר וועגן מיין זשורנאַל „מיינס"? ווען איך זאָל האָבן נאָך איינעם וואָס זאָל מיר צוהעלפן, וואָלט עס געגאַנגען בעסער, איר פאָרשטייט? נו, וואָס זאָגט איר צו מיין פאָר־שלאָג?

איך באַטראַכט דעם איינזאַמען, נישט שטאַרק־אויסזעענדיקן מ. טש., וועלכער האָט אַרויסגעגעבן צוויי־דריי ביכער מיט סקיצן און בילדער וועגן יידיש לעבן מיט אַ קוועטש, און איך טראַכט, צי אויף דעם סמך האַלט ער זיך פאַר אַזאַ גרויסן שרייבער...

ער דערציילט מיר, אַז ס׳איז דאָ אַ רייכער ייד וואָס ווייל אים שטיצן, כדי מען זאָל דרוקן זיינע שרייבעכצער (ווי עס טוט דער רעדאַקטאָר פון „מיין" אין אַמעריקע, ר. וועלכער שטעלט זיך פאָר אַלס „קאָטער (צו־

שניידער אין עמעריטור) — און אַז ער קריגט אַריין פיל „גראַפאַמאַניע" פון אַמעריקע, מיט צוזאָגן אויף געלט־שטיצע... מיט אין וואָרט: עס עפענען זיך פאַר אים טיר און טויער — דערווייל מאַכט ער נאָך „היימיש", מיט כראַניק און פיצלעך...

וואָלט אַלץ גוט געווען, איז אָבער פאַראַן אַ צרה מיט זיין ווויבנונג און שכנים מיט הינט; ער ליידט נישט די אַשוויענטשים־מענטשן, ווייל „זיי זיינען אַלע דעמאָראַליזירט", און ער דערמאָנט שרייבערס אין די דייטשע לאַגערן מיט וועלכע ער האָט נישט געקאָנט אויסקומען: עס איז געווען פול קנאה־שנאה ביי די געראָטעוועטע יידישע שרייבערס אין מינכען — נאָך דער מלחמה.

איך גיב אים צו פאַרשטיין, אַז דערווייל בלייב איך נישט אין ישראל, און איך קען נישט ווערן זיין מיטרעדאַקטאָר...

אַלט און ניי אשקלון

21 מאי:

האַלב עלף אינדערפרי איז ביי דער תחנה מרכזית, נישט צופיל טומלדיק. מען זעט ווינציקער אויטאָבוסן און ווינציקער מענטשן ווי, למשל, גאָר פרי, און אין אָוונט־צייט.

עטלעכע צענדליק אַראַבישע יידן און אַ ביסל איראָפעישע, וואָרטן, אַז די אויטאָבוסן זאָלן רירן פון אָרט און יעדער איז מיט אַ ביסעלע מיד־קייט אין בליק, כאָטש עס איז נישט צו הייס.

עס זיצן צוויי מענער און אַ פרוי אויף אַ באַנק. זיי זיינען אַראַבישע יידן. אַ דריטער, מיט אַ גראָער באָרד, אַ בערעט אויפן קאָפּ, און וואָס טראָגט אַ שווערן, געשטרייפטן אָנצוג, ליגט איינגעקאָרטשעט און האַלט זיין קאָפּ אויף דער דיקער יידענע, אויף איר שויס. זי, וועלכע איז אָנגע־טאָן און פאַרפאַנצערט מיט שמאַטעס און מיט אַ גראָבן סוועטער מיט אָרבל, פילט מאַמע־און־ווייב שטאָלץ וואָס איר מאַן געפינט אַ ביסעלע רו; זי נעמט אַרויס עסן פון אַ בייטל און נעמט קייען פלעגמאַטיש.

דער אויטאָבוס נעמט דורכלויפן אַ וועג פון ביידע זייטן פעלדער, קאָלאָניעס און זאָמדן, וואָס לייכטן ווי גאָלד. עס קומען אָן אַראָנזשן־פלאַנטאַציעס וואָס קוועלן מיט פרייד און שיינקייט, און אומעטום שטייען שפּיציק־הויכע ביימער ווי שומרים.

הינער־צוכטן און בינטלעך געשניטענע תבואה, וואָס זיינען פאַרפאַקט

פּירקאַנטיק ווי קעסטלעך פון גאָלד. עס באַווייזן זיך צריפּים (באַראַקן־הייזקעס), און ווייסע ציגעלעך, ביי דער סטאַנציע יבנה.

מער זאַמדיקער באָדן, באַארבעטע פעלדער און אַראַנזשן־פּלאַנטאַציעס; עס עפנט זיך אַ מאָלעריי פון פעלדער מיט אויסגעלייגטע פּאַרבן־רייכע טעפּיכער און ישובים, און דער אויטאָבוס שטעלט זיך אָפּ ביי אשדוד, וווּ מען זעט פיל חרובע אַראַבישע הייזער, אַ סך גוטע ווּוינונגען, און אַראַבער, אָנגעטאָן אין זייער אייגנאַרטיקער הלבשה.

טאַרטאַקן, צעמענט־רערן, פּאַבריקן און שטיינער־מילן. דער אויטאָבוס לויפט זייער שנעל צו אַ לאַנגער גאַס, וואָס איז פול מיט אַלטע אַראַבישע הייזער, פיל קרעמלעך און גאַסן־העגדלער; די הערצל־גאַס פון אַשקלון איז 33 מייל ווייט פון תל־אביב, אָבער דער טומל איז דאָ געוואלדיק גרויס.

*

אַשקלון, אַלט און נייַ, מיט אירע דרייסיק טויזנט איינוווינער, פּאַראַגט אויך אַ בילישן יחוס: דאָ האָט געוווינט שמשון הגבור, און נישט ווייט פון דאַנען האָט ער זיך אויסגעזוכט אַ שיינע, נישט־יידישע מויד, דלילה, און ער האָט באַצאָלט מיט זיינע לאָקן און מיט זיין כוח, דערציילט די ביבל־מעשה.

דערווייל רעדט צו מיר די הרצל־גאַס אַזוי: אַ דאַרע, אַלטע פרוי, וואָס זעט אויס מיד און אויסגעלאָשן, זאָגט צו זיך, הויך אויף אַ קול: — געזונט און הילף און כוח (דער אויבערשטער דאַרף הערן איר געבעט!). זי באַטראַכט די יונגע מיידען וואָס גייען פאַרביי אויף גרינגע פיסלעך, און די יידישע מאַמעס מיט טונקעלע פּנימער, וואָס פירן קינדער ביי די הענטלעך; די יידענע האָט שוין נישט אַזעלכע קלאַפּאַטן מיט קליינוואַרג...

אַן אַלטער מזרח־ייד מיט אַ ווייסער באָרד, זיצט מיט נאַקעטע פיס אַרונטער זיין געזעס און פאַבריצירט שקאַרמיצלעך. ער רייסט שטיקער פּאַפּיר פון אַ זשורנאַל און שיט אָן די שקאַרמיצלעך מיט יאָנדרעס און ניסלעך, וואָס ער האָט אין אַ זעקעלע נעבן זיך. זיין סחורה ליגט אויסגעשפרייט אויף אַ פּאַפּיר אַלע זאַלן זען, אָבער עס גייען דורך פיל קינדערישע פיסלעך און באַמערקן נישט דעם אַלטן פאַבריקאַנט־סוחר...

אַ שלאַנקער יונג מיט אַ שיין פּנים און מאַלעריש בערדעלע, דרייט זיך אַרום און קען נישט געפינען די ריכטיקע פּאַנאַראַמע. עטלעכע מענער וואָס זעען אויס ווי קיבוץ מענטשן מיט זייערע אפענע העמדער, ריידן צווישן זיך אַ זאַפּטיקן יידיש, און אַ יונגע שיינע פרוי

מיט אַ טונקל פּנים פירט ביי די הענט צוויי בלאָנדע מיידעלעך פון בלאָנדן־לאַנד.

קינאָ „רחל" וויל אַריינשלעפּן צו זיך מיט אַ פּראָנצויזיש בילד „אַ־לאָ מאַרין", קומט צו גיין בחורטע קינאָ „אסתר" און שרייט מיט אַן אַפּיש, אַז דער אַמעריקאַנער פילם „מאַרק אָף זאָראָ", זאָגט צו מער אַוואַנטורע...

אייזעלעך, פערד און קינדער. טוניסער, מאַראָקאַנער און רומענישע יידן, וויאַזוי דער גורל מישט צוזאַמען טשערנאָוויץ מיט קאַסאַבלאַנקאַ, ווייסט נישט דער רומענישער ייד. ער זאָגט צו מיר:

— גאָט צו דאַנקען וואָס איך בין נישט מער דאָרטן...

אַ שוסטער שרייבט אויף אַ שילד אין פראַנצויזיש, אַז ער פאַר־קויפט לעדער־אַרטיקלען, און אַ דייטשמערישער ייד הייסט מיך זען ניי אשקלון. „עקיבא"־האָטעל מיט תפיסה־פענצטערלעך וואָרט אויף געסט, און אין קליינעם פּאַרק דרייען זיך אַרום דאָרע קעץ.

אַ פּוילישער ייד פאַרקויפט פראַנצויזישע ביכלעך צו אַיין פונט אַ שטיק, און אַ מאַן מיט אַ ברייטן שטרויענעם קאַפּעלוש, ווי פון טעקסאַס, שפּייט אַרויס שאָלעכץ פון יאָנדרעס, מיט געניטער וווילוב־גערישקייט.

אַ מיטליאָריק־אויסזעענדיקע פרוי אויף צוויי דאָרע פּיס, און דריי יאָטן אויף אַ וועגעלע, טרייבן אַוועק אַ פערטן מיט אַ שטעקן, וואָס וויל אַרויף צו זיי אין מיטן געלויף...

אַ שיין קליין וויבעלע מיט אַ מולאַט־פּנים טראָגט אַ קישן מיט אַן אָפּגעפּליקטער הון, און איר יינגעלע שמייכלט און בלייבט שטיין נעבן מיר און וויל נישט אָפּטרעטן, כאָטש זי שלעפּט אים — ער מיינט, אַז איך בין זיין טאַטע...

אין אַ רעסטאָראַן „כשר" סערווירט מען מיר געקאָכט פלייש, זעט עס אויס ווי פון דאָרע קעץ אין גאָרטן... דער יונגערמאַן וואָס דערלאַנגט מיר צום טיש, מאַכט דערביי אַזאַ פּאַרוויינטע מינע — ווי ער וואָלט דאָס געדאָרפט עסן...

אַן אַלטער ייד מיט איינגעפאַלענע באַקן און שיטערער גראָער באָרד בעט איך זאָל ביי אים קויפן קוויטלעך צו 5 פּיאַסטער, וואָס גייען פאַר אַ מושב־זקנים אין אשקלון, און אַ קאַליקע מיט דאָרע ביינער־פּיס, זיצט אויפן טראָטואָר און באַטראַכט זיין וועגעלע: אַ ברעט מיט קליינע רעדלעך, ווי ער וואָלט דאָס געזען צום ערשטן מאָל.

אויף אַ שטול זיצט אַ מאַן מיט אַ גראָב פּנים, דער שערער טראָגט

אַן אויפגעשפּיליעטן כאַלאַט וואָס ווייזט קורצע הייזלעך מיט קרומע שוואַרץ־באַוואַקסענע פּיס. ער טאַנצט און זינגט אונטער און פּירט דאָס מעסער איבער יענעמס באַקן. דער קליינט סאַפּעט, און בעט גאָט, אַז ער זאָל פון אונטער זיינע הענט אַרויס אַ לעבעדיקער...

אַ שניידער מיט פּאַרווויינטע אויגן, טאַפּט אַן אַלטן פּרויען־זשאַקעט און פּירט פּאַמעלעך די נאָדל. ער באַטראַכט די זיצנדיקע און שטייענדיקע אַרום די אויטאָבוסן, און נעמט ווידער אַריין זיין בליק פון דרויסן, כדי אָנצוקוקן די געפּרעסטע הויזן, אַלטע קליידער און ניי־מאָשין, מיט וועל־כער ער טיילט זיין גורל. זיין פּנים איז שוין באַלד אַזוי טרויעריק, ווי ביי מאָריס ראָזענפעלד די„ אָפּעריטאָרס" און די נייטאָרינס ביי פּרצן; נישט ווי דער שוסטער מיט זיין פילאָזאָפישן בליק פון אונטער שפּאַקולן, וואָס דרייט אַ שוך און וויל דערגיין ביים לייגן אַן אָפּצאָס וועט דער טאַטע איז און קוקט גאָרנישט צום דרויסן...

רומעניע און מאַראָקאָ: טוען דאָ דאָמינירן מאַנגערס לידער, צי די אַראָבישע געווינהייטן אין אשקלון? קען זיין אַ סינטעז צווישן שטיינ־באַרג און יידיש־אַראָביזם?

אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען פון באַן־ליניעס, צעמענט און מעטאַל־רערן, מעדיצין־אינסטרומענטן און פּאַרשידענע אַנדערע פּאַבריקאַציעס: אשקלון באַשעפּטיקט טויזנטער אַרבעטער.

ביים ים האָבן אַפּריקאַנער יידן אויסגעבויט אַ נייע שטאָט. נעבן די זיילן וואָס דערציילן פון רוימישער הערשאַפט, בלישטשעט, און שיינט מיט שיינקייט און לעבן; די פּאַרקן און נייע היזער וויזן, וואָס יידן קענען אויפטאָן ביים פּלאָנירן אַ שטאָט, וועו די שטאָט מיט 5000 יאָר **געשיכטע הינטער זיך**, איז צוריק אַריינגעפּאַלן אין יידישע הענט.

פּלישתים, העראָד און זיינע רוימער און דערנאָך קרייצלער; די שטאָט איז געווען אַ פעסטונג, צעשטערט געוואָרן וועו מוזולמענער האָבן זי פּאַרכאַפּט און דערנאָך געבליבן ווי אַ שטיק אַרעמקייט ביי די עגיפּ־טער — ביז 1948.

אין „שכונת אפרידר", זעט מען פּרויען מיט געפּלעגטע פּנימער און מיט ריין אָנטוכץ; זיי קומען מיט שקוישן עסנוואָרג פון אַלט־אשקלון.

דער בלאָער ים לאַכט פּריידיק צו די בלומען ביי די הייזער, און געזונטע פּויעריש־אויסזעענדיקע יידן, דערציילן וועגן זייערע איבער־לעבונגען אין רומעניע, און וויאַזוי מען פּלעגט דאָרט טרינקען ווין...

אין סאַלאָן „מאירה", וואָס אַרבעט אויס פּרויען־קליידער, זיצט אַ יונגע שיינע פּרוי מיט אַ צעלאָזענעם קאָפּ האָר און שוואַרצע אויגן איבער

אַ ניי־מאַשין, זי זעט אויס ווי אַ געפאַנגענע ציגיינערין. די אַראַנזשן־פלאַנטאַציעס שיקן אַריין מחיהדיקן דופט, וואָס פאַרקריכט אַזש צו די בערג וואָס ציען קיין באר־שבע. אשקלון פאַרמאַגט אַ ספּעציפישן רייץ.

קיבוץ „יד מרדכי"

אַרום צען קילאָמעטער פון אשקלון געפינט זיך דער קיבוץ אויפן נאָמען פון מרדכי אַניעלעוויטש, דעם פירער פון וואַרשעווער געטאָאויפשטאַנד, וועלכער איז דאָרט אומגעקומען.

מען זעט שיינע הייזקעס, פאַלמע־ביימער, אַ וואַסערל, און פיל, זייער פיל בלומען פון אַלע קאָלירן און ריחות. אַ שמאָלער טראָטוואָר פירט גלייך צום מאָנומענט מרדכי: זיין פנים וויזט ווילן און נקמה — ער האָלט גרייט צום וואַרפן אַ גראַנאַט (פיין אויסגעאַרבעט פונעם קינסטלער נתן ראַפאָפּאָרט, וועלכער האָט געמאַכט דעם דענקמאָל אויף די חורבות פון וואַרשעווער געטאָ).

פון די טרעפ ביים אַניעלעוויטש־דענקמאָל זעט מען אַ פאַנאָראַמע פונעם קיבוץ מיט אַלע זיינע ווירטשאַפטן און הייזער. מען הערט ווי קי מעקען, הענער קרייען און יוגנטלעכע שפּילן מיט אַ פילקע. אַ תבואה־עלעווייטאָר (מיל) מיט אַ מנורה־לייכטער און געזאַנג פון פייגל: אַן אידיש פּרעכטיק בילד, וואָס מאַכט פאַרגעסן, אַז נישט וויט איז דער עזה־פאַס, וווּ אויף דער אַנדערער זייט לויערן עגיפּטער וואָס טראָגן זיך אַרום מיט נאַסער־סם אין זייערע מוחות לגבי ישראל...

קיבוץ יד־מרדכי קען פיל דערציילן, וואָס מען האָט דאָ געהאַט אויסצושטיין פון ענגלענדער און אַראַבער. דער צעשאָסענער און דורכגעלעכערטער וואַסער־טורעם זאָגט דערויף עדות. מען דאַרף נאָר עמעצן באַגריסן און אָפּשטעלן, וועט דער קיבוצניק, צי ער קומט פון פוילן, אורוגוויי אָדער פון גאַליציע, ווערן צוגעלאָזן און נעמען אויפקלערן, ווער אַלץ עס געפינט זיך אין קיבוץ און וועלכער חבר, נאָכן קעמפן פאַר די רוסן ביי סטאַלינגראַד, האָט דאָ פאַרלוירן זיין לעבן אין 1948...

דאָ זיצן מענטשן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו בויען אַ קיבוץ נעבן נתניה אין די צוואַנציקער יאָרן, און דאָ זיצן געטאָ־קעמפערס!

בלומען און נאָך מער בלומען. אָפּילו דער עפּנטלעכער בית־שימוש איז אַרומגעפלאָכטן מיט בלומען...

אַ ריינער, גרויסער חדר־האוכל, און אַ קלוב־זאַל צו לייענען ציי־

טונגען און זשורנאַלן, ווו קינדער האָבן אויסגעשטעלט זייערע מאָלע־רייען און צייכענונגען פון געטאָ־לעבן, און זייערע פאָרשטעלונגען פון געטאָ־קאַמף און אומקום...

חיים, אַ מאַן אין די פופציקער, אַ טוער פונעם קיבוץ, קומט דרייסט צו, ער שטעלט זיך פאָר אַז ער שטאַמט פון שעדלעץ און בעט מיך גלייך אַריין אין זיין ווינונג. ער דערציילט פון זיין טאָכטער אין דער אַרמיי, פון זיין 16יאָריקן זון און שטעלט פאָר זיין זיבן־יאָריק מיידעלע. ער גרייט צו טיי און קיכלעך און איך באַטראַכט זיין שענקל מיט ביכער, וואָס איז מיט ביאַליקן אויבנאָן און מיט העברעישע ווערטערביכער, פונקט ווי ביי אַלע קיבוצניקעס.

ער גיט איבער, אַז עס לעבן אין קיבוץ אַרום — (ניין, מען דאַרף נישט אויסזאָגן, ווייל שונאים לויערן פון עזה־פאַס). איך וויל כאַפּן אַ בליק אין זיין צייטונג „על המשמר" און פרעגן וואָס זיין קיבוץ זאָגט צו די הערשערס אין רוסלאַנד, וועלכע מאַנעווירירן קונציק וועגן דער יידן־פראָגע. וויל ער אָבער נאָר רעדן וועגן אַמעריקע, ווי שלעכט מען באַ־האַנדלט די נעגערס און ווי מען הרגעט יידן אין די גאַסן דערפאָר, ווייל זיי זיינען יידן (כ׳האָב אים מורא צו זאָגן, אַז עקסטרעמע נעגער־פירערס פלאָנצן אין יידן־האָס ביי זייערע אומוויסנדיקע און אָפּגעשטאָנענע „אָפּרא־אַמעריקאַנער"), און פּאַרוואָס יידן זיצן און וואַרטן. פּאַרוואָס האָבן זיי גאָרנישט געלערנט פון דער געשיכטע אין איראָפּע. ער האָט געלייענט אַ בוך „דזשענטלמענס אַגרימענט", ווייסט ער גענוי, זאָגט ער, וויאַזוי יידן זען אויס אין אַמעריקע.

עס קומט פון דער אַרבעט זיין סימפּאַטיש ווייבל און דער שמועס ווענדט יידן אין אַמעריקע ווערט אויסגעברייטערט. ווענדן רוסישע יידן ווילן זיי נישט רעדן...

ביים פאַרלאָזן דעם קיבוץ זע איך אין דער בודקע ביים טויער זיצן אַן עלטערן ייד מיט אַ יאַרמלקע וואָס קוקט אַריין אין אַ גמרא. ר׳ בנימין פון שטעטל זאַמבראָוע האָט געלעבט 28 יאָר אין אורוגוויי. זיינע קינדער, וועלכע זיינען אַוועק אַרבעטן און לעבן אין דעם קיבוץ, האָבן אַהערגע־בראַכט די עלטערן. אייך זון פּאַרט אַרום אויף שיפן (ישראל־מאַטראָז). עטלעכע קינדער זיינען נאָך אין אורוגוויי, איז זיין פרוי „אויף דערווייל" צוריקגעפאָרן צו די קינדער.

דער קיבוץ פון איבער 500 נפשות; זיין זון מיט דער פרוי אין דעם קיבוץ, זיין אַרבעט עטלעכע שעה אַ טאָג ביים וועגן די וועגענער און פאַרצייכענען, די וואָס פאָרן אַריין מיט סחורות אין קיבוץ, דאָס אַלץ

איז גוט, זאָגט ער. מען גיט אים פראָדוקטן און ער קאָכט (כשר) אַליין.
מער נישט:

— איך האָב נישט קיין מנין, עס פעלן מיר עטלעכע פרומע יידן.

— פאַרוואָס זענט איר נישט אַריין אין אַ פרומען קיבוץ?

— ווייל איך האָב דאָ מיין זון. צווייטנס: אין אַ פרומען קיבוץ נעמט מען נישט סתם אַריין אַן עלטערן יייד — מען דאַרף האָבן אַ זכות — קלערט ער מיר אויף.

ער ווייזט מיר אַן אויף דער קאָנסערוון־פאַבריק וואָס גייט 24 שעה (מען עקספּאָרטירט די סחורה קיין ענגלאַנד), און ער דערציילט פון אַ סעמינאַר וווּ עס לערנען שילער אויסערהאַלב דעם קיבוץ, און גיט צו:

— ס׳איז בעסער צו זיצן איז אַזאַ „טריפֿהנעם" קיבוץ מיט אַזעלכע יידן, ווו זיין צווישן גויים אין אורוגוויי!

ער איז זייער גאַסטפריינטלעך מיין לאַנדסמאַן (ווי ווייט איז זיין שטאָט פון מיינער?); ער ווייל איך זאָל ביי אים בלייבן אַ טאָג־צוויי, אַדער קומען אויף שבת.

אַוונט אין אשקלון

צוריק צו „שכונת מגדל" אין אַלט אשקלון, און איך טרעף אַריין צו דער מסעדה (רעסטאָראַן) „אַשקלון", וווּ עס הענגט אַ בילד פון אַ שניי־לאַנדשאַפט אויף דער וואַנט און דער אַלטער יייד מיט אַ יאַרמלקע און זיין זון, פאַרמאָגן בויידע טרויעריקע פּנימער (בלויז די יידענע וואָס קוקט אַרויס פון קיך האָט אַ צופֿרידן פּנים...).

אָפּגעגעסן, געזען ווי טאָטע און זון באַדינען ווייטעניק, בין איך אַרויס אין גאַס זען ווי בחורים אין ווייסע ריינע העמדער, יונגע מיידן מיט גלוסטונג אין זייערע אויגן, פילן אַן די הערצל־גאַס, וווּ די פרויען און מיידלעך מיט געבלימלטע זומער־קליידער צעווואַרפן אַן אַ שיעור געלעכטער ביים לעקן אייזקרעם.

עס שטייט אַ הינטל ביי אַ פלייש־געשעפט און קוקט צו ווי דער קצב שניידט און טרייבערט שטיקער פלייש. דאָס הינטל האָט נישט קיין געלט, און טוט וויסן פונעם געזעץ, אַז אַליין טאָר מען נישט נעמען...

רחוב עבודה האָט אַרויסגעשטעלט טישלעך ביי איר סקווער, אין דרויסן, ווי אין איטאַליע, און דער קליינער שטאָט־גאַרטן נאָכדעם ווי די פייגל זיינען איינגעשלאָפן, הערט צו צו מוזיק פון טראַנזיסטאָרס וואָס יונגען

טראָגן אַרום. מען זאָל זען געליבטע פֿאַרלעך אין אַזאַ מאַיאָוון אָוונט, דאָס נישט. נישט מאַראָקאָ און נישט רומעניע, טוט פֿראָדוצירן ראָמאַנ־טישע יונגעלייט אין אשקלון (עפּעס פּעלט בכלל דער מין אין ישראל, דאַכט מיר...).

די געשעפטן פון קאָלירטע און געבלימלטע שטאָפּן אויף קליידלעך, זיינען באַלאַגערט פון יונגע און עלטערע פרויען, און די אייזעלעך שלעפּן זייער משא מיט טאַנצנדיקע פיסלעך.

אין אַ פאַרויכערטער קאָפּע זיצן יונגע אַראַבישע יידן און שפּילן אין קאָרטן, און אין אַן עופות־געשעפט שטייען גרויסע וועיסע הענער מיט רויטע קאַמען און עסן מיט אַרויסגעשטעקטע קעפּ פון זייערע שטייגן אַרויס, אַ שוסטער זעט אַז אַכט אָוונט איז שוין צייט אויסצוטאָן דעם אַרבעטס־פאַרטעך, און תימנער יאַטלעך מיט לאַנגע פּאות, זיינען מקנא די וואָס האָבן געלט צו קויפן פאַלאַפּעל.

אין איין געסל, אין אַ צווייטס, פון אַרעמע אַראַבישע יידן, איז שוין ל״ג בעומר. די יידן וועיסן, אַז אין דעם טאָג, אין די מלחמות פון בר כוכבא און ר׳ עקיבא מיט זייערע שונאים, זיינען די יידן אין דעם טאָג ניצול געוואָרן פון דער מגיפה; טאַנצן דעריבער די יונגע חברה אַרום פייערן און די פרייד צעגיסט זיך ביז איבער הערצל־גאַס.

אַלט אשקלון שמעקט מיט פּראַצע, אַרעמקייט, שימל, צויבער און מיסטיציזם. איך זאָל נישט וויסן, אַז דאָס זיינען יידן, וואָלט איך געמיינט, אַז איך בין ערגעץ צווישן פאַרוואָרפענע שבטים...

תל־אביבער גאַסן

2 מאַי:

מאַטאַציקליסטן, פּיצלעך קליינע מאַטאַציקליסטן און גרויסע שרייענדיקע מאַטאַציקלען לויפן איבער די גאַסן פון תל־אביב. עס פאָרן יידן מיט בערד, יונגע פרויען און אַרבעטער מיט מוסקולן און פאַרהאָרעוועטע פּנימער. עס פאָרן פאַרליבטע פאָרלעך און פריינט; זיי לויפן, פליען, קערעווען און יאָגן, צווישן אויטאָבוסן און וועגענער; ישדאל־יידן פאָרן געשיקט און פלינק אויף מאַטאַציקלען, ווי זיי וואָלטן זיך פאַרנומען דערמיט הונדערטער יאָרן.

די טיפּן, פּנימער פון אינטעליגענט־אויסזעענדיקע, און פּראָסטע אויף די מאַטאַציקלען, זיינען פול מיט עמאָציעס און ליידנשאַפטן. אַ פּנים פון

אַ תלמיד־חכם, אַ פנים פון איינעם מיט אַריסטאָקראַטישע מאַניערן, און אַ פּנים פון אַ ישיבה־בחור, וואָס טראָגט גאָר אַ מיליטעריש מונדיר.

איצט די פֿאַרלעך. טייל זיצן שיין, גראַציעז: ס׳מיידל האַלט זיך אַן אין איר פּירער. שמאַלע זגראַבנע מיידלעך, גיבן נאַך און קערעווען זייערע קערפּערס, וווהין די פּירערס אין פּראָנט לויפן רעכטס, לינקס און זיג־זאַגיש. אַ יונג מיידל אַדער ווייבל טראָגט הויזן אַדער אַ קאָלירט קליידל, און זי האַלט עסטעטיש אַרומגענומען ביי דער טאַליע דעם מאַן; דער מאַן פילט זיך גוט, אין זיבעטן הימל — ער וויל זיין דער פּירער (אין אַמעריקע, שמועסט מען, איז נישט מאָדערנע אַזאַ זאַך ווי מאָטאָ־ציקלען: די פרוי וויל נישט זיצן פון אונטן דער מאַן זאָל זיין דער פּירער...). ער פּירט איר צו באַשטימטע און אומבאַשטימטע האָריזאָנטן...

ווי איז אָבער, אַז אַ דאָר אויסגעמאַטערט יידעלע ווערט דער פּירער פון אַ גרויסער גראָבער יידענע?

זי האָט נישט אויף וואָס צום זיצן; וויל דאָס קליינע געזעסל איז נישט געמאַכט לויט איר מאָס. אָנהאַלטן דעם מאַן ביי זיין טאַליע, לאָזט ווידער נישט איר בייכל, און אירע הענט זיינען צו קליין. האַלט זי זיך אַן ביים אייזן און זיצט צעשפּרייט. מיטקערעוען און נאָכגעבן איר קערפּער רעכטס, לינקס, מיט גראַציע, דערלאָזט נישט איר טרעגערשע פּלייצע, איז וויאַזוי זעט עס אויס ווען אַ דאָר קליין מאַנעלע פּירט אַ גראָבער טעלצע אויף אַ מאָטאָציקל איבער תל־אביבער גאַסן?

אין קאָאָפּעראַטיוו „ברענער"

אין ברענער־רעסטאָראַן אויף רחוב ברענער, זיצט אַן עלטערע יידענע מיט אַ צעאַקערט פּנים וואָס איז שטאַרק אָפּגעברענט. עס קומט צו אַ יידענע מיט אַ דאָר פּנים און זעצט זיך צו.

— כ׳האָב באַגראָבן דעם מאַן, קופּת חולים האָט אים פאַרפירט — הייבט זי אָן אָן שום צערעמאָניעס — מ׳האָט אים געגעבן פילן בשעת ער האָט געהאַט מערידן. מען האָט אים פאַרברענט, ער האָט נישט געקאָנט אויסהאַלטן!

— וועָן איז ער געשטאָרבן?

— מיט אַ חודש צוריק. מיך איבערגעלאָזט אַליין. ווי איז מיר.

— איך בין אויך אַן אלמנה — זיפּצ די צווייטע.

— ניין, איך וויל נישט זיין ביי קינדער. איך אַרבעט צוביסלעך. איך דאַרף נישט אַרבעטן; דער קאָפּ מישט זיך מיר אָן אַרבעט.

די נייע אַלמנה מאַכט לוידיק דעם טעלער וואָס איז געווען מיט לאָקשן, און פרעגט ביי דער „דערפאַרענער" אַלמנה:

— וואָס זאָל איך איצט עסן? וואָס קריגט מען?

די צווייטע, אַ גראַמאַטנע אין עבֿרית, לייענט אַרויס פון דער שפּייז־קאַרטע אויף עבֿרית און טייטשט אויס אויף יידיש, און די עסנס באַקומען באַלד אַ יידישן טעם...

עס קומט צו די קעלנערין: אַ דיקע מויד מיט אַ תמעוואָטע פּנים. די נייע אַלמנה נעמט זיך פאַרקרימען. צי דערפאַר ווייל זי זעט די קעל־נערין, אַדער טאַקע ווייל זי האָט זיך דערמאָנט אין איר הייס־געליבטן מאַן.

— הערט אויף, הערט אויף, מ׳קען אים נישט מאַכן לעבעדיק; הלוואי זאָלן אַלע לעבן ביז אַזאַ עלטער! האָט ער זיך ווייניקער געמאַטערט, איז וואָס?

— אַ שטיקל הון, ריין, מייערלעך, און אוגערקעס אויף עסיק, ווילט איר?

— יאָ — שטאַמלט אַרויס די נייע אלמנה, און די אַלטע אַלמנה באַשטעלט דאָס אַלץ פאַר איר חברטע.

עס גייט פאַרביי אַן עלטערער דיקער מאַן מיט אַ פּריש פּנים, און קוקט צום טישל וווּ עס זיצן די צוויי אלמנות. די נייע אַלמנה גיט אים אַ מעסט אָפּ און באַמערקט:

— דער־אָ, ווייסט נישט וואָס עס טוט זיך מיט אים. ער ווייל חתונה האָבן (איך האָב פונעם צווייטן טישל געוואָלט זיך אַריינמישן און זאָגן:

— ווי דען, ער זאָל וויסן וואָס עס טוט זיך מיט אים, וואָלט ער געוואָלט?).

— וואָס האָט ער? — ווייל וויסן די עלטערע אַלמנה.

— איך זאָל וועלן, וואָלט ער שוין געוואָלט — זאָגט די „נייגעבאַ־קענע". — ער לעבט פון פּענסיע — וואָס טויג ער?!

— טאַקע, מער האָט ער גאָרנישט, און ווייל חתונה האָבן — זעט נאָר דאָ!

— ניין, איך נעם אים נאָכנישט; צו וואָס טויג עס מיר, איך וועל נעמען אַן אַלטן מאַן און אים באַדינען אומזיסט?

— איך הייס אייך טאַקע נישט. איך קען אויך קריגן אַזעלכע שידו־כים, אַבער איך זאָג „לא" מיט אַן אלף!

— וואָס עסט מען נאָך? — פרעגט די נייע אלמנה, ווען איר טעלער איז שוין ליידיק.

— איך וויס, נעמט נאָך אַ פּאָרציע, אָדער אַ שטיקעלע קישקע.
די נייע לאָזט זיך צורעדן, רעדט וויידער פון איר פּאַרשטאַרבענעם מאַן, און כאַפּט אַ בליק צו דעם מאַן וואָס זיצט אין ווינקל:
— ניין, איך וועל אים נישט נעמען, אויב ער האָט גאָרנישט, — טוט זי פּאַרזיכערן איר חברטע.

וועו מען זעט די קינדער טאַנצן אין רמת־גן...

פרייטיק 25 2מאַי:

„גניבות, פּראָטעקציע, ביוראָקראַטיע און אַ פּוסטע יוגנט, וואָס קען בלויז פּאַרטיידיקן די מדינה"; אַזוי הערט מען פיל מענטשן רעדן וועגן **דער מפא"י**, פּאַראָנדקעס, שטייערן און לעבן אין מדינת ישראל. עס טוט בכלל וווּנדערן וויאַזוי די מלוכה טוט פונקציאָנירן און דאָס לעבן קען בכלל אָנגיין, וועו מען הערט די וועלטער פון נייגעקומענע און אַלטגעזעסענע, וואָס האָבן נישט קיין גרינגע פּאָסטנס. איך האָב בלויז אָנגעטראָפן איינעם אַ נייגעקומענעם, אַ ציוניסטישן טוער פון קאָמיץ־קאָשירסק, י. פלאָט, וועלכער האָט דאָ געהאַט אַ דורכפאַל מיט אומערלעכע מענטשן **אין אַ קאָאָפּעראַטיוו**, געבליבן אָן אַ פּאָסטן. ער וועלט נישט מיטגעריסן מיט זיין פּרויס ביטערע רייד, האַלט, אַז עס איז אַלץ כדאי צו לעבן אין אַ **יידישער מדינה** (מיט דעם רוסישן סיסטעם פון שטאַט־קאַפּיטאַליזם און ספּוטניקעס, וועו דאָס פּאָלק האָט נישט קיין דירות און אַ פּאָר הויזן צו טוישן; גניבה און כאַאַר און פעלשונגען אין אַלע פאַבריקן, איז אויך דאָס זעלביקע. די יעווטושענקאָס לאָזט מען יאָ און נישט קומען צום אויסדרוק — און דער רוסישער סיסטעם האַלט זיך. אין רוסלאַנד קען מען דאָס פיל צושרייבן צו אַ געהיים־פּאָליציי און שרעק נאָך פון סטאַלינס צייטן; אין ארץ־ישראל איז נישטאָ אַזאַ זאַך. און מענטשן קענען אַרויס־פּאָרן אויב זיי ווילן). דער פלאָט איז פון די אויסנאַמען.

מען דאַרף אָבער זען קינדער טאַנצן אין די פּאַרקן און אין די סקווערן, אָט ווי איך זע זיי איצט, אין דעם סקווער פון רמת־גן, ביי ככר רמב"ם; וועו מען זעט די פרייד פון 6—8יאָריקע קינדער און פון אַ ביסל **עלטערע קינדער**, ווי זיי פילן זיך ביי זיך אין דער היים; **ווי קינדער אין** אַלע לענדער, זיי זינגען אויף זייער שפּראַך, און ציטערן נישט וואָס אַ גוי וועט זאָגן, אָדער טראַכטן; צוליב דעם אַליין איז ווערט געווען דער קאַמף פּאָר אַ יידישער מדינה!

*

זיצן דריי מיידעלעך אויף אַ באַנק. דריי מיידעלעך מיט פּנימלעך באַזונדערע: איינע אַ בלאַסע מיט לעבעדיקע אויגן; איינע מיט „יאַפּאַנישע" אויגן, אַ ביסעלע קרומלעך מאַדעלירט; און איינע מיט צוויי שוואַרצע קאַרשן־אויגן מיט אַ טונקל פּנימל — אַ מיידעלע פון איראַקער יידן.

זיי זעען ווי איך פּאַרצייכן עפּעס אין אַ נאָטיץ־ביכל. זיי נעמען זיך שושקען, זיי דערציילן אַנדערע קינדער, און באַלד וואַקסן מיר יינגלעך און מיידלעך מיט נייגעריקע אייגלעך און קוקן ווי איך שרייב.

— אתה סופר? — פרעגט אַ מוטיקע מויד.

— כן — ענטפער איך און פרעג איר, צי זי קען לייענען יידיש.

— ווו אין וואַסער צייטונג איך שרייב, ווילן אַלע וויסן, און צי איך שרייב אויך אין עברית. איינע פון אוישוויץ־עלטערן, די בלאַסע, נעמט דערציילן פון אירע עלטערן, וועלכע זיינען 5 יאָר אין לאַנד. אַ יאָטל נעמט דערציילן האַלב אין פּויליש, האַלב יידיש, אַז זיינע עלטערן שטאַמען פון וואַרשע און זיין טאַטע איז אַ דרוקער־אַרבעטער, און איינער זאָגט גאָר, אַז זיינע עלטערן קומען פון יוגאָסלאַוויע און דאָרטן האָט היטלער אויך געהרגעט יידן. זיין טאַטע איז אַ לערער און דער יאָט איז געבוירן אין ישראל, אַ סאַברע — אַ סאַברע מיט זיסקייטן און חן, מיט שטריכן פון יוגאָסלאַוויע־לאַנד!

די צוויי איראַקישע מיידעלעך, אַ צווילינג, שטייען אַ ביסעלע אָפּגעטרוקט. איך רוף זיי צו און פרעג זיי פּאַרוואָס, ענטפערן זיי, אַז זיי קענען נישט קיין יידיש...

צי וואָלט איר געוואָלט קאָנען אַ ביסעלע יידיש? — פרעג איך די צוויי חנעוודיקע קינדער.

— כן! כן! — שרייען זיי אויס.

נו, מען דאַרף איבערראַדן מיט זייערע לערערס. פּאַרוואָס זאָלן טאַקע איראַקישע קינדער נישט פּאַרשטיין אַ ביסעלע יידיש?

דער „בונד" אין ארץ־ישראל

שבת, 26 מאי:

מיין לאַנדסמאַן, דער דיכטער י. עמיאָט, האָט געהאַט געשריבן אַן איבערבליק איבער דעם אַסטראַוון יזכור־בוך האָט ער פון דאָרטן אַרויס־געלייענט, אַז איך רייס אַרונטער די בונדיסטן פון אונזער שטעטל... איז

געקומען י. שמול, וועלכער שרייבט אין „פאַרווערטס" איבער יזכור־ביכער (פאַרוואָס א. מענעס, וועלכער האָט מער געפיל און וויסן, נעמט זיך נישט צו דער אַרבעט, פאַרשטיי איך נישט), און זייער אָפט אין זעלבן טאָן און מיט איין נוסח, און גאָר אַרויסגעלייענט, אַז איך הייב אויף דעם „בונד" און זיינע אויפטוען אין שטעטל...

דער אמת איז, אַז איך האָב שטענדיק געהאַט אַ שוואַכקייט צום „בונד"; איך בין קיינמאָל נישט געווען וויט פון י. כמורנערס אידייען...

אָבער צו טרעפן אַ גרופּע בונדיסטן אין ארץ־ישראל, ווען זיי, און אַלע גלויביקע אין „סאָציאַליזם אויף די ערטער" האָבן צוליב שרעקלעך טראַגישע אומשטענדן פאַרשפּילט צו די באַראַכאָוויסטן, איז אַ ביסעלע ניי צום צעקייען. אויסער דעם קאַמף פאַר יידיש אין ארץ־ישראל (וואָס פיל בונדיסטן גיבן אויף אין אַמעריקע!) — וואָסערע פאַדערונגען קען אַ בונדיסט אַרויסרוקן אין דער יידישער מדינה?

און אפשר: ווער קען וויסן און פאַרשטיין די פאַראַדאָקסן פון יידישן לעבן? אין פוילן, וווּ דער „בונד" האָט געהאַט די מאַסן אונטער זיך, איז קיין בונדיסט קיינמאָל נישט אַריין אין סיים; דאָ, אין דער יידישער מדינה, קען נאָך אַ מאָל אַריין אַ בונדיסט אין דער כנסת...

*

דער ערשטער אָפּיציעלער בונדיסט, וואָס האָט זיך באַזעצט אין ארץ־ישראל מיט פיל יאָרן צוריק, איז געווען דער בעקער־אַרבעטער און קולטור־טוער בענצל צאַלעוויטש (ער לעבט נישט מער). היינט איז דאָ אַ בונדישע חודששריפט און אַ ביבליאָטעק אַ בונדישע, און אַן „אַרבע־טער־רינג". זיי האָבן אויך נאָכימאָג־שולן וווּ מען לערנט מיט קינדער יידיש.

אָט דער „אַרבעטער־רינג" אַרדנט היינט איין די פאַרלעזונג פון „פרייען" בונדיסט א. שול., וועלכער איז נאָך דער מלחמה פאַרוואָגלט געווארן קיין אויסטראַליע, שפּעטער קיין פּאַריז; און ווי פיל בונדיסטן, מיט פעיקייטן, וואָס קריגן פאַסטנס אין ניי־יאָרק אין די פאַראיינען אַדער אינסטיטוציעס, האָט ער באַקומען אַ פאַסטן אין „פאַרווערטס".

א. ש. איז קליין, פלינק, פריינטלעך און סאַרקאַסטיש. וואָלט ער איבער־געכאַפּט די מאָס אין פריינטלעכקייט, וואָלט נישט אויסגעמאַכט. מיט זיינע פעליעטאָנען און שפּריצן, כאַפּט ער איבער און גיסט אויס צופיל קוועטשעריי ביים סאַרקאַזם, איז טאַקע זיין אַרט שרייבן און ריידן אַפּט־מאָל געמישט מיט קוואַטש. און עס איז, ווייזט אויס, נישטאָ ווער עס זאָל אים אויפמערקזאָם מאַכן דערויף...

ער איז אַכצן חדשים אין אַמעריקע און ווייל אַרויסלייענען אַ שטיק סאַרקאַזם, אַז „משיח איז שוין דאָ אין דער גאָלדענער מדינה", לייענט ער וועגן טעלעוויזיע און מאַסאַזשן „בשעת מען קוקט אויפן פראַגראַם"; וועגן „פיונעראַל פאַרלאָרס" וואָס באַפוצן טויטע; וועגן דער אויטאָמאַטן־אינדוסטרי, און וועגן איינזאַמקייט. ער שאַרזשירט, שמירט אָן גאָר גראָב, חכמעט זיך און עס האָט נישט קיין יידישן טעם. די 120—130 עלטערע און מיטליאָריקע מענטשן, לאַכן צוביסלעך, הייבן מיט די פלייצעס, און עטלעכע ווילן וויסן וועגן אַנטיסעמיטיזם און דער נעגער־פראַגע אין אַמעריקע, אָבער אַזעלכעס איז נישט אַריין אין זיין „קרומען שפּיגל" — ער האָט עס נישט אויפן פאַפּיר.

צום שענסטן איז געווען ווי דער פאַרזיצער, איינער מיט אַן ערנסט פּנים (כמעט אַלע בונדיסטן אין תל־אביב טראָגן ערנסטע פּנימער!) רופט אים אויף מיט:

— אַ נס, וואָס נאָך דער מלחמה האָט זיך באַוויזן א. ש. מיט אַ שלום־עליכם־הומאָר.

טונקל גאָלד — און אייזלען אין כפר סבא

מאַנטיק 28 מאַי:

פאַר 47 פיאַסטער שטיי איך דריי פערטל שעה אין אַ פול־געפּאַקטן אויטאָבוס, וואָס פירט פון דער תחנה מרכזית ביז כפר סבא.

כפר סבא דער „דאָרף פון זיידן" איז אויסגעוואַקסן צו אַ שטאָט פון צוואַנציק טויזנט איינוווינער, קלערט מיר אויף אַן אַלטער ייד מיט אַ לאַנגער גראָער באָרד, וואָס זיצט נעבן זיין „מכלת" (שפּייז־קראָם), וואָס ווערט אָנגעפירט פון זיינעם אַ זון.

ווי דער שטייגער: אַ דאָרף געווען פון אַראָבער, איז כפר סבא היינט באַזעצט מיט אַראָבישע יידן, וועלכע אַרבעטן אין די פּאַבריקן. אָבער פיל פון זיי זיינען צוגעווויינט צו אייזלען, איז וווּ מען גייט און וווּ מען שטייט זעט מען אייזלען.

אייזלען גרויסע און קליינע, שטאַרקע און שוואַכע — אַלע אייזלען גייען שטיל אין שפּאַן!

מען דאַרף פירן גרינוואַרג, פרוכטן און פלעשער? נעמט מען אַ קאַסטן מיט צוויי רעדער, אָדער סתם אַ ברעט אויף צוויי אויטאָמאָביל־רעדער (פראָגרעס!) און מען שפּאַנט אין אַן אייזל, און — שלעפּ!

אויב מען וויל אַ ווייב און קינדער נעמען אויף שפּאַציר, וואָס וועט טאָן אַ תימנער יייד, אַרויספירן אַ קאַדילאַק פון גאַראַזש? ער טוט פּאַר־דרייען זיינע פּיאות, שפּאַנט איין אַן אייזעלע, זעצט אַרויף ווייב און קינדער — זאָלן זיי זען אַ וועלט!

לויפן אייזעלעך איבער דער פרינציפּאַלער ווייצמאַן־גאַס, און זיי קענען אָנקוקן שיינע, ריינע געשעפטן פון אָנטוועקן, פון אייזנווּאַרג און אַפילו קאָפּעען מיט טישלעך אין דרויסן.

אַ פּיצל סקווער אינמיטן, און עטלעכע יינגלעך מיט טונקעלע פּנימער, ווייסן נישט צי זיי מעגן דאָ ליגן אויפן גראָז, אָדער דער פּאָלי־ציאַנט מיט דעם ווייסן פּנים, דער „שכנזי", וועט זיי הייסן גיין...

אַן אַראַבער מיט אַ רויט פּנים מיט אַראַביש אָנטוועקן און ווייסער באָדאַרע מיט אַ שוואַרצן בייגל אויפן קאָפּ פּאַרט שטאָלץ אין אַ וועגעלע, געשפּאַנט אין אַן אייזל, און באַגריסט די תושבים עלטערע יידן, ביי זייערע פּריוואַטע הייזקעס. זיין שמייכל איז אַ געמיש פון זיס־ביטערניש, וואָס קרימט אויס זיין פּנים. ער קען אַלץ נישט באַנעמען וויאַזוי די יידן, וועלכע זיינען אַהערגעקומען ווען זיינע מענטשן זיינען אָנטלאָפן, האָבן איינס־און־צוויי פון אַ דאָרף געמאַכט אַ שטאָט.

עס זיצט אַ שיין יידל מיט ראָזע בעקעלעך און גראָ בערדל אין זיין רימעריי־געוועלבל, און שטופט אַ גרויסע נאָדל אין לעדער; ער אַרבעט אויס פּאַרשידענע זאַכן; דאָס לעדער גיט נאָך — ער קען קנעטן וויאַזוי ער ווייל, דער פּאַכמאַן.

ער שטאַמט פון אָסטראָווצע. אין 1929 איז ער געפּאָרן קיין ארץ־ישראל צו אַ זון. דער אָסטראָווצער רבי האָט אים געהייסן פּאָרן. דערנאָך זיינען געקומען די אַנדערע זין און טעכטער. די זין האָבן נישט געהאַט געניג אַרבעט ביי רימעריי, זיינען זיי געוואָרן קבלנים, אונטערנעמערס ביי הייזער־בוי, און עס גייט זיי ברוך השם גוט, זאָגט דער ייד (עס דער־מאָנט די מעשה ביי דעם ענגלישן שרייבער סאָמערסעט מאָהעם מיט דעם שמש אויפן בית־עולם, וואָס האָט נישט געקאָנט שרייבן און איז געוואָרן אַ סוחר...).

זיינע ברידער און זייערע קינדער זיינען געבליבן אין אָסטראָווצע און זיינען נישטאָ...

— דו פרעגסט, צי איך בין אַריבער זיבעציק? — קוקט ער מיך אָן מיט אַ שמייכל — וויט אַריבער!

יאָ, ער איז זייער צופרידן פון זיין מלאכה, זאָגט ער, און פּאַרזי־כערט:

— שבת, וועַן איך אַרבעט נישט און כאַטש איך שלאָף בייטאָג אַ דריי־פיר שעה, פיל איך זיך שוואַכער ווי אינמיטן דער וואָך (איך וויל אים נישט זאָגן, אַז שבת נעמט ער דערפילן די מידקייט פון אַ גאַנצער וואָך אַרבעט...).

דער ייד דערציילט מיט נאָסטאַלגיע און בענקענישׂ נאָך דעם כפר סבא פון אַ מאָל:

— וועַן איך בין דאָ געקומען האָט יעדער באַלעבאָס געהאַט צוויי־דריי פערד. היינט, גיב אַ קוק, אַ ביסל אייזלען — און דאָס אַלץ!

פאַרנאַכט גייט דער רימער דאַוונען מנחה־זומריב און עפּעס לערנען. אָבער דער שניידער־שכן אַרבעט ביז שפּעט אין דער נאַכט און באַגייט זיך אָן דאַוונען.

— אַ נייער, ערשט דרייצן יאָר אין לאַנד. איך בין צופרידן וואָס ער האָט אַרבעט; פיל שניידערס האָבן נישט וואָס צו טאָן — קלערט אויף דער אַלטער ייד.

אַ ביסל ווייטער אויף וויצמאַן־גאַס איז טומלדיק. אַ הויכער פּאָליצייַנט מיט גלעלע האָר נעמט אויספּאָרשן פּאַרוואָס אַראַבישע יידן און גויים אַראָבער האָבן זיך געשלאָגן. די גאַנצע גאַס קאָמענטירט די גע־שיכטע.

די ראָטשילד־גאַס שרייט מיט הילכערס; מען רופט אין עבֿרית, אונגאַריש, רומענישׂ און יידיש־דייטש און אין פראַנצויזיש, מען זאָל קו־מען צו דער ניי־געעפנטער וועשעריי, וואָס אין פאַרלויף פון צוויי שעה ברענגט זי אַרויס אַ פּאָר הויזן כמעט ווי ניי... די וועשעריי „עספּרעסאָ" זאָגט צו וווּנדער, און טיילט קאָלטע געטראָנקען. אַ האַלבע שטאָט רינגלט אַרום דאָס געשעפּטל וווּ עס שטייט אַ נייע וואַש־מאַשין מיט אַ קוויטל „שדי", און נעמען פון די מלאכים גבריאל און מיכאל, וואָס דאַרפן פּאַרזיכערן דערפאָלג... עס שטייען אַ ביסל תימנער און קוועקלען זיך; זיי ווייסן נישט צי מען מיינט זיי אויך מיט געבן אומזיסט אַ פלעשל מיץ־געטראַנק.

וויצמאַן־גאַס האָט אויסגעשטעלט פיל בענק, עלטערע פרויען רוען און כאַפּן אַ „מאָטל".

די זייטיקע גאַסן באַוויזן פיל גרינס. אומעטום איז די ערד טונקל־גאָלד. דער גאָרטן נעבן „בית שרה" (שרה אהרני) איז פול מיט פּאַלמע־ביימער און פייגל, וואָס זיינען אָנגעטאָן אין פעדערן פון שוואַרץ, גראָ און געל.

ביים אַריינגאַנג אין „בית שרה" איז פּאַראַן אַ קליינע שניצערי־

אַרבעט: עס זיצט אַן אַלטער ייד, און איבער אים שטייט אַ פרוי־מלאך, און ווייזט אים דעם וועג צו דער זון און וויאַזוי מען אַקערט אויף פעל־דער. די אויפשריפט זאָגט: „ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים".

עס קוקט אַריין די ירדן־גרענעץ. נייע הייזער פאַרשטעלן דעם וועג. די נאַקעטע בערג קוקן זיך איבער מיט כפר סבא, ווו עס בליען אַזויפיל ביימער, בלומען און ווו עס זינגען פייגל. די ערד ווערט נאָך מער טונקל־גאָלדיק, און אַ שטילקייט נעמט אַרום דעם גאַרטן מיט דער פאַנאַראַמע. עס נידערט פאַמעלעך אַריין די נאַכט.

פירט אַ וועג קיין סדום

דינסטיק 29 מאַי:

זעקס אַזייגער אינדערפרי איז די קאַצענעלסאָן־גאַס פון גבעתיים אונטער מיין פענצטער, פול מיט נייַ־געבוירן לעבן. די אויטאָבוסן זיינען שוין באַזעצט. פיל געשעפטלעך עפענען שוין טירן, מען וויל שוין זען קונים. אַ ייד וויקלט שוין אַרונטער די רצועות, ער האָט שוין באַוויזן אַפּצודאַוונען אין פראַנט־צימער צו דער גאַס. זיין ווייב פאַרבעט די בעטן, און טרייבט אַרויס שטיקער שלאָף דורכן אָפענעם פענצטער...

עס באַווייזן זיך שול־חברה, זיי זיינען אַלע ריין אַרומגעוואַשן, פאַר־קעמט און אָנגעטאָן. זיי זיינען אַרומגעגאַרטלט מיט ראַניצעס. זיי טראָגן „טעמבלען" (קיבוץ־היטלען), קאַלירטע, וואָס דאַרף פאַרהיטן פון דער זון, וואָס האָט ליב זיך צו זעצן אויף די קעפלעך און פנימער פון יונגע חברה.

לאַסט־וועגענער, ביציקליסטן און פריוואָטע אויטאָמאָבילן. גאַנץ גבעתיים און רמת־גן פאָרט קיין תל־אביב צו אַרבעט און ביזנעס. די ביאַליק־גאַס שטייט שוין וואַכעדיק אויף בריידע פיס; די זון נעמט שוין באַקוקן וואָס מ׳האָט אַרויסגעשטעלט אין שויפענצטער.

די תחנה מרכזית אין תל־אביב איז שוין ווי אין אַ בינשטאָק. קאָפּעען, האַנדל און בעטלערס, זיינען גרייט אויפצונעמען אַ טאָג פאַר־דינסט און שנאָרעריי. די אויטאָבוסן נעמען פירן און פונאַנדערוואַרפן מענטשן איבער דער בריט און לענג פון דער קליינער מדינה.

*

אַ זאַמדיקער וועג. עס קומען צריפים און פעלדער מיט גרינס. אָט איז די שטאָט ראשון לציון, וואָס ציילט 30 טויזנט איינוווינער. זי איז

באַרימט מיט אירע ווייטקעלערס און באַקאַנט מיט איר אַגריקולטור און אַ ביסל אינדוסטרי. מען זע דאָ פיל נייע שיינע הייזער.

רחובות, וואָס איז פון די עלסטע יידישע ישובים אין לאַנד, האָט שוין 32 טויזנט איינוווינער. די שטאָט איז באַרימט מיט איר ווייצמאַן־אינסטיטוט, מעדיצין־אינסטיטוציעס, אַראַנזש־פעלדער, האַנדל און אַ ביסל אינדוסטרי, וואָס מען זעט אויף דער הערצל־גאַס און אַרום. פון אומעטום קוקט אַרויס רויט, גאָלדיק זאַמד און „באַנדאַזשירטע" פאַלמע־ביימער, ווי עס וואָלטן זיי ווייַ געטאָן די בייכער...

דער אויטאָבוס לויפט ווייטער. עס פאַרלויפן אים דעם וועג פיל פעלדער מיט גאָלד־געשניטענער תבואה און פעלדער מיט צעאַקערטער שוואַרצער ערד, וואָס מען זעט אַזוי ווינציק אי ישראל.

נעבן כפר אחים זעט מען ווי אַ מאַן אַקערט אויפן אַלטן שטייגער: אַ פערד שלעפט דעם אַקאַראייזן, און דער מאַן אין קורצע הויזן גייט נאָך רואיק מיט אַ פילאָזאָפישער מינע אויף זיין פּנים.

די ראַדיאָ־מוזיק אין אויטאָבוס פאַרטויבט מיט ביליקער מוזיק פון אַמעריקע, אַראַביע און פון אייראָפּע. מיר לויפן פאַרבּיי בענזן־סטאַנציעס וואָס פּרעגלען זיך אונטער אַ ברענענדיקער זון, און רייען מיט מאָדערנע הייזער און פאַבריק־אונטערנעמונגען.

סטאַנציע בית גת. די שדרות־העצמאות גאַס איז פול מיט צריפים־הייזקעס וואָס שטייען אינדערלופטן אויף הילצערנע טרעפּ. אַ ביסעלע ווייטער שטייען שוין מאָדערנע הייזער וואָס באַגריסן די דורכפאָרערס מיט וועש־פענער פון באַלקאַנען אַרויס.

פעלדער און פלאַך לאַנד. גראָ־ברוינע ערד מיט פּיצלעך געוויקסן, געשפּרינקלט אויף גרין; מאַמע ערד זעט אויס שיין אין אַזאַ שיין־צוגע־פּאַסט קלייד. עס לויפן פאַרבּיי וועגענער וואָס שלעפּן שמאָלע בעטן פאַר נייע עולים (פאַר קאָוואַליערן, ווייזט אויס...).

אַ פאַריתומט ביימעלע שטייט אַליין אינמיטן פעלד און ווייסט נישט וווּ צו לויפן; אַ טאָל האָט געגומען אויסשפּרייטן אַ גרינעם טעפּיך וואָס פאַרכאַפּט דאָס אויג.

בעדואינער־ביידלעך נישט ווייט פון אַ וועלדל; ווידער אַ פאַרבלאָנדזשעט ביימעלע, וואָס זוכט איר צווילינג־שוועסטער, און ווידער גרינע פעלדער.

אַ מאָל מיט דער האַנט און גרינס פאַרשווינדט: וואָפנע־ערד און זאַמדיק־באַרגיקער באָדן, וואָס זעט אויס ווי דער ווינט האָט זיך דאָ

אַ שפיל געגעבן און פֿרובירט פֿאַרקעמען דעם באַדן מיט לאָקן, און אָט איז שוין די הויפּטשטאָט פונעם נגב — באר־שבע.

*

באר־שבע באַגעגנט אונדז מיט אַ קינדער־טאַנץ אין שול־הויף נעבן דעם בית־עולם פון ענגלישע סאָלדאַטן, געפֿאַלענע אין דער ערשטער וועלט־מלחמה. עס לויפֿן אַן פֿאַרשידענע הענדלער מיט אייזקרעם „אַר־טיק" און מיט נאַשוואַרג, און אין הענדלער שרייט אַריין אין אויטאָבוס:

— נעמט נישט ביי אַ צווייטן! איך ברענג אייך שוין וואָס נאָר איר **ווילט!**

אָט דאָס הייסט „פּרייוועט ענטערפּרייז", וואָס ראַקפעלער און גאָלד־וואָטער פֿרעדיקן אַלס „אַמעריקען וועי אף לייף" (אַמעריקאַנער וועג פון לעבן).

11 אַזייגער פרי איז באר־שבע פון מיט האַנדלס־געוויש, היץ, שטויב און פליגן. די שטאָט טומלט און פּולסירט מיט פּילפּאַרביקייט פון פּנימער און טיפּן.

דער אויטאָבוס נעמט אומגערן אַרויסרירן זיך פון באר־שבע. איצט, וועו דער גראָבער יונגער אַראַבישער ייד, וועלכער איז געזעסן אויף מיר, איז אַרונטער, זעצט זיך צו נעבן מיר אַ דאַרע, בייזע, יונגע פרוי, אָנגעטאָן אין שמאָטעס; זי זעט אויס ווי אַ געקומענע פון אינדיע. זי דרייט זיך אויס צו מיר מיט דער פֿלייצע. זי האָט, ווייזט אויס, נישט ליב „שכנזים", אָדער איר לאָגע איז אַ ביטערע, און זי קען נישט פאַרטראָגן קיין טוריסטן...

אַ ביסעלע גרינס און פֿלאַנטאַציעס, און עס נעמען זיך באַווייזן די בעדואינער מיט זייערע געצעלטן און קעמלען. זיי, די אַראַבער, טראָגן שוואַרצע קליידער און קוקן נאָך שוואַרצע ציגן, שוואַרצע שעפּסן און שעפּסן מיט העלע פעלכלעך. דאָס איז אַ נייע וועלט פון וואַנדער־שבטים!

די פאַרביטערטע דאַרע פרוי פון אינדיע שטייגט אויס ביי אַ סטאַנציע פון בלויז צריפים־הייזקעס און עטוואָס פאַרזייעטע פעלדער. מען טרעפט דאָ נאָך מער בעדואינער מיט זייערע געצעלטן און מיט **זייערע קעמלען־פּריינט** און מער שעפּסן און ציגן. די דינע געשטאַלטן און סילועטן פון שוואַרצע קליידער מיט אַ רויטן אונטערשלאָק, זיינען מיסטעריעז ווי דער נאָקעטער מדבר.

אָט איז גאָר אַ מאַן מיט אַן איראָפּעיש פּנים אינמיטן מדבר! ער שטעלט אויף אַ לייוונטענעם געצעלט, נישט וויט פונעם שאָסיי, און גייט דאָ לעבן. נישט וויט זעט מען פיל ציגן און שעפּסן און דאַרע מיידלעך,

בעדואינערקעס, אָנגעטאָן אין שוואַרצן; דער מאַן וועט דאָ האָבן געזעל־שאַפט.

עלעקטרישע שטאַנגען מיט דראָטן, וואָס ציען און פאַרבינדן ישובים און מדבר; דער ציוויליזירטער מענטש ברענגט ציוויליזאַציע און קולטור, כאָטש די ערד שפּאַלט זיך פון צופיל היץ. די פּיצעלעך גרינע געוויקסן וואָס בונטעווען זיך אַרויס פון דער טרוקענער ערד, ווינקען צום מענטש און ווילן זיך מיט אים חברן; דער מדבר וויל בליען און בעט דעם מענטשנס הילף...

פרויען אין שוואַרצן, איינגעראַמט אין דער מדבר־פאַנאַראַמע. זיי זענען אויס ווי פאַרבלאָנדזשעטע מכשפות — די בעדואינערינס.

דער וועג נעמט זיך שלענגלען, און נאָקעטע בערג נעמען טוישן פאָזיציעס. דאָ און דאָרט אַ קליין ביימעלע, און אַ קליין אַראַבערל טרייבט אַ גרויסן קעמל.

בלאָ־און גאָלד־ווייסטענישן. הימל, ערד און אַ ברענענדיקע זון אין פאַרבירדערונג, וואָס טוט באַוווּנדערן און שרעקן. צי די בעדואינער, וואָס ווילן נישט זיין צוגעבונדן צו הויז־ווירטשאַפט און שטאָטישע אַרבעטן, ברענגען עפּעס אַרויס פון דער פּאָעטישער ווילד־שרעקעוודיקער שיינ־קייט אין מדבר, איז נישט באַקאַנט.

*

דריי קעמלען דרייען אויס די קעפּ צו זען וואָס זייער באַלעבאָס, דער **בעדואינער**, טוט. אין אַ ברוינעם כאַלאָט שטייט ער, דער בעדואינער, סתם אַ פאַרטראַכטער. די קעמלען פאַרשטייען, ווייזט אויס, זיין מעדי־טאַציע.

רייען מיט יונגע שפּיציקע ביימער און פלאַנטאַציעס, עס באַווייזט זיך די נייע שטאָט דימונה. אַ ישוב מיט אַ שטראָם וואַסער און מיט פאַבריקן; מיט נייע שיינע הייזער און ביימלעך — די שטאָט וואַקסט און ווייל דעריאָגן באר־שבע.

רעכטס און מער רעכטס, דער וועג צווישן נאַקעטע בערג, וואָס קומען זיך צוזאַמען און ווילן נישט דורכלאָזן דעם אויטאָבוס, און דער וועג באַרג־אַראָפּ, וואָס באַווייזט זיך מיט טיפּע אָפּגרונטן און ווילדע שיינקייטן, וועלכע פירן צו אַ בלאָ־־גרין וואַסער־שפּיגעלע, דער שלאָנ־גען־שאָסיי פאַרנאַרט ביז סדום!

סדום

אַ דענקמאָל וואָס דערציילט, אַז יידן זיינען דאָ געפאַלן אין דער באַפרייאונגס־מלחמה, און אַ פונקט מיט אייזנס און מאַשינען: אַ שטאָט מיט מוזייען, בולוואַרן, קאַפעען און ביבליאָטעקן — איז דאָ נישטאָ!

געקאַרבטע בערג. וואָס זיי דערציילן דאָרף מען זוכן אין חומש. די מענטשן זיינען דאָ געווען שלעכטע? זיינען נישט געווען גאַסטפריינט־לעך? נו, אויב אין ניי־יאָרק זיינען די מענטשן שלעכט, וווּ די זון ברענט נישט מער ווי עטלעכע חדשים אין יאָר — איז ווי אַזוי האָבן מענטשן געקאָנט זיין גוט אָט דאָ, וווּ עס ברענט די זון און די היץ דושעט און טרוקנט דעם האַלדז?

קרישלדיקע בערג וואָס האַלטן אָט־אָט ביים צעפאַלן, און אַ פאַר־גליוועט וואַסער, נישט ברייטער ווי דער האָדסאָן־ריווער, אָבער דאָ זעט מען נישט די שיפלעך וואָס דאָרפן ווייזן סדום־מאַנהעטן...

אין „אכסניה נוער" זיצט מען ביי לאַנגע הילצערנע טישן און מען עסט מיטאָג. מיטליאָריקע און עלטערע פרויען און מענער, וואָס רעדן יידיש, פּויליש, דייטשמעריש, עבֿרית, אונגאַריש, פראַנצויזיש און רומע־ניש, עסן שטיקער עוף און טרייבן פון זיך די פליגן. אַ מערהייט פון די גראָבע ווייבער און מענער האָבן שוין פאַרזוכט טבֿריה מיט אירע זאַלץ־בעדער און עס האָט זיי נישט געהאָלפן (געהאָלפן צו וואָס?); זיינען זיי געקומען אויספֿרובירן דעם ים המלח.

זיי ליגן אין וואַסער (שווימען פון אויבן און פאַלן נישט אַרונטער!), זיי שלאָפן אין הילצערנע שמוציקע באַראַקן צו 5—6 בעטלעך אין אַ צימער, און מען רעדט פון רעוומאַטיזם, אַטרעטיזם און פון פאַרשידענע אַנדערע קראַנקייטן...

די היץ, געמישט מיט זאַלץ, נעמט שטיקן און ברענען, גיי איך אַריין אין לייַדיקן צריף נומער 10 זיך אָפּקילן, טוט די זון דורכברענען די דינע וועלטלעך ווי מיט אַ פּרעסאייזן. און איך נעם גיין מיט די זאַלץ־סטעזשקעס צום וואַסער, וווּ עס פליעסקען גראָבע, מיאוס־אויסזעענדיקע, כמעט נאַקעטע ווייבער, אָבער איך זוך נישט קיין זאַלץ־באָד; איך מוז גיין זוכן שאָטן אין די היילן פון אַ בוים, וווּ מען טרעפט פיל מענטשן ליגן אויף ליגבעטלעך כאָפן אַ בייטאָגיקן דרימל...

די גאָלדענע בערג וואַרפן מיט שאָטנס און ווילן פאַרנאַרן אויבן. 8—9 קילאָמעטער פון דאָנען איז דאָ אַ קוואַל „עין זוהן", און דאָרטן, דערציילט די מעשה פון חומש, אַז די פרוי פון לוט איז פאַרוואַנדלט

געוואָרן אין אַ שטיק זאַלץ — שטייט דאָרטן אַ מין מצבה אָדער מאָנומענט צו דער זאַלץ־פרוי, אָבער איך גיי נישט זען די לעגענדע.

עס קומען אָן קיבוצניקעס און שול־יוגנט פון חיפה. די „יבנה"־שילער טראָגן יאַרמלקעס; ווי עס פּאַסט פאַר פרומע בחורים פון אַזאַ פלאַץ וואָס איז אַ מאָל געווען אַ צענטער פון תורה אין תלמודישע צייטן. זיי עפענען פושקעס פליש און בובלעך און עסן אָן אַפּעטיט.

אַן אויטאָבוס־שאָפער זיצט אויף דער ערד און רייבט אַ סעודה פון פליש, אוגערקעס, געבראָטענע קאַרטאָפל, מייערלעך, פאָמידאָרן און טרונקעכץ. די „יבנה"־חברה גייט פאַרבי, באָטראַכט דעם עסער, אָבער דער שאָפער האָט נישט קיין צייט צו זען ווי מען קוקט אויף אים — פרעסן איז ביי אים אַ הייליקייט...

אַ קאַפע מיט טישלעך אין דרויסן. אָבער, וועלכער משוגענער וועט זיך אַוועקזעצן און לאָזן אָפּבראָטן אין מיטן העלן טאָג?

ווייבער קומען און גייען צום וואָסער. פרומע יידן מיט יאַרמלקעס קוקן יאָ, און כאָפּן אַוועק די אויגן פון אַזויפיל גראָב־ווייבערישע געזעסן, ברוסטן און נישט־גראָציעזע פיס נאַקעטע. מען ליגט אין צריפים און מען זוכט אַ פּלאַץ אין שאָטן; מענטשן נעבעך טוען זיך מאַטערן אַבי צו שלינגען זאַלץ...

אַ פּוילישער יידענע ווייל מיך דווקא צוריידן איך זאָל דאָ בלייבן עטלעכע טעג און אַריינציען זיך מיט אים אין צריף, ווייל ער ווייל האָבן היימישע געזעלשאַפט; אָבער פאַרנאַכט־צייט שטייג איך אין אי אויטאָבוס, און איך ווייל בעסער זען תל־אביב...

פיפי פון עגיפטן...

שבת 2 יוני:

מיינע אור־אור־עלטערן זיינען אפשר געווען אין עגיפטן; אויב מען גלייבט אלץ וואָס מען האָט פאַרשריבן אין דער ביבל. אָבער איך בין שוין אַזוי לאַנג אַרויס פון דאָרטן, אַז איך ווייס באמת נישט וויאַזוי מען לעבט זיך איין מיט אַ פרוי, וואָס קומט פון דאָרטן — איך האָב ליב אייראָפּעישע פרויען!

ניין, דער זאַמבראָווער יידענע פון קיבוץ „יד מרדכי", וועמען איך האָב דאָרט געטראָפן איבער אַ גמרא, און וועלכער האָט „באַלד דערקענט" אַז איך שטאַם פון אַ חסידישער היים, האָט מיר נישט געשריבן צו

וועמען ער גייט מיך פירן. ער האָט מיר בלויז פאַרזיכערט, אַז ער וויל מיך באַקענען מיט „אַ שיינער מויד פון אַ יאָר 28, וועלכע זוכט פונקט אַזאַ מאַן ווי איר זענט".

וואָס ווייסט אַזאַ ייד וואָס אַזאַ מאַן ווי איך בין? ס'דאָ אַ בחור אַן אַ לעגאַל ווייב, און ער קען אַ מויד — דאַרף מען זיי צונויפפאָרן. דאַכט זיך, אַז אַזאַ זאַך איז נישט קיין עבירה — אויב מען שרייבט אויס אַ כתיבה...

ווי עס מאַכט זיך, האָב איך מיטגענומען מיין לאַנדסמאַן ה. ר. אמת, ער איז נישט גאַנץ הויך געוויקסיק, אַבער ער האָט מער האָר אויפן קאָפּ ווי איך, ער האָט אַן אייגענע דרוקעריי וווּ ער אַרבעט ביז אַרום 10 אַזייגער ביינאַכט, און ער איז שוין אַן אויסגעדינטער ישראל-בירגער מיט אַ שפּאָר ביסל עברית אין מויל — נישט מיט אַזאַ ביסעלע לשון-קודש-אַראָמיש וואָס איך געדענק פון חומש, פון אַ ביסל לערנען גמרא און פון דאַוונענען (מיט אַזעלכעס פאַרשטייט מען נישט די קעפּלעך פון די נאָכמיטאָג-צייטונגען „ידיעות אחרונות" אָדער „מעריב"!).

מיר טרעפן דעם שדכן-קיבוצניק ביי הרצליה, אַ שטאָט מיט 30 טויזנט איינוווינער, מיט פיל חן, ביים ים. דער ייד וויל נישט פירן ווייזן די פאַבריקן, גימנאַזיעס און געשעפטן. ער טוט בלויז אַ קוק צי איך בין פיין אָנגעטאָן, ווי ער האָט געבעטן זיך פאַרפוצן. ער פרעגט ווער דער באַגלייטער מיינער איז, און זעצט אונדז גלייך אַריין אין אַן אויטאָבוס, וואָס שלענגלט זיך אַרויס פון די גרינע שיינע גאַסן, ערגעץ ווייט, ווייט אונטערן שטאָט, ביז מיר קומען צו אַ מין קאַזאַרמע-שטעטל מיט הייזקעס פאַר „איבערגאַנגס-מענטשן", צו צריפים, אַבער ער בלאָנדזשעט נישט: ער פירט אונדז גלייך אַריין אין אַזאַ הילצערנע הייזקע וואָס שטייט אויף שטיגן, מען זאָל איר קענען אַריבערטראָגן אין אַנדערע גאַסן, און ער פראַלט אַריין, אונדז שטופט ער פאָרויס, מיט אַ גרויסן „שלום".

— שלום, שלום וברכה! — הערט מען פון אַלע זייטן. איך עפן מיינע אויגן פון דער דרויסנדיקער פינצטערניש צו ליכטיקייט, און איך דערזע זיצן אַן אַלטע פרוי מיט גראָע האָר און עטלעכע יונגע פרויען, מיט טונקעלע פּנימער. דער טיש איז געדעקט, און טאַצן מיט קיכלעך און עפּעס קלעפּיקע זאַכן שטייען גרייט.

איך קוק אַן דעם „שדכן", און איך פאַרשטיי נישט. מיין לאַנדסמאַן, אַבער, גיט מיר אַ שטויס אין דער זייט און זאָגט שטיל אויף ייִדיש:

— ר' אברהם, דאָ איז דאָ סחורה; וועסט מוזן לערנען אַראַביש, אויב דו האָסט פיינט עברית!

איך קום צוביסלעך צו זיך. די אַלטע פרוי שמייכלט, רעדט עטלעכע ווערטער עברית געמישט מיט אַראַביש און רוקט גלייך אונטער די טאַצן מיט קלעפּיקע קוכנס. איך זע פאַר זיך אַ מויד וואָס לאָמט; איינע וואָס זאָהיקעט זיך, און איינע אַ פעסטע הויכע מויד מיט רויטע באַקן, און אַ פערטע, אַ שיינע, מיט אַ בייכל...

ווי דער זאַמבראַווער ייד זעט אַז איך קוק צו דער שענסטער, גיט ער אַ שטעל פאָר:

— די אַ איז די שנור מיינע, וואָס ווויינט מיט מיין זון אין קיבוץ. די אַלע אַנדערע, וואָס איר זעט — קלויבט, נעמט, ווועלכע איר ווילט!

זיי הערן ווי מיר רייַדן יידיש, און נעמען זיך פאַרקלאָגן, אַז די „שכנזים" פאַרכאַפּן די בעסטע פּאָסטנס און באַציען זיך צו אַראַבישע יידן, אַפילו צו אַלטע לייט, אַן רעספּעקט. די יונגע שיינע פונעם קיבוץ, דעם זאַמבראַווערס שנור, רעדט אַזוי, און די פעסטע מויד פיפי, העלפט איר צו. אויב זייער עברית איז שוואַך העלפן זיי זיך אַרויס מיט אַ ביסל פראַנצויזיש, געמישט מיט אַראַבישע ווערטער.

ניין, מען פרעגט אונדז נישט וועגן אונדזער באַשעפטיקונג, וויפל געלט מיר האָבן אין באַנק, און צי מיר האָבן אויטאָמאָבילן, וואָס עס פרעגט אַ מערהייט אַמעריקאַנער יידישע מיידן באַלד ביי דער ערשטער טרעפונג. מען רוקט אונדז אונטער וואָס מער קלעפּעכץ־קוכן פון וואָס די פליגן ווילן נישט אָפּטרעטן, און מען דערלאַנגט קאַווע.

שוין, ווייזט אויס, אַז דער ייד פון קיבוץ האָט באַשלאָסן, אַז אַלץ איז אַדורך בשלום. ער האָט אַזאַ שנור, זיין זון האָט זי ליב, פאַרוואָס זאָל איך נישט וועלן אַזאַ ווייב? בפרט, ווען ער הערט, אַז איך רעד מיט פיפי פראַנצויזיש, איז עס פונקט „צוגעפאַסט".

מיר געזעגענען זיך מיט דער אַלטער און מיט די טעכטער, און פיפי גייט אונדז באַגלייטן. עס קומט פאָר אַ מין פאַרווויילונג ביי די מאַראַקאַנער און יידן פון עגיפטן, און פיפי שלעפּט מיך שוין צו די פאַרזאַמלטע, זעצט מיך אויבנאָן און הייסט דערלאַנגען טרינקעכץ. ווי פיינט זיי האָבן אַן אשכנזי, גרויסן זיי זיך דאָך ווען זיי קענען אים אַרייננעמען אין זייער משפּחה (ווי די נעגערס אין אַמעריקע).

דער „שדכן" וואָס בלייבט נעכטיקן ביי זיין משפּחה, פירט אונדז צו צום אויטאָבוס און שרייט כסדר:

— איר געפעלט זיי! אַ גאָלדענער שידוך! זי אַרבעט שוין און פאַרדינט אפשר 200 פונט אַ חודש! איך וויל אייך אויך אין מיין משפּחה — איר געפעלט מיר!

פון הרצליה האָבן מיר ביידע לאַנדסלייט געמוזט נעמען אַ טאַקסי. איך האָב אים געפרעגט צי ער וואָלט חתונה געהאַט מיט אַ מויד פון עגיפטן; וועז זי איז זיין מאָס, נישט ווי די הויכע און פעסטע פיפי.

— איך וויי־וויייס... — ענטפערט ער און נעמט זיך קראַצן אין קאָפּ — אפשר... אָבער מיר דאַכט, אַז דו מעגסט צוקלאַפּן מיט דער מויד; דו קענסט איר אַפילו אויסלערנען יידיש רייַדן — רעדט ער מיך צו.

— אפשר. עס איז נאָר דאָ איין חסרון!

— וואָס אַ שטייגער? — וויל ער וויסן.

— דער חסרון איז דער, וואָס מיינע אור־אור־עלטערן זיינען אַרויס פון מצרים. דורך די פיר־פינף טויזנט יאָר, בין איך געוואָרן אַן אַנדער מענטש...

נתניה

6 יוני:

אינגאַנצן אַ האַלבע שעה פאָרן מיטן אויטאָבוס, געפונט זיך די שיינע שטאָט נתניה. אַ שטאָט פון 50 טויזנט איינוווינער, וואָס פאַרמאָגט פון איין זייט דעם מיטללענדישן ים און פון דער צווייטער זייט קוקן אַהערצו די בערג פון אפרים וווּ פאַסטעכער פאַשען שעפּסן.

די הערצל־גאַס איז דער צענטער פון האַנדל און קאַפעען. די זייטיקע גאַסן, נישט ווייט פון ים, זיינען פול מיט פענסיאָנאַטן און האָטעלן, וווּ עס לעבן זייער פיל פענסיאָנירטע מענטשן פון אַמעריקע. דאָ אין דער ריוויערא־שטאָט קען מען פיין לעבן פון אַמעריקאַנער „סאָשל־סעקיוריטי“ (סאָציאַלע פאַרזיכערונג) טשעקן.

פאַלאַפעל און מזרח־רעסטאָראַנען פעלן דאָ נישט. פיל יונגע אַראַבישע יידן וואָס טוען גאָרנישט, זעט מען אויך געגנוג, און בעטלערס האָבן זיך דאָ אויך באַזעצט. אַרום אינס אַ זייגער בייטאָג, וועז די הערצל־גאַס ווערט שטיל, און קרעמערס שליסן די געשעפטן, כאַפּן די בעטלערס אויך אַ דרימל. אייניר מיט אַ וויייס בערדעלע שפּאַרט אַן זיין קאָפּ ביי אַ וואָנט, אָבער זיין בעטלער־האַנט פאַרגעסט ער נישט צו האַלטן אויסגעשטרעקט און אָפן — זיין פּרנסה מוז אַנגיין אַפילו וועז ער שלאָפט...

די שטאָט־פאַרוואַלטונג האָט פאַרוואָרפן אַ טראַנספאַרענט פון איין זייט גאַסט צו דער צווייטער מיט אַ „ברוכים הבאים“ פאָר אַ פּרעזידענט

פון אַן אַפריקאַנער מלוכה, און אַ פאַטאַגראַפיסט הענגט אַרויס שיינע פאַטאַגראַפיעס פון בחורימלעך מיט לאַנגע געדרייטע פאות. אַ הונט און אַ קאַץ ליגן רואיק נעבן אַ רעסטאָראַן, און אַראַבישע פרויען, וואָס האָבן קליינע פנימלעך, זיצן אויף דער ערד און האַלטן זייערע קינדער פאַרוויקלט אין שמאַטעס; זיי לעקן אייזקרעם, און קוקן קרום אויף יידישע פאַרבייגייער.

די אוסישקין־גאַס און די געגנט אַרום איז פול מיט נייע שיינע הייזער. דאָ בויט מען נישט אויף עמודים (זיילן) ווי אין תל־אביב. אפשר איז דער באָדן צו זאַמדיק, ביי בוי־אַרבעט הערט מען ריידן יידיש; נייגעקומענע היימישע יידן, האָבן זיך געמוזט צו אַ גוטער מלאכה אין ארץ־ישראל!

די אַמעריקאַנער פענסיאָנערן און געפאַרבטע, געשמירטע אַמעריקאַנער יידישע פרויען, קוקן אַראָפּ פון באַלקאָנען. זיי באַטראַכטן די יונגע שיינע פרויען פון די אַראַבישע לענדער און טאָפּן כסדר זייערע געפאַלדעוועטע און צעקנייטשטע פנימער, וואָס בעטן זיך מען זאָל זיי אויספרעסן...

דער סקווער פון ככר העצמאות איז אַרומגערינגלט מיט קליינע פאַלמע־ביימער און... מיט יידענעם אויף די בענק. אַ יונגער טאַטע בעט זיך ביים זונדל: „תגיד שלום לסבתא" (באַגריס דער באָבען), און די באָבע זאָגט אים צו צוקערלעך, אָבער דער יאַט אַנטלויפט. טייל ווייבער באַקלאָגן זיך פאַרן געריכט, אַז דערוואַקסענע מיידן רייסן בלומען פון פאַרק, און אַ יידענע איז אים מכבד מיט וויין און קיכלעך.

אַ לאַסטוואָגן מיט ינגלעך און מיידלעך פון ירושלים קומט צו צום סקווער. עס טאַנצט אַרויס אַ פריילעכע חברותא און וויל לאָזן די פיס גיין פריי. אָבער די פירערין, אַ פרוי מיט אַ מענלעך דאַר פּנים, נעמט בלאָזן פון אַ פייפל און שרייט זיי זאָלן זיך אויסשטעלן ווי סאָלדאַטן אין אַ רייַ.

אַ מיטליאַריקער ייד קומט אַן פון ים געקליידט אין אַ באָד־קאָסטיום. ער קריכט נאַסערהייט אַריין אין אַ פאַר הויזן. די צווייַ וויבער, וואָס וואַרטן אויף אים, באַרעדן דערווייל אַ באַקאַנט וויבל וואָס קלויבט זיך חתונה צו האָבן איינס־אויף־צוויי מיט איינעם „וואָס זוכט איר געלט", וואָס זי האָט פון איר פאַרשטאַרבענעם מאַן (פאַרוואָס זאָל אַן אַרעמער מאַן נישט געניסן פון אַ פאַרשטאַרבענעם מאַנס געלט?).

עס קומט אַן נאַך אַ לאַסטוואָגן. דאָס מאָל קריכן אַרויס מיידלעך אין לאַנגע טונקעלע קליידער, מיט נישט־געוואַשענע פנימער און מיט נישט־פאַרקעמטע האָר. עטלעכע עלטערע מיידלעך אין שרייענדיקע בלומען־קליידער פירן אַן מיט זיי. פון דער שאָפער־אָפּטיילונג קריכט אַרויס

אַ מאַן פון אַ יאָר 45, וועלכער איז איראָפּעיש געקליידט. ער האָט אַ שטרענג פּנים און נעמט זיך אַרומקוקן צי די יידן קוקן אויף אים און אויף זיינע אַראַבישע שול־קינדער. ער גיט אַ גלעט זיינע וואַנסעלעך און זאָגט עפּעס צו די קינדער אויף אַראַביש. זיי שטעלן זיך אויס אין אַ ריי און ער נעמט זיי פירן באַרג־אַראָפּ צו דער פּליאַזשע, וווּ חברה שפּילט שוין אין פּילקע (די יידישע חברה קוקט זיך אויף זיי נישט אום).

אַ מינוט־צוויי ביים וואַסער, ווי זיי באַטראַכטן די מיידלעך און ינגלעך אין באָד־קאָסטיומען, און ער רופט זיי צוריק. זיי נעמען ווילד לויפן און שרייען, זיי ווילן זיין אַ ביסעלע פריי, אָבער ער נעמט ציילן וויפל עס זיינען דאָ און הייסט צוריק מאַרשירן אין רייען. זיי נעמען עפּעס זינגען „אחת־שתים" און מוזן צוריק אַריין אין לאַסט־אויטאָ. עט־לעכע בלאָנדהאָריקע סאַברעס פרובירן ריידן מיט דעם אַראַבישן פירער, שמייכלט ער מיט ביטערניש. די אַראַבישע קינדער זיצן אין לאַסט־וואָגן און קוקן אַרויס ווי געפאַנגענע חיהלעך... וויאַזוי די אַ לערערס מיט די קינדער, און זייערע אַראַבישע ברידער, די שכנים פון ישראל, וועלן איינגיין אויף אַ שלום מיט דער יידישער מדינה, איז שווער צו זאָגן.

צוויי ברידער

נתניה פאַרמאָגט אַ דימענטן־אינדוסטרי און אַנדערע אונטערנעמונגען. פאַרנאַכט אָבער, ווען יונגען און מיידן, אַלע זומערדיק געקליידט, אין ווייסע העמדער און קליידלעך זיצן אין די סקווערן אָדער שטייען אין ווינקלען פון די גאַסן — זעט מען אַז די אייזקרעם־אינדוסטרי מאַכט געשעפטן אין דער שטאָט. דאָ, ווי אין די גאַסן פון אַלע שטעט, זעט מען אַ מער־הייט יוגנטלעכע פון די אַראַבישע יידן.

עס זיצט אַ יד מיט רויטע באַקן און אַ צופרידן פּנים אַ ייד פון אַ יאָר 45 — ער היט אַפּ זיין „גומקע", אַ בריטשקע, וואָס ער האָט אַיינגעהאַנדלט אין רוים. ער האָט ליב זיין ברוין שיין פּערדל און האָט ליב ווען מענטשן גייען צו גלעטן דאָס פּערד. ניין, דאָס איז נישט זיין פּרנסה. ער פירט מענטשן אויף אַ שפּאַציר, פאַרדינט עטלעכע פונט און איז צופרידן. ער און זיין פרוי האָבן געקריגן שילומים־געלטער — צו וואָס זאָל ער צופּיל אייניייסן, ווען ער האָט נישט קיין קינדער?

מיט איין מאָל הערט פּ. מינט. אויף צו רימען זיין פּערדל און דער־ציילן וויאַזוי זיין פרוי שרייט אים נאָך „בעל עגלה" און ער וועדט טרויע־

ריק געשטימט. ער נעמט דערציילן אַז ער איז געווען איינגעשפּאַנט ביי די דייטשן אין טשענסטאָכאָווער געטאָ צו זיין אייגער פון די זעכצן באַגרעבערס צו באַגראָבן יידן, און נישט לאַנג צוריק האָט ער עדות געזאָגט אין דייטשלאַנד קעגן מערדערס, וואָס די באַן־רעגירונג האָט קעגן זיי פאַרפירט אַ פּראָצעס. ער וווינט מיר צייטונגס־אויסשניטן פון זיין עדות־זאָגן, און ער ווערט מער און מער טרויעריק — ער קען דעם חורבן נישט פאַרגעסן.

אָבער אים קלעמט און דריקט נאָך עפּעס. ער נעמט דערציילן:

— אין דייטשלאַנד, ביים עדות זאָגן קעגן די מערדערס פון די טשענסטאָכאָווער יידן, האָב איך טעלעגראַפירט צו מיין ברודער אין אַמעריקע, ער זאָל קומען זען וואָס מיט מיר טוט זיך אין שפּיטאָל, און מיין ברודער איז נישט געקומען! אָט דער אינציקער ברודער מיט וועלכן איך האָב זיך קוים מיט צרות געטראָפן נאָך דער מלחמה אין דייטשלאַנד, וווּ מיר האָבן זיך מיט אַלעם געטיילט, ווייל בלויז מיר בידע זיינען פאַרבליבן פון דער גאַנצער משפּחה. אָט דער ברודער ברודער מיינער, זינט ער איז מיט 13 יאָר צוריק אַוועק קיין אַמעריקע, חתונה געהאַט, האָט קינדער און אַרבעט אַלס שטובן־מאָלער — איז געוואָרן פאַרקויפט צום דאָלאָר! — אויס ברודער!

דערנאָך בין איך געפלויגן צו אים, געזעסן ביי זיין טיש און אים „דערציילט אַ מעשה" איך האָב אויפגעהערט צו עסן, ווייל אַפילו ווינ־טער־צייט, ווען ער האָט נישט געאַרבעט, האָט ער אויך נישט געהאַט קיין צייט פאַר מיר. אָט וואָס אַמעריקע מאַכט פון אַ ברודער!

איך פּרוביר אים אויפקלערן די באַדינגונגען, און אַז דאָס קען אויך טרעפן אין אַנדערע לענדער ווי ברידער זיינען זיך פרעמד. אָבער אַ שטיק אמת איז פאַרט דאָ אין דעם. אין ערגעץ איז מען נישט אַזוי פאַרקאָכט אין מאַכן נאָך און נאָך אַ דאָלאַר, אָפּצושפּאַרן און זיך פאַרזי־כערן אויף דער עלטער, טאָמער חלילה ווערט מען קראַנק, ווי אין אַמע־ריקע, אין ערגעץ איז מען נישט אַזוי צוגעבונדן צו מ י ן: מיין ווייב, מיין קינד — נאָר מיין. אַחוץ די נאָנטסטע נעבן זיך, זעט מען מער קיינעם נישט. דער אַמעריקאַנער קאַפּיטאַליזם טוט אַזוי דערציען.

אַן איינזאַמע אין מתן־תורה־טאָג...

שבועות, פרייטיק 8 יוני:

אין דער קליינער שול אונטן, פון בית הכנסת הגדול אין רמת־גן, זיצט אַ ייד מיט אַ פּעטן, נישט ראַזירט פּנים, איבער אַ גמרא. איך כאַפּ אַ בליק, די גמרא איז מיר נישט פּרעמד. ער פּרעגט מיך ווו, פונווואַנען, און לערנט ווייטער. אַזאַ כוח האָט אַ גמרא מיט אַלטע פילפּולים, אַז זי איז אינטערעסאַנטער ווי אַ לעבעדיקער ייד. דער ייד נעמט אויסזינגען „אמר ר' פּפּא", און איך טרעט אַפּ. איך דאַרף זוכן ווו „איבערצוכאַפּן דאָס האַרץ", ווייל מיט מיין לאַנדסמאַן דעם גראָביאַן ס. וויל איך היינט נישט זיצן ביי אין טיש...

אין אַ מזרח־רעסטאָראַן גיט מען מיר אַ שטיקל ברויט, אַ שטיקל פלייש און אַ גלאָז ביר, פאַר צוויי פונט 65 פּיאַסטער. אַראַבישע יידן באַרויבן אַ הונגעריקן אין טאָג פון מתן־תורה!

*

אין גן דוד פון רמת־גן איז דאָ אַ פּאַנטאַנע, וואָס האָט נישט קיין כוח הויך צו שפּריצן, אַ קינדער־אָפּטיילונג מיט הוידלקעס און גרינע שלאַנקע ביימער וואָס וויגן זיך אין ווינט. די קאָלירטע פייגל מיט לאַנגע שמאָלע שנאָבלען, גראָבן טיף און זיינען זיך מחיה מיט שבועותדיק עסן; זיי אַרט נישט, וואָס די שלאַנגען וואָס זיי שלעפּן אַרויס, זיינען נישט כשר געמאַכט, און גאָר נישט מילכיק...

איך טראַכט פון נעכטיקן אָוונט ביים לערער שטייג. דעם זאָראָמב־אָסטראָווער, וועלכער האָט אָנגעשריבן „העברעיזמען אין דער יידישער שפּראַך" און דרוקט אַ בוך וועגן תלמוד־משלים. פון אים האָב איך מיך דערוווסט דאָס מיין לאַנדסמאַן ל. י., וועלכער האָט פאַרנומען אַ פּאָסטן אין אַ פּוילישער צייטונג, און איז געווען סעקרעטאַר אין דער קאָמ.־פאַרטיי, איז אָפּגעזאָגט געוואָרן פון זיין פּאָסטן...

דעריבער, הייסט עס, איז יענער געקומען לעבן און „זוכן מנוחה" אין ישראל... י. ש. וויס פון אַזעלכע קאָמוניסטן, וואָס זיינען אַריין אין דער היגער מפ"ם־פאַרטיי.

*

פיל בענק אין גן־דוד־פאַרק זיינען נישט באַזעצט. עס שפּאַצירט דורך אַ שלאַנקע יונגע פרוי פון אַ יאָר 35. זי באַטראַכט מיך און זעצט זיך צו אויף מיין באַנק. די פרוי מיט אַ קליין קינדיש פּנים, טונקעלע האָר און פּשוט אָנגעטאָן, זעט אויס אַ געליטענע. זי נעמט עפּעס פרעגן

אין אַ שלעכטן עברית און גייט איבער אויף יידיש, און זי שאַרט זיך צו נענטער. אָבער: זי זאָגט מיר אָן, איך זאָל נישט פרעגן ווער, וואָס, און ווי לאַנג זי איז אין לאַנד — אַפילו איר נאָמען זאָל איך נישט פרעגן. זי ווייל בלויז דערציילן געשיכטעס פון וועלט וואָס געפינען געליבטע, פון מענער וואָס ווילן נישט שלאָפן מיט זייערע וועיבער; פון אַ מאָן וואָס האָט געמאַכט אַ שפּאַס, זיין פריינט זאָל צונעמען זיין שוואַנגערדיק וועיב, איז זי טאַקע אַוועק פונעם שפּאַסער; אַ פרוי האָט געפּאַקט אַ מאָן, וואָס פּאַרט אַרום אויף שיפן, האָט ער איר איבערגעגעבן זיין ווינונג. זי וויסט זייער פיל וואָס עס טוט זיך צווישן מענער און פרויען אין תל־אביב. דער שרייבער ש. ר. פון „מאָג־מאָרגן־זשורנאַל" און נ. י. פון „פאָרווערטס" וואָלטן נישט געדאַרפט אויסטראַכטן געשיכטעס און בלאָפן די אַלטע וועיבער, ווען זיי האָבן איר. ה. אַקער. און וויזש. זיינען אויך בלאָס קעגן דער פרוי...

דערנאָך, צווישן די שורות, דערציילט זי ווען אירע לאַגערן; ווי זי איז געבליבן אַליין; און איר אַרבעט אין קאָפּעען און ביי הויז־וועירט־שאַפט. זי ווינט ערגעץ אין אַ צימערל ביי יענעם, און זי עסט זעלטן צו דער זעט...

יאָ, דער הימל איז שיין. מען האָט יידן געגעבן אַ תורה און נביאים האָבן געפּרעדיקט סאָציאַלע אידייען.. אָבער אויף אַן עלנטער, יונגער, יידישער פרוי, קוקט מען זיך נישט אום...

תל־אביבער שפּריצן

דינסטיק 12 יוני:

כמעט יעדן באַגינען הער איך שוועַרע טריט אונטער מיין פענצטער. אַ מאָן גייט אַרום און לייגט, שטעלט צו צייטונגען צו די טירן אַרום פיר פאַרטאָג. היינט האָב איך אים אָפּגעוואַרט: ער איז אַ נידעריקער פעסטער מאָן מיט אַ געזונט פּנים. ער טראָגט קורצע הויזן און ווייזט זיינע קרומ־לעכע פיס.

איבער זיין העמד אויפן אַקסל האָט ער פאַרוואַרפן אַ פּאַס און אַ קויש פול מיט „למרחב"־צייטונגען פון דער פאַרטיי אחדות העבודה (זיי זיינען אַ ביסעלע לינקער ווי מפא"י און קעגנער פון שיקאַנעס און כיטרן אַנטיסעמיטיזם אין רוסלאַנד). אַלע פאַרטייען צעשיקן די צייטונגען צו זייערע פאַרטיי־חברים מיטן שפּראַך פון באַגינען, כדי די פאַרטיי־לייט,

וועַן זיי שטייַען אויף פינף־זעקס פרי, נישט צופרידענע, זאַלן, אַנשטאַט זיך נעמען קריגן מיטן ווייב, זען אַז די אַלגעמיינע לאַגע איז נישט אַזוי פויגלדיק...

דער פרימאַרגן, ווי נאָר ער ווערט געבוירן, נעמט שפרייזן איבער ביימער און דעכער — דער צייטונגס־טרעגער שפרייזט מיט. דער פרי־מאָרגן קומט אָן מיט פרישן טוי און מיט לעבעדיקייט, אָבער דער צייטונגס־טרעגער קומט מיט אַ מידקייט אין זיין גאַנג און מיט אַן ערנסט פנים — אַ טאָג פֿרנסה איז אַ שווער־געבוירענער יאָך...

פאַלט די זון אין ים אַריין...

יעדער קען זען: די האַטעל־מענטשן, די שפּאַצירערס, די מענטשן אין פּאַטרול־שיפלעך, די מענער און יינגלעך מיט ווענדקעס אין די הענט און אַפילו געליבטע פּאָרלעך ביים ברעג; אַלע זען ווי די זון זינקט אין תל־אביבער ים, און שאַ שטיל — עס גייט קיינעם נישט אָן! אַ קיילעכ־דיקע, אַ ביסל אויסגעלאָשענע טוט די זון אַרונטערגיין ביים האָריזאָנט וווּ הימל און וואַסער טרעפן זיך. זי קוקט אַריין אין וואַסער, שטעלט אַריין אַ פוס, און וויל שנעל אַרויסכאַפּן, אָבער זי קען נישט אַרויס; זי נעמט פאַמעלעך זינקען; זי האָט, ווייזט אויס, קיינמאָל נישט געלערנט שווימען, האָט איר דער ים מיט קילע רייַדעלעך געטאָן פאַרנאַרן זי זאָל קומען זיך אָפּקילן אַ ביסעלע, און ים שלעפּט טיפּער און טיף דער זון צו זיך — צום אָפּגרונט! די זון שיקט לעצטע שוואַכע שטראַלן־רופן און שטעקט אַרויס אַ האַנט עמעצער זאָל קומען העלפן, ראַטעווען, און אַרויסשלעפּן: זון איז ביי זיך זיכער, אַז זי האָט פיל פאַרערער און באַצויבערער, וואָס בליען, וואַקסן און לעבן אַ דאַנק איר; אָבער קיינער זעט נישט און ווייל נישט וויסן: עס זעט שוין באַלד אויס ווי אַ מאָרד אין גאַסן פון שיקאַגאָ אָדער ניו־יאָרק — יעדער און יעדע איז פאַרנומען מיט אייגענע ביזנעס, און מען וויל זיך נישט אַרייַנמישן...

נאָך אַ מינוט־צווי, די זון איז פאַרשוווּנדן; ים האָט צוגעדעקט און ווי קיינמאָל נישט געווען. ים האָט אָפּגעווישט די ליפּן און וווייסט פון גאָרנישט. בלויז דער רויטער פלעק אויפן הימל, דאָרטן ווו די זון האָט אַ גאַנצן טאָג געקיניגט, טוט מענטש און וועלט דערמאָנען אויף וואָס רויב־חיה ים, איז פעיק; דער בלאָ־גראָער הימל קען צו זיך נישט קומען...

וועָן ים וויל איינעמען אַ שטאָט...

נעָם איין! — שרייט ים. דער ים איז ווי אַ ביי זיך זיכערער גענעראַל אויפן פראָנט; כוואַליע־לעבנס זיינען נישט מער ווי צאָלן און נומערן; ער באַוואָפנט זיי מיט גערויש און שוימיקן כעס און שיקט זיי גלייך צו די ברעגעס, זיי זאָלן פאַרכאַפן און שלעפּן אין ים אַריין.

לויפן כוואַליעס באַלאַדנט מיט שטורעם און גלייך צו זאָמדן, שטיינער און הייזער; זיי זיצן און קאָכן. גענעראַל ים האָט געהייסן אַלץ פאַר־ניכטן, פאַרשוועָנקען און אַריינשלעפּן; שפּרינגען זיי, און ברויזן, די כוואַליעס, און זיינען זיכער מיטן זיג, אָבער עס גייט נישט. ווי נאָר זיי פאַלן אַן אויף זאָמד־באַטאַליאָנען, נעמען זאָמדן זיי איינשלינגען; בלויז פּיצלעך פון די כוואַליעס־רעגימענטן באַווייזן זיך צוריקצוציען און קומען פאַרשעמטע צום גענעראַל ים מיט אַ געווייז.

מער כוואַליעס מיט אימפּעט און מיט מער כעס; מער שאַוויניזם ביים ים־גענעראַל און מער אַמביציע פון מאכט, אָבער צעפלאַסענע כוואַליעס און זאָמד באַגעגענען נייע כוואַליעס און זאָגן צו זיי אין דער שטיל:

— צו וואָס זיך צוגעהערט צום אַמביציעזן גענעראַל? זעט, וואָס פון אונדז איז געווארן! צו וואָס די שפּיל פון מלחמה — וועָן מען קען לעבן און לאָזן לעבן?...

לוד

מיטוואָך 13 יוני:

דער וועג קיין לוד איז דורך גערטנער, שיינע הייזער און פיל העלע און טונקל־גראָלדענע פעלדער, מיט זאָמדן און ווילדקייטן. פעלדער מיט צענויפגעליגטע פּעקלעך פון גראָלד־קאָליריקע תבואה, און פעלדער מיט גרינסן. „קאָמוניסטישע" האָמער־און־סערפּ־שמירעכצן אויף שטיינערנע וועגן און וואַרשטאַטן וואָס באַדינען ערשפּלאַנען. מען זעט פיל שטאָלענע פייגל אויפן פלי־פּלאַץ און עס דרייען זיך אַרום באַאַמטע. דער אויטאָבוס טרעט אַפּ און פירט צו דער שטאָט פון 23 טויזנט איינוווינער, וועלכע האָט אַ מאָל, אין דער צייט פונעם צווייטן בית המקדש, געשפּילט אַ ראָל פון אַ האָנדלס־צענטער און דערנאָך געווארן ווייסט.

עס באַגריסט אַ פּאַלמע־בוים און אַ בית כנסת אויפן נאָמען פון

רבי שמעון בר יוחאי. די טירן זיינען אָפן. אינעווייניק, זיצן און ליגן אויף די בענק אַלטע אַראַבישע יידן, און אַן אייזעלע שטייט רואיק אין דרויסן און וואַרט אויף זיין באַלעבאָס.

ווייסע הינער, העגדלער, געשרייען, און אַ שוסטער אַרבעט אין דרויסן. אַ נייע באַנק־געבויעדע און ברענדי־וויין „שטוק 84" רעקלאַמירט איר סחורה אויפן אַמעריקאַנער שטייגער.

און, פאַרשטייט זיך, אַ הערצל־גאַס, וואָס איז דאָ די הויפּט־גאַס פון האַגדל און הימישקייט; ווייל אַ מערהייט רעדט דאָ יידיש. אָבער, אַזויפיל האַגדל ווי אָקספאָרד־סטריט אין לאָנדאָן, אָדער ווי קליינס און אַרבאַך טוען אין ניי־יאָרק, זעט מען דאָ נישט.

אַ קינאָ ווייל אויך וויזן „אַנקל טאָמס קאַבין", פון וועלכעס דער רעקלאַמירט־דעמאַגאָגישער נעגער שרייבער דזשיימס באַלדווין און דער צעיושעטער דעמאַגאָג מאַלקאָלם־עקס טוען שפּאָטן. דאָ שטייט אַ שערער מיט אַ נאָקעטן שאָרבן, וועלכער מאַטערט זיך איבער אַ געדיכטן קאָפּ האָר פון אַ ספּרדישן יידן, און דאָ זעט מען שיין־פּאַרפוצטע גוט־געפּלעגטע פרויען, וועלכע וואַרפן איבער אַלע שטרויענע הוטן, און אַ קליין קרע־מעלע, און דער אייגנטימער קוקט צו מיט פּאַרווייניגטע אויגן, וואָס די טוריסטקעס טוען.

דאָ זעט מען אין די „מזרחי"־קאַפעען ווי יונגען שפּילן פאָר מיטאָג אין קאָרטן, און ביי אַ בודקע פון „מפעל הפּיס", וואָס רעקלאַמירט לאָטעריע־צעטלען צו געווינען 30 טויזנט פונט, שטייט אַן אייזל און וואַרט עמעצער זאָל פאָר אים אויסקויפן אַ נומער...

געסלעך מיט שטיינערנע הייזקעס און באַנדאַזשירטע פּאַלמע־ביימער, און אַן אייזקרעם־געוועלבל, וווּ די גראָבע יידענע קען זיך נישט דער־וואַרטן אויף קונים, שטופט זי אין זיך אַרײַן די זיס־קאַלטע סחורה...

צוויי ספּרדישע יידן רייַדן מיט די הענט און היצן זיך; זיי וויזן אויף אַ פּוילישן יידן, ווי די מפּ"ם־פּירערס זיינען נישט ערלעך און זיינען עגאָיסטיש. דער יידן שאָקלט צו, ער איז מסכים: אָבער ער וויזט זיי אַן, אַז מפּא"י־פּירערס זיינען נישט בעסער...

אין אַ פּרוכטן־געוועלב שרייט אַ יונגערמאַן צו צוויי פּרויען:

— אין פּוילן זענט איר געלעגן איינגעלייגט. דאָ האָט איר אַלץ, אַפילו די לעצטע מאָדעס!

די צוויי פּרויען זיינען פלינק מיט אַן ענטפער:

— דאָ האָבן מיר גאָלדע מאיר!

דער פּאָטאָגראַפישער אַנשטאַלט „חן" שטעלט אַרויס ריזיקע פּאָטאָ־

גראַפיעס פון ספרדישע כלה־מיידן, און אַ פראַנצויזישע ספריה (ביכער־געשעפט) פון אַ מאַראָקאַנער ייד, שטעלט אַרויס פראַנצויזישע שונד־ביכלעך, אויף נחום סאָקאָלאָוו־גאָס.

אַן אַלטער תימנער יידן טראָגט אַ ווייסן גרויסן האָן. דער האָן דער־שפירט אַפּנים, אַז דער ייד טראָגט אים צום שוחט, געוואָלדעוועט ער ביזן הימל, אָבער ס׳נישטאָ ווער עס זאָל הערן זיין געבעט...

אַן אַראַבער מיט זיין ווייסן טוך איבערן קאָפּ פאָרט אַריין אינמיטן שטאָט מיט פערד־און־וואָגן און שיקט זיין יונג אייגקויפן אַ שטיק אייז, אוּן די זון שפּאַצירט אַרום געלאַסן און באַטראַכט דעם קינדער־גאָרטן, „אַרט״־שולע און אַנדערע שולעס; און וויל אויסגעפינען וואָס עס טוט זיך אין די אַלטע געסלעך פון דער אַמאָל וויכטיקער און היינט זייער אַרעמער שטאָט לוד.

ווער באַאיינפלוסט וועמען?

פרייטיק 15 יוני:

איך האָב אויפגעזוכט אַ ווינערין, איך האָב דער יונגער סימפּאַטישע־לוצי, ווועלכע שטאַמט פון פּוילישע עלטערן, באַקענט אין אַ קריז פון פיל ווינער און ווינערינס, יונגע חברה, ווועלכע זיינען ערב מלחמה אַנגעקומען קיין לאָנדאָן. זי האָט אַ מאַן, ווּעמען זי קען נאָך פון אירע קינדער־יאָרן; צוויי קינדער, סאָבערס, און זי ווּוינט אין אַ שיינער דירה אין גבעתיים.

אַ גדולה, אַ פרייד: זי פאַרמאָגט אין זיך איר אַמאָליקע וואַרעמקייט. זי שטעלט מיך פאָר פאַר איר מאַן און זי רופט אַריין די קינדער, און איך זיך שוין ביי זייער פרייטיקצונאַכטס־טיש, ווי אַן אייגענער.

אַמעריקע, אַמעריקאַנער יידן, זכרונות פון לאָנדאָן, אלץ פיין און גוט. איר מאַן, אַ שיינער הויכער מאַנצביל, אַ סערזשאַנט־מאַיאָר אין דער אַרמיי, וועלכער איז פון 1936 אין ישראל, גיט איבער ברעקלעך און פּיצלעך פון זיין אַרמיי־לעבן און איז אומרואיק צוליב די אַראַבישע יידן. ער האָלט די יידן פון די אַראַבישע לענדער, אפילו די געבוירענע אין ישראל, פאָר אַראַבער:

— עס ווּעט נעמען צוויי־דריי דורות און אפשר מער, זיי זאָלן זיך אַ ביסל ענדערן. דערווייל שלעפּן זיי גייסטיק דער מדינה צו ווערן אַן אַראַ־ביש לאַנד. אַפילו אין דער אַרמיי שטעקן זיי אַן די אשכנזים מיט פאַמע־לעכקייט און אַראַבישע פירעכצער. זיי קענען ביינאַכט נישט קעמפן, ווייל

זיי ציטערן פֿאַר דער נאַכט. בשעת דער סיני־אַקציע האָבן סאַברעס פון אייראָפּעישע עלטערן און יידן פון אייראָפּע, געמוזט גיין פֿאָרויס; די אַראַבישע יידן מוז מען שטופֿן.

זיי זיינען שוין 60 פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג — זעצט ער פֿאָר — אויב עס וועלן נישט קומען יידן פון רוסלאַנד, וועט נישט טויגן. (דעריבער וויל כרושטשאָוו נישט אַרויסלאָזן די יידן...).

ווי איך טראַכט וועגן יידן וואָס ווילן נישט קעמפֿן (זיינען דאָך די אַראַבער ביי נאַסערן אויך אזוי!) און ווי דער ווינער האָט ליב רוסישע יידן, ווייל איך וויסן וואָס זיין 13יאָריקער זון פילט וועגן זייַנע חברים ספֿרדים, אָבער דער סערזשאַנט־מאַיאָר און זיין פּרוי נעמען ריידן פֿאָר זייער זון:

— ער ווייס שוין, אַז זיי זיינען „אַנדערש"; זיי לערנען זיך נישט אַזוי גוט ווי די אייראָפּעישע יידן; זיי שלעפּן אַרונטער דעם ניוואָ פון לערנען אין די שולן — זיינען זיכער מיינע גאַסטגעבער

— אָבער, — ווייל איך וויסן — טוען דען נישט אייערע קינדער און אַלע אַנדערע פון אייראָפּעישע יידן, באַאיינפלוסן די קינדער פון אַראַבישע יידן? איז עס דען נישט אַ פּראָגע פון הייבן דעם עקאָנאָמישן ניוואָ און געבן זיי, די אַראַבישע יידן גלייכע מעגלעכקייטן?

— זיי האָבן דאָ גלייכע מעגלעכקייטן — ענטפֿרט ער. — אָפשאָפן נויט, אָדער זיי אַוועקגעבן די בעסערע פּאָסטנס צו וועלכע זיי זיינען נאָך נישט פּעיק, וועט נישט העלפֿן. זיי האָבן אין זיך טויזנט יאָר אַראַבישע אָפּגעשטאָנענקייט!

— אין אַ געוויסן זין איז עס ענלעך צו דער לאָגע אין אַמעריקע; די נעגערס אין אַמעריקע כאַפּן אויף און קולטיווירן דאָס שלעכטע פון קאַפּיטאַליזם און האָבן ליב דזשאַז און פּוסטן גלאַנץ; צופיל פון די נעגערס רייסן זיך נישט צו קולטור אָדער צו סאָציאַליזם; זיי האָבן נישט דעם אויסדויער. עס איז נאָך אַ גליק פֿאַר אַמעריקע וואָס זיי מאַכן אויס נישט מער ווי צען פּראָצענט פון דער באַפעלקערונג — קלער איך זיי אויף.

— אָבער, יאָ, דאָס העלפֿט נישט אונדזער לאָגע — זאָגט ל. טרויעריק.

שבת 16 יוני:

איך פֿאָר זיך געזעגענען מיט מיינע משפּחה־מענטשן די כהנס אין פּתח־תקוה. די שטאָט פון 70 טויזנט איינווינער, פון אירע פאַבריקן, אונטערנעמונגען, געשעפטן און פּלאַנטאַציעס אַרום, איז שבת ביינאַכט

אין די גאַסן. די יוגנט, אייראָפּעישע און פון אַראַבישע יידן, באַלאַגערט די קינאָ און סאָדעווּאַסער־געווּעלבער. די יונגען זיינען אָנגעטאָן אין ווייסע העמדער מיט טונקעלע הויזן, און די מיידלעך טראָגן ווייסע בלוזעס, קליידלעך קאָלירטע, און אויף פיל ווּאָס טראָגן הויזן.

פּתח־תקוה, די „מוטער" פון יידישע ישובים איז היינט אַ שטאָט מיט פּריידיק לעבן: מען זעט דאָ די פּרייד פון פּרייע יידן, פון פּרייע מענטשן, און עס מאַכט מיטפּרייען און פילן דערהויבן.

די פּרוי פון אַ זיעמלאַנקע

זונטיק 17 יוני:

חולון, נישט ווייט פון תל־אביב איז שוין אויסגעוואַקסן מיט פּאַב־ריקן, ווּאַרשטאַטן, פון טעקסטיל, מעטאַל, מעבל, לעדער, און פון אַנדערע אונטערנעמונגען; די שטאָט ציילט שוין 70 טויזנט איינוווינער און פּרי־שע קומען צו ווווינען אין די ברייטע לופטיקע גאַסן, ווו דירות זיינען נאָך נישט אַזוי הויך מיט שפּעקולאַציעס ווי אין תל־אביב (שוין דאָ אַ שפּע־קולאַנטן־קלאַס!).

דער האַנדלס־צענטער איז דאָ אַ שוואַכער, ווייל די פּרויען פּאָרן אינקויפן אַ מערהייט זאָכן אין תל־אביב. מן־הסתם ווּעט חולון געפינען אַ ווּעג וויאַזוי אויסצופּוצן שוי־פּענצטער, כדי פּרויען זאָלן דאָ קריגן די לעצטע מאָדעס.

איך בין אַהערצו געקומען, נישט זוכן שיינע געשעפּטן און קאַפּעען, נאָר געזעגענען אַ פּרוי פון אַ זיעמלאַנקע אין די וואָלינער וועלדער, ווע־מענס מאַטעריאַל איך האָב געדאַרפט „צורעכט" מאַכן פּאַר דעם יזכור־בוך. (אגב, ווען איך דערמאָן דעם יזכור־בוך פון קאָמין־קאָשירסק, איז כדאי צו פּאַרצייכענען, אַז דער „פּאַרלעגער־אַגענט", וועלכער האָט באַ־ווּיזן העלדישקייט און מוט קעגן די ענגלענדער אין פּאַלעסטינע, האָט נישט געהאַט גענוג ערלעכקייט אין טאָג־טעגלעכן לעבן. ער האָט מיר צום צום סוף געגעבן אַ נישט געדעקטן טשעק פּאַר מיין אַרבעט. מיין לאַנדס־מאַן, דער גאַלאַנטער און שטענדיק־מאַנירלעכער כ. י., אַ פריינט פון דעם „פּאַרלעגער", האָט אויך געהאַנדלט מעשה חזיר, און נישט ערלעך. איך ווייס נישט אויב די רעוויזיאָניסטישע פּאַרטיי האָט פיל אַזעלכע עלעמענטן...

דער יזכור־בוך ליגט נאָך אַלץ ביים דרוקער — ווייל דער „פּאַר־

לעגער" איז אַנטלאָפן מיט גענלט, וואָס ער האָט צוגענומען ביי די לאַנדסלייט פון ק. ק.).

*

די פרוי פ., אַ טאַכטער פון זייער רייכע עלטערן, וועלכע האָט אי־ בערגעלעבט אַזויפיל צרות אין די וועלדער; די פרוי, וועלכע איז שיעור נישט דערשאָסן געוואָרן דורך אייגענע לאַנדסלייט, ווייל אַזוי האָט מען פאַרחיהשט מענטשן אין די וועלדער. זי האָט געהאַט אַן איידעלן מאַן און קינד און זיי פאַרלוירן. איר קינד האָט מען דערמאָרדעט אין דער גענט־ אויסראָטונג, און איר מאַן האָט פאַרלוירן זיין לעבן לויפנדיק פון איין זיעמלאַנקע אין דער צווייטער. אין די וועלדער האָבן געלויערט בלאַכאַוו־ צעס און פאַרשידענע פאַרטיזאַנער־מערדער. זי, די פרוי, וועלכע איז אויפגעשטאַנען פיל מאָל פון קבר, האָט הייַנט אַ מאַן און אַ פיינעם זון; זי ווויַנט אין אַ באַשיידענער דירה אין אַ שטילער גאַס פון חולון, אַבער זי קען נישט פאַרגעסן אירע איבערלעבונגען. עס וועט מיט איר מיטגיין, ווי מיט אַ מערהייט וואָס האָט דורכגעלעבט די קאַטאַסטראָפע, ביזן לעצטן אָטעמצוג פון איר לעבן.

זי שטעלט אָן אַ טיש מיט עסנס און געטראַנקען, ווייזט מיר די פאָטאָגראַפיעס פון איר יונגן זון, און גיט צו מיר אַ זאָג:

— איר ווייסט, מיין ערשטער מאַן, וועלכע איז מיט מיר געלאָפן אין די וועלדער, וועלכער איז אומגעקומען, ווייל לאַנדסלייט האָבן אים נישט געוואָלט האַלטן אין בונקער (די פון בונקערס זיינען אויך אומגע־ קומען!), האָט געהאַט אַ געפיל ביים לויפן אַז ער וועט נישט לעבן. ער האָט געוואָלט, אַז איך זאָל אויך שטאַרבן, כדי איך זאָל נישט קענען חתונה האָבן מיט אַ צווייטן...

דאָנערשטיק 21 2יוני:

איך פאַרלאָז תל־אביב. איך האָב נישט מער ביי וואָס זיך אָנצוהאַלטן אין ארץ־ישראל. כ׳האָב צוזאָגן פון יזכור־בוך־אַרבעט, אַבער מען דאַרף וואַרטן, ביין זוכן אַרבעט ביי אַ ניי־מאַשין, זיינען די לוין־פרייזן אין ישראל נישט פאַר מיר. איך קען נישט אַרבעטן פאַר אַזאַ לוין ווי 10—12 פונט אַ טאָג — אויב איך וועל קריגן אַרבעט. סייוויוו בין איך געקומען אויף דערווייל. איך האָב נאָר געוואָלט אויסגעפינען, צי פאַר אַזאַ גלות־ ייד ווי איך בין, אָן אַ גוט פאַך, אָן עלנבויגנס, אָן פראָטעקציע, אָן אַ שפראַך; און אַלט זייענדיק מער ווי 20—30 יאָר, וואָס מען קען נאָך אַריין אין אַ קיבוץ — צי איך האָב שאַנסן אין ארץ־ישראל צו לעבן פאַר זיך

אין אַ דירה, און פאַרדינען אויף ברויט. דערווייל זעט עס נישט אויס צו זיין מעגלעך.

*

מיין פריינט ה. ר. פאָרט מיט קיין חיפה און איך געזעגן די האַרציקע יאָב. און שום. — וועלכע עס איז באמת א שאָד צו פאַרלאָזן.

ביי דעם אַרויפגאַנג צו דער שיף „אַטלאַנטיק" איז ביינאַכט אַ געוואַל־דיקער געדראַנג און היץ; די פּראָצעדור פון איבערקוקן פּאַספּאָרטן, דויערט זייער לאַנג אָבער מען קומט איבער.

דער וועג צוריק קיין אַמעריקע

ביינאַכט 21 יוני:

די שיף „אַטלאַנטיק", וואָס ווערט געוויגט מיט איר באַקוועמלעכקייט האָט אויסגעהונגערט די פּאַסאַזשירן; שפּעט ביינאַכט טיילט מען סענד־ויטשעס און מאַראַנצן, ווערט אַזאַ כאַפּעניש — געהרגעט צו ווערן!

אַרום איינס ביינאַכט ווערט שטיל. יעדער גייט זען ווער מיט וועמען איז „אַריינגעפאַלן" אין איין קאַיוטע. איך טרעף אין מיין צימער צוויי יונגע חברה, וועלכע לעבן 14 יאָר אין ישראל, און אַ יידּ וואָס שטאַמט פון לעטלאַנד, וועלכער לעבט 40 יאָר אין אַמעריקע.

אַ מינוט־צוויי טוען מיר זיך באַטראַכטן, דערנאָך ליגט יעדער אויף זיין בעטל. אייגער די שיף נעמט רירן, טוען שוין צוויי פון מיינע מיט־פּאַרערס כראַפּען...

מיין קאָפּ איז פול מיט איבערלעבענישן און געדאַנקען; איך טראַכט פון שטעט אין ישראל און פון לאַנדסלייט; מיר טוט לייד וואָס איך בין נישט געווען ביי דעם און יענעם, און נישט באַווייזן אַפילו זיך צו געזע־גענען. איך טראָג מיט זיך מיט פאַרשידענע איינדרוקן פון דער יידישער מדינה, וואָס איז אַריינגעפאַלן צווישן אַ ים מיט שונאים, און וועט מוזן מיט די אַראַבער איינשטעלן נאַרמאַלע באַציאונגען, כדי צו פונקציאָנירן נאַרמאַל, אַן אייביקער שרעק פאַר נקמה. דער יידיש־היסטאָריישער גורל האָט אַזוי פאַרשריבן;; פון תורת משה און נביאים, איז, ווייזט אויס, נישטאָ קיין וועג אַרויס; יידן וועלן מוזן אַנהאַלטן דעם קליינעם שטח לאַנד אין מיטעלן מזרח אויפצוהאַלטן אַן אייגנאַרטיק יידיש לעבן. די אַראַבישע שכנים וועלן מוזן שלום מאַכן דערמיט.

פרייטיק 22 יוני:

דער קליינער דאַרער יונגערמאַן פון אַ יאָר עטלעכע דרייסיק, שטאַמט פון אוקראַינע. די מלחמה האָט אים ער דורכגעמאַכט ביי די דייטשן. זיין פאָטער, וואָס האָט צום צווייטן מאָל חתונה געהאַט, און זיינער אַן עלטערער ברודער, לעבן אין ישראל. יוסף האָט געלערנט עלעקטרישע אַרבעטן אין דער אַרמיי, און וויל פאַרזוכן די גליקן אין אַמעריקע. מען קען פון אים נישט דערגיין צי ער פאָרט אַלס טוריסט קיין אַמעריקע, צי אַלס אימי־גראַנט. ער רעדט מיט פיל דערפאַרנקייט, ווי אַלע וואָס האָבן געזען מלחמה פאַר די אויגן, און פאַרמאָגט פיל איינרעדעניש פון מענטשן מיט הונדערט יאָר צוריק. זיין ברודער האָט זיך איינגעגעבן צו ווערן אַ חבר פון „אגד"־שאָפערן, האָט ער חתונה געהאַט. זיין פאָטער האָט אַ קיאָסק פון צייטונ־גען, מאַכט ער אויך אַ לעבן פאַר זיך און זיין פרוי, ער אָבער וויל וויסן:

— קען אַ קליינגעוויקסיקער מאַן קריגן אַ פרוי אין אַמעריקע? איך קען שפּאָרן געלט, ווייל איך קען קאָכן און וואַשן מיין וועש — קלערט ער אויף.

איך ווייל אים נישט שווער מאַכן זיין האַרץ, אַז די אַמעריקאַנער מיידלעך, וועלן מען רופט זיי אָפּ צו באַשטעלן אַ ראַנדעוווּ, פרעגן זיי ווי הויך דער מאַן איז, און וויפל ער וועגט. מיט וואַשן זיינע וועש וועט ער אויך נישט ווייט פאַרפאַרן, די וועשעריין מאַכן עס ביליקער.

דערנאָך נעמט ריידן דער צווייטער מיטשלאָפער פון מיין קאָיוטע. ער האָט שוין געהאַט אַ רעסטאָראַן אין תל־אביב; דער לעמבערגער, פאָרט צו זיינעם אַ פּעטער, ער וויל זען צי ער קען מאַכן געלט ביים עפענען „אַ גרויסן" רעסטאָראַן אין ניי־יאָרק.

ער האָט אין ישראל זיין פרוי און צוויי קליינע קינדער. ער האָט זי פאַרזאָרגט מיט געלט, זאָגט ער. מען זעט פון זיין שיינעם באַגאַזש, אַז עס פעלט אים נישט קיין מזומן. ער האָט געמאַכט אַ שפּאָר ביסל געלט, און קען עס נישט אַרייגלייגן אין באַנק, ווייל די טויזנטערס זיינען נישט אַרייגעשריבן געווארן אין איינקונפט־בוך...

— איך האָב ליב די יידישע מדינה — זאָגט ער, און קעמט בשעת מעשה זיין גאָלדענע טשופּרינע — איך האָב געקעמפט פאַר ישראל אין 1948! אָבער, דער פינאַנס־מיניסטער אשכול, לאָזט נישט לעבן! איך וויל בלויז זיין 5 יאָר אין אַמעריקע, אָפשפּאָרן 15—20 טויזנט דאָלאָר, און צוריקפאָרן — לעבן רואיק אין ישראל.

ער ווינקט צו מיט זיינע בלאָע אויגן, טאָפּט זיינע פעטע באַקן און שטויבט אָפּ אַ שטויבעלע פון זיינע הויזן. דער אוקראַינישער יאָט קוקט

אים אָן און בליקט צו מיר: עס דאַרף הייסן: אַז דער רעסטאָראַטאָר איז אַ ייד אַ שווינדלער...

דער עלטערער ייד, דער אַמעריקאַנער, וואָס שטאַמט פון לעטלאַנד, ווישט זיין רויט פנים און נידעריקן שטערן, קעמט אויך צו זיינע גראָע האָר און נעמט דערציילן וועגן זיין אַרבעט אַלס צושנייַדער ביי שיך און וועגן זיין הויז אין לאָנג־איילאַנד. אים געפעלט דאָס לעבן אין ישראל און וויל וויסן צי פון 20 טויזנט דאָלאָר, אַוועקצוגעבן אויף פּראָצענט, וועט ער קענען לעבן אין ישראל. דאָס הייסט: אויב זיין וויב וועט מסכים זיין. זיין זון, טאָכטער און זיינע אייניקלעך זיינען וויט פון יידישקייט, דערציילט ער כמעט מיט צופּרידנקייט.

— צו וואָס — פרעגט ער — דאַרף מען יידן מיט יידישע צייטונגען אין אַמעריקע, וועו עס איז דאָ אַ יידישע מדינה?

ער באַרימט זיך, אַז די גאַנצע פערציק יאָר אין אַמעריקע האָט ער קיין יידישע צייטונג נישט אָנגעזען, די „דיילי ניוס" איז פאַר אים גענוג.

— איז ווי אַזוי האָט איר אויסגעפונען, אַז ס'דאָ אַזאַ זאַך ווי אַ יידישע מדינה? — פרעג איך אים.

— פון די ענגלישע „פּייפּערס" און „טעלעוויזשן" — ענטפערט ער.

*

ביי מיין עס־טיש טרעף איך דריי פרויען. אַן עלטערע, וואָס שטאַמט פון רוסישע עלטערן, וועלכע איז שוין לאַנג אין ישראל און זי איז פאַר־מעגלעך, זי פאָרט אַ קוק געבן ווי עס גייט איר זון אין וואַנקוווער.

איינע איז אַ יונגע וואָס שטאַמט פון וואַרשע. זי איז אַ רעוויזיאָניסטקע. זי האַלט, אַז איר פּאַרטיי איז די בעסטע. זי פאָרט צו אַ צווייטן מאָל קיין ניי־יאָרק — בלויז אויף 2—3 יאָר, זאָגט זי.

די דריטע, אַ דיקע און סימפּאַטישע, שטאַמט פון לאָדזש און רעדט נישט אַזאַ גוטן יידיש ווי די ערשטע צוויי. זי איז שוין לאַנג אין ישראל, אָבער זי ווייל זיין „אַ ביסל" ביי אירע קרובים אין אַמעריקע.

זיי אַלע דריי קענען נישט קיין ענגליש, מוז איך באַשטעלן פאַר זיי עסנס און זיי אויסטייטשן די „מעניו". דער נעגער־קעלנער טשאַרלי, וואָס זאָגט, אַז ער שטאַמט פון יידן, האָט פיל געדולד, אָבער זיי קרומען אויף אַלע עסנס מיט דער נאָז...

*

די מערהייט פאַסאַזשירן אויף דער שיף זיינע עלטערע ווייבער און מענער. די אַמעריקאַנער טוריסטן זיינען אויסגעהאַרעוועטע, אַלטע, נישט אינטערעסאַנטע מענטשן. זיי שיטן פּעך און שוועבל אויף די סאַברעס

און נייגעקומענע ,וואָס פאַרלאָזן „יזראַעל". זיי האַלטן, אַז אַלע יידן פון „יוראָפּ" דאַרפן בלייבן אין ישראל און בויען דאָס לאַנד. די אַמעריקאַנער יידן ווילן זען אַלע „יוראָפּישע" יידן אין ישראל. — פּע, נישט שיין צו פאָרן זיך אויסבעסערן און זוכן צו מאַכן גאַלט אין אַמעריקע, ווען ס׳איז דאָ אַ יידישע מדינה...

די ישראל־מענטשן ווינקן זיך איבער און ריידן אויף עברית ווען די „אַלטע אייזלען", וואָס ווילן נאָר יענער זאָל בויען אַ יידישע מדינה. זיי האָבן די אַמעריקאַנער יידן נישט איבעריק ליב.

אַטען — אַ שטאָט פון קולטור

שבת 23 יוני:

די שיף שטעלט זיך ביים פּאָרט פּיראָוס און דער אויטאָבוס „העלע־ניק" נעמט פּאָרן איבער די שענערע גאַסן ווייזן די הויפּטשטאָט פון גריכנלאַנד. די זון ברענט און מען זעט נישט פיל מענטשן, וואָס זאָלן בייטאָג שפּאַצירן אין די גאַסן. בלויז עטלעכע קאַפּענען און שענקען זיינען אָפן; כמעט אַלע געשעפטן זיינען פאַרמאַכט.

מענטשן שפּאַצירן פויל און זעען אויס מיד. די גריכן זיינען ענלעך צו די איטאַליענער, זיי זיינען בלויז אַ ביסעלע העכער, מיט נישט אַזעלכע שוואַרץ־סאַמעטענע האָר, און מיט נישט אַזאַ מוזיקאַלישע שפּראַך, ווי די איטאַליענישע.

אָט זיינען מיר ביים אַקראָפּאָליס, גאַנץ אויבן איבער דער שטאָט. די איבערבלייבעכצן פון אַמאָליקע טעמפּלען ריידן פון דער גריכישער גלאָרייכער פאַרגאַנגענהייט. די פּאַלאַצן, געטער און געטינס פון דער העלעניסטישער קולטור און רעליגיע, זיינען מייסטערהאַפט אויסגעאָר־בעט און אָפּגעהיטן. דאָ זיינען געווען ספּאָרט־פּלעצער און גימנאַזיעס פאַר יוגנט, און פונדאַנען זעט מען די שטאָט־פּאַנאָראַמע פון אַטען און פּיראָוס, וואָס נעמט אָרום צוויי מיליאָן איינווינער.

די נאַקעטע בערג דערמאָנען, להבדיל, אין ירושלים. זאָמד און שטיי־נער פעלט דאָ אויך נישט. אַ יונגע חנעוודיקע גריכישע פרוי גיט אויפ־קלערונגען וועגן איר לאַנד און הויפּטשטאָט אין אַ באַגרענעצטן ענגליש, אָבער די גריכישע פילאָזאָפן קומען שוין אליין אויפן געדאַנק...

שטיינער, זיילן און וועגט פאַרבליבענע פון גאָר אַלטע צייטן. גאַסן און געסלעך מיט אַלטע און נייע געביידעס, און אַ שטאָט מיט קירכעס און

מאָנומענטן, וואָס נעמט צו שפּאַצירן פון אַלע זייטן. אַ שטאָט מיט וועלד־לעך, בערג און אַלטע פילאָזאָפישע געדאַנקען און זאָגעכצן, וואָס האָבן געגעבן אַזאַ גרויסן צושטייער דער מענטשלעכער קולטור און ציוויליזא־ציע, איז היינט ווי אַ פאַרגעסענע...

דערנאָך, ווען דער אויטאָבוס נעמט פאָרן איבער דעם צענטער פון דער שטאָט, נעמט זיך בלעטערן די געשיכטע פון גאַסן, מאָנומענטן, פּאַרקן און פּאַלאַצן. אָט דערציילט אַ פאַרלאָמענט־געביידע, אַז היינט איז נישטאָ, דאָכט זיך, צופיל פרייהייט אינעם לאַנד פון סאָקראַטעס. און אָט רעדט גאָר אַ ביבליאָטעק מיט אַלט־נייַ וויסן.

די זון שפּאַצירט געלאָסן איבער שיינע גאַסן, און אַ ביסל מידע מענער אָנגעטאָן אין ווייסע העמדער און מיט טונקעלע הויזן שפּאַצירן אויך. אָבער די שיינע יונגע פרויען פון אַטען, באַווייזן זיך איצט נישט אין די גאַסן.

אויטאָבוסן מיט עלעקטרישע לייטערס און שטילע רעקלאַמעס; די סקוועריען און די געציילטע אָפּענע געשעפטן, זיינען בייטאָג פאַרלאָזן. בלויז דער צויבער פון אַמאָל קוקט אַרויס פון זייטיקע גאַסן, אַ צויבער פון אַ פאַרגאַנגענער תקופה, וואָס קומט נישט אַוועל שנעל צוריק...

זונטיק 24 יוני:

יוסף עזריאל, אַ נידעריקער פעטלעכער מאַן פון אַ יאָר 55, נעמט צו מיר פריינטלעך ריידן. ער דערציילט מיר, אַז זיין משפּחה לעבט שוין 300 יאָר אין ירושלים; אַ משפּחה פון רבנים, וואָס גייט איבער פון זיידעס צו טאַטעס און זין — בלויז ער האָט אויפגעהערט ציען דעם יחוס, און געוואָרן אַ ביזנעסמאַן...

ער באַדויערט, וואָס ער האָט נישט קיין זון; זיין טאָכטער קען נישט אַזויפיל שפּראַכן ווי ער; זיין פרוי, וועלכע שטאַמט פון קוטנפּ, אויך נישט.

ער ווייזט מיר אַ מין יחוס־ספּרל פון דער קייט רבנים אין זיין משפּחה, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן. יעדער זון פלעגט אַרײַנשרייבן וועגן זיין טאַטן דעם רב. זיין טאַטע איז פון די לעצטע; וועגן אים וועט מען שוין נישט אַרײַנשרייבן, רעדט ער מיט אַ ביסל טרויער אין טאָן...

זיין פאָטער פלעגט אָפט פאָרן קיין שפּאַניע; ער האָט געהאַט עסקים מיט אנוסים. אַ מיניסטער פון שפּאַניע פלעגט בעטן זיין טאַטן, מען זאָל זען אַרײַנברענגען אַ ביסל יידן קיין שפּאַניע, זאָגט ער.

שיינקייט און אָרעמקייט אין נעאַפּאָל

מאַנטיק 25 יוני:

זעקס באַגינען ווערט אַ געלויף און איילעניש צום דעק. מען כאַפּט אַ טרונק קאַוווע און קיכלעך, און מען קען זיך נישט דערוואַרטן אַרונטער־צוגיין אין איטאַליענישן פּאָרט. פיל חברהלייט נעמען מיט זיך אַמעריקאַ־נער פּאַפּיראָסן; זיי ווילן אויסטוישן אויף זיגערלעך און אַנדערע זאַכן — זיי ווילן אָפּנאַרן די איטאַליענער...

ריזיקע אַמעריקאַנער קריגס־שיפן שטייען פּאַראַנקערט ביים פּאָרט. עס ווארפט אָן אַ שרעק צו זען אַזויפיל האַרמאַטן־לופעס ביי דעם בלאָען ים און הימל...

אין די גאַסן זעט מען פיל בריטשקעס און נאַנעס. מען זעט פיל אָרעמקייט און סימפּאַטישע איטאַליענישע אויגן. אָבער ווען מען פרעגט עפּעס ביי די אָרעמע מענטשן נעבן וואָקזאַל, ווערן זיי שנעל אויפגע־קאַכט. זיי קוקן אויף די טוריסטן ווי שולדיקע אין זייער אָרעמקייט; גענוי ווי די שוואַרצע קוקן אויף די ווייסע אין אַמעריקע...

דער אויטאָבוס נעמט פּאָרן איבער אָרעמע האַנדלס־גאַסן. דער „גייד" (פירער) דערקלערט, אַז נעאַפּאָל איז דער צווייטער גרעסטער פּאָרט אין איטאַליע, נאָר גענוא; ער איז אויך שטאָלץ וואָס זיין שטאָט איז יאָר־הונדערטער געקומען צום לעבן פּאַר קריסטוסן. דער מיטליאָריקער בא־חנטער איטאַליענער וויצלט זיך אין גאָר נישט קיין שלעכטן ענגליש.

פּראָנקרייך און שפּאַניע האָבן געוואָלט נעאַפּאָל אין 13טן און אין 15טן יאָרהונדערט, און די שטאָט איז ביי זיי נישט געבליבן. די אַליאירטע פון דער צווייטער ווועלט־מלחמה האָבן באַמבאַרדירט נעאַפּאָל (ווייל דער דוטשע מוסאָליני, האָט אַריינגעצויגן איטאַליע אַלס היטלערס חברטע — דאָס דערמאָנט נישט דער „גייד"...).

אָרעמע פּאַרשאָוועטע גאַסן, פּינצטערע לעכער און טראַסקעריי פון שלעפּ־טראַמווייען. קאַרסאָ, גאַריבאַלדי־בולוואַר, מיט שטופּעניש, שוואַרצקייט און פיל גראָשנדיקע גאַסן־הענדלער, און באַלד קומט אָן גאַריבאַלדי־סקווער מיט קאָפּעען וואָס שטעלן אַרויס פּאַראַסאָלן־טישלעך אין דרויסן.

אַ פישער־מאַרק מיט טומל און פיל אָרעמע מענטשן. יונגעלייט פּאַר־טשעפּען אַ שיין מיידל אַזוי פריי זי וויל אָבער נישט ענטפערן...

פּרויען אָנגעטאָן אין שוואַרצע קליידער, און די זון ברענט. מיידלעך אָנגעטאָן אין העלע קליידלעך, און אַ גאַס „וויא פּאַריאַ", וואָס נעמט בלע־

טערן מיט טרעפּן־געסלעך, פון אַלע זייטן סקווֹערן און מאָנומענטן — אין איין גרויסן פּלאָנטער. עס גייען אַרום מידע מענער און פרויען וואָס שלעפּן קוים זייערע פיס...

פּאַלמע־ביימער, מוזייען, אַלטע געביידעס, אָפּערע־אַפּישן, רעקלאַמעס — און שטיקער אַרעמקייט!

נייע אַפּאַרטאַמענטן מיט באַלקאָנען וועש, און בעסער־אויסזעענדיקע מיטלקלאַס־מענמשן. גאַראַזשן, אַלטע וויליעס און פיל באַלקאָנען מיט בלומען. דער אויטאָבוס קריכט העכער און איז שוין טויזנט פוס איבערן ים. ערשט דאָ זעט מען אַ רייכע טייל שטאָט פון קאַליפולע הייזער און רייצנדיקע פרויען; דאָ זעט מען יונגע חנעווודיקע מיידלעך מיט ערנסטע פּנימער און פיל גראָבע ווייבער. דאָ זעט מען בוי־אַרבעטער, וואָס טראָגן אויף די אַקסלען שווערע פּאַדלאָגע־שטיינער, און דאָ זעט מען קירכעס, אַן אַלטן פּאַלאַץ — און אַ ווונדערלעכע פּאַנאָראַמע!

אָפּגערוט זיך, אַרויס פון דעם אויטאָבוס באַוווּנדערן די שייקייט פון נעאַפּאָל און איינהאַנדלען מציאות (איך האָב אַפילו איינגעהאַנדלט אַ זייגערל וואָס איך בין געווען זיכער, אַז עס וועט נישט ווייטן די צייט און נישט דעם טאָג...) ביי די גאַסן־הענדלער, און דער אויטאָבוס נעמט גיין דורך אַ צווייטן וועג באַרג־אַראָפּ; אַ וועג וווּ עס ליגן ענגלישע און אַמעריקאַנער וויליעס — וווּ די רייכע אויסלענדער לעבן אַ גוטן טאָג!

דער שלאָס „סאַנטאַ לוטשיאַ", מאָנומענטן און אַלייען ביים ים. שמאָלע אַלטע גאַסן, און גאַסן מיט פּראַכטפולע געשעפטן. אָבער, אינדוסטרי איז כמעט ווי נישטאָ אין נעאַפּאָל. זיי האָבן געוג דעם הימל, בערג און דעם ים.

די שוי־פענצטער און די קאָליר־טע פּאַדלאָגעס אין די געשעפטן רופן און רייצן; די סימפּאַטישע איטאַליענער מאַכן אויך אַ גוטן איינדרוק — אָבער די אַרעמקייט, גאַסן־הענדלער און שווינדלערס, זיי ווירקן דערדריקנדיק.

די ווייבער פון דער שיף „אַטלאַנטיק" טראָגן פיל פּעק און „מציאות"; עס קומען אַרויף פיל פּרישע פּאַסאַזשירן: אַמעריקאַנער מיליטער־לייט ציווייל געקליידט, מיט זייערע פרויען און קינדער, כמעט אַלע מיט דאַר־פישע פּנימער. די שיף איז שוין נישט מער הונדערט־פּראָצענט יידיש...

גיבראַלטאַר

מיטוואָך 27 יוני:

זיבן דרייסיק אַוונט קומט די שיף צום גיבראַלטאַר. די זון שפּילט זיך און טונקט אירע שטראַלן אין ים. דער שטיינער־נער באַרג, געשניטן אין פּאַרעם פון אַ לייבן־קאָפּ, ליגט איינגעגראָבן און היט דעם צוגאַנג צום פּאָרט, און באַלד נעמען אויסוואָקסן פון אַלע זייטן בערג און די שיף איז אין אַ קלעם: די בערג ווילן זען וואָס די שיף „אַטלאַנטיק" מיט אירע פּאַסאַזשירן שטעלט מיט זיך פּאָר...

נישט ווייט אין אַ רואיקע פּאָרט־שטאָט מיט אַ וואַלקנקראַצער, וואָס שוועבט זיינע פּיס אין ים. שנירלעך פּערל זיינען פּאַרוואָרפן איבער העלדזער פון די שטאָטישע גאַסן, און די פּייערלעך רופן צו זיך. טונקעלע בערג שטייען פון הינטן און וואָרענען: אָבער, אויף אַ באַרג, נישט ווייט, האָט זיך פּאַרגנבעט אַ קליין ביימעלע און באַגריסט אונדז מיט גרינע בלעטער.

די נאַכט גיט אַ פּאַל אַרונטער אויף דער שטאָט אַלזשיראַס און פּאָרט גיבראַלטאַר און נעמט אָנפילן די געגנט אַרום מיט צויבער און שרעק... דער ים ווערט טונקעלער און נעמט זיך חברן און באַהעפטן מיט דעם טונקעלן הימל; בלויז די שטאָט נעמט מער און מער חנדלען זיך און שימערירן מיט בליציקע ליכטער זיי רופן צו זיך די דימענט־שטערן פון אויבן, און עס גייט אַן צווישן זיי אַ געהיימנישפולער געשפּרעך...

אַ קליין שיפל פון אַלזשיסיראַס שטייט האַרט ביי דער שיף און טוט אויסשנאַרן עטלעכע פּאַסאַזשירן און פּעק, צווישן די וואָס האָבן זיך געלאָזט לאָקן און פּאַרנאַרן צו גיבראַלטאַר, איז דער ירושלימער מיט זיין יחוס פון 9 דורות רבנים, מיט זיין קוטנער ווייבל און טאָכטער. אַ מאַך מיט דער האַנט, איך שריי אים נאָך „שלום", און דאָס שיפל פאַרשווינדט...

אַ ייד וואָס וויל נאָך געלט...

לען. פון לבנון איז אַ פּוילישער ייד. ער האָט אָפּגעלעבט 29 יאָר אין לבנון, ווו ער האָט געהאַט שותפות אַ טריקאָטאַזש־פאַבריק מיט זיין ברודער. ער האָט דאָרט איבערגעלאָזט זיין ברודער. מיט דער פרוי זיינער געלעבט אַ יאָר אין ישראל, און איצט פּאָרט ער קיין אַמעריקע צו זיינע צוויי זין, וועלכע ער האָט באַוויזן אַרויסצושיקן מיט עטלעכע יאָר צוריק.

דערווייל, איידער זיי האָבן באַווּיזן צו ווערן דאָקטוירים, האָט שוין איינער חתונה געהאַט מיט אַ קריסטלעך מיידל...

ער דערציילט, אַז עס לעבן עטלעכע טויזנט יידן אין לבנון, מען לאָזט זיי האַנדלען, אָנפירן מיט געשעפטן און מיט פאַבריקאַציע. די קריסטלעכע אַראַבישע מלוכה, לאָזט זיי לעבן און אָפילו ארויספירן זייער געלט. אָבער, מיט ישראל טאָר אַ יייד נישט האָבן קיין שום פאַרבינדונג.

— פאַרוואָס, טאָקע, זענט איר נישט פאַרבליבן אין ישראל, ווען איר האָט פיל געלט — פרעג איך ביים דאַרן אויסגעמאַטערטן יידן.

— ווייל איך קלער צו מאַכן נאָך אַ ביסל געלט אין אַמעריקע. און איך וויל זיין נישט ווייט פון מיינע קינדער — ענטפערט ער.

— צו וואָס דאַרפט איר אויף דער עלטער אָזויפיל געלט? און די קינדער, מיט קריסטלעכע וויבער, וואָסער פאַרבינדונג וועט איר האָבן מיט זיי, ווען איר רעדט נאָר יידיש און אַ ביסל אַראַביש?

— וואָס הייסט געניג געלט? — פרעגט ער — עס איז קיינמאָל נישט גענוג!

אַן אַריסטאָקראַטקעלע וויל אילת

דעם פּוילישן ייד וואָס וויל מער געלט וויל איך נישט איבעריידן; אונטער קאַפּיטאַליזם איז יעדער באַרעכטיקט צו מאַכן מער און מער, אויב אים אַרט נישט וואָס אַנדערע האָבן נישט גענוג פון זייער שווערער אַרבעט. אָבער צו הערן ווי אַ יונג שיין מיידל רעדט פון באַזעצן זיך אין אילת; צו זען אַ פייערל פון אידעאַליזם ביי אַן אַמעריקאַנער מיידל פון אַ בירגערלעכער פאַמיליע, איז עפעס וואָס באַשיינט דעם דעק פון אַ שיף אין אַ טונקל־גראַנאַטענער נאַכט. די מויד פאַרמאָגט גראַציע און חן געמישט. איר מאַמע איז פון טערקיי און איר טאַטע אַ פּוילישער ייד. זיי זיינען אָנגעזעענע ציוניסטן די טאָרטש. אין אַמעריקע, און זייער טעכ־טערל איז אויך אַזוי דערצויגן.

זי איז אַ פירערין פון ציוניסטישער יוגנט אין אַמעריקע, די אַדעליין. זי איז געווען אויף אַ באַזוך אין ארץ־ישראל און זי פאָרט איצט חתונה האָבן, און איר מאַן אַריבערנעמען קיין אילת — וווּ עס וואַרט אויף אים „אַ דזשאָב" אין דער אַדמיניסטראַציע (כ'לעבן, מיט אַזעלכער, וואָלט איך געפאָרן אָפילו אַן אַ דזשאָב קיין אילת...).

שטייט זי אויפן דעק און מוסרט די יונגע מענטשן וואָס פאַרלאָזן

ארץ־ישראל. זי רעדט מיט פּאַטאָס און גלויבן אין אַ יידישער מדינה. זי פּאַרמאָגט פיל ווייבלעכקייט און אַריסטאָקראַטישע מאַנירן. זי קען נישט פּאַרשטיין פּאַרוואָס פיל יונגע און מיטליאַריקע מענטשן פּאַרלאָזן ארץ־ישראל, און זיי זאָגן נישט אַרויס אַלע פּאַרוואָסן... דעם הויפּט־פּאַרוואָס, ווייל נאָסער סטראָשעט כסדר מיט מלחמה, און רוסלאַנד שטיצט נאַסערן, זאָגן די יונגע מענטשן נישט אַרויס...

אַ כניאָק און אַ פרומע טאָכטער...

פיל פון די פרומע הייזער האָבן אין זיך כניאָקעוואָטע שטיק. איך האָב נישט לאָנג צוריק באַמערקט ווי „אַ באַרימטער שרייבער", וואָס רימט זיך כסדר מיט זיין אַ רבס אַ זון, און אַז אַנדערע שרייבערס האָבן נישט קיין בילדונג, ווייל זיי קענען נישט געניי ווי ער אַזויפיל גמרא־ווערטלעך, האָט אין אַ קאָפּעטעריע געווישט זיין נאָז מיט זיין אַרבל, איז מיר נישט גוט געוואָרן...

אָט פון דעם טיפּ כניאָקעס שאַרט זיך צו מיר אַ יונגערמאַן מיט אַ קליין געל בערדל און זוכט נאָנטקייט און וואַרעמקייט אויף דער קאַלטער דעק פון דער שיף. עפּעס האָט אַר דערשפּירט, זאָגט ער, דאָס איך קום פון אַ חסידיש הויז און איך וועל אים פּאַרשטיין...

לאָז איך אים ריידן: ער איז 30 יאָר אַלט און ער איז געקומען מיט זיינע עלטערן פון רומעניע קיין ישראל מיט 14 יאָר צוריק. זיינע עלטערן זיינען אַוועק קיין ברוקלין און ער, דער רומענישׂ־אונגאַרישער בחור, האָט באַווייזן חתונה צו האָבן מיט אַ טאָכטער פון אַ ראש־ישיבה. ער האָט געאַרבעט ביי בוי־אַרבעט. און זי? וואָס איז געווען איר אַרבעט?

— זי האָט מיך בייטאָג און ביינאַכט נאָר געשלעפּט אין בעט אַריין! — האָט ער הויך אויסגעזיפצט, און געקוקט צי קיינער שטייט נישט דערנעבן...

טראָכט איך: ביי פרומע יידן קען אויך טרעפן אַ „איבערסעקסעוואָטע" מויד. עס קומען פון דורות פאַרדרענגטע סעקס־געפילן ביי אירע משפּחה־מיטגלידער, ווי ביי יענעם שרייבער מיט זיין „רבנישן יחוס". דער יונגערמאַן זעצט פאָר:

— איך פלעג קומען אַ שרעקלעך מידער פון מיין שווערער אַרבעט, און זי אי זגעווען אויסגערוט. קאָכן האָט זי נישט געוואָלט, זי האָט נאָר פאַרלאָנגט אייַן זאָך... מיין שוויגער האָט געזאָגט: „זי וועט האָבן אַ קינד וועט זי ווערן אַנדערש; זאָרג זיך נישט". עס הייבט זיך גאָרנישט אָן; זי

איז נאָך געוואָרן ערגער אויף דעם געביט... זי האָט פון מיר פאַרלאַנגט „פראַנצויזישע שטיק", מיאוסע שטיק! איר הערט?! דער סוף איז געווען, אַז איך האָב זי געמוזט אָפּגעבן. איצט פאָר איך צו מיינע עלטערן קיין ברוקלין.

ער האָט זיך אַראָפּגעזעצט פונעם האַרצן און צוגעגעבן:

— איך האָב שוין עטלעכע מאָל געוואָלט צוגיין צו אייך ריידן. איך בין דאָ איינזאָם; די אַנדערע יונגען געפעלן מיר נישט — איר פאַרשטייט?

— נו, גוט, אַבי אייך איז איצט לייכטער — טרייסט איך אים.

דאָנערשטיק 28 יוני:

די שיף איז אַריבער פון מיטללענדישן ים צום אַטלאַנטישן. מען האָט נישט באַמערקט קיין גרענעץ...

דער ים איז גראָ און בייז; ער נעמט שיקן טויזנטער כוואַליעס, וואָס לויפן ווילד ווי די וועלף, גרייט איינצושלינגען די שיף מיט די מאַשינען, מאַנשאַפט און פאַסאַזשירן. די שיף הוידעט זיך, וואַקלט זיך, בייגט זיך רעכטס און לינקס, ווי אַ שיכור. די מענטשן און זאַכן אויף דער שיף מאַכן מיט די שפּיל. פיל פאַסאַזשירן ווערן קראַנק פון אַזאַ וואַקלענש. מען ברעכט אויס דאָס עסן און מען ליגט אויסגעצויגן אויף די בעטלעך. דער עסזאַל איז כמעט ווי לוידיק...

פרייטיק 29 יוני:

דער ים שטורעמט, ער קען זיך גאָרנישט באַרואיקן. עפּעס זעט אויס, אַז אַ וווּלקאַן איז אַריין אין ים און הייבט דעם שטורעם פון ימס אינ־געוויידן. די זון וואַרפט מיליאָנען שטראַלן און פֿרובירט דעם ים גלעטן און באַרואיקן. דער ים אָבער שלינגט איין און פאַרצוקט די שטראַלן און שטורעמט ווייטער. אַ ווינט טרייבט און רופט דעם ים צו אַוואַנטורעס; די שיף, אַן אינדזעלע מיט טויזנט פּאַסאַזשירן, ווערט געוואָרפן ווי אַ פילקע — ים און הימל האָבן הנאה פון דער שפּיל...

די שיף גייט ווייטער. זי שניידט דעם רוקן פונעם ים, אַז עס גייט אַזש שוימיק וויס „בלוט". אויפן העל־בלאָען הימל האָט זיך געזעצט אַ שניאיקער וואָלקן, וואָס טראָגט אויף זיינע אַקסלען אַ קליין וואָלקנדל, ווי אַ טאַטע טראָגט זיין זונדל אָנקוקן אַ פֿאַראַד. די זון פאַרלויפט פאַרויס און נעמט פירן דער שיף צו אַ גרעסערן און ליידיקן האָריזאָנט פון מער וואַסער און מער הימל...

*

דער יונגערמאַן מיט זיין בלאַס פּנים, וועלכער פלעגט זינגען „מאַמע

מאַך מיך חתונה", און וועלכער האָט איינגעקויפט פיל זייגערלעך אין נעאַפאָל, כדי זיי צו פאַרקויפן אין אַמעריקע אויפן שוואַרצן מאַרק, איז היינט פאַרשפּאַרט געוואָרן אין אַ מין תפיסה־קאַבינעט. ער האָט זיך געטשעפעט צו אַ יונג מיידל פון אַ מיליטער־מאַן, זיצנדיק אין דער פינצטער אין קינאָ־זאַל. קיינער ווייסט נישט צי ער האָט אַ ישראל־פאַספּאָרט אָדער אַן אַמעריקאַנישן.

די אַמעריקאַנער סאָלדאַטן זיינען איבערגעטאָן ציווייל. זיי זיצן מיט זייערע מיאוסע פרויען און קינדער און טרונקען קאָקאַ־קאָלאַ.

די ישראלים און פּענסיאָנירטע טוריסטן פון אַמעריקע, זיצן אין דער גרויסער שענק און טאַנץ־זאַל, ווו עס קומט פאָר אַ דעפילאַדע פון אַריגינעלע פרויען־היטן.

דער שיפס־קאַפּיטאַן, אַ סקאַנדינאַווישער טיפּ, אַ הויכער, מיט אַ קיילעכדיק רויט פנים און מיט גוטמוטיקע אויגן, זיצט מיט שיף־אָפּיצירן, טרינקט און ווייזט זיך בשעת עס גייט אַן די היטן־דעפילאַדע, און דערנאָך לאָזט זיך דער קאַפּיטאַן אַריין אין טאַנץ.

די פרומע יידן מיט יאַרמלקעס זיצן אויבן אין ספּאָרט־זאַל, וואָס ווערט פרייטיק ביינאַכט און שבת פאַרוואַנדלט אין אַ יידיש געבעט־הויז.

דער רעסטאָראַטאָר פון רחובות, אַ שיינער מאַן מיט אַ שטילן שמייכל, פאָרט קיין ווינניפּעג צו שוואָגער און שוועגערין, אויסשפּאַנירן צי ער קען אין יענער קאַלטער שטאָט עפענען אַ שיינע „פּינה"־קאַפע, מיט טישלעך אין דרויסן, ווי ער האָט נעבן וויצמאַן־אינסטיטוט. דערווייל דערציילט ער מיר, אַז ער, ווי אַ סך יידן, האָבן שוין פון פריער אַרויסגעפירט געלט פון ישראל. זיי ווייסן וויאַזוי זיך אויסצודרייען פון די אשכול־באַגרענעצונגען...

אַרבעטער, נייע עולים פאָרן אַוועק פון ישראל צולים „שטאַרקע שטייערן" און צוליב די „פאַראַזיטן" פון דער רעגירונגס־פאַרטיי מפא"י. זיי דערציילן פון די „שוואַרצע יידן", וואָס ווילן דווקא זיך אויסמישן מיט אייראָפּעישע, ווי די ספּרדישע גענישן פון דער סאָציאַלער הילף, וויל זיי שיקן זייערע וויבער און קינדער זאָלן זיך אויסזעצן אויף דער ערד; און, ווי „ווייסע" יונגעלייט זיינען געצוווּנגען צו נעמען די „שוואַרצע" טעכטער, וויל זיי, די ספּרדישע מיידלעך, פאַרלאַנגען נישט צופיל. די ספּרדישע ווילן בעסער אשכנזי־מענער, וויל די אייראָפּעישע מענער שלאָגן נישט זייערע וויבער — זאָגן די „יורדים" (אין אַמעריקע ווידער, האָב איך געהערט דעם גלח־דעמאַגאָג־קאַנגרעסמאַן אַדאַם קלעיטאַן פּאָעל, אייניריידן זיינע שוואַרצע צוהערער אין האַרלעם בזה הלשון:

— אויב עס וועט קומען אויסצוקלייבן, די רייכע וועיסע זאָלן דאַרפן אונדז געבן זייער געלט אָדער זייערע טעכטער — וועלן זיי אונדז געבן זייערע טעכטער!).

עס שטאַרבט אַוועק דער קאַפּיטאַן

שבת 30 יוני:

היינט פרי איז אַ געראָדער. עס גייט איבער פון מויל צו מויל, אַז דער קאַפּיטאַן איז נאָך דער היטן־דעפילאַדע, נאָכן טרינקען און טאַנצן, אַרויס „כאַפּן אַ ביסעלע לופט", און מ׳האָט אים באַלד דערנאָך געפונען אַ טויטן אויף די שטיגן נעבן זיין קאַיוטע...

דער שיף־ביולעטין דערציילט נישט דערפון. בלויז צוויי קליינע מעלדונגען ביים עס־זאָל לאָזן צו וויסן. מענטשן זיצן ווי פריער ביי די טישן און מען עסט. אַפילו די שיינע איטאַליענישע פרוי, וועלכע האָט בשעת „קאַפּיטאַן־נאַכט" פאַרגעשטעלט די פאַסאַזשירן פאַר דעם שיף־פירער, זיצט ווידער מיט איר דין שמייכעלע אויף אירע ליפּן. די אַפּיצירן זענען אויך נישט אויף צו זיין טרויעריק. בלויז די יידישע מענער און ספּע־ציעל די יידישע וויבער זיינען אויסער זיך...

פונקט, צו די צרות, האָט געמוען רויכערן פון אַ שיף־קוימען: איין מאָל אַרבעט נישט און די שיף איז געבליבן שטיין אין מיטן ים. מען האָט שוין פאַרגעסן אין דעם קאַפּיטאַן, מען ציטערט, טאָמער אַ מאָל, בלייבט מען דאָ שטעקן...

דערווייל קורסירן מעשיות וועגן קאַפּיטאַן. ער איז געווען אַ האַרץ־ליידנדיקער און מיט אַ יאָר צוריק דורכגעמאַכט אַן אָפּעראַציע. ער האָט געוואָלט לעבן אַ גוטן טאָג: מיט „געזאַנג, וויב און געטראַנק" — פאַר־ענדיקן זיין לעבן.

— דינסטיק, ווען מען האָט פאַר אים פאַרגעשטעלט די פאַסאַזשירן, און וויאַזוי ער האָט געשמייכלט און געדריקט די הענט, האָב איך פאַר־שטאַנען, אַז ער געזעגנט זיך אויף שטענדיק! — קאָכט זיך אַ יידישע פרוי מיט אַ געפאַרבט פנים און געפאַרבטע האָר.

—און איך האָב אַליין געהערט ווי דער קאַפּיטאַן האָט דעם אונטער־קאַפּיטאַן געבעטן זיצן אויף זיין, דעם קאַפּיטאַנס, פלאַץ, אין שענק טאַנץ זאָל — שווערט זיך אַ ייד פון אַמעריקע.

— דער קאַפּיטאַן איז נעכטן געווען ביי אונדז אויבן אין שול און

געזאָגט צו אונדז „שבת שלום", געגעבן יעדן די האַנט — דערציילט אַ ייד מיט אַ בערדל.

— און איך ווייס, אַז דער קאַפּיטאַן, הגם ער האָט זיך געמאַכט פריינטלעך, האָט נישט ליב געהאַט קיין יידן — רופט זיך אָן אַ ייד אָן אַ בארד.

— און איך בין אויך געווען פון די, וואָס האָבן באַגריסט דעם קאַפּיטאַן, אים געגעבן די האַנט, געטרונקען שאַמפאַניער דעם אָוונט פון „קאַפּיטאַן־נאַכט", און דער קאַפּיטאַן האָט אויף מיר געמאַכט זייער אַ גוטן איינדרוק! אַזוי יונג, 56 יאָר אַלט, און שוין אַוועק פון דער וועלט — רופט זיך אָפּ אַ סענסיטיוו־אויסזעענדיקער יונגערמאַן.

דערווייל גייט אָן דאָס עסן און טרינקען און פאַרוויילן זיך אויף דער שיף — עס גייט אַ שיף אָן אַ קאַפּיטאַן, און מענטשן נעמען זיך נישט צום האַרצן...

מען וואַרפט אַ קאַפּיטאַן אין ים אַריין

אַ טרויעריקער ספּעקטאַקל! אַזעלכעס האָב איך נאָך אין מיין לעבן נישט געזען!

זעקס פאַרנאַכט, ווי נאָר מען קלינגט צום ערשטן קורס עסן, זיינען אויף דער אונטערשטער עק דעק פאַרזאַמלט פיל שיף־אַרבעטער און אָפּיצירן פון דער שיף. עס שטייט גרייט אַ ראַדיאָ־קעסטל און מען ברענגט צו אַ זאַק מיט דעם קערפּער פונעם פאַרשטאָרבענעם קאַפּיטאַן. דער פאַר־טרעטער גיט עטלעכע צייכנס; זיין פּנים איז זייער ערנסט. די צוויי רייען אָפּיצירן נעמען מאַכן און באַוועגן מיט די הענט און גיבן צייכנס פון אַ מאַסאָנען־לאָזשע, און אַ מיטליאָריקער מאַן, אַ פּראָפעסאָר פון טעאָלאָגיע, צופעליק אַ פּאַסאַזשיר אויף דער שיף, לייענט אַרויס פון דער ביבל, און דערנאָך גיבן צוויי פעסטע שיף־אַרבעטער און אַ דריטער הינטער זיי, אַ שטופּ דעם זאַק מיט דעם קערפּער פונעם קאַפּיטאַן, וואָס איז געלעגן אויף אַ שטענדער־ברעט. דער קערפּער מיט דעם ברעט לויפן אין ים אַריין. די שטיינער אָדער צוגעשפּיצטע אייזנס, שלעפּן דעם זאַק און ער זינקט תיכף, אָבער דאָס ברעט שווימט אויבן און נעמט וויט פאַרשווינדן...

די אַמעריקאַנער פאַן, וואָס האָט צוגעדעקט דעם זאַק האָט מען נישט מיטגענעבן. אַלע זיינען געשטאַנען שטייף אָן היטלען, און אַ פאַטאָגראָפּיסט איז פלינק אַרומגעלאָפן אויפכאַפּן „פּיקטשעס".

אַ מינוט־צוויי שפּעטער גייען די אָפּיצירן און שיף־אַרבעטער זיך פונאַנדער. דער רב און עטלעכע יידן וואָס זיינען געשטאַנען ביי דער צערעמאָניע, זיינען אויך אַוועק. אָבער מיר, פּאַסאַזשירן, וועלכע זיינען נישט געלאָפּן עסן, שטייען אויף דער אויבערשטער דעק און קוקן אין וואַסער אַריין. אַפּילו ווען די שיף נעמט רירן און נעמט גיין מיט אימפּעט, וואַרט איך אַלץ: אפשר, פּאָרט, וועט דער קאַפּיטאַן צוריק אַרויס פון וואַסער און בעסער אָנגיין מיט זיין שמייכל, טרונק און טאַנץ?

*

איך שטיי און איך טראַכט: אַ מינוט פריער האָט מען אַרונטערגעלאָזן קעסטלעך מיסט און אָפּפאַל פון דער שיף, און דערנאָך דעם קאַפּיטאַן... די שיף פּאָרט און פייגל קרייזן איבערן הימל — עס לייגט זיך אַן אומ־היימלעכקייט אויף דער נשמה...

איך באַמערק אַ מאַן אין אָפּיצערסקע קליידער. דאָס איז דער הויפּט־כירורג פון דער שיף, אַן עלטערער און שיינער מאַן. איך וויל עפּעס וויסן פון אים:

— נעכטן ביינאַכט נאָכן עסן און טאַנצן האָט זיך דער קאַפּיטאַן גע־האַלטן ביים האַרצן און זיך אַנטשולדיקט, געוואָלט גיין צו זיך אין קאַיוטע. מען האָט מיך געפרופן דורכן הויך־שפּרעכער. איך האָב איבער אַ שעה געאַרבעט און אים געשניטן — אָבער. — דערציילט דער דאָקטער.

די שענק איז פול מיט טרינקערס און מען טאַנצט ווי יעדן אָוונט.

— איידער די רייזע וועט אַריבער, וועט מען וואַרפן עטלעכע פאַסאַ־זשירן אין ים אַריין — וויצלט זיך גאָר אַ שפּאַנישער קעלנער.

דער הימל און דער ים זענען שוואַרצער ווי שטענדיק. שטערן גיבן אַ פינקל און ריידן אויף זייער שפּראַך. זיי וווייסן מער פון וועלט־סודות ווי מענטש וועט אַ מאָל וויסן. איך טראַכט: עס וואָלט באמת געווען שיין צו זען ווי דער קאַפּיטאַן קריכט אַרויס פון זאַק און פון וואַסער, און שטעלט זיך צו צום בופעט פון דער שענק און בעט אַ גלעזל משקה. אָ, ווי די טרינ־קערס וואָלטן זיך דערשראָקן און געגומען וואַרפן זייערע גלעזער פאַר שרעק...

דערווייל גענעט נישט אַזאַ נס. די וועלט אַרום איז מיט מיליאָנען סודות. מענטש, אויב ער בלייבט אַליין, אָן גאָט, נאָר צווישן זיינע שוואַכע מענטשעלעך, איז באמת נישטאָ וואָס אים מקנא צו זיין...

זונטיק 1 יולי:

אַ טריבער פרימאָרגן. עס רעגנט צוביסלעך. אין דעם שיף־ביולעטין „סאַן־ליין ניוס" איז גאָרנישט דאָ וועגן קאַפּיטאַן.

באלד נאך פרישטיק נעמען זיך ווייבער און מענער צום קארטו־שפיל. אפילו יידן מיט יאַרמלקעס ווערן אַרײַנגעצויגן אין דער שפיל. מען שפילט אויף אַ ניקל, און אויף מער „סטאַווקע". יידן זיינען הייסע קאַרטן־שפילערס...

מאַנטיק 2 יולי:

טאַקע, צו וואָס דאַרף מען מיידלעך אין דער ישראל־אַרמיי?

צווישן פיל שאַטן־זייטן פון מדינת ישראל, וואָס „יורדים" רעכענען אויס, און אַמעריקאַנער יידן שמעלצן צו, און שווערן דערביי, אַז זיי האָבן ליב אַ יידישע מדינה, קומט אַרויס אַ הויכער שיינער מאַן מיט אַ פּיצינקע בערדעלע, וועלכער איז 30 יאָר אין מדינת ישראל און פּאַרט אויף באַזוך צו זיינעם אַ זון אין שיקאַגאָ. דער יונג וואָס זעט אויס ווי אַן אַמעריקאַנער רעפּאָרם־ראַבאַי, רעדט מיט צאָרן וועגן דער מפּא"י־הערשאַפט און הפּק־רות ביי יידן אין ישראל, וועלכע האָבן נישט קיין רעליגיע. ער רעדט וועגן דער פּרויען־אַרמיי:

— מען דאַרף זיי נישט אין דער אַרמיי. דריי חדשים וואָלט געווען גענוג; אויב מען וויל זיי לערנען צו פּאַרטיידיקן די מדינה. מען האַלט זיי אָבער צווישי יאָר, וווּ זיי ווערן דעמאָראַליזירט און לעבן מיט מענער אין דער אַרמיי. די מלוכה וויל גאָבן די סאָלדאַטן פּרייהייט!

אָבער „יורדים" לייקענען דאָס אָפּ. זיי ווייזן אָן, אַז די מיידלעך אין דער אַרמיי פּירן זיך אויף נישט ערגער ווי מיידלעך אינעם ציווילן לעבן — מען דאַרף די מיידלעך אין דער אַרמיי צו פּאַרשידענע אַרבעטן, וויל עס פעלן אויס מענער. דער יונג אָבער לאָזט זיך נישט איבערשפּאַרן.

איך פרעג ביי פּאַרשידענע „יורדים" צי זיי איז שלעכט געגאַנגען אין ישראל. אָט זיינען שלאָסערס, מעכאַניקער, סוחרי־מלך; זיי האָבן אָבער גוט פּאַרדינט. אַן אַרבעטער ביי פּאָפּיר־צושניידן האָט פּאַרדינט 700 פונט אַ חודש; אין קאָנאָדע האָפּט ער צו פּאַרדינען דריי מאָל אַזויפיל — אַזוי פּאַרזיכערט אים זיין ברודער וואָס נעמט אים אַריבער.

אָבער ווילן פּאַרזוכן אַמעריקע „בלויז אויף עטלעכע יאָר". זייערע ווייבער שאָקלען צו מיט די קעפּ אויף „יאָ". זייערע קליינע קינדער, שיינע מחיהדיקע סאַברעלעך, ווייסן נישט וווהין מען נעמט זיי, און צי זיי ווילן האָבן דאָס זעלבע פּריידיקע גפּיל בייַם טאַנצן פּריי אין ישראל־סקווערן אין דער נייער מדינה מיט איר ריזיקן עקספּערימענט, וואָס וויל אָבער פּאַרשלינגען און איינשמעלצן אין אַ מין נאָך נישט באַשטימטן שמעלץ־טאָפּ — אַמעריקע!

3 יולי:

עס שטורעמט! די נאַכט איז אַריבער מיט שטורעם; מען האָט זיך געמוזט אָנהאַלטן אין קלאַמערן נישט אַרויסצופאַלן פון בעטל; דער ים האָט געוואָרפן און געשליידערט ווי אין קדחת...

דער באַגינען איז אויך פול מיט שטורעם. אַ מעכטיק צעווילדעוועטער ים קוקט אַריין דורכן פענצטערל. ער זעט אויס טונקל בלאָ, גרין און צאַרנדיק; ער זידט און קאָכט ווי אַ קעסל. ווייזט אויס, אַז הינטער זיין צוזעק קומען פאָר גוואַלדיקע קאַמפן. אפשר ווילן ריזיקע בערג אַרויס אויף דער אויבערפלאַך, אָדער עס קומט פאָר אַ מלחמה צווישן ים־חיות... דאָך, דער ים מיט זיין גאַנצן גרימצאָרן — פאַרמאָגט אַן אויסטערלישע שיינקייט!

דער עס־זאַל איז כמעט ליידיק. עטלעכע סאָלדאַטן אין ציווילער קליידונג, קייען שטיקלעך פרישטיק. נאָך אַ צענדליק מענטשן עסן בלויז טאָוסט און טרינקען טיי. קינדער זעט מען בכלל נישט פאָר די אויגן.

די קעלנער זיינען, דאַכט זיך, צופרידן. דער שטורעם ברענגט זיי אין אַ ביסל אַרבעט...

די זון דערשרעקט זיך נישט פאָר דעם שטורעם; זי האָט שוין גרעסערע איבערגעלעבט. זי שיקט ווידער אַרויס מיליאָנען שטראַלן, און דער ים שלינגט זיי איין אין אויגנבליק. דער ים וואָלט דער זון אַרונטער־געשלעפט און איינגעשלונגען; עס דאַכט זיך דעם ים, אַז די זון לאַכט פון אים. אָבער, די זון, ווי שטענדיק, האָט בלויז אָנגעטאָן איר שיינענדיק־צופרידן פנים און גליט פון אינעוויניקסטער שמחה...

*

היינט ביינאַכט איז אַ „זייט־געזונט" אָוונט־ברויט. דער ים האָט דאָס געמוען אין אַכט און זיך באַרואיקט. קען זיין, אַז ער האָט איינגענומען אַ 2—3 מיליאָן באַרואיקונג־פילן.

די קוכערס האָבן געוויזן, אַז זיי קענען קאָכן אויב זיי ווילן. אַפילו די פרויען ביי מיין טישל מיט ראַפינירטע געשמאַקן, זיינען מודה.

עס זיצט שוין אַ שפּאָגל־נייער קאַפּיטאַן. דעמאָקראַטיש, דורך די פאַסאַזשירן, איז ער נישט געוואָרן אויסגעוויילט. ער זיצט אָנגעטאָן אין אַ שיינעם ווייסן אָנצוג, און פרובירט שמייכלען מיט זיין ערנסט פנים. דער אויפזעער פונעם עס־זאַל, וואָס זעט אויס ווי אַ ראַמאַנטישער פאָליאַק, און אַ צווייטער אויפזעער, אַ קליינגעוויקסיקער ייד פון פוילן, באַדינען אים און בייגן זיך פאַר אים ווי, להבדיל, פאַר סטאַלינען אָדער פאַר דעם

מוזשיק כרושטשאָוו. מען דערמאָנט אַפילו נישט דעם נאָר־וואָס אין ים־געשליידערטן קאַפיטאַן...

מיטוואָך 4 יולי:

היינט איז „אינדעפענדעט־דעי". שוין 186 יאָר ווי אַמעריקע האָט זיך באַפרייט פון זיין אַ בריטישע קאָלאָניע (דאָס מיינט אָבער נישט, אַז די רעפובליקאַנישע אַמעריקע שטיצט נישט רעאַקציאָנערע כוחות, וואָס זיינען פיל ערגער ווי בריטישע הערשאַפט...).

די שענק איז היינט פול מיט אַמעריקאַנער סאָלדאַטן; אָלע זיינען זיי אין אוניפאָרם. זיי זיצן מיט זייערע ווייבער און טרינקען, זיי ברענגען אויך אָרויס לייכטע געטראַנקען פאַר זייערע קינדער.

די קאָרטן־שפיל גייט היינט אָן מיט מער פייער. אַ גרופּע פון אָראַבישע יידן, וועלכע קענען צוביסלעך יידיש, שפילן מיט אַראַבער, נישט־יידן, וועלכע קומען אויך פון ישראל. די אָלע אַראַבער, יידן און נישט־יידן, האָבן פיל געמיינזאַמעס. אפשר מער געמיינזאַמעס ווי אַראַבישע יידן מיט מערב־איראָפּעישע (עס האָט מיר עמעצער אויפגעקלערט, אַז די אָראַבישע יידן, אויב עס וואָלט געקומען צו אַ שלום מיט די אַראַבישע לענדער, וואָלטן זיי אָפט אָרויסגעטרעטן קעגן די אשכנזים... קען זיין, אַז דאָס איז נישט מער ווי אָן איבערגעטריבענער חשד מצד פיל אשכנזים, וועלכע ציטערן אַז די די אַראַבישע יידן וועלן אַ מאָל איבערנעמען די מאַכט אין ישראל...

דער פיין פון וואַליזעס...

דאָנערשטיק 5 יולי:

די שוואַרצע און ווייסע קעלנער האָבן געוואָרט אויף טרינק־געלט. טייל אַמעריקאַנער גיבן מיט אַ בריטער האָנט, און טייל זיינען קאָרג...

טייל יידן פון ישראל, ספּעציעל די טוריסטן, וואָס קענען מיטנעמען פיר הונדערט דאָלאָר, גיבן אויך בריט. די וואָס מען לאָזט אָפּיציעל אָרויסנעמען נישט מער ווי צען דאָלאָר, די „יורדים", זיי זיינען אויף צרות — זיי האָבן נישט צו געבן...

די פיזישע ארבעטער אויף דער שיף, וואָס קריגן נישט קיין טרינק־געלט, לאָזן אויס זייער גאַנצן צאָרן צו די וואַליזעס. זיי שליידערן און וואַרפן אָרונטער די וואַליזעס און קליידער־קוישן, אָן רחמנות. די מערהייט

וואַליזעס זענען טאַקע באַשעדיקט, זיי שרייען אויף זייער לשון פון ווייטיק...

די באַלעבאָטים און באַלעבאָסטעס, וועלכע האָבן אַזוי שיין פאַרפאַקט און געגעבן אַ לעצטן גלעט זייערע וואַליזעס, זענען־צו די בראָך און פּראָטעסטירן פון דערווייטנס, וויל דער וועג צו זייערע נאָנטע און טייערע איז פאַרצוימט...

אָט צעווייניגט זיך אַ פלאָש ווין, וויל מ׳האָט געוואָרפן די וואַליזע און איר צעשפּאָלטן דעם קאָפּ; איז די וואַליזע מיט העמדער און פּיזשאַמעס אַרונטערגעפאַלן אַ שיכורע. אָט איז אַ פלאָש פאַרפום נישט געווען צום האַרצן אַזאַ שליידערן, האָט זי זיך צעווייניגט מיט שמעקעדיקע טרערן — טוט דאָס אַוודאי הנאה די שוואַרצע און וויסע באַדינערס וואָס שליידערן.

*

אויף קליינע שוואַכינקע, אַיידעלע וואַליזקעס, האָט מען אָנגעשטעלט גרויסע וואַליזעס מיט בייכער. וואַליזעס וואָס טראָגן געטשוועקעווטע שטיוול. אַ דאָמעלע אַ דינע, אַן אַיידעלע, ווי איר וואַליזע, זעט נעבעך צו דעם פּיין פון איר אייגנטום, קאָרטשעט זי זיך פאַר ווייטיק...

אַ מאַן מיט אַ פּאַרשלאָפּן פּנים, וועלן ער זעט ווי פון זיין וואַליזע גיסט זיך, נעמט ווערן בייז און מאַכן מיט די הענט. אָבער עס העלפּט נישט, מען לאָזט זיי נישט צו, און זיין וואַליזע, ווי די פון דער דאָמע, מוזן טראָגן דעם יאָך און ליגן פון אונטן... זיי טרעטן אָפּ און ווילן נישט צוקוקן די אַנגסטן פון זייערע וואַליזעס...

אַ ייד נעבן מיר שרייט:

—איר קענט דאָך ענגליש; גייט צום קאָפּיטאַן און מאַכט אַ געוואָלד!

אָבער איך גיי נישט. איך ענטפער ווי משה נאָדיר צו זיין ווייב, בשעת זיי זענען אַ גנב אין הויז און דער גנב פּאַקט די בעבעכעס:

— וואָסי, מען האָט מיך עפּעס פאַרגעשטעלט פאַר דעם נייעם קאָפּיטאַן? און נאָכן אַלטן איז מען דען געזעסן שבעה?

ביסלעכווייז גייען אַלע אַוועק פון דער רציחה־סצענע. די שיף טוט זיך דערנענטערן צו ניי־יאָרק (פּעלן דען, וואַליזעס ביי מייסין?...).

אַמעריקע!

שיפן און שיפלעך ביים פּאָרט. די ברעגעס פון אַמעריקע קומען נענטער, און עס באַוויזן זיך שטעט און שטעטלעך פון ניו־דזשערזי, און מען זעט פיל אויטאָמאָבילן איבער פיינע וועגן — עס קומט אָן אַ לאַנד פון

ריזיקער טעכניק, רייכקייט און ציוויליזאַציע; מיט זאַטקייט אַן אַ שיעור; אַ ריזיקער עקספּערימענט אין דער מענטשלעכער געשיכטע, וואָס פאַר־מאַגט פיל, זייער פיל פאַרדינסטן פאַר דער מענטשהייט!

די ישראל־יידן שטייען מיט אָפענע מיילער און באַוונדערן, די „סטעטשו אַף ליבערטי" טראַגט זיי אַנטקעגן אַ פאַקל פון פרייהייט, און ריזיקע רעקלאַמעס פון „קאַלגייט"־ציין־פּאַסטע, זיי גיבן צו פאַרשטיין, אַז דאָ טאָר מען נישט זיין פאַרשלאָפן — מען מוז זיין אַגרעסיוו און איבערכאַפּן די מאָס...

אינהאלט

מיט דער ייִדישער ענציקלאָפּעדיע איבער מערב־קאַנאַדע

	זייט		זייט
ניי־יאָרק	7	קאַלגאַרי	37
פּיטסבורג	8	וואַנקווער	45
שיקאַגאָ	9	טרעמפּס, וואַנבאָונדן אין וואַנקווער	50
סט. פּאָול	10	דער וועג צוריק	55
וויניפּעג	12	האָנף	55
רידזשיינע	25	לעטבריידזש	58
סאסקאטון	31	מיזעאָפּאָליס	60
עדמאָנטאָן	32	קליוולאַנד	62
		וואַשינגטאָן	63

ענגלאַנד און ווייל̈ס 1961

מיין ערשט יאָר אין ענגלאַנד	69	סקווער	131
אַ בריוו צו בערנאַרד שאָו	84	אַ לאַנדסמאַן פון שלום אש דער־ציילט...	134
קיין ענגלאַנד	85	צוויי וועלטן	138
סוויס קאָטיידזש־געגנט	93	אלף סילוועד און זיין וועלט...	142
אין גאָלדערס גרין־געגנט	94	רעגנדיקע טעג	148
אַ פענצטער צו די טויטע	95	אָונט אין סאָהאָ־סקווער	152
אין הייד־פּאַרק	97	וועג אַ מלאכל לייענט אַ בריוו	156
די אירלענדער	97	דאָס באַלעבעסל..	158
האַרלעי סטריט	99	איבער שטעט און שטעטלעך פון ענג־	
אין ווייטשעפּל	100	לאַנד און ווייל̈ס: באַטה	161
ענגלאַנד זאָל זיך אַנטוואָפענען	107	בריסטאָל	166
דער ענגלישמאַן אויפן גראָז	109	קאַרדיף — די הויפּטשטאָט פון ווייל̈ס	172
נישטאָ קיין „בעסערע" פּאַרטיי	111	ללאַנבראַדאָק	174
ענגליש און וואַגאָבונדן	112	באָרגאָיד	177
שטענדל וועט נישט אויפגעבן	114	סוואַנסי	178
נישטאָ מער קיין „בונד" אין לאָנדאָן	115	דער וועג קיין בירמינגהיים	181
רעגנט אין לאָנדאָן	115	בירמינגהיים	183
מען לויפט פון דער אַרבעט	119	ליווערפּול	188
אַ ליטעראַריש מסיבה און באַקאַנטע פּנימער	119	אַ באַמבע	191
העמפּסדוד היט	120	בלעקפּול	194
זעלבסט־פּאַרלייקענונג!	123	מאַנטשעסטער	201
איינער פון די אויסגעוואָרצלטע	126	לידז	205
לידער פון פּאַרשידענע לענדער	128	קאַנטערבורי	210
		דאָווער—קאַלעי—פּאַריז	214

פּאַריז

פּאַריז	217	בולוואַר־בעלוויל	220
דער לוור־מוזעום	218	קלאָשאַרן נעבן אַ רעסטאָראַן...	222

בַּאַסטיליע־פַּאנאַראַמע 226
רי בעלוויל 227
וואָס דערציילט פּער לַאשעז 229
די טויזנט און מער שיינקייטן אין פּאַריז 229
מאַנמאַרטר 232
אַ שאָד צו פּאַרלאַזן פּאַריז... 237
מאַרסעיל — אַ שטאָט וואָס שרעקט און רייצט... 234
רי פּאַראַליזירטע 238
שבת ביינאַכט ביים אַלטן פּאַרט 239
פֿירט מיך די שיף „ירושלים" 241
עס שטייט אין די גמרא... 244
אין נעאַפּאָל 246

ארץ־ישראל

ארץ־ישראל — דאָס לאַנד פון מיינע אָבות 251
עפעס ווי אַ חלום! 252
שבת קומט אַן... 255
קיבוץ־„גן" נאַטיצן 259
טאָג־אייַ, טאָג־אויס אין קיבוץ 262
קינדער און דערציאונג אין קיבוץ 263
מאַן און ווייַב — וואָס בינדט זיי אין קיבוץ? 264
ישובים און פּאַבריקן 266
קיבוץ־לעבן, קולטור און ליטעראַטור 269
אַן עלטערער בחור אין קיבוץ 271
אַ פּילם אונטערן פּריַיען הימל... 272
ליבע צו קינדער 275
פּאַרשיידענע סאָרטן עפּל־רייסער, און יידן... 276
אברהם רייזען לעבט אין קיבוץ... 277
דאָס עסן אין קיבוץ 277
די פּאַרזעסענע קינדער־דערציערין 278
דרוזן און דרוזעלער (בעסערע אַראַבער) 279
דער לערער י. לעוו 280
יום־כּפּור ביינאַכט אין קיבוץ 281
אַ דרוזן־שטעטל אין גליל העליון 281
אַ יידישער שרייבער פון גאַליציע 284
צי וועלן די יונגע איבערנעמען? 284
אַ סוכות־פּייערונג 287
„עבודה", „עבודה" — אַ גאַנץ לעבן נאָר עבודה! 289
איך פּאַרלאָז דעם קיבוץ 290
צוויַשן לאַנדסלייט 290
וועג י. באַשעוויס נודיעט זיך צום טויט! 293
וועגן אַ שרייבער... 294
סאָוויעט איז נאָך אַלץ היימלאַנד? 295
פּאַרנאַכט אין דיזנגוף־סקווער 296
שבת אין גבעת־ברנר (ברענער) 301
די יוגנט איז פּאַרליבט אין ספּאָרט 302
חיפה 304
עכו — אַ שטאָט מיט אַראַבישע געסלעך 309
דער קיבוץ פון געטאָ־קעמפּער 312
ביי איציק דעם לערערס טאָכטער 313
נצרת — אַ שטאָט פון אַראַבער און לעגענדעס 315
אַרום קאַרטן 318
שיינקייטן פון חיפה 320
יוען עס שטאַרבט אַוועק אַ „היימיש"־ רעדאַקטאָר 321
די קליניאַרמלדיקע יידן 323
דזשינס, טראַנזיסטאָרס און עלוויס פּרעסלי 323
פון טויטע און לעבעדיקע לאַנדסלייט 326
די פּרומע שטאָט בני־ברק 328
די הייליקע שטאָט ירושלים 335
„יוניטעד־טורס", וועגן ירושלים 339
ירושלימער אוניווערסיטעט 342
אַ פּרומע חתונה 344
באר־שבע 346
בעדוינישער מאַרק־טאָג אין באר־שבע 348
פון באר־שבע קיין אילת 350
מיינע מיטפּאַרערס איבערן נגב 353
אילת — אַ פּאַרכישופּטע פּאָרט־שטאָט 355
אַ שבת־טאָג אין אילת 357
שבת־שטילקייט אין שדרות רוטשילד 360
יפֿו — געווען אַמאָל אַ שטאָט פּאַרזיך 363
איך לאָז מיין לאַנדסמאַן ריידן 366

א מיניאַטור־אוניווערסיטעט אין רמת־גן 369
תימנער אין ראש העין 371
אבא גאַרדין דערציילט 373
חנוכה טעג 374
זי האָט געזוכט אַן אָפּאָדעמיע — נאָר... 375
ער זוכט נישט מער ווי א פּיצל ברויט — אין אַמעריקע 376
ייִדיש, ליטעראַטור־פּאַראיין און אַנטי סעמיטיזם — אין רוסלאַנד 382
ביי ל. י. אין בת־ים 383
מון טאָקע איציק מאַנגער צוריק־ פּאָרן ! 387
אלנבי־גאַס און דער שוק הכרמל 389
ישראל ח. האָס אויך צו דערציילן... 391
47 יאָר אין דער פּרעמד 392
איך האָב נישט געהערט פון קאַמין־ קאַשירסק 393
צוויי ביכער צעקושן זיך 394
„אָלטי זאָכן, אָלטי זאָכן!" 395
שנאַרערס, בעסלערס און וואַגאַבונדן 396
דער פּאַנטאָמיגיסט פון פּאַריז 397
דת אין מדינה 399
אין חיפה זיינען אויך דאָ ייִדישע שרייבערס 401
פיר וויבער אין א גערטנדל אין בני־ברק 401
פּוריס אין ישראל 404
שלעגלס זיך א וועג קיין ירושלים 406
די וועלט פון מאה שערים 408
אייבער עס שוועבט אַריין דער שבת 414
רער וועג קיין צפת 416
די מיסטעריעזע שטאָט צפת 417
א שפּאַציר איבער די ירושלים־גאַס 421
קיין סבריה 425
סבריה 427
א שפּאַציר איבערן כנרת צום קיבוץ עין גב 433
צוזיצן די ציין — א חלף 436
די פּאָליציאַנטקע 438
א ייִדישע וואַכנציטונג 341
א סדר־נאַכט אין ויזשניץ 442
ער האָט ליב זיין מאַמע — אַן איר לשון 446
טרויער־טעג 447
אַרעמע, עלטערע פּרויען 449
וואָס זאָגן זיי מענדן ב. ריזקין 450
יום־העצמאות 451
ד. ב. מאַלקין רעדט וועגן מאַרים ראָזענפעלד 453
וועגעטאַריער 454
א בעטהאוון־קאַנצערט 457
13 יאָר „גאָלדענע קייט" און ייִדיש אין ישראל 458
מען זוכט א מיטרעדאַקטאָר 460
אַלט־ און נייַ אַשקלון 461
קיבוץ „יד מרדכי" 465
אָונט אין אשקלון 467
תל־אביבער גאַסן 468
אין קאַפּעראַטיוו „ברענער" 469
וועלן מען זעט די קינדער טאַנצן אין רמת־גן 471
דער „בונד" אין ארץ־ישראל 472
טונקל גאָלד און אייזלען אין כפר־סבא 474
פּירס א וועג קיין סדום 477
פּיפּי פון עגיפטן 482
נתניה 485
צוויי ברידער 488
אַן איינזאַמע אין מתן־תורה־טאָג... 489
תל־אביבער שפּריצן 490
פאַלט די זון אין ים אַריין 491
וועלן ים ווייל איינגעמען א שטאָט לוד 492
ווער כאַיינפלוסט וועמען ? 494
די פּרוי פון א זיעמלאַנקע 496
דער וועג צוריק קיין אַמעריקע 498
אַטען — א שטאָט פון קולטור 501
שייַנקייט און אַרעמקייט אין נעאַפּאָל 503
גיבראַלטאַר 505
א ייד וואָס וויל נאָך געלט... 505
אַן אַריסטאָקראַטקעלע וויל אילת 506
א כניאק און א פּרומע טאַכטער 507
עס שטאַרבט אַוועק א קאַפּיטאַן 510
מען וואַרפט א קאַפּיטאַן אין ים 511
דער פּיין פון וואַליוטע... 515
אַמעריקע ! 516